

ΕΙΣ ΦΑΟΣ

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, rue des Quatre-Fils, n° 16, au M

BARROIS l'aîné, libraire, rue de Seine, n° 10, Faub. St-Ger

DEBURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.

TREUTTEL ET WURTZ, libraires, rue de Bourbon, n° 17.

F. DIDOT, imprimeur du Roi et de l'Institut, rue Jacob, n° 2

ANT. AUG. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.

BOSSANGE père, libraire, rue de Richelieu, n° 60.

BRUNOT-LABBE, libraire de l'Université, quai des Augustins,

MONGIE aîné, libraire, boulevard Italien, n° 10.

H. VERDIÈRE, libraire, quai des Augustins, n° 25.

ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.

Et chez tous les Libraires de France et des pays étrangers.

[redacted]

POETÆ LATINI
MINORES

X RECENSIONE WERNSDORFIANA.

EXCUDEBAT FIRMINUS DIDOT,

REGIS ET GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPH

POETÆ LATINI MINORES

LUCILII JUNIORIS, SALEII BASSI,

ET ALIORUM

CARMINA HEROICA;

EPITHALAMIA,

ET HOMERISTARUM LATINORUM OPERA,

QUÆ NOTIS VETERIBUS AC NOVIS ILLUSTRAVIT

N. E. LEMAIRE.

VOLUMEN TERTIUM.

PARISIIS
COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE
POESEOS LATINÆ PROFESSOR
MDCCCXXIV

NOMINA AUCTORUM

QUI IN TERTIO HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

Lucilius Junior.

Cornelius Severus.

C. Pedo Albinovanus.

T. Petronius Arbiter.

T. Cæsius Taurinus.

Reposianus.

Licentius.

Saleius Bassus.

Patricius.

Homeristæ Latini antiquiores.

Pindarus Thebanus.

D. Magn. Ausonius Burdigalensis.

Incerti Auctores variorum carminum.

PRÆFATIO
JO. CHR. WERNSDORFII
AD TOMUM QUARTUM, QUI HUJUS EDITIONIS TERTIUS.

Carminum heroicorum titulo complexus sum poemata, quæ quarto hoc volumine Poetarum minorum proferuntur, quamvis non omnia pari argumento, nec digna admodum eo nomine esse sciam. Visum est hac sub inscriptione classem constituere carminum, quæ vel Deorum virorumque excellentium elogia, vel rerum factorumque memorabilium enarrationem tenerent, et versu heroico scripta essent. Ob carminum longitudinem pariter, ac commentationum, quæ iis illustrandis sunt appositæ, ubertatem quum volumen hoc in amplitudinem justo majorem excrevisset, dividendum in duas partes, reliquorum voluminum modo attemperatas, statui.

In serie poematum, quæ hoc tomo proponuntur, forte lectorum oculos advertent nova duorum poeta rum nomina, quæ adhuc inter auctores carminum superstitum non audita sunt, Lucilii Junioris, et Saleii Bassi, quorum alteri carmen de Ætna, alteri panegyricum ad Calpurnium Pisonem attribui. Sed hoc iis rationibus me effecisse spero, quibus ægre credam

adversari posse, qui æquo animo rem arbitrari vel
certe non prævalere rationes alias putem, quibus ad
ea carmina Cornelio Severo et Lucano attributa s
Equidem pulchre intelligo, quam difficile sit, us
vetustate confirmatas opiniones convellere, et fut
esse non paucos existimo, qui post disquisitio
hanc meam Cornelium Severum Ætnæ, et Luca
carminis Pisoniani auctores, inde a Josepho S
gero et Hadriano Junio, at quantis viris! per ma
eruditorum sibi traditos, retinere malint, aut,
cujusque auctor nominetur, id parum referre a
trentur. Neque tamen mihi, cui Poetarum mino
non modo carmina, sed et historiam illustrare pr
situm est, propterea minus elaborandum in quære
eorum carminum vero auctore fuit; quin fut
puto alios, qui bonum factum dicant, quod poe
sua quidem ætate satis celebres, sed oblivione seq
rum temporum obscuratos, et suorum possessi
carminum, qua salva esse eorum fama poterat, t
quam de naufragii tabula, depulsos, memoriæ
strorum hominum restituerim, et in cœtum auctor

vera nomina auctorum suorum, celebritate majorum obscurata, paullatim amiserunt, neque de iis inveniendis justa unquam cura a doctis viris anquisitum est. Similiter Epitome Iliadis Homeri, poema minime contemnendum, quod nunc altera parte hujus tomi prodit, per duo fere sæcula jacuit neglectum, nec in tanto temporis spatio editorem ullum, qui ab innumeris repurgaret mendis, et absurdum Pindari Thebani, quasi auctoris, nomen exploderet, invenit. Cui ex pluribus scriptis codicibus abs me emendato quum auctorem alium, eumque probabiliorem, Rufum Festum Avienum dedi, id mihi contigisse arbitror propterea, quod primus in eam curam incubui, et in rem nondum occupatam veni, aliis fortasse, qui posthac idem aggredientur, meliora istis inveniendi facultatem relicturus.

Carmen de Ætna, ut primarium gravissimumque hujus voluminis, ita mendorum et corruptelarum multitudine inquinatissimum, plurimo laboris et temporis impendio mihi castigandum fuit, maximasque interpretanti difficultates objecit. Nam quæ poematum minorum veterum fere communis sors est, ut negligentissime scripta a librariis, neque curatius pertractata ab editoribus reperiantur, ea carmini de Ætna accidit hoc magis, quod propter doctius argumentum et subtile orationis genus difficilius intelligebatur. A scriptis libris et impressis antiquis, qui, tamquam ex uno exemplari fluxerint, in corruptis lectionibus plerum-

que conveniunt, nec nisi novis scribarum ludibriis differunt, rarum et lubricum emendandi præsidium fuit. Josephus Scaliger plurima quidem in hoc poemate, sed dictatorio magis judicio, quam sobria disquisitione, emendavit, eoque sæpe aliena poetæ adfinxit. Gorallus denique optime quidem meruit de hoc carmine, idque non tantum castigare diligenter, sed et explicare luculente studuit; sed ei multis in locis critica solertia et εὐστοχία defuit, eoque multa vitiosa vel præteriit non animadversa, vel parum feliciter emendavit. Itaque novam recensionem carminis aggressus, præter Scaligeri et Goralli operas, aliorum observationes, passim repertas, consului, libros veteres, scriptos et excusos, denuo contuli, sensum auctoris accuratius indagavi, verbaque e vestigiis corruptarum lectionum et criticis rationibus, multis in locis, rectius constitui; quod cuique Goralli editionem cum mea comparanti apparebit. Et quoniam in hoc poemate subtilis et intricati argumenti emendatiore lectione sæpe sensus auctoris magis declarandus, et sublevanda [redacted]

quamvis multa industria pertentatis, tantum abest ut mihi ipse satis fecisse, et poetam plane emendatum dedisse videar, ut potius ingenue fatear, sæpe me difficilioribus in locis tædio laboris diu frustra insumpti affectum, in qualicumque verborum medela vel interpretatione, desperata meliore, acquiesse, multaque adeo sagacioribus reliquisse exactiore cura perpolienda.

Post Ætnæum poema hanc classem poetarum præcipue ornat eloquentissimum Saleii Bassi carmen ad Calpurnium Pisonem, quod quum satis castigatum a Cortio reperissem, recensionem ejus sequutus sum; varietatem lectionis cum conjecturis aliorum subjeci, perpetuo commentario ipse primus illustravi, quum antea nemo in illud, nisi Bersmannus brevia scholia, et Scaliger paucas observationes scripsisset. Similiter Licentii carmen ad Augustinum, disertum sane, sed obscurum multis locis et corruptum, cum Epitome Iliados Homeri, nunc primum cura critica pertractatum et perpetua adnotatione illustratum prodit. Reliquorum carminum pleraque e Petri Burmanni Anthologia Latina huc traduxi, cujus etiam diligentiæ multa debeo in annotationem meam relata. Plura quidem carmina ex apparatu Anthologiæ Burmannianæ transferre in hanc classem heroicorum potuissem, quæ fabulas Deorum et heroum antiquas exponunt. Sed quoniam fere omnia misero scholasticorum labore ex meris laciniis et phrasibus Virgilianis videbam consarcinata, indigna quidem ea, ut veri poematis nomine,

editionem, quum præsertim idoneis ad recensenda ea subsidiis me instructum videam, eaque occasione sperem posse aliquam partem literaturæ Romanæ paullo magis illustrari. Hæc poemata, quia partim levioris et ludicri argumenti sunt, adjunctis severioribus temperabo, Rutilii Numatiani, cui dicata Querolus est, Itinerario, et Hosidii Getæ Medea, Tragoedia, quæ quidem e centonibus Virgilianis composita est, quod genus carminis alias parvi facio, sed quia et antiquitate eminet, quippe jam a Tertulliano memorata, et a Petro Burmanno primum integra est edita, profecto repeti inter Poetas minores magisque vulgari meretur. De aliis minoribus, nec dissimilis argumenti, carminibus forte addendis tum dispiciam, quum ad ipsam illius tomi adornationem accessero. Scrib. Helmstadii in Academia Julia Carolina a. d. XXX Martii MDCCLXXXIV.

SERIES CARMINUM

TOMI TERTII.

I. LUCILII JUNIORIS Ætna, cum quibusdam fragmentis.

II. CORNELII SEVERI fragmentum de morte Ciceronis, cum fragmentis aliis.

III. C. PEDONIS ALBINOVANI fragmentum de navigatione Germanici per Oceanum Septemtrionalem.

IV. SALEII BASSI Carmen ad Calpurnium Pisonem.

V. T. PETRONII ARBITRI carmina minora.

VI. TAURINI Votum Fortunæ Prænestinæ solutum.

VII. INCERTI Votum ad Oceanum, pro felici navigatione.

VIII. REPOSIANI Concubitus Martis et Veneris.

IX. INCERTI, Verba Achillis in Parthenone, quum tubam Diomedis audiisset.

X. INCERTI, Epistola Didonis ad Æneam.

XI. Epithalamium Auspicii et Aellæ.

XII. Epithalamium Laurentii.

XIII. LICENTII Carmen ad Augustinum.

XIV. INCERTI Epitome Iliados Homeri, cui adjungitur PETRONII Trojæ halosis.

et de alio, forte inde descripto, Mediceæ bibliothecæ I
Heinsius (1). Accedere potuit et alia ratio, cur Claudi
adscriberent, quod ille et poeta Siculus haberetur, ut q
rumdam codicum inscriptiones præferunt, et inter
Idyllia similis argumenti carmen de fratribus Catanensib
parentes suos ex incendio Ætnæo servantibus, invenire
Quintilio Varo quosdam hoc poema tribuisse, scribit
Cæs. Scaliger, quibus ipse adsentitur. Sed quæ caussa
opinationis sit, equidem perspicere nequeo, neque Scali
ullam adduxit. Hoc apparet, Varum, Virgilii amicum,
jus meminit Ecl. VI et IX, intelligi. Hic tamen quis fue
quum plures ejus nominis ætate Maronis memorentur,
potest, judice Heynio, v. ill., in argumento ad Ecl. VI,
liquidum perduci, neque ea Vari memoria, aut ullæ mo
mentorum ejus reliquiæ exstant, e quibus auctorem Æ
colligas. Interim posse aliquantum ornari eam sentent
fateor, siquidem aut Quintilius iste existimetur, quem a
tum et severum criticum laudat Horat. Art. Poet. v.
(poetam Cremonensem vocat interpres), et de cujus m
Virgilium solatur idem Carm. I, 24; aut L. Varus epi
reus, quem Cæsaris amicum laudat Quintil. lib. VI, 3, 78
quocum præcepta philosophiæ a Syrone, philosopho epi
reo, Virgilium audivisse Servius ad Ecl. VI, 13, Focasin
Virg. v. 63, et Donatus in Vita Virg. § 79 tradunt (2). Ete
auctorem Ætnæ poetam non infimi ingenii, et philosop

vetustum, quin Christianum auctorem esse, argumentis non futilibus sibi persuasum esse ait. Verba ipsa inter testimonia de Ætna retulimus. Et similitudinis quidem inter Manilium et auctorem Ætnæ non obscura vestigia in utroque poemate exstant, observataque post Barthium a Theod. Gorallo, seu Jo. Clerico, in adnot. ad Ætnæ vers. 295, et a Conr. Arn. Schmidio, v. cl., in præf. ad Germanicam Ætnæ versionem sunt. In quibus maxime eminet similitudo rerum et sententiarum, quibus exordium Ætnæ, et libri III Maniliani compositum est. In utroque enim fabulæ et argumenta enarrantur, in quibus alii poetæ elaboraverint. Sed hæc talia non tam Manilium Ætnæ auctorem, quam imitatorem Manilii, eoque posteriorem ætate fatentur, siquidem eamdem prooemii vel principii carminum, quam diximus convenientiam, in plerisque aliis poetis observare licet, qui doctrinam artemque aliquam carmine complexi sunt; horumque adeo institutum fuisse videtur, ut superiores poetas, in simili argumento versatos, et legerent præcipue, et imitatione exprimere studerent (1). Sic Manilium in recensendis variis fabulis et argumentis poetarum non dubito Virgilium initio libri III Georg. respexisse:

..........Quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras? etc.

Manilium auctor Ætnæ in pari exordii compositione, hunc autem Nemesianus in Cynegetici introitu sic imitatus est, ut nihil sit similius. Quod ad alteram Barthii opinionem attinet, qua carmen de Ætna Christiano auctori addicere voluit, eam qua veri specie ornare potuerit, equidem non

(1) Unde mihi videtur scriptor Ætnæ Lucretium de Rerum Natura, et Gratii Cynegeticon inprimis proposuisse sibi, et multas eorum dictiones adscivisse. Sigillatim observavi Gratium communes cum eo quasdam significationes vocabulorum habere, ut *pignoris*, pro argumento vel indicio, v. 135 et 516, coll. Grat. 232, 263, 300; vocis *nota*, pro qualitate et proprietate, v. 520 et 528, coll. Grat. v. 289 et 497; item verbi *respondere*, v. 220, et Grat. v. 60.

video. Latinitas et ingenium carminis minime sæcul Christianorum poetarum sapit : sententiæ crebro inser quæ forte religionem Christianorum spirare videantur, et philosopho gentili dignæ sunt, nec locutiones equidem perire potui, quæ, ut Barthius existimat, sacrarum lit rum tractationem fateantur (1). Denique in principio p matis quod Apollinem et Musas invocat, variasque subi fabulas tractat, id plane abhorret a sensu et more poeta Christianorum, qui ad unum omnes gentilium Deo carmine nominare nefas putabant, neque aliter sentieb quam Paulinus, carm. X ad Ausonium :

Quid abdicatas in meam curam, pater,
Redire Musas præcipis?,
Negant Camenis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora, etc.

Vulgatissima fere sententia est, auctorem Ætnæ Cornelium Severum, sæculi Augustei poetam, quæ qu jam in antiquis quibusdam editionibus Virgilii, ut in L dun. 1517, in-fol. prodita esset, quæ Ætnam a quibus Cornelio Severo tribui, in inscriptione profitentur, d ceps adserta et ornata a Jos. Scaligero eruditorum ad sum ita meruit, ut plerumque hoc carmen non alio, qu Severi nomine citaretur. Fundus ejus sententiæ est lo Senecæ in Epist. LXXIX, quem inter testimonia de C nelio Severo adduximus, ubi Severus Virgilio et Ov

Severo prædicare, quod de Virgilio et Ovidio. Hos autem constat de Ætna monte non singulari et separato carmine, sed occasione oblata, Virgilium quidem libro III Æneidos, Ovidium libro XV Metamorph. egisse. Et quum e Quintiliani testimonio sciamus, Corn. Severum olim bellum Siculum scripsisse, facili inde conjectura adsequimur, eum æque ac Virgilium Ovidiumque argumenti sui via deductum esse ad montem Siciliæ obiter describendum, neque adeo singulare illius opus de Ætna exstitisse, quod alias Fabius cum cæteris ejus operibus nominasset. Et occasionem, quam Corn. Severo bellum Siculum præbuerit Ætnæ describendæ, propius aperit Appianus, qui libro V belli Civilis refert, quum Cæsar Augustus in Sicilia esset dimicaturus cum Sexto Pompeio, auditos esse horrendos Ætnæ fremitus, longosque mugitus, ignibus excandescentibus exercitumque fulgore terrentibus, adeo ut Germani e cubilibus præ timore prosilirent. Unum omnino, qui locum Senecæ recte intellexerit, et mecum sentiat, reperi Nicolaum Fabrum : Barthius tantummodo Scaligerum ait parum caute ex loco Senecæ pronuntiasse. (Vid. Testimonia.) Et tamen sensus loci Senecæ, abs me expositus, tam manifestus est, ut minime verear, ne quis inde, temere me Severo singulare de Ætna carmen negasse putet. Minime etiam movet me, quod Fulvius Ursinus, in Virgilio cum Græcis scriptoribus collato p. 272 memorat, fuisse codicem manu Pomponii Læti scriptum, quo Ætnæ poema Cornelio Severo diserte tribueretur. Nam verisimile admodum est, Pomp. Lætum eruditum hominem, eodem loco Senecæ, quo alii, inductum Severo carmen hoc attribuendum existimasse, eoque nomen ejus sua manu apposuisse. Sic etiam Crinitum et Gyraldum existimasse e testimoniis adductis videmus, neque ignorare quisquam, qui antiquos codices versavit, potest, sæpe hoc accidisse, ut descriptores e temeraria conjectura, aut falsa interpretatione testimoniorum veterum, falsos auctores libris præscriberent. Quod quum multis aliis codicum exemplis probari potest,

tum ipsi nuper Nemesiani nomine Eclogis Calpurnii falso apposito vidimus.

Si quis ex stylo poematis conjicere de auctore velit, accurate cum eo conferat fragmentum de morte Ciceronis, quod Cornelii Severi certo est, ut videat, an unus utriusque auctor Severus haberi possit. In fragmento apparet facilis et elegans versificatio, quam in Severo laudat Quintilianus, et flumen ingenii prope redundans, quod facile poetam genuinum arguat : in Ætna scriptor conspicitur, philosophus magis, quam poeta, cujus dictio concisa et abrupta potius, quam liquida, compositio sæpe aspera et perplexa est, sententiæ graves magis, quam jucundæ; qui inprimis de poetarum fabulis et commentis, quibus delectare solent, tam contemptim loquitur versu 72 seqq. ut minime videatur eo sermone uti potuisse aliquis, qui gloriam e poesi quæreret, qualis Corn. Severus fuit.

Sunt præterea in Ætna carmine indicia, quæ probent, non Cornelii Severi, hoc est, Augustei ævi hoc poema esse, sed sequioris sub Claudio et Nerone. Occurrunt vocabula, quæ aurea linguæ ætate nondum videntur in usu scriptorum fuisse, ut *confluvium* 119 et 324, *emugire* 292, *cavamen* 432, *effumare*, pro fumum emittere, 495, *succosus* 529, *lentities* 538, *tudes, is*, pro malleo, 557. Alluditur ad ritus et facta, quæ Claudii Neronisve ævo maxime celebrata sunt. Quo refero inprimis *Tritonis canori* mentionem, quo machinam, [redacted]

inde a Claudio in naumachiam translatum. Fallitur etiam Adr. Turnebus, qui Advers. lib. II, cap. 21, hunc Ætnæ locum de Tritone simpliciter tamquam de Tritone marino accepit, loco ipso non attente lecto. Verum machinam fuisse recens inventam, quamvis ex rationibus artis hydraulicæ constructam, tamen ita aptam, ut demum in medio aquarum posita, impulsu earum inflata sonitum emitteret, haud difficulter e Suetonii relatione colligitur. Itaque tum demum vulgo nota memorari a poeta ejus temporis potuit. Post Tritonem *organi hydraulici* in theatris positi meminit auctor Ætnæ, v. 293, quem locum vol. I, nost. p. 697, in præfat. ad Porphyrii Organon luculente exposuimus. Ex eo similiter colligo, poetam Ætnæ Neronis ævo scripsisse. Quamquam enim hydraulica multo ante inventa et usitata esse constat, tamen Romæ Neronis et Senecæ ætate maxime celebrari, et theatris spectaculisque publicis adhiberi cœpisse, recte mihi videor e quibusdam Veterum locis perspicere. Suetonius Neronem inprimis delectatum esse organis hydraulicis scribit cap. 41: *partem diei per organa hydraulica novi et ignoti generis circumduxit*. Ipse hydraules aliquando prodire voluit in theatro, cap. 54. Et frequentem eorum usum in theatris sua ætate testatur Seneca epist. LXXXIV: *Quum omnes vias ordo canentium implevit, et cavea æneatoribus cincta est, et ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit.* Nullus mihi vetustiorum scriptorum locus succurrit, qui hydraulica in theatris maturius usurpata testetur; et poeta igitur, Ætnæ scriptor, qui ea in theatris collocat, Senecæ tempore videtur scripsisse.

Ejus autem temporis non alius, cui Ætna meliore jure tribuatur, occurrit, quam ipse ille amicus Senecæ, Lucilius, ad quem scribit epistola LXXIX: *Morbo tuo daturus eras, etiamsi nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, et hunc solennem omnibus poetis locum attingas.* Videtur quidem Seneca hoc loco significare, Lucilium non aliter, quam Virgilius, Ovidius et Corn. Severus

fecerint, nempe obiter et in majore carmine, Ætnam descripturum esse. Sed ita loquitur Seneca, quod Lucilius tum in animo habebat, omnia naturæ memorabilia, quæ Sicilia haberet, et in his sigillatim Ætnam, longo carmine complecti (1). Lucilius hoc propositum, ut ex aliis Senecæ locis colligimus, posthac ita exsequutus est, ut alia Siciliæ miracula seorsum exponeret, Ætnam singulari poemati reservaret. Ista a Lucilio, vivo adhuc Seneca, descripta esse, ex hujus testimoniis discimus; hoc de Ætna scriptum si Seneca diserte non meminit, haud dubie mors Senecæ interveniens in caussa est. Mortuo autem eo scriptum a Lucilio ejusmodi poema esse, tot conspirantibus et e Seneca petendis indiciis approbari potest, ut facile me evicturum credam, Lucilium Ætnæ hodie prostantis auctorem si non certo, attamen multo probabilius, quam Cornelium Severum haberi.

Is autem, de quo loquor, Lucilius Junior est, ad quem Seneca Epistolas suas, librum de Providentia, et Naturalium Quæstionum libros scripsit, quique Procurator Siciliæ, poeta et philosophus, ut Senecæ testimonia perhibent, pereximius tempore Neronis fuit. *Juniorem* appello, non propter ætatem, aut respectum ad antiquiorem Lucilium, sed cogno-

(1) Non succurrit, ut videtur, Wernsdorfio, quum hæc scriberet, simile carmen olim a Cæsare Octaviano Augusto perscriptum esse, in quo pariter videtur Ætnæ commemoratio non intermissa. Nempe Sue-

mine proprio (1), quo eum sæpius compellat in Natur. Quæstionibus Seneca, ut libro III, c. 1, *Sive, ut apud te, Junior carissime*, invenio, et libri IV præfat. *Ita est, mi Junior, quo apertior est adulatio*, etc. Quo magis miror, Lipsium (2) eruere cognomen Lucilii non potuisse, et ridere alios, qui Juniorem appellarint, quod forte minor Seneca fuerit. Nempe Lipsius non accurate tum legerat Naturales Quæstiones, in quibus eo cognomine appellatur, quas morbo impeditus dereliquit, quum vix in libri primi caput primum scholia confecisset. Lucilium Balbum a multis vocari observat Mart. Ant. Delrius, lib. II Proleg. ad Synt. Frag. Lat. cap. ult. p. 60, sed confusum cum Lucilio Balbo, Stoicæ disciplinæ philosopho, qui a Cicerone, libro II de Nat. Deor. disputans inducitur. Quod præterea suspicatur Delrius, quædam Lucilii Junioris vulgo Lucilio Satirico tribui, mihi quidem probe considerandum videtur. Occurrunt certe inter reliquias, a Fr. Dousa collectas, ex incerto libro Lucilii prolata fragmenta, quæ archaismis carent, et tersiorem latinitatem habent, et apta Lucilio Juniori sunt. Apuleius, Florid. lib. IV, equum describens fortem æque ac rapidum, et montes pariter ac campos percurrere valentem, utitur versu Lucilii :

> Qui campos collesque gradu perlabitur uno.

Hæc est proprietas maxime equorum Siculorum, ut testatur Gratius, Cyneg. v. 524, et equi Ætnæi habebantur præceleres, ut observat Cælius Rhodigin. Antiq. Lect. lib. XXI, 23; quos igitur non tacuisse videtur Lucilius Junior, Pro-

(1) Quo nomine Junior est, ad quem Plinius, Epist. VIII, 15, IX, 12, et Terentius Junior occurrit lib. VII, 25; ut alios plures taceam.

(2) In præfat. ad epistolas Senecæ. Verba ejus sunt : « Alia de viro non possum, nec cognomen quidem ejus eruere. Nam quod quidam Juniorem appellant, inducti loco Senecæ, epist. XXVI : *Junior es? quid refert? non dinumerantur anni :* puer videt, quam sit puerile. Ad ætatem ea, non appellationem spectant ».

curator Siciliæ, in memorabilibus ejus provinciæ, quæ ab eo celebrata versu esse, Seneca testis est. Si Gellius scribit lib. I, cap. 3: *Hoc profecto nemo ignoravit, etiam priusquam Theognis, ut ait Lucilius, nasceretur;* non video, quomodo hoc proverbium in hexametro vel alio versu, quo Lucilius Satiricus scripsit, exstare potuerit; sed e prosa oratione alicujus Lucilii sumptum est, qua Juniorem nonnulla scripsisse, e Seneca intelligimus. Et proferuntur quædam loca et sententiæ Lucilii a veteribus Grammaticis, quæ non poetæ, sed grammatici vel rhetoris præcepta esse videntur. Talia sunt, quæ a Servio ad Æn. IX, 579, a Curio Fortunat. Art. Rhet. lib. III, p. m. 92, et ab Isidoro, Orig. lib. I, cap. 32, adducuntur. At Lucilium Juniorem nonnulla prosaica, et ad Grammaticam pertinentia scripsisse, facile e Senecæ epistolis probari potest, quibus et scripta ejus laudat, et sermones de rebus grammaticis cum eo communicat. Hæc et alia, quæ forte occurrant, si diligenter notentur, poterit certe nomen Lucilii Junioris ab obscuritate, qua oppressum adhuc jacuit, vindicari, notiusque eruditis reddi, quod et nos fragmentis ejus, quamvis paucis, e Seneca excerpendis, atque Ætnæ subjiciendis, curavimus (1).

Eum Neapoli oriundum fuisse, ex Senecæ epist. LIII colligi potest, ubi ad Lucilium scribit: *a Parthenope tua usque Puteolos;* quamquam Delrius, lib. cit. c. 9, p. 47, mavult ex iis verbis conjicere, a Lucilio Parthenopen versu cele- [redacted]

se tradidit, et industria natalium angustias eluctatus ad equestrem ordinem, tum ad procurationem Siciliæ pervenit (1). Per indolem præclaram et ingenium illustre a juventute carus et amicus Senecæ fuit, quocum et assidue philosophatus est, et variis elegantibusque scriptis inclaruit. Hæc et alia passim de eo Seneca testatur in epistolis, tum præcipue in procemio libri IV Natur. Quæst. ubi figurata quadam oratione, Lucilium ipsum inducens loquentem, præcipua ejus fata et merita enarrat, eum apud Caium et Claudium valuisse gratia ostendit, fidem ejus commendat, invictum muneribus animum, frugalitatem, modestiam, humanitatem laudat, ut inde virum plane egregium noscamus.

Jam quæ ex his rebus Lucilii pro auctore Ætnæ probabiliter colligi possunt, hæc fere sunt. Seneca eum poetica facultate juxta ac philosophiæ scientia insignem sistit, et talem fuisse auctorem Ætnæ, ipsum poema loquitur. Elegantiam scriptorum ejus laudat epistola XIX et XLVI, sigillatim autem poemata scripsisse, quum alibi, tum libro III, cap. 1 et 26 Natur. Quæst. testatur, ubi versum adeo ex quodam ejus poemate profert. Studiosissimum inprimis philosophiæ fuisse, quæ de rebus naturalibus agit, omnes fere epistolæ Senecæ, maxime autem Quæstiones Naturales quas Lucilio dedicavit, docent. Illud vero de Ætna poema quum poeseos exercitæ, tum scientiæ naturalis tot et tanta documenta præbet, ut non alius ejus certior auctor, quam Lucilius, videri possit. Qui quamquam poema scribendum suscepit, philosophum tamen magis agit, Senecæ dicta et sententias haud raro adoptat, adeo quidem, ut versu 72 seqq. fabulas, fallacias, mendacia poetarum eadem asperitate reprehendat, qua philosophus Seneca, Cons. ad Marc. cap. 19, de Vita beata, cap. 26, de Benef. lib. I, 3 et 4. Accedit, quod eum philosophum scholæ Epicuri addictum, certe ejus placitis faventem fuisse, Seneca non uno loco

(1) Vide initium libri IV Natural. Quæst. Senecæ.

significat (1). Hoc genus philosophorum inprimis operam dedisse constat caussis rerum naturalium indagandis, ut vanas hominum persuasiones superstitionesque vincerent: ut fecisse Lucretium libris de Rerum Natura videmus, hominem sine dubio Epicureum. Enimvero scriptor Ætnæ sic Lucretii vestigia sequitur, sic in caussas Ætnæi incendii inquirit, sic fabulas multas et inanes hominum opiniones refutat, ut subinde Epicurei et Lucretii personam induisse videatur, quamquam aliis multis in rebus, ut in summo aliquo numine, Ætnæ, tamquam magnæ machinæ, moderatore agnoscendo, Senecæ placitis magis adhæret.

Poema Ætnam montem, regionemque ejus, naturam et caussas ignis tam accurate describit, ut appareat, auctorem diu in Sicilia commoratum esse, satisque otii habuisse, ut eructationes montis plures et flammas, et modos et vicissitudines incendii diligenter observare posset. Quam ob rem quis Lucilio Juniore aptior et instructior ad carmen istud scribendum reperiatur? qui testante Seneca provinciam Siciliæ Procurator administrabat, eamque laudabat summopere, quod et summum otium præberet sibi, et tot rebus provinciæ mirabilibus largam materiam studii sui, in rerum naturalium scrutatione exercendi (2), suppeditaret. Studium hoc Lucilii crebris literis excitabat ipse Seneca (3).

(1) Vide inprimis epistolam XXIII. Sed favisse Epicuro ita Lucilium exi-

Sæpe ei in memoriam miracula Siciliæ, præsertim Ætnam, revocabat, atque ut diligentissime inquirere et cognoscere vellet, hortabatur (1). Lucilium vicissim voluntati Senecæ, et suo ipsius studio obsequutum, cœpisse quædam memorabilia Siciliæ versu exponere, ejusdem testimonio Senecæ probari potest. Laudat hic poema Lucilii, quo descripserit Arethusam, fontem Siciliæ, cui Alpheum, fluvium Elidis, terra absorptum et subter mare defluentem misceri in Sicilia ferebant. De eo fonte narraverat Lucilius, eum quinta quaque æstate, per Olympia, ejectare purgamenta, idque inde fieri, quod Alpheus Elidis, ubi Olympia celebrantur, ex Achaia eo usque penetrans, et cursum sub mare agens, nec ante, quam in Syracusano litore emergens, iis diebus, quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini reddat (2). Si Lucilius naturam Arethusæ, et caussas ejectorum purgamentorum tam late et luculente, ut significare Seneca videtur, exposuit, vix dubitare licet, singulare hoc carmen de Arethusa, aut saltem partem majoris carminis fuisse, quo de mirabilibus Siciliæ fluviis, forte etiam de

nibus prope contemplandum demonstret; et quum v. 253 dicit, « Tantum opus ante pedes transire et perdere segnes », et v. 595, « Artificis naturæ ingens opus adspice ». Ex eo facile colligitur, poema in ipsa Sicilia scriptum esse, et scriptum esse a Lucilio, qui in Sicilia fere domicilium habebat, multumque studii in cognoscendis ejus insulæ mirabilibus ponebat. Ed.

(1) Seneca, epistola LXXIX : « Exspecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliæ totius quid tibi novi ostenderit, et omnia de ipsa Charybdi certiora ». Paullo post: « Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Ætnam quoque ascendas ». Idem, epistola LI : « Quomodo quisque potest, mi Lucili: tu istic habes Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem ».

(2) Seneca, Natur. Qu. lib. III, cap. 26 : « Quidam fontes certo tempore purgamenta ejectant: ut Arethusa in Sicilia quinta quaque æstate, per Olympia. Inde opinio est, Alpheon ex Achaia eo usque penetrare..... Hoc et a te traditum est in poemate, Lucili carissime, et a Virgilio, qui alloquitur Arethusam: *Sic tibi quum fluctus*, etc. »

Scylla et Charybdi, egerat. E quo carmine Seneca et alio loco (1) versum aliquem de ipso Alpheo producit :

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

De Ætna, certum est, in animo habuisse Lucilium, et summa cura hoc egisse, ut eam poemate describeret aliquando. Abunde hoc declarant verba Senecæ, epist. LXXIX, inter testimonia proposita : « Morbo tuo daturus eras, etiamsi nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine ». Et eadem epistola : « Aut ego te non novi, aut Ætna tibi salivam movet. Jam cupis grande aliquid, et par prioribus scribere ». Hoc si opus Lucilius tam serio destinatum animo habuit, si tam diu molitus est, si tam cupide voluit exsequi ; quis inde non tuto colligat, etiam re effecisse, quam primum potuerit? Gravitas et amplitudo argumenti haud dubie movebat Lucilium, ut Ætnam proprio poemate et post cætera Siciliæ mirabilia describendam sumeret, et si Seneca id nusquam laudat, aut perfectum esse significat, caussa profecto hæc est, quod posterius fuit scriptis Senecæ, atque hoc demum mortuo perfectum, ut videre non potuerit (2). Videor mihi hoc ipsum ex loco Senecæ supra memorato posse colligere, quo Arethusam a Lucilio descriptam testatur. Nam ante eum locum agit de mirabilibus variarum regionum fluviis, qui plane absorbentur terra, rursusque alio loco emergunt, idque versibus quibusdam [redacted]

exemplo subterraneos sub Ætna specus probat, quos venti permeant. Vix dubito, Senecam hos versus poetæ philosophi et amici libentius, quam aliorum, adducturum fuisse, si hoc poema visum lectumque a Seneca fuisset. Qua ratione etiam evinci potest, non Cornelium Severum, aut alium quempiam antiquiorem Seneca, ejus auctorem esse. Quod autem auctor Ætnæ inter fluvios, qui terra occultati rursus alio loco erumpunt, nullam Arethusæ mentionem facit, hoc ipsum probat, Ætnam a Lucilio scriptum esse. Nempe hic nihil memorare de Arethusa, quæ facile succurrere poterat, volebat, quod de ea ante, alio poemate, luculente egerat.

Quemadmodum ex hactenus laudatis Senecæ testimoniis facile colligitur, scriptum a Lucilio poema de Ætna esse, quamvis a Seneca nondum lectum, ita ipsum poema haud obscure prodit, auctorem ejus amicum et imitatorem Senecæ esse, qui ex ejus scriptis sibi dedicatis et missis, varia præcepta et placita in suum poema transtulerit. Præter locum Senecæ, modo adductum, de fluminibus terra absorptis, quem scriptor Ætnæ pariter attigit, Seneca, Epist. LXXIX, hortatur Lucilium, ut propius observet conscenso monte, an verum, et qua ratione sit, quod vulgo dicatur, sensim consumi et subsidere montem, minoresque nunc flammas ejicere, quam olim visus sit aliquanto longius navigantibus (1). Attingit hanc vulgi opinionem auctor Ætnæ versu 363 seqq. quamquam de imminutione flammæ Ætnææ non idem sentit, quod Senecæ videbatur, fieri posse, ut vel mons igne suo sensim devoretur, vel ipse ignis non idem maneat, materia incendii intus imminuta; sed imminutionem eam montis atque flammæ plane negat, quod indi-

(1) « Audebo tibi mandare, ut in honorem meum Ætnam conscendas, quam consumi et sensim subsidere ex hoc colligunt, quod aliquanto longius navigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis evanuit, et minus vehemens ac largus effertur, etc. »

gnum divina cura sit, tanto miraculo, quod ea efficiat, unquam opes et alimenta deesse. Multæ occurrunt in toto fere poemate auctori ejus et Senecæ communes disputationes et sententiæ, ut Scaliger in notis suis haud raro observet, Senecam istas ex opere, cujus auctorem Corn. Severum habet, hausisse: quas mihi e contrario videtur scriptor Ætnæ e disciplina et disputatione Senecæ habere. Unum tantum alterumque ejus similitudinis exemplum ponam, reliqua adnotationi reservabo. Versu 115 seqq. affirmat auctor, totam terram cavam specubus esse, idque inde probari ait, quod ex ea tot tantique fontes diversis locis, tamquam ex pleno sinu, erumpant. Ita vero et Seneca disputabat, Natur. Quæst. lib. VI, cap. 7: « Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet ». Et mox cap. 8: « Non quidem existimo te diu hæsitaturum, an credas esse subterraneos omnes et mare absconditum. Unde enim ista prorumpunt? unde ad nos veniunt, nisi quod humoris origo inclusa est? » Versu 169 seqq. auctor Ætnæ ostendit, ventos subterraneos, angustiis terræ compressos, et erumpere conantes, motum et tremorem terræ efficere. Hoc plane e sententia Senecæ dicit, qui lib. VI Natur. Quæst. cap. 25: « Quum spiritus magnum et vacuum terrarum locum penitus opplevit, cœpitque rixari et de exitu cogitare; latera

et nonnulla verba ac phrases ab auctore usurpatas adnotare volet, haud raro familiares Senecæ reperiet. Sententias ab eo auctore crebras quæri et inseri, jam Scaliger observavit; et nemo facile diffitebitur, conspici in iis ingenium disciplina et crebris sermonibus Senecæ innutritum, qui ipse sæpe delectare in epistolis Lucilium prolatis Epicuri sententiis solebat. Si aliud quoddam poema Lucilii, vel ampliores saltem reliquiæ exstarent, posset omnino, comparata earum atque Ætnæ dictione, certius de auctore Lucilio pronuntiari. Nunc vix tres quatuorve versus ejus a Seneca servati sunt. Et tamen, quæ in uno eorum occurrit phrasis, *exsilit amnis*, etiam ab auctore Ætnæ usurpatur v. 325: *Donec confluvio revolutis æstibus amnis Exsilit.* Iterum utitur eo verbo v. 104: *Sed totis rimosa cavis, et qualis acervus Exsilit.*

Quæ hactenus a nobis memorata sunt, eo omnia conveniunt et conspirant, ut auctorem Ætnæ Lucilium Juniorem agnoscamus. Lucilius plane ea ætate vixit, quæ scriptori Ætnæ convenit: poetica æque facultate ac philosophiæ insigni scientia excelluit, quæ in toto carmine conspicua est: Lucilius in Sicilia diu commoratus, et tum naturæ universæ, tum Siciliæ præsertim mirabilium curiosus indagator perhibetur a Seneca. Eumdem Seneca ad describendam Ætnam assidue hortatus est, et re ipsa tale opus diu molitum esse testatur. Lucilium etiam alia Siciliæ mirabilia versu celebrasse constat (1); tum vero idem fecisse in Ætna, poema ipsum, quod habemus, declarat, quod indiciis haud paucis auctorem Lucilium, illum Senecæ amicum et imitatorem,

(1) Hunc locum procemii sui Wernsd. in Addendis ad tomum III sic mutari jubet a verbo *constat* : « tum vero Ætnam eodem, quod nunc habemus, carmine ab eo descriptum esse, hinc clarum sit, quod poema ipsum indicat, auctorem suum esse illum Senecæ amicum et imitatorem, qui, quæ Seneca ad eum persæpe de naturalibus et aliis philosophiæ quæstionibus scripserat, usurpare ipse et in poema suum transferre voluerit. In Cornelio Severo ». Cætera, ut se habent. Ed.

fatetur, qui ipse ad eum persæpe de naturalibus et aliis philosophiæ quæstionibus scripsit. In Cornelio Severo, quem alii pro auctore Ætnæ habere volunt, hæc talia maximam partem non apparent, nonnulla etiam contraria observantur, quibus nunc amplius enarrandis non immoramur.

Cæterum mirum videri potest, carmen de Ætna, quamvis locum poetis valde solennem teneat, tam parum tamen cognitum Veteribus, et tam raro lectum esse, ut a nemine adeo Veterum versus ejus citetur. Immo, quod magis mireris, Favorinus philosophus apud Gellium, lib. XVII, 10, locum Virgilii de Ætna cum Pindarico comparat, et Virgilium in eo describendo minus accuratum ex physica ratione affirmat, neque tamen in ista disputatione auctorem Ætnæ carminis, qui totam rem philosophica subtilitate exegit, ullo verbo laudat, aut confert. Nimirum offendebat procul dubio multos tenuitas argumenti, et subtilis disputandi ratio, quum contra aliorum poetarum brevior ornatiorque descriptio melius pingere illud miraculum, magisque ad palatum esse videretur. Sic Lucretium, Gratium, Manilium a multo paucioribus, quam Virgilium, Lucanum, Statium, lectos esse novimus. Interim nolim hoc plane et simpliciter affirmare, carmen de Ætna a nullo omnino veterum scriptorum memorari. Certe mihi Juvenalis videtur quodam loco id tectius atque occultius tangere, ubi multitudinem recitantium Romæ poetarum, et frequentata ab iis argu-

[redacted]

vicinum Jo. Britannicus in commentario late demon-
it esse Ætnam, montem Siciliæ, qui Vulcano sacer fuit,
mus Vulcani dictus est. Pergit Juvenalis dicta illa duo
ata propius notare, et dicit in Frontonis horto vel
, in qua recitabant poetæ, narratum audiri,

......quid agant venti, quas torqueat umbras
Æacus : unde alius furtivæ devehat aurum
Pelliculæ.

ı *quid agant venti* omnino videntur Ætnam amplius
re, et de ventis Ætnæum incendium excitantibus in-
enda esse. His quum statim subjungatur *quas torqueat*
as Æacus, non videtur hoc ad ventos ante memoratos
nodo pertinere, nisi mutatis paullum verbis legamus:
torqueat undas, vel *quos torqueat æstus Æolus*. Nam
m hic nominari necesse est, quod ante de Æoliis rupi-
ermo erat. Ita vero clarius respicit Ætnam Lucilii, qui in
puis caussis Ætnæi incendii ventos subterraneos, par-
tiam undas maris antra Ætnæ subeuntes, ponit, et
ncipio carminis verbis fere a Juvenale repetitis utitur:

...quæ tam fortes volvant incendia caussæ,
Quod fremat imperium, quid raucos torqueat æstus.

do deinde subjicit Juvenalis, *unde alius furtivæ de-*
aurum pelliculæ, redit iis verbis ad alterum poetam,
ante dixerat *lucum Martis* descripsisse: ut adeo satis
n sit, toto hoc loco Juvenalem duo poetas tangere,
ım alter velleris aurei ablationem, alter Ætnæ incen-
escripserit.

emadmodum Lucilius in Ætna describendo philoso-
ıriter ac poetæ officio functus est, ita hoc argumentum
seorsum quum philosophi tractarunt, caussis Ætnæi
dii e natura demonstrandis, tum poetæ haud pauci
rum pictura atque fabulis exornarunt. Testimonia Ve-
ı, qui Ætnæ ignes eorumque caussas exposuerunt,

magno numero congessit Phil. Cluverius, Sicil. Ant. lib. I, cap. VIII, pag. 97 seqq. E philosophis et historicis hic nominandi Aristoteles, lib. de Mundo, cap. VI, qui etiam Meteorol. lib. II, cap. 8, terræ motus et eruptionis ignium in una Æoliarum insula Hiera factæ meminit; Thucydides libro III, ubi tres Ætnæi ignis eruptiones inde a Græcorum in Siciliam adventu factas memorat; Strabo, Geogr. lib. VI, p. 269 et 174; Philostratus, Vit. Apoll. V, cap. 16 et 17; Plinius superior, qui descriptionem geographicam Ætnæ habet lib. III, cap. 8, incendium et eructationem flammarum attingit lib. II, cap. 103; Justinus, Histor. lib. IV, c. 1, 5 et 14; Solinus, Polyhist. cap. XI. E poetis caussas flagrantis Ætnæ exponunt Lucretius libro VI, a versu 639 ad 702, qui easdem plane caussas percenset, ac Lucilius, et huic adeo inspectus et ad imitandum propositus videtur; præterea Ovidius, Metam. lib. XV, v. 340 ad 355; Claudianus, de Rapt. Pros. lib. I, v. 151—176. Poetice eructationem flammarum pingunt Pindarus, Pyth. Od. I, στροφ. β; Callimachus in Del. v. 141; Oppian. de Venatione, lib. I, v. 271; Æschylus in Prometh. v. 351, seqq. Virgilius, Æn. lib. III, 511—582, et obiter Georg. lib. I, 471 seqq. Collata Pindari et Virgilii super flagrantia montis Ætnæ carmina comparat Gellius, Noct. Att. lib. XVII, cap. 10, ex eoque Macrobius, Saturn. V, 17. Brevius et partim sub Typhœi vel Enceladi, flammas spirantis, specie describunt Ovidius, Metam. V, 349 seqq.

[redacted]

gmentum carminis ejus de morte Ciceronis sane pulchrum et luculentum cum aliis nonnullis exstet, hæc non solum in præsenti carminum serie collocavi, sed etiam nunc, quæ de ipso poeta apud Veteres memorantur, hoc loco enarrabo. Publii nomen Cornelio Severo præfixit Gorallus, nulla, ut puto, Veterum auctoritate. Meminerunt ejus Ovidius, Marcus et Lucius Senecæ, denique Quintilianus, qui eum versificatorem egregium, et juvenem maxima indole præditum, multisque carminibus in pueritia scriptis inclaruisse refert, sed morte immatura defunctum. P. Crinitus eum diu in agendis declamationibus versatum dicit, quod equidem non video a M. Seneca memorari, qui eum non rhetoris et declamatoris nomine, sed ut poetam laudat (1). Possis tamen hoc inde conjicere, quod Priscianus, lib. X, p. 910 Putsch. Cornelium Severum *in VIII de statu suo* alleget: quæ sane controversia esse videtur, et verba inde producta orationem prosam fatentur. Bellum Siculum ab eo scriptum, nec tamen perscriptum et absolutum ob importunum obitum, refert Fabius. Josephus Scaliger Animadversionibus in Eusebium, num. MMXLVIII, conjectat, apud Fabium pro *Siculum* legendum esse *civile*, ut bellum civile Cæsaris et S. Pompeii, atque inde depromptum carmen in mortem Ciceronis, quod M. Seneca Suasoria VII profert, intelligatur. Ego vero, ut bellum Siculum Augusti cum S. Pompeio gestum a Fabio intelligi existimo, in quo narrando locum habuisse descriptionem Ætnæ, a Seneca memoratam, supra ostendi, ita, cur apud Fabium *civile* scribendum sit, pro *Siculum*, non video.

(1) Similiter *la Popelinière* in Historia Histor. p. 304, et Andr. Schottus, Diss. de claris apud Senecam rhetoribus, Corn. Severum Romanis rhetoribus accensuerunt, quos refutat Petr. *Bayle*, Diction. voc. *Sévère*. Hi videntur eum confundere cum T. Cassio Severo oratore, qui sub Tiberio in exsilio periit. Cum C. Cassio Parmensi eum confudisse videtur Vossius, de Poet. Lat. pag. 14; Scrionnius, in Vita Severi, Gallicæ Ætnæ versioni præmissa, cum utroque miscet, ac insuper omnia conturbat.

Potuit enim Severus in Siculo bello scribendo caussas ejus a primis initiis repetere, ut occasionem haberet proscriptionis Triumviralis et necis Ciceronis memorandæ, nisi hoc in alio et singulari carmine fecit. Ovidius Severo *carmen regale*, tamquam unicum vel præcipuum ejus opus, tribuit, et propterea alio loco *magnorum Regum* vatem appellat. Vid. Testimonia. Plerique iis verbis tragœdiarum scriptorem designari putant, præcipue Nic. Heinsius ad Ovid. Pont. IV, 2, 1, qui eam interpretationem alio versu Ovidii, Trist. II, 553, probat, *Et dedimus tragicis scriptum regale cothurnis;* item alio loco Horatii, Sat. I, 10, 42, *Pollio regum Facta canit pede ter percusso.* Ego vero etsi tragœdiam carmen regale dici posse concedo, Severi tamen quo minus tale fuisse credam, verba Ovidii *dedit Latio carmen regale* impedire videntur, quæ novum genus carminis, quod Latium ante non habuerit, significant. Tragœdiarum enim scriptores multos ante Ovidium et Severum exstitisse, nemo ignorat. Quando præterea *magnorum Regum vatem* appellat Naso, non aliter hoc videtur posse intelligi, quam Severum magnorum regum res gestas versu celebrasse; magni autem reges ii fere videntur esse, quos Cornelius Nepos singulari libello, ut celebratissimos, memoravit, Cyrus, Darius, Xerxes, Alexander M., Pyrrhus, alii. Accedit, quod fragmenta omnia, quæ supersunt, carminum Severi versus hexametri sunt, nullus in iis iambus, quo tragœdiæ scribi solent.

[redacted]

m Severi de morte Ciceronis, ut eorum editiones et comentatores enarremus. Ætnam antiquis temporibus vix orsum, sed inter opuscula et Catalecta Virgilii editam esse nstat. Hæc jam principi Virgilii editioni accesserunt, quam iplicem Jo. Andreas, Episcopus Aleriensis, Romæ anno ;67 vel 1469 adornavit. Harum in altera et posteriore certe ;tna, Ciris et Catalecta prodierunt, quum prima tantum iras, Copam, Priapeia et nonnulla alia exhiberet. Vid. Heyus, tomo I Virg. pag. 46, et in Addendis, tomo IV, p.)8. Sequuta est Veneta 1472, fol. per Barthol. Cremonenm, quæ repetita est Romæ 1473, fol. Mediolani 1474, fol. ;rumque Venetiis per Nic. Jenson, 1475, fol. Accedunt litiones Virgilii Ascensianæ cum opusculis adjunctis, Paris 1500 fol. apud Jo. *Petit*, 1505, fol. 1507, fol. 1515, -8. Opuscula vel Catalecta Virgilii, majoribus ejus operiis adjuncta, cum enarrationibus Domitii Calderini proerunt, sine adnotato impressionis loco, 1483, fol. itemque Venetiis per Georgium Arrivabenum Mantuanum, ;89, fol. et per Barthol. de Zannis, 1508, fol. Cum failiari expositione, nescio cujus, opuscula Virgilii prodita cuntur Argentinæ, per Jo. Knoblauch impressa 1509, -4; item Porcæ, 1510, in-4; cum Badii Ascensii et Dom. ılderini expositione Lugduni, 1517, fol. Aldus Manutius ;tnam inter Opuscula Virg. edidit 1517. Aliæ multæ edi)nes prætereundæ sunt, ut Pulmanniana Virgilii editio, ıtwerp. 1561, in-8, cum aliis quas ipsi infra a nobis urpatas nominamus. Præter Virgilianas editiones legitur ;tna, sub Cornelii Severi nomine, in Scaligeri Appendice ırgil. pag. 31, cum Scaligeri et Lindenbrogii in eam castitionibus et commentariis; necnon in Pithœi Poemat. veter. ıg. 192, edit. Lugd. 1596; item inter Opera et Fragmenta terum Poetarum Latinorum a Maittario edita, vol. II, ıg. 1583. Scaligeri et Lindenbrogii notas in Catalecta petiit luculenta editio Virgilii Masviciana, Leovard. 1717,

in-4 (1). Separatim Corn. Severi Ætnam, et quæ supersunt fragmenta, cum interpretatione, atque Jos. Scaligeri, Frid. Lindenbruchii, suisque ipsius notis, adjuncto etiam Petri Bembi libro de Ætna edidit Theodorus Gorallus, seu Jo. Clericus, Amstelodami apud Henr. Schelte 1703, et innovato titulo apud Dav. *Mortier*, 1715, in-8. Præcipuum Goralli in hac editione meritum est, quod præter paraphrasin adjectam et emendationes e conjectura factas, pluribus Ætnæ locis e scientia et historia naturali majorem lucem accendit, subinde etiam Scaligeri errata castigavit. Cum versione italica Ætna legitur sub titulo: *l' Etna di P. Cornelio Severo, tradotta in versi volgari da Claudio Nicolo Stampa* in Corpore Poetar. Latin. cum versione italica, Mediolani, 1731, tomo X, pag. 177. Paullo post prodiit Ætna Parisiis, versione gallica et adnotationibus instructa sub indice: *l'Etna de P. Cornelius Severus, et les Sentences de Publius Syrus, traduits en françois, avec des remarques, des dissertations critiques, historiques, géographiques, etc., et le texte latin de ces deux auteurs à côté de la traduction. P. J. Accarias de Serionne, à Paris*, 1736, in-8. *Accarias de Serionne* texto Corn. Severi ad Goralli recensionem repetito apposuit gallicam versionem: versioni notas rariores subjecit, quibus res historicas et mythologicas, plerumque vulgares, explicat. Præmisit vitam Corn. Severi parum accuratam, in qua neque Severum a Cassio Severo oratore, et Cassio Par-

hic multo plura, multoque accuratius dici poterant. Recentissime singularem operam huic carmini dicavit, et Corn. Severi Ætnam germanica versione luculente interpretatus est Conr. Arn. Schmidius, V. C., edibitque Brunsvigæ 1769, in-8. Qui in præfatione quum de vita et poematibus Severi nonnulla præclare monuit, tum Opitium, Germanicæ poeseos parentem, in Vesuvio descripto frequentem Ætnæ imitatorem sistit, multaque eum inde in suum opus transtulisse, comparatis Latini et Germanici carminis locis, ostendit. Versio Germanica difficillimum, multisque locis obscuris et corruptis impeditum, carmen, intricatis ejus sensibus dextre explicandis, egregie collustrat, ut, si viro doctissimo placuisset ipsi texto poematis castigando curam criticam adhibere, nec in sola Goralli recensione adquiescere, permagno, credam, beneficio hunc poetam ab eo mactari potuisse. Præterea in Collectione Pisaurensi omnium poematum, carminum, fragmentorum Latinorum Cornelii Severi Ætna exhibetur tomo IV, qui Pisauri anno 1766 prodiit, atque ethnicos poetas minores et minimos continet, pag. 24, videturque ex Pithœi editione expressa. Commentatoribus et interpretibus Ætnæ præter hactenus memoratos accensendus est Casp. Barthius, qui Advers. libro XVII, 5, XLIX, 6, multa hujus poematis loca emendat et illustrat. Insignem ejusdem locum a versu 302 ad 310 a pluribus mendis liberat et diligentius interpretatur Jo. Frid. Gronovius in Epist. ad Nic. Heinsium, tomo III Syllog. Burm. pag. 74. Nonnullos etiam locos Ætnæ castigavit Janus Vlitius in Comment. ad Gratii Cyneg. Nostra memoria ad carmen illud excutiendum accessit, et Goralli maxime interpretationes vocavit sub examen Frid. Otto Menckenius in Miscellaneis Lips. novis, volum. V, parte I, num. VIII, et parte II, num. VI, quibus locis *P. Cornelii Severi de Ætna carmen a præposteris Joannis Clerici conjecturis vindicatur.* Antonius *de Rooy*, Gymnasiarcha Snecanus, anno 1764, Trajecti ad Rhen. forma octava publicavit

Conjecturas criticas in diversorum poetarum spectacula, M. Val. Martialis Epigrammatum libros XIV, et P. Cornelii Severi Ætnam, ubi quatuor et viginti circiter versus ejus poematis emendat. Etiam Jac. Philippus *d'Orville* in Siculis, parte I, cap. XIV, aliquam ad hoc poema operam contulit, atque illud non quidem integrum, ut in Bibliotheca Lat. Fabriciana novæ editionis perhiberi videtur, sed locum ejus longum et difficilem a versu 480 ad 506 castigatum et illustratum dedit. Ad hæc parte II ejus operis, p. 317, Petr. Burmannus e descriptione fratrum piorum in Ætna, v. 622, ad finem aliquot versus ex Nic. Heinsii conjecturis et codicum MSS fide castigavit. Cujus loci etiam Casp. Barthius plures versus emendat ad Claudiani pios fratres, epigr. XXV, p. 1044. Hi quidem sunt, quorum animadversiones in carmen Ætnam libris impressis continentur, et abs me reperiri potuerunt. E manuscriptis libris non alia mihi ad recensionem poematis subsidia adfuerunt, quam codex chartaceus Virgilii, cui carmina minora cum Ætna adjuncta, in publica Academiæ nostræ bibliotheca servatus, et anno 50. sæculi XV pulchre quidem, sed vitiose ab imperito librario scriptus, post emendatus hic illic a doctiore manu. Codicis Florentini variantes lectiones a versu inde 137 ad 285, quas vir doctus ad oram Ætnæ in Pithœi Epigramm. et Poem. vet. notaverat, ex eo libro descriptas exhibent Acta Societatis Lat. Jenens. vol. V, pag. 3. Quæ

viri ill., accepi excerptas castigationes et notas in Virgilii Culicem et Cirin, in Corn. Severi Ætnam, in Moretum, et Catonis Diras, quas Jo. Christophorus Wolfius margini Epigramm. et Poem. vet. Pithœi, editionis Genev. 1596, sua manu adscripserat. Sed quæ ad Ætnam pertinent, admodum paucæ sunt. Nonnullas etiam conjecturas in Ætnam mecum humanissime per literas communicavit vir ingenio et doctrina clarissimus Laurentius Santenius. Superest, ut exemplaria Virgilii impressa, quibus Opuscula ei adscripta, et in his Ætna, adjuncta sunt, enumerem, quæ in recensione poematis contuli, in meisque adnotationibus nominavi:

Venet. Est editio operum Virgilii Veneta cum comment. Servii, Donati, Probi, Domitii, Landini, Mancinellii. Adjunctis Opusculis inest Ætna cum comment. Domitii Calderini. Excusa hæc editio est Venetiis per Bartholomeum *de Zannis*, 1508, fol.

Lugd. Lugdunensis cum iisdem commentariis, impensis Ciriaci *Hochberg*, 1517, fol. Ante Æneida habet Opuscula Virg. et in his Ætnam, a Badio Ascensio et Domit. Calderino exposita.

Hag. Virgilius cum Phil. Melanchthonis scholiis, adjunctis epigramm. et opusc. Virg. Hagonoæ per Johann. Secerium, 1531, in-8.

Bas. Publ. Virg. Maronis Opera, tomis duobus distincta, quorum altero opera, altero opuscula et Catalecta tenentur. Basileæ apud Barthol. Westhemerum, 1546, in-8. Titulus indicat, collata esse varia exemplaria. Et Æneis habet in margine varietatem lectionis Jo. Pierii Valeriani. In Opusculis, et in Ætna adeo, notatæ varietates a quonam sint, non constat.

Luc. Est editio Operum Virgilii omnium cum variorum commentariis, studio Ludovici Lucii, Basileæ per Sebast. Henricpetri, 1613, fol. Opusculis et Catalectis

adjuncta sunt scholia Pomponii Sabini et Ascensii, Ætnæ solius Ascensii. Videtur textum sequi edit. Aldinæ, quam tamen ipsam mihi conferre non licuit.

His subsidiis instructus, collatisque tum veterum librorum lectionibus, tum virorum doctorum conjecturis, textum Ætnæ ipse constitui, et partim a mendis, quæ hoc carmen obsident, perquam multis, partim a sinistra quorumdam interpretatione vindicavi, ut credam, non nihil a me ad meliorem poematis valde corrupti et obscuri intelligentiam collatum esse.

Cornelii Severi *fragmentum de morte Ciceronis* e M. Senecæ Suasoria VII transcripsit Crinitus, lib. III de Poet. Lat. cap. 56, et cum aliis ejus fragmentis dedit Henr. Stephanus in Fragm. poet. vet. Lat. pag. 419. Idem dederunt Pithœus, Epigr. vet. lib. II, p. m. 55; Petr. Burmannus, Anthol. Lat. lib. II, epigr. 155, et Jos. Scaliger in Catalectis, pag. 51, qui inscripsit, esse carmen Severi *in obitum M. T. Ciceronis, ex libris de bello civili:* de qua Scaligeri sententia diximus supra. Adjunxerunt etiam Ætnæ Theod. Gorallus, *Accarias de Serionne*, et Conr. Arn. Schmidius. Adnotationes in illud fragmentum præter hactenus memoratos Scaligerum, Lindenbrogium, Gorallum, Burmannum in libris nominatis, scripserunt Andr. Schottus, Jo. Schultingius, Jo. Frid. Gronovius ad Suasorias Senecæ, Casp. Barthius Advers. lib. IX, c. 14, et auctor emendationum

ximus in classe poematum, quam nunc producimus, heroicorum, quamvis ejus carminum nihil aliud, quam modicum fragmentum, afferre liceat. Falso ei adscriptas esse Elegias ad Liviam et de obitu Mæcenatis (nost. huj. ed. t. II, p. 177, seqq. Ed.), tum argumentis tum testimoniis doctorum virorum approbavimus. Ibidem plura diximus ad Pedonem et ejus carmina pertinentia, quæ hoc loco non repetimus. Hoc tantum inculcamus, a Quintiliano diserte inter poetas heroicos referri, quocum Ovidius conspirat, qui Thesei gesta magno ore ab eo cantata testatur, et ob sublimitatem styli *sidereum Pedonem* vocat. Ex studio heroicæ virtutis etiam sumpsisse sibi scribendas Cæsaris Germanici res gestas in Germania videtur, cujus poematis pars superest hodie fragmentum illud, quod de navigatione Germanici agit. Martialis tamen indicare videtur, Pedonem præterea epigrammatibus scribendis operam dedisse : et festivi ingenii hominem fuisse declarat faceta narratio ejus, a Seneca Epist. cxxii commemorata, qui fabulatorem elegantissimum appellat. Sed hæc et alia notatu digna de Albinovano plenius perspici e testimoniis Veterum poterunt, quæ huic libello præfigimus. Navigatio, quæ fragmento eo describitur, ea est, quam Germanicus Drusi filius cum legionibus classi impositis tentavit per flumen Amisiam in Oceanum Septemtrionalem, tertio Tiberii anno, et quam describit Tacitus, Annal. lib. II, cap. 23. Unde apparet, Tiberiani magis, quam Augustei ævi poetam Albinovanum esse, qui et familiaris L. Senecæ fuit, cujus adolescentia in Tiberii principatum incidit, ut ipse fatetur Epist. cviii. Pleraque ejus carminis tumida sunt, rebus et visis illius navigationis præter modum auctis, ut ferme omnia, quæ eo sæculo inter Romanos de septemtrionalibus, immo extremis quibusque orbis cogniti populis et regionibus, ferebantur, sicut ex Taciti libris de moribus Germanorum et de vita Agricolæ intelligere licet. Et apparet, expressa ea a Pedone esse e relatione redeuntium ex ea expeditione militum,

de quibus Tacitus, Annal. lib. II, cap. 24: « Ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant, vim turbinum, et inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et belluarum formas: visa, sive ex metu credita ». Cæterum fragmentum illud Pedonis e Senecæ Suasoria I repetitum dederunt Henr. Stephanus in Fragm. poet. pag. 416; Pithœus, Epigramm. et poem. vet. pag. 239; Jos. Scaliger in Catalectis Virgilianis pag. 115; Theod. Gorallus post Elegias Albinovani, pag. 172, et Petr. Burmannus, in Anthol. Lat. lib. II, epigr. 121. Præter editores istos Schultingii et Gronovii adnotationes ad Senecam eum locum haud parum illustrarunt.

IV. Pergo ad carmen quarto loco propositum, *Panegyricum ad Calpurnium Pisonem*, quod denuo multam materiam de vero ejus auctore quærendi præbet. Quam disquisitionem priusquam aggrediar, commodum erit de Pisone, cujus laudibus id carmen scriptum est, quis ille et qua fortuna fuerit, quærere. Enimvero non alius intelligendus est, quam C. Calpurnius Piso, qui conjurationis in Neronem cum primoribus nobilitatis Romanæ dux et caput fuit, ejusque caussa A. U. 818 occisus est, distinguendus a Pisone Frugi Liciniano, qui per idem tempus floruit, et a Galba Imper. adoptatus, imperioque destinatus intra paucos dies, Galba sublato, interiit (1). Ad Calpurnium Pisonem propius cognoscendum sufficiet duos adscribere locos veterum scri-

[redacted]

gressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parcimonia : lenitati ac magnificentiæ, et aliquando luxui indulgebat: idque pluribus probabatur; qui, in tanta vitiorum dulcedine, summum imperium non restrictum, nec perseverum volunt ». Similia his refert vetus scholiastes Juvenalis (1), nonnulla etiam alia, quæ res in carmine nostro memoratas propius attingunt. « Piso Calpurnius, inquit, ex antiqua familia, scenico habitu tragœdias actitavit: in latrunculi lusu tam perfectus et callidus, ut ad eum ludentem curreretur. Ob hæc insinuatus C. Cæsari, repente etiam relegatus est, quod consuetudinem pristinæ uxoris, abductæ sibi ab ipso, deinde remissæ, repetiisse existimabatur. Mox sub Claudio restitutus, et post Consulatum materna hæreditate ditatus, magnificentissimus vixit, meritis sublevare inopes ex utroque ordine solitus, de plebe autem certos quotannis ad equestrem censum dignitatemque provehere ». Singulare hoc, quod scholiastes de peritia Pisonis in ludo latrunculorum memorat, copiose laudatur ab auctore panegyrici v. 180 seqq. Uxorem Pisonis a C. Cæsare abductam et remissam Suetonius etiam narrat, Liviam Orestillam nominans (2); sed hic non Pisonem ob repetitum usum uxoris, at uxorem ipsam relegatam testatur. Utrumque relegatum dicit Dio Cassius, lib. LIX. Id factum A. U. 789 (3). Consulatum ejus sub Claudio gestum nusquam invenio, præterquam ab hoc scholiaste, memoratum; tantum Fastorum Consularium confectores, et in his Onuphrius Panvinius Fastorum libro II, A. U. 801 cum Lucio Vitellio ex Kalendis Juliis suffectum fuisse Tib. Claudio Cæsari et A. Vitellio Coss.

(1) Ad Sat.V, v. 109.

(2) In Calig. cap. 25.

(3) Etsi hoc passus Piso a C. Cæsare erat, idem tamen Pisonem postea fecisse, Tacitus refert, et uxorem amici matrimonio abstulisse. Nomen mulieri Arria Galla, priori marito Domitius Silius fuit. Tacit. Annal. XV, cap. 59.

num, Cordubensem, pronuntiant. Hujus sententiæ vel antesignanus est Hadrianus Junius (1), qui nomen germa- num auctoris contendit in exemplari legi, quod in biblio- theca ecclesiæ Deiparæ Virginis Atrebatensis, reperiatur, ubi hæc sit inscriptio carminis: *Lucani poema ad Calpurnium Pisonem ex libro Catalecton.* In eadem opinione sunt Jo. Scaliger (2) et Petr. Pithœus (3), qui ad titulum carminis in schedis calamo exaratis inventum provocant: *Lucani Cata- lecton de laude Pisonis.* Hæc inscriptio utrum ejusdem, an diversi ab eo, quem Junius citat, codicis sit, vix potest affirmari. Scaligero adsentit Ger. Jo. Vossius (4). Casp. Bar- thius etsi aliis auctoribus solitus erat id poema tribuere, tamen et hanc de Lucano sententiam ita adoptat, ut putet adeo carmen ad Pisonem ex libro aliquo Silvarum, quas a Lucano scriptas esse auctor vetus ejus vitæ memorat, ductum esse (5). Sed hanc quamvis celebratissimam opi- nionem de auctore Lucano multi alii justis gravibusque de caussis impugnaverunt. Princeps ejus sententiæ est J. Lipsius ad Tac. Annal. XIV, 14, quem sequuntur Th. Dem- psterus ad Rosin. pag. 99; Casp. Barthius ad Statii Silv. II, 7, 54, p. 254 (6); Gisb. Cuperus, Observ. lib. III, c. 1; Ou- dendorpius ad vitam Lucani e commentario antiquo, not. X; Jo. Alb. Fabricius, Bibl. Lat. lib. 1, cap. 12, p. 227. Prima- rium ab his viris argumentum ducitur a paupertate et te- nui fortuna, quam poeta profitetur, quæ conciliari cum

ıit, obscura domo, fortuna tenui: et humilius blanditur 'isoni, quam ut decuerit Lucanum. Ait ecce:

........................tu Piso latentem
Exsere: nos humilis domus, et sincera parentum, etc.

ıt Lucanus certe notus, celeber; per se, perque uxorem ırædives. Adde Senecam patruum in aula, qui huic humili t tenui protendere manum potuisset, præ Pisone». Lucani livitiæ adeo notæ et præfulgentes fuerunt, ut Juvenalis, at. VII, 80, eum opponat aliis ejusdem ætatis pauperibus oetis, Serrano et Saleio. Vide testimonia. Et constat Luanum magnis functum honoribus, ut se submittere adeo 'isoni minime potuerit; Quæstorem fuisse et gladiatorium nunus edidisse, et sequenti anno accepisse sacerdotium uguratus, ut in ejus vita auctor antiquus scribit (1). Non evius argumentum est, quod Panegyrici in Pisonem nemo 'eterum inter poemata Lucani mentionem fecit, quum omıia minima ejus scripta recenseant tum Statius Silv. lib. II, ', tum vetus scriptor vitæ ejus, quam e vetustissimo codice o. Britannicus edidit. Quod Lipsius ab ætate poetæ argunentum petit, qui se nono et decimo anno hoc carmen cripsisse ait v. 249, id equidem nolim valde urgere. Quam'is enim scriptum esse carmen diu post Consulatum Pionis, et paullo ante detectam conjurationem, dicat, quod emere affirmari nequit, tamen et sic ætas scriptoris propenodum convenit cum temporibus Lucani, qui anno ætatis XXVIII exstinctus dicitur: et Pisonis Consulatum decenıio serius, quam par erat a Lipsio poni, supra jam adnoavimus. Quod præterea adjicit Barthius l. c. genus scribendi n eo carmine nullo modo sublimem arrogantemque Lucani enium referre, id facile unusquisque legendo deprehendet,

(1) Immo Consulem designatum cum Plautio Laterano esse eodem ınno, quo decessit, scribit Jo. Sulpitius in vita Lucani, sed falso, quia ocum Taciti, Annal. XV, 49, perperam intellexit.

damus etiam potentis amici, ut Pisonis, benignitatem
mine sollicitare potuisse. Neque obscure id ipsum signi
Juvenalis, qui quum alicubi *Pisonem bonum*, ejusque
gitiones in poetas laudat, Sat. V, 109, alio loco quasi e
plum Pisonianæ largitionis nominat *tenuem Saleium*. Et
in Saleio observanda cum auctore Panegyrici conveni
Ætas certe ea est, ut quum Quintilianus se Saleium Bas
senem vidisse significet, ejus plane adolescentia, vel an
decimus nonus, in tempora Claudii, vel Neronis Cæs
incidat, quæ Consulatum Pisonis subsequuta sunt. Et
vehemens et poeticum ingenium, quod Fabius in Basso,
ipsum quidem senectute maturum fuisse ait, nemo fa
talium rerum intelligens erit, quin etiam in Panegy
agnoscat. Sane rudimenta artis et ingenii in eo talia ap
rent, quæ potuerint *absolutissimum poetam*, vel *præcla
simum vatem*, ut in Dialogo de Orat. vocatur, promitt
Neque facere possum, quin Casp. Barthii de eo poem
judicio, Advers. XLIX, 7, subscribam: « Adeo dulce,
quit, cultum et eruditum est, ut malim aliis tertio proli
ribus tanto carere, quam isto ». Quando vero idem ἀτελ
hoc poema, et in libros aliquot divisum fuisse, idque
ipso fine apparere existimat, in eo quidem prorsus ads
tire nequeo. Plura quidem superesse ait, quæ præsertim
rebus Pisonis privatis et domesticis dici possint, ut laud
ejus ubertatem, et suam in eum voluntatem, ut promp

Sed merum hoc glossema est librarii, qui hoc hemistichium in Ciri Virgiliana, ubi 339 exstat, legerat, et quod respondere sententiæ primi versus reperiebat, commodum putabat superscribere.

Itaque nunc, semoto Lucano, auctorem panegyrico Pisonis, novum quidem et adhuc incognitum, sed satis probabilem, Saleium Bassum, dedi, atque iis argumentis confirmavi, ut sperem, eruditos eum probaturos tantisper, donec alius quis aptior certiorque ex antiquitate reperiatur, quod futurum non puto. Dicendum nunc de ipso poemate ejusque editionibus et interpretibus. In quo paucis perfungi licebit. In Virgilianis opusculis et Catalectis nunquam hoc carmen, quantum equidem scio, editum est; nec, qui primus in lucem protulerit, compertum habeo. In Appendice Virgiliana post Catalecta dedit Jos. Scaliger, p. 116; Petr. Pithœus inter Veter. poem. p. 260. Hadrianus Junius integrum et emendatum inseruit Animadversionibus Basil. 1556 editis, lib. VI, cap. 1. Alii editionibus Ovidii et Lucani adjunxerunt, ut Jac. Micyllus Ovidii oper. amatoriis, Basil. 1549, fol. et Francof. 1599, in-8; Gregor. Bersmannus Ovidio, Lips. 1620, itemque Lucano, Lips. 1589; Lucano etiam Theod. Pulmannus, Antwerp. 1576, et 1592, in-8; item Gottl. Cortius, Lips. 1726, in-8. In singulari collectione poetarum quorumdam minorum Lucani panegyricum in Pisonem editum est cum Darete Phrygio de bello Trojano, Gratii et Olympii Cynegeticis, Avieni Descriptione orbis, Olympii et Calpurnii Bucolicis, Antwerpiæ apud Joach. Trognæsium, 1608, in-8. Ex Micylli recensione prodiit inter Veterum poetarum Carmina selecta, Colon. Agrip. 1596, in-12, et sub Lucani nomine in Corpore omnium veterum poetarum Latin. Aurel. Allobrog. 1611, in-4; denique Mich. Maittarius inter Opera et fragmenta vet. poet. vol. II, p. 1590, retulit. In Collectione Pisaurensi poetarum omnium exstat carmen in Pisonem, tomo IV, pag. 253, nullo auctoris nomine adjecto. Separatim olim excusum esse sub

titulo, Lucani Catalecton de laude Calphurnii Pisonis, Parisiis 1590, in-12, apud Gillium, memoratur in Catalogo Biblioth. Thuaneæ, Paris. 1679, in-8, parte II, p. 279. Editionum omnium seriem et diversitatem considerantes intelligimus, duas maxime carminis ad Pisonem recensiones, cæterarum principes, factas esse. Prima fuit Jacobi Micylli, qui illud carmen Ovidii operibus adjunctum Basil. 1549 primum edidit, haud dubie ex codice scripto aut excuso antiquiore, qui illud inter cætera Ovidio supposita continebat. Hæc non parum mendosa et perturbata fuit, siquidem Hadr. Junius, Animadv. VI, 1, conqueritur, multa illius carminis in vulgatis codicibus perperam transposita esse, et Scaliger in not. ad vers. 49, pag. 280, observat, diu finem carmini abfuisse, quem ipse tandem in codice suo repererit. Hoc vero vitium præcipuum in Micylli editione, ejusque sequacibus, erat, quod extrema carminis pars inde a versu 250 *Quod si tam validæ* transposita, et in medium carminis locum post versum 71 *Cæsareum grato* rejecta, legebatur, ita ut carmen desineret in versu 249: *Cœperit, et nondum.* Quod videns Scaliger, nec transpositos esse versus satis advertens, finem deesse carmini existimabat (1). Altera eaque melior

(1) Quæ hac pagina de turbato ordine versuum in carmine Saleii antiquarum editionum, eoque per Hadr. Junium et Jos. Scaligerum aliter disposito, scripsi ; ea deinceps aliter considerare et judicare cœpi, plane- [redacted]

poematis recensio ab Hadr. Junio e scripto libro, mox etiam a Jos. Scaligero ex alio scripto, sed non multum diverso facta est. Junium maxime Pulmannus in Antwerpiensi 1576, et Bersmannus in Lips. 1589 sequutus est, Scaligerum Pithœus, et Trognæsius in Antwerpiensi 1608. Reliqui etiam editores uni vel alteri horum, aut utrique se adjungunt, nisi forte conjectura aut errore ab istis recedunt. In commentatoribus et interpretibus hujus poematis quem, præter Scaliger. et Lindenbrogium ad Catalecta Virg. et Bersmanni brevia scholia, numerem, nullum scio. Casparis Barthii in quosdam locos ejus carminis animadversiones leguntur Adversar. lib. XXII, 22; XXIV, 14; XXVII, 13; XLIX, 7. Locum classicum de ludo latrunculorum a versu 180 multum illustravit Salmasius ad Flavii Vopisci Proculum: totum etiam repetiit et scholiis illustravit Andr. Senftlebius, de Alea vet. cap. XII. Nos ipsi carmen hoc e recensione Gottl. Cortii, ut emendatiore, dabimus. Qui uti textum Lucani e magna collatorum a se librorum scriptorum et editorum copia formatum Lipsiæ 1726 dedit, prolaturus postea majus opus, commentariis et notis suis instructum, quod tamen nunquam lucem vidit; ita carmen ad Pisonem Lucano additum comparatis editionibus diversis, nam manuscriptis in hoc nullis usus est, restituit, atque ex his varias lectiones et conjecturas eruditorum texto subjecit. Has, uti a Cortio collectæ erant, retinendas et repetendas putavi, adjectis nonnullis aliis, quas ipse observaveram. Subjungam iis Bersmanni brevia scholia, tum Scaligeri et Lindenbrogii observationes, quatenus textum illustrant, meis cum annotationibus conjunctas.

V. E PETRONII Satirico nonnulla carmina minora resta-

mini deesse. Sed fortasse abruptum ab ipso auctore et imperfectum ad nos pervenit, aut etiam extremorum versuum 247-49 incommoda transpositio a librariis facta est. Nam si forte hi post vers. 240 inserantur, omnino commodius carmen desinet in v. 246: *Annuis, et nostris*, etc. Wernsd. in Addendis. ED.

bant, in collectione mea repetenda. Quæ quoniam pleraque descriptionem vel laudem alicujus rei aut personæ continent, et hexametro versu scripta sunt, commode ea in hanc classem carminum heroicorum transtuli. Solum illud et præcipuum, quod de *Trojæ halosi* agit, quia iambicis versibus constat, necesse habui reliquorum serie heroicorum excludere, et propter argumentum Epitomæ Iliados Homeri, tamquam appendicem, subjunxi. Quæ præterea in Satirico Petroniano occurrunt, collectione mea penitus excludo, quoniam vel brevia admodum epigrammata sunt paucis versiculis absoluta, vel prosæ orationi ita inserta, ut sententiam continuent, nec singulare argumentum teneant, vel denique fragmenta plane manca sunt et particulæ carminum, quæ in Sylloge nostra locum mereri nullum possunt. In explicandis iis, quæ proposui, sæpissime in subsidium vocavi adnotationes Burmannorum, ubi quidem, cur copiis ab iis subministratis non uterer, aut, quæ illi bene dixissent, ego aliter dicerem, vel reticerem, caussa nulla erat. Nomina tamen eorum raro adposui, quod plerumque integra eorum verba adducere locus non permitteret, atque tantum excerpere inde nonnulla, meisque adnotationibus permiscere, necesse esset; tum vero neminem eruditorum forte crederem, quin per se sciret, utrosque Burmannos in ea poemata commentatos esse, neque me eorum operam ignorare, aut negligere potuisse. Profiteri autem id ipsum hoc loco diserte volui, [redacted]

tione ejus, verbis nihil mutatis, memorare: « Legitur Præneste in antiquissimo marmore, ut adnotavit Scriverius. In codice Moroni notatur, Hostiæ legi hoc carmen, quod in Fortunæ Prænestinæ templo sacravit Titus Cæsius Taurinus, filius Titii Cæsii Primi, mercatoris sive negotiatoris frumentarii, qui decumas Fortunæ persolvit, et centenas coronas voto annuo ei donat. Est satis elegans et antiquum, sed hic illic corruptum. Legitur apud Apianum, pag. 192; Mazochium, pag. 7; Pithœum, initio lib. IV, pag. 147; Scaligerum, lib. I, Catalect. pag. 222; in Inscriptionibus Smetii, fol. XXX, ins. 6, et in Antiq. G. Fabricii, p. 160, tum ex Boissard. Antiq. tomo I, pag. 81: habet Gruterus, pag. LXXII, ins. 5; et hanc inscriptionem ab H. Antonio Coronato, viro erudito, descriptam et sibi missam protulit Aldus Manutius in Orthogr. pag. 6, et in Pighianis inscriptionibus ineditis quoque occurrit. Sed et ipse Pighius ita, ut quondam oculatus testis Præneste totum descripsit epigramma hoc, lectu dignissimum, et a nemine, ut dicit, correcte publicatum, edidit in Hercule Prodicio, pag. 385. Ferretius in Musis Lapidar. lib. I, initio, et Joh. Matth. Toscanus post carmina illustr. Poet. Italor. ubi dedit vetera nonnulla Epigrammata ex vetustis lapidibus collecta, iis hoc quoque inseruit tomo II, pag. 90 et 91: nec non Itinerario suo Italiæ Andreas Schottus, lib. III, p. 580; denique etiam Cosmographiæ suæ Paulus Merula, parte II, lib. IV, pag. 844 (vel pag. 577), et quem minime præteritum decebat, Jos. Mar. Suarezius, lib. I, Prænestes Antiq. cap. XIV, p. 401, qui hoc carmen Valentiniani ævo scriptum putat. Toto etiam commentario illustratum dedit Fonteius, de prisca Cæsiorum gente, cap. V, a pag. 111 ad 120, quem vide. Apud hos tamen omnes non una est lectionis et scripturæ diversitas, ut videbimus ». Hactenus P. Burmannus secundus, cujus etiam adnotationibus in carmine exponendo plurimum utemur.

VII. Simili fere argumento est sequens poema incerti

auctoris, *Votum ad Oceanum pro felici navigatione*, ut ipse inscripsi. Petrus Burmannus sec. Anthol. Lat. lib. V, num. CXIII, id nunquam antea editum primus vulgavit ex schedis Nic. Heinsii, qui illud descripserat ex vetustissimo Sancti Germani codice. Et merebatur a nobis repeti et commendari, quum boni ingenii colorem, auctoremque meliorum poetarum sermone innutritum, nec eum ultimæ ætatis, prodere videretur. In membrana veteri hoc carmen pluribus lacunis hians et compendiis scripturæ obscuratum exstitit, quæ Burmannus, nihil temere mutare solitus, in textu suo exprimens repetiit. Ego vero, ne nimium difficilis ejus sensus et impedita lectio esset, emendata aut suppleta verba in ipso textu repræsentavi, scripturæ modum et vitia indicavi in notis (1).

Protulit Burmannus in Anthologia Lat. multa carmina nondum edita, exercitamenta scholasticorum poetarum, heroico versu perscripta, quibus fabulæ quædam singulares, aut themata Virgiliana exponuntur. Sed ea fere omnia e centonibus phrasibusque Virgilianis sunt composita, quo genere carminum nullum mihi unquam contemptius miseriusque visum est. Nempe olim quidem ingeniosi homines centones Virgilianos consuebant, ut verbis poetæ in rem alienam detortis lusum sibi et lectoribus facerent; sed postea scholastici phrases Virgilianas in quacumque re seria constipabant, paupertate ingenii adacti, quod ipsis neque

tarum exercitamentis, quæ dixi a Burmanno primum edita, tria fere reperi carmina, quæ mihi aliquem conatum ingenii ostendere, nec illa labe consarcinatarum phrasium affecta videbantur. Unum est, quod *Reposiani Concubitus Martis et Veneris* inscriptum est; alterum *orationem Achillis in Parthenone*, quum tubam Diomedis audiisset, refert; tertium *epistolam Didonis ad Æneam*. Hæc igitur carmina, quoniam et fabulas Deorum et heroum referebant, non indigna judicavi, quæ in classe carminum heroicorum repeterem.

VIII. Et Reposiani quidem poema eorum, quæ nominavi, fere præstantissimum judico, quod Petr. Burmannus, Antholog. Latina, lib. I, num. 72, e Salmasianis et Divionensibus schedis, et e codice Leidensis Bibliothecæ produxit, postea repetiit editor Collectionis Pisaurensis omnium poematum, carminum, fragmentorum Latinorum, tomo IV, p. 233. In Msptis idem titulus præscribitur, quem ipsi posuimus; tantum in Leidensi legitur Reposiani Concubitu M. e. V., id est, de Concubitu. Fabulam auctor sibi exponendam sumpsit, quam Ovidius duobus locis, Metam. IV, 189, et Art. Am. II, 561, *toto notissimam cælo* dicit, eoque consilio plurium poetarum inter Græcos et Romanos exemplum sequutus est, qui fabulas de amoribus heroum et heroidum celebratiores singularibus carminibus decantarunt, ut inter Græcos Musæi, qui de Heronis et Leandri Amoribus, Coluthi, qui de Raptu Helenæ, et Claudiani, qui de Raptu Proserpinæ scripsit. Fabula ipsa ex fonte Homeri ducta est, Odyss. lib. VIII, v. 266 seq. ubi eam in ludis Alcinoi ad lyram decantat Demodocus. Inter Latinos luculente exposuit Ovidius, Metam. IV, 171 seqq. et Art. Am. II, 561 seqq. tetigit aliis locis, ut Amor. I, 9, 39, Trist. II, 377: præterea Virgilius, Georg. IV, 345; Papin. Statius, Silv. I, 2, 59; Juvenal. Sat. X, 312. Auctor quidem non optimæ ætatis esse videtur, quod peccata in metrum nonnulla et verba insolentiora demonstrant; sed tamen

ingenio non contemnendo usus, scivit fabulam variis rerum adjunctarum descriptionibus, tum sententiis amœnis et commentis picturisque poeticis exornare, neque minus insignem antiquitatis et poetarum veterum notitiam declarat. Quis tamen Reposianus ille fuerit, et quando vixerit, plane ignoratur, siquidem id nomen alias in tota antiquitate non repetitur. Suspicatus sum aliquando, corruptum forte id nomen in codicibus, et notius Nepotiani reponendum esse. Fuit enim Fl. Popilius Nepotianus, qui anno N. C. 301 Consulatum Romæ gessit, et alius ejusdem nominis, forte filius ejus, qui an. 336 (1). Taceo Nepotianum Presbyterum, ad quem exstat epistola Hieronymi, qui etiam defuncto ei Epitaphium ad Heliodorum ejus avunculum scripsit. Sed quis tuto hoc nomen auctori carminis tribuat? In eo recensendo adnotationes Petri Burmanni sec. quibus diversas codicum lectiones contulit, integras quidem, ubi non in aliena digrediebantur, adhibui, cum meisque interpretationibus conjunxi.

IX. Quod sequitur carmen, *Verba Achillis in Parthenone, dum tubam Diomedis audiisset* a Burmanno inscriptum, mera est exercitatio scholastica in eo genere, quo et Rhetores solebant thema ex antiquis historiis vel poetis adeo petere, et quid quisque, quove rerum casu, dixisset, vel dicere potuisset, ficta oratione complecti, quales Rhetorum Græcorum, Aristidis, Dionis Chrysost. Libanii habemus.

les erat, ut sexum celaret, et bello subtraheretur. Ego vero amplius corrigendum censeo *in Parthenone*. Etenim hanc orationem Achilles in cœtu virginum habere, atque iis vale dicere, non contra eas dicere fingitur. Sed pergamus verbis P. Burmanni sec. qui quæ ad declarationem tituli et argumenti pertinent, in prima adnotatione exposuit. « Certissima, inquit, hæc emendatio est, firmaturque ex Scholiaste Homeri ad Iliad. A, 131 : Εὐειδὴς γὰρ παρὰ πάντας τοὺς ἥρωας Ἀχιλλεὺς, καὶ γυναικοπρόσωπος, ὡς καὶ ἐν τῷ Λυκομήδους παρθενῶνι ἀγνοηθῆναι, ὅτι εἴη ἀνήρ· ita apud Tzetz. Chiliad. V, Hist. 16, pag. 78. legitur carmen cum hoc titulo περὶ Ἀχιλλέως, τοῦ ἐν τῷ Λυκομήδους παρθενῶνι. Vide Nicephori Basilacæ Narrationes a Leone Allatio editas inter Excepta Rhetorum, cap. 1, de Achille, pag. 137, quo toto capite hoc carmen illustratur : alia dabit Meursius ad Lycophr. v. 276. Carmen hoc, licet non aureæ illius et probatissimæ ætatis, sed poetæ scholastici sit, merebatur tamen, ut in lucem a nobis protraheretur. Conferendum est cum Statii Achilleidos lib. II, ubi Thetis oratione sua Achillem adloquitur et persuadet, ut femineo habitu indutus sexum celet: sed deinde se prodit Achilles, et in turba mulierum, in Scyro insula diem festum celebrantium, præsertim coram Deidamia, qua ardebat, simulatum femineum habitum deponit, et virum exserit. In Divionensibus autem legebatur hoc carmen post Exercitationes scholasticas eodem metro ad themata Virgiliana compositas a Rufino et Coronato, ut inscriptio præ se fert: sed an hoc ejusdem sit auctoris, nescio dijudicare. » Hactenus Burmannus: qui quum variantes Salmasianarum et Divionens. schedarum, ut et codicis Leidensis lectiones, subjunctis notis inseruerit, easdem nobis repetere animus est, aliasque nostras illustrationi carminis impendere.

X. Quæ decimo loco sequitur *Epistola Didonis ad Æneam* pariter a Petro Burmanno sec. ex schedis Divionens. Salmas. et codice Leidensi deprompta primumque edita est Anthologiæ Latinæ libro I, num. 173, repetita in Collectione Pi-

saurensi, tomo IV, pag. 237; habetque præfatiunculam quinque versuum præmissam, qua auctor poematium suum lectoribus commendat. Miranda propemodum est audacia auctoris, qui adeo ingenio suo confisus est, ut describendo feminæ perdite amantis, sed deceptæ et desertæ, affectu, summorum poetarum, qui idem tentarunt et difficulter perfecerunt, artem et ingenium se aut superare, aut æquare posse crederet. Etenim, quod Burmannus in prima adnotatione monuit, conferendum est totum hoc carmen cum eximia Didonis querela ad Æneam apud Virg. IV, Æn. 304 usque ad 330, et a v. 365 ad 387, quam pulcherrime imitatum fuisse Ovidium in querela Scyllæ ad Minoem, observavit Ciofanus ad lib. VIII, Metam. v. 108. Idem eam singulari Didonis epistola expressit Heroidum VII. Adjungenda est Ariadnes, pari in fortuna et affectu constitutæ, egregia expostulatio ad Theseum apud Catullum, Epithalamio Pelei et Thetidis, v. 32 seqq. Horum autem poetarum incomparabilem ingenii fecunditatem et eloquentiam adeo non adsequuutus est hic deterioris ævi poeta, ut dum Didonis affectum diducere latius, et copiosius exponere orationem cupit, sententiisque hinc inde et argutiis exornare, veram ejus imaginem corrumpat et deleat. Sed talia carmina vel ideo proferenda et legenda sunt, ut decrescentem artis et ingenii elegantiam in poetis serioris ævi cognoscere, iisque comparandis acumen judicii exercere possimus. — Con-

XI et XII. Idem in duobus Epithalamiis, quæ dehinc sequuntur, observare licebit, si cum aliis pluribus, quæ apud poetas antiquiores exstant, conferantur. Alterum eorum *Auspicii et Aellæ,* auctore, ut puto, PATRICIO, primus edidit Barthius in comment. ad Claud. pag. 462, sub finem Epithalamii Palladii et Celerinæ; alterum *Laurentii,* auctore incerto, Nic. Heinsius e vetusto Claudiani codice Bibliothecæ Ambrosianæ descripsit. Utrumque Burmannus Anthol. Lat. libro VI, sub finem inseruit. Quoniam de his epithalamiis eorumque auctoribus, et universo genere, amplius agere, singulari præfatione, iis præmittenda, mihi constitutum est, nunc quidem plura dicere supersedeo.

XIII. Et de LICENTII *carmine ad Augustinum,* ejusque auctore et argumento, seorsum agam suo loco, quæ vero ultimo loco XIV posita est *Epitome Iliados Homeri* tam variarum rerum disquisitionem postulat, uti ampliore sermone eas exponere necesse sit. Itaque et huic poemati singulare procemium destinavi.

II.

DE ÆTNA POEMATE,

EJUSQUE AUCTORE,

TESTIMONIA AUCTORUM AC JUDICIA.

I. Donatus in vita Virgilii, cap. 7.

Poeticam puer adhuc auspicatus, in Balistam, ludi gladiatorii magistrum, distichon fecit; deinde Catalecton et Moretum, et Priapeia, et Epigrammata, et Diras, et Culicem quum esset annorum quindecim. Scripsit etiam, de qua ambigitur, Ætnam.

II. Vincentius Bellov. Spec. Histor. VII, 62.

Virgilius de Culice, et Virgilius de Ætna, quos Aurelia-
[redacted]

tus; quæ scilicet pietas in hoste probatur, ut inquit Ovidius III de Tristibus.

IV. Eumdem versum Ætnæ Vincentius Bellovacensis Specul. moral. lib. XX, cap. 20, sub Petronii nomine adducit.

Quod igitur Petronius pro auctore Ætnæ a nonnullis hominibus ævi medii haberetur, ejus opinionis caussam fuisse arbitror codices antiquos Petronii, qui Ætnam poema, tamquam ejusdem ævi, i. e. Neroniani scriptum, Petronio adjunctum habebant. Unde porro capi aliquod argumentum, vel probabilis conjectura, pro Lucilio Juniore Ætnæ auctore potest.

V. Domitius Calderinus in principio commentarii in Ætnam.

Hoc Virgilianum esse opus plerique ex auctoribus testantur, et Seneca in Epist. adeo, ut Nasonem non ob aliam caussam opus de Ætna dimisisse affirmet, nisi propter Virgilium, quem jam scripsisse compertum habebat. Cornelius Severus etiam ob eamdem causam deterritus traditur. Summa tamen operis est, ut causam Ætnæi incendii referat, non qualem vulgatiores poetæ asserunt, sed quæ a summis philosophis atque poetis exposita sit.

VI. Badius Ascensius, in scholio ad versum 29: *Principio ne quem*, etc.

Hoc unum verbum mihi fidem fecerit, Virgilianum non esse hoc carmen: quippe qui in Georg. II dicit, *Me vero primum dulces ante omnia Musæ, Quarum sacra fero*, etc. et qui ad Musas in Æn. VII dicit, *Et meministis enim, Divæ, et memorare potestis;* non hic tam severe in poetas animadverterit. Loquitur tamen, quisquis est auctor, de futilibus

et non de gravibus poetis. Verum tamen non in tam ex lenti opere (de Æneide loquor) fabulam sequutus esse Ætna, si id vitio dandum censuisset. Præterea, ut tac stylum non congruere cum Virgilianis Musis (nam mul ab illis friget), etiam hoc testimonio est, quod Tityon per septem jugera porrectum videmus, ut in VI Æneidos novem.

VII. Gyraldus de Poetarum Histor. dial. IV, pag. ubi de Claudiano.

Exstat item poema de Ætna monte, quod an ipsius (C diani) legitimum sit, nec probare, nec refellere ausim antiquissimo certe et castigato codice, qui Francisci Pe chæ fuisse creditur, illud ego ipse exscripsi.

VIII. Jul. Cæs. Scaliger, Hypercrit. cap. 7.

Ætna tanta est, ut non penitus temere Virgilio attri esse videatur. Quidam tamen Quintilii Vari autumant, bus nos interea facile adsentimur : nam Maronis non maximum est argumentum, quod nusquam ei similis id quod in Diris, et in Ciri plane animadvertimus : nar Culicis quidem ita sprevit omnia, quin se ipsum sit in tus... Grandis igitur poeta Quintilius, nec temere ab

ne Severum quidem Cornelium uterque deterruit. Itaque quum Ovidius XV Metamorphoseos, Virgilius III Æneidos tantum de eo tractarint, frustra augurantur, hoc poema esse Virgilii, quum ex verbis Senecæ, Cornelii Severi esse necesse sit. Ex quo poemate, quod nobis ex omnium illius scriptoris operum naufragio reliquum est, potes advertere, quantus fuerit ille vir in penetralibus Heliconis, quamque melius nobiscum ageretur, si ille potius injuriam temporis effugisset, quam isti pingues poetæ, Musarum ἐκτρώματα, qui non tam meruerunt, ut in loco legitimorum habeantur, quam ipsi, ubi legitimos desideramus, in vacuum venerunt. Nulli fere poemati magis nocuit, immo, ut ne quid dissimulem, nulli tantum nocuit vetustas. Tantæ ejus sunt maculæ, quas nos breviter indicare contenti erimus. Non enim commentarium instituimus.

X. Nicol. Faber, in notis ad M. Senecæ Suasor. II.

Hujusne Cornelii Severi sit carmen de Ætna, quod Virgilio quidam tribuunt, dubitari potest, et an potius insignem Siciliæ montem non separato opere descripserit; sed quemadmodum Virgilius Æneidos III, Ovidius XV Metamorphoseos, ita etiam ille aliquo librorum belli Siculi. Nam L. Seneca hos tres Ætnæ scriptores conjungit.

XI. Casp. Barthius, Advers. lib. XXXII, cap. 16, initio.

Vel propter nomen, quod merito suo in omnibus, his vero præcipue, literis singulare habet, Josephi Scaligeri traditionibus multa ultro tradenda esse puto, alioqui fortasse non tam facile auferenda. Iis licet accenseas, quod poema priscum de Ætna Corn. Severo adscribit, sane labili fundamento, quum et stylus ejus operis aliud sæculum poscere videatur, licet vetus Grammaticus jam olim de Virgilio

disceptatum arguat. Sane carmen est luculentum et er tum; quod qui leget, fortasse notis meis uti et ju poterit.

XII. Idem, Adversar. lib. XLIX, cap. 6.

Male consuluerunt judicium suum summi script nostræ ætatis, qui poema de Ætna monte, quod cum gilio edi consuevit, Corn. Severo adscribere voluer male etiam nos, qui ei ætati tamen idem alibi vindic mus, quum argumenta non sint futilia, quæ Christianu scripto auctorem velint statuere, quæ alibi producent nobis.

XIII. Barth. ad Claud. Idyll. de piis fratribus, p. 10.

Alludit scriptor Ætnæ, qui stylo, ingenio, doctrina non Severum, non Virgilium, sed unum omnium max spirat Manilium.

XIV. Idem, in Commentar. ad Pap. Stat. Silv. I, 6,

Poetice et eleganter idem extulit auctor Ætnæ, min tam vetustus auctor, quam censent summi harum litera viri, quemque non vanis conjecturis ducor, ut Christia fuisse credam; quum Bacchum suo pede fluxisse dicit:

[redacted]

scriptor perhibendus videatur, ut alibi docebitur...... Ex veteribus poetis nemo similior illi scriptori est Manilio. Sed singula expendenti omnino apparet temporum longe recentiorum, et fere, ut modo dixi, Christianus auctor, certe locutiones multas trahens, sacrarum literarum tractationem fatentes.

XVI. Olaus Borrichius de ætat. Lat. ling. p. 11.

Nec ab hac classe removendus Cornelius Severus, cujus Ætnam adhuc legimus, Virgilio per errorem attributam, et circa postremos Augusti annos perfectam. Hujus enim Severi esse Ætnam hanc, ex epist. LXXIX Senecæ colligimus: *morbo enim tuo*, inquit, *daturus eras*, *etiam si nemo mandaret tibi*, *donec Ætnam describas in tuo carmine*, etc.

XVII. Broukhusius ad Tibull. II, 1, 45.

Hoc est, quod argute extulit auctor Ætnæ, nescio si Cornelius Severus, v. 13: *Annua sed saturæ complerent horrea messes*, *Ipse suo flueret Bacchus pede.*

DE

LUCILIO JUNIORE

TESTIMONIA.

I. L. Ann. Seneca in Præfatione libri IV Natural. Qua
ad Lucilium scripta.

Quum cupieris bene laudari, quare hoc ulli debeas? I te lauda; dic: Liberalibus me studiis tradidi, quamqu paupertas alia suaderet, et ingenium eo abduceret, præsens studii pretium est. Ad gratuita carmina deflexi et ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in om pectus cadere virtutem: et eluctatus natalium angustias, sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non m inimicitia Gætulici Caii fidem eripuit; non in aliorum p sonam infeliciter amatorum, Messala et Narcissus, diu pub hostes, antequam sui, propositum meum potuerunt ev

[redacted]

IDEM, EPISTOLA LXXIX.

Aut ego te non novi, aut Ætna tibi salivam movet. Jam cupis grande aliquid, et par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quæ tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum sit; tanta tibi priorum reverentia est.

Plura alia Senecæ loca, ad Lucilium spectantia, prolata in Procemio sunt.

II. HONORIUS SCHOLASTICUS, QUI SÆCULO VI VIXIT, LUCILII CUM SENECA MEMINIT IN CARMINE ELEGIACO, QUOD AD JO. EPISCOPUM RAVENNENSEM SCRIPTUM EDIDIT JO. MABILLONIUS, TOMO I ANALECT. VETT. PAG. 364 (EDITIONIS NOVÆ PAG. 387).

Nempe Jordanes, qui forte Honorium sciebat lectione epistolarum Senecæ ad Lucilium, quibus eum sæpius ad mortem non extimescendam, sed condiscendam et præmeditandam, hortatur, multum delectari, scripserat ad Honorium, velut Lucilium, Senecæ nomine, hortatorias literas, quibus ei auctor fuerat, ut sæculum relinqueret, et veram philosophiam, id est, monasticam vitam, amplecteretur. Ad has epistolas respondet Honorius versibus, qui in codice Elnonensi inscribuntur: *Rescriptum Honorii Scholastici contra illas epistolas exhortatorias Senecæ;* in quibus se melius ab eo Seneca, præ isto antiquo, institutum esse, et Lucillum postea se alium futurum esse profitetur. Pars ejus carminis est:

Sed quum te potior Seneca, meliore magistro,
Quem ut moneas, lucem cordis habere facis:
Non dubitare queam Lucillo clarius illo,
Æternas Christi sumere dantis opes.
Cedat opus priscum, vera nec luce coruscans,

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Ingeniis [illegible]
[illegible] Lucilium [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

III. Ioannes Saresberiensis. Policratici lib. VIII, cap. 14, p. 526.

Ignotus esset Lucilius, nisi eum epistolae Senecae illustrassent.

IV. Just. Lipsius in praefatione ad epistolas Senecae.

Scripsit autem ad Lucilium: et quis ille? Origine humilis, industria emersit, et ad equestrem ordinem, tum ad Procurationem Siciliae pervenit. Disces ex his epistolis, si observas. Ingenium illustre fuisse videtur, literis et poeticae etiam amicum: iisque dotibus Senecae carum. Laudat mirifice eum, etsi colore quodam et figurate, libri IV Natural. Quaest. ini-

[redacted]

multis Balbum vocari; ego tamen malui Juniorem nuncupare, ut passim Seneca compellat. Alius fuit Lucilius Balbus Stoicæ quoque disciplinæ addictus, apud Ciceronem lib. de Natura Deor. Juniorem hunc passim Seneca prædicat, maxime lib. IV Quæst. Natur. Poeta fuit non contemnendus; et hæret animo nonnulla suspicio, quædam istius vulgo Lucilio Satirico tribui.

VI. Matthæus Aimerichius in specimine veteris Romanæ literaturæ deperditæ, vel adhuc latentis, quod prodiit Ferrariæ, 1784, in-4, Parte I, pag. 203, hæc de Lucilio refert.

«Lucilius, Philosophus et poeta, Siciliæ procurator, et Romanus eques, L. Annæi Senecæ amicus intimus et discipulus, ad quem sunt plures libri Epistolarum Senecæ, et alii Senecæ tractatus. Scripsit poema de monte Ætna, ut indicat Seneca, Epist. LXXIX. Idem Seneca, Epist. XLVI, laudat Lucilii librum ad se missum, ac ejus captum dulcedine totum confestim se legisse testatur. De ejus argumento nihil tradit Seneca. Lucilii hujus scripta, de quibus etiam Seneca mentionem facit Epist. XIX, eorum elegantiam ac auctoris ingenium commendans, desiderantur. Ejus prænomen et patriam nescimus». Ed.

DE

CORNELIO SEVERO

TESTIMONIA.

I. Ovidius, Epist. ex Pont. lib. IV, 2, quæ est ad Severum.

Quod legis, o vates magnorum maxime regum,
Venit ab intonsis usque, Severe, Getis.

Ibidem in fine.

At tu, cui bibitur felicius Aonius fons,
Utiliter studium, quod tibi cedit, ama,
Sacraque Musarum merito cole, etc.

II. Idem ejusdem libri epist. ultima, v. 9.

[redacted]

IV. Quintil. Instit. Orat. lib. X, cap. 1, 89.

Cornelius autem Severus, etiamsi versificator, quam poeta, melior, si tamen, ut est dictum, ad exemplar primi libri bellum Siculum perscripsisset, vindicaret sibi jure secundum locum. Sed eum consummari mors immatura non passa est: puerilia tamen ejus opera et maximam indolem ostendunt, et admirabilem, præcipue in ætate illa, recti generis voluntatem.

V. Petr. Crinitus, de Poetis Lat. cap. lvi.

Corn. Severus inter poetas epicos relatus est ab antiquis auctoribus. Ingenio fuit magno, et in scribendis versibus facili. Constat eumdem diu fuisse versatum in agendis declamationibus, qua in re ingenium suum atque eruditionem maxime probavit..... A Fabio Quintiliano ita commendatur, ut versificator, quam poeta melior habitus sit. Scripsit inter alia multa opus de bello Siculo, quod ab eo absolutum non est propter importunum obitum..... Afferuntur versus Corn. Severi a nostris Grammaticis, ex quibus colligi potest, quantum præstiterit ingenio et doctrina..... Ab Annæo Seneca magnopere commendatum carmen est, in quo eleganter deflevit interitum M. Tullii..... Idem Cornelius carmen fecit de Ætna monte, in quo non vulgarem laudem consequutus est, quum alii quoque in eadem materia se exercuerint, ut P. Virgilius et Ovidius.

VI. Lil. Greg. Gyraldus, Histor. Poet. dial. IV, p. 233.

Cornelius Severus poeta fuit et declamator egregius. Scripsit bellum Siculum, quod imperfectum reliquit, importuna morte interceptus. Si enim, ut ait Fabius, perficere potuisset, merito sibi secundum locum vindicasset. Dicitur insuper de Ætna monte carmen composuisse, unde factum,

ut poema, quod de Ætna Virgilio adscribitur, Severo n
nulli potius attribuant. Citantur et a Seneca in libris Co
troversiarum Severi versus, inter quos eos probat, quib
M. Ciceronis necem deploravit.

VII. Idem Gyraldus, Dial. VIII, p. 435.

Erat et cum his (Tragicis) Severus, qui Latio dedit c
men regale, ut idem poeta (Ovidius) scribit, et ad qu
exstat Elegia in quarto de Ponto, cujus est initium: *Qu
legis, o vates*, etc. Quidam eumdem cum Cassio Seve
fecere, ego duos potius statuo: neque enim mihi idem
detur is, ad quem Ovidius hanc scribit elegiam, et is
Parmensis fuit et dictus est, ut quarto sermone ostendim

VIII. Ger. Jo. Vossius, de Poet. Lat. cap. ii, p. 33.

Augusti item temporibus fuit Cornelius Severus, cuj
exstat carmen de Ætna, perperam olim Virgilio tributu
Apud M. Senecam in Suasoria VI etiam ejus de Cicero
nece versus habemus, credo ex ejus opere de bello Sicul
quod scripsisse testis Fabius in X, cap. 1, 89.

IX. Idem de Hist. Lat. lib. I, cap. xxi.

Etiam poematis, quod Ætna inscribitur, falsoque adsc

III.

SUMMA LUCILIANI CARMINIS

DE ÆTNA.

Propositum Lucilio hoc carmine est, non tam Ætnæi incendii spectaculum ingeniosa oratione pingere, aut fabulas poetarum de eo vulgatas enarrare, quam ejus caussas, vim et alimenta philosophi acumine ex physicis rationibus demonstrare, ad exemplar Lucretii, ita tamen, ut poetæ officium, delectare cupientis, minime negligat, et tenuem disputationem haud raro exemplis et imaginibus aliunde petitis, tum etiam digressionibus et episodiis amœnioribus distinguat. Proposito argumento Apollinem et Musas invocat hoc magis, quod novum et insolitum carmen moliens Phœbo duce opus habeat, et recensitis celebrioribus fabulis, in quibus alii poetæ elaborarint, sibi fortius ait esse consilium ignoti adhuc argumenti, de caussis Ætnæi ignis, explicandi (v. 24). Priusquam hoc aggreditur, explodit varia poetarum de Ætna monte commenta, quum alii divinam Vulcani sedem et domum esse dixerunt (v. 29); alii Cyclopas his quasi fornacibus usos ad fulmina Jovis fabricanda (36); alii denique ignea Ætnæ spiracula a bello Gigantum repetunt, quum ii, cælum coacervatis montibus oppugnantes, Jovis fulminibus dejecti, et præcipuus eorum Enceladus Ætna monte obrutus est, ubi nunc ira æstuans patulis faucibus ignes emittit (41 seqq.). Luculenta hic descriptio belli Gigantei ad versum usque 73. Hæc nimirum est audacia, et hoc ingenium poetarum, quo carmina sua commendare cupiunt. Quidquid apud inferos superosque, et in terra cælove geritur, hoc illi curiose speculati quasi visum et cognitum carminibus suis, tamquam in scena, proponunt, et terram adeo cælumque fabulis et mendaciis complent. Noster, dimissa hac poetarum licentia, suam vult operam in vero quærendo versari, ut disquirat, quæ caussa æstus Ætnæ excitet, et perpetua ei nutrimenta suggerat (90)

Tractationem ipsam ingreditur versu 93, ubi primum p
damento disputationis suæ ponit, terrarum orbem, qua
patent, non penitus solidum atque densum esse, sed int
cavatum latebris, et tamquam venis, totum corpus
rentibus, sectum, aquis atque auris permeari. Hanc s
ram terra utrum a prima origine, sic condita, habue
ab accedente aliqua caussa, licet vetusta, a spiritu, al
vel ignibus inclusis, sensim permeantibus, et has sibi v
cientibus, acceperit, id quidem certo doceri non est n
res ipsa tamen certis documentis constat (v. 101 seqq.).
si videmus, hic magnos fontes et rapidos torrentes e terra
pere, illic flumina hiatibus terræ absorberi, et alio loco
emergere; quis neget, esse sub terra magnos sinus capa
meatus, quibus tanta vis aquarum colligi atque emitti
(116)? Quod si diversos meatus terra habet, quibus flumi
cipi et condi, rursusque emitti possunt, nec illud mirum
debet, esse spiracula, quibus ventis, terra inclusis, liber
detur (127). Argumenta ejus rei præbere possunt, quæ
oculis nostris observantur, ingentes voragines et ruinæ d
tis terræ, tum et cubilia aeris et antra in silvis late effoss
funditatis incompertæ, e quibus manifeste præjacentibus
mentum capere possumus ignotarum voraginum, quæ s
terra latent (134). Has cavernas terræ occultas atte
oportet, ut vim ignis subterranei intelligamus. Hic enim
inclusus maxime sævit, et obstantia quæque perrumpit,
tamen loca maxime vertitur, quæ vi ejus magis cedunt, e
riores cavitates habent, unde terræ tremores et motus n
tur (145). Si quis existimet, hos tantos motus e meati
summa terræ ora patentibus oriri, atque vires accipere

ciet (ad versum 217). Postquam rationem incendiorum Ætnæ exposuit, nunc, iterumque erumpat, et quibus rebus interim alatur incendium, ait se quæsiturum, et talem quæstionem arduam quidem, sed utilissimam et hominis ingenio dignam esse pronuntiat: quem non deceat pecudum more, quæ miranda sint, tantum oculis videre, nec caussam cujusque rei quærere. Unde in eorum laudem excurrit, qui naturæ studio ducuntur, omniaque mundi phænomena, astrorum cursum et vim, anni et tempestatum varietates, et mirabilia quæque per rerum universitatem distincte nosse desiderant: quo in studio divinam simul atque jucundam animi voluptatem esse dicit (v. 249). Sed magis tamen ad hominem pertinet rerum terrenarum, quam cælestium, cura: et in his magis homine dignæ sunt artes, quibus liberalis aliquis fructus animi, quam quibus utilitas et lucrum quæritur (271); qualis inprimis est illa, quæ, quid terra in visceribus occultet, quæque adeo caussæ fremitus Ætnæi montis vel excitent, vel sopiant, indagare studeat (283). Ut igitur caussam infrementis mugitus montis ostendat, hunc ait non solum diversis in partibus auras diversas admittere per cavernas, sed etiam, unda vicini maris per meatus delapsa, vento admisso premi atque fugari, quemadmodum in Tritone resonante, et in organo hydraulico fiat, in quibus aqua vento impellitur, et spiritus aqua concitatus sonum edit (299). Credibile etiam est, subinde ventos intra montem nasci in subterraneis specubus, ut quando rupes aut alia corpora, igne concepto soluta, aut pondere suo abrupta, ferentur in vacuum, et lapsu vicinum aerem impellunt. Quod adeo in aperto aere fieri videmus, ut nebulæ non crassæ, in locis irriguis per vapores humidos exortæ, ventum modicum concitent; is vero in arctioribus faucibus, ubi aer constrictus, et aqua accedente suffocatus, pugnat, pondere autem suo majores vires nanciscitur, multo, necesse est, vehementius ruat, et obstantia quæque perfringat (327). Neque venti per easdem Ætnæ cavernas subeunt, per quas erumpunt. Hoc inde apparet, quod, quamvis summa sit aeris serenitas, supra Ætnam tamen semper obscura et immota nubes manet, quam neque fugat æstus Ætnæ, neque absorbet, et, si modo profundum montis quietum est, possunt adeo in summo ejus jugo sacra Numinibus fieri (341). Hac occasione quærit poeta, qui fiat, ut tantus ignis et ventus Ætnæ non saxa declivia in cavernas deripiat, et fornices suspensos demoliatur. Ejus rei caussam dicit esse miram rapi-

ditatem torrentis spiritus, qui tanta levitate et celeritate, qu vix oculorum conjectus, feratur : similemque ait esse faci strali, quam ubi sacerdos in lustrationibus quatit, ora qui et corpora omnium flammæ exagitatione afflantur, nihil ta eorum, quæ admota fax lambit, aduritur aut rapitur (3 Ex his concludit, totum impetum ignis Ætnæi ex auris ext internisque concurrentibus oriri, atque his actum aren saxa ingentia eructare, non secus ac silvis Aquilone ag per brachia ramorum complicata ignem conceptum serpe propagari videmus (364). Nec opinari cum vulgo debemu si, quum aliquando mons quiescit, id propter exhaustas vires, et deficientem incendii materiam fiat. Interior et l caussa est, quæ eruptionem moratur. Fieri potest, ut qua que fauces meatuum ruinarum congerie oppleantur, qua quam aliquamdiu oppressi sunt venti, velocius urgent et rumpunt objectas moles, et acrior flammæ impetus fit (Jam pergit auctor ad considerationem materiæ diversæ, concipiendo aptæ, qua incendium Ætnæ alitur. Est vero petuo ardens sulfur, crassum bitumen in Ætnæ visceribus, ipsi fontes e montis radicibus erumpentes atque odore i demonstrant (393). Pars ejus materiæ adeo præ oculis j toto monte conspicienda, lapidis instar, et pingui succo mam alens. Lapis præsertim molaris caussa incendii est, rigidus, ut si in manum sumas, ferro possis ignem extun sed facile domare et liquefacere, si in multum ignem conj quem ubi semel concepit, denso ac stipato corpore diuti calorem nutrit, nec, sæpius licet hausto igne, plane dest (423). Aliis quidem in locis novimus similes cavernas i emisisse, in quibus etiam major copia materiæ incendio

atque imis radicibus oppletus est. Nempe lapidem illum molarem potissimum ignis pabulum esse, hinc manifestum est. Quomodo autem hinc generetur et exundet incendium, deinceps ostenditur. Nempe primum lapidem molarem, dum igne concepto flammas jacit, ipso ictu vicinam materiam accendere, ut secum liquescat. Quod dum fit, exterius quidem videri vehementiam ignis remittere, sed certa adesse indicia flammæ mox erupturæ. Nam statim ac venti flare incipiunt, solum tremere, atque hic illic rimas agi, et flammas cum murmure ejici. Tum effervescente montis incendio rupes accensas sequi, et fragmenta montis cum magno arenarum nimbo provolvi. Quæ quia in montem non recidunt, hic quodammodo defessus respirare videtur, tum disjectæ ignis copiæ in apertum refunduntur. Qui vero ejiciuntur lapides, maximo igne excocti, scabri sunt, quasi quoddam purgamentum, omni succo atque humore exsuti. Hic tamen humor, dum congeries pumicum paullatim e vertice montis exsiluit, in alias montis partes altius adscendit, et liquefactus molaris magis magisque effervescens e crateribus instar fluvii exundat. Qui fluvius sæpe duodecim millia passuum progreditur, nullo obice retardatus, et obstantia quæque prosternit aut absumit: in profundiores valles delapsus pluribus fluctibus supervolvitur, et ad ripas aliorum fluminum perveniens consistit ac frigore duratur. Tum prior ejus facies mutatur; efficiuntur moles fumantes, quæ suo pondere devolutæ et solido inflictæ fractæque candent et scintillant. Si contigerit, ut quædam massæ ripas amnis superaverint, tum eæ tanta mole et altitudine indurescunt, ut vix cuneis dimoveri queant (506). Hac ratione effluvii Ætnæi exposita, explodenda est fabulosa opinio, qua creditur, plures alias materias, variæ proprietatis, cum molari lapide liquefacto misceri, et bitumen adeo ac sulfur cum lapide concretum flagrare; siquidem aiunt et cretam posse exustam liquefieri, ut figuli confirment, post autem rursus frigore indurescere. Sed ratio, quæ ex communi quodam signo ducitur, admodum levis est. Certius tibi argumentum afferet comparatio lapidis molaris cum ære. Nam hic perinde ac ænea massa, sive liquefactus flammis, sive nullas expertus fuerit, retinet proprietates suas, nec quidquam ex odore et levitate mutatur, tantum quod alius alio fragilior est. Neque tamen negandum est, alios etiam lapides esse, qui exardescant. Siculi nonnulla saxa *Fricas* vocant, et nomine ipso fusilia indicant, quæ tamen minime

liquescunt, nisi venæ lapidis molaris permista sint (532). P
hæc amplius probatur lapidis molaris fusilis natura, ne cui
mis mirabilis et incredibilis videatur. Nihil esse ab igne insu
rabile : densissima etiam corpora eo domari, æs igne liquesc
plumbum et ferrum adeo omnium durissimum ; lapides etia
quibus auri semina admixta, in fornacibus pretiosum metall
exsudare. Etiamsi lapis hic durus, exiguo igni in aere ape
admotus fortasse resistat, clausa tamen fornace vim ejus p
ferre non posse. Multo autem majorem et vehementiore
quam qui arte humana excitari possit, ignem in Ætnæ caver
esse, sacrum scilicet et perennem, et cælestium ignium ful
numque naturæ propiorem. Ad cujus vires accedere ingent
flatum venti, arctis faucibus elisi, quo haud aliter, quam fo
bus fabrorum ferrariorum, massam ferri cudere laborantiu
ignis vehementia augeatur (561). His expositis poeta summ
hactenus dictorum et universam incendii Ætnæi rationem br
epiphonemate complectitur (564). Coronidem poemati impo
auctor pulcherrimo epilogo, quo lectores ad spectaculum na
ræ mirificum in Ætna propius contemplandum excitat, rep
hensa prius vana curiositate hominum, qui res memorabile
vetustas, apud exteros inveniendas, ædes magnificas, temp
statuas, urbes eorumque rudera, picturas et monumenta
rerum gestarum spectare avidi, peregrinari et cunctas fere g
tes percurrere satagant, hoc miraculum Ætnæ negligant (59
Addit tamen, montis hujus, quamvis rarius spectati, fam
jam antiquitus miranda aliqua fabula divulgatam esse, i
nempe de piis fratribus, Amphinomo et Anapia, magno Æt
incendio parentes suos, humeris sublatos mediis e flammis ur
exportantibus. Qua fabula narrata ipsum carmen concludit

I.

LUCILII JUNIORIS

(VULGO CORNELII SEVERI)

ÆTNA.

Ætna mihi, ruptique cavis fornacibus ignes,
Et quæ tam fortes volvant incendia caussæ;
Quod fremat imperium, quid raucos torqueat æstus,
Carmen erit: dexter venias mihi carminis auctor,
Seu te Xanthos habet, seu Delos gratior illa,

1. *Ruptique*, i. e. erumpentes. Sic solet Lucilius, v. 58: « per attonitas rumpuntur fulmina nubes »; et 198: « fragor tota nunc rumpitur Ætna ». Respexit Virgilium, Georg. I, 472: « Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam ». Et similiter Statius, Theb. XII, 275: « remugit Enceladus, ruptoque vias illuminat igni ».

3. *Quod fremat imperium:* quidnam illud sit, quod imperet, cogat Ætnam fremere, et raucos æstus torquere.

4. *Carmen erit*, materia seu argumentum carminis, ut Olympius in Laud. Hercul. v. 10: « Alcides mihi carmen erit ». — *Dexter venias mihi carminis auctor.* Lugd. et Hag. ed. habet *dexter mihi carminis auctor Apollo*, omisso *venias*, quam vocem necessariam extriverunt, qui *Apollo* e glossemate intulerunt. Et similiter Statius, Silv. V, 1, 14: « modo dexter Apollo, Quique venit juncto mihi semper Apolline, Cæsar Annuat ». Meminit Virgilii in Culice, v. 12: « Phœbus erit nostri princeps et carminis auctor ».

5. Versum hunc et sequentem edd. Venet. Lugd. et Hag. cum cod. Helmst. transponunt, manifesto errore, quum *faventes* in versu 6 necessario referendum sit ad sorores in v. 7. Una adeo Lugd. *tecumque Phaselis* legit pro *tecumque faventes.* Scaliger temere adsentiens vetustioribus, manifeste corruptis, non alia re offenditur, quam Dodona, Phœbo, non Jovi, adserta, atque

Sive tibi Pytho est potior; tecumque faventes
In nova Pierio properent a fonte sorores
Vota: per insolitum Phœbo duce cautius itur.
Aurea securi qui nescit sæcula regis?

hinc legendum suadet: « dexter mihi carminis auctor Apollo, Seu tua, Dodona potior, tecumque Phaselis, Seu te Cythnos habet, seu Delos gratior illa ».—*Seu te Cynthos habet*. Sic omnes scripti et impressi ante Gorallum, et sequenti versu *Seu tibi Dodone potior*. Sed quia Cynthus mons in ipsa Delo est, quæ post nominatur, et *Dodone* non Apollinis, sed Jovis oraculo nobilis est, hinc Scaliger ibi legere vult *Seu te Cythnos habet*, Gorallus multo probabilius *Xanthos*, et sequenti versu *Seu tibi Python est potior*. Est autem Xanthos, urbs Lyciæ, ad Xanthum fluvium, Apollini sacra: Python est urbs Delphi, olim eo nomine appellata. Hinc Tibull. II, 3, 27: « Delos ubi nunc, Phœbe, tua est? ubi Delphica Pytho ». Xanthus, Delus, Delphi vel Parnassus sunt loca Phœbo maxime amata, et a poetis in tali invocatione perpetuo junguntur. Vide Virgil. Cul. 13 seq. et Æn. IV, 143; Stat. Theb. I, 696. Itaque Lucilium hoc loco non

tho potior, aut *Seu Pythona tior;* quemadmodum in alii nibus urbium *Ancon* et *Anco ton* et *Crotona*, *Salamin* et *S* scribitur. Librarios corrupi versus, et temere posuisse urbium sibi notiora, den etiam *Phaselis*, inter urbes sacras plane falso posita loc *faventes*.

7. *In nova properent vota:* ad auxiliandum in argume sequendo, quod insuetum nec ab alio tentatum est. S solent poetæ, qui argument eunt, a vulgaribus poetaru lis alienum. Virg. Georg. III Similiter Manilius, III, 1: va surgentem, majoraque ausum, Nec per inaccessos tem vadere saltus, Ducite, P Lucret. I, 921 seq. Olympi neg. 8 seq.

8. *Per insolitum.* Hoc exem cretii, V, 100: « Et quam id mihi sit pervincere dictis ubi insolitam rem apportes

[redacted]

ım domitis nemo cererem jactaret in arvis,
ıturisque malas prohiberet frugibus herbas;
ıua sed saturæ complerent horrea messes,
: suo flueret Bacchus pede, mellaque lentis
derent foliis, et pingui Pallas oliva,

nturisque, i. e. proventuris, is. Virgil. Georg. II, 10: hominum cogentibus, ipsæ ua veniunt »; et lib. I, 54: getes, illic veniunt felicius – *Malæ herbæ*, quæ sponte ır et frugibus nocent, sarri- :llendæ, de qua Colum. II, uum, lappas, tribulos, lo- ninat Virgil. Georg. I, 152 lin. XVIII, 17, 2.

'*nnua sed saturæ*. Veneta, : vetustiores aliæ legunt *sa*- ɔd Ascensius interpretatur *dono, aut beneficio naturæ ıscentes*. Satis idoneum rei , nec sine ratione a Scali- Gorallo receptum. Sed plu- n antiquæ et MS Helmst. *saturæ*, quod de abundantia ad satietatem implente, et tis et Nostro usitatum. Per- 71: « Nec rus saturum lau- t Noster inf. v. 265: « Hor- aturent, tumeant et dolia

ıo *flueret B. pede*, i. e. copia ate sua exundante, quia ztis rivo et flumini tributus ud, quam cursum ex af- aquarum notat; ut Horat. XVI, 48: « Levis crepante desilit pede ». — Et Lucre- fonte amnis loquens, V, .. inde super terras fluit lulci, Qua via secta semel ıede detulit undas ». Et for- ɛo Virgil. Cul. v. 17: « Ca- stalisque sonans liquido pede labi- tur unda ». Ed. — Simul respicere videtur ad uvas pede calcatas, et prelo expressas, ut dicat, vinum ipsius quasi Bacchi pede, h. e. sua sponte, et nullius hominis labore, expressum fluxisse. Certe Bacchum ipsum hoc fecisse prima vindemia, narrant poetæ. Vid. Calpurn. Ecl. X, 63. Sic fere loquutus est Manilius, maturitatem autumni significans, Astr. III, 662: « Tum Liber gravida descendit plenus ab ulmo ». Minus aptum videtur, quod Gorallus putat, voce pedis hic signari racemi *pediculum*, ita ut hoc velit poeta, ex ipsis racemis, sine torcularis opera, fluxisse vinum. In qua sententia equidem acquiescerem, si constaret, pediculum, vocabulum rusticorum proprium, eodem sensu pedem a poetis vocari, vel pro racemis poni. De rivis vini et mellis fluentibus passim poetæ. Virg. G. I, 132, de Jove regnum adepto, « passim currentia vina repressit ». Et vid. Ovid. Metamorph. I, 111; Tibull. I, 3, 45; Horat. Epod. XVI, 47, et Carm. II, 19, 11.

14. *Penderent foliis*, quod fluerent ex arboribus, ab apibus sine hominum cura elaborata. Sed intelligi etiam potest mel, quod ex arborum quarumdam foliis colligitur, sponte natum et succi instar exuberans. Ovid. l. c. « Flavaque de viridi stillabant ilice mella ». Et Virg. l. c. de Jove auferente uber-

Secretos omnes ageret quum gratia ruris.
Non cessit cuiquam melius sua tempora nosse.
Ultima quis tacuit juvenum certamina Colchos?
Quis non Argolico deflevit Pergamon igni

tatem prioris ætatis: « Mellaque decussit foliis, ignemque removit ». Conf. Ovid. Am. III, 8, 40.

15. *Secretos omnes.* MS Helmst. et omnes editi ante Gorallum habent *amnes*, idque pendere faciunt a superiore versu. Unde Ascensius explicat: quum *Pallas secretos* rivos, i. e. secrete et tacite fluentes, *ageret*, duceret ex *oliva* pingui arbore. Sed sic connexa oratione non apparet, quo referendum sit *quum gratia ruris*. Hoc igitur, relatum ad præcedens *Secretos ageret*, suadet, ut legamus *omnes* hoc sensu: Gratia et amœnitas ruris invitabat omnes, ut secreti et seorsum per rura, nulla certa sede, vagarentur, nec in unam civitatem coirent. Barthius Advers. XXXII, 16, et ad Stat. Theb. VIII, 214, leg. arbitratur *Secreti somnos ageret quam gratia ruris*. Et Anton. *de Rooy*, in Conj. Crit. p. 94: « Securos omnes aleret quum gratia ruris ».—*Gratia ruris*, interpretante Gorallo, est jucunditas vitæ rusticæ. Ed.

tanti fecit nosse sua temp scilicet ad sua potius, quai remotiora tempora animu adjiceret. Videtur tunc no datus, quæ vis esset locutic et *melius cessit*. Ed.

17. *Ultima*, antiquissim gonautarum expeditionem chos. Manil. III, 9: « Colcl referam, vendentem regna tis ». Juven. I, 10: « unde a tivæ devehat aurum Pellicı *Certamina* vocantur *Colchi* e quo quælibet expeditio, co labor ad præmium obtin ipsumque illud, quod qı præmium Latinis poetis dicitur, sicut Græcis ἄθλον. gil. Georg. II, 530: « Veloc certamina ponit in ulmo »; V, 66: « Prima citæ Teucris certamina classis ». Colcl certamina Argonautis posit præmium ab iis quæsitum aureum servabant.

18. *Quis non Argolico.* M Trojano bello et excidio

[redacted]

Impositam, et tristem gnatorum funere matrem,
Aversumve diem, sparsumve in semina dentem?
Quis non perjuræ doluit mendacia puppis,
Desertam vacuo Minoida litore questus?
Quidquid in antiquum jactata est fabula carmen.

tomes Iliados Homeri, versu 1069.

19. *Tristi natorum funere matrem*, sic habent antiquæ, et dedit Gorallus, potestque explicari ut illud Virgilii Æn. III, 618: « Domus sanie dapibusque cruentis ». Calderinus et Heinsius intelligunt de Medea. Scaliger, primo, de eadem, mox de Ærope, Thyestis uxore; denique his rejectis de Jocasta, quæ filios mutuis vulneribus confectos amisit. Similiter Barthius in Advers. de Jocasta, qui tamen, ut poeta magis mirum dixisse videatur, scribendum putat *germano funere patrem*, de Œdipo intelligens. Gorallus melius existimet propter præcedentia de Hecuba agi. Sed nec hoc mihi satis probatum. Videtur singularis fabula tangi de matre, ob filiorum amissionem unice memorabili, qualis est Niobe. Hanc significari persuadet Olympius, qui Nioben inter notiores poetarum fabulas refert, et Lucilium imitatus est, Cyneg. v. 15: « Nam quis non Nioben numeroso funere mœstam Jam cecinit? » Unde et hic lego *tristem natorum funere matrem*.

20. *Aversumve diem*. Male et Pithœus et Scaliger ediderunt *Adversum*. Nam de cœna Thyestea sermo est, ob quam Sol avertisse radios dicitur. Tangit et hanc Olympius, v. 40, et Manil. III, 18: « Natorumve epulas, conversaque sidera retro, Ereptumque diem ». — *Sparsumve in semine* omnes mei præfe-runt. Sed Scaliger et Gorallus maluerunt *in semina*, quia dentes vice seminum fuerunt; quod non improbo. Fabulam narrat Ovid. Met. III, 101 seq. et IV, 570.

21. *Perjuræ doluit mendacia puppis*, i. e. dolenter descripsit mendacia perjuri Thesei, qui Ariadnen, Minois filiam, nave avexit a Creta, sed in Dia insula contra fidem juratam reliquit. Videatur Ovidius, Metamorph. lib. VIII, 174 seq. et quæ notavimus ad Pentadii Elegiam, tomo II hujus operis, p. 317. Ed. — Conquerentem de perfidia Thesei Ariadnen inducunt Catullus in Epith. Pelei, et Ovid. Her. X. Unde Tibullus, III, 6, 41: « Sic cecinit pro te doctus, Minoi, Catullus, Ingrati referens impia facta viri ».

23. *Fabula carmen*. Sic omnes libri. Gorallus autem cum Scaligero *crimen* mavult, et *jactata est* deponentis significatione, pro *jactavit*, accipiens, sic interpretatur: quidquid fabulæ de priscorum sceleribus jactarunt. Ego vero, si hæc mens poetæ, nescio cur ille *jactata est* scribere voluerit, quum æque potuisset usitatum *jactavit*. Lego: « Quidquid item antiquum, jactata est fabula, carmen », h. e. Quidquid item pro antiquo carmine habetur, fabulam vulgatam et valde jactatam continet. —Τὸ *in* compendio scripturæ ex *item* ortum est, et comparandus versus Olympii, Cy-

Fortius ignotas molimur pectore curas:
Qui tanto motus operi, quæ caussa perennes
Explicet in densum flammas, eructet ab imo
Ingenti sonitu moles, et proxima quæque
Ignibus irriguis urat: mens carminis hæc est.
Principio, ne quem capiat fallacia vatum,

neg. 47, qui hunc vers. Lucilii expressit: « Omnis et antiqui vulgata est fabula sæcli ».

24. *Ignotas molimur*, ignoti et intacti adhuc argumenti carmen meditamur. *Moliri* de difficiliori negotio apte dicitur.

25. *Qui tanto*. Quid sit illud, quod tantum opus moveat. — *Opus* auctor hoc poematio vocat ipsum illud, quod maxime vult exponere, quod intra Ætnæ viscera fit. Sicut Gratius eadem voce designare solet actum vel negotium venationis. Helmst. cod. hic a manu secunda *Quis tantos motus operit* (forte *aperit*) *quæ tanta perenni*.

26. *Explicet in densum*. Gorallus exponit, expediat flammas in tam densa materia, sc. per densam terræ molem, eamque comburat, et post *densum* subaudiendum *solum*, aut quippiam simile. Sed refragatur Menckenius in Misc. Lips. nov. et tæ mentem aperit, Ovid. Met. XV, 250: « Ignis enim densum spissatus in aera transit ». Id sane vult Lucilius, ignes Ætnæ ita explicari, ut inde spissa nubes, densus vapor evadat. Schmidius, vir cl. pariter hic densitatem terræ intelligit, et in textu edidit *Explicet in denso*, quam lectionem equidem in nullo alio inveni. In reliquo versu omnes antiquæ meæ habent *et ructet*; melius tamen Gorallus dedit *eructet*, quod et Virgilius usurpavit. Helmst. corrupte *flammas et rudat ab imò*, ut videatur *trudat* scribere voluisse. — *Eructet moles*. Virgil. Æn. III, 575: « Interdum scopulos avulsaque viscera montis Erigit eructans ». — Hoc verbo frequentes et subitæ fumi et ignis eruptiones optime describuntur. Festus: « *Erugere* semel factum significat, quod *eructare* sæpius ». Ed.

27. Helmst. corrupte: « Molle-

Sedes esse Dei, tumidisque e faucibus ignem
Vulcani ruere, et clausis resonare cavernis
Festinantis opus; non est tam sordida Divis
Cura, neque extremas jus est demittere in artes
Sidera; seducto regnant sublimia cælo
Illa, neque artificum curant tractare laborem.
 Discrepat a prima facies hæc altera vatum.
Illis Cyclopas memorant fornacibus usos,

30. *Sedes esse Dei.* Vulcanum intelligi, mox sequitur, quem hic habitare et officinam habere dicebant, licet hanc alii cum Virgilio Æn. VIII, 416, in Vulcania insula, inter Siciliam et Liparam, collocent. Ætnam Vulcano sacram dicit Solinus, cap. XI, domum Vulcani Gratius, v. 433; et *Deus Ætnæus* Vulcanus vocatur a Val. Flacco, II, 420.

31. *Resonare. cavernis.* Explicat Virgil. Æn. VIII, 420: « Antra Ætnæa sonant, validique incudibus ictus Auditi referunt gemitum, stridantque cavernis ».

32. *Festinantis opus*, fabrile sc., fulmina Jovi, arma heroibus fabricare properantis. Sic Vulcanum σπεύδειν dicit Homerus Il. XVIII, 472, et apud Virgil. Æn. VIII, 439, ipse Vulcanus festinans « Tollite cuncta, inquit... nunc viribus usus, Nunc manibus rapidis... Præcipitate moras ». — *Tam sordida Divis cura*, opificiorum nempe, quæ sordida habentur. Cic. de Off. I, 42: « opifices omnes in sordida arte versantur ». Lactant. Inst. Div. I, 18, 23: « Minerva est, quæ omnes artes reperit; ideoque illi opifices supplicant. Ergo ab his sordibus Minerva ascendit in cælum ».

33. *Extremas in artes*, ad vilissima opificia, quæ ab hominibus ultimi loci exercentur. — *Demittere*, quasi de culmine et fastigio suo: *dimittere* Helms. — Notandum usus τοῦ *jus est* pro *fas est*, non quidem per legem, sed per rectam rationem quæ fabulis adversatur. Ed.

34. *Sidera* vocat Deos, ut infra, v. 44 et 51; et Calpurn. X, 21. — *Seducto*, i. e. semoto et alte sublato: sic recte cod. Helmst. ed. Ald. et Lugd. Sic et apud Ovid. Met. IV, 622, Perseus per aera volans *ex alto seductas æthere longe Despectat terras.* — Similiter a Lucretio, I, describitur natura Deum: « Semota a nostris rebus sejunctaque longe ». Ed. — Perperam Ascensius huc trahit versum Persii II, 4: « Quæ nisi seductis nequeas committere Divis ». Male Hag. Basil. Pith. Scal. ed. *subducto*, quod est dempto et ablato.

36. *Discrepat ...facies hæc altera vat.* Minimum discrepare hæc altera species vatum a prima videtur, quum, qui Ætnam Vulcani officinam faciunt, illi et Vulcano Cyclopas ministros plerumque addant. Ausim igitur legere *facies haud altera*. Omnes tamen libri *hæc*.

37. *Illis* habent omnes. Scaliger tamen vult *Illi*, i. e. altera species vatum.

Quum super incudem numerosa in verbera fortes
Horrendum magno quaterent sub pondere fulmen,
Armarentque Jovem; turpe est sine pignore carmen.
Proxima vivaces Ætnæi verticis ignes
Impia sollicitat Phlegræis fabula castris.
Tentavere, nefas, olim detrudere mundo
Sidera, captivique Jovis transferre Gigantes
Imperium, et victo leges imponere cælo.

38. *Numerosa in verbera*, ut Virg. Æn. VIII, 452: « magna vi brachia tollunt In numerum ».

39. *Magno sub pondere*, nempe malleorum ingentium.

40. *Sine pignore*, sine auctoritate, signo vel argumento veri. Hoc significatu sæpius utitur Noster, ut v. 133 et 458, et Gratius sæpius, ut Cyneg. 300: « Nec me pignoribus, nec te mea carmina fallent »: Similiter Ovid. Fast. III, 64: « et ut credar, pignora certa dabo ». — Addatur locus ejusdem Ovidii, Metam. II, 538, ubi ita Phaeton patrem adloquitur: « Pignora da, genitor, per quæ tua vera propago Credar ». Ed. — Barthius in Adv. *carmen sine pignore* breviter explicat *carmen vanum*, pro quo, vel in quod nemo pignus dare velit.

et pleræque vet. quod etiam vult Heinsius ad Ovid. Metam X, 151; *campis* Lugd. et Φλεγραῖον πεδίον Græcis dictum. Phlegram et Phlegræos campos alii in Chersoneso Macedonica ad sinum Thermaicum, alii in agro Cumano Italiæ, ignibus subterraneis exusto et cum hoc adeo bellum giganteum, ponunt: insigni scriptorum dissensione, de qua luculente disputavit Gesnerus ad Claudiani præfat. de VI Cons. Hon. pag. 444. — *Phlegræa* quoque *castra* nominat Statius, Achill. lib. III, pag. 622, ed. Cruc. « Sic quum pallentes Phlegræa in castra coirent Cælicolæ ». Opinio, qua campi Phlegræi in Italia ponuntur, hoc præcipue confirmari videtur, quod Diodorus Sicul. ait eum in Italia circa Cumas pugnasse cum Gi-

His natura sua est alvo tenus; ima per orbes
Squameus intortos sinuat vestigia serpens.
Construitur magnis ad prælia montibus agger;
Pelion Ossa terit, summus premit Ossan Olympus.
Jam coacervatas nituntur scandere moles,
Impius et miles metuentia cominus astra
Provocat infestus: cunctos ad prælia Divos
Jupiter e cælo mittit, dextramque corusca

46. *His natura suos alvo.* Sic Lugd. Hag. Luc. at rectius *his natura sua est* Basil. Scaliger, Pith. Gorall. et Helmst. e correctione. Nempe gigantibus dicit alvo tenus naturam suam, i. e. hominum, non alienam sive mixtam aliena esse. *Suum* dici, quod est ejusdem naturæ, multis exemplis probat Gronov. Observ. lib. I, cap. 11. Quale hoc est Virgilii, Georg. IV, 82, de arbore, cui surculus alienus insertus: « Miraturque novas frondes, et non sua poma ». — Sic et Plinius, Hist. Nat. XXXIII, 4: « Aurum arrugia quæsitum non coquitur, sed statim suum est »; hoc est suæ naturæ, sine mixtura vilioris metalli, aut alienæ cujusquam materiæ. Ed.

47. *Sinuat vestigia serpens.* In antiquis excusis esse *simulat vestigia,* affirmat Scaliger; ego nusquam inveni: *sinuat*, i. e. flectit in sinus, de serpentibus usitatissimum. Virg. Æn. II, 208: « sinuatque immensa volumine terga ». Gigantibus hominum corpora cum serpentibus, loco pedum, adfingunt poetæ. Ovid. Fast. V, 37, « Mille manus illis dedit, et pro cruribus angues »: hinc *serpentipedes gigantes* dicuntur Ovid. Trist. IV, 7, 17, *anguipedes* Metam. I, 184; et inde *geminus Briareus* Virgil. Æn. VI, 287.

48. *Agger* est via munita et instructa, ut probavimus ad Sev. Sancti carm. Bucol. quod de Mortib. boum inscribitur, v. 39. Gigantes montes construebant, ut per hos via esset in cælum. Hinc Gratio, Cyneg. 63, gigantes dicuntur *cælum aggeribus tentare superbis ausi.* Et Claudian. Bell. Get. vs. 70: « et in astra negatas Tentarint munire vias ». — *Agger viæ;* Virg. Æn. V, 273, vol. III, p. 31, nost. edit. Ed.

49. *Ossa terit.* Scaliger in antiquis esse libris ait *Ossa creat;* idem ego in Helmst. Lugd. et Hag. invenio: neque tamen æque mihi, ut illi, placet. Fortasse vero *tegit* sit probabilius.

50. *Jam coacervatas.* Male Pithœus edidit *conservatas.* Catull. Epithal. Pel. v. 364 dicit *excelso coacervatum aggere bustum.*

51. *Metuentia astra*, Deos valde sibi timentes ab impetu gigantum: de quo timore et alii poetæ. Horat. Carm. II, 12, 7: « Telluris juvenes, Unde periculum fulgens contremuit domus Saturni veteris »; et Carm. III, 4, 40: « Magnum illa terrorem intulerat Jovi Fidens juventus horrida brachiis ».

52. *Cunctos ad prælia Divos.* Vid. Excursus primus ad calcem hujus carminis.

Armatus flamma removet caligine mundum.
Incursant vasto primum clamore gigantes.
Hic magno tonat ore pater, geminantque favent
Undique discordes comitum simul agmine venti
Densa per attonitas rumpuntur fulmina nubes.

54. *Armatus flamma.* Helmst. ms. *coruscam Admotus flammam.* Lugd. et Basil. *dextraque coruscam Armatus flammam. Removet caligine* Scalig. Pith. Luc. Gor. *renovat* Lugd. Basil. Hag. quod Scaliger probat. Sed hoc ineptum declarandæ poetæ sententiæ videtur, et *removet* aptius, quod tamen falsò Gorallus putat per hypallagen intelligendum pro *removet caliginem a mundo;* sicut et Drak. ad Sil. I, 84 statuit. Nam contra, quam hi putant, poeta significat, Jovem, quo magis gigantes ab oppugnandis Diis prohiberet, *caligine* obducta *removisse*, h. e. occultasse, contexisse *mundum* vel cælum. Sic Ovidius eo verbo usus est Fast. II, 493 : « Sol fugit, et removent subeuntia nubila cælum ». — Equidem Gorallus in hanc sententiam inductus videtur, eo, quod Jupiter ante dicitur dextram armasse flamma, et propterea sic versum interpretatur; Jupiter fulmen arripit, et ful-

mat, magna ipse voce min
piter. Quæ quidem vox
tonitru est, sed tamen et
dicuntur tonare. De Pluto
dian. R. P. I, 83 : « tunc t
Ore tonat »; et Virgil. Æn.
« Furia intonat ore ». — *G*
que faventes... venti. Sic MS
et ex meis edd. una Basil.
rall. Sed *geminat... vento*
reliquæ. Rectius videtur *g*
ut venti ipsi dicantur vim
tonantis patris sonitum
quemadmodum Virgil. G
333 : « ingeminant Austri
simus imber ». Helmst. co
fovente, i. e. *favente*, quod
ad *agmine* multo commodi
sum fundit, meritoque al
ceptum est.

57. *Undique discordes :*
versis contrariisque regioni
— *Comitum simul agmine*
favente vel conspirante *co*
sociorum cuiusque *agmine*

Quin et in arma ruit quæcumque potentia Divum;
Jam Mars sævus erat, jam cætera turba Deorum.
Stant utrimque metus; validos tum Jupiter ignes
Increpat, et jacto proturbat fulmine montes.
Illinc devecta verterunt terga ruina
Infestæ Divis acies, atque impius hostis
Præceps cum castris agitur, materque jacentes

nubibus ignes, et 360 : « Ardentesque simul flammas et fulmina rumpit ».

59. *Quin et in arma :* sic Scaliger et Pithœus ediderunt: reliquæ omnes meæ *Atque in arma.* Helmst. habet *Et quæcumque in*, cum lacuna. Scaliger volebat *Æquaque in arma ruit.*

60. *Jam Mars sævus erat.* Sic Scaliger et Pithœus et Gorallus ex Aldina ed. hoc est, jam acriter pugnabat : reliquæ meæ *Et Mars*. Hag. crit. Lugd. *jam et cætera.* Virgil. Georg. I, 511 : « Sævit toto Mars impius orbe ». Scaliger legere vult : « Et Mavors sævus, et cætera turba Deorum, Stant utrimque metu », quod dici posse putat quemadmodum alibi *stant pulvere nubes*. Sed hoc parum aptum videtur.

61. *Stant utrimque metus.* Sic omnes, h. e. in utraque acie fuit, quod altera metueret. *Stare* pro *esse* poetis frequens. Horat. Carm. I, 16, 19 : « ultimæ stetere caussæ ».

62. *Increpat*, cum crepitu emittit: ductum ab iis, qui crepante et indignante voce imperant quid aut hortantur, ut Virgil. Æn. X, 830 : « Increpat ultro Cunctantes socios » ; idem Æn. IX, 503 : « At tuba terribilem sonitum procul ære canoro Increpuit » : Noster adeo inf. v. 488 de exundante Ætnæ igne : « Ingeminat fluctus et stantibus increpat undis ». — *Et victor proturbat* Gorallus edidit ex Ald. edit. sed omnes libri mei habent *et jacto*, et MS Helmst. *victo*, quod e *jacto* legi potest, et lectioni *victor* ansam dedit. Victor nondum appellari Jupiter a poeta potuit, quum adhuc emitteret fulmina, necdum stravisset hostes, et *jacto* plane aptum huic loco. — *Proturbat*, pro quo Lugd. Hag. Basil. perperam legunt *perturbat*, dicitur de montibus e superiore loco decussis, dejectis et procul actis. Virgil. Georg. I, 283 : « Ter pater exstructos disjecit fulmine montes ». — *Proturbare* proprie dicitur de iis qui in excelsiore parte stantes alios subeuntes dejiciunt. Insignis est in hanc rem Livii locus, quem Severus imitari videtur. Exstat in lib. V, 47, ubi Gallorum deturbatio ex rupe Tarpeia describitur. Ed.

63. *Illinc devictæ..... ruinæ.* Sic pleræque edd. idemque tenent Scaliger et Gorallus. Sed MS Helmst. et ed. Lugd. aperte habent *devectæ*, i. e. devolutæ, quod demum accommodatum ruinæ est. Quoniam vero de ruinis dici non potest *verterunt terga*, sed de *infestis aciebus gigantum*, hinc omnino legendum puto: *Illinc devecta* (vel devexa) *verterunt terga ruina Infestæ Divis acies.* Illustrari hoc potest loco Livii, supra allegato : « Jamque et alii congregati telis missilibusque saxis proturbare hostes, ruinaque

Impellens victos : tum pax est reddita mundo,
Tum Liber celsus venit per sidera cæli,
Defensique decus mundi nunc redditur astris.
Gurgite Trinacrio morientem Jupiter Ætna
Obruit Enceladum, vasti qui pondere montis
Æstuat, et patulis exspirat faucibus ignes.

tota prolapsa acies in præceps deferri ».

66. *Impellens victos.* Sic quidem omnes libri, quos habeo. At verba ea non bene apta. Nam *jacentes* jam quid attinebat et *victos* dicere, nec Terra mater *impellens victos* dici potest *præceps acta* cum gigantibus, et quæ interpretandi caussa addit Gorallus, *victa ipsa Tellus eorum mater,* non habentur in textu. Narrationis consequentia suadet, ut poetam hoc voluisse putemus, Tellurem matrem filios jam depulsos et jacentes accepisse, vidisse, doluisse. Itaque amplectendam esse lectionem arbitror, quam Pithœus in margine, nescio ex ingenio, an ex auctoritate codicis, apposuit : « materque jacentes Amplexa est gnatos ». Horat. III, Od. 4, 73 : « Injecta monstris Terra dolet suis ».

67. *Tum Liber celsa.* Vitiosam hanc

vadunt ». Liberi non mini
in victoria gigantum fuit, q
tum in primis stravisse di
ille rediens in cælum hil
reddidit cælicolis. Vid. Hora
II, 19, 21 seq.

68. *Defensique decus mu*
est, quod Ovidius de victor
tea ait Fast. V, 43 : « His b
jestas armis defensa Deorur
et ex illo tempore firma ma

69. *Gurgite Trinacrio* in
culo. *Ætnam* vitiose MS H
quædam edd.

70. *Enceladum* Ætnæ Luci
jicit cum Pindaro, Pyth. I
Æn. III, 578; Statio, Tl
8, et XII, 275. Alii Typh
Ovid. Metam. V, 346 seqq.
IV, 491 : « Alta jacet vas
ora Typhoeos Ætna »; et V
cus, lib. II, 20 seqq. qui et
reddit, cur Typhœus non

[redacted]

Hæc est mendosæ vulgata licentia famæ.
Vatibus ingenium est; hinc audit nobile carmen.
Plurima par scenæ rerum est fallacia: vates
Sub terris nigros viderunt carmine Manes,
Atque inter cineres Ditis pallentia regna;

72. *Mendosæ*, non integræ, et incorruptæ a mendacio et satis certæ. Sic accipi videtur in illo Horatii Epist. I, 16, 40: « Falsus honor juvat et mendax infamia terret Quem nisi mendosum et mendacem? » — Et mendose pro falso sumitur apud Lucretium, lib. IV: «.... tamen præstat rationis egentem Reddere mendose causas utriusque figuræ, Quam manibus manifesta suis emittere quæquam ». Ed.

73. *Vatibus ingenium est*, concedendum hoc poetis, quo gloriari solent, ingenium est; hæc nempe est indoles, ut fingant, quidquid videtur. Sic Ovidius, Amor. lib. III, 12: « Exit in immensum fecunda licentia vatum ». — *Hinc audit nobile carmen*, h. e. a multo usu illius ingenii et licentiæ fingendi ipsum carmen habetur nobile. Lugdun. et Hag. habet *hanc auget*, Basil. *hinc auget nobile carmen Plurima pars scenæ*, quomodo et Scaliger legi voluit, a quo recedit Gorallus.

74. *Plurima par scenæ rerum est*, sic Gorallus edidit ex emendatione viri docti, qui oræ codicis adscripserat: h. e. plurimarum rerum, quas poetæ narrant, fallacia par scenæ, seu scenicis fabulis similis est. Aliæ omnes aliter. *Plurima pars scenæ rerum est fallacia*. Helmst. Lugd. Hag. *Plurima pars scenæ, verum est fallacia* Scal. Pith. Luc.— Sic etiam legit Just. Zinzerling. in Promuls. Critic. Juvenil. cap. 50, adeoque vulgatam lectionem defendit, et integrum locum a versu 72 explicat. Sed paullo aliter distinguit et *pars scenæ* conjungit cum præcedentibus *audit nobile carmen*. Ed.

75. *Carmina*, i. e. poetæ, voluit Calderinus, et sic pleræque veteres edd. Sed *vates* præcedentis versus huc referendum, scribendumque *carmine*. Scaliger *crimina Manes* legendum censuit. *Manes* et quidquid apud inferos geri dicitur, præcipue ut fabulæ traduci solent. *Manes* ipsi *fabulæ* κατ' ἐξοχὴν vocantur Horatio, Carm. I, 4, 16. Cic. Tusc. I, 5, Cerberum, Cocyti fremitus, transvectionem Acherontis, inferorum pœnas *poetarum et pictorum portenta* dicit. Expressisse Lucilius hoc et sequentibus versibus Senecam videtur Epist. 24: « Dicam, vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volvi... Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat et tenebras, et larvarum habitum nudis ossibus cohærentium ». Similiter Juvenalis, II, 149: « Esse aliquos Manes, et subterranea regna... Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære lavantur ».

76. *Inter cineres* Gorallus exponit, postquam cadavera sunt combusta. Ego malim de locis cinere oppletis ex igne subterraneo intelligere, in quibus aditum ad Ditis regna ponebant; qualis ager Puteolanus et Avernus lacus, e quo Ditem patrem emergere facit Petronius, de Bello Civ. v. 76.

Mentiti vates Stygias undasque canesque.
Hi Tityon septem stravere in jugera fœdum :
Sollicitant stagno te circum, Tantale, pleno,

77. *Mentiti vates Stygias.* Scaliger *naves Stygias* vult, et per Stygias *canes* Eumenides putat ex Æschylo intelligendas. Ego *canum* Stygiorum nomine, nisi Cerberus triceps satis est, etiam Orthrum bicipitem censeo accipiendum, quem canem Geryonæ, et iisdem, quibus Cerberus, parentibus ortum, comitem Cerbero apud inferos addunt poetæ. Silius Ital. XIII, 845 : « Illatrat jejunis faucibus Orthrus » ; et Statius, Silv. II, 1, 230 : « Insontes animas nec portitor arcet, Nec diræ comes ille feræ ». Fortasse et hunc spectat Lucan. VI, 702 : « Janitor et sedis laxæ, qui viscera sævo Spargis nostra cani ». Pro *canesque* MS Helmst. et ed. Lugd. habet *canentes.*

78. *Septem per jugera fœdum.* Scaliger *fusum* legit, non autem *fœdum* : sed *fœdum* omnes libri habent, et Ascensius explicat *deformem*, aut propter incontinentiam, aut propter magnitudinem, sicut a Virgil. Georg. IV, 395, *turpes*

nos Scylla, patri canos fur
los, Pube premit rabidos
busque canes. Nos pedibu
dedimus, nos crinibus ang
ctor Abantiades alite fert
Iidem per spatium Tityon
mus ingens; Et sua viperec
ora cani ». Tandem locum
dit : « Exit in immensum
licentia vatum : Obligat
nec sua verba fide ». Ed.

79. Omnes libri habent
magna te circum, Tantale
Tantum Helmst. et Luc. e
Sollicitant illi. Pro *te circum*
vult *te siccum* vel *curvum*,
num ad bibendum. Sed
quod omnes habent, indic
Tantalo circumdatas, eiqu
ni parte cupidinem incend
hujus vocis bene explicat
ad similem locum Tibulli,
« Tantalus est illic, et cir
gna, sed acrem Jamjam p
serit unda sitim ». Antonio
τὰ *magna pœna* suspecta
iisque forte *macrum* et *pon*

Sollicitantque siti : Minos, tuaque, Æace, in umbris
Jura canunt, idemque rotant Ixionis orbem,
Quidquid et interius falsi sibi conscia terra est.
Non est terra satis, speculantur numina Divum,
Nec metuunt oculos alieno admittere cælo.
Norunt bella Deum, norunt abscondita nobis
Conjugia, et falsa quoties sub imagine peccent,

lacet omnes fabulas poetarum ».

80. *Sollicitantque siti.* Olim antiquæ vitiose habuerunt *Sirim*, et Ascensius jam monet Despauterium legendum censuisse *Scinim*, quomodo et habet Lugd. mea, Scalig. et Pith. Amplexandam hanc lectionem ipse judicarem, si ex ullo fabularum testimonio constaret, Scinim illum latronem immanissimum, a Theseo interfectum, apud inferos pœnas pati, ut Sisyphum. Sed *siti* reliquæ omnes meæ legunt, etiam cod. Helmst. correctus a manu secunda, neque id ad exprimendam pœnam Tantali videtur omitti mutarive posse. De Scini interim videndus Ovid. Metam. VII, 440. Conjectura Scaligeri *sollicitantque sitos*, h. e. mortuos, non magni facienda videtur.

82. *Sibi conscia terra est.* Illud et videtur rectius exsulare. Abest certe a Lugd. et Hag. et eo abjecto facilior sensus eruitur: *Quidquid et interius* habet vel continet *terra sibi conscia falsi.* Singularis est lectio MS Helmst. *Quidquid et interius falsi consortia terrent.* Probabile est, poetam hoc loco mentionem injecisse terroris, quem injicere vulgatæ poetarum fabulæ de inferorum pœnis solent. Quapropter sic scripsisse Lucilium existimo: « Quæque ultra interitum falsi consortia terrent, » h. e. dicunt et alia falsa, quæ poetæ e perpetuo fallendi fingendique usu excogitarunt ad terrendos homines, ut ultra fata sua timeant. Sic Propertius quærit III, 5, 45 : « An ficta in miseras descendit fabula gentes (scil. fabula de Manibus et inferis) Et timor haud ultra, quam rogus, esse potest? »

85. *Norunt bella Deum.* Tangit hic locum Lucilius a multis philosophorum, gentilium æque ac Christianorum, tractatum quo poetas incusant, quod per eorum fabulas tota ratio imbecillitatis humanæ ad Deos traducta, atque iis cupiditates, ægritudines, iræ, bella et rixæ, conjugia, furta et adulteria tributa. Conferendus inprimis cum Nostro Cicero de Nat. Deor. II, 28 ; Seneca de Vita beata, cap. 26 ; sed et Christiani Tertullian. Apol. c. 14 ; Arnob. lib. IV, pag. 150 seq. Lactant. Inst. Div. I, 17. Talis disputatio ut auctorem Ætnæ philosophum ostendit, non poetarum contribulem, ita Barthio inprimis caussa fuisse videtur, ut Christianum adeo putaret fuisse.

86. *Sub imagine peccent. Peccare* de furtivis amoribus et adulteriis usurpatum. Horat. Carm. I, 33, 9 : « Quam turpi Pholoe peccet adultero »; et Satir. I, 2, 63 : « quid inter Est in matrona, ancilla peccesve togata? » Tibull. IV, 14, 1 : « Rumor ait, crebro nostram pecca-

Taurus in Europen, in Ledam candidus ales,
Jupiter ut Danaæ pretiosus fluxerit imber.
Debita carminibus libertas ista, sed omnis
In vero mihi cura: canam quo fervida motu
Æstuet Ætna, novosque rapax sibi congerat ign
Quacumque immensus terræ se porrigit orbi
Extremique maris curvis incingitur undis,
Non totum est solidum, defit namque omnis hi
Secta est omnis humus, penitusque cavata latebı

re puellam ».—Cæterum hic rectius scribendum erat: « peccet Taurus in Europen ». Ed.

88. *Jupiter ut Danaæ*. Scaliger legendum putat *Jupiter in Danaen*, ut continuetur ἀσύνδετον. Sed Gorallus defendit *ut Danaæ*, et sic legi in edit. Veneta 1484 et in Aldina affirmat. Sic etiam omnes mei libri, præter Lugd. ed. 1517, quæ conjecturam Scaligeri confirmat.—*Pretiosus imber*, nempe conversus in imbrem aureum, sive *pretium*, ut loquitur Horat. Carm. III, 16, 8. Sulpic. Luperci Eleg. v. 7, « Sic quondam Acrisiæ in gremium per claustra puellæ Corruptore auro fluxit adulterium ». — Vid. quæ ad hunc locum notavimus hujus ope-

ger vero legendum putat *ag undis*, quod veteres edd. et ex meis Lugd. et Hag. R adducit Scaliger, quod Vet diderint terram in medio σαλεύεσθαι, ac circumjecto portari. Ea vero ratio mul militat pro lectione *incingit* nus, Descript. orb. terr. v « Oceani nam terra salo p tur omnis »; et Priscian. v. 8: « Oceanum, tellus qu tur æquore tota ». Manil. I « Ipsa natat tellus pelagi corona, Cingentis medium amplexibus orbem ».

94. MS Helmst. *Non totu dum desunt*. Hag. et Basil totum in solidum desit,

[redacted]

Exiles suspensa vias agit; utque animantis
Per tota errantes percurrunt corpora venæ,
Ad vitam sanguis, omnis qua commeat isdem
Terra foraminibus conceptas digerit auras.
Scilicet haud olim diviso corpore mundi

96. *Inque animantis* edidit Gorallus, et sic cod. Helmst. sed reliquæ omnes *utque animantis*, quod sine dubio verum est. Lugd. corrupte *igiturque animantis*, in quo latet *agit, utque*. Ovid. Met. XV, 342: « Nam sive est animal tellus, et vivit, habetque Spiramenta ». In sequenti *procurrunt* notaverat manus docta ad exemplar Santenii, v. cl. quod fere melius vulgato.

98. *Sanguisque omnis qua commeat*: sic omnes meæ antiquæ; sed *sanguisque* cum τῷ *qua* stare nequit: hinc Gorallus cum Scaligero removit copulam, quæ et abest ab Helmst. cod. neque melior induci lectio potest, licet versus hinc languere et labascere videatur. Porro omnes legunt *qua commeat idem*, sc. sanguis. Sed et otiosum videtur *idem*, et sequens versus, qui ἀπόδοσιν comparationis terræ cum animante tenet, desiderare vocem videtur, qua referatur illa ad superiora: quæ obtineri potest, si legatur *isdem*, quod jam Gorallum in curis secundis et cl. Schmidium fecisse video, me summopere approbante, et in ed. Luc. *idem* per incisionem separatur a præcedentibus.

99. *Foraminibus*. Omnes libri mei habent *voraginibus*, et Helmst. *dirigit*. Gorallus, nescio unde, dedit *foraminibus*, quod omnino aptius, et venis, quibuscum comparatur, similius reperio, ut utendum non dubitem; siquidem et infra v. 281 Noster terræ foramina cum venis tribuit. Cæterum hanc comparationem venarum animantis et terræ haustam esse arbitror e Seneca, qui Natur. Qu. VI: « Corpus nostrum et sanguine irrigatur et spiritu, qui per sua itinera discurrit..... Sic hoc totum terrarum omnium corpus, et aquis, quæ vicem sanguinis tenent, et ventis, quos nihil aliud quis, quam animam, vocaverit, pervium est ».

100. Perperam Gorallus hoc versu, quamvis præeuntibus Scaligero, Pithœo, et quibusdam msptis, in quibus et Helmst. scribit *aut olim*, idque refert ad alterum *aut*, quod versu 112 occurrit. Nam hoc plane repugnante serie orationis fit, in qua tot aliæ disjunctiones interveniunt, et constat, in msptis sæpissime scribi *aut* pro *haut*, aspiratione ablata. Contra *haut* scribendum hoc loco jubet adversativa *Sed* versu 103, quæ in præcedentibus negari aliquid significat, et *haud olim* exprimunt omnes antiqui impressi, quos habeo. Scilicet hæc sententia poetæ est: Haud olim, diviso corpore mundi, tellus ita a cælo et mari separata desedit, ut aer semper superior, mare secundum, terra infima esset; sed totis rimosa cavis aerem juxta atque mare recipit. Cum *diviso corpore mundi* confer hoc Ovidii, Fast. V, 11: « Post chaos, ut primum data sunt tria corpora mundo ».

Esse sinus, penitus tantos erumpere fontes
Quum videt, ac torrentem imo se emergere hi
Non ille ex tenui, vacuoque agat aucta necesse
Confluvia, et raptis arcessat ea undique ab unc
Sed trahat ex pleno, quo fontem contrahat, am
Flumina quin etiam latis currentia rivis
Occasus habuere suos: aut illa vorago
Derepta in præceps fatali condidit ore;
Aut occulta fluunt tectis adoperta cavernis,
Atque inopinatos referunt procul edita cursus.

116. *Tantos emergere fontes*. Sic omnes meæ cum MS Helmst. licet idem *emergere* versu sequente redeat. Gorallus tamen ejus loco *erumpere* dedit, pulchre id quidem, sed nescio an aliqua auctoritate ductus.

118-120. Sic emendatos dedit tres hos versus Scaliger, et hunc sequutus Gorallus, qui in excusis veteribus mendis obruti sic leguntur: « Non ille ex tenui vocemque agat acta necesse est, Quum fluit, errantes arcessat undique et undas, Et trahat ex pleno, quod fontem contrahat amne ». Et ego malo in hac emendatione acquiescere, quam plura movendo tricari. In primo tamen forte aptius sit, pro *aucta*

120. *Sed trahat ex pleno*. renda sunt verba Senecæ, hausisse Lucilius videtur, VI, 7: « Non est diu prob ibi multas aquas esse, ub sunt. Neque enim sufficer ad tot flumina edenda, ni posito, multoque funderet

121. *Flumina quin etiam* ad versum usque 125 prop hausta sunt e Seneca Nat. III, 26: « Quædam flumin in aliquam specum decid sic ex oculis auferuntur. consumuntur paullatim, et dunt. Eadem ex intervallo r tur, recipiuntque et nome sum, etc. »

Quod si diversos emittat terra canales,
Hospitium fluviorum, haud semita nulla profecto
Fontibus, et rivis constat via; pigraque tellus
Conferta in solidum segni sub pondere cessat.
Quod si præcipiti conduntur flumina terræ,
Condita si redeunt, si qua etiam incondita surgunt,
Haud mirum, clausis etiam si libera ventis
Spiramenta latent: certis tibi pignora rebus

Erasini, Tigridis, Alphei, refert Seneca Nat. Quæst. III, 26.

126-129. *Quod si diversos.* Sententia quatuor versuum, quantum perspicio, hæc est: Quod si terra diversos canales, vel meatus, e visceribus suis ad oram procurrentes, habet, fluviis excipiendis aptos, nullis profecto fontibus deesse potest semita, qua excurrant, et rivis omnibus certa via constat; *pigraque tellus*, et contra quæ pigra tellus et conferta in solidum, densa ubique est, *segni sub pondere cessat* fontes emittere, inepta est rivis perducendis, obstante et premente ubique terræ pondere. Scaliger. qui aliter hunc locum explicat, non sequor, et Gorall. non audiendus, qui *pigraque tellus* ad præcedentia refert, et hic repetendam negationem e superiori versu censet: nam quod intercedit comma *et rivis constat via,* eam relationem impedit.

127. *Hospit. fluviorum*, canales qui fluviis excipiendis apti sunt. — *Aut semita* omnes vetustæ legunt, frequenti omissione adspirationis: eædem in sequentibus habent *constet* et *cesset*, quæ consecutio orationis non patitur.

129. *Pro conferta* in Lugd. et Basil. est *conserta*, quod minus placet. — *Segni sub pondère* scripsi cum Scaligero, *non segnis*, quod priores ediderunt. Nam tellurem simul pigram et confertam et segnem dici quis ferat?

130. *Terræ* habent pleræque vetustæ, Gorallus *terra*. Hic progreditur auctor colligendo: Si fluminibus via est sub terra, est etiam aeri et ventis.

131. *Si qua ante incognita surgunt*. Sic Scalig. Pith. Luc. Gorall. ed. sed *si qua etiam incondita* Helmst. Lugd. Hag. quod Scaliger restituendum putat; *aut si qua incondita* Basil. Menckenius in Misc. Lips. defendit *incondita*, ut sint flumina, quæ minime constet terra ante condita, sed repente magno impetu per terræ rimas emissa. Cæterum rarius vocabulum est hoc significatu. Lucan. VI, 101: « tum mixta jacent incondita vivis Corpora ». — Miror Wernsd. non notasse hunc versum qualem dedit, vitio metri laborare; ideo vel Scalig. probanda lectio, vel sic emendanda; *Cond. si red., et si qua incondita surgunt*. Ed.

133. *Spiramenta latent.* Sic legunt omnes scripti et editi. Gorallus tamen absurdum hoc putans, rescripsit *patent*. Quod equidem non improbo; sed spiramenta, etsi exeunt et patent, tamen latent et eunt per viscera terræ: hinc illud movendum non arbitror. — *Pignora*, i. e. documenta; vid. v. 40.

Atque oculis hæsura tuis dabit ordine tellus.
Immensos plerumque sinus, et jugera pessum
Intercepta licet, densæque abscondita nocti
Prospectare procul; chaos ac sine fine ruinæ.
Cernis et in silvis spatiosa cubilia retro,
Antraque demissis pedibus effossa latebris;
Incomperta via est operum; tantum influit intra :
Argumenta dabunt ignoti vera profundi.
Tu modo subtiles, animo duce, percipe curas,

134. *Hæsura vias* habent omnes edd. quod recte emendavit Scaliger *hæsura tuis:* et ita correctum a manu secunda exstat in MS Helmst. Sic infra v. 177: « Non illic, duce me, occultas scrutabere caussas, Occurrent oculis ipsæ ».

135. *Immensos plerumque.* Libri veteres habent *Immensum*, et versu seq. *intercepta leges* vel *leget*. Scaliger emendavit, ut dedimus; idque confirmatur a codice Florent. in Act. Soc. Ien. qui legit: « Intercepta licet densaque abscondita nocte ».— *Jugera pessum intercepta* sunt ita pessum data et relapsa, ut plane sint oculis intercepta. Hæc *labes* vocant Latini; Cic. de Div. I, 35: « Multis locis labes factæ sunt, terræque de- [redacted]

139. *Pedibus effossa.* Sic correxit Gorallus. Sed omnes priores *pedibus fodisse*, et cod. Flor. « Antraque demersas penitus fodisse latebras ». Sensui et metro sane aptius sit *demissis penitus sedisse latebris;* sicut Gratius, Cyneg. 434: *subter eunti stagna sedent*, et Horat. Carm. I, 34, 11: *invisi horrida Tænari sedes*, i. e. profundum. — *Demissæ latebræ*, ut Virgil. Georg. II, 231, *in solido puteum demitti* dixit. Ed.

140. *Incomperta via est operum*, i. e. sciri et deprehendi vix potest, quo tendant, et quantum procurrant venæ, meatus, cuniculi acti ab operantibus. Cod. Flor. *incomperta via est aeris.* Porro *tantum influit intra* omnes editi. Ascensius inepte [redacted]

Occultamque fidem manifestis adstrue rebus.
Nam quo liberior, quoque est animosior ignis,
Semper et inclusus, nec vectus, sævior illa
Sub terra, penitusque movens; hoc plura necesse est
Vincla magis solvat, magis hoc obstantia pellat.
Nec tamen in rigidas exit contenta canales
Vis animæ; flamma avertit qua proxima cedunt,

143. *Occultamque fidem*, h. e. rerum occultarum. Pro *adstrue*, cod. Flor. *abstrahe rebus.*

144-147. *Nam quo liberior.* Reddo hos versus, ut Scaliger scribendos et interpungendos putavit, et Gorallus edidit. Ex aliis edd. quæ digna sunt, adnoto. — *Animosior* est violentius vento vel vi animæ agitatus; vid. v. 149. Sensus est: Quo ignis natura sua liberior, et quo magis agitatus vento est, eo magis sævit inclusus, et obstantia quæque perrumpit. Advocandus adhuc locus Senecæ, huic plane par, Nat. Quæst. VI, 14: « Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aere, qui quamdiu habet exitum, sine injuria labitur; si offendit aliquid et incidit, quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se a tergo aere. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, et hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem, per quam effluat, invenit, conglobatus ille furit, et huc atque illo circumagitur, aliaque dejicit, alia intercidit, etc. »

145. Helmst. habet *Semper in inclusis nec vectus*. Hag. *nec evectus*: unde malim *neque vectus*, i. e. promotus et expansus. Deinde Scaliger et Gorallus scribunt *sævior illa sub terra*: sed *sævior ira est*, quod omnes mei, scripti et excusi, legunt, præferre malim; nempe *ira* casu sexto accepta, h. e. iratior, majore cum ira sævit, ut Virg. Æn. I, 55 de ventis inclusis: « Illi indignantes magno cum murmure montis Circum claustra fremunt ». Contra in lectione Scaligeri et Goralli *illa* otiosum et languidum est. Cod. Florent. magis mutat: « Semper et inclusa, nec ventis segnior ira est »; sed hoc non felicius. Ed.

146. Pro *movens* legunt *movent* Helmst. Florent. Hag. Basil. iidem in sequenti *solvant* et *pellant*: præterea *hæc plura* et versu sequenti *magis hæc* Hag.

148. *Rigidas canales* feminino genere Scaliger dicit esse in vet. edd. et supra versu 126: et sic ex meis Lugd. reliquæ omnes cum Helmst. *rigidos* ponunt, Florent. *riguos*. Scaliger *rigidos* exponit εὐθυωρεῖς, ut Lucretius *rectas fauces*, et Noster infra *rigidum verticem* dicit, et *rigentem limitem* in Ara Porphyrii v. 16 vidimus. Sed Gorallus *rigidas* melius interpretatur *duras*, quoniam iis, quæ *cedunt*, et *teneræ caulæ* opponuntur.

149. *Flamma avertit*, h. e. avertit se; ut Virgil. Æn. I, 402: « Dixit, et avertens rosea cervice refulsit: et in Cassii Parm. Orpheo: *Lusibus avertit puerilibus*. Cod. Florent. hic *flammave ruit*.

Obliquumque secat, qua visa tenerrima caula est.
Hinc terræ tremor, hinc motus; ubi densus hiatu
Spiritus exagitat venas, cessantiaque urget.
Quod si spissa foret, solidoque instaret inane,
Nulla daret miranda sui spectacula tellus,
Pigraque et in pondus conferta immobilis esset.
Sed summis si forte putas concredere caulis

150. *Tenerrima caula est.* Veteres quidem omnes habent *causa*, sed manifestus error librariorum est, et rectissime Gorallus hic vocem *caula* reposuit, quæ præterea est Lucretiana, et qua cavi meatus significantur. Sic enim lib. III, vs. 256: « Usque adeo ut vitæ desit locus, atque animai Diffugiant partes per caulas corporis omnes ».

151. Lugd. exhibet *Hinc tibi terra tremit motu, hinc tibi densus hiatu:* et Hag. vitiosius *Hinc tibi terra tremor motu.* Rectius tamen est, quod Scaliger et Gorallus ediderunt. Pro *hiatu* cod. Florent. habet *hiantes*, scil. venas, quod sane videri potest commodum.

152. *Spiritus exagitat venas*, h. e. densus vapor per hiantes terræ venas furens eas concutit, et immota quæque impellit. — *Cessantia* apud [redacted]

si aer externus terræ plane solidæ, et nihil vacuum vel cavum habenti insisteret: nam *inane* poetis est aer. Cod. Flor. *solido si staret in omni.*

155. Omnes excusi hic habent *in pondus confestim mobilis esset.* Helmst. paullo rectius *confertim;* sed totum ineptum est et sensu caret. Scaliger ex versu 129 legit *Pigraque et in pondus conferta immobile cesset.* Sed melius et quam minima mutatione Gorallus corrigit *in pondus conferta immobilis esset*, et sic plane perscriptum exstitit in optimo cod. Florent. *conferta immobilis* facile transire per errorem in *confertim mobilis* potuit. Simili plane phrasi supra v. 128 utebatur: « pigraque tellus conferta in solidum ».

156. *Summis caulis*, h. e. summis cavernis, vel summo hiatu montis. Vulgo *causis* legitur absurde. Pro [redacted]

Tantum opus, et summis alimentum viribus oris,
Quæ valida in promptu cernis, validosque recessus;
Falleris, et nondum certo tibi lumine res est.
Namque illud, quocumque vacat specus omnis hiatu,
Est reses introitu; solvunt se, aditque patenti
Conversæ languent vires, animosque remittunt.
Quippe ubi, contineant ventos quæcumque morantes
In vacuo desunt, cessat, tantumque profundi
Explicat errantes, et in ipso limite tardat.

erumpere ex proximo vastoque recessu videtur.

157. Cod. Florent. pro *summis* habet *subitis*, et *ora* pro *oris*: sequente versu *Quæ patula* et *vastosque recessus*.

159. *Fallere, sed nondum tibi certa hæc lumine recto*, sic ed. Lugd. Scal. Pith. Luc. *tibi lumine certaque recto* Helmst. Ald. Hag. Basil. quod Scal. mutat: « Sed nondum tibi lumine certa carento », h. e. nondum careant oculato testimonio. Gor. maluit edere *fallere, necdum sunt tibi certa lumine recto*. Et recte quum in vulgata lectione offendit *sed*, quod vix locum habere hac in sententia potest. Ego vero omnibus his præfero lectionem codicis Florent. *Falleris, et nondum certo tibi lumine res est*. Certum lumen, ambiguo et obscuro oppositum, quo rem certo cognoscere et discernere licet; Ovid. Her. XVIII, 155, « Est aliud lumen multo mihi certius istis »; Horat. Carm. II, 16, 3, « neque certa fulgent sidera nautis ».

160. *Namque illud*, sc. *opus* versu 157. Antiquæ habent *quodcumque vacat, specus omnis hiatum, Et res introitu solvunt*. Scaliger scribit: « quodcumque vacat specus oris hiatu ». Gorallus posuit *quacumque vacat specus omnis hiatu*. Ego teneo *quocumque hiatu*, quod habent Lugd. et Helmst.

161. *Est reses introitu*. Ita Scaliger emendavit optime, cui favet Helmst. qui *Et rose*, et Florent. qui *Et sese: reses* opus dixit, ut infra v. 375, *tum frigida monti desidia est;* et v. 455, *Si lenitur opus reses*. — *Solvunt se* scribit Scaliger et Gorallus: antiquæ omittunt *se*.

163. *Contineant ventos quæcumque*. Sic Scaliger, et ex eo Gorallus, recte. Veteres: « Quippe ubi contineant ventos, qua quæque morantes ». Florent. *qui teneat*.

164. *Cessat*, sc. opus, quod prius *reses introitu* dixit: sic cum priscis edit. Gorallus. Scaliger tamen voluit *cessant*, scil. ignes; et Florent. *In vacuo defit, cessant*.—*Tantumque profundi*, i. e. tam profundæ cavitates.

165. *Tardant* habent plerique veteres: *tradant* Florent. sed *tardat* Lugd. Pith. et Scalig. ed. quod rectius puto, ut conveniat cum antecedente *Explicat*, h. e. tardos et languidos facit.—*In ipso limine* Helmst. Lugd. et Scalig. ed. *lumine* Hag. sed *limite* Basil. Luc. quod præfero: nam vult in ipso cursu et via longa lassari ventos. Anton. *de Rooy* in

Augustis opus est turbare in faucibus illos :
Fervet opus, densique fremunt, premiturque ruina
Nunc furtim Borea atque Noto, nunc unus uterque.
Hinc venti rabies, dum sævo quassa meatu
Fundamenta solo trepidant, urbesque caducæ.
Inde, neque est aliud, si fas est credere, mundo
Venturam antiquam faciem, veracius omen.
Hæc primo quum sit species, naturaque terræ,

Conj. crit. præfert *limine*, h. e. introitu. Cæterum Scaliger etiam τὸ *et* mutari vult in *at*, quod non opus esse videtur.

166. *Augustis*. Gorallus exponit, necesse est ventos, per angustas meatuum fauces, ægre moveri.— *Turbant*, conturbant, qui quasi turba oppressi se ægre expediunt.

167. *Densique fremunt*. Helmst. et Lugd. *densique premunt*.— *Premiturque ruina*, hoc Gorallus explicat, premuntur ruituri fornices: malo urgentur, impelluntur.

168. *Furtim* Gorallus interpretatur subeuntes per rimas. Scaliger mavult *fartim*, ut stipationem intelligat; sed hæc intelligenda in sequentibus *nunc unus uterque*, h. e. unus fiunt, si in eamdem terræ cavernam inciderint. Hag. ed. legit

[redacted]

vus potest. Itaque scribebam : « hinc sævo quassa meatu Fundamenta solo trepidant ». Sic Claudianus de vento in antris Ætnæ, de Raptu Pros. I, 171 : « objicibus discurrens ventus opertis Offenso per saxa furit rimosa meatu ».

170. *Solo trepidant*, sic omnes excusi. MS Florent. *soli*, quod et cl. Schmidium adoptasse video. Scaliger legendum censuit *sola trepidant*, quod positio fiat in duabus sequentibus consonantibus. Gorallus, hoc rejiciens, raro *sola* in plurali occurrere ait, in quo falsum eum esse ostendit Menckenius Misc. Lips. l. c. p. 147. Cæterum de terræ motu idem, quod hic Lucilius, sentit Seneca Quæst. Nat. VI, c. 25.

172. *Antiquam faciem*, h. e. eam, quam habebat, quum tantum chaos

[redacted]

Introrsus cessante solo, trahit undique venas:
Ætna sui manifesta fides, et proxima vero est.
Non illic, duce me, occultas scrutabere caussas;
Occurrent oculis ipsæ, cogentque fateri:
Plurima namque patent illi miracula monti.
Hinc vasti terrent aditus, merguntque profundo;
Corrigit hinc artus, penitusque quod exigit ultra:
Hinc spissæ rupes obstant, discordiaque ingens
Inter opus; vectant aliæ mediasque coercent,

174. *Introrsus cessante*, i. e. cedente vel abeunte in cavernas et hiatus; ut reducta vallis, antrum reductum dicitur. Et Gratius similiter Cyneg. v. 430: « Est in Trinacria specus ingens rupe, cavique Introrsum reditus ». — *Trahit undique venas*, i. e. capit vel recipit, rimas agit. Gorallum, qui hic pro *venas* legendum *ventos* putat, recte refutat Menckenius l. c. p. 149, quoniam poeta hoc loco tantum rimas et cavernas terræ vult adserere, quæ ventis viam præbeant, non ventos ipsos; atque aliis locis etiam venas hoc sensu nominat, ut v. 97, 152, præsertim v. 282: « terra minutis Rara foraminibus in venas abstrahit auras ». Phrasi fere eadem utitur Cicero, lib. II de Nat. Deor. c. 55: « venæ et arteriæ, a corde tractæ et profectæ, in corpus omne ducuntur ».

175. *Ætna sui manifesta fides*, h. e. Ætna ipse, hanc sibi naturam esse, fidem manifesto facit; et *proxima vero est*, proximum appositumque hujus veritatis argumentum est.

178. *Namque patent*, apparent et præjacent oculis: de reliquo malim legere *illo miracula monte*.

179. *Merguntque profundo*, nempe visus inspicientium hauriunt, et ad imum profundum trahunt, vel admittunt.

180. *Corrigit hinc artus*. Corrigere artus Gorallus esse dicit membra, nimis alioqui protuberatura, coarctare, idque locis Macrobii et Plinii, non adeo aptis, probat. Mihi hoc argutum nimis videtur, et quod Scaliger per translationem artus Ætnæ attributos dicit, sicuti infra v. 324 *nervos*, id ipsum dubium est, ut ad eum versum videbimus. Mihi *artus* hoc loco idem ac *arctus* est, quod et præferunt editiones quædam, et pro *corrigit* legendum *corripit*, aut id *corrigit*, accipiendum pro contrahit. Ut aliis locis *vasti aditus* Ætnæ patent, ita aliis fit arctior, et contrahit vel coarctat *penitus*, quod *ultra exigit*, extendit et ad exitum procurrere facit. Cod. Florent. legit *Porrigit*, contra mentem, ut videtur, poetæ.

181. *Hinc spissæ*, Florent. *scissæ*, minus bene. — *Discordiaque ingens*, sc. creatur iis rupibus objectis, inter motus et agitationes ignium, quæ fiunt in Ætna, ut explicat Vlitius ad Gratii Cyneg. v. 304.

182. *Nectunt varium mediumque* habent Lugd. Scaliger, Pith. Luc. *varios mediosque* Basil. *varios mediumque* Hag. et MS Helmst. Goral-

Pars igni domitæ, pars ignes ferre coactæ;
Ut major species Ætnæ succurrat inanis:
Hæc illis sedes, tantarumque area rerum est.
Nunc opus artificem incendit, caussamque reposcit,

lus ex emendatione Vlitii dedit *nectunt varias mediasque coercent*, in femin. genere, quoniam nulla sit vox, ad quam referantur hæ voces, præter *rupes*. Sed Vlitius amplius corrigit *nectit*, atque hoc ad *discordia* trahit, hoc sensu: *Inter opus*, i. e. prout ignis se agitaverit, nunc varias rupes motu suo connectit, modo medias spissim obstantes coercet ac supprimit. Ego hoc ipsum non satis intelligo. Adjuvat ad inveniendam veram lectionem et sententiam codex Florent. in quo *nectunt aliæ*. Unde lego: *vectant aliæ, mediasque coercent*. Atque hæc est sententia: Hinc spissæ rupes obstant, atque ignem ruentem impedientes discordiam in ipso opere creant; contra aliæ vectant, aptæ promovendo igni sunt, atque adeo efficiunt, ut quæ in medio obstant, igne coerceri, circumflui et absumi possint: hinc pars rupium igni domatur et absumitur; pars ignem ferre, vehere, proferre cogitur. Conferendus versus 145, ubi et *ve*- salva maneat lectio vulgata *domitæ*.

184. *Ut major species Ætnæ*. Bene Gorallus interpretatur, ut Ætna concavus speciosius quiddam oculis nostris objiciat, quam si esset solidus.

185. *Hæc illis sedes*. Hujusmodi sedes Ætna est illorum operum, hic veluti campus vacuus, in quo tantæ res gerantur. Editiones hoc versu parum variant. Sed cod. Florent. ei plane alium supponit: « Hæc operis visenda sacri faciesque, domusque »: qui versus a docto librario pro glossemate et interpretatione videtur positus.

186. *Nunc opus artificem incendit*: h. e. Nunc quum opus hoc tam mirabile esse appareat, dignum sane est, quod unumquemque rerum naturæ peritum cupiditate cognoscendi incendat, quodque eum ultro provocet, ad caussam ejus veram prodendam, præsertim quum talis reddi possit, quæ parvo aut nullo cum metu erroris conjuncta sit. *Artifex* poetis est quilibet peri-

Non illam parvi aut tenuis discriminis; ignes
Mille sub exiguo ponent tibi tempore veras
Res, oculique duces certo rem credere cogent.
Quin etiam tactu moneant contingere toto,

conservat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens ». Ed. — Melius Gorallus: incendit cupidine intelligendi, quomodo tot mira fiant. Similiter Vell. Paterc. lib. I, c. 17: « Alit æmulatio ingenia, et nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit ».

187. *Non illam parvi aut tenuis discriminis*. Gorallus parvi discriminis caussam vocari ait, quam non facile discriminare ab aliis commentitiis queamus, quippe parvo et tenui discrimine secernendam. Menckenius l. c. p. 153, hanc interpretationem refellit, et vi notioneque vocis *discrimen* e plurimis Veterum locis deducta, in ea demum significatione acquiescit, ut dicat *parvi aut tenuis discriminis caussam* esse caussam parvi et exigui momenti, quæ lubrico fundamento, dubiis conjecturis, incertis narrationibus nitatur. Ego locutionis illius sensum sic potius definiendum esse arbitror, ut sit caussa, in qua veri falsique ratio vix discernatur, cujus adeo notio parum sejuncta ab errandi periculo est, vel in qua facile est errare et falli. Approbat hanc interpretationem frequens apud poetas formula, « parvo discrimine leti, vel tenui discrimine rerum », a Menckenio multis ex locis ostensa, qua nihil aliud indicatur, quam parum abesse, quin vita perdatur, vel propinquum et facile metuendum periculum. Ergo, quæ hic *non parvi aut tenuis discriminis* dicitur caussa, non tam magni momenti, aut magni æstimanda caussa est, quam potius manifesta et sine metu erroris facile invenienda. Hanc notionem sqq. versus magis declarant. Cæterum cod. Flor. hunc versum sic legit: « Non illam parvo aut tenui discrimine signis ». Lugd. Hag. Basil. « Non illos parvi aut tenuis discriminis ignes ».

188. *Mille sub exiguo ponent tibi tempore veras Res, oculique docent, res ipsæ credere cogunt:* sic Helmst. Basil. Scalig. Luc. « Mille sub exiguo ponam tibi tempore veras Res, oculique docent, certas res credere cogunt », sic Lugd. et Hag. In priore Scaliger tenendum putavit *ponam*, quo quia minus considerasse videtur vocem ultimam præcedentis *ignes*, Gorallus *ponent* amplexus est; qui in altero Scaligerum plane sequitur, sic emendantem: « Res, oculique duces certo rem credere cogent ». Cod. Florent. plane aliter fingit: « signis Mille sub exiguum venient tibi pignora tempus, Res oculos ducunt, res ipsæ credere cogent ». Quamvis elegantes hi versus, longius tamen a vulgatis abeunt, et recens procusi videntur. Nos Gorallum sequi maluimus, quam plura tricari.

190. *Moneant* refero ad oculos. Iidem fortasse duces oculi moneant te manibus adeo contrectare ea, quæ videnda obtulerunt, tam propinqua sunt, si liceat. Pro *moneant* fortasse *moveant* legendum. Flor. habet *moneam*, non inepte. Pro *toto* Scaliger corrigit *tuto*, et Anton. de

Si liceat; prohibent flammæ, custodiaque igni
Illi operum est; arcent aditu, divinaque rerum
Cura sine arbitrio est; eadem procul omnia cern
Nec tamen est dubium, penitus quis torqueat Æ
Aut quis mirandus tantæ faber imperet arti.
Pellitur exustæ glomeratus nimbus arenæ,
Flagrantes properant moles, volvuntur ab imo

Rooy in Conj. crit. pag. 97 distinguendum suadet: « Quin etiam tactu moneant, contingere tuto Si liceat ».

191. *Si liceat.* Scaliger hic corrigit *Scilicet, at prohibent*. Omnes quidem meæ edd. legunt *ignis*, sed *igni* requiritur ab sequente *illi*. *Igni illi custodia est operum*, h. e. ignis ille custos est operum, quo minus aditu vel tactu tentari possint. Antonius *de Rooy* tamen loco citato mavult legere *custodiaque ignis Illi operi est*, quia ubique in singulari apud poetam nostrum occurrit τὸ *opus* pro interno Ætnæ montis negotio: atque *operi* etiam exstat in cod. Florent.

192. *Arcent*, scil. flammæ, *aditu*. Flor. *aditus*.—*Divinaque rerum*, h. e. quia singulare quoddam numen curam habere rerum ibi evenientium videtur, propterea mortalis earum arbiter et testis esse nequit. Hæc

Grat. v. 331. Perperam igit
liger *sine arbitrio* interpretat
arbitrorum vel judicum cog
per te ipse judicare potes. P
ba *divinaque rerum* omnes e
meæ versum 184 *Ut maj*
cies, etc. repetitum intrud
ptissime, præter unam Lug
omisit. Gorallus, ut exter
dum, uncinis inclusit; no
ejecimus.

194. *Quis torqueat*. Flore
torreat, sed illud rectius; v
supra et adnotata nostra. En

195. *Quis faber imperet*: fla
et ventum intelligit, quem
caussam et motorem incendi
cat, et infra v. 114 et 115 *i*
igni dicit, et *ducem* ejus vo
Horat. *ducem inquieti Adriæ*,
III, 3, 5. Ventum caussam
sequentibus probat e vi, q
næ, globi flammei, rupes et

'undamenta, fragor tota nunc rumpitur Ætna;
[unc fusca pallent incendia mixta ruina.
)se procul magnos miratur Jupiter ignes,
eve sepulta novi surgant in bella Gigantes,
eu Ditem regni pudeat, neu Tartara cælo
ertat; in occulto tantum premit omnia dextra.
ongeries operis saxorum, et putris arena
)uæ nec sponte sua saliunt, nec corporis ullis

. *Fundamenta;* ut de Typhœo, Flaccus, II, 30, « trux ille adesi Fundamenta jugi ». — *nunc rumpitur*, h. e. sonitus is, quasi rerum, summa vi Etnam fractarum et abruptaauditur.

. *Fusca mixta ruina*, i. e. las abruptis ustisque, et cinefuscis mixta.

. *Ipse pr. magnos*. Flor. *tantos*.

. *Neve sepulta novi*, h. e. ne tes, et præcipue Enceladus subjectus, denuo exsurgere, excusso, et bellum inferre is audeat. Hic Lucilius, sui s, poetarum commentum de ado repetit, quod supra philico supercilio reprehenderat, 59. — Eadem repugnantia a sentit Lucretius, qui initio atis multa Veneri tribuit, quæ o poemate naturæ divinæ de-. Ed.

. *Neu Ditem regni pudeat*. Nes pater, vel Pluto, regni sui nosi apud inferos pertæsus, ere ad Superos velit, quod e rapturus Proserpinam dicit ipse minatur apud Claudia-Raptu Proserp. lib. I, 113 seq. *Tartara cælo Vertat*, h. e. , neu cupido eum incedat infenoctem miscere, vel mutare, et die.

203. *Dextra*, i. e. potentia sua, ut Domitius et Ascensius explicant, sive perpetua providentia, *in occulto*, clam *tantum* et absque vi aperta *premit*, servat, supprimit et moderatur *omnia*, quæcumque fiunt in Ætna. Codex Florent. hic legit *tremit omniaque extra*, idemque referre ad *Jupiter* videtur. Pleræque veteres edd. *in occulto* referunt ad præcedentia, distinctione apposita, et Scalig. adeo *inocculto* conjunctim una voce legendum putat, ut cum Tartara sint occulta, cælum contra inocculturn dicatur. Idem sequentia sic connectit et legit: « tantum premit omnia tetra Congeries operis saxorum et putris arena ». Nos in neutro assentiri Scaligero possumus, nec Gorallus potuit.

204. *Congeries operis*, copia lapidum actione et turbine interiore Ætnæ congesta. Antonius *de Rooy* conjicit *Congeries cineris*, quia infra v. 421 dicitur: « In cinerem putresque jacet dilapsus arenas »: *putris arena* habent pleræque vetustæ, quod retineo; Gorallus *arenæ*.

205. *Quæ nec sponte sua faciunt*. Sic omnes libri, quos habeo, et Gorallus. Sed ineptum videtur *faciunt*. Poeta vult, saxa per naturam suam neque sursum ferri, neque, si nullius viribus corporis sustentata sint, aliter nisi cadere, vel

[illegible] cadunt robusti viribus omnis
[illegible] vertitur: venti [illegible] vada vortice sævo
[illegible] congesta rotant, volvuntque protur
[illegible] exspectata ruunt incendia montis;

[illegible] itaque ut [illegible] Florent. [illegible] proveniunt [illegible] ego vero con- [illegible] vulgatæ lego [illegible] alunt [illegible] 103, item [illegible] lapidibus utitur. — [illegible] legunt omnes [illegible] Scaliger [illegible] Sed edit. [illegible] Flor. exhibent [illegible] pro vulgat. *robu-* [illegible] *robusti*.

[illegible] Hag. et Basil. hic legunt: *Frigitur, vertit vada vitrea vertice* [illegible] Ingel. Lne. Scaliger: *vertit* [illegible] *vertice sævo*. Gorallus [illegible] Veneta similiter, tantum [illegible] omittit. Aldina corrupte: *Ex-* [illegible] *vertice*, cui fere respondet MS Helmst. *vertitur basa* [illegible]. Scaliger e lectione [illegible] putat *vasa intera*, [illegible] putat, ut in corpore [illegible], *intera* ut infera.

[illegible]. Vada putria sunt [illegible] quæ in fundo Ætnæ [illegible] vado maris sunt; idem [illegible] dixit v. 107, *volvunt* *Fundamenta*. — *Et vada* [illegible] firmare videtur Claudian [illegible] descriptione Ætnæ de ve[illegible] [illegible] loquens, plane [illegible] locum Lucilii vi[illegible] Raptu Pros. I, 176: « [illegible] que reposcens Putria mu[illegible] [illegible] fluctibus intra [illegible] *Vadum* dici quemvis fund[illegible] [illegible] fluminis, marisque [illegible] strat Gronov. Observ. [illegible] poeta turbinem, æstum [illegible] Ætna, tanquam in mari [illegible] et arenas lapidesque imo [illegible] tolli dicit, sicut Virg. Æn[illegible] « Exsultantque vada, a[illegible] miscentur arenæ ».

208. Pro *congesta* Flor[illegible] Helmst. *conjecta*; sed [illegible] ctius: nam idem vult [illegible] verbo, quod sup. *congerie*[illegible]

209. *Hæc causa* Venet.

Spiritus inflatis momen, languentibus aer.
Non propera est igni par et violentia semper:
Ingenium velox illi, motusque perennis;
Verum opus auxilio est, ut pellat corpora: nullus
Impetus est ipsi; qua spiritus imperat, audit.
Nunc princeps magnusque, sub hoc duce, militat ignis.
Nunc quoniam in promptu est operis natura, solique,

210. *Inflati* Hag. Basil. *inflatis* reliqui habent, idque rectum. Positum vero existimo pro *afflatis*, vel flatu excitatis. Scaliger sine caussa mutat *Spiritus inflat enim*. — *Nomen* omnes, sed Scaliger optime emendavit *momen*, quomodo vocatur, quod motum rei alioqui quieturæ creat; et vocabulum est e Lucretio petitum, ut alia multa. — Idem vocabulum Arnobio aliquot locis restituit Meursius, in Crit. Arnob. II, 10. Ed.

211. Versus hic in omnibus corruptus exstat. *Nam prope natura pars est*, Hag. *naturæ par est* Venet. Lugdun. *natura par est violentia semper*. Scalig. Basil. Luc. quos sequitur Gorallus. Sed codex Florent. *nequicquam pars*, quocum fere concinit Helmst. *prope natura quidquam par est volventia semper.* Quoniam hoc versu de igne sermo est, vox *ignis*, quæ per corruptelam excidit ex aliis, in msptis codd. latere in vocibus corruptis *nequidquam* et *quidquam* videtur; contra, vox *prope* superflua et aliena est. Gorallus quidem ob eam rationem sequente versu *igni* posuit, pro *illi*, sed hoc *illi* omnes scripti et excusi constanter servant. Igitur monstrantibus vestigiis codd. Flor. et Helmst. sic scribendum judicavi: « Non propera est igni par et violentia semper: Ingenium velox illi, etc. ». Ut *Non* legamus pro *Nam*, suadent consequentia, et quod sequitur: *nullus impetus est ipsi*. Et *impetus* ibi, quod hoc loco *violentia* dicitur.

213. *Corpore* legunt omnes, sed *corpora* recte restituit Scal. quod et aperte præfert cod. Florent. Præterea Helmst. *verum opus auxilium est:* et Ven. cum Lugd. *Verum opus auxilio interpellat corpore*, vitiose.

214. *Audit* recte omnes, h. e. paret et obsequitur. Solus Flor. habet *audet*. Persistit in metaphora militari, quia ante *imperat*, et post *militat*, dicit. Similiter Virg. Georg. I, ult. « Fertur equis auriga, neque audit currus habenas ».

215. Pro *Nunc* cod. Flor. *Hinc*, quod forte præferendum. Idem postea *magnusque qui sub duce*. — *Princeps*, i. e. omnium, qui in universo fieri possunt, ignium sine dubio præcipuus. Nolim tamen negare, quod Gorallus observat, simul respici ad militiam Romanam, in qua *principes* dicebantur, qui primi ac præcipui ætate et viribus essent, quum *hastati* essent juniores.—Vid. adnotata nostra ad v. 195 sup. Ed.

216. *Huic quoniam... operi*, legunt Ven. Lugd. Hag. Basil. Luc. quod Scaliger approbans falsum intulit sensum. Rectius cod. Helmst. et Scalig. Pithœique editio *Nunc*. Deinde *quoniam in promptu est* si-

Una ipsi et venti, quæ res incendia pascit;
Quum subito cohibetur, inest quæ caussa silenti,
Subsequar. Immensus labor est, sed fertilis idem;
Digna laborantis respondent præmia curis.
Non oculis solum pecudum miranda tueri
More; nec effusis in humum grave pascere corpus;

gnificat, quoniam exposita abs me est ratio incendiorum.

217. *Una ipsi venti* habent omnes mei. Sed Scaliger et Gorallus *una ipsi et venti* volunt, et *ipsi* putant pro *ipsius* positum. Ego vero, cur a vulgata recedatur, non video. *Una ipsi venti*, sc. in promptu sunt, quæ de ipsis ventis, qui incendium excitant, dixi. *Unde* pro *Una*, quod Flor. habet, fortasse rectius est.

219. *Subsequar*, sub istis, vel post ea exsequar, exponam.

220. Pro *digna* cod. Flor. *pigra*, quod ineptum videtur: *laborantis* Helmst. Basil. Scal. *laboranti* Ven. Lugd. Hag. *laboratis* emendat Scaliger. Ego *laborantis* præferendum existimo, quia infinitivi, qui per plures versus sequuntur, omnes ad illud *laborantis* referendi videntur.

Ego aliter sentio et omnes infinitivos a v. 219, « divina est animi ac jucunda voluptas », pendere puto. Sequantur curas, altius rerum naturam indagare laborantium. In his primum est, quod illi miracula naturæ non pecudum more solis oculis contemplentur. Ubi aptum minime est *fuere*, sed infinitivus aliquis requiritur, ut illi sequentes sunt *pascere*, *nosse*, etc. Scaliger quidem ponendum censet *fovere*, et *oculis rem fovere* dicit esse, in illa rerum contemplatione nimis oculis indulgere, cum imperita miratione. Mox in quadam membrana se legisse affirmat *oculis miranda videre*. Quod licet in textum receperit Gorallus, tamen in adnotatione minus probare, et potius in vulgatæ lectionis coacta interpretatione hærere videtur. At nisi *videre* rectum est, certe *tueri* reponendum, quod cod. Flor. præfert, et literæ vulgatæ lectionis *fuere* significant, quodque pari in sententia usurpat Ovidius, Metam. I, 85: « Os homini sublime dedit,

[redacted]

Nosse fidem rebus, dubiasque exquirere caussas,
Sacra perurgentem, capitique attollere cælum;
Scire quot et quæ sint magno natalia mundo

næ et cœlestium inanes. Igitur *effusis* tertio casu accipiendum est, et *effusis in humum pascere corpus* notat, ea tantum quærere, sapere, quæ hominibus, sola terrena spectantibus, et eorum corpori pascendo apta sint. — Malo tamen hic legere *nec effusos in humum*, i. e. tanquam projectos in terram, vel terræ adhærentes; quemadmodum Minucius, in Octav. cap. 5: « Ultra humilitatis nostræ terminos evagamur, et in terram projecti, cælum ipsum et ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus ». Ed.

223. *Nosse fidem rebus*, Florent. rerum, h. e. scire rei cujusque fidem facere, argumentis probare. *Nosse* habent plurimæ edd. et sic in cod. Eliensi, item Mediceo legi affirmat Burmannus ad Ovid. Metam. I, 85. Ego libentius *Posse* legerem. — *Dubiasque exquirere caussas* omnes mei scripti et impressi, præter unam edit. Luc. quæ *exposcere*, quod quidem a Gorallo receptum est, mihi tamen minus probatur.

224. *Sacra*, quasi in adytis abscondita, et hominum ingeniis minus pervia, *perurgentem* recte Gor. explicat insectantem et persequentem, ut propius cognoscat, quemadmodum *urgere* Nonius Marc. exponit *insistere*. MS Helmst. vitiose legit *per ingentem*, sicut et edit. Aldina. — *Capitique attollere cælum* omnes scripti et editi, nullo excepto, legunt. Scaliger tamen mutandum putavit *caput atque attollere cœlo*, quod probavit et recepit Gorallus, Menckenius, Miscell. Lips. nov. vol. V, pag. 156, contra statuit hypallagen in vulgata lectione agnoscendam, pariterque ferendam ut in Virgilio, qui plures ejusmodi habeat. Ego tenendam lectionem vulgatam, nec tamen hypallagen in ea statuendam puto. Alius verborum sensus est, ac viri illi docti putant, et *capiti attollere cælum* est capiti, quod sua natura sublime et erectum est, accommodare et ad contemplandum proponere res sublimes ac cælestes; vel cælestia et sublimia cogitare, ut digna capite et statu suo erecto. — Videtur hæc phrasis formata ad modum hujus Virgil. Æn. III, 134: « arcemque attollere tectis », id est, acropolim ædificare, prout cætera tecta et domus urbis id requirunt, vel ad decorandas et defendendas ædes reliquas. Ed. — Aliam et argutiorem emendationem affert Scalig. « Sacra perurgentem captivi tollere cæli ». Quam laudat Lindenbruchius, et hoc vs. Manilii, 127, probat: « Quis neget esse nefas invitum prendere mundum, Et velut in semet captum deducere in orbem? » Ego probarem idem, si emendatione opus esse crederem.

225. *Cur magno talia:* sic quidem omnes edd. sed Scaliger in veteribus membranis invenit: « Scire quot, et quæ sint magno natalia mundo Principia »: quibus succinit cod. Flor. qui *magno fatalia* habet, et cod. Helmst. *talia* quidem legit, sed omisso *cur*, ubi post verbum *magno* facile excidere potuit similis syllaba *na*. Ego hanc scripturam reducendam putavi, quum et aptum plane sit *natalia* dici *mundi principia*, i. e. naturalia, originalia, et Lucilius hoc loco, ut alibi, Gratium

Principia; occasus metuunt, an sæcula pergent,
Et firma æterno religata est machina vinclo;
Solis scire modum, et quanto minor orbita lur
Hæc brevior cur bissenos cita pervolet orbes,
Annuus ille meet; quæ certo sidera currant
Ordine, quæve suo careant incondita cursu;
Scire vices etiam signorum et tradita jura;

exprimere videatur, qui hoc sensu uti solet; Cyneg. v. 135 *natalia arbitria* sunt naturalis qualitas, quam quid per se habet, nulla accedente opera; et v. 365 *natale auxilium* est ab ipsa natura profectum.

226. *An sæcula pergent*, h. e. an perpetuo duratura, vel æterna futura sunt. Pleræque antiquæ legunt *ad sæcula pergunt*, et Lugd. *ac sæcula*, quod sensui non aptissimum videtur.

227. *Machina mundo* pleræque veteres, et MS Helmst. sed Florent. Aldina et Luc. edd. cum Basil. in margine exhibent *vinclo*, quod rectum, immo necessarium est. Nam vinclo elementorum machina mundi æterna efficitur, et hoc laxato in pristinum chaos redit. Vid. v. 172.

229. Hic omnes antiquæ mœr legunt *Cur illi brevior, cur isti pervo-*

versum sic putavi constitu
« Hæc brevior cur bissenos
volet orbes, Annuus ille n

231. *Quæ certo sidera*
Ordine. Gorallus his stellas
telligit, quas putabant Vet
ca terram constanti motu
agi, et per sequentia, *qua*
rent motu, planetas, qu
cælestium imperitis incert
errare videntur. Ego cont
ista sidera esse errantia, e
ra. Hæc proprie dici pos
cursu carentia, quia non
moveri, ut planetæ, viden
cum toto cælo verti, eum
situm retinere. Cæterum hi
edd. veteres habent *incond*
Gorallus recte dedit *cursu*
men, quo auctore, prodid
legit: « quæ suos servent i
motus », quæ lectio contra

Nubila cur cælo terræ denuntiet imbres,
Quo rubeat Phœbe, quo frater palleat igne;
Tempora cur variant anni, ver, prima juventa,
Cur æstate perit, cur æstas ipsa senescit,
Autumnoque obrepit hiems et in orbe recurrit;
Axem scire Helices, et tristem nosse cometen,
Lucifer unde micet, quave Hesperus, unde Bootes;

carmine jura ». Post hunc versum codex Flor. alium, aliis omnibus incognitum, inserit: « Sex cum nocte rapi, totidem cum luce referri ». Puto eum ex alio poemate, glossematis caussa, huc intrusum.

233. *Nubila cur cælo*, i. e. quando cælo Phœbe apparet nubila et obscura. Idem Virg. Georg. I, 427, sic describit: « Luna revertentes quum primum colligit ignes, Si nigrum obscuro comprenderit aera cornu, Maximus agricolis pelagoque parabitur imber ». Pro *terræ* Helmst. *terris*. Major variatio in cod. Flor. qui legit *Nubila cur Panope cælo*. Panope est nympha marina, ut adnotavimus aliis locis. — Vid. huj. nostræ ed. t. I, ad Mosell. Auson. 176, et ibid. parte II, p. 638. — Quæ quem locum in cælo habere possit, non video. Fortasse librarius nomen *Phœbe* ex sequente versu huc trahendum putavit, quod alius mutavit in *Panope*. — *Denuntiet*, ut Virgil. Georg. I, 452 de Sole: « Cæruleus pluviam denuntiat ».

235. *Tempore* Ven. Lugd. cæteri *Tempora*: *varient* Flor. idem porro *ver prima juventa Cur æstate perit*. Hæc lectio concinna magis et apta sequentibus *cur æstus ipsa senescit*: eamque juvat cod. Helmst. qui sequente versu idem habet *Cur æstate perit*. Cæteri omnes legunt *primaque juventa Ver præit æstatem*. Haganoensis tantum in altero hemistichio *Ver æstate præit*, atque illud *perit* confirmat, quod et Gorallus recepit. Ver *prima juventa*, sc. anni dicitur ob similitudinem, quæ est inter anni tempora et hominis ætates, quam inprimis exponit Pythagoras apud Ovidium, Metamorph. XV, 200 seqq.

237. *Obrepit*: accommodate hoc dictum ad hiemem quasi senectutem anni, quæ pigra et tarda est; quomodo de hominis senectute Juvenal. IX, 129: « obrepit non intellecta senectus »; et Ovid. Metam. XV, 212: « Inde senilis Hiems tremulo venit horrida passu ». Cæterum elegans hæc Lucilii descriptio vicissitudinum anni comparanda est cum illa Horatii Carm. IV, vs. 9: « Frigora mitescunt Zephyris, ver proterit æstas Interitura, simul Pomifer autumnus fruges effuderit, et mox Bruma recurrit iners ».

238. *Axem scire Helices*, id est, scire, quæ sit conversio, vel qui motus sideris, quod Helice, Ursa major, dicitur. Gorallus *axem* interpretatur polum Arcticum, quomodo eum alias vocari notum est. Sed hoc loco non regio cæli, in qua est Helice, sed ipsius sideris axis, sive motus, significatur, qui proprius est Helices, quia et Plaustrum dicitur, et diei noctisque spatio circa polum vertitur. Hinc Lucan.

Saturni cur stella tenax, cur Martia pugnax;
Quo rapiant nautæ, quo sidere lintea tendant,
Scire vias maris, et cœli prædicere cursus;
Quo volet Orion, quo Sirius incubet index;
Et quæcumque jacent tanto miracula mundo,
Non digesta pati, nec acervo condita rerum,

II, 237: « Parrhasis obliquos Helice quum verteret axes ».

240. Codex Florent. habet *Saturni quæ stella*, et *quæ Martia;* sic et Helmst. —*Tenax* stella Saturni dicitur, quia tenaces, morosos facere credebatur, sub eo nascentes. Eadem ratio in *Martia pugnax*. Sic Propert. IV, 1, 83: « Felicesque Jovis stellas, Martisque rapacis, Et grave Saturni sidus in omne caput ». Juvenal. VI, 568: « Quid sidus triste minetur Saturni, quo læta Venus se proferat astro ».

241. *Quo rapiant nautæ*, i. e. quo sidere deripiant vel contrahant vela, navigationem intermittant: pro *tendant* Flor. habet *pandant*.

243. *Qua vocet Orion* cod. Flor. *quo sævus incubet* Ven. et Hag. *sævus et incubet* Lugd. *quo secius incubet* Helmst. *quo Sirius incubet* Ald. Basil. Scalig. Pith. Luc. Scaliger τὸ *secius* probare videtur, id est, deterius,

delassato properantia corda re ».—*Quo Sirius incubet* int dum de gravi æstu et fer flagrantissimis, quibus prem ras id sidus passim dicitur quibus Manilius, V, 209 seq verbum de Sirii vehementia pat Valer. Flacc. lib. I, 68 quum stabulis et messibus Ira Deum, et Calabri popul rius arvi Incubuit ». Cod. F habet *excubet*, quod aptatur canis naturæ, cujus signo i rius. Appositum *index*, nisi dem respiciat, quo referar habeo: nam ad reliquam Si nimis languidum est. Forta gendum *ardens* vel *Indis*, ac plum Virgilii, Georg. IV « Jam rapidus torrens sitie rius Indos Ardebat ».

244. *Tanto miracula mun* omnes legunt. Dousa filius toto, idque recepit Goralli

Sed manifesta notis certa disponere sede
Singula, divina est animi ac jucunda voluptas.
Sed prior hæc hominis cura est dignoscere terram,
Et quæ hujus miranda tulit natura notare;
Hæc nobis magis affinis cælestibus astris.
Nam quæ, mortales, spes est, quæ amentia major,
In Jovis errantem regno perquirere velle,

transferri ad nostrum locum potest. Gorallus suspicatur legendum *disjecta*, quasi sparsa sine ordine. Contrarium exhibet cod. Flor. *congesta*, quasi temere congesta, vel confusa: quod ipsum tamen a manu correctoris esse videtur, qui sensum τοῦ *digesta* non capiebat. Scilicet vulgata lectio retinenda est, et *digesta* h. l. idem est ac disjecta, dissipata, disjuncta. Quo sensu usurpavit Lucilii æqualis Lucanus, VI, 88: « Corpora tum solvit tabes, et digerit artus »: nec alio sensu apud Virgil. Georg. II, 267, accipienda *arborum seges digesta* videtur, nempe disjuncta et separatim posita sine respectu ordinis. — *Acervum* hic bene Gorallus intelligit de rerum universitate indistincte nota, quomodo ipsum Chaos appellat Ovidius, Met. I, 24: « Quæ postquam evolvit, cæcoque exemit acervo, Dissociata locis concordi pace ligavit ». Confer. supra versus 104 et seq.

246. *Manifesta notis*, h. e. suis notis, affectionibus, signis descripta et definita, quibus manifesta fiat earum natura. Sic Gratius, Cyneg. 289 *percensere notis*, et v. 497 *finire notis* dixit. — *Certa disponere sede*, certis locis, generibus, classibus adsignare.

247. *Divina est animi*. Conferendi cum hoc pronuntiato præclari versus Ovidii, quibus Astronomorum studium extollit, Fast. I, 297 seqq. « Felices animæ, quibus hæc cognoscere primis, Inque domos superas scandere cura fuit, etc. »

248. *Cura est cognoscere* legunt antiquæ, et nihilo melius est, quod Gorallus posuit, *dignoscere*. Flor. pro *hominis* habet *omni*.

249. Omnes antiquæ legunt *Et quæ nunc miranda;* sed Gorallus bene mutasse videtur *Et quæ hujus*, sicut in sequente *Hæc nobis magis affinis* pro *magna affinis*, quod vetustæ habent. Florent. exhibet *Quæque in ea miranda*.

251. *Nam quæ mortalis spes* MS Helmst. ed. Ven. et Luc. *quæ mortali* Hag. et Basil. *quæ mortalis species* Lugd. quod defendit Scaliger. *quæ, mortales, spes est* Scaliger edidit, Pithœus et Gorallus. Cod. Flor. *Nam quæ mortali cuiquam est.* Lindenbruchius suadet *nam quæ, mortales, res est*, ut sæpissime apud Comicos. Ego prætulerim illud primo loco positum.

252. *In Jovis regno*, i. e. in cælo astrifero. — *Errantem* omnes mei scripti et excusi habent, et nescio unde Gorall. *errantes* ceperit. Intelligo autem stellam errantem. Flor. legit *perquirere Divos*. — Gorallus *perquirere* absoluto sensu accipit pro *inquirere*, quamobrem *errantes* ad *mortales* referre sane potuit. Ed.

Tantum opus ante pedes transire et perdere segnes?
Torquemur miseri in parvis, premimurque, labores
Ut sese pretio redimant, verumque professæ,
Turpe! silent artes, viles inopesque relictæ.
Noctes atque dies festinant arva coloni,
Callent rure manus, glebarum expendimus usum;
Fertilis hæc segetique feracior, altera viti,

253. *Tantum opus*, quale est Ætna: vide inf. v. 595. — *Ante pedes*, quod in conspectu obvium adeo est, ut, nisi velimus videre, offendamus. — *Perdere* opponitur τῷ *perquirere*, quod præcessit; nam perditur, quod non quæritur. Denique *segne est* Florent. legit pro *segnes*. Cæterum sententia hæc Lucilii et aliis frequentata est, et Lindenbruchius adnotat, auctorem veterem apud Donatum in Adelphos dicere: « quod ante pedes est, non videt: cæli scrutatur plagas ». Quod joculanter dictum fuit in Thaletem, qui quum siderum cursum contemplaretur, in puteum decidit, ut videndum apud Diog. Laertium. Nec longe ab his abit illud Minucii Felicis, in Octav. cap. 12: « Desinite cæli plagas et mundi fata et secreta rimari, satis est pro pedibus adspicere ». Cicero de Divin. II, 13, *tio*, quod cur rejiciatur, non video. Sensus est: Labores graves exercemus, usque dum fructus vel pecunia ex iis comparanda impensas vel sumptus vitæ æquet, compenset. Porro *verumque professa est* perperam legunt Helmst. Hag. Basil. sed *professæ* Ven. Lugd. Luc. quod rectum est: *verum professæ artes* sunt, quæ omnis veri indagationem docent, philosophicæ.

256. *Turpe! silent artes, viles*. Hanc lectionem Scaliger e membrana sua dedit, commodam sane et elegantem, nescio tamen, an valde accommodatam scripturæ veterum librorum. Nam omnes mei legunt: « « Tum demum viles taceant, inopesque relictæ ». *Turpe*, exclamatio, sæpe interjicitur. Horat. Epod. IX, 16: « Interque signa, turpe! militaria Sol adspicit conopeum ».

Hæc platanis humus, hæc herbis dignissima tellus,
Hæc dura et melior pecori, silvisque fidelis,
Aridiora tenent oleæ, succosior ulmis
Grata: leves cruciant animos et corpora caussæ,
Horrea uti saturent, tumeant et dolia musto,
Plenaque desecto surgant fenilia campo.
Sic avidi semper, qua visum est carius istis,
Scrutamur rimas, et vertimus omne profundum,

versu pæne exscripsit Virgilium, Georg. I, 54: « Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ: Arborei fetus alibi, atque injussa virescunt Gramina ».

260. *Hæc platanis*. Terræ feraci et frugiferæ subjungit humum sterilibus et soli voluptati aptam, ambulationes et prata. Pro *platanis* Flor. *plantis*, male: pro *herbis* Scaliger e membrana sua substituere voluit *ederis*: sed hoc in nullo inveni. — De platanis vide adnotata nostra, ad Pentadii Elegias, hujus ed. t. II, p. 323. Ed.

261. Hic omnes mei tenent *Hæc dici melior pecori*. Sed Scaliger optime correxit e membrana: *Hæc dura et melior pecori*; cui respondet Flor. *Hæc duro mel. pec.* Intelligit enim eam, quæ pastionibus aptior est, quæ durior et sterilior. Calles, saltus, silvas vocabant Veteres. Vid. Varro de Re Rust. lib. I, cap. 6. — *Silvisque fidelis*, h. e. quæ proventu silvarum utilis spem domini non decipit. Vim vocis uberius declaravit Gorall. Huc pertinet Horatii Carm. III, 16, 30: *segetis certa fides meæ*, et contra *fundus mendax* C. III, 1, 30.

262. *Aridiora tenent oleæ*. Adsentit Virgil. Georg. II, 179: « Difficiles primum terræ, collesque maligni..... Palladia gaudent silva vivacis olivæ ». Pro *succosior* Ven. et Lugd. vitiose legunt *successior*.

264. *Horrea uti saturent*, h. e. ut plena horrea ad satietatem usque alant; quamquam et ipsa horrea dici possunt satura, ut *satura præsepia* Virgil. Georg. III, 214. Vide notata ad v. 12 supra.

265. *Surgant fenilia*, i. e. accumulentur, construantur. De fenilibus confer Calpurn. V, 102.

266. *Qua visum est carius istis*, h. e. quatenus vel quando alia quædam cariora et pretiosiora istis memoratis visa sunt: *quod visum est* habent Ven. et Lugd.

267. *Scrutamur rimas*. Hunc et duos sequentes versus omnes scripti et editi versui 275 subjiciunt, quem locum plane iniquum et alienum esse, nemo dubitabit. Gorallus primus, quantum scio, huc transtulit; et plane aptum hunc locum esse, neque meliore potuisse reponi, tota series et connexio versuum, inde enascens, docet. Scaliger illos ante vers. 257 ponendos censebat, parum εὐστόχως. Mirum tamen, quomodo hæc labes omnia invadere exemplaria potuerit, quasi omnia ex uno codice provenissent.—*Evertimus omne* quædam anti quæ, sed melius videtur *et vertimus*. —*Rimas* intelligamus terræ, *profun-*

Quæritur argenti semen, nunc aurea vena,
Torquentur flamma terræ, ferroque domantur.
Implendus sibi quisque bonis est artibus; illæ
Sunt animi fruges; hæc rerum maxima merces,
Scire quid occulto terræ natura coercet,
Nullum fallere opus, non mutos cernere sacros
Ætnæi montis fremitus, animosque furentis,
Non subito pallere sono, nec credere subter

dum maris, quia in hoc margaritæ, uniones, purpuræ, aliaque pretiosa leguntur, et poetis hoc fere proprie *profundum* dicitur; vid. v. 317. Fortasse hic legendum *et verrimus*, quod de piscatione inprimis usurpatur. Vid. Mosel. Auson. 244.

268. Scaliger in veteri membrana sic se invenisse dicit: « Semen ut argenti quæratur, et aurea vena », quod elegantius vulgatis putat. Ego vero nullo in libro aliam, ac vulgatam lectionem inveni. Anton. *de Rooy* conjicit *argenti sedes*, nec tamen urget. *Argenti semen* sunt tenues particulæ, venæ vel segmenta. Pariter Ovid. Trist. I, 8, 42, *silicum venas et ferri semina* conjungit.

270. *Implendus sibi quisque*, h. e. satiandus alendusque. Commendat quasi famem vel sitim bonarum artium, quam opponat aviditati ante

Virgilii, Georg. II, 490 sec
qui potuit, etc. Ed.

273. *Nullum fallere opus*, *nos*, h. e. nullum naturæ (effectum nobis ignotum es omnium caussas reddere p Porro *non multo* habet cod. *multum* Flor. *multos* quæd vet. *multis* aliæ. Scaliger emendat *non mutos*, i. e. pore obmutescentes, non ex novitate rei, ut Scalige git, nec ob metum, qui m cit, ut Gorallus, sed ex d ignorantia rationis, quasi pecus. Idem enim vult poe supra v. 221 dixerat: « N solum pecudum miranda t re ». Horat. Sat. I, 3, 10 tum et turpe pecus ». Et similes homines Sulpicia v *tacitos et jam rationis egenos*

Cælestes migrasse minas ad Tartara mundi;
Nosse quid impediat ventos, quid nutriat ignes,
Unde repente quies et multo fœdere pax sit;
Cur crescant animi penitus, seu forte cavernæ
Introitusque ipsi fervent, seu terra minutis
Rara foraminibus tenues in se abstrahit auras.
Planius hoc etiam, rigido qua vertice surgit,
Illinc infestus, atque hinc obnoxius, intus
Undique diversas admittere cogitat auras;

tamen mutare nulla necessitas est.

276. *Cælesti* legunt omnes vetustæ. Hoc inde est, quod librarii connectere cum verbis *ferroque domantur* voluerunt, quæ sunt extrema trium versuum, quos hoc loco exemptos, et in suam sedem restitutos diximus ad v. 267. *Cælestes minas*, i. e. tonitrua et fulmina —*Ad Tartara mundi* omnes impressi, sed MS Flor. *aut Tartara rumpi*, quod e correctione esse videtur.

277. Pro *impediat* Flor. *intendat* contra omnes reliquos.

278. Flor. *Unde reperta quies.* Gorallum, qui pro *et multo* legere *et inito* voluit, ob errorem castigat Menckenius l. c. qui aut in vulgata acquiescendum, aut *juncto* legendum censet. Fortasse *et muto* hic legendum, ut *mutam quietem* dixit Ovid. Metam. XI, 602. Cæterum hic revertit auctor ad argumentum, de subita quiete et silentio montis, unde deverterat v. 218.

279. *Concrescant animi* habent libri veteres. Scaliger et Gorallus inde fecerunt *Cur crescant*. Totus hic locus obscurus difficile explicatur.

280. *Servent* cod. Helmst. et Flor. et edd. vet. *fervent* Scaliger et Pithœus ediderunt, quod præfero; sed non de fervore vel æstu ignis, sed de turbine venti furentis intelligo, ut v. 167 occurrit, et Olympius, Cyneg. 276 de Borea: « Ille super fluctus spumanti murmure fervens ».

281. *Neve in se abstrahat* Helmst. et Ven. *neve in se distrahat* Hag. *sive in se abstrahat* Lugd. *ne venis abstrahat* aliæ; unde Gorallus mutavit *in venas abstrahat*. Proxime ad scripturam corruptam cod. Flor. *tenues in se abstrahit*, quod prætuli. Tenues auræ aptæ minutis foraminibus, ut ferventes venti cavernis patentibus.

282. *Planius hoc etiam*, subaudi cernitur, vel intelligitur. *Plenius* habent omnes veteres; et quædam *hæc etiam, rigido qua vertice surgit*, h. e. in summo monte, qua rupes adsurgunt.

283. *Illinc infestus, atque hinc obnoxius.* Gorallus explicat, hinc admittens auram, illinc emittens, resistit, aut cedit vento: quem sensum verborum non satis capio. Emendatius videtur cod. Flor. cujus variatio utinam non in hoc versu cessaret: « Illinc insessa est, atque hinc obnoxia ventis »: nec tamen *intus* vulgatæ, ad *admittere* pertinens, abesse posse videtur.—Scal. *infestus* et *obnoxius* opposita esse dicit. Ed.

Et conjuratis addit concordia vires;
Sive introrsus agunt nubes et nubilus Auster,
Seu forsan flexere caput, tergoque feruntur.
Præcipiti delata sono premit unda, fugatque
Torrentes auras, pulsataque corpora densat.
Nam veluti, resonante diu Tritone canoro,

285. *Et conjuratis*, sic omnes. Gorallus ponendum censuit *At conjuratis*, quia *conjuratæ auræ* hoc loco opponantur *diversis* præcedentis versus. At diverso a latere ingruentes auræ tamen conspirare in unum effectum, adeoque conjuratæ esse possunt. Claudianus pariter dixit, de III Cons. Hon. 98 : « Et conjurati veniunt ad classica venti ».

286. *Introrsus agunt*, scil. se, vel agitantur, feruntur. De Austro vid. v. 167.

287. *Flexere caput*, i. e. retro eunt, *tergoque feruntur*, i. e. terga vertunt, aut retrorsum recedunt. Sic Scaliger et Gorallus explicant, plane falso: *tergo ferri* pro *terga vertere* dici posse nego; neque hic de capite et tergo ventorum, sed Ætnæ montis, sermo est, quemadmodum Noster infra, v. 447, *Ætnæ latera*; Silius Italicus, I, 205 seq. Atlanti *caput*, *cervicem*, *tempora*, *rictum*;

[redacted]

me animadvertunt, *quum in flectendis promontoriis ventorum mutationes maximas sæpe sentiant.*

288. *Præcipites* legunt quædam antiquæ, et cum *feruntur* jungunt: *delecta sono* scriptus Helmst. et plerique excusi; *delata* Basil. Scal. et Luc. quod recepit Gorallus. Scaliger legendum censet *dejecta*, quod mihi præplacet. At Lindenbruchius defendit *delecta*, et *deligere* antique dictum pro dejicere, locis quibusdam Plauti et Terentii probat. Præterea male in vetustis *una* legitur pro *unda*. Scilicet probare nunc vult auctor, ventum illum, qui ignem Ætnæum animat, excitari æquoris vicini per fistulosos meatus illapsu in imum Siciliæ fundum, ubi raptum secum spiritum tam diu suffocatum tenet, donec per spiramenta terræ diffusus nutrimenta ignis accendat. Hanc incendii caussam præter Justinum historicum

[redacted]

Pellit opes collectus aquæ, victusque movetur
Spiritus, et longas emugit buccina voces;
Carmineque irriguo magni cortina theatri

dederunt Scaliger, Pith. et Gorallus. Scaliger tamen *sonit aura*, antique, subintellecto *cum* putat legendum. Sub *Tritone* hoc loco intelligitur machina hydraulica in naumachiæ spectaculo ad signum buccina dandum, Claudii maxime ævo inventa, ut ex Suetonii loco, Claud. c. 21, apparet: « Hoc spectaculo classis Sicula et Rhodia concurrerunt, exciente buccina Tritone argenteo, qui e medio lacu per machinam emerserat ». Plura de hoc Tritone diximus in prooemio.—Caeterum Tritonum et Nympharum statuas Romæ in lacubus et cisternis aquæductuum fuisse positas, quæ aquas effunderent concha, probat locus Propertii, II, 23, 50: « Et leviter Nymphis tota crepitantibus Urbe, Quum subito Triton ore retundit aquam » (vel *refundit*, ut legit Burm. ad Sueton. Aug. c. 78). Ed.

291. *Pellit opes collectus aquæ*, h. e. vim aquæ collectus spiritus pellit, et vicissim aquæ pondere victus, et cedere coactus erumpit per foramina, quale est os buccinæ Tritonis. Sed dissimulare nequeo, probabilius mihi videri, si legatur *Pellit opus collectus aquæ*, quomodo scriptus Helmst. a prima manu habet, et Casaubonus in comment. ad Suet. l. c. scripsit. Ut Lucilius motum et actionem interiorem Ætnæ vocare *opus* solet, ita et motum vel concitationem spiritus in Tritone: hic *pellitur* collectu aquæ, vt versu 29, *impelli anima* dicitur: *collectus aquæ* pro concursu vel collectione est vox Lucretiana, lib. IV, 416. Porro *victusque movere* omnes libri exhibent, neque tamen dubium, quin mutandum sit in *movetur*, quemadmodum jam Turnebus legit, hunc locum adscribens Advers. lib. II, cap. 21.

293. *Carmineque irriguo*, hoc est, ope aquæ irriguæ edito. Falso hæc ab interpretibus, in ipsaque editione Goralli, trahuntur ad superiora, quasi buccinæ Tritonis voces audirentur in cortina, hoc est, fornice theatri. Sed *cortinam theatri* hoc loco vocari organon hydraulicum, a Tritone distinctum, totamque instrumenti ejus musici antiquitatem, affatim exposui in prooemio ad Organon Porphyrii (t. I, p. 697. Ed.), ut hoc loco plura dicere non necesse sit. Codex scriptus Helmst. clare perscriptum habet *magnis cortina theatris*, eoque clare probat, cortinam distinctam a theatro, nec ejus partem fuisse. Locis et testimoniis in prooemio isto adductis hic addo duo Senecæ. Unum, qui organorum usum in theatris maxime fuisse probet, Epist. 84, pag. 351 edit. Gron. « Quum omnes vias ordo canentium implevit, et cavea æneatoribus cincta est, et ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis ». Alter Senecæ locus Natur. Quæst. II, 6, breviter describit hydraulici organi proprietatem: « Quis, inquit, sine intensione spiritus cantus est? Cornua et tubæ, et ea quæ aquarum pressura majorem sonitum reddunt, quam qui ore

Imparibus numerosa modis canit arte regentis,
Quæ tenuem impellens animam subremigat undam:
Haud aliter submota furens torrentibus aura
Pugnat in angusto, et magnum commurmurat Ætna.
   Credendum est etiam ventorum exsistere caussas
Sub terris similes harum, quas cernimus extra;
Ut quum densa premunt inter se corpora, turba
Elisa in vacuum fugiant, et proxima secum
Momine tota trahant, tutaque in sede resistant.
Quod si forte mihi quædam discordia tecum est,

reddi potest, nonne aeris intensione partes suas explicant? » His locis simul ætas probatur, qua hydraulica frequentari cœperunt; et Senecæ æqualis est auctor Ætnæ.

294. *Imparibus numerosa modis*, i. e. quæ numeros imparium modorum et vocum edere valet.

295. *Tenuem impellens animam*, h. e. tactu vel impulsu canorum excitans spiritum per tenuia foramina transeuntem.—*Subremigat undam*, occulte quasi remis subagitat. Virgil. Æn. X, 227: « læva tacitis subremigat undis ».

296. *Torrentibus aura*, sc. aquis magno impetu in subterranea Ætnæ antra illapsis, aura impulsa et in angustum coacta furit, et pugnat rum supra terram. Ut quum densa corpora inter se premunt mutuo, quædam ex his e turba elisa evadunt in vacuum; quia vero et premunt et premuntur, suo *momine* trahunt proxima, quæ perurgent, donec in vacuo et tuto, ubi non premuntur, restiterunt. Et fateor, hanc interpretationem admodum planam et liquidam esse, cui reliquæ vocès *elisa*, *fugiunt*, *resistunt* apprime favent; tum vero alienam plane ab hoc loco videri ignis et exustorum corporum mentionem, quam verbum *cremant* ingerit. Itaque non dubitavi Gronovii emendationem in textu sequi.

301. *Turba elisa*, i. e. multitudine et densitate aliorum corporum pres-

Principiisque aliis credas consurgere ventos,
Non dubium rupes aliquas, penitusque cavernas
Proruere ingenti sonitu, casuque propinquas
Diffugere impellique animas; hinc cernere ventos,
Aut humore etiam nebulas effundere largo,
Ut campis agrisque solent, quos obruit amnis.
Vallibus exoriens caligat nubilus aer,
Flumina parva ferunt auras, vis proxima vento est,

304. *Principiis quod ab his credas* Ven. Lugd. et Hag. edd. legunt quod Scaliger difficulter defendit. Rectius cæteræ *Principiisque aliis*, idque sensus postulat.

305. Pro *penitus* Gronovius l. c. legit *penitasque cavernas*, ut *penitas fauces* dixit Plautus, Asin. I, 1, 28. Parum abest, quin pro eo legendum putem *quin et cataractas*. Nam *cavernas* parum aptum sequenti *proruere*, et latere jam in *rupes* videtur, et cataractas fluviorum cum ingenti sonitu flatum magnum et nebulas humidas, quæ postea dicuntur, excitare, norunt, qui viderunt. Cataractarum Nili meminit Lucanus, X, 318; et de Peneo, fluvio Thessaliæ, Ovid. Metam. I, 571: « Dejectuque gravi tenues agitantia fumos Nubila conducit, summasque aspergine silvas Impluit, et sonitu plus quam vicina fatigat ». —Vid. nost. Ovid. t. III, p. 114. Ed.

306. *Proruere*, procumbere et collabi. Ven. Lugd. et Hag. habent *Provehere*, quod sensui non est congruum, licet Scaliger velit.

307. *Impellique animas*, vel auras, ut versu 296 dixit. Perperam hic Scaliger *minas* reponendum censet, et minas vocari ait, quæ paullo ante *nomina*. Nam de concitatione venti sermo est. Cui rei intelligendæ inservit locus Plin. lib. XXXIII, c. 4: « Mons fractus cadit ab sese longe, fragore, qui concipi humana mente non possit, et flatu incredibili ». — *Hinc cernere ventos* omnes quidem libri veteres legunt, sed tam coacta est eorum verborum, quam Scaliger et Gorallus dat, interpretatio, ut ultro amplectar facillimam emendationem Gronovii: « hinc carcere ventos, Aut humore etiam, etc. » h. e. hinc diffugientes illas impulsasque animas, aut carcere effundere ventos, aut humidas nebulas exhalare.

308. *Aut humore* legunt omnes antiqui. Gorallus sententiæ suæ serviens mutavit in *haud*, sed Gronovius revocavit.

309. *Ut campis agrisque solent*, sc. *impulsæ* illæ *animæ* v. 307.

310. *Caligat*, densus et obscurus est, ut habet Virgil. Æn. II, 607: « quæque humida circum Caligat, nubem eripiam ». Helmst. *caligat nubibus*.

311. *Ferunt auras*, emittunt et secum vehunt; vid. not. ad v. 183. —*Vis proxima vento est*, i. e. vis auræ fere par et similis vento est, vel ex aura tenui facile ventus nascitur. Scaligero, qui *venti* legit et aliter exponit, non adsentio. Confer. Seneca Natur. Quæst. V, 3: « Adjice nunc, quod circa flumina et lacus frequens nebula est, arctatis con-

Eminus adspirat fortes et verberat humor.
Atque hæc in vacuo si tanta potentia eorum est
Hoc plura efficiant intra, clausique necesse est.
His igitur caussis extra, penitusque coactus
Exagitat ventus, pugnans in faucibus, alter
Pugnantis suffocat iter; velut unda profundo
Terque quaterque exhausta graves ubi perbibit E
Ingeminant fluctus et primos ultimus urget,
Haud secus adstrictus certamine tangitur ictu

junctisque corporibus, nec tamen ventus est ».

312. *Eminus adspirat*, h. e. humor e longinquo delatus quum adspirat, *fortes* efficit auras, et *verberat*, impellit.

313. *Atque hoc in vacuos* Helmst. Ven. Lugd. Hag. *hæc in vacuo* Basil. Luc. Scal. *potentia rerum est* omnes. Gorallus substituit *eorum est*. Facilius pro *rerum* legas *rure est*: et præcedit *in vacuo*.

314. *Efficiant intra, clausique*: sic Gorallus edidit. Sed scribendum erat *infra clausique*, quomodo et Helmst. Scal. et Luc. habet. Nam hic auctor a caussis ventorum supra terram ad eas, quæ infra terram, argumentatur, ut versu 299

[redacted]

veteres habeant *pugnantes*
et intus, aspera sunt et
Emendavi eum locum ita,
lum fere verbum sine alic
ctoritate posuerim, auxili
tissimum mspto Helmst.
« His agitur causis extra,
que coactus Exagitant ven
gnant in faucibus arte P
suffocat inter velut unda pr
Sententia loci, quæ eme
mea efficitur, satis confir
militudine fluctuum maris,
quitur versu 319.

318. *Terque quaterque*,
ties, *exhausta* exagitata,
Perbibit Euros, tota vim Eur

319. *Ingeminant fluctus*, i
scunt, augentur, unus alter

[redacted]

Spiritus, involvensque suo sibi pondere vires,
Densa per ardentes exercet corpora venas,
Et quacumque iter est, properat, transitque morantem,
Donec confluvio revolutis æstibus amnis
Exsilit, atque furens tota vomit igneus Ætna.
Quod si forte putas iisdem decurrere ventos
Faucibus, atque iisdem pulsos remeare, notandas
Res oculis locus ipse dabit, cogetque negare.
Quamvis cæruleo siccus Jove frigeat æther,
Purpureoque rubens surgat jubar aureus ostro,

321. *Involvensque suo pondere;* et, dum graviter rotatur, suas vires colligens.

322. *Exercet corpora*, agitat et jaculatur, ut Jupiter apud Claud. Laud. Stil. II, 29: « Œtæis exercet fulmina silvis ». Quædam antiquæ habent *exercent*, vitiose.—*Per ardentes nervos* Ven. Lugd. Hag. sed *venas* Basil. Luc. rectius.

323. *Transitque morantem*, pertransit, prosternit, quidquid objicitur et moratur. Infra versu 378: « Quidquid in obliquum est frangunt iter ». Hinc etiam confirmatur correctio mea versus 317.

324. *Confluvio*, confluxu, vel colluvie materiæ adustæ, in liquorem redactæ; vid. v. 119. — *Revolvens* Ven. menduse: *revolutus et æstibus* Lugd. *revolutis æstibus* Hag. Bas. Luc. Hanc lectionem rejiciens Gorallus *revolutis æstibus* scribit, idque intelligit de æstuante materia in liquorem resoluta. In qua sententia eum refutat Mencken. Misc. Lips. nov. vol. V, p. 335, et *revolutis* defendens, pro *volutis*, aut huc et illuc volutis, positum, id de æstu atque igne inprimis dici, multis poetarum locis probat. Aptus in primis Nostro est locus Senecæ, Agam. III, 489: « Vento resistit æstus, et ventus retro Æstum revolvit »; et Virg. Æn. II, 707: « propiusque æstus incendia volvunt ». Per *amnem*, qui *exsilit*, i. e. summo montis vertice erumpit, intelligendi sunt fluctus igniti, petræ in monte liquefactæ, et cacumini superfusæ: hodie dicitur Gallice *la lave*. Ed.

326. Pro *decurrere* sola Basil. habet *decernere*, quod fortasse accipere possis de pugna ventorum, quam sæpius dixit; sed *decurrere* clarius est, et pluribus firmatur.

327. *Pulsis remeare*, legunt pleræque veteres; *pulsibus* Helmst. sed *pulsos* Lugd. idque sensus poscit.

329. *Cæruleo siccus Jove*, sudo et sereno cælo; Hor. I, 1, 25: « manet sub Jove frigido Venator ». *Siccus sic* habent quidam excusi, sed *Jove* exprimit Helmst. Basil. Luc.

330. *Jubar aureus*, sol purus. *Jubar* sæpe masculinum proferri observavit Priscianus lib. V, p. 658. De ortu solis, et quidem sereni, usurpari præcipue, docuit Barthius ad hunc locum Statii Theb. I, 343: « Sed nec puniceo rediturum nubila cælo Promisere jubar ». Nemesia-

Illinc obscura semper caligine nubes
Pigraque defuso circumstupet humida vultu;
Prospectat sublimis opus, vastosque recessus,
Non illam fugat Ætna, nec ullo intercipit æstu,
Obsequitur quacumque jubet levis aura reditque
Placantes etiam cælestia numina ture
Summo cerne jugo, vel qua liberrimus Ætna
Improspectus hiat, tantarum semina rerum
Si nihil irritet flammas, stupeatque profundum,

nus, Cyneg. 143: « Luciferum videre jubar ».

331. *Caligine nubes.* Testatur hoc Strabo, lib. VI, plerumque nubem erectam et quiescentem, cælo sereno, stare super montem; quem locum una cum alio Aristotelis, hic adduxit Scalig. Addo, hanc nubem erectam potissimum respici, ubi Ætna κίων οὐρανία vocatur a Pindaro, Pyth. od. I.

332. *Circum strepat* fere omnes excusi, *circum stupet* Helmst. et ed. Luc. quod rectum est. Nam Strabo dicit νέφος ἠρεμαῖον, et Noster repetit v. 339. — *Defuso circumstupet vultu* geminum est illi, quod de Narcisso Ovid. Met. III, 418: « Adstupet ipse sibi, vultuque immotus eo-

ei absurdum, et naturæ rei t nioque ipsius poetæ contrar visum. Fortasse propius sc sit *Non illam ferit.* Et *ferit* mutatum cum *videre*, exem bat locus Propertii, I, 1, quem vid. Brouckhusius.

336. *Placantesque etiam.* rallus; plerique tamen anti ctius *Placantes etiam*, sine Strabo etiam memorat, I quando resederit tempestas incolas solitos ad summum ascendere, et sacrificiis Deos.

337. *Qua liberrimus*, ubi apertus et patens, nulla spectum impedit. Sic *liberi* pus Ovid. Fast. IV, 292, et

Hinc igitur cernis, torrens ut spiritus ille,
Qui rupes terramque vorat, qui fulminat ignes,
Correxit vires, et præceps flexit habenas.
Præsertim ipsa suo declivia pondere nunquam
Corpora deripiat, validoque absolverit arcu;
Quod nisi fallor, adest species, tantusque ruinis

tante Gorallo ex Martial. IX, 100: « Multum, crede mihi, refert, a fonte bibatur Quæ fluit, an pigro quæ stupet unda, lacu ».

340. *Hinc igitur cernis*. Antiquæ habent: *Huic igitur credis, torrens ut spiritus illi*, vel *ille*. Gorallus ex emendatione Scaligeri edidit: *Hinc igitur quæris torrens vi spiritus ille, Qui rupes ... Cur egit vires*. Mihi hæc abire nimium a scriptura codicum et sensu auctoris videntur. Et *cernis* propius abest a *credis*, respicitque ad ea, quæ poeta versu 328 dicebat: *res oculis locus ipse dabit*; et v. 337, *Summo cerne jugo*. Continuat nempe ostendere, quod ante cœperat, Ætnam, ubi profundum quievit, non externo a vento agitari.

341. *Terramque vorat*. Sic Petron. Bell. civ. 135: « Ætna voratur Ignibus insolitis, et in æthera fulmina mittit ». Horat. Carm. III, 4, 75: « nec peredit Impositam celer ignis Ætnam ».

342. Plures vetustiores cum cod. Helmst. legunt *Cur exit;* aliæ *Cur egit*. Scaliger *exit* probat, Gorallus *egit*, pro *retro egit*. Ex scholiis Ascensii intelligo, hunc legisse *correxit*, quod verum puto, et eo sensu positum, quo versu 180 adfuit, pro contraxit, vel retraxit, reposuit: quocum convenit sequens *et præceps flexit habenas*, h. e. impetum avertit.

343. *Præsertim ipsa*. Sensus est: Hoc præsertim nunquam acciderit, ut spiritus Ætnæ corpora, etiam pondere suo declivia in profundum deripiat, et dissolvat a suo arcu vel fornice.

344. *Corpora deripiat, validoque absolverit arcu*. Sic castigavit Scaliger. Veteres edd. legunt *Corpora diripiant, validoque absolveret arcu*. Ven. et Lugd. *varioque absolverit*. Fortasse melius: *validoque absorpserit actu* vel *æstu*.

345. *Quod nisi fallor*. Hæc quamquam in omnibus edd. sic leguntur, tamen corrupta, nec facile sananda, ipsi Gorallo videntur. Sententiam hanc reddit: *adest species*, speciosa ejus rei ratio proferri potest; nimirum tanta celeritate flamma ruit, ut motum ejus vix possimus animadvertere, si intima montis introspicere liceret: tanta ejus est levitas! Mea alio abit sententia, et verba *Quod nisi fallor* conjungenda cum superioribus arbitror: Quod spiritus nunquam pessum dat cavernosa et dissolvit a suo arcu, hoc inde est, *quod nisi fallor, obest spatium* (sic enim lego), et impetus ruentis spiritus tam rapidus est, ut ipsum oculorum conjectum superet. Mihi verba *oculorum transfugit ictus* nihil aliud, quam summam celeritatem indicare videntur, quæ ab aliis aliter significari solet. Gratius, Cyneg. 204: « Ocior affectu

Impetus attentos oculorum transfugit ictus;
Nec levitas tanta est: igitur ferit aura, movet…
Sparsa liquore manus sacros ubi ventilat ignes…
Verberat ora tamen, pulsataque corpora nostr…
Incursant; adeo tenuis vim caussa repellit!
Non cinerem, stipulamve levem, non arida so…
Gramina, non plantis exuritur humor apricis.

mentis pinnaque cucurrit ». Claud. Rapta Proserp. II, 200: « Quantum non jaculum Parthi, non impetus Austri, Non leve sollicitæ mentis discurrit acumen ».

347. Helmst. et edd. antiquæ: *Nec levitas tantas igitur ferit.* Scaliger sic corrigit: *Hæc levitas, tanta est; igitur ferit aura movetque*, ut hoc sit epiphonema, cum conclusione vel epilogo. Gorallus idem tenet, sed posterius hemistichium *Igitur ferit* adjungit versui sequenti. Ego malim *Nec levitas tanta est*, scil. corporum eorum, ut facile auferantur. In reliquo ratio Scaligeri præplacet.

348. *Sacros ubi ventilat* omnes edd. legunt. Gorallus *sacros ubi ventilat* scribit, et connectit cum superioribus *ferit aura movetque*: sed hoc fieri nequit, et ubi ultimam non corripit. Incipit hoc versu nova oratio, et additur comparatio cum

ferri etiam potest Tibull. … Calpurn. XI, 63 seqq. … *liquore*, i. e. aqua lustrali, … spargebantur, quam pu… igne. Claudianus l. c. « … spargens ». — *Ventilat*, rota… excitat. Claud. l. c. « Circ… bra rotat doctus purgan… dos ». Sic Propertius, I… « Hanc Venus, ut vivat… ipsa facem! »

349. *Ore* pro *ora* omn… vett. habent, sed vitium ap…

350. *Incursant* omnes … Scaliger explicat: cogit … corpora eorum, ad quos a… agitata aura. Gorallus … reponeret, non satis com… — *Tenuis caussa* vix al… accipi, quam de celerita… facis. Gorallus intellexit… vel tenero corpore.

351. Vetustæ hic leg…

Surgit odoratis sublimis fumus ab aris;
Tanta quies illi est, et fax innoxia rapti.
Sive peregrinis igitur, propriisve potentes
Conjurant animæ caussis; ille impetus ignis,
Et montis partes atra subvertit arena,
Vastaque concursu trepidantia saxa fragoris
Ardentesque simul flammas et fulmina rumpunt.
Haud aliter, quam quum prono jacuere sub Austro,

psisse videtur. — *Exuritur* in emendatione nostra recte servatum esse, probare possunt loca a P. Wesselingio, Observat. variarum lib. II, cap. 28, p. 270, adducta, quibus probat, *exurere* usurpari, quum de humoribus vi caloris extractis sermo est. Ed.

353. Plerique habent *adoratis*, sed Helmst. et Basil. *odoratis*. Vult, ignem aræ libere sursum efferri, nec tamen arborum frondes ullas adurere.

354. *Et pax innoxia parti* Scaliger et Pith. ediderunt; sed *pax innoxia rapti* præferunt cod. Helmst. Ven. Lugd. Luc. *fax innoxia rapti* Hag. et Basil. quod magis placet Scaligero: *innoxia rapti* est, quæ, quod attingit, non urit vel destruit.

355. *Sive peregrinis*. Sive igitur ille spiritus ex ipso fundo Ætnæ, sive ab externis caussis excitatur, hoc certum est, inde impetum et violentiam ignis oriri. Nempe a spiritu et ventis, qui caussæ sunt ignis in Ætna excitati, transit ad ipsius vim ignis considerandam. Vetustæ edd. *agitur* legunt pro *igitur*, et *potentis* pro *potentes*.

356. *Ille impetus*. Scribam libenter; *impetus ignis*.

357. *Atras* antiquæ eddit. vitiose. *Subvectat arena* cod. Helmst.

358. *Vastaque*. Malo hic legere: *Vastaque concursu trepident jam saxa fragoris*; h. e. saxa ingentia magno sonitu avulsa jam concurrunt et colliduntur; eoque ignes excudunt et *fulmina rumpunt*, quomodo omnes veteres legunt: *rumpit* Gorallus edidit, quia hoc referendum credidit ad *impetum ignis*.

360. *Haud aliter*. Ut saxa Ætnæ vento inter se collisa, ignem extundunt, sic etiam in silvis rami arborum vi ventorum colluctantes, assiduo attritu ignem concipiunt. — *Jacuere sub Austro*, h. e. plane succubuere, vi Austri subactæ, ut ei obsequi et assidue agitari necesse sit. Sic apud Horat. Carm. II, 9, 7: « Aquilonibus Querceta Gargani laborant », h. e. ita agitantur, ut vix resistere queant. De incendio silvarum ex attritu ramorum Scaliger loca aliquot Veterum excitavit, e quibus hunc Lucretii subjungimus, lib. I, 896: « At sæpe in magnis fit montibus, inquis, ut altis Arboribus vicina cacumina summa terantur Inter se, validis facere id cogentibus Austris, Donec fulserunt flammæ fulgore coorto ».—Ejusdem nota quod ait Plin. XVI, 40: « Teritur lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis ».

Aut Aquilone fremunt silvæ, dant brachia nodo
Implicitæ, ac serpunt junctis incendia ramis.
Nec te decipiant stolidi mendacia vulgi,
Exhaustos cessare sinus; dare tempora rursus,
Ut reparent vires, repetantque in prælia victi.
Pelle nefas animo, mendacemque exsue famam,
Non est divinis tam sordida rebus egestas,
Nec parvas mendicat opes, nec corrogat auras;
Præsto sunt operæ ventorum examina semper.

362. *Hæc serpunt* libri veteres. Scaliger vult *et serpunt*. Gorallus *hac* dedit : mihi placet *ac serpunt*. Pro *junctis* Helmst. legit *vinctis*, quod aptius est præcedenti *nodo*.

363. *Nec te decipiant*. Refutat opinionem vulgi, qua putat, exhaustas esse cavernas Ætnæ, quia jam minus flagrare, et fere subsidere videatur. Eamdem quæstionem Lucilio ingerit Seneca Epist. LXXIX, atque, ut propterea Ætnam diligentius observet, monet. Respondet hic Lucilius, ad sensum Stoicorum, quibus favere videtur, materiam quidem et alimenta nunquam deesse posse divino operi, sed esse tamen caussas, quamvis incompertas homini, quæ æstum et eruptionem impediant. Sed sententiam,

pœnam nutrientis ». Tertullianum imitatur Minucius in Octaviano, cap. 35. Ed.

364. *Dare tempora*; h. e. moram atque tempus interpositum dare, efficere hoc.

365. *Ut reparent vires* legunt Scaliger et Gorallus; *rapiant* habent libri antiqui, quod spernendum non erat. Nam notio reparandi jam in sequenti verbo *repetant*, sc. vires, latet.

366. *Pelle nefas*, nefarias cogitationes de rebus divinis. — *Exsue famam*, abjice opinionem, e falso vulgi sermone haustam.

368. *Nec parvas mendicat* habent vulgatæ : *nec parvo* Helmst. Ven. Lugd. quod præfert Scaliger : *nec congregat* Ven. Lugd. Hag. Bas. sed

Caussa latet, quæ rumpat iter, cogatque morari.
Sæpe premit fauces magnis exstructa ruinis
Congeries, clauditque vias, luctamine ab imo,
Et scisso veluti tecto, sub pondere restat.
Haud secus ac tenero tum sub Jove frigida monti
Desidia est, retroque liquet discedere ventos.

370. Omnes antiquitus excusi hic corruptissime legebant : *Caussa latet, quærunt pariter, coguntque morari.* Divine Scaliger correxit *Caussa latet, quæ rumpat iter;* et quod huic respondeat, *cogatque morari* adhuc superest in Mspto Helmst. — *Rumpere iter* est abrumpere, impedire. Probat Horatii locus a Scaligero adductus, Carm. III, 27, 5 : « Rumpat et serpens iter institutum ». Addo Ovid. Am. III, 6, 88, qui de flumine viæ objecto : « quid mutua differs Gaudia, quid cœptum, rustice, rumpis iter ». — Et Rutil. Itin. I, 108 : « Gurges aquarum Rupit Tarpeias, hoste premente, vias ». Ed.

371. *Magnis exstructa ruinis.* Omnes meæ antiquæ habent *exhausta*, sed *exstructa* cod. Helmst. et ed. Scal. quod sine dubio melius.

372. *Luctamine ab imo*, ab imo sinu, meatu, in quo luctantur venti : sic et *certamine* usurpavit supra vs. 320.

373. *Scisso veluti tecto*, ruptis fornacibus, tamquam tecto domus delapso. — *Sub pondere præsto est* habent omnes antiquæ; *præstat* cod. Helmst. quo confirmatur emendatio Scaligeri, qui *restat* rescripsit : hoc idem est ac *resistant* supra, v. 302. Ant. *de Rooy* legit *cessat*.

374. Plerique editi hic legunt : *Haud secus ac teneros quum sicco frigida monti Desudat.* Pro hoc aliæ *Desidiam*. Paullo recentiores, ut Basil. Scal. Luc. exhibent *quum secum frigida monti Desidia est.* Cod. Helmst. sic : *Haud similis teneros cur secum.* Scaliger legendum censuit : *Haud secus ac cernens, quum sicco frigida monti Desudat.* Cujus emendationis sensum, quamvis verum esse ipse affirmet, ego me fateor non adsequi. Facilior est lectio Goralli : *Haud secus ac tenero, tum secum frigida monti Desidia est*, ubi *tenerum montem* dici arbitratur, qui quasi fessus quiescit, ut teneri, h. e. molles et desidiosi homines solent. Sed quam durum et longe arcessitum hoc sit, unusquisque videt. Igitur malo : *Haud secus ac tenero tum sub Jove frigida monti Desidia est.* Sensus intelligendus ex supra dictis v. 329 seqq. et *tener aer* vel *Jupiter* poetis tenuis, serenus et tranquillus est: quomodo Ovidius usurpat Met. IV, 615 : « Aera carpebat tenerum stridentibus alis », item Trist. V, 2, 26. Plura ejus notionis exempla dabit Burmannus ad Ovid. Amor. III, 2, 37. Noster sæpius sic loquitur; versu 329 dicit *cæruleo Jove*, et v. 603 *sævo Jove*.

375. Omnes veteres scribunt *tutoque licet discedere montes.* Scaliger de ventis agi existimans, legit : *tutoque licet discedere ovantes.* Gorallus putat eum sensum poetæ esse, ut dicat, quum quiescat mons, tum licere tuto adscendere montem. Igitur legit *tutoque licet adscendere*

Post ubi continuere moram, velocius urgent,
Pellunt oppositas moles ac vincula rumpunt,
Quidquid in obliquum est frangunt iter; acrior i
Impetus exoritur, magnis operata rapinis
Flamma micat, latosque ruens exundat in agros,
Si cessant a jure, ferunt spectacula venti.
Nunc superant, quæcumque regant incendia, si
Quæ flammis alimenta vacent, quid nutriat Ætnan
Incendî patiens illis vernacula caulis

montem. Contra quam mutationem fuse disputat Menckenius libro cit. p. 340 seq. atque ostendere laborat, *discedere montes* a poeta pro *discedere in montes*, idque pro *abire in montem* dictum esse, atque adeo vulgatam lectionem idem significare, quod Gorallus velit. Mihi hanc disputationem non plane satisfacere fateor. Ambigua manet dictio, si id voluit poeta. Tum eadem verba *monti* et *montes* in fine versuum repetita offendunt. Anton. *de Rooy* igitur reponit *adscendere rupem* vel *molem*. Mihi, dum melius suppetat, hoc placet : *retroque liquet discedere ventos*, h. e. palam est, manifestum est, tum retro cedere ventos, ubi via ruinis montis obstructa est. An-

remittunt vim suam, vel si
scunt. Sic loquutum etiam Sen
Scaliger hoc ejus loco probat
Quæst. lib. VI, c. 18 : « vent
domita naturæ potentia liber
que concitatus, sibi jus suum
cat ». Veteres *a rure;* male. –
runt spectacula venti, h. e. au
simul spectacula, vel ignes
quos mirabundi spectamus.

382. *Nunc superant, quæc regunt.* Sic libri antiquitus
legunt, et sensus est : Nunc
sunt dicenda, vel, nunc su
ut dicamus de omni materia
ignem in Ætna rapit, alit, d
Nimirum hoc versu transgr
vel nova propositio auctoris
notur. Scaliger et Gorallus

Materia, appositumque igni genus utile terræ est.
Uritur assidue calidus nunc sulfuris humor,
Nunc spissus crebro præbetur flumine succus,
Pingue bitumen adest, et quidquid cominus acres
Irritat flammas; illius corporis Ætna est.
Atque hanc materiam penitus discurrere, fontes
Infectæ erumpunt et aquæ radice sub ipsa.

culæ. Sic editi omnes: quod difficilius quidem, potest tamen sic explicari: Si qua sunt, quæ, vel quæcumque incendi poterunt, hæc sunt materia illis caulis, vel cavernis, Ætnæ vernacula, i. e. propria et nativa. Sed multo liquidior erit oratio, si legamus: « Incendi patiens illis vernacula caulis Materia »; ut *patiens ignis* lapis dicitur infra v. 418.

385. *Oppositum* habent pleræque vetustiores, sed *appositum* Helmst. Hag. Bas. recte.—*Torrent*, pro quo veteres *terrent*, Gorallus accipit neutro significatu, pro *torrentur*. Nec sic tamen locus satis liquidus. Ego malim *terræ est*, h. e. genus terræ utile igni appositum, adnatum est; ut v. 425 dicitur: « Quod nullas adjunxit opes, et languet in ignes »; et v. 433: « lapis adcretus regerendis ignibus aptus ».

386. *Uritur assidue*; h. e. invenitur hic, exempli caussa, sulfur perpetuo ardens.

387. *Flumine succus*. Etsi omnes vetusti libri legunt *vimine*, hæc tamen lectio, ut inepta et obscura, deserenda videtur, et recipienda Vlitii emendatio, qui ad Gratii versum 430 scripsit *flumine*. Nisi velis, poetam indicare, multa vimina fruticesque, succi lenti et bituminosi feraces, in Ætna inveniri. Scaligeri interpretatio, qui *præbetur vimine* eleganter dictum, pro *percolatur* quasi textu vimineo, putat, coactior est, quam ut multis placere possit.

388. *Cominus acres*. Omnes mei impressi habent *utras*, solus MS Helmst. *acres*, unde lectio, quam Gorallus dedit, confirmatur.

389. *Illius corporis Ætna est*, ex ea materia constat Ætna.

391. *Infectæ evincunt et aquæ*. Sic Gorallus dedit ex emendatione Vlitii ad Grat. v. 430. Vulgata veterum editionum est *Infectæ erumpunt*; et Helmst. « Infectæ eripiuntur aquæ ». Sane in vulgata non apparet, quo referendus sit infinitivus *discurrere* antecedentis versus. Quam difficultatem alia emendatione tollit Vlitius ad Grat. vers. 432: « Atque hanc materiam proni decurrere fontes, Infectæ eructant et aquæ radice sub ipsa ». Mihi videtur *erumpunt* in vulgata positum pro *erumpendo probant*, tropo poetis familiari, ut quum Ovidius, Am. II, 19, 40: « Quid latrent nocte silente canes », h. e. latrando significent; et Horat. Carm. III, 10, 3: « Porrectum ante fores objicere incolis Plorares Aquilonibus », id est, plorando demonstrares te dolere, quod objiceres Aquilonibus. — Et plane sic verbo *erumpere* usum esse reperio Minucium, in Octav. cap. 16: « Et quoniam, inquit, meus frater *erupit*,

Pars oculis manifesta jacet, quæ corpore duro est,
Ac lapis; in pingui fervent incendia succo.
Quin etiam vario quædam sub nomine saxa
Toto monte liquant; illis custodia flammæ
Vera tenaxque data est; sed maxima caussa molaris
Illius incendî lapis, is sibi vindicat Ætnam.
Quem si forte manu teneas et robora cernas,
Nec servare putes ignem, nec spargere posse.
Sed simul ac ferro quæres, respondet,,et ictu
Scintillat calor: hunc multis circumdato flammis,
Et potes extorquere animos; atque exsue robur,
Fundetur ferro citius: nam mobilis illi

ægre se ferre », i. e. erumpendo dixit. Ed. — Cæterum fontis bituminosi in radicibus Ætnæ meminit Gratius, v. 430: « Est in Trinacria specus ingens rupe, etc. » Et de aquis Plinius, lib. II, c. 103: « Quum omnis aqua deorsum feratur, exsilire fontes, atque etiam in Ætnæ radicibus, flagrantis in tantum, ut per CL millia passuum arenas flammarum globus eructet ».

392. *Quæ corpore dura est* pleræque veteres legunt. Lugdun. *rubet ipsaque dura est*. Helmst. videtur scripsisse *quæ robore dura est*.

sed maxima quippe molaris. Similiter de molari lapide Plinius, lib. XXXVI, c. 19: « Molarem quidam pyriten vocant, quoniam sit plurimus ignis illi ».

397. Scriptura omnium mearum edd. est, *lapidis sic vindicat Ætnam*. Bene hanc correxit Gorallus, quem sequutus sum.

398. *Et robore cernas*, habent omnes, mendose, ut puto: per *robora* intelligo rigorem et densitatem.

400. *Simul ac ferro quæres*, h. e. ferro tundes, ut experiaris, an ignis insit: pleræque veteres *quæras* legunt.

Et metuens natura mali est, ubi cogitur igni.
Sed simul atque hausit flammas, non tutior haustis
Ulla domus, servans aciem, duransque tenaci
Septa fide: tanta est illi patientia victo!
Vix unquam redit in vires, atque evomit ignem.
Totus enim denso stipatus robore tarda,
Per tenues admissa vias, incendia nutrit,
Cunctanterque eadem pigreque accepta remittit.

403. *Metuens natura mali*, i. e. cedens malo, et noxa facile afficienda.

405. *Non tutior haustis*, sc. flammis *Ulla domus*, h. e. nulla domus aut custodia fidelior, nullum receptaculum æque tutum igni recepto est, quam ille lapis. Veteres edd. habent *hausti* aut *haustu*, e quo Scaliger recte fecit *haustis*.

406. *Servans aciem.* Per eam Scaliger intelligit duritiem et rigorem ferri, τὸ στόμωμα. Nimirum στομῶσαι est indurare; unde στόμωμα ferrum durissimum, quod *aciarium* vocabant, ut observat Salmas. ad Solin. p. 407. At ferrum inesse lapidi, non dixit poeta, sed flammam. Unde vix aliud, quam ignem, puto intelligi, vel vim ejus micantem juxta, ac alia corpora consumentem. Hæc enim vis quia et igni et ferro acuto communis est, hinc aciem de utroque dici arbitror. Hinc Virgilio *acies Vulcania* dicitur Æn. X, 408, et *sidereæ acies* apud Claud. Cons. Prob. versu 23. Possis tamen et hoc loco *faciem* legere. — *Duransque tenaci Septa fide*, h. e. durare faciens et permanere, quæ intus conclusa tenet. Veteres edd. legunt *duramque tenaci*.

407. *Tanta est illi patientia victo*, tam diu sufferre et retinere ignem potest liquidus. Veteres mendose : « tutum est illi patientia victo ».

408. *Vix unquam redit in vires.* Sic omnes libri constanter legunt. Perperam Scaliger et Gorallus mutant : *Vix unquam perdit vires*, quod contrarium sensui poetæ est. Hic enim dixit antea, lapidem eum diutissime ignem, quem semel hauserit, servare, ideoque mollem liquidumque manere. Nunc addit, hinc eum vix unquam, id est, sero admodum *redire in vires*, atque *ignem evomere*, hoc est, sero recipere duritiem, quæ scilicet redit, ubi ignem dimiserit. Manifestum est *vires* auctori esse, quod ante *animos* et *robur* lapidis appellaverat, quæ ut *extorqueri* vel *cogi* igne dixit v. 402 et 404, sic eo cessante nunc *redire* et reparari affirmat.

409. Pleræque veteres legunt *stipatur*, præterea *tardam* habent, aliæ *tardans*, aliæ *tarda* ut Ven. et Lugd. quod sequutus est Scaliger ac Gorallus. Sed MS Helmst. *tarde*, quod ego rectum puto. Nam, quod sequente versu 411 dicit *pigre. accepta*, quum huc se referat, patet, hic etiam adverbio *tarde* usum esse auctorem, ut ibi *pigre*. *Stipatus* est condensatus, ut Lucret. II, 66 : « Nam certe non inter se stipata cohæret Materies ».

411. Omnes libri mei legunt *accepta remittit*; unde nescio cur Gorallus *admissa* hic repetierit e versu

Nec tamen hoc uno, quod montis plurima pars est,
Vincit, et incendî caussam tenet ille; profecto
Miranda est lapidum vivax, animosaque virtus.
Cætera materies, quæcumque est fertilis igni,
Ut semel accensa est, moritur; nec restat in illa,
Quod repetas, tantum cinis et sine semine terra est.
Hic semel atque iterum patiens, ac mille perhaustis
Ignibus, instaurat vires, nec desinit ante,
Quam levis excocto defecit robore pumex.
In cinerem putresque jacet dilapsus arenas.

præcedente. Pleræque habent *et pigre* vel *et pigra accepta*, sed Scalig. Pith. et Luc. *pigræque acceptæ*.

413. *Vincit, et incendî caussam tenet*, h. e. pro præcipua incendii Ætnæi caussa habendus est. — *Illa profecto* habent omnes mei impressi; sed *tenet ille* MS Helmst. quod et in Aldina esse testatur Gorallus.

414. Omnes quidem libri hic legunt *lapidum*, sed vix dubitem *lapidis* scribendum esse, quum hactenus in singulari, ut de lapide loquutus sit, et deinceps versu 418 loquatur. Sic censet etiam Anton. *de Rooy*.

415. *Fertilis igni* ἀρχαϊκῶς dictum putat Scaliger, pro *ignis*: quam-

VI, 6 : « quærit pars semina flammæ Abstrusa in silicis venis ». Ad quem locum Servius annotat Homero dici σπέρμα πυρός. — Nemesianus quoque, in Cyneg. versu 218, de æstu canum in rabie : « Torrida per venas concrescunt semina flammæ ». Ed.

418. *Hic semel*. Plurimæ edd. vet. falso exhibent *Sic semel*; Lugd. Scal. et Pith. *Hic*. In fine Lugd. *perhaustus*, alii *peraustis*, unde possis *perustus* legere. Sed illud rectius. Conf. v. 405. Cæterum monet hic Scaliger, ea lege semel atque iterum patientem ignis dici, si modo affusa aqua extinguatur, ut in carbone fossili fit.

Cerne locis etiam similes arsisse cavernas,
Illic materiæ nascentis copia major.
Sed genus hoc lapidis, certissima signa coloris,
Quod nullas adjunxit opes et languet in ignes.
Dicitur insignis flagrasse Ænaria quondam,
Nunc exstincta stupet; testisque Neapolin inter
Et Cumas locus est, multis jam frigidus annis,
Quamvis æternum pinguescat ab ubere sulfur,

422. *Cerne locis*, scil. aliis quibusdam, quos deinceps nominat.

423. *Materiæ nascentis.* Scaliger putat τὸ γόνιμον *nascens* dixisse, quod sc. semina ignis habet. Gorallus *nascentem* accipit pro renascente, postquam prior materia absumpta est. Ego *nascentem* simpliciter accipio de oriente vel proveniente in illis locis, materiam autem intelligi puto, qualem contextus vult, nempe igni concipiendo aptam. Sic etiam interpretatus est cl. Schmid.

424. *Sed genus hoc lapidis.* Scaliger hoc intelligit de pumice Ætnæo, qui diversus sit a molari. Ego sermonem esse arbitror de genere lapidis, qui inveniatur in locis ante memoratis, diversi ab Ætnæo molari.—*Certissima signa coloris*, h. e. color certissimo argumento est. Fortasse *caloris*.

425. *Quod nullas adjunxit opes*, quod nullam habet densiorem materiam ad ignem diutius nutriendum: et *languet in ignes* edidit Gorallus, nescio cujus libri auctoritate: non omnes mei legunt et *languit ignis*, quod sane non respuendum.

426. Pro *insignis* Gorallus dat *insidiis*; alii scribunt *insidiis*; male. Ed.

427. *Nunc exstincta stupet*, h. e. hactenus quiescit, ut vers. 332 et 339; et superius *languet in ignes*. In veteribus est *Nunc exstincta super tectisque*. Vid. Excursus tertius.

428. *Et Cumas locus est.* Possis *lacus* legere, et Avernum intelligere, de quo Lucret. VI, 747: « Qualis apud Cumas lacus est montemque Vesevum ». Verisimilius est, campum ad Puteolos intelligi, quem Strabo Ἡφαίστου ἀγορὰν, forum Vulcani, nominat lib. V, pag. 246, et ignitis collibus circumdatum, plerumque sulfure tractili esse ait: Ὑπέρκειται τῆς πόλεως (Δικαιαρχίας) εὐθὺς ἡ τοῦ Ἡφαίστου ἀγορὰ, πεδίον περικεκλεισμένον διαπύροις ὀφρύσι, καμινώδεις ἐχούσαις ἀναπνοὰς πολλαχοῦ, καὶ βρομώδεις ἱκανῶς· τὸ δὲ πεδίον θείου πλῆρές ἐστι συρτοῦ. Similiter describitur hic locus a Petronio, Bello Civ. v. 67 seqq. Iidem videntur, quos Gorallus intelligit, campi Leucogæi, a Plinio, lib. XXXV, cap. 15, memorati: « In Italia quoque invenitur (*sulfur*) in Neapolitano Campanoque agro, collibus qui vocantur Leucogæi. Ibi e cuniculis effossum, perficitur igni ». Ab his tamen distinguendos putat campos Phlegræos Casaubonus in not. ad Strab. l. c.

429. Scaliger hic corrigit: « Cujus ab æterno pinguescens ubere sulfur In mercem legitur ». Sed vulgata lectio incorrupta.

In mercem legitur tantum. Fecundior Ætna
Insula, cui nomen facies dedit ipsa Rotundæ.
Sulfur enim solum, nec obesa cavamine terra est,
Et lapis adcretus regerendis ignibus aptus;
Sed raro fumat, quin vix, si accenditur, ardet,
In breve mortales flammas quod copia nutrit.

430. *In mercem legitur tantum.* Sequuti sumus cum Gorallo emendationem, quam dedit Jan. Vlitius ad Grat. Cyneg. 404. In veteribus legebatur: *tanto est fecundius* vel *fecundior Ætna*, quod nullum habet sensum. Quod Lucilius hic dicit sulfur in mercem legi, id Plinius loco ante prolato dicebat e cuniculis effodi.— *Fecundior*, scil. sulfure *Ætna*, i. e. quam ipsa Ætna est.

431. *Rotundæ* legendum Vlitius vidit pro *rotunda*, quod est in antiquis. Insulam ex Æoliis Strongylen intelligit, a figura rotunda sic vocatam, de qua Strabo, lib. VI, pag. 276: ἡ δὲ Στρογγύλη καλεῖται μὲν ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἔστι δὲ καὶ αὐτὴ διάπυρος, βίᾳ μὲν φλογὸς λειπομένη, τῷ δὲ φέγγει πλεονεκτοῦσα· ἐνταῦθα δὲ τὸν Αἴολον οἰκῆσαι φασίν. Eadem fere Plinius, lib. III, c. 9. *Strongylos* a Silio Italico dicitur,

accipere videtur, intelligendum, sed de natura terræ spongiosa et pumicis simili: quam quum terræ Strongyles inesse negat, hinc in prioribus legendum puto *Sulfur enim solidum* pro *solum*. Quis enim credat terram Strongyles ex solo sulfure constare? at sulfur solidum inest, quia non obesa cavamine est, et quia, ut versus sequens habet, ei lapis adcretus est.

433. Scriptus Helmst. hic legit: *Et lapis adjutat gerendis;* et pro *regerendis* Ven. Basil. Luc. habent *retegendis*. Lapis *adcretus* Scaligero est πυκνὸς, ναστὸς, concretus, pumici oppositus. Gorallus adcretum interpretatur, qui adcrevit illi insulæ, nativum. Ego existimaverim adcretum sulfuri, quod ante dixit, intelligi, qui venam sulfuris inclusam habeat, et unde ipsum sulfur solidum.—*Regerendis* Scaliger recte

Insula durat adhuc, Vulcani nomine sacra,
Pars tamen incendî major refrixit, et alto
Jactatas recipit classes, portuque tuetur.
Quæ restat minor et dives satis ubere terra est,
Sed non, Ætnæis vires, quas conferat, illi.
Atque hæc ipsa tamen jam quondam exstincta fuisset,
Ni furtim adgeneret secretis callibus humor
Materiam, silvamque suam, pressaque canali
Huc illuc ageret ventos, et pasceret ignes.
Sed melius res ipsa nota est, spectataque veris
Occurrit signis, nec tentat fallere pestis;

436. *Insula durat adhuc*, hoc est, perstat, et ignem suffert. Sic bene restituit Scaliger. Veteres omnes *Insula durata*. Vulcaniam vel Hieram intelligit, de qua ita Plinius, lib. III, c. 9: « Inter hanc (Liparam), et Siciliam altera, antea Therasia appellata, nunc Hiera, quia sacra Vulcano est; colle in ea nocturnas evomente flammas ».

437. Helmst. Ven. et Lugd. legunt *major efrixit*, reliquæ *refrixit*. Conf. vers. 374 et 428.

439. *Minor et dives satis ubere*, sic recte Helmst. Basil. Luc. *minor est et dives ab ubere* aliæ. Falso hic Scaliger putat auctorem de Lipara loqui, non de altera parte Hieræ. Itaque legi vult *Quæ restat majorque, et dives et ubere terra est*.

440. *Ætnæis vires quas conferat, illi*. Sic Scaliger, Pithœus, Gorallus ediderunt: nec tamen spernenda lectio Venetæ, Lugd. Luc. « Sed non, Ætnæis vires quæ conferat illis », h. e. sed non ea est, quæ vires suas conferat illis Ætnæis.

442. *Ni furtim generet* offerunt Ven. Lugd. Hag. Basil. *adgeneret* Helmst. et reliquæ. Scaliger priorem lectionem præfert, et *generet* ab antiquo verbo *geno* esse dicit, alteram vero pro corruptione recentiorum habet, quod falsum esse codex Helmst. evincit. Atque ego τὸ *adgeneret* veram lectionem monstrare arbitror, pro eoque legendum *adgereret*, quod sequens *callibus* manifeste poscit. Conf. v. 387.

443. *Silvamque suam*, alimenta flammæ, ut versu 382. — *Pressaque canali* edidit Gorallus, feminino genere putans canalem ab auctore dici, ut vers. 126 et 148: sed hoc loco omnes libri mei perhibent *pressoque canali*, i. e. arcto.

444. *Posceret* omnes vetusti, verum mendose.

445. *Sed melius res ipsa nota est*: sic omnes mei. Anton. *de Rooy* vult *Sed melior res ipsa*.—*Nota* est argumentum, signum, ut Gratius usurpavit Cyneg. 289 et 497. Sæpius Noster ad ipsius rei, loci, oculorum testimonium provocat, v. 177, 189, 328, 392.

446. *Nec tentat fallere pestis*. Sic lego cum Scalig. et Gorallo: quamquam non temere rejicienda communis veterum edd. lectio *fallere*

Nam circa latera, atque imis radicibus Ætnæ
Candentes efflat lapides, disjectaque saxa
Intereunt venis, manifesto ut credere possis
Pabula et ardendi caussam lapidem esse molarem,
Cujus defectus jejunos colligit ignes.
Ille, ubi collegit flammas, jacit et simul ictu
Materiam accendit, cogitque liquescere secum.
Haud equidem mirum factu, quod cernimus extra,
Si lenitur opus reses; at magis uritur illic,
Sollicitatque magis vicina incendia saxum,

rsum. et Lucilius τὸ *fallere* accipere ea significatione videtur, quo tempus, curas fallere dicimus, pro praeterire, omittere, inobservatum relinquere. Sicut usurpavit v. 273: *Nullum fallere opus*, i. e. ignorare velle. — *Pestis* est vis occulta incendii.

447. *Radicibus Ætnæ*: sic plerique antiqui habent, et sequenti versu *Candentes efflant*. Scaliger, Pithœus, Gorallus *Ætna* et *efflat* dederunt. Sed quia minime dici potuit, Ætnam e lateribus et radicibus lapides efflare, qui non nisi e summis crateribus eructantur, apparet in *efflant* latere vitium, et pro eo scribo: « imis radicibus Ætnæ Candenplicat: Quum lapis molaris minore copia adest, jejuni sunt ignes, sive tenues. Veteres quidem pleraque legunt *vivimus colligit ignis*; sed MS Helmst. et ed. Luc. *jejunos*.

451. *Ille, ubi collegit flammas*. Omnes quidem libri sic legunt, sed, quia *colligit* modo adfuit, rectius et elegantius feceris, si *concepit* scribas. quod et Antonio *de Rooy* visum est. Pro *jacit* Ven. et Lugd. *jacet* legunt: *facit alii*. — *Simul ictu*, h. e. in aliam quamdam rupem incidens, ipso ictu materiam vicinam accendit. Ad intellectum horum verborum facit locus Theophrasti a Scaligero adductus e libro de lapidibus: [illegible]

Certaque venturæ præmittit pignora flammæ.
Nam simul atque movent Euri, turbamque minantur,
Diffugit, extemploque solum tremit, actaque rima
Et grave sub terra murmur demonstrat et ignes.
Tum pavidum fugere et sacris tum cedere rebus
Par erit; e tuto speculaberis omnia colli.
Nam subito effervent operosæ incendia rupis,
Accensæ subeunt moles, truncæque ruinæ

457. *Certaque..... pignora*, i. e. indicia et argumenta, ut v. 40 et 133.

458. Hunc et sequentes quinque versus cum Gorallo damus e felicissima correctione Jani Vlitii, ad Grat. v. 450. Nam in vulgatis corruptissime leguntur. Quod ne in singulis demonstrandum sit fusius, apponemus hic eosdem, ut in antiquis editionibus, parum discrepantibus, exstant: « Nam simul atque movet curis, turbamque minutus Diffugit, extemploque solum trahit, ictaque ramis, Et grave sub terra murmur demonstrat, et ignes, Tum pavidum fugere, et sacris tum credere rebus Parere, et tuto speculaberis omnia colli. Nam subito effervent onerosa incendia raptis ». In primo, propius ad scripturam credam accedere, si legatur *movet Corus turbamque minatur*. Scaliger voluit *movet curtus turbatque minutus*, sc. ignis, quod neque ipse satis interpretatus est, neque Gorallo probavit. In secundo, Vlitius voluit *ictaque rima*, Gorallus melius *actaque*; ego malim: « extemploque solum trahit atque ruinas, Fit grave sub terra murmur, demonstrat et ignes ».

461. *Sacris tum cedere rebus*. Hoc ante Vlitium jam edit. Luc. Plures vetustæ legunt *tum credere*, MS Helmst. *concedere*, Veneta *recedere* Lugd. *decedere*, quod fere ex omnibus malim, quia *decedere* est verbum reverentiæ, quæ sacris et honoratis debetur. Scal. tamen voluit *secedere*, idque verbis firmat Sulpiciæ, v. 3: « Nam tibi secessi, tecum penetrale retractans Consilium ».— *Res sacras* vocat poeta, quod non sine Dei cura fieri putat in visceribus Ætnæ, quam sine arbitrio esse dixit versu 193. Opinionem Veterum tangit Tacitus, Germ. cap. 34: « Mox nemo tentavit, sanctiusque ac reverentius visum, de actis Deorum credere, quam scire ».

463. Omnes veteres editiones hic habent *onerosa incendia ruptis* vel *raptis*. Vlitii emendatio, *operosæ incendia rupis*, est e consueta poetæ dictione, qui passim Ætnæ vocem *opus* attribuit, et cui v. 379 dicitur magnis *operata rapinis flamma*. Scaligeri lectio multo minus probabilis, qui hic tentat *nervis incendia ruptis*, quia alibi nervos putat illi monti attribui: mox aliter censet scribendum *cameris incendia ruptis*.

464. Ex errore forsan Gorallus hic scripsit: *Accensæ subeunt rupes*, nam *rupes* modo adfuit, et omnes aliæ edd. recte habent *moles*. Claudianus, Rapt. Proserp. lib. I, 162, de Ætna: « nunc molibus astra lacessit Terrificis », et ipse Noster v. 28: « eructat ab imo Ingenti so-

Provolvunt, atque atra sonant examina arenæ.
Nec recipit flammas mons hic, defessus anhelat,
Utque aperit se hostis, decrescit spiritus illi.
Haud aliter quam quum læto devicta tropæo,
Prona jacet campis acies, et castra sub ipsa.
Tum si quis lapidum summo pertabuit igni,
Asperior sopita et quædam sordida fæx est,
Qualem purgato cernis decedere ferro.
Verum ubi paullatim exsiluit sublata caduci

nitu moles. — *Truncæ ruinæ* sunt fragmenta ruentium rupium.

465. *Provolvunt*, i. e. provolvuntur: *evolvunt* aliæ.—*Atque astra sonant* habet Ven. et Lugd. *et sacra sonant* Hag. Pro *sonant* Ant. *de Rooy* tentat *volant*, ut Ovidius dixit Met. XIII, 604: « Atra favilla volat »; sed *sonant* fortasse posuit alludens ad examina apum.

466. *Nec recipit flammas*, i. e. non resorbet, nec recuperat, postquam evomuit. — *Defessus*, viribus exhaustus. — *Anhelat*, respirat quodammodo, et tenuiorem vaporem exhalat.

467. *Utque aperit se hostis*, i. e. ignis e cavernis in apertum aera erumpit. *Utque* reposuit Gorallus pro *Atque*, quod veteres habent,

Asperior sobaris et quædam. l
cabulum plane Græcum in
runt quidam editorum vet
Domitius etiam explicat: « s
vehemens dicitur; unde sol
vehementibus ignibus ». Sc
vult *Asperior scabres*, antiqua
quam reduxit in Ciri, v. 249. (
lus defendit vulgatam *sopita*,
cat poeta, fæcem illam reru
Ætna emissarum, si exstinct
asperiorem esse, quam antea.
tamen τὸ *asperior* requirere
stantivum, et *sopita* abundai
detur ob præcedens *pertabuit*
me omnia fallunt, in *sopita*
vox *robigo*: *Asperior robigo et*
dam sordida fæx est: eique
cturæ favet altera lectio vitio
baris. Scabra robigo apud

ngeries saxi se angusto e vertice purgans;
:, veluti in fornace lapis, torretur, et omnis
suitur penitus venis; subit altius humor,
nissis opibus levis et sine pondere pumex
cutitur, liquor ille magis fervere magisque,
uminis in speciem mitis procedere tandem

rticulis fulciunt : *Congeries angustoque e vertice surgunt;* lit. omisso *que*, antum habent *o e vertice* surgunt. Goral-|uum merito offenderetur a *surgunt*, quod nullum nomi-m habet, quo referatur, id it in *sursum*, et sic legit: *ca- ongeries saxi, angusto e vertice* , qua in lectione et hiatum versus, et *sursum* plane otio-st, in vocibus *exsiluit* et *sublata* itis expressum. Ego non aliter iri sensum posse puto, nisi *rgunt* legatur *purgans*, eoque ratio, quæ antecessit, cum purgato, hic applicetur. Sic um legendum arbitror: *Verum ullatim exsiluit sublata caduci ries saxi se angusto vertice pur-* h. e. verum postquam conge-la saxorum paullatim sublata um se fæcibus suis h. e. pu-us purgat, qui e monte per tum verticem ejecti per vici-ampos veluti e nubibus ca- — Et *purgans* explicari potest, olvitur et dissipatur, ut in illo l. Æneid. I, 587: « Scindit se , et in æthera purgat aper-. Ed. — Ne hanc lectionem, sariam, ut puto, pluribus mem, angustia loci prohibeor. er adhuc versum 204 et seq.

5. *Sic veluti in fornace.* Gorall. erba usque ad *Excoquitur* quod t v. 478 parenthesi claudit, et nere rationem putat, qua pumices in Ætna fiant, eamque conferre cum ratione, qua silices in fornacibus excoquantur, ut ex iis calx fiat. Ego, si qua parenthesis statuenda sit, non eam ultra vocem *venis* versus sequentis procedere arbitror.

476. *Exsuitur penitus venis*, i. e. omni exsuitur succo vel liquore, cujus in eo venæ sunt. Helmst. habet *Exustus*, quod parum congruum. — *Subit altius humor*, magis magisque ascendit humor lapidibus excoctus. Hæc est apodosis et consecutio referenda ad versum 474. Nam nunc poeta ostendere vult, postquam ejecti sunt pumices e vertice montis, effundi molarem lapidem liquefactum.

477. *Amissis opibus*, perdita densitate et gravitate, excocto succo.

478. *Excoquitur* habent quædam edd. sed vetustiores, ut Ven. et Lugd. cum cod. Helmst. *Excutitur*, quod rectum et aptum est. Excutitur, separatur, ejicitur pumex, quando excoctus levior factus est. Deinde *liquor ille magis servare* omnes veteres habent, sed *fervere* necessario legendum vidit Scaliger et dedit Gorallus. Dorvillius, qui hunc locum Ætnæ ad versum usque 504 castigavit in Siculis, cap. 14, pag. 238, hic legit *sedare* i. e. quiescere, quod mihi contra mentem poetæ videtur: quiescere enim liquor non potest, qui mox *procedere* dicitur.

479. Quod hic quædam vulgatæ

Incipit, et primis demittit collibus undas.
Illæ paullatim bis sena in millia pergunt,
Quippe nihil revocat, certis nihil ignibus obstat,
Nulla tenet frustra moles; simul omnia purgant,
Nunc silvas rupesque vorant hæc tela, solumque
Ipsum adjutat opes, facilesque sibi induit amnis.

habent *Fulminis*, facilis error librariorum est.

480. *Primis demittit collibus*, per colles, qui primi occurrunt, i. e. summo de monte. Sine necessitate Scaliger mutat *privis callibus*. Defluxus, qui hic narratur, ῥύαξ a Strabone vocatus, apud eum legi potest descriptus libro VI, p. 269.

482. Omnes libri veteres legunt *curtis nihil ignibus obstat*. Scaliger tuetur *curtis*, sed parum probabiliter interpretatur : Dorvillius, qui idem probat, interpretatur, breves flammas emittentibus, simul tamen *curvis* vel *furvis* tentat. Gorallus *atris* reponit, quia atri coloris ignem defluentem fuisse Strabo testatur. Ego nihil certius puto, quam *certis ignibus* legendum esse. *Certi* dicuntur poetis, qui destinatum iter tenent, vel in consilio proficiscendi persistunt. Virgil. Æn. II, 212, de anguibus in Laocoontem irruentibus :

ptis, quæ obstabant, vacua et reddunt. Sic *purgare aream* historicos.

484. Pleræque vetustæ edd. *vorat*. Helmst. *notat*, unde for *rotant* legas. Gorallus cum qu dam aliis *vorant hæc tela*, i. e impetus fluctuum ignitorum pit. Alias *tela vorare* vix dici p sed hic tela ignes sunt, qui i Ætnam dicuntur vorare.

485. Antiquæ edd. legunt *adjutat* (vel *adjurat*) *opes, facil sibi induit annos*. Scaliger *Ipse tat opes, facilesque sibi induitans* interpretatur: ipsemet ignis s ingenio sese adjuvat, ac rep hoc enim esse *annos induere*, ego cum Gorallo difficulter ligo. Gorallus edidit: *solumq sum adjutat opes, facilemque s duit amnem*. Dorvillius longin a scriptura vetustarum, emenc *solumque Ipsum adjungit opes*

Quod si forte cavis cunctatus vallibus hæsit,
Utpote inæquales volvens perpascitur agros,
Ingeminat fluctus et stantibus increpat undis :
Sicut quum curvo rapidum mare cernitur æstu,
Ac primum tenuis sinus exigit ulteriores,

Sic *adjutare* usurpat Gratius, Cyn. v. 405 : « et magicis adjutant cantibus herbas », ut primæ editiones legunt. Silius Ital. VII, 354 : « adjutæ pinguescere flammæ Cœpere », ad quem locum videndus Heinsius.

486. *Cunctatus vallibus.* Absurde legunt antiquæ *vasibus*, nam *valles cavæ* a poetis, ut hic, dicuntur. Virg. Georg. II, 390 : « Implentur vallesque cavæ saltusque profundi ». — *Cunctatus* i. e. retentus, et conclusus valle, usque dum impleverit. — Crusius in Probab. Crit. cap. 9, legit *Cunctatus faucibus*. Sed errat, quando hic *spiritus* subjectum esse putat. Nam de *amne* intelligendum est, qui præcedit. Ed.

487. *Perpascitur agros*, i. e. per agros pascitur, ut ap. Virg. Georg. II, 432, « pascuntur ignes nocturni », et Æn. II, 684, « flamma circum tempora pascitur ». Vide supra vers. 444. Anton. *de Rooy* hic malit *depascitur*, mox etiam *perlabitur*.

488. *Ingeminat fluctus*, i. e. augetur superveniente novo. Vid. ad vers. 56. — *Increpat undis*, incidens cum sonitu impellit antecedentes, et quasi indignans imperat, ut properent. Vid. vers. 62. — Sic Florus I, 1, 8 : « Cujus (valli) dum irridet angustias Remus, idque increpat saltu ». Ubi Grævius : *increpare saltu* est transiliendo ostendere, reprehendi hoc vallum et contemni, licet nulla vocula contemptum præ se ferens emittatur. Venuste meliores apud scriptores, quæ sunt orationis, ea traducuntur ad res, seu facta. Ed.

489. *Curvo rapidum æstu.* Scal. *curvum æstum* vocari existimat, quum adhuc non κορύσσεται vel κορθύεται, sed curvi maris adhuc faciem retinet. Sed e sequentibus patet, a poeta æstum maris non tranquilli, sed inflati et fluctibus agitati describi. Gorallus *curvum* dici putat, quia curva litora alluit. A quo vehementer dissentit Menkenius Misc. Lips. nov. vol. V, p. 345, et ostendit, ita dici propterea, quod fluctus æstu maris excitati curvam oculis speciem præbent, et curvos habent sinus. In *cernitur* Gorallus putat metaphoram esse a cribro translatam, quia mare in alveo ventis pulsum litora hinc atque illinc verberat, ut, quæ cribrantur, agitantur in cribro. Ego hanc metaphoram in sequenti *subcernens* quidem video, hic autem sine necessitate quæri existimo. Dorvillius hoc *cernitur* nihili esse pronuntiat, illique *truditur* substituit.

490. *Tenuis sinus exigit ulteriores*, sic recte edidit Gorallus, neque tamen, unde habeat, indicavit. Nam omnes, quotquot adsunt libri, mendose offerunt *sinus agit ulteriores*. Scaliger corrigit : *Ac primum tenues sinuans cit Mulciber orbes*, nempe hunc vers. post 487 subjicit, transpositione non probanda. — *Tenuis sinus* est fluctus tenuiter curvatus vel sinuatus. Hic *exigit ulteriores*, alios remotiores pellit magisque extendit. Confer vers. 180. Gorallo

Progrediens late diffunditur et subcernens.
Flumina consistunt ripis ac frigore durant,
Paullatimque ignes coeunt, ac flammea massis
Exsuitur facies; tum prima ut quæque rigescit,
Effumat moles, atque ipso pondere tracta
Volvitur ingenti strepitu, præcepsque sonanti
Quum solido inflicta est, pulsantis dissipat ictus;
Et qua discussa est, candenti robore fulget,
Et micat examen plagis, ardentia saxa

citante Servius ad Æn. XI, 626, *extremamque sinu perfundit arenam*, interpretatur: *sinu,curvatione et flexu undarum*. Dorvillius hunc versum plane diffingit, et ita, ut aliena a loco loqui videatur: *Ac primum tenui fumos agit agmine: at ultra Progrediens late diffunditur, haud secus Ætnæ Flumina*, etc.

491. *Et subcernens*. Scaliger recte explicat, spisse crispatus fluctus, nempe reciproco motu. Metaphora a cribro. Plautus, Pœn. Act. III, 1, 10: « Pol quidem hic gradus subcretu' st cribro pollinario ».

492. *Flumina*, lapidum liquefactorum, *consistunt ripis*, ubi ad ripas aliorum fluviorum pervenerunt, *ac frigore* aquæ, in quam incidunt, *durant*, pristinam duritiem recipiunt. Ego *tum prima*, ut legit et interpungit cod. Helmst. adjungo sequentibus.

495. *Effumat*, fumum emittit exstincta, ut in aquam demissa, quemadmodum cum liquido metallo fit.

497. *Quum solido inflicta est.* Veteres habent *inflexa*, unde Gorallus vult *inflixa* ἀρχαϊκῶς pro *inflicta*. Dorvill. *illisa* scribit. — *Solidum sonans* intelligendum de massa lapidea, jam rigente, in quam incidit. — *Pulsantes* pleræque veteres, *pulsantis* edidit Gorallus, *pulsatos* exhibet Helmst. Ald. et Luc. Præferendum est *pulsantis* propter sequentia; hoc sensu: *pulsantis* molis lapideæ *ictus dissipat* ipsam, vel facit, ut ipsa dissipetur, et dissiliat in frusta.

498. *Et qua disclusa est*. Sic om-

Scintillant. Procul ecce vide, procul ecce ruentes :
Incolumi fervore cadunt; verum impetus ignes
Sic cumulat, quondam ut ripas trajecerit amnis.
Vix cuneis quisquam fixis dimoverit illas.
Vicenos persæpe pedes jacet obruta moles.
Sed frustra certis disponere singula caussis
Tentamus, si firma manet tibi fabula mendax,
Materiam ut credas aliam furere igne favillæ,
Plurima proprietate simul concrescere, sicque
Commixtum lento flagrare bitumine sulfur ;

men. Sed fere melior vulgata lectio et distinctio. — *Examen* dicitur de saxorum dissilientium fragminibus vel particulis crebris, quæ plagis vel ictibus micant, quia candentes sunt. Sic *examina arenæ* dixit v. 465, ut v. 196 *glomeratum nimbum arenæ*.

500—504. De his vide Excursum IV. Libri antiqui habent : *Procul esse fide, procul esse ruentes* vel *truentes*. Gorallus emendavit : *Procul ecce vide, procul ecce ruentes*. Dorvillius : *procul este sudes, procul este tridentes*.

501. Scaliger et Gorallus voluerunt : « Incolumi fervore cadunt utrinsecus ignes ». Dorvillius : « Incolumi fervore cadet ferus impetus ignis ».

502. Antiquæ legunt : *Si fumant quondam ut ripas*. Gorallus : *Si fuerit quondam*. Dorvillius : *Sic fumans quondam ut*.

503. Plures antiquæ : *Vix junctis quisquam*. Aldina, *cunctis*. Veneta, *Vis junctis*. Pro *fixis* omnes *fixo*. Unde et *cuneo* scribi possit.

504. Vulgatæ omnes *Vicenos persæpe dies*. Vid. Excurs. modo cit.

505. *Disponere singula caussis*. Gorallus explicat, singula referre ad suas caussas, easque ordine explicare. Lucretius, V, 530 : « pluresque sequor disponere caussas Motibus astrorum ».

506. *Fabula mendax*. Gorallus interpretatur de fabulis poetarum ; ego malo de falso sermone vulgi. Sic *mendacem famam* dixit v. 366.

507. Quædam antiquæ ponunt *Materiamve aliam cr. f. igne favillam*, quam lectionem recipit et torquet Scaliger : tantummodo *credis* corrigit et *furvo igne*, quod sequitur Gorallus. Plurimæ cum scripto Helmst. « Materiam ut credas aliam furere igne favillam », quam lectionem satis planam retineo, tantum *favillæ* repono. — *Furere igne*, i. e. ardere et ejici. Sic infra v. 525 : « Interius furere accensos ».

508. *Plurima proprietate*. Intellige, ut Gorallus exponit : Nempe plurima variarum proprietatum simul liquefieri et concrescere, non ex uno lapide molari flumen igneum constare. Veteres edd. absurde legunt *pro pietate*. In fine Gorallus edidit *sique*, sed veteres recte habent *sicque*.

509. *Commixtum vento* exhibent

Nam posse exustæ cretæ quoque robora fundi,
Et figulos huic esse fidem; dein frigoris usu
Duritiem revocare suam, et constringere venas
Sed signum commune leve est, atque irrita ca
Quæ trepidat; verum tibi certo pignore constet
Nam velut arguti natura est æris, et igni
Quum domitum constat, eademque et robore s
Utramque ut possis æris cognoscere partem;
Haud aliter lapis ille tenet (seu forte madentes

Ven. Lugd. Hag. sed *lento* Helmst. Basil. Luc. hæc et *commissum*.

510. Antiquæ edd. legunt: *Nam post exustam* (vel *exhaustam*) *cretam quoque robora fundit*. Quod Scalig. et Gorall. corrigunt: « Nam post exustæ cretæ quoque robora fundit », et habent hoc pro responsione auctoris ad opinionem ante memoratam, nempe, varias res vi ignis non misceri, id vel ex eo intelligi, quod Ætna, post ejectatum lapidem molarem, meram cretam eructet. Ego vero responsionem eam demum versu 513 puto subjici; hoc autem continuari objectionem de materia diversa, atque cretam in exemplum adduci, quæ bitumine commixta et exusta possit fundi, h. e. liquefieri, et frigefacta

513. *Signum commune*, q rium rerum naturæ possit c mune, convenire queat.

514. *Quæ trepidat*, qua et dubia est, vacillat.—*Ce re constet*, certis ex argum scatur. Antiquæ vitiose *v certo pignore*.

515. Quædam antiquæ: *ut argutæ naturæ est ære* Aliæ cum Helmst. *arguti n æris et ignis*. Scaliger inde *et igni quum domitum*.

517. Veteres quædam h *traque quam possis*; Helms *que ut possis*, sed Basil. *Utramque ut possis*, quod videtur et a Gorallo positu *gnoscere portam* omnes anti vant, quod merito Gora

Effluat in flammas, seu sit securus ab illis),
Conservatque notas, nec vultu perdidit ignes.
Quin etiam externum nulli color ipse resolvit,
Non odor, aut levitas: putris magis ille, magisque,
Una operis facies, eademque per omnia terra est.
Nec tamen inficior lapides ardescere certos,
Interius furere accensos: hæc propria virtus.
Quin ipsis quædam Siculi cognomina saxis
Imposuere Fricas, etiam ipso nomine signant

— *Madentes flammas* dixit, ut alias liquidæ et torrentes vocantur. Claudianus in Raptu Proserp. I, 241: « Incoctum maduit lassa fornace metallum ».

520. *Nec vultu perdidit ignes*, h. e. externa specie adhuc ignes præfert, quos complexus est liquefactus. Ita vero habet lectio vulgata edd. mearum omnium. Aldina habet *nec vultum perdidit ignis*. Scaliger maluit *nec vultum perdidit igne*.

521. Antiquæ ponunt: *Quin etiam externam multis color ipse resolvit*; pro quo Scaliger: *Quin etiam externum nil iis color*. Gorallus, *externum nil ei*, quia præcessit singularis numerus, et *calor* pro *color resolvit*: in quo tamen vitium metri inesse puto. Idem in sequentibus *Non odor et levitas* solœcophanes vel hyperbaton statuit. Ego corruptelæ versus non aliter mederi videor, quam si legam: *Quin etiam externum* (intellige vultum, quem ante dixit) *nulli color ipse resolvit*, i. e. mutat, *Non odor aut levitas*. Nihil mutari colorem in lapide molari, testatur etiam Strabo, lib. VI, pag. 269: Τὸ ὑπερχυθὲν τῆς κορυφῆς ὑγρὸν πηλός ἐστι μέλας, ῥέων κατὰ τῆς ὀρεινῆς· εἶτα πῆξιν λαβὼν, γίνεται λίθος μυλίας, τὴν αὐτὴν φυλάττων χρόαν, ἣν ῥέων εἶχε.

522. Veteres pleræque: *Non odor aut ætas*. Luc. *Non ordo aut levitas*. Basil. et Scalig. *Non odor aut levitas*, quod rectum videtur.

525. *Interius furere*, crepare et consumi: quippe ipse ignis furere dicitur, ut supra v. 507, et Virgil. Æn. II, 759: « exsuperant flammæ; furit æstus ad auras ».

527. *Impos. fricas*. Cod. Helmst. scribit *phricas*, non male. De ea voce non habeo quæ dicam, præterea quæ Scaliger et Gorallus jam docuerunt. Pro Latina pariter ac Græca haberi potest, siquidem Siculi bilingues et trilingues adeo; sed pro Græca magis. *Frica* latine dici potuit, ut *mica* et *sica*, fortasse a fricando, quod iis ad fricandum uterentur, quemadmodum Plinius, lib. XXXVI, c. 6, arenæ quoddam genus usurpatum dicit ad polienda marmora. Quoniam vero Lucilius addit, Siculos, ipso hoc nomine, significasse, iis lapidibus inesse notas, vel proprietates fusilium lapidum; probabilius videtur, respicere eum ad verbum *frigo*, quod idem significat, ac torreo, et ipsum est Græcum φρύγω, vel φρύσσω. Inde potuit deduci φρὺξ, quod esset nomen lapidis, et accusativum pluralem haberet φρυκάς. Videbantur er-

Fusilium esse notas; nunquam tamen illa liquescunt
Quamvis materies foveat succosior intus,
Nec penitus venæ fuerit commissa molari.
  Quod si quis lapidis miratur fusile robur,
Cogitet obscuri verissima dicta libelli,
Et discet vero nihil insuperabile ab igni,
Omnia quo rerum naturæ semina jacta.
Nec nimium hoc mirum : densissima corpora sæpe

go Siculi hoc nomine significare, lapidem hunc torreri posse, ac proinde liquefieri.

528. *Fusiles esse notas* Helmst. Ven. Hag. *Fusilium esse* Lugd. Basil. Scal. *Fusilis esse notas* Luc. quod fortasse rectius.

530. Omnes veteres legunt : *Nec penitus venæ fuerint commissa molari.* Una Lugd. habet *fuerit*, quod verum puto. Gorall. hæc omni sensu carere ait, et quoniam auctorem hoc velle putat, fricas non posse liquefieri, nisi molaris lapidis venis permixtæ sint, hinc scribit : « Ni penitus venæ fuerit commista molari ». Ego vero rectam esse lectionem vulgatam, et hanc ejus sententiam puto, quamvis major succi copia insit, nec ea per omnes partes conjuncta cum densa adeo vena, quam

Basil. Scal. Luc. ubi ex glossa Heracliti nomen intrusum apparet. Cod. Helmst. pejus corrumpere et utramque scripturam miscere videtur : « Era dicet ubi nihil insuperabile gigni ». Omnes vero mendosum *gigni* servant, quod Scaliger feliciter correxit, et totum versum una cum sequente sic restituit, uti nos Gorallum sequuti dedimus. Scilicet his duobus versiculis contineri ait sententiam Heracliti, nempe ex igne omnia constare : Ἐκ πυρὸς τὰ πάντα συνίσταται, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεται. De libello Heracliti agit Diog. Laertius, lib. IX, § 5.

534. *Omnia quo rerum*, h. e. ex quo igne omnium rerum primordia sunt. Veteres omnes legunt *Omnia quæ rerum*, quod mihi difficile est capere, licet Gorallus intelligere

[redacted]

Et solido vicina, tamen compescimus igne.
Non animos æris flammis succumbere cernis?
Lentitiem plumbum non exsuit? ipsaque ferri
Materies prædura, tamen subvertitur igne?
Spissaque suspensis fornacibus aurea saxa
Exsudant pretium? Quædam fortasse profundo
Incomperta jacent, similique obnoxia sorti.
Nec locus ingenio est; oculi, te judice, vincent:
Nam lapis ille riget perculsus, et ignibus obstat,

nimium, quod in antiquiore Veneta inveniebat.

536. *Et solido vicina*, h. e. ut explicat Gorallus, quæ ferme nullis aut exiguis meatibus perfusa sunt. Nam multi, ut idem observat, nulla corpora, exceptis atomis, prorsus solida, hoc est, sine omnibus poris, esse putabant; testemque citat Lucretium, lib. I, 469: « Usque adeo in rebus solidi nihil esse videtur ».

537. *Non animos æris:* animos vocat robur, densitatem, duritiem, ut supra v. 402 *animos* lapidi *extorquere* dixit.

538. *Lentitiem plumb. non exsuit?* Vide ne, ut etiam plumbum igne domitum lentitiem exuat? Omnes veteres legunt *plumbi*, perperam. *Lentitiem* per mollitiem explicat Gorallus, quod etiam Ascensius facit. In hoc errorem Goralli graviter notat Menkenius l. c. p. 347, et quoniam vocabulum *lentities* in uno hoc Lucilii loco, nec in alio veterum scriptorum ullo, occurrit, ex perpetuo usu vocis *lentus* demonstrat, per lentitiem Lucilii tenacitatem difficile movendam, et mollitiei maxime contrariam significari. E multis locis a Menkenio adductis ut unum primarium eligamus, lentum appellat Ovidius, qui nullis modis moveri se patitur, Amor. III, vi, 60: « Ille habet et silices, et vivum in pectore ferrum, Qui tenero lacrymas *lentus* in ore videt ». Cui similes locos collegit Heins. ad Ovid. Her. XV, 169.

540. *Aurea saxa*, quæ venas auri habent; et *auream venam* dixit v. 268.—*Suspensis fornacibus*, i. e. concameratis et conclusis, vel cavatis, ut v. 96. Conf. v. 546.

541. *Exsudant pretium*, i. e. aurum, ut Horat. Carm. III, 16, 8: *Converso in pretium Deo.* Quod *exsudant* dicit, id explicat Plinius in libro XXXIII, cap. 4: « Vocant argentum, quod exit e fornace, sudorisque, qui ex camino jactatur, spurcitia, in omni metallo scoria appellatur ». Grat. Cyneg. v. 423: *omne exsudent vitium.*

542. *Incomperta jacent*, nondum quæsita et investigata in visceribus terræ. Vid. v. 140: ut *aurum irrepertum* apud Horat. Carm. III, 3, 49. — *Similique obnoxia sorti*, quæ similiter igne domari possunt.

543. *Nec locus ingenio est*, conjectura et comparatione non opus est.

544. *Nam lapis ille:* sic habent Helmst. Ven. Lugd. *Nec lapis* Hag. Basil. Scal. perperam. — *Riget per-*

Si parvis torrere velis, cæloque patenti.
Candentem pressumque agedum fornace coerce;
Nec sufferre potest, nec sævum durat in hostem:
Vincitur et solvit vires, captusque liquescit.
Quæ majora putas autem tormenta moveri
Posse manu? quæ tanta putas incendia nostris
Sustentari opibus, quantis fornacibus Ætna
Uritur, a sacro nunquam non fertilis igne?
Sed non qui nostro fervet moderatior usu,
Sed cælo propior, vel quali Jupiter ipse
Armatus flamma est; his viribus additus ingens
Spiritus, adstrictis elisus faucibus; ut quum
Fabriles operæ tudibus contundere massas

culsus, malleo duci nequit, si tundatur, sed riget et resistit ictibus. Rectius legatur *percussus*, quod volebat Wolfius.

546. *Pressumque*, arctiore et densiore igne conclusum in fornace: opponitur *cælo patenti*, quod præcedebat.

547. *Nec durat in hostem*, vim ignis perferre amplius non potest. Vid. vers. 467.

549. *Tormenta moveri*, machinationes ignis augendi fieri: nam *tormentum* nomen est omnium machi-

etiam scribunt Ven. Lugd. Hag. *tantis fornacibus*.

552. Plerique veteres *et sacro*, male. Helmst. et Scalig. *a sacro*. Dicit autem *sacrum ignem*, qui est humana arte et potestate superior, divinitus excitatus; vid. v. 461. *Fertilem igni* materiam dicebat v. 415.

553. *Sed non*, scilicet is ignis est, *qui nostro usu* nobis utentibus, vel per rationem usus nostri, *moderatior*, lenior et debilior, *fervet*. Non opus esse arbitror *usu* positum pro *usui* existimare, ut Gorallus statuit

ıtinant, ignes quatiunt, follesque trementes
animant, pressoque instigant agmine ventos.
:c operis forma est; sic nobilis uritur Ætna.
rra foraminibus vires trahit, urget in arctum,
iritus incendî vivit per maxima saxa.
Magnificas ædes, operosaque visere templa

ıd vim ejus frangendam. — ınnt mallei. Inde verbum *tu-* pro *tundere* Lucretio, III, ide Festum in *Tuditantes* et *'tes*. Sermo est de fabris æra- vel ferrum candens malleo ibus. Conf. v. 38.

Festinant, verbum fabrilibus fere proprium. Nam festina- s est, ut ferrum cudatur, ındet. Vide notata nostra ad ı. — *Follesque trementes* con- servant omnes libri veteres, ım hoc quamvis Lindenbru- egere *tumentes* velit. Nam re *muant* folles, quum aere con- vacnantur. Follis agitationem ıtam vidimus ab Auson. Mo- 267: « Sic ubi fabriles exer- 'itus ignes, etc. »

Pressosque instigant agmine; ıliger et Gorallus ediderunt. :. cum non nullis edd. legit *ue*, quod Wolfius oræ libri scripserat, et ego præfero. *ıen* est constipatio et turba n, ubi priores a posteriori- :muntur et urgentur, ut fit in :xercitus proficiscentis, et in quarum. Hinc Virg. Æn. II, *mi fluit agmine Thybris*.

Hæc operis fama est legunt veteres. Scaliger vidit legi *ımma est*, Gorallus probavit pit. Ego malo, quod propius ipturam codicum est, et a ı in ora libri sui notatum erat, *forma est*, h. e. hæc est ratio totius incendii, quod fit in Ætna. Nempe hic est Epilogus poematis, quo auctor in pauca contrahit, quod antea de caussis incendii dixerat.

561. *Vires trahit*, i. e. ventos admittit, quorum viribus ignis accenditur. — *Urget in arctum*, eas ipsas vires vel ventos arctis canalibus comprimit, ut hoc fortius urgeant.

562. Antiquæ edd. habent *Spiritus incendit* vel *incedit vivus*: sed MS Helmst. cum Basil. Scal. et Luc. *Spiritus incendi vivit per maxima saxa*: quæ lectio omnino probabilis, ut emendatione Scaligeri minime opus sit, qui scribit: « urget in arctum Spiritus, incendi cui vis per maxima saxa ». Sensus est: Vis incendii spiritu vel flatu adjuta, vivit et pascitur accensione magnorum saxorum.

563. Omnes veteres perperam legunt *Magnificas laudes*. Gorallus primus correxit *ædes*, quia de templis sermo est, et *magnifica ædes* vocatur ab Ovid. Fast. VI, 637. Ego fere malim *Magnificas urbes* ex hoc Ovidii Pont. II, x, 21: « Te duce, magnificas Asiæ perspeximus urbes ». — *Operosa templa divitiis* sunt multo opere fabricata et ornata donariis opulentis. Ovid. Am. II, x, 5: « Utraque formosa est; operosæ cultibus ambæ », et Horatio, Carm. III, 1, ult. ipsæ divitiæ vocantur *operosæ*, quod in iis paran-

Divitiis hominum, aut sacra marmora, resve vetu
Trajicimus maria et terras; per proxima fatis
Currimus, atque avidi veteris mendacia famæ
Eruimus, cunctasque libet percurrere gentes.
Nunc juvat Ogygiis circumdata mœnia Thebis
Cernereque et fratres (ille impiger, iste canorus

dis et custodiendis magno labore et cura opus est. Gemina his sunt verba Propertii, I, 6, 13: « An mihi sit tanti doctas cognoscere Athenas, Atque Asiæ veteres cernere divitias ». — Et Juvenalis, III, 218: « Asianorum vetera ornamenta Deorum » memorat. Ed.

564. *Sacra marmora, resve vetustas.* Sic optime versum restituit Scaliger e corruptissima omnium vetustarum scriptura *sacra memorare vetusta*: scriptus Helmst. *vetustas* exhibet et latens verum prodit. Lucii editio emendare videtur priores: *sacra commemorare vetusta.*

565. *Traduce materia et terris per proxima fatis.* Sic versum hunc exprimunt omnes vetustæ. Duæ tantum, Scaligeri et Pith. *tetris* habent pro *terris*: Helmst. scriptus *Traducti* pro *traduce*, et Gorallus necesse habuit *aut* pro *et* ponere. Lectioni

contexto dignam censeo emend
nem Antonii *de Rooy*, V. Cl. qu
bit: « Trajicimus maria et te
per proxima fatis Currimus ».
firmant ea, quæ auctor vers
subjicit: « Hæc visenda putas
dubiusque marisque ». Et *pe*
xima fatis interpretor per s
discrimina, quæ a fato proxin
sunt, et præsentem afferre m
possunt, quale discrimen in
subeunt navitæ, de quibus
Am. II, xi, 26: « Et prope t
tum, quam prope cernit aqu

566. *Veteris mendacia famæ*,
ea, quæ Veterum fabulis cele
sunt. Sic *mendosam famam*
v. 72; *mendacem famam* v. 3

568. *Ogygiis... Thebis*, ab
vel Ogygo Thebarum rege
natis.

569. Plures vetustæ legunt
nere quod fratres, aliæ *Cernere*

ıdere); felicesque alieno intersumus ævo,
itata pio nunc carmine saxa lyraque,
nc gemina ex uno fumantia sacra vapore
ramur, septemque duces, raptumque profundo.
tinet Eurotas illic et Sparta Lycurgi,

; et Amphion *canorus*, quod dus: *impiger* et *canorus* conitur ea figura, qua Horat. de is Helenæ, Carm. I, 12, 26: equis, illum superare pubilem ». Pausanias in Bœot. edit. Wechel. auctor est, etiamnum ævo suo Zethi et nis monumentum in comerræ tumulo, item lapides n rudes, ad monumentum nis jacentes, quos dicant pes illas, quæ cantum ejus sint. Unde apparet, cur dicat adhuc homines ad ea currere.

Gorallus vulgatam lectionem :*Condere felices alieno inter*o, et sic exponit: canorus nno ævo interserit se et fracondere felices, nimirum in ndis Thebis. Contorta hæc emo non videt. Scaliger sic tentat: *ille canoris Chordis* (Phœnices), h. e. Thebaii ex Phœnice oriundi, *alieraserit ævo*. Mihi optimam itionem præbet cod. Helmst. ıctoritate scribo: *felicesque ntersumus ævo*, h. e. felices amus, ubi interesse rebus a ævo alienis possumus. Præa *ille impiger...condere* parenıcludo. Illud autem *intersu*pondet superioribus *currimus* ıus.

Pio carmine, i. e. benefico, triæ præstabat officium. Vid. ı nobis ad Lactant. Phœn. v. 37 et 120. Quomodo *invitata* hoc loco *saxa* dicantur, explicat Propert. III, 2, 3: « Saxa Cithæronis Thebas agitata per artem Sponte sua ad muri membra coisse ferunt ».

572. Omnes habent *fumantia saxa*, quod tamen falsum, et ex historia mutandum in *sacra*. Quippe de fratribus Thebanis, Œdipi filiis, Eteocle et Polynice, refert Pausanias in Bœot. cap. 18, quando ad eorum monumenta Thebani sacra faciant, flammam, ut et fumum, qui ex ea elabitur, bifariam dividi. Tangit hoc etiam Statius, Theb. XII, 429 seqq. et Ovidius Trist. V, v, 33; Lucanus, I, 552. Wolfius hunc versum ita volebat legi: «Unaque nunc gemino fumantia sacra vapore ».

573. *Septemque duces*, ad bellum Thebanum profectos, quorum præcipuus Adrastus, Argivorum rex, Polynicis socer, et Amphiaraus vates, qui hic *raptus profundo*, i. e. terræ hiatu absorptus, dicitur: quod fatum magnifice descripsit Statius, Theb. VII, 771 seqq. Septem ducum monumenta ostendebantur in agro Eleusino, teste Pausania in Attic. c. 39. Idem memorat ibidem Amphiarao passim heroa consecrata fuisse.

574. *Sparsa Lycurgi* in omnibus antiquis legitur, errore facile agnoscendo. Domitius tamen mendosam lectionem explicat, et intelligit *sparsa* genua Lycurgi, Thraciæ regis,

Et sacer in bellum numerus, sua turba regenti.
Nunc hic Cecropiæ variis spectantur Athenæ
Carminibus, gaudentque sua victrice Minerva:
Excidit hic reduci quondam tibi, perfide Theseu,
Candida sollicito præmittere vela parenti.
Tu quoque Athenarum crimen, jam nobile sidus
Erigone; genus et vestrum, Philomela canoris

qui sibi genua abscidit, dum Bacchi sacra contemneret. — *Eurotas* fluvius Laconiæ, Spartam præterlabens, poetis multum celebratus: ad quem fieri frequentes exercitationes juventutis Spartanæ solebant.

575. *Et sacer in bellum numerus.* Et populus per numeros et classes descriptus in bellum, et cujusque ordinis rectori parere doctus. Veteres edd. habent *recenti*, quod in *regenti* mutandum esse, quilibet videt. Vid. Excursus quintus.

576. *Spectantur*, visuntur, celebrantur, *variis carminibus*, per et propter indicium variorum carminum: quia ea maxime spectari solent Athenis, quæ fabulis poetarum celebrata sunt.

577. *Victrice Minerva*, quæ in certamine cum Neptuno victrix evasit, olea ejus præposita equo Neptuni. Ad eamdem Minervæ Nixæ

recte exhibet *præmittere*. Si
legendum ob fabulæ rationem
580. *Athenarum carmen*
omnes mei. Aldina tamen
habere dicitur, quod sane
est. Nam Erigone super pa
Icarii, ab Atticis pastoribus
corpore se suspendio neca
quam rem Liber Pater iratu
niensium filias simili pœna
et oraculo responsum est, I
Erigones mortem vindicand
tam fabulam vide apud Hy
fab. 129. — *Jam nobile sid*
in astrorum numerum rel
gone, et signum Virginis e
quæ edd. perperam *tam nob*
581. Pleræque veteres leg
des vestra Amphiona canori
dam: *sedes vestra en Philom*
noris Evocat in silvis, quæ re
Gorallus *Te vocat* legit: ne
hæc concinna. Cod. Helmst.

n volat in silvis, et tu, soror hospita, tectis
cciperis; solis Tereus ferus exsulat agris.
iramur Trojæ cineres et flebile victis
ergamon, exstinctosque suo Phrygas Hectore, parvum
onspicimus magni tumulum ducis; hic et Achilles 586
npiger et victus magni jacet Hectoris ultor.
uin etiam Graiæ fixos tenuere tabellæ,

ı de Philomela, Progne et Te- ı aves mutatis petere possunt, s opus est. Breviter etiam at- 'irg. Ecl. VI, 78 seq.—*Canoræ*, quæ cantu avium resonant. n. de Bello Civ. v. 72, *verno* ıa *cantu virgulta* appellat, et g. Ven. v. 1, *ver canorum*.

j. *Flebile victis Pergamon*, ut ıosa *Trojæ funera* dixit Horat. . I, 8, 14.

i. *Exstinctosque suo Phrygas* re. Sic recte emendavit Scal. ı veteres edd. prave legant: ctosque *suos Phrygas Hectora*. vulgaris poetarum querela, gas cum Hectore suo exstin- Ex ipso Homero expresserunt r epitomes Homeri, pluribus Ausonius in Epitaph. Heroum et Pentadius in tumulo Hecto- Videantur notata nostra, tomo Poet. Min. p. 329. Ed. — His potest Horatius, Carm. II, iv, et ademptus Hector Tradidit leviora tolli Pergama Graiis ». . quædam veteres hic legunt ra *primum*, id Barth. Advers. XXII, cap. 16, servari posse , ut eleganter dicat, bis occi- Trojam, et primum quidem ctore cæso, deinde quum oc- a est.

5. *Parvum conspicimus magni*. quidem *parvus* argute dicitur positione ad *magnum* ducem; generatim tamen *parvus tumulus*, *brevis urna* dici a poetis solet, quod reliquias defunctorum continent.— Vid. not. ad Epitaph. Homon. t. II huj. operis, p. 269. Ed.—Simile huic dicto est epigr. de sepulcro Catonis in Burm. Anthol. II, 53: « Ne mirere sacri deformia busta Catonis: Visuntur magni parva sepulcra Jovis ». — *Conspicimus*: seu vere, seu falso multis postea sæculis ostendebantur tumuli Achillis, Patrocli, aliorumque heroum: hoc etiam fiebat Strabonis ætate, ut colligere licet e descriptione Troadis, lib. XIII. Ed.

587. *Hectoris ultor*, sine dubio Paris est, qui Achillem sagitta interfecit, et mortem fratris ultus est. Casp. Barthius autem, ne *victus* forte intelligatur, de Troilo, legendum censet *et jactus*, intelligendumque de Astyanacte, quem ultorem metuendum paternæ cædis de turri præcipitavit Ulyssis astutia. Advers. lib. XLIX, cap. 6.

588. *Graiæ fixos tenuere tabellæ*. Sic recte ex meis legunt Basil. Scal. Luc. cæteræ mendose *Graiæ fixas timuere tabellas*. Scaliger putat exprimi ab auctore Horatianum illud Epist. II, 1, 97: « Suspendit picta vultum mentemque tabella ». Mihi non minus hoc quadrare videtur Sat. II, 7, 95: « Vel quum Pausiaca torpes insane tabella ».

Signave; nunc Paphiæ rorantes arte capilli,
Sub truce nunc parvi ludentes Colchide nati,
Nunc tristes circa subjectæ altaria cervæ,
Velatusque pater; nunc gloria viva Myronis.

589. *Signave* habent Basil. Scal. et Luc. sed *Signaque* vetustiores, quod melius puto. Deinde veteres pleræque habent *rorantes parte capilli*, vel *capillos*. Feliciter emendavit Scaliger *rorantes arte*, quod tamen et mea Lugdunensis habet. Scilicet hoc ipsum est, quod Horatius exprimit Art. Poet. 33, « molles imitabitur arte capillos »: sic enim malim pro *ære*. Paullum turbat cod. Helmst. qui *Signa nec nunc Paphiæ rorantia parte capilli*. Respicit celeberrimam illam tabulam Veneris Anadyomenes, h. e. emergentis e mari, ab Apellis manu, quam præter Plin. lib. XXXV, cap. 10, laudarunt Ovid. Art. Am. III, 401, Trist. II, 527, et ex Pont. IV, 1, 29, ubi sic describit, « Ut Venus artificis labor est et gloria Coi, Æquoreo madidas quæ premit imbre comas »; amplius Antipater Sidonius in epigramm. græco Anthol. IV, cap. 12, quod Ausonius convertit Epigramm. 106.

590. *Sub truce nunc parvi*. Signifi-

cinus barbara mater habet
Medeam hanc epigrammata a
libro IV, cap. 9 Anthologiæ (
continentur, quorum duo co
Ausonius, Epigr. 121, 122. In
dem filios suos necantem hab
gramma in Anthol. Lat. lib. I
Cæterum mira hujus versu
ptura est in edit. Lugd. *Sub*
nunc parvi ludunt Dioclide
quod Domitius et Ascensius
cant: Dioclide nati ex filia Di
qui Chretona et Orsilochum g
quos, ut Homerus ait, præst
simos viros Æneas unius hor
mento interemit coram ipso
memnone.

591. Scriptus Helmst. et quidam *subjecta altaria* legun
Basil. Scalig. Luc. recte *sub*
nam cerva subjecta est a Di
altaria in Aulide loco Iphig
filiæ Agamemnonis, quæ juss
chantis Dianæ immolanda erat
rat fabulam Ovidius, Met. XI
ubi de Diana: « Supposita
mutasse Myrenida cerva ».

Quin etiam illa manus operum, turbæque morantur.
Hæc visenda putas terræ dubiusque marisque;
Artificis naturæ ingens opus adspice, nulla

digne non poterat ostendere». Tangunt et alii, Cicero in Oratore, cap. 22; Quintil. II, 14; Valer. Maxim. VIII, 11, extr. 5.—*Gloria viva Myronis*, sic cod. Helmst. et edd. Scalig. et Pith. vetustiores pleræque *viva minoris*; Luc. adeo *Maronis*. Viva gloria Myronis bucula dicitur, quod ea *Myronem*, ut Plinius, lib. XXXIV, cap. 8, ait, *maxime nobilitavit, celebratis versibus laudata*, et quod vivæ simillima spirare et mugire visa est. Unde Petronius, cap. 88: « Myron, qui pæne hominum animas ferarumque ære comprehendit ». Anthol. lib. IV, cap. 7, epigrammata triginta sex in hanc buculam Græca, et ab Ausonio Latina undecim a 58 ad 68, partim ex istis conversa, leguntur.

593. Pleræque vetustæ cum scripto Helmst. habent *turbæque morantem* nullo sensu, Lugd. et Luc. *turbæque minaces*, quod Calderinus et Ascensius intelligunt de multitudine operum et exercitu Xerxis, qui Athenas combussit hominibus vacuas. Scaliger autem hoc corrigit: *turresque minæque*, scil. murorum, e Virgilio. Gorallus tenet *morantur*, quod in Aldina esse dicitur, hoc sensu: Quin etiam illa præstantia operum non minus, quam multitudo oculos spectatorum moratur.—*Manus operum* est artificium operum a manu artificis profectum. —Ut apud Propert. III, 20: « Aut certe tabulæ capient mea lumina pictæ, Sive ebore exactæ, seu magis ære manus ». Ed. — Multitudinem signorum et statuarum veterum ingentem facile docuerit Plinius, lib. XXXIV, cap. 7 seu 17: « Rhodi etiamnum tria millia signorum esse, Mucianus ter consul prodidit, nec pauciora Athenis, Olympiæ, Delphis superesse creduntur... Singulorum quoque artificum inexplicabili multitudine, quum Lysippus MD opera fecisse prodatur ».

594. *Terræ dubiusque marisque.* Gorallus hæc sic interpretatur: dubius terræ aut maris caussa, an pericula in iis occurrentia vitare possis. Menckenius l. c. pag. 354, e contextu et serie orationis hunc deducere sensum mavult: Hæc si spectanda putas, de eo saltem dubitans, terræne prius, an maris, spectaculis utaris, aut, terrestri an maritimo itinere illuc, ubi spectantur ea opera, excurras. Præferam hanc sententiam alteri.

595. *Artificem* naturam hic dicit, opponens artificum hactenus memoratorum operibus. Et *artem* et *fabrum* vel opificem Ætnæ jam ante adscripsit v. 196, cujus loci videnda est lectio quam Schrad. restituit, Obs. cap. III, p. 31. Ed.—Simile huic dicebat v. 253: « Tantum opus ante pedes transire et perdere segnes ». Quod auctor homines peregrinari cupientes ad Ætnæ, præsentis vel vicini, miraculum spectandum delegat, hinc in Sicilia scriptum hoc poema videtur. — Simili prorsus sententia de Mosella loquitur Ausonius, ut Lucilium expressisse videatur, Mosell. v. 49: « Ast ego despectis, quæ census opesque dederunt, Naturæ mirabor opus, etc. » Ed.

Tu tanta humanis rebus spectacula cernes;
Præcipueque vigil fervens quum Sirius ardet.
Insequitur miranda tamen sua fabula montem;
Nec minus ille pius, quam fortis, nobilis ignis.
Nam quando ruptis excanduit Ætna cavernis,
Et, velut eversis penitus fornacibus, ignis

596. *Tu tanta humanis rebus.* Sic bene correxit Gorallus: in omnibus veteribus inepte legitur *Quum tanta humanis Phœbus.*

597. *Præcipueque vigil.* Id Gorallus de Sirio intelligit, « pervigil, inquit, tota nocte fulgens ». Ego de homine accipiendum arbitror: cernes, inquit, præcipue vigil, quando noctu pervigilabis, et adspicies. Confirmat Plinius, qui lib. III, cap. 8, scribit, *montem Ætnam nocturnis mirum incendiis esse.* Et Strabo, lib. VI, pag. 274: Νύκτωρ μὲν οὖν καὶ φέγγη φαίνεται λαμπρὰ ἐκ τῆς κορυφῆς, μεθ' ἡμέραν δὲ καπνῷ καὶ ἀχλύϊ κατέχεται. — *Fervens quum Sirius ardet*, h. e. per dies caniculares, in quibus credere videtur maxima fieri Ætnæ incendia. Equidem Sirio exorienti maximi æstus terræ et maris vulgari Veterum opinione adscribuntur, quam et adoptare Lucilius, et ad Ætnæ incendium [redacted]

eum propius visendum instigare potest. — *Fabulam* fortasse consulto vocat narrationem, quam promittit, quod ea μυθωδεστέρα nonnullis visa est, ut Lycurgo, oratione in Leocr. cap. 23.

599. *Nec minus*, etc. Veteres edd. legunt: *Nec minus ille pius, quamquam sors nobilis ignis;* sigillatim Lugd. *Nec minus ille pio, quam sorte est nobilis.* Scaliger legit: *Nec minus ille pius, quam fors et nobilis ignis.* Rejicit hoc Gorallus et reponit *quam fortis*, h. e. vehemens, ex versu 2, idque indicata Lugdunensis scriptura confirmat. Fere tamen est, ut conjecturam Barthii Advers. xxxII, 16, amplectar, qui pro *sors* rescribi jubet *sons*. *Pius* et *sons*, inquit, scite opponuntur, quum utroque nomine *nobilis* sit ignis. Ergo duce Lugd. edit. malim: *Nec minus ille pius, quam sons est.* Supra v. 560 dicebatur *nobilis Ætna.* [redacted]

Evecta in longum rapidis fervoribus unda est:
Haud aliter quam quum, sævo Jove, fulgurat æther,
Et nitidum obscura cælum caligine torquet;
Ardebant arvis segetes, et millia culta
Jugera cum domibus, silvæ, collesque virentes.
Vix dum castra putant hostem movisse, tremebant,
Et jam finitimæ portas evaserat urbis.
Tum vero ut cuique est animus viresque, rapina

rotant, volvuntque profundo ». In extremo versus *ignes* habent veteres, quod recte mutatum in *ignis*.

602. *Evecta*. Sic Aldina, reliquæ perperam *Et vecta*. Dicit *undam* materiam ignitam e cratere effluentem, ut Pindarus ποταμὸν πυρὸς, et Noster sæpius amnem, fluctus, undas. — *Evecta in longum*, ut vs. 380: « Flamma micat, latosque ruens exundat in agros ». Similibus verbis Virgil. Georg. I, 71: « Cyclopum effervere in agros Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam ».

603. *Quam quum, sævo Jove*. Sic scriptus Helmst. et Gorallus: sed veteres edd. *sævo quam quum Jove*.

604. *Cælum caligine torquet*. Frustra Scaliger vult *torpet*. Est hypallage, pro *cælo torquet caliginem*, h. e. nubes caliginosas et nimbos ut apud Lucan. IV, 62, *Eurus nubes torquet*; et IX, 498; *ventus aera*.

605. *Millia cultu Jugera* habent MS Helmst. et veteres edd. præter unam Lugd. quæ *millia culta*, quod bonum videtur, hoc est, innumera culta circa Ætnam loca. Attamen Scalig. et Pith. ed. *mollia culta*.

606. Omnes antiquæ legunt *Jugera cum dominis*: quod per se absurdum Gorallus recte mutavit in *domibus*. Heinsius ad Catonis Diras, vs. 98, emendabat *mitia cultu Jugera cum domibus*, vel *dumis*.

607. *Castra hostem movisse*, h. e. ignem progressum esse. Supra etiam v. 467 ignem *hostem* vocavit.—*Tremebant*, nempe cives Catanæ.

608. *Portas evaserat* omnes libri veteres legunt: atque id recte se habet, et notat, portas superaverat, ultra portas progressus erat, adeoque urbem intraverat. Virgil. Æneid. II, 730: « Jamque propinquabam portis, omnemque videbar Evasisse vicem ». Ovid. Metam. III, 19: « Jam vada Cephisi, Panopesque evaserat arva ». Scaliger hanc significationem παρορῶν reponere jussit *invaserat*, eumque sequutus est Gorallus.

609. Omnes meæ veteres legunt *viresque rapinæ*, quod Scaligero interprete significat, quantum rapere possunt. Sed melius videtur cum Scal. Pith. et Gorallo legere *rapina Tutari conantur opes*, h. e. rapiendo servare conantur. Favet huic lectioni cod. Helmst. qui *rapinis* præfert, quod non aliter, quam cum *tutari* conjungi potest. Cæterum eam significationem vocis *rapina*, qua hic adhibetur, nempe de actu rapiendi, maxime familiarem Romanis scriptoribus esse, contra Gorallum multis locis probat Menckenius l. c. pag. 355.

Tutari conantur opes: gemit ille sub auro,
Colligit ille arma, et stulta cervice reponit;
Defectum raptis illum sua crimina tardant,
Hic velox minimo properat sub pondere pauper,
Et quod cuique fuit cari, fugit ipse sub illo:
Sed non incolumis dominum sua præda sequuta est;
Cunctantes vorat ignis, et undique torret avaros,
Consequitur fugisse ratos, et præmia captis

611. *Stulta cervice*, nam quia nil opus erat armis ad ignem fugiendum, proverbium [illegible], ut judicat Gevartius. Hactenus ad verbum fere expressit poeta, quæ habet Cebes, Narrat. 43: [illegible]

612. *Defectum raptis* interpretes hujus poematis, quos habeo, [illegible] accipiunt de eo, qui deficit et opprimitur onere raptarum rerum: nec ego improbo. Sed vide, an potius ille intelligendus sit, qui quoniam [illegible] rerum, quas auferat, non satis pro cupiditate sua invenit, propterea diutius aliena [illegible], circumspicit, ideoque detinetur et cunctatur, quo fit, ut eum sua crimina tardent. Absurde autem quo metuit, tantum trahit: omnia secum Hic vehit imprudens, prædamque in prælia ducit ».

625. *Dominum sua præda sequuta est*, nimirum ad inferos, admonet Gevartius, atque verba Propertii affert, e lib. III, 5. 13: « Haud ullas portabis opes Acherontis ad undas, Nudus ab inferna, stulte, vehere rate ». Sed aptior verbis Lucilii hic locus Horatii erat, Carm. II. 14. 21: « Linquenda tellus... neque harum, quas colis arborum ...... Ulla brevem dominum sequetur ».

627. *Præmia captis Consequitur* exhibent MS. [illegible] edd. Scal. Pith. Exc. *Consequitur* [illegible]. Scaliger videtur *Consequitur* legisse, idque putat argute dictum, quasi de prædone, qui captis inclinat præmia, tam-

Concremat, ac nullis parsura incendia pascunt,
Vel solis parsura piis. Namque optima proles,
Amphinomus fraterque pari sub pondere fortes,
Quum jam vicinis streperent incendia tectis,
Adspiciunt pigrumque patrem, matremque, senecta
Eheu! defessos posuisse in limine membra.
Parcite, avara manus, dites attollere prædas:

suum homines, quos ceperat vel corripuerat, una cum præmiis, hoc est, rebus raptis et servatis, quas ferebant, concremasse. *Præmia* enim poetis sunt omnes res labore, bello, venatione quæsitæ.—Vid. adnotatio nostra ad Sulpiciæ Sat. v. 31, in hujus operis t. II, pag. 142; et vide τὸ *præmia* eodem sensu usurpatum a Petronio in carm. de Mutatione Reipublicæ, v. 32, ejusdem tomi pag. 93. Ed.

618. *Ac nullis parsura*. Sic omnes legunt. Gorallus, qui hoc sine sensu esse ait, pro eo *hæc nullis* reponit sine caussa. *Pascunt* absolute positum, vel pro *pascuntur*, ut apud Ovid. Met. IV, 634. Codex Helmst. vitiose *sparsura*.

619. *Parsura piis* exhibent edit. Scalig. Pith. Luc. quum vetustiores omnes habeant *Deis* vel *dies*. Certum est *Vel solis piis*. Nam ii, quorum mox factum narrat, κατ' ἐξοχὴν vocati sunt Εὐσεβεῖς, et hi, cæteris pereuntibus, soli servati sunt. Lycurgus, Orat. contra Leocr. cap. 23: λέγεται καὶ κύκλῳ τὸν τόπον ἐκεῖνον περιῤῥεῦσαι τῷ πυρὶ, καὶ σωθῆναι τούτους μόνους.

620. *Amphinomus* exprimunt ed. Scalig. Pith. Luc. Vetustiores omnes vitiose *Amphion fraterque*. Deinde *sub munere fortes* omnes mei libri, nullo excepto, habent. Gorall. tamen, nescio qua auctoritate, *sub pondere* edidit, quod omnino aptius et significantius est, et recurrit a v. 634, confirmaturque Claudiani dicto in Idyllio VII de piis fratr. *Adspice sudantes venerando pondere fratres*. Vid. Excursus sextus ad calcem hujus carminis.

622. *Matremque senemque* legunt Helmst. et omnes edd. præter unam Lugd. quæ *senilem* habet. Barthius ad Claud. p. 1045, *matremque sedentem* in suo codice legit. Sed dubitari vix potest, legendum esse *senecta defessos*, ut Barth. et Heins. ad Claud. et Burmannus ad Numism. Sicula viderunt. Archaismo, quem Scaliger vult, *senecta membra*, non opus est.

623. *Eheu!* pleræque vett. deterius est *Heu*, *heu* quod aliæ habent. *Heu jam*, Luc.—*Defessos* omnes, et nolim *defectos*, quod Heinsius, Gorallus, Burmannus scripserunt. Anton. *de Rooy* vir cl. l. c. pag. 103 conjicit *defessam*, quia patrem jam *pigrum* senecta dixit. Videtur Lucilius in animo habuisse versum Virgilii, Æn. II, 96: « Non prius adspicies ubi fessum ætate parentem Liqueris ».

624. *Avara manus*, turba hominum avarorum. Vitiose legunt veteres edd. *dicens attollere*, vel *dites attollite*.

Illis divitiæ solæ materque paterque.
Hanc rapiunt prædam, mediumque exire per ignem,
Ipso dante fidem, properant. O maxima rerum,
Et merito pietas homini tutissima virtus!
Erubuere pios juvenes attingere flammæ,
Et quacumque ferunt illi vestigia, cedunt.
Felix illa dies, illa est innoxia terra.

625. *Illis divitiæ solæ.* Sententia a pluribus hujus historiæ auctoribus usurpata. Stobæus: τοὺς ἑαυτῶν πατέρας ἀράμενοι διὰ μέσης τῆς φλογὸς ἐκόμισαν, τῶν ἄλλων κτημάτων καταφρονήσαντες. Pausanias: Χρυσὸν μὲν καὶ ἄργυρον ἐν οὐδένος μερίδι ἐποιήσαντο· οἱ δὲ ἔφευγον ὁ μὲν ἀράμενος μητέρα, ὁ δὲ αὐτὸν τὸν πατέρα. Claudianus: « Qui spretis opibus medios properastis in ignes, Nil præter sanctam tollere canitiem ».

626. Veteres vitiose habent *Hanc rapies* vel *rapiens*; sed Scalig. Pith. Luc. dederunt *rapiunt*.

627. *Ipso dante fidem.* Immerito hanc lectionem sollicitat Heinsius ad Claudiani pios fratres, scribens *Ipso dante fugam* vel *locum*; cui adsentit Burm. ad Numismata Sicula, p. 317. Illud *fidem* non modo omnium codicum fide confirmatur, sed et elegantius graviusque est.

Specul. Mor. lib. XX, cap. 20, et a Jacobo Magni Sopholog. lib. IV, cap. 10, Petronio ab iis falso adscripti. Unde in editionibus Petronii inter ejus fragmenta legi solent. In eamdem sententiam Seneca in Thyest. v. 549, *Nulla vis major pietate vera est*; et Apollonius apud Philostr. V, 17, ad mentionem Campi Piorum Fratrum monet: ἡγώμεθα δὲ τοῖς ὅσια πράττουσι, γῆν μὲν πᾶσαν ἀσφαλῆ χῶρον εἶναι, θάλατταν δ' εὔπορον.

630. *Quacumque ferunt illi vestigia, cedunt.* Aristot. de mundo: πλησίον αὐτῶν γενόμενος ὁ τοῦ πυρὸς ποταμὸς ἐξεσχίσθη, παρέτρεψέ τε, τὸ μὲν ἔνθα, τὸ δ' ἔνθα. Pausanias: δίχα σχισθῆναι λέγεται τὸν ῥύακα, καὶ αὐτούς τε τοὺς νεανίσκους τὸ πῦρ παρεξελθεῖν. Seneca de Benef. III, 37: « Decessisse creditum est ignes, et utrimque flamma recedente limitem ad-

Dextra sæva tenent, lævaque incendia fervent :
Ille per obliquos ignes, fraterque triumphant,
Tutus uterque pio sub pondere; suffugit illac,
Et circa geminos avidus sibi temperat ignis.
Incolumes abeunt tandem, et sua numina secum
Salva ferunt: illos mirantur carmina vatum;
Illos seposuit claro sub nomine Ditis,

lis et instar Fortunatæ insulæ est terra, in qua perstiterunt, vel sine noxa transierant pii juvenes. Alii scriptores produnt, hanc terram sive regionem postea vocatam esse Campum Piorum, ut latius ostendimus in Excursu.

632. Teneo lectionem, quam veteres quædam præferunt, *Dextra sæva tenent:* sic *dextra* bene respondet sequenti *læva*, et sensus planus est. Si cum Gorallo et aliis legamus *Dextera sæva tenent*, impeditior et asperior inde constructio est. Aurati emendatio, quam affert Scaliger, *Dextra sæva tenens*, plana et elegans est, nec tamen ea opus, quum codices nihil varient.

633. Veteres *fraterque triumphans*, quod facile subrepere potuit pro *triumphant*.

634. *Pio sub pondere*. Claudianus *venerandum pondus* vocat, et *religiosas sarcinas* Apuleius. — *Suffugit illac* primus dedit Gorallus, puto ex emendatione Heinsii : nam omnes vetustiores habent *sufficit illam* vel *illa*.

636. *Sua numina*, parentes, tamquam Penates suos, quorum caussa cessit ignis; ut Æneas asportasse dicitur *Deos comites, quibus ensis et ignis Cesserunt*, apud Ovid. Metam. XV, 861; et L. Metellus, Pontifex Maximus, ardente Vestæ templo, *Servavit trepidam flagranti ex æde Minervam*, cecinit Juvenal. in Sat. III, vs. 139.

637. *Mirantur carmina vatum*, id est, vates plurimi carminibus testati sunt, quanta ii admiratione digni, vel eos celebrarunt carminibus cum admiratione. Sic Stat. Achill. II, 445 : « nec major in istis Sudor, Apollineo quam fila sonantia plectro Quum quaterem, priscosque virum mirarer honores ». Sic etiam Græci θαυμάζειν usurpant, de quo videndum est Walkenar. ad Euripidis Hippolytum, p. 177. Ed.— Etsi vero probabile est, plures poetas fuisse, qui factum illud mirabile celebrarent, nullum tamen carmen hodie superest, præter ipsius Lucilii, et Claudiani, quod tamen ex antiquiore Græco expressum. — Cæterum ipsorum poetarum, qui pios fratres celebrarunt, memoriam servarunt nummi Siculi. Exemplo est nummus ille, cujus typum in fronte Luciliani Ætnæ posuit Wernsdorfius, e Begeri Thesauro Brandenb. t. I, pag. 390, expressus. Quippe caput juvenile hedera cinctum, quod in adversa parte nummi conspicitur, caput Poetæ esse arbitror, cui nomen Λάσιος fuit non Bacchi, ut Begerus existimat. Plures ejusmodi nummos suppeditabit Dorvillius in Siculis. Ed.

638. Antiquæ edd. vitiose habent *Illeque se posuit*, vel *Illæsos posuit*.

Nec sanctos juvenes attingunt sordida fata,
Sed vere cessere domus et rura piorum.

Barthius ad Claudiani pios fratres totum versum castigabat audacius: *Elysiosque colunt claro sub numine Ditis*. Recte omnino Scaliger legendum jussit *Illos seposuit*, h. e. seorsum et separatos posuit secretis locis, quæ piorum sunt, apud inferos, quæ propterea *secretæ sedes piorum* vocantur Horatio, Carm. II, 13, 23. Unde duas portas apud inferos fingit Valer. Flaccus, I, 833 seqq. unam, quæ vulgares animas quotidie recipiat, alteram vero, quæ pias, fortes, sanctas ducat in campos Elysios.—*Claro sub nomine*, propter nomen, quo jam inter vivos claruerant, Εὐσεβεῖς vocati, quoque jus acceperant agendi post fata in beatis sedibus piorum. Testis est Pausanias in Phoc. pag. 344, edit. Wech. fratres Catanenses vocatos esse Εὐσεβεῖς, et de honore eorum addit: Οὗτος μὲν δὴ τιμὰς καὶ ἐς ἐμὲ παρὰ Κατανέων ἔχουσιν. Plura hac de re in Excursibus. — *Ditis* casu recto, ut apud Petron. Bello Civ. v. 76.

639. *Sordida fata*, vulgaria et obscura; qualia sunt cæterorum
hominum, ut *sordidam Div*
esse negat Noster, v. 32.
leti sordes tecti Horatius, C
10, 6, vocat domum vulgar
milem, contemptam. Cont
dida Minos arbitria facere d
Horat. Carm. IV, 7, 21.

640. *Sed jure* Helmst. Ve
et aliæ. *Sed vere* Scal. Pi
quod verum est. Barthius a
pag. 1044 *veræ* scribere v
Advers. lib. XLIX, cap.
Sed veris cessere domus,
Neque felicius Heinsius a
qui *superæ* vel *vernæ* conjec
si hoc blandiatur Burm.
Sic. pag. 318. Ipse vero t
Ætheriæ cessere domus.—Ju
omnes scripti et excusi, e
rallus. Sed Heinsius ad
carmen præclare vidit, l
esse *rura piorum*, quod ipsi
asseruimus Excursu septim
vide. — Gorallus hic *pio*
incolis camporum Elysio
arbitratur, sed respici ad c
fratrum Catanensium qui
χὴν dicti sunt pii fratres;
argutius videtur. Ed.

EXCURSUS I

AD LUCILII JUN. ÆTNAM, vs. 52.

Impius et miles metuentia cominus astra
Provocat infestus, cunctos ad prælia Divos, etc.

Hos versus editiones Scaligeri, Pithœi, Lucii cum MS Helmstad. hemistichio continuant cum lacuna :

............cunctos ad prælia Divos
Provocat admotis................,
Jupiter e cælo metuit, dextramque corusca, etc.

Aliæ omittunt hoc hemistichium, et reliquias ejus miscere versu sequente videntur : nam Basil. scribit versu 53 : *Jupiter e cælo admotus, dextramque*. Hag. *Provocat e cælo admotus*. Lugd. *Jupiter e cælo metuens*. Apparet hemistichium illud interpositum esse superfluum, et ex hallucinatione librariorum ortum, quorum aliquis in voce *Jupiter* subintelligendum ratus *Provocat*, id superscripsit, alius hoc ipsum repetiit, omisso *Jupiter;* alius verbum *admotus* vel *admotis*, in alio exemplari repertum, pro eo, quod in suo habebat, *metuit* vel *metuens* substituendum existimans, idem superscripsit. Inde hemistichium *Provocat admotis* ortum est, quod et inutili repetitione verbi *Provocat* per se suspectum est. Ego vero, ut contextus versuum legitimus restituatur, eam mentem poetæ esse existimo, ut dicat, Gigantes cominus metuentia astra provocasse, Jovem autem adversus eos emisisse Deos suos ; atque ita lego :

Impius et miles metuentia cominus astra
Provocat infestus : cunctos ad prælia Divos
Jupiter e cælo mittit, *vel* admittit.

Nempe pro *admittit* facile alius legere poterat *admotis*, vel pro *mittit* legebat *metuit*. Hoc vero *metuit*, quod pleræque editiones habent, stare non potest, ne repetat otiose, quod ante dictum est, *metuentia astra*. Neque verba *cunctos ad prælia Divos* trahenda sunt, ut hactenus factum est, ad *Provocat* et *miles impius*, quia manifesta et inepta hæc ταυτολογία est, et astra, quod per se intelligebatur, explicantur per *Deos*. Ne quis parum usitatum aut aptum putet *mittit ad prælia*, comparari cum hac phrasi Virgilianæ possunt, ut Æn. IX, 200, *solum te in tanta pericula mittam*; Ecl. IV, 36, *ad Trojam magnus mittetur Achilles*; Æn. IX, 462, *Turnus in arma viros... Suscitat, æratasque acies in prælia cogit*; Val. Flaccus, VI, 405, *lectos ex omnibus agris Miserat infelix non hæc ad prælia Tibris*. Propius Nostro dicit Claudianus, de Raptu Proserp. I, 41, *Tisiphone... Armatos ad castra vocat pallentia Manes*. Mirum omnino est, neminem editorum et interpretum, qui versum illum lacunosum retinent, ignava et otiosa repetitione offensum esse, *metuentia cominus astra Provocat, et cunctos ad prælia Divos Provocat*; Gorallum adeo insititia verba interpretari ausum, et vocabulo *admotis* substantivum *scalis*, aut nescio quid simile, addendum existimare, ut dixerit poeta, conatos Gigantes irrumpere scalis admotis. Neminem poetarum puto, in Gigantomachia describenda, scalarum usum memorasse: Noster autem ante jam dixerat, aggerem construxisse Gigantas, et per coacervatas moles scandere nisos esse.

EXCURSUS II

AD LUCILII ÆTNAM, vs. 138-141.

Cernis et in silvis spatiosa cubilia retro,
Antraque demissis pedibus fodisse latebris :
Incomperta via est operum ; tantum influit intra.
Argumenta dabunt ignoti vera profundi.

Sic libri scripti et excusi fere omnes exhibent : quidam leviter variant. Hag. et Basil. *Cervus* legit pro *Cernis*, Lugd. *spatioque* pro *spatiosa*, quæ sunt aberrationes nullius momenti. Sed altero versu codex Florentinus sic mutat : *Antraque demersas penitus fodisse latebras*. Unde videmus illud *fodisse*, quod Gorallus mutavit in *effossa*, omnes libros constanter retinere. Atque idem in loco obscurissimo satis aperte indicat, sermonem auctori esse de humano aliquo opere, quo doceatur, terram non modo natura sua multis locis cavernosam esse, sed etiam aptam recipiendis canalibus et cavis opere humano efficiendis. Scaliger verba accipit de metallariis et lapidariis fodinis, atque ita legenda putat :

Cernis et in silvis spatiosa cubilia retro,
Antraque demissis pedites fodisse latebris.

Nam etiam de opere militari intelligenda, minime dubitat. Gorallus hoc negat, et de profundioribus cubilibus majorum et minorum ferarum, quæ in silvis occurrunt, agi putat ; quomodo etiam Ascensium in scholiis intelligere video, qui adeo nomen feræ supplet, quod in ipso auctore non reperit. Gorallus tribus his rationibus movetur, quod *in silvis* esse dicuntur, in quas se abdunt feræ ; quod *cubilia* simpliciter dicuntur lustra ferarum ; quod denique hæc cu-

bilia dicuntur *pedibus* fodi, quod non conveniat, nisi feris. Quoniam autem deesse videt nomen, ad quod *fodisse* referatur, hoc mutare cogitur in *effossa*. Sed *pedibus* non ubique exstare, et *penitus* in Florentino legi vidimus, atque illud propter ablativum, duobus aliis *demissis latebris* junctum, merito suspectum est. Neque pedibus ferarum tanta effodi posse antra videntur, quæ pertingere ad cava subterranea, et probare terram cavernosam possint. Neque *cubilia in silvis* per se necessario de lustris ferarum intelligenda, contra verbum *fodisse* et sequens *operum* omnino jubet de opere hominum sub terra operantium, qua voce Plinius fossores designat, cogitare, quod in silvis fieri vel inveniri solet. Enimvero lectio codicis Florentini me ad æris ferrique metalla adducit. Sic enim ille versu tertio legit:

> Incomperta via est æri, tantum effugit ultra.

Quæ lectio mihi hoc probabilior videtur, quod Noster eamdem vocem *incomperta*, infra v. 542, de metallis et fossilibus profundiore in terra ocultis usurpat, *Quædam fortasse profundo Incomperta jacent.* Et verbum *effugit* metallum indicat. Sic enim Lucanus, lib. IV, 223:

> Non chalybem gentes penitus fugiente metallo
> Eruerent....

et Manilius, lib. IV, 396:

Eadem frequentissima in silvis et montibus silvosis, etsi etiam subinde in vacua planitie inveniuntur. In silvis primum inventa esse metalla dicit Seneca, Epist. XC, quod *incendio silvarum adusta tellus in summo venas jacentes liquefacta fudisset.* Eadem recte a Lucilio dicuntur *spatiosa*, quod Plinius, lib. XXXIII, cap. 4, ea memorat *cuniculis per magna spatia actis cavari.* Etiam latebræ de his fodinis, ut apud Senecam, Nat. Quæst. V, 15, *fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur.* Consideratis igitur his vocibus et verbo *fodisse*, quod omnium librorum est, necessario subjectum aliquod poscente, ita legendos versus esse arbitror:

> Cernis et in silvis spatiosa cubilia ferri,
> Antraque demissis Bessos fodisse latebris:
> Incomperta via est æris; tantum effugit ultra.

Sententia hæc est: Cernis etiam, vel reperiuntur adhuc in quibusdam silvis aditus magnorum specuum, in quibus fossores metallici, venas æris atque ferri persequentes, cuniculos per terram tam amplos et spatiosos egerunt, ut, qui finis venarum, et quo excurrant viæ operarum, vix reperiri queat. Quantum enim scrutando repertum et egestum est, tantum superesse adhuc, tantum effugere sollertiam ultra scrutantium videtur. Quod sane documento esse potest, quantum restet profundum in terræ visceribus, nobis incognitum, nec perscrutabile. *Bessos* ab auctore positos puto pro quolibet metalli fossore, quia hujus populi præcipua sollertia in cuniculis agendis et metallis fodiendis laudatur. Claudianus, de Consul. Mallii, v. 40:

> Quidquid luce procul venas rimata sequaces
> Abdita pallentis fodit sollertia Bessi.

Et Vegetius, de Re Milit. lib. II, cap. II, cunicularios nominat, *qui ad morem Bessorum sub terris cuniculum ducunt, et muri fundamenta perfodiunt.* Bessis admissis altero in versu, quorum nomen, ignotum librariis, facile depravari ab iis in *pedibus* aut *penitus* potuit, illico lux accedit toti loco,

ut de metallis sermonem esse videamus, adeo quidem, ut cæteras lectiones vulgatas, quas mutavimus, *cubilia ferro*, versu 1, et *via est operum*, versu 3, salva sententia retinere possimus. Neque vero mirandum, e fodinis metallorum, et cuniculis sub terram actis, cava viscerum terræ et interiores meatus ab auctore probari. Nam puteos et cuniculos profunde actos, per se credibile est, sæpe ad nativos specus et fornices subterraneos penetrasse, et opinio Veterum ferebat, iis latius et spatiosius actis immensas terræ cavitates esse detectas. Hausit hoc Lucilius sine dubio, ut multa alia, e Seneca, qui Nat. Quæst. lib. V, cap. 15, contextum terræ non totum solidum esse, atque etiam sub ea lacus et flumina esse, inter alia ex antiquo metallo demonstrat: « Asclepiodotus, inquit, auctor est, demissos quam plurimos a Philippo in metallum antiquum olim destitutum, ut exploraret, quæ ubertas ejus *esset*, qui status, an aliquid futuris reliquisset vetus avaritia: descendisse illos cum multo lumine, et multos duraturo dies; deinde longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia, et conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, ne compressos quidem terra super imminente, sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. »

EXCURSUS III

AD LUCILII ÆTNAM, vs. 426-428.

Dicitur insignis flagrasse Ænaria quondam,
Nunc exstincta stupet; testisque Neapolin inter
Et Cumas locus est, multis jam frigidus annis.

Dedimus hos versus paullo mutatos e veterum editionum lectionibus, prout eos et facillime fingendos, et ad sensum auctoris planissimos opinabamur; quamvis diffiteri nolimus, posse et alias hujus loci emendationes dari, veteris scripturæ vestigiis non dissimiles, nec sententiæ auctoris adversas. De quibus nunc hoc Excursu agere propositum est, simulque de Ænariæ insulæ situ et natura quædam memoratu digna e Veterum testimoniis repetere. Antiquæ editiones pleræque cum Mspto Helmst. legunt: *Dicitur insidiis flagrans Ænaria quondam*. Aldina autem vulgavit *Dicitur insignis flagrans*, etc. Ex *insidiis* veterum edd. Scaliger, eumque sequutus Gorallus, fecerunt *indiciis*, et Antonius *de Rooy* simul suasit legendum *Discitur indiciis*, h. e. indicia quædam docent, Ænariam quondam flagrasse. Mihi tamen stare posse videtur *insidiis*, ut significetur, Ænariam olim per insidias, h. e. repente et improviso erupisse in flammas. Quamquam, quum crederem hoc obscurius visum iri lectoribus, lectionem Aldinæ præferre et in textu usurpare malui. In altero versu vulgatæ plures habent *Nunc exstincta super tectisque*. Aldus, Pithœus et Lucius *testisque* legunt, et jungunt sequentibus *Neapolin inter et Cumas locus est*. Scaliger e vulgata effecit: *Nunc exst. superque satisque*, quod frigidum putans Gorallus scripsit *Nunc exst. supertexisse*, nimirum lapides, qui olim ignem conceperant, aggesta desuper insulæ terra. Anton. *de Rooy* haud infeliciter conjicit *super sedisse*,

quia auctor *residem* dicit Ætnam, v. 161 et 455, et *desidiam* ei tribuit v. 375, tamquam de homine loquatur. Sed fortasse magis accedere ad scripturam veterum edd. videbitur emendatio Wesselingii, qui ad Antonini Itinerarium, pag. 515, e lectione Aldinæ sic conjicit:

> Dicitur e signis flagrasse Ænaria quondam,
> Nunc extincta subest; testisque Neapolin inter, etc.

Ego tamen illud *subest* minus congruum et planum existimans, reponendum duxi *stupet*, quod verbum literis ad τὸ *super* veterum librorum proxime accedit, atque ipsius auctoris usu, aliisque ejus locis comprobatur, quibus *stupet* pro quiescit, immotum est, ponitur; e. gr. vs. 331, *nubes Pigraque defuso circumstupet humida vultu;* et vs. 339:

> Si nihil irritet flammas, stupeatque profundum.

Ænaria vero insula est in sinu Cumano, promontorio Miseno objecta, quam Plinius, lib. III, cap. 6, simul Inarimen et Pithecusam dictam esse tradit. Quamquam alii scriptores dissentire a Plinio, et Pithecusas distinguere ab Ænaria videntur, ut Livius, Ovidius, Mela; plures tamen suffragantur Plinio, et utrumque nomen de eadem insula usurpant. Quum autem subinde Pithecusæ plurali numero efferuntur, videntur eo nomine plures insulæ adjacentes, ut Prochyta aliæque, comprehendi, quod ejusdem naturæ,

Puteolani, adjacensque Neapoli. Ut Virgilius Ænariam flagrantem ignibus, et Typhœo injectam tradidit, Æneid. IX, 715 (vid. not. pag. 73, vol. IV, nost. Virgil. Ed.)

> Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
> Inarime Jovis imperiis imposta Typhœo;

ita de Neside Lucanus, lib. VI, 90,

> ....Tali spiramine Nesis
> Emittit Stygium nebulosis aera saxis,
> Antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant, etc.

cui accedit Papin. Statius, Silv. II, 2, 77:

> .... inde malignum
> Aera respirat pelago circumflua Nesis, etc.

Quum hi poetæ Nesidem insulam noxios vapores exhalare dicant, quam Lucilius suo tempore exstinctam prædicare videtur, id poetæ haud dubie e pristina fama repetunt. Cæterum eamdem maxima ex parte tunc temporis quietam, et salubrem et fertilem, et a viris nobilibus frequentatam esse, aliorum scriptorum loci, ut Ciceronis, Senecæ, Plinii testantur. Strabo, lib. V, pag. 248, edit. Cas. observat, quum totum illud mare, quod inter Siciliam et Cumas Italiæ est, in profundo continuas habeat cavernas ignitas, idque omnes illius tractus insulæ Liparæorum et Pithecusæ, et regiones circa Puteolos, Neapolin et Baias, igne fumantes, satis testentur, hoc igitur sequutos poetas omnibus hisce Typhœum subjecisse: quam in rem, locum Pindari Pyth. I, 29 seqq. subjicit, in quo pectora Typhonis Cumano æque litore, ac Siciliæ terra premi dicuntur. Hinc apparet ratio, cur Nesis etiam, Neapoli propinqua, cum Ænaria et cæteris ejus maris insulis, rabie Typhonis anhelare dicatur. Quod Ænariam Lucilius olim flagrasse, nunc exstinctam esse dicit, ejus exstinctionis caussam et modum videmur e Strabonis loco allegato posse declarare, qui refert, in medio Pithecusæ, quæ est Ænaria, collem Epopea terræ motu concussum ignes evomuisse, terramque, quæ inter ipsum et mare est, in ci-

neres versam vehementi turbine, qualis Typhonis est, sublatam tribus inde in altum mare stadiis recessisse, mare vero paulo post reversum inundasse insulam, ignemque in ea hoc pacto exstinctum : ἀναχωρήσασαν δ' οὐ πολὺ ὑποστρέψαι, καὶ τῇ παλιῤῥοίᾳ κατακλῦσαι τὴν νῆσον· καὶ γενέσθαι σβέσιν τοῦ ἐν αὐτῇ πυρός. Similiter Plinius, lib. II, cap. 88 : « In his (Pithecusis) montem Epopon, quum repente flamma in eo emicuisset, campestri æquatum planitie. In eadem et oppidum haustum profundo; alioque motu terræ stagnum emersisse; et alio, provolutis montibus insulam exstitisse Prochytam ». Lacus etiam in Ænaria mentionem facit Papin. Statius, Silv. III, 5, 104: *Ænariæque lacus medicos, Statinasque renatas*. Dicit *medicos* eos lacus, quod in ea insula aquæ scaturiebant, quæ calculosis medebantur, ut scribit Strabo paullo post eum locum, quem modo recitavimus, et Plin. lib. XXXI, cap. 2. De *Statinis renatis*, quas dicit Statius, magna doctorum hæsitatio. Domitius Calderinus et Bernartius in comment. ad Statii Silv. Statinam putant in Plinii loco allegato memorari, qui dicat, in Ænaria oppidum haustum profundo, alioque motu terræ Statinam emersisse, mendoseque in codicibus scribi *stagnum emersisse*. Eamdem Plinii correctionem aliis arrisisse doctis viris, e Casp. Barthii commentario in Stat. et ex Harduino in Not. et emend. ad h. l. intelligo; sed hic exemplarium collatorum auctoritate adductus, receptam lectionem tuetur. Nisi vero Statina apud Plinium reponenda, certum est, a nemine alio, præter Statium, eam nominari, [redacted]

ob rationem a Statio *renata* dicitur. Pithecusam olim Hieroni Syracusanorum regi paruisse, postea Campanos vel Neapolitanos ea potitos, scribit Strabo l. c. qui quum iterum bello amisissent, Cæsar Augustus eam Neapolitanis reddidit, ut Capreas ab illis acciperet. Suetonius, idem memorans in Aug. cap. 92, Ænariam nominat, unde liquet, utrumque nomen eidem insulæ fuisse. Et hoc nomen præcipue ab historicis Romanis usurpatum video; Pithecusæ Græcis maxime et antiquioribus scriptoribus, Inarimes poetis in usu est. Plinii sententia, qui Ænariæ nomen a statione navium Æneæ accepisse dicit lib. III, cap. 6, parum sane probabilis est. Nam ab Ænea non Ænaria, sed Ænearia aut Æneia potius dicenda esset. Potior ratio e Strabone petenda videtur, qui Pithecusas ob feracitatem agri et metalla auri celebratas esse memorat. Unde Vossius in Observatt. ad Melam, lib. II, 7, 179, nomen accepisse ab ærifodinis putat, atque ut ab *ære* fit ærarius, sic ab *aheno* factam esse Ahenariam, vel Ænariam contendit: qui tamen ubi adeo abundasse metallis dicit, ut tota auro, argento, ære, ferro, sale, aliisque fossilibus videretur substerni, id nondum inveni, cujus auctoritate scriptoris adserat. Pithecusam Plinius loco cit. tradit, *non a simiarum multitudine, ut aliqui existimavere, sed a figlinis doliariorum* dictam. Vulgarem tamen opinionem sequuti sunt Veterum multi, præsertim Ovidius, Metam. XIV, 90, qui Cercopes incolas in simias fabulatur mutatos, et in hanc insulam missos; tum vero defenderunt ornaruntque e recentioribus cl. Salmasius in Exercit. Plin. pag. 68, et Sam. Bochartus, de Animal. lib. III, cap. 31, pag. 994, qui Pithecusæ, Græci nominis, Latinum vocabulum Ænariam, existimant, scribuntque Enariam, quod ab Enaribus, hoc est, simiis, incolatur, Servii maxime testimonio innixi, qui ad Æn. IX, 716, scribit ex emendatione Salmasii: *Inarime, nunc Enaria dicitur, et sæpe fulgoribus petitur ob hoc, quod Typhœum premat, et quia in eam ad contumeliam simiæ missæ sunt, quas Graiorum lingua* ἄρρινας, *id est,* enares *dicunt, ob quam caussam Pithecusam etiam vocitant, licet diversi auctores varie dicant.* Itaque *enares* dictas esse simias pu-

tat, quia sine naribus, ut enodes, elumbes, elingues. Enim vero dubito, an hæc ratio satis valeat, quæ, ut ridicula, jam explosa est a Vossio. Etenim, qui enares unquam simias dixerit, nusquam reperitur, neque quisquam Veterum Enariam scripsit pro Ænaria, quæ vox si vere descenderet a *naribus*, cujus syllaba prior longa est, Statius eam non potuisset in Ænaria corripere. Et simias in ea insula abundasse, aut eo traductas esse, mihi fabulæ similis res est. Non enim simiarum patria Italia, sed Africa est, ubi etiam regiones fuisse Pithecusas dictas, Diodorus Siculus, lib. II, testatur: et nisi incolæ fortasse per cavillationem simiis similes dicti, alia profecto nominis Pithecusæ ratio fuerit necesse est. Quæ quidem a Plinio affertur, a figlinis doliariorum petita, Salmasio non probabilis videtur propterea, quod a doliis Pithusa, non Pithecusa, dicenda fuisset. At vero Plinius non a doliis, sed a doliariis eorumque figlinis, nomen derivandum censuit, eamque rationem viri docti ad Hesychium, v. Ἄριμος, et Harduinus ad Plinii loc. cit. demonstrarunt. Nempe ἀπὸ τῶν πιθήκων, id est, κεραμίων πίθων, dicunt Pithecusam nominatam; a πίθος πίθακος, seu πίθακον τὸ, unde πιθάκνιον et πιθάκνη· a πίθακον πίθηκον, πιθηκόεις, πιθηκόεσσαι, πιθηκοῦσσαι, id est, figlinæ. Cæterum memorabile inprimis est, quod Strabo lib. XIII, pag. 626, tradidit, πιθήκους lingua Etrusca dici ἀρίμους, unde fortasse Hesychius petiit, qui scribit Ἄριμος, πίθηκος. Ex ea vocis Etruscæ significatione, tamquam e fonte, petenda videtur ratio, cur Veteres Typhœum giganta, flammas exspi-

[redacted]

III, 208; Pap. Statii, Silv. II, 2, 76; Silii Ital. VIII, 542; Claudiani de Rapt. Pros. III, 184. Accurate de hujus nominis ratione disputantem videas Heynium, V. C. Excursu II ad Virgil. lib. IX. Vid. nost. ed. Virg. vol. IV, pag. 89. Ed.

EXCURSUS IV

AD LUCILII JUN. ÆTNAM, v. 500-504.

......Procul ecce vide, procul ecce ruentes :
Incolumi fervore cadunt; verum impetus ignes, etc.

Quoniam hic locus corruptissimus in veteribus libris, et ab interpretibus varie mireque tortus est, juvabit nunc totum, cum sententiis interpretum, excutere, melioremque ejus lectionem juxta atque interpretationem constituere. Veteres editiones sic fere omnes corruptissime legunt:

......Procul esse fide procul esse ruentes (*et* truentes)
Incolumi fervore cadunt, verum impetus ignes
Si fumant quondam ut ripas trajecerit amnis.
Vix junctis quisquam fixo dimoverit illas :
Vicenos persæpe dies jacet obruta moles.

Scaliger antecedentia his adjungit, et cætera sic emendat:

..........................ardentia saxa
Scintillant procul ecce fide, procul ecce ruentes
Incolumi fervore cadunt utrimsecus ignes.

Intelligit igitur de ignibus et scintillis, quas igniti et liquefacti lapides, devoluti et super incidentes, pulsu ictuque excitent, et procul adspicere cum horrore et admiratione liceat. Nam *procul fide*, inquit, ut *procul dubio*. Est mira δεινότης. Quasi in subito tumultu, ac inopina consternatione hoc dixe-

rit; ut, *Ecce manus juvenem*, etc. *Utrimsecus*, quod ex verbis vulgatarum *verum impetus* formavit, intelligit ipse de duobus crateribus, e quibus ignes erumpant. Gorallus quidem emendatam Scaligeri lectionem maxima ex parte recipit; illud tantum *procul fide*, ut inauditum et ab hoc loco alienum, rectius mutat in *procul vide;* et fatetur, re vera poetam, ratiocinatione subito omissa, quasi præsens rei adesset, et lapides ardentes ex summa Ætna cadentes procul e tuto colle videret, intentoque digito ostenderet, exclamare *Procul ecce vide, procul ecce ruentes ignes*. Præterea illud *utrimsecus* Scaligeri non de duobus crateribus, sed de duobus lapidibus inter se collisis, et scintillas emittentibus vult intelligere. Plane aliter hunc locum et fingit et intelligit Dorvillius in Siculis, cap. XIV, pag. 239, et ingeniosa quidem, sed, ut ego opinor, minus probabili conjectura sic legendum statuit:

> ......Procul este sudes, procul este tridentes:
> Incolumi fervere cadet ferus impetus ignis,
> Sic fumans quondam ut ripas trajecerit amnis, etc.

Ipse sic explicat: Nihil opus est sudibus et tridentibus ad dissipandos ignes. Licet non tentaveris ignem detrudere, per se sedabitur. Amnis hic igneus, simul ac ripas olim transgressus fuerit et obriguerit, tantæ soliditatis futurus est, ut cuneis, nedum sudibus et furcis, nequeat exscindi. Plane

[redacted]

Putat iis versibus comparationem inesse liquidi flammarum torrentis cum redundante et ripas excedente fluvio, qui pontem adeo non patiatur, nec pristinos margines agnoscat. *Amnem vix junctum* dixisse existimat, ut Virgilium: *pontem indignatus Araxes.* Nam proprie junctos fluvios esse, qui pontem patiuntur. Gorallus contra poetam hic agere contendit de liquefacto lapide, qui si forte incidat in amnem, continuo induresc at, et vix ac ne vix quidem illinc extrahi possit. Itaque pro *Si fumant* legit *Si fuerit*, in sequenti autem versu pro *junctis* recte substituit *cuneis*, et inde *fixis*, hoc tenore:

> Si fuerit quondam ut ripas trajecerit amnis,
> Vix cuneis quisquam fixis dimoverit illam;

h. e. si contigerit aliquando, ut massa vel moles ignea superatis amnis ripis in eum inciderit, ibi concreta vix cuneis potest amoveri. Sic quidem commode interpretatur Gorallus, sed in eo perperam fecit, quod hosce versus ab antecedente sejunxit, qui potius arcte cum iis cohæret. Nos quidem integrum locum minore cum mutatione vulgatæ lectionis emendamus, sed et aliter dispungendo alium inde sensum consequimur. Ac primo quidem in illis, *Procul ecce vide*, vehementer approbamus Goralli correctionem; sed quod idem cum Scaligero in altero versu *utrimsecus* recepit pro *verum impetus*, id temere factum existimamus. Nam vulgata lectio optima est, atque ea servata verior auctoris sententia aperitur. In tertio, quo vulgatæ legunt *Si fumant*, Gorallus *Si fuerit*, codex MS Helmst. tot monstra et errores scribendi congerit, ut calamus librarii errasse per plures scribarum variationes videatur. Sic fere scribit:

> Siul' fumati et hi quond' ut ripas trajecerit amnis.

In his vestigiis reperire mihi videor *Sic cumulat*, et tres igitur versus ita connecto et distinguo:

> ......Procul ecce vide, procul ecce ruentes:
> Incolumi fervore cadunt; verum impetus ignes
> Sic cumulat, quondam ut ripas trajecerit amnis.

Sensus clarus est : Vide, quam procul inde ruant fervei tes massæ (e versu 493); quamvis e longinquo advolvai tur, fervor earum non minuitur, verum ipse impetus fl ctuum ignitorum alios super alios accumulat, adeo quiden ut quondam ripas amnis implendo trajecerit. Nunc etiai sequentium versuum plane aperta est sententia :

Vix cuneis quisquam fixis dimoverit illas.

Hinc tanta subinde moles et altitudo est lapidum congest rum, ut vix cuneis in excavata foramina, aut inter humu et lapides fixis sustolli et dimoveri possint.

Vicenos persæpe pedes jacet obruta moles.

Hic sequor optimam et certam conjecturam Dorvillii, q scripsit : *Vicenos qua sæpe pedes*. Palam est, iteratam sy labam *pe* in conjunctis vocibus *persæpe pedes* effecisse, scriba alteram ignarus omitteret, alius reliquam syllaba *des* ad supplendum metrum in *dies* mutaret. Quæ adhu vulgata fuit lectio, et a Gorallo etiam usurpata, ineptu plane, aut nullum sensum habet. Cur enim hic *viceni d* nominentur? aut quem in finem necesse sit lapideam illa molem viginti dies jacere? Ineptum profecto fuerit, a ctorem scripsisse, quod congesta illa moles difficillime am veatur, propterea sæpe viginti dies jacere. Nam si vigin diebus amoveri non potest, potest fortasse pluribus, a omnino paucioribus potest, si plures operæ admoveantu

EXCURSUS V

AD LUCILII JUN. ÆTNAM, v. 575.

Et sacer in bellum numerus, sua turba regenti.

Parum ad rem faciunt, quæ hic Scaliger de *numero*, alioquin ad contemptum dicto, affert, ut in illo Horatii : *Nos numerus sumus et fruges consumere nati.* Cujus adeo contrarium significare auctor de Spartanis velit, eos scilicet non numerum fuisse merum, sed sacrum, h. e. destinatum et ordinatum ad bellum. Propius tangit Gorallus, qui *numerum* hic esse vocem existimat e militia desumptam, quæ quidem Taciti ævo frequentior fuit, qua significarentur cohortes et alia militum συντάγματα, quorum erat certus numerus. Quo respexisse putat Virgilium, Æn. XI, 599.

> Etruscique duas, equitumque exercitus omnis
> Compositi numero in turmas.

Sacrum autem dici putat hunc numerum, quod Laconicæ ἐνωμοτίαι, h. e. numeri XXV virorum, solerent sacris quibusdam adhibitis militiæ nomen dare. Fortasse et eo sensu sacros numeros dictos esse credit, quo apud Thebanos *sacra cohors*, de qua Plutarchus in Pelopida. Enimvero hæc Thebanorum cohors minime huc trahenda videtur. Nimirum hæc sacra vocabatur, quod quasi inviolabilis, invicta, et vi quadam divina prædita esset, ex electissimis viris, amantibus inter se et amatis, composita, quod firmissimum vinculum ad omnem vim sustinendam et profligandam credebatur. Atque erat igitur hæc cohors quasi nobilior pars exercitus Thebani. Numerus Lacedæmoniorum a Lucilio non simpliciter *sacer* dicitur, sed *sacer in bellum*, atque igitur non belligerantis exercitus pars, sed populi ad bellum instructi et sacrati

significatur. Omnino mihi videntur neque Scaliger, neque Gorallus, vim totam verborum hujus loci recte animo complexi. *Numerus* quidem ab auctore ea significatione sumi videtur, qua scriptores Romani argenteæ ætatis solebant cohortes, manipulos, aliaque militum συντάγματα numeros dicere, unde et auctorem Ætnæ ex ea ætate fuisse existimo, non ex aurea, qua Cornelius Severus vixit. Ea vero notione *numerum* tribuit populo Spartano propterea, quod ille totus ex numeris, h. e. variis classibus et cohortibus constabat, et ad usum ac disciplinam belli legibus et institutis suis erat compositus. Scilicet non solum exercitus instructus accuratissime in majores minoresque ordines, quibus singulis sui duces et rectores præerant, ut in μόρας, λόχους, πεντηκοστύας et ἐνωμοτίας, divisus erat, sed ipsa etiam civitas in eas classes et catervas distincta, quæ civibus in militiam describendis et instruendis inservirent. Erant inprimis diversi ordines per gradus ætatum descripti, ut puerorum, qui septennes facti in ἀγέλας, seu classes pueriles, distribuebantur: epheborum, e quibus qui alterum jam annum e pueris egressi erant, εἴρενες vocabantur, et ductores puerorum erant; denique legitimæ ætatis, qua inter viros censebantur, et, quæ virorum erant, gerere poterant. Senes adolescentium curam gerebant, assidue in gymnasiis exercentes et dimicantes spectabant, corrigebant, castigabant, seque omnium velut patres, magistros et rectores præbebant. Immo et magistri pueritiæ ex probatis viris creabantur, et hi per classes præ-

[redacted]

ıntateribus, hi enomotarchis, et hi cæteris subjectis. ıt, quod Lucilius ait, *sacer ad bellum numerus, sua egenti.* Unusquisque enim rector suam cohortem, ue cohors regentem suum accipiebat in bello, qualem ; habere in civitate consueverat. Cœnam adeo com- : capiebant in classes seu decurias descripti. (Cragius, ap. 9.) Et in summa ita assuefacti erant, ut nollent, rent privatim vivere, verum ut apum more ad rem m conglobati semper, et inter se circa principem , afflatuque quodam divino atque gloriæ siti, tantum nte alienati, patriæ essent toti. (Plutarchus in Ly- cap. XXV.) Tota Laconum vita, ex legibus et di- vetere, laborum assuetudine, duro victu, certami- t dimicationibus assiduis, asperitate castigationum uta ferendis militiæ molestiis et periculis erat, ut ıasi continua meditatio belli. Ipsum bellum quo li- susciperent, et optarent adeo, in castris solebat ıs disciplinæ rigor quodammodo remitti, exercita- »er bellum molliores erant, excolendi comam or- [ue vestis libertas permissa, reliquus etiam victus ıdstrictus et castigatus. Ita, quod Plutarchus affir- Lyc. cap. XXII, solis Laconibus inter mortales ipsum erat meditationis ad bellum respiratio: ὥστε θρώπων ἐκείνοις τῆς εἰς τὸν πόλεμον ἀσκήσεως ἀνάπαυσιν εἶναι .ον. Proinde *sacri* erant Laconum numeri in bellum, ırum ἐνωμοτίαι sacramento adstringebantur, quamquam ıtionem plane exclusam nolim; sed quod per leges cri et destinati bello, et, si ita opus esset, morti ria obeundæ devoti essent. Primaria et sanctissima ex erat, quam Demaratus apud Herodotum, lib. VIII, 4, Xerxi regi exponit, quæ vetabat, ex acie fugere mvis magnam multitudinem, sed jubebat manentes ne aut vincere, aut occumbere. (Vid. Nic. Cragius . Laced. lib. III, pag. 361; Jo. Meursius, Miscell. lib II, cap. 2.) Erant sane per hanc legem omnes monii *devota morti pectora liberæ* (Horat. Carm. IV,), et de ea devotione quum multa Lacedæmoniorum

prælia testantur, tum inprimis memorabilis Leonidæ casus, qui ad Thermopylas cum trecentis Lacedæmoniis, ingentes Xerxis copias sustinens, ad internecionem cæsus est. Denique *sacros in bellum* Lacones etiam ob hoc dici arbitror, quod in hostem moventes instructam aciem prius sacrificio facto consecrabant, et carminibus dictis advocare Deos, et quasi præsentis Dei favore animosiores reddere volebant. Memorat Plutarchus l. c. cap. XXII, ante aciem capellam immolatam a rege, tum edixisse, ut omnes coronam sumerent, et ut tibicines canerent Castoris carmen; ipsum regem simul exorsum esse carmen, quod embaterium dicitur: ad cujus numeros quum inciderent, nihil turbantes aciem, neque animis fluctuantes, tanta cum audacia simul et stabilitate animi progressos in hostem esse, ut quasi Deo aliquo præsente agi regique viderentur.

EXCURSUS VI

AD LUCILII JUN. ÆTNAM, v. 620.

....................Namque optima proles

[redacted]

narrationes sive fabulas, quibus memoriam Ætnæi ignis insignire veteres scriptores aut poetæ voluerunt, ut raptam a Plutone ex Ætna erumpente Proserpinam, atque tædas a Cerere ad investigandam filiam Ætnæ ignibus inflammatas, quibus fabulis haud dubie memoria majoris calamitatis et vastationis, per eruptionem ignis Ætnæi in agris Siculis factæ, signata est, quas tamen attingere Lucilius in carmine suo noluit. Etenim qui toto poemate philosophum magis, quam poetam egit, consulto opinor abstinuit ab ejusmodi fabulis vel traditionibus narrandis, quibus ipsi Ætnæ naturæ declarandæ nihil lucis accederet. Illud magis mirum, quum Democriti aliquando mentionem fecerit, v. 532, nunquam ab eo Empedoclem philosophum laudatum, qui quum et Siculus esset, et præcipuus rerum naturæ indagator, haud dubie de Ætnæi ignis natura exquirenda bene mereri voluit, in ipsaque ea investigatione, dum incautius ad ignem accedere contendit, in foveam igneam decidens periit. Quæ caussa mortis ejus sane credibilior est, quam quæ vulgata fama est, eum clam domo discedentem sponte se in ardentem Ætnæ caminum immisisse, ut pro Deo haberetur. Adseruit hanc famam Horatius, Arte Poet. 464,

> .... Deus immortalis haberi
> Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Ætnam
> Insiluit;

et Claudianus, de Consul. Mall. Theod. v. 72:

> Alter, in Ætnæas casurus sponte favillas,
> Dispergit revocatque Deum (1).

Sed hanc ipsam puto caussam Lucilio fuisse, ut de Empedoclis studio taceret, quod pro insano habitus videri poterat minus dignus auctor et dux in caussis Ætnæi ignis indagandis sibi fuisse. Illud contra maxime dignum persona,

(1) Et Lactantius, Instit. Div. lib. III, cap. 18: « Empedocles se in ardentis Ætnæ specum intempesta nocte dejecit, ut, quum repente non apparuisset, abiisse ad Deos crederetur ». Ed.

quam præ se ferebat, philosophi erat, ut in facto fratrui Catanensium narrando moraretur, quo ipse montis ignis quem describebat, nobilitatus, atque pietatis erga parente insigne pretium divinitus demonstratum videbatur. Aptun hoc etiam et consentaneum sententiæ, quam toties in car mine declaravit Lucilius, ignem Ætnæ divinum et sacrum opus esse, eique Deum aliquem præsidere artificem. (Vid. vers. 194 seqq.) Nam et alii scriptores, qui servatos juvenes Catanenses ex hoc igne narrant, demonstrare eo facto volunt, inesse Ætnæo igni rectorem aliquem, qui remunerare pietatem eorum in parentes, et reverentiam divini numinis, voluerit. Hunc in modum inprimis disputat Aristoteles, sive quis alius auctor libri de Mundo inter opera Aristotelis est, cap. VI, qui id agit, ut conversiones omnes, vicissitudines et mutationes rerum, sive in cælo, sive in terris fiant, testes esse moderationis Dei, qui mundum gubernet, evincat; et sigillatim de terrenis exemplum Ætnæi incendii afferens, in hoc ait numen eximio honore Piorum familiam affecisse, quod ab ipso flumine ignis deprehensos, quum senes parentes servandi caussa humeris sustulissent, tamen torrens ignis non attigit, sed diffissus hinc inde avertit se et servavit illæsos. Subjicit denique, quod in navi gubernator sit, quod in curru auriga, in choro præcentor, quod denique lex in civitate, et dux in exercitu; hoc in mundo Deum esse.

Mira vero est multitudo scriptorum veterum, qui hoc [redacted]

ritur; exstat autem in Stobæi Eclogis, Serm. LXXVII, Serm. CXCVIII, edit. Francof. 1581, pag. 676, ubi in ;ine, nescio quanta cum auctoritate, Ælianus in Var. . auctor apponitur. E Latinis præter Lucilium, poematis Etna auctorem, memorandus est Seneca, de Benef. II, cap. 37, et lib. VI, 36; Valerius Max. lib. V, cap. 4, 4; Hyginus, fabula CCLIV; Apuleius, de Mundo, pag. edit. Elmenh. Solinus Polyhist. cap. V; Claudianus, Idyl- /II, sive carmine L, quo piorum fratrum statuas, quæ t apud Catanam, graphice describit. Alii poetæ breviter ;erunt, ut Silius Ital. lib. XIV, v. 196:

> Tum Catane, nimium ardenti vicina Typhœo,
> Et generasse Pios quondam celeberrima fratres.

Ausonius de Claris Urb. XI:

> Quis Catanam sileat? quis quadruplices Syracusas?
> Hanc ambustorum fratrum pietate celebrem.

m Martialis huc respexisse videtur lib. VII, epigr. 24:

> Tu Siculos fratres, et majus nomen Atridas,
> Et Ledæ poteras dissociare genus.

ı Catanenses illi, ut pietate erga parentes, ita mutuo erga more conspirantes sunt habiti. In antiquo codice An- ogiæ Palatino vel Vaticano, quem Nic. Heinsius inspe- lecta sunt epigrammata aliquot tabulis adscripta, quæ ı in columnis templi Apolloniadis, Eumenis et Attali ım matris, apud Cyzicum fuerunt affixæ, et memora- ; antiquitatis historias tenuerunt expressas. In his etiam la fuit juvenum Catanensium, parentes servantium, cum rammate, cujus hoc lemma in dicto codice antiquo ıt (nam epigramma ipsum periit): Ἐν δὲ τῷ ιζ´ Ἄναπις καὶ ιομος, οἱ ἐκραγέντων τῶν κατὰ Σικελίαν κρατήρων διὰ τοῦ πυρὸς οὐδὲν ι τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς βαστάσαντες ἔσωσαν. In decimo octavo ›pinacio sequebatur Cleobis et Biton, quod fratrum par liis etiam scriptoribus jungitur Catanensibus, ut a Valer. :. et Hygino ll. cc. Referunt Nic. Heinsius in notis ad

Claudiani. Idyll. de piis fratribus, et cl. Salmasius Exercit. ad Solinum p. 78. E recentioribus eruditis, præter interprete scriptorum allegatorum, de fratribus Siculis egerunt Cælius Rhodiginus, Lect. Antiq. lib. XI, c. 17; Cluverius, Sicilia Ant. lib. I, cap. IX, p. 120; Chr. Ad. Rupertus, Dissert. ad Val. Max. pag. 334; Gottfr. Olearius, ad Philostr. Vit. Apoll V, 17; Petr. Burmannus sec. comment. ad numism. Sicula Tab. IV, pag. 314 seq. Apponemus ante omnia historian de miraculo isto, et pietate juvenum Catanensium, et quidem ex multis selectam Cononis Grammatici, Narrat. cap 43, quæ et luculentior cæteris, et narrationi Lucilii conve nientissima videtur: « Ignis Ætnæi crateres tantas aliquando fluminis instar, flammas per eam regionem effuderunt, u Catanæis (urbs autem Græca Siciliæ Catana est) extremun urbi interitum certissimo allaturæ viderentur. Ex ea igitu cives quam citissime fugientes, aurum alii, alii argentun efferebant, alii vero quæcumque subsidium in exsilio allatur videbantur. Anapias tantum et Amphinomus, præ omnibus parentes senio confectos, humeris impositos, fugientes ex tulerunt. Cæteros interim flamma exurens exstinxit, quæ i horum circuitu ita diffindi visa est, ut insulæ in modun circum circa locus igne liber fieret. Quare Siculi *Piorum* regionem locum eum appellarunt, et lapideas in horum viro rum monumento statuas, divinorum simul illorum atque humanorum factorum testes, collocarunt ».

De nominibus et patria eorum juvenum valde differunt

Anapis certe legitur in lemmate epigrammatis, quod supra protulimus, et videtur hoc ei nomen commune fuisse cum fluvio Siciliæ, Anapis dicto, cujus meminit Ovidius Met. V, 417, et Pont. II, 10, 26. Hic tamen quum Græcis etiam Ἄναπος dicatur, teste Æliano, Var. hist. II, 32, non videtur pro alterutro eorum nominum valde pugnandum esse. Quin nomen Anapias pluribus niti auctoribus et monumentis antiquis videtur, inprimisque a Burm. probatur. Nam et Conon habet, et Strabo, et Carrera in Monum. hist. Catan. Tab. VII, n. 41, nummum Catanensium profert, ubi ad figuram duorum juvenum nomina ΑΜΦΙΝΟΜΟΣ et ΟΝΑΠΙΑΣ sive Ἀνάπιας leguntur. Quem quidem nummum pro spurio non sine caussa habet Dorvillius in Sicul. cap. XIII, p. 219; eadem tamen nomina Carrera in Descript. Ætnæ, lib. II, c. 5, testatur in duabus statuis vetustis, a Fulvio Terbello, poeta Italo, an. 1570 in via Romana visis, exstitisse, atque alteri ejus, qui patrem ferebat, inscriptum fuisse ΑΜΦΙΝΟΜΟΣ; alteri, qui matrem, ΑΝΑΠΙΑΣ. Alterum par nominum piorum juvenum a Solino refertur, quæ tamen diversitas a controversia est, qua idem scribit, Syracusanos civibus suis honorem eum insignis pietatis contra Catanenses asseruisse. « Inter Catinam, inquit, et Syracusas certamen est de illustrium fratrum memoria, quorum nomen sibi diversæ partes adoptant. Si Catinenses audiamus, Anapis fuit et Amphinomus; si, quod malunt Syracusæ, Emanthiam putabimus et Critonem. Catinensis tamen regio caussam dedit facto, in quam se quum Ætnæ incendia protulissent, juvenes duo sublatos parentes evexerunt inter flammas, illæsi ignibus. Horum memoriam ita posteritas munerata est, ut sepulcri locus nominaretur *Campus Piorum* ». E verbis Solini colligimus, hanc sententiam Syracusanorum fuisse, ut dicerent, factum id quidem pium et illustre evenisse Catinæ, sed auctores non cives Catinenses fuisse, sed Syracusanos, Emanthiam et Critonem, qui tum forte Catinæ vel peregre agerent cum parentibus suis, vel habitarent. Delrius in loco Solini *Æmanthiam* edidit, quod Græcum non est: Salmasius *Emantiam*. Ipse tamen scribendum putat *Ematiam*, hoc est Ἠματίαν, nisi *Emantiam*

sit pro *Imantiam*, Ἱματίαν. Alterum nomen ejusdem libri su gesserunt *Cretonem*, unde conjiciebat *Crethonem*, τὸν Κρήθων quod nomen Græcum est. Alia nomina juvenum profe Ælianus, seu qui alius auctor est, apud Stobæum l. c. nem *Philonomi* et *Calliæ*: Πρώτῃ καὶ ὀγδοηκοστῇ Ὀλυμπιάδι φασὶ τὴν Αἴτν ῥυῆναι, ὅτε καὶ Φιλόνομος καὶ Καλλίας, οἱ Καταναῖοι, τοὺς ἑαυτῶν πατέρ ἀράμενοι διὰ μέσης τῆς φλογὸς ἐκόμισαν, τῶν ἄλλων κτημάτων καταφρονήσαν τες· ἀνθ' ὧν καὶ ἀμοιβῆς ἔτυχον τῆς ἐκ τοῦ θείου· τὸ γάρ τοι πῦρ θέντων αὐτῶ διέστη, καθ' ὃ μέρος ἐκεῖνοι παρέγινοντο. Diversitas hujus narrationi non solum in nominibus, sed in eo etiam cernitur, quo Philonomus et Callias Catinenses quidem cives, sed no fratres perhibentur, et ab iis non ambo parentes, sed al utroque suus pater asportatus esse dicitur. Ne illi quidem pro fratribus certo habendi, qui quarto loco a nobis memorandi sunt, et ab Hygino l. c. nominantur: « In Sicilia, inquit, quum Ætna mons primum ardere cœpit, Damon matrem suam ex igne rapuit; item Phintia patrem ». Multum turbare vulgares narrationes Hyginus videtur. *Damon* et *Phintias*, sive Pythias, celebrata sunt amicorum e Pythagoræis nomina, non fratrum, Siculi tamen, quorum unus pro amici reditu se vadem Dionysio tyranno obtulit, alter autem dicto tempore rediit, ut amicum vadimonio mortis liberaret; qua de historia videndi Cicero, de Offic. III, 10; Manil. lib. II, 58 seq. Valer. Max. lib. IV, cap. 7, ext. 1. Contra Hyginus amicos eo vadimonio spectatos Mœrum et Selinuntium appella Fab. 257, atque ubi Damonem et Phintiam ob servato

miremur; contra tamen non diffitemur, tot appellationes diversas juvenum Catanensium, a diversis scriptoribus in uno eodemque facto adhibitas, magnam difficultatem et dubitationem posse injicere, nisi statuamus, quod per se est probabile, diversis temporibus et diversis Ætnæi ignis eruptionibus, idem vel simile pietatis filiorum in parentes exemplum contigisse. Primarium et maxime celebratum esse arbitror, quod primum fuit, quum Ætnæi incendii profluvium, ante incognitum, exundante primum cratere agros circumjacentes obrueret, atque hoc Amphinomi et Anapiæ factum esse puto. Nam in prima effusione fluminis ignei, quo major civitatis, repentina et improvisa calamitate oppressæ, perturbatio fuit, hoc illustrior fuerit, necesse est, juvenum pietas juxta atque fortitudo, qui relictis aliis opibus parentem utrumque media ex flamma, et e præsentissimo vitæ periculo eriperent. Hoc pietatis exemplo ubique laudato, et summis honoribus affecto, sine dubio excitati sunt alio tempore alii, ut Ætna iterum in agrum Catanensem exæstuante laudem et gloriam ex simili facto peterent. Quo pacto aliis temporibus Philonomi et Calliæ, Emanthiæ et Crithonis, Damonis et Phintiæ factum exstitisse credimus. In Lycurgi narratione hoc adeo a cæterorum omnium relatione diversum reperimus, quod non duo juvenes, ut alii, sed unum, qui patri succollaverit, memorat. Τοὺς μὲν οὖν ἄλλους ὁρμῆσαι πρὸς φυγὴν, τὴν αὐτῶν σωτηρίαν ζητοῦντας· ἕνα δέ τινα τῶν νεωτέρων, ὁρῶντα τὸν πατέρα πρεσβύτερον ὄντα, καὶ οὐ δυνάμενον ἀποχωρεῖν, ἀλλ' ἐγκαταλαμβανόμενον, ἀράμενον φέρειν. Et quamquam deinde locum eum, quo recedens ignis tutam stationem portanti patrem prebuit, dicit appellatum esse Campum Piorum, ipsa tamen narrationis ejus series ostendit, Piorum nomine ab eo non duo fratres, ut ab aliis, sed filium et patrem intelligi, quod, ut filius pietate in patrem, sic pater cum filio pietate et reverentia erga Deos conspicui fuerint.

Diserte Hyginus primarium id pietatis in parentes exemplum contigisse dicit, quum Ætna mons primum ardere cœpisset, licet forte in nominibus juvenum erret. Exinde poterit fortasse ipsum tempus et annus, quo contigerit, de-

finiri (1). Ac quidem, quo primum aperiri mons et ejectare favillas cœperit, id tempus plane obscurum et ignotum est. Neque vero hoc nunc quærimus, sed illud maxime, quo primum exundare, et liquefacti lapidis et bituminis fluviis vicinas regiones late devastare cœpit, quod credibile est multo serius, et post plura demum incendia evenisse. Talis enim exundatio fuerit necesse est, quæ urbem Catinam ita obrueret et vastaret, ut civibus omnibus fugiendum aut pereundum esset. Quod etiam videmus a scriptoribus memorari, qui Catinæ calamitatem, e qua juvenes Siculi parentes suos eripuisse feruntur, paullò disertius describunt, ab Aristotele, Conone, Pausania. Dicunt flammas torrentes e crateribus Ætnæ, instar fluvii, in agros Catanenses effusas. Hoc igitur si primum accidit tum, quum juvenes Catanenses celebre specimen pietatis ederent, Ælianus Stobæi videtur facti ejus tempus et annum designare. Πρώτῃ, ait, καὶ ὀγδοηκοστῇ Ὀλυμπιάδι φασὶ τὴν Αἴτνην ῥυῆναι, *Olympiade octogesima prima Ætnam dicunt igne fluxisse.* Id tempus incidit in annum circiter vicesimum ante bellum Peloponnesiacùm, regnante in Persis Artaxerxe I. Neque vero circa ea tempora Ætnam graviter arsisse ab aliis scriptoribus relatum legimus, nisi velimus huc trahere, quod Orosius, de bello civili inter Artaxerxem et Cyrum, Darii filios, agens, lib. II, cap. 18, memorat: « His temporibus gravissimo motu terræ concussa Sicilia, insuper exæstuantibus Ætnæ montis ignibus favillisque calidis, cum detrimento plurimo agrorum villarumque, vastata est ». Hic

[redacted]

obruerunt, et Locridis latus, in quo Atalante oppidum, maris impetu abscissum, in insulam abiit. Hoc autem accidit Olympiade 88, anno quinto belli Peloponnesiaci. De eodem profluvio ignis Ætnæi loquitur Thucydides, fine libri III, nempe quod Olympiade 88, anno secundo factum est, anno ante natum Christ. 427. Additque hoc profluvium quinquagesimo a superiore anno emanasse; omni numero vero ter evenisse, ex quo Siciliam Græci incolere cœpissent. Quod igitur secundum a primo incendium dicit, factum est Olympiadis 75, anno 4, quo tempore Xerxes in Græciam transiit, atque adeo antiquius est eo, quo Ælianus Amphinomi et Anapiæ factum enituisse dicit, Olympiade 81. Quum autem minime credibile sit, ignorari hoc tam celebre a Thucydide potuisse, fere eo propendet animus, ut putemus, hoc ipsum illud fuisse, quod Thucydides secundum a Græcorum in Siciliam adventu dicit, et Ælianum numerum Olympiadis non accurate designasse. Cluver. in Sic. Ant. de Campo Piorum apud Catinam agens, p. 122, etiam quæstionem de tempore facti attingit, idque plane incertum esse ait, nisi quod ante Alexandri M. ætatem factum, ex oratione Lycurgi perspiciatur, quam hic circa dicti regis ætatem Athenis contra Leocratem habuit. Cluverius Æliani et Hygini testimonia, a nobis producta, ignoravit, quibus si usus esset, potuisset sane in ætatem illius facti paullo accuratius inquirere (1).

Etsi vero de anno et tempore, quo incendium Ætnæ, insigni pietatis documento illustratum, contigit, nihil certi constat, ipsa tamen pietas juvenum monumentis publicis Siculorum ad memoriam sempiternam consecrata est. Testatur Conon: Διὰ ταῦτα οἱ Σικελιῶται λιθίνας εἰκόνας ἐν αὐτῷ τῶν ἀνδρῶν τῷ μνημείῳ ἀνέθεσαν. Has statuas a Catanensibus positas, et ad

(1) Paullo distinctius annos incendiorum Ætnæ notat Thomas Lydiatus, in adnotationibus ad Chronicum marmoreum, Epoch. 53, et tertium effluvium Ætnæ, quod Thucydides significat, accidisse conjicit Olympiade 96, ineunte archonte Athenis Phormione, anno ante Christum 424, idque memorari a Diodoro Siculo, lib. XV. Ed.

seram ætatem religiose conservatas, liquet ex singulari Idyllio Claudiani de iis scripto, cujus epigraphe in optimis codicibus hæc est: *De piis fratribus, et eorum statuis, quæ sunt apud Catinam.* Nisi forte Claudianus hoc carmen ex antiquiore Græco, ut alia plura, traduxit (et affirmat ipse Lucilius v. 637, factum juvenum piorum multis poetarum carminibus celebratum esse), colligendum ex eo est, statuas eorum juvenum ad ætatem usque Claudiani superfuisse. Quamquam, eas, a poeta descriptas, diversas fuisse ab istis, quas Catanenses primitus posuerunt, fortasse exinde colligas, quod non lapideas, sed aheneas, describere videtur. Conferendum autem id carmen præcipue est cum Lucilii narratione, quia multa ejus supplet, atque inprimis juvenum, parentes suos portantium, et parentum eorum humeris insidentium, vultum, gestum, et habitum luculente et ingeniose, tamquam pictor, describit. Ne in ea descriptione ipsi nimis copiosi videamur, luculentam juvenum gradientium picturam ex ipso carmine huc transcribemus, a versu 7 ad 18:

Grandævi gemina sublimes prole feruntur,
  Et cara natos implicuere mora.
Nonne vides, ut sæva senex incendia monstret?
  Ut trepido genitrix invocet ore Deos?
Erexit formido comam, perque omne metallum
  Fusus in attonito palluit ære tremor.
In juvenum membris animosus cernitur horror,

[redacted]

filii et lævo brachio sustineri; matrem vero, trepidis bus ad cælum sublatis orantem Deos, ambabus filii , ut sexu debiliorem, conclusam teneri. Scilicet Catas nummis suis piorum juvenum figuras, tamquam priım civitatis suæ symbolum, et celebratissimum ornaum, sæpissime signarunt. Duos ejus generis nummos et Laur. Begerus Thes. Brandenb. t. I, pag. 390: unum Burmannus, Numism. Sic. tab. IV: plurimos P. Car-Monum. Catan. lib. III, cap. 22, tab. VII, vol. X . Sicil. quorum explicationem dedit pag. 291 et 292: que Jo. Jac. Gesnerus Numism. Gr. popul. et urb. tab. ítiam Romanorum in nummis hoc par piorum fratrum ıum est, tamquam symbolum Pietatis. Præsertim in iæ Pompeiæ nummis unus est a Sexto Pompeio, Cn.). F. signatus, plane memorabilis, quem descriptum e licet apud Ursinum, pag. 219, n. 1, in Thes. Morell. pag. 337; *Vaillant*, Famil. Rom. t. II, pag. 269, et CXIV, n. 17; Carrera Monum. Catan. tab. VIII, n. 45, 3; Petr. Burmanni Comment. ad Numism. Sic. p. 319, Nummophyl. Schulziano, p. 234. In adversa parte Pompeii caput est cum epigraphe MAG*nus* PIVS *rator* ITER*um*: ante lituus, pone guttus. In altera parte ır PRÆF. CLAS*sis* ET ORÆ MARIT*imæ* EX S*enatus ulto*, et visuntur tres personæ, quarum media aliquaninclinata dextra tenet acrostolium, et dextrum pedem navis imponit: utrimque persona, quæ humeris imam gestat. In his Amphinomi et Anapiæ, fratrum Cataum, pietatem erga parentes signari fatentur nummorum ›retes. Atque ii respiciunt ad cognomentum Pii, quod utum Sexto Pompeio in nummis est, quod receptis ci-, Triumvirorum proscriptiones effugientibus, patris sque cædem vindicare studuit. Cæteros Pompeii titulos ıummo legendos nunc prætereo. Sed Pietatis symbolum ribus Siculis petiit hanc maxime ob caussam, quod rei i a senatu præfectus Siciliam classe occupavit, et diu t contra Cæsarem Augustum, qui eum, hac dignitate ıtum, aliquoties frustra petivit, ut apud Dionem Cas-

sium, lib. XLIX, et Appian. lib. V, p. 720 seq. legi potest. Unde figura ea, quæ inter fratres Siculos media est, et pedem proræ navis imponit, ipsum Pompeium significari arbitror, quod is bello navali maxime patrem ultus est, eoque bello, quum Messanam, Mylas et Naulochum, omnemque oram maritimam præsidiis teneret, Ætna immaniter fremere incipiens, et regiones simul æstu flagrantes, copiis Augusti terrori et periculo fuerant, ut Appianus refert lib. cit. Neque enim adsentire iis interpretibus nummorum possum, qui sub ea figura Neptunum intelligunt, eumque medium inter pios fratres positum existimant, quod ii Neptuni monitu parentes Ætnæis incendiis eripuerint. Falso enim putant hoc a Strabone perhiberi, qui libro VI, p. 269, post memoratam Amphinomi et Anapiæ pietatem, pergit, Ætnæ incendium et ejectionem favillæ contingere, quando ita Neptuno videatur, ὅταν τῷ Ποσειδῶνι φαίνηται. Quo sane, si ipse locus sanus est, nihil aliud tradit Strabo, quam tempestate maris, et spiritu per cavernas subterraneas agitato, ignes Ætnæ accendi. Recte etiam existimatur Amphinomus patrem ferens occurrere in nummo gentis Herenniæ, edito ab Ursino, p. 120 et 121, et *Vaillant*, Famil. Rom. vol. I, tab. LXIX, et p. 485. In cujus parte anteriore est epigraphe PIETAS cum capite Pietatis, in posteriore M. HERENNI, et homo concitato gradu alium humeris insidentem ferens. Quem Ursinus hoc nummo signari putavit Æneas cum Anchise patre, qui alias frequens Pietatis symbolum apud Romanos est, solet paullo aliter fingi, aut

EXCURSUS VII

AD LUCILII JUN. ÆTNAM, VERSU ULT.

Sed vere cessere domus et rura piorum.

Pro omine suam de piis hominibus narrationem claudit poeta, et sanctos juvenes ait nunc post fata in præmium pietatis suæ vere accepisse Campum Piorum, quem dicatum sibi tenere apud Catinam dicantur. Exclamare quasi cum Virgilio videtur, Æn. VI, 638:

> Devenere locos lætos, et amœna vireta
> Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.

Nempe in eorum beatitate significanda alludit ad *Campum Piorum*, quem Catanenses in monumentum pietatis eorum consecrasse, tradunt scriptores. De quo campo nunc paullo exactius dicamus, quod res indigere accuratiore explanatione videtur, neque campi illius ratio ab eruditis, qui hoc argumentum attigerunt, recte intellecta est. Dorvillius in Siculis, cap. XIII, pag. 218, neque minus alii existimant, Campum Piorum apud Catanenses dictum, quod pii fratres in eo sepulti essent, et statuæ, quas Claudianus descripsit, in eorum monumento positæ. Et sane res ea non caret auctoritate, et diserte Solinus: « Horum memoriam ita posteritas munerata est, ut sepulcri locus nominaretur Campus Piorum ». Neque tamen vel Solinus totam appellationis ejus rationem verbis complexus est, vel alii cæterorum scriptorum testimoniis comparatis recte indagarunt. Ac primo quidem Piorum nomine et honore non solum fratres illi, parentes suos ex igne servantes, sed et familia, cujus filii erant, apud Catanenses claruisse videntur, et parentes æque nota pietate erga Deos, ac filii pietate erga parentes, opinione civium suorum me-

ruerunt, ut illæsi ignes Ætnæos evaderent. In antiqua inscriptione Græca apud Gualther. in Tab. Ant. Inscr. Sicil. pag. 28 edit. Panorm. quam P. Burmannus l. c. pag. 319 allegat, Catana ipsa dicitur ΕΥΣΕΒΕΩΝ ΚΛΥΤΟΝ ΑΣΤΥ, neque ea appellatio solos fratres Catanenses respicere videtur. Clarius scriptores, qui calamitatem Catanensium narrant, τῶν Εὐσεβῶν nomine parentes una cum filiis, qui eos servarunt, intelligunt. Aristoteles, sive auctor de Mundo: ἔνθα καὶ τὸ τῶν εὐσεβῶν γένος ἐξόχως ἐτίμησε τὸ δαιμόνιον, περικαταληφθέντων ὑπὸ τοῦ ῥεύματος· et paullo post, καὶ ἐτήρησεν ἀβλαβεῖς ἅμα τοῖς γονεῦσι τοὺς νεανίσκους. Lycurgum, superiore Excursu jam observavimus, memorare, unum tantum filium cum patre ex incendio servatum; et hic tamen eum locum, ubi hi duo servati sunt, dicit τῶν Εὐσεβῶν χῶρον vocatum esse. Porro autem ex testimoniis scriptorum accuratius consideratis intelligitur, Campum Piorum dictum esse non a sepulcris piorum fratrum, sed quod eo loco flamma, quum eos pæne apprehendere videretur, veluti diffissa discesserit, et fugientibus tutam stationem præbuerit. Clare hoc tradit Conon, si recte attendatur. Qui postquam dixit, flammam alios exurentem circa pios fratres diffindi visam, ut locus igne liber fieret, tum pergit, Διὰ ταῦτα οἱ Σικελιῶται τὸν δὲ χῶρον ἐκεῖνον Εὐσεβῶν χῶραν ἐκάλεσαν· καὶ λιθίνας εἰκόνας ἐν αὐτῷ τῶν ἀνδρῶν τῷ μνημείῳ, θείων τε ἅμα καὶ ἀνθρωπίνων ἔργων, ἀνέθεσαν. Aperte hic enuntiat, eum ipsum locum, quem flamma absistens liberum piis juvenibus reliquerit, vocatum esse Piorum regionem. Dicit quidem monumentum iis hac

ωniam, publice factum esse, ultro concedimus. Nunc accidit, ut traditum a scriptoribus observemus, igne juvenes urentum bajulos circumeunte, locum vacuum effectum ıe, quasi insulam flumine igneo conclusam. Lycurgus: ἠρεται καὶ κύκλῳ τὸν τόπον ἐκεῖνον περιῤῥεῦσαι τὸ πῦρ, καὶ σωθῆναι τούτους νους. Et expressius Conon: αὐτοὺς δὲ περιεσχίσθη τὸ πῦρ, καὶ ὥσπερ σος ἐν τῇ φλογὶ πᾶς ὁ περὶ αὐτοὺς χῶρος ἐγένετο. Similiter Apuleius : mundo: « Illa flammarum fluenta divino separata discio, quasi duo flumina ex uno fonte manantia, locum um ambire maluerunt obsidione innocenti. Inerant boni ıjuli, religiosis sarcinis occupati ». Hæc forma loci illius, ›stea haud dubie ad memoriam servata diligentius, atque star insulæ conclusa, in caussa fuit, ut aptissimum ei ›men *Campus Piorum*, ipseque insulis beatorum adsimindus videretur. Notum est, in poetarum fabulis loca inrorum, animis recipiendis destinata, Stygis vel Acherontis ıdis, tamquam insulas, coerceri. (Vid. quæ notavimus l Eleg. VII, 24, hujus edit. t. II, pag. 265. Ed.) Campi lysii, piorum habitatio apud inferos, disjuncti flumine a liquis sedibus, et quæ vocantur Insulæ beatorum, Oceano rcumfusæ et discretæ ab orbe reliquo dicuntur. Unde *des discretæ piorum* Horatio, Carm. II, 13, 23; *Secreti urs orbis mundusque piorum* Calp. VIII, 20, vocantur. Hæc nago igitur sedium separatarum, quas poetæ apud inferos iorum manibus assignabant, comparata cum Campo Pioım, ad honorem piorum juvenum apud Catinam conseato, poetam nostrum eo duxit, ut *vere* nunc eos campum lysium et Piorum sedes incolere diceret. Atque hinc liuet, sic prorsus legendum esse hunc versum, uti scripsiıus, et, quam veteres quædam editiones exhibent, lectioem *Sed jure* vel *pure*, aut, quam Barthius substituere oluit, *Sed veris cessere domus*, alienam plane esse, et graım sententiam auctoris debilitare. Nempe *veris domus* gendum putat Barthius, Advers. XLIX, cap. 6, quod in ımpis Elysiis, sanctorum post obitum amœnissimo reıssu, ver perpetuum esse dicatur. Hoc etsi verum est, et iorum poetarum locis facile probandum, ut Tibulli I, 3,

61, Valerii Flacci I, 844, Claudiani R. Proserp. II, 288; superfluum tamen hoc loco, et a scopo auctoris alienum est, ut taceam, quamvis perpetuum ver tribuatur Elysio, neminem tamen poetarum ibi ipsam Veris domum collocasse. At *domus piorum* aptum et scopo auctoris conveniens est, quo alludere ad sepulcrum et monumentum fratrum Catanensium vult. Nam ut sedes inferorum *domus Stygia*, *domus Plutonia*, *domus Elysiæ* vocantur poetis, quorum hic maxime notabilis locus Martialis est, lib. XII, ep. 52,

> Accipient olim quum te loca læta piorum, etc.
> Non erit in Stygia notior umbra domo.

ita etiam sepulcra poetis sunt *æternæ* defunctorum *domus.* Auctor Elegiæ ad Liviam, v. 73:

> Claudite jam, Parcæ, nimium reserata sepulcra,
> Claudite! plus justo nam domus ista patet.

Et in Epitaphio Petronii Antigenidis: *Hæc domus æterna est, hic sum situs, hic ero semper.*

—In epigr. 149, lib. IV Anthol. Burmannianæ, v. 2:

> Hac jacet æternum Sabis humata domo.

In epitaphio Virgilii, apud eumdem:

> Hæc tibi, Virgilii, domus est æterna sepulto.

Seneca, Hippol. v. 1241:

DIDIA. T. L. SALVIA. MATER.
IN. MEO. DOLORE.
IN. HOC. SEPVLCHRO.
VIVA. NOMEN. INSCRIPSI. MEVM.
HAEC. EST. DOMVS. MEA.
CVM. MEIS.

n Narbonensi Inscript. apud Maffeium, in Galliæ Antiq. ıt. XV, pag. 71 :

Hanc siquidem nobis fata dedere domum.

Epitaphio Lesbiæ apud Pith. p. 95 :

Hanc sibi sola domum corporis instituit.

ılibi sæpe, ne nimia afferam. Vid. Bonifac. de comp. aph. cap. 2, et Oliverium, ad Marm. Pisaur. p. 168. Ed. enique in fine versus legendum esse *rura Piorum*, non, mnes editiones præferunt, *jura*, eadem suadet compara- ı poeta instituta, Campi Piorum, in quo monumentum tatuæ erant fratrum Catanensium, cum campo Elysio, et campus piorum dicitur a Lucano, lib. III, 12 :

Sedibus Elysiis, campoque expulsa piorum
Ad Stygias, inquit, tenebras, manesque nocentes
Post bellum civile trahor.

ne *rura piorum* insolens esse existimes, *arva* et *jugera um* tibi et alii poetæ dabunt. Ovidius, Metam. XI, 62 :

Cuncta recognoscit; quærensque per arva piorum
Invenit Eurydicen.

tor Elegiæ ad Liviam, v. 329 :

Ille pio, si non temere hæc creduntur, in arvo
Inter honoratos excipietur avos.

udianus in Eutr. I, 453 :

.... tuque o, si forte inferna piorum
Jugera, et Elysias scindis, Serrane, novales.

LUCILII JUNIORIS

ALIORUM CARMINUM FRAGMENTA.

I. Seneca, Natur. Quæst. lib. III, cap. i.

Sive ut apud te, Junior carissime, invenio:

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis *.

* *Eleus amnis* dicitur hoc versu Alpheus, fluvius Achaiæ, quem dicebant sub mari cursum agere et in Sicilia apud Syracusas sub nomine Arethusæ rursus erumpere. Iterum hujus versus meminit, quamvis non recitet, Seneca, in libro III Naturalium Quæstionum, cap. 26 : « Quidam fontes, inquit, certo tempore purgamenta ejectant, ut Arethusa in Sicilia; quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alpheon ex Achaia eo usque penetrare, et agere sub mare cursum, nec ante, quam in Syracusano litore, emergere. Ideoque iis diebus, quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc et a te traditum est in poemate, Lucili carissime, et a Virgilio, qui alloquitur Arethusam : *Sic tibi quum fluctus*, etc. » Apparet, eum versum Lucilii ex eo poemate fuisse, in quo de rebus memorabilibus Siciliæ egerat. De quo poemate plura diximus in Prœmio. Phrasi *exsilit amnis* similiter usus est Lucilius in Ætna, v. 324 : « Donec confluvio revolutis æstibus, omnis Exsilit ».

[redacted]

III. Idem, Epistola XXIV.

quum descripsisses, quo soles ore, semper quidem s, nunquam tamen acrior, quam ubi veritati com- verba, dixisti :

Mors non ultima venit ; quæ rapit, ultima mors est *.

c versum sub Lucilii Ju- mine Pithœus inter Epigr. vet. in fine libri III, pag. Lugd. et post eum P. Bur- , Antholog. Lat. lib. III, o, ediderunt, eoque nomen alias obscurum et incogni- ter poetas Latinos quodam omparere fecerunt, quod gno poemate de Ætna ei multo magis conspicuum ; fecimus. Dederunt autem paullo aliter ; nempe ut in Seneca edidit : « Mors venit, sed, quæ rapit, mors est ». Ante Muretum bri, ut nos. Et Lipsius ve- ectionem teneri postulat, articula *sed*. Idem putat, m heroicum in binos ana- edigi, hoc modo : « Mors na venit ; Quæ rapit, ulti- i est ». Sententiam Lipsius e ait : Non quæ venit, et teriit, mors est : sed illa quæ rapit ultima, et nos Gronovio Lipsius videtur sententiam non assequutus esse, eamque e contextu et ad mentem Senecæ aliter explicat : «Falsum est, inquit Lucilius, mortem ultimam rerum venire, vel venisse : multis mortibus conficimur, et sæpe ad nos venit, antequam rapiat : sed illa mors, quæ nos rapit et aufert, ipsarum mortium est ultima ». De eodem versu Gronov. egit in Epist. ad Nic. Heinsium, t. III Syllog. Burm. p. 185. Burmannus sec. lectionem Mureti defendit ad Anthol. l. c. quod in vulgatæ prima parte *Mors non ultima* alienum videbatur. — Et confirmari putat lectionem *non una* ex versu Statii, Theb. I, 109 : « Et populis mors una venit », i. e. eadem communis vel certa ; ubi alii male legunt *multa*. Ed. — Sed adludit Lucilius haud dubie ad vulgare dictum, quo *mors ultima*, scilicet omnium rerum finis, dicitur, ut Petronius in Trojæ halosi, « continuat in mortem ultimam somnos ». atque Horatius, Epist. I, xvi, 79, « mors ultima linea rerum ».

CORNELII SEVERI

FRAGMENTUM

DE MORTE CICERONIS.

EX M. ANNÆI SENECÆ SUASORIA VII.

ORAQUE magnanimûm spirantia pæne virorum
In Rostris jacuere suis; sed enim abstulit omnes,

1. Seneca hoc profert fragmentum Corn. Severi, postquam varia Ciceronis elogia e disertissimis historicis recitavit, subditque: «Nemo tamen, ex tot disertissimis viris, melius Ciceronis mortem deploravit, quam Corn. Severus». Descriptionem autem harum calamitatum sat copiosam habemus, quum apud Plutarch. in vitis Ciceronis et Antonii, tum in Dionis libro XLVII. Qui fontes omnibus quum pateant, pauca tantum [redacted]

tur. Hæc est adnotatio Goralli, quam introductionis loco nostris præmittere placuit.

2. *In Rostris jacuere suis*, quæ olim frequentibus concionibus celebraverant, et quasi sua fecerant. Similiter Florus, Hist. Rom. IV, 6, 5: «Romæ capita cæsorum proponere in Rostris jam usitatum erat: verum sic quoque civitas lacrymas tenere non potuit, quum recisum Ciceronis caput in *illis suis Rostris* videre- [redacted]

uam sola foret, rapti Ciceronis imago.
redeunt animis ingentia Consulis acta,
eque manus, deprensaque fœdera noxæ,
:iumque nefas exstinctum, et pœna Cethegi,

us, Theb. VI, 669 : « et es Abstulit in se oculos ». . Ital. XVII, 648, ubi de Scipionis: « Sed non ulla ntesque oculosque tene- ı visa Hannibalis campis mago ». Ed.—Sic Livius). 5, de Bruti filiis: « Sed relut ab ignotis capitibus, beri omnium in se aver- os». In eumdem modum ı, de spectaculo eo capi- is propositi loquitur Cre- rdus apud Senec. Suas. :ipue tamen solvit pectora n lacrymas gemitusque ıput ejus deligata manus livinæ eloquentiæ mini- :orumque cædes privatos itaverunt, illa una com- plicat, præsens versatur ante ocu- los, neque animis excidit. Apud Crinitum legitur, *est nunc et pœna Cethegi*; apud Stephanum, *nefas etiam tum, et pœna Cethegi*. Scalig. in Catalectis: *etiam tum, ut pœna*. Fecundum Barthii ingenium, Advers. IX, 14, plures procudit emendationes: *nefas, et Sura et pœna*, vel *Statili tum pœna*, vel *Sullarum et pœna*, vel *Suræ tum pœna*; denique et *Autronii* nomen valde simile putat illis literis, quæ locum obsident. E cæteris Barthii illa *et Sura et pœna Cethegi* adeo se probavit Ruperto, ut in Observ. ad Sallust. p. 281, eam pro sua propinaverit. Gronovius conjecit, *Patriciumque nefas exstinctum, et pœna*, ex hac ratione: ut enim Catilinam non nominat, nisi *dejectum votis*, et Cethegum non sine *pœna*, ita nec nefas posuit sine mentione eventus rei publicæ et necessarii et utilis. Heinsius editioni Pithœanæ adscripserat *trucis et tunc pœna Cethegi*: idem in altero codice correxerat *Patriciumque nefas, exserti et pœna Cethegi*, quam emendationem cæteris præferendam putavit Burmannus sec. Denique Gorallus e vulgata lectione *est tunc* fecit *ast tunc et pœna*, infelicissime, ut Burmannus putat. Mihi præ cæteris arridet emendatio Gronov. *nefas exstinctum*, quæ et vestigiis scripturæ codd. accommodata, et numero orationeque poetæ digna est, et fidem maxime accipit ab hoc Virgilii, Æn. II, 585, « Exstinxisse nefas tamen, et sumpsisse merentis Laudabor pœnas ».

Ciceronis. Gronovius legi : *Ciceronis*, i. e. desectis quia Vomanus in tumulo : *Sed Fortuna nocens misere raptum Carpsit, et hoc bra jacere toro*. Qui locus ıadere eam lectionem vi- *apti* dicuntur omnes vio- opina morte ablati.

ra noxæ, i. e. noxii sce- noxiorum, sceleratorum

riumque nefas, a Patriciis nis sociis, perpetratum. c eruditorum conjecturis nantum vexatus. Vulgatæ itiones, ut et Pithœus edi- *nc et pœna Cethegi*, quod ius ad Suas. I, p. 15, ex-

Dejectusque redit votis Catilina nefandis.
Quid favor, aut cœtus? pleni quid honoribus a
Profuerunt? sacris exacta quid artibus ætas?
Abstulit una dies ævi decus, ictaque luctu
Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ.

7. *Dejectusque votis nefandis*, scil. primo spe honorum, ut consulatus, quibus abuti ad consilia nefaria exsequenda volebat, qua de re Sallustius; deinde etiam spe conjurationis ad rei publicæ exitium perficiendæ. — *Dejici* spe, opinione, voto, conatu, honore, passim dicitur apud bonos scriptores, subinde et *depelli*, *detrudi*. — Nominatim Sueton. in Jul. 24: « Crassum Pompeiumque...compulit, ut detrudendi Domitii causa consulatum alterum peterent ». Ed.

8. *Quid favor, aut cœtus*. Cœtus intelligo eos, in quibus favor populi et honores spectantur, qui hoc loco conjunguntur, nempe frequentia salutantium officia, deductiones, conciones. Neque ulla ratio est, cur a vulgata lectione recedamus, et cum Heinsio legamus *Quid favor adsuetus*, aut cum Barthio, Advers. IX, 14, *Quid favor aut cultus*.

9. *Profuerunt*, recte, quamvis *pro-*

exacta artibus ætas, tum ac
ævi decus: scilicet una dies
quod tota in artibus cc
ætas paraverat, et totius
decus erat. Sicut in car
Æneide Virg. lib. II An
184 dicitur: « Quam tot
noctesque diesque, labore
rit una dies ». — *Ævi de*
legunt Crinitus, Stephan
liger, Columna ad Enniun
Barthius ad Claud. bell. G
et probat Gronovius. Simili
Virg. Ecl. IV, 11: « Tuq
decus hoc ævi »; et Ovid. I
94: « O decus, atque æv
magna tui ». Contra *civi*
quod dederunt Pithœus, G
Burmannus, neque comm
potest de cive primario, ut
explicavit, neque aptum
et orationi est. Neque Hei
jectura valde placet, qui
Æn. I, 513 reposuit *urbi*
— *Ictaque luctu*. De animi

ica sollicitis quondam tutela salusque,
regium semper patriæ caput, ille senatus
ıdex, ille fori, legum, ritusque, togæque
blica vox sævis æternum obmutuit armis.
ormes vultus, sparsamque cruore nefando
nitiem, sacrasque manus operumque ministras

». Post Severum usurpavit is, epigrammate in Antolib. V, 70: « Quid prosunt retiosa silentia linguæ? Incimnes pro Cicerone loqui ».

iollicitis tutela salusque. Reos i, ipsa res docet: et plene alii ntur. Horat. Carm. IV, 1, Et pro sollicitis non tacitus Martial. V, 16, 6: « Sollicirelim vendere verba reis ».

Egregium patriæ caput, h. e. re publica præcipuo honore s. Hinc Martial. III, 66, de ii et Ciceronis capitibus: , laurigeros ageres quum, triumphos, Hoc tibi, Roma, quum loquereris, erat ».

Vindex, *ille fori*. *Vindex* perd *senatus*, et male Schottus *latus* interpungendum statuit. versus interpunctio ita re-, ut Cicero dicatur vindex ı, fori, legum, juris, tum ı vox togæ. *Vindex* habent libri, quos vidi; Schottus in quibusdam reperisse *Prin-o vindex* videtur, quod illud , atque Ciceronem principem ı fuisse negat. Burmanno auacet legere *Senatus princeps*, r Senecæ verba, Suas. VII, Cicerone interfecto: « brevi rinceps senatus, Romanique is titulus, tum pretium inter-ı sui ». In reliquo versu vulabent *legum ritusque*. Lindenbrog. in vet. cod. corrupte scriptum legebat *virusque*, unde ipse volebat *legum jurumque*. Sed Burmannus ex Heinsii certissima emendatione rescripsit *jurisque*, cui favet lectio a Lindenbrogio reperta, quamque etiam ex veteri libro eruit Melch. Goldastus in not. ad Columban. p. 92. Et sane quum leges et jura, quasi solenni formula, infinitis in locis Veterum conjungantur, satis probabilem eam lectionem ipse ego existimo.

15. *Togæque Publica vox*, i. e. gentis togatæ, Romanæ rei publicæ vox. Idem elogium Ciceroni impertit Vell. Paterc. II, 66, 2: « abscissaque scelere Antonii vox publica est, quum ejus salutem nemo defendisset, qui per tot annos et publicam civitatis, et privatam civium defenderat ». Similiter Lucanus, I, 270: « Vox quondam populi, libertatemque tueri Ausus ». Post hæc *civis æternum* vitiose proferunt Pithœus et quædam Senecæ editiones. Scaliger recte edidit *sævis*, quem sequutus est Gronovius in Seneca, Gorallus et Burmannus. Hic tamen et *diris* conjecit.

17. *Sacrasque manus*. Dextram tantum præcisam, et cum capite in Rostris expositam, memorant Cremutius Cordus apud Senecam, Plutarchus in Antonio, Dio Cassius lib. XLVII, et Juvenalis in illo Sat. x, 120: « Ingenio manus est et cervix

Tantorum, pedibus civis projecta superbis
Proculcavit ovans, nec lubrica Fata, Deosque
Respexit : nullo luet hoc Antonius ævo.
Hæc nec in Æmathio mitis victoria Perse,
Nec te, dire Syphax, nec fecit in hoste Philipp
Inque triumphato ludibria cuncta Jugurtha

cæsa »; at Livius apud Senecam narrat, caput inter duas manus in Rostris positum, quocum facit Severus. *Sacrum* dicitur, ut divinum, Romanis quodcumque singulari veneratione dignum, et humana conditione quodammodo altius censetur. Sic etiam Martialis, III, epigr. 66, de Pompeio et Cicerone : « Par scelus admisit Phariis Antonius armis; Abscidit vultus ensis uterque sacros ».

19. *Nec lubrica Fata*, mutabilia, quæ stantem facile labi faciant. Curtius, VII, 8, 24 : « Fortunam tuam pressis manibus tene; lubrica est, nec invita teneri potest ».

20. *Deosque respexit*, scil. Deos ultores scelerum. Et *respexit* dicit, qui retro et a tergo sequi dicuntur. Tibull. I, 8, 72 : « Nescius ultorem post caput esse Deum »; et Seneca, Herc. fur. 385 : « Sequitur superbos ultor a tergo Deus ». Lucil.

[redacted]

t. IX, edit. nostræ. Ed.—I
phum ductus Perses, Ma
rex, anno U. C. 586. De
Paulli erga eum clementia l
Livius, lib. XLV, cap. 7 et
Max. lib. V, cap. 1, 8; p. 3
edit. nostræ. Ed.

22. *Nec te, dire Syphax*.
ἀπὸ κοινοῦ repetendum. No
recte mutavit Lilius Gyrald
IV Hist. Poet. Vivus captus
in Numidia a Lælio et M
ductu atque auspiciis P. C
pionis Africani superioris,
552 de Syphace rege, Han
Pœnis triumphavit : septi
anno ex Macedonia et reg
po T. Quintius Flaminius
post U. C. Schottus. Syp
triumphum mortuus Tibur
blico funere elatus est. Vid
lib. XXX, cap. 46. — *Ne
hoste Philippo*. Intelligendus
Philippus, qui se Persei fi

[redacted]

Abfuerunt, nostræque cadens ferus Hannibal iræ
Membra tamen Stygias tulit inviolata sub umbras.

bal vero hausto, quod annulo gestabat, veneno, periit anno ab U. C. 571. Schottus. *Ludibria cuncta.* Quo modo cuncta? quum ipsa triumphalis vinctorum traductio ludibrium. An ita accipiendum, postquam triumphatus est, nullum aliud ludibrium ei adhibitum? *Ludibria* autem sunt contumeliæ in cadaver. Tacitus, lib. I Annal. « Data utrique venia, facile Semigero, cunctatius filio, quia Quintilii Vari corpus illusisse dicebatur ». Idem, II Hist. « Funus maturatum, ambitiosis id precibus petierat, ne amputaretur caput, ludibrio futurum ». An potius, *ludibria tanta Jugurtha*, quod omni laude exculto Schelio nostro videbatur, et mihi quoque est simillimum veri. Gronov. — Hanc ultimam conjecturam pæne admisi; sed *cuncta* facile potes intelligere *omne genus ludibriorum*. Ed.

24. *Afuerant* vel *abfuerant* ediderunt Scaliger, Pithœus, Stephanus. *Abfuerunt* Heinsius, quem sequitur Gorallus. Perperam autem Crinitus *affuerat* legit, et sic in quibusdam edd. Senecæ esse affirmat Schottus. Sic sup. v. 9, *profuerant* et *profuerunt*. — *Nostræque cadens ferus Hannibal*, forte *nostræ cedens ferus Hannibal iræ*; vel sic: *nostrisque cadens* (aut *nostris cedens*) *ferus Hannibal armis*. Sic *dirus* quoque Hannibal ab Horatio vocatur Carm. II, od. 12, et explicat P. Victorius, Var. lect. lib. II, cap. 24, et lib. XIII, cap. 20. Schottus. Hæc integra et sana, etsi non nemo conjecturis sollicitat. Tacit. de Moribus Germ. 33: « Super sexaginta millia non armis telisque Romanis, sed quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt ». Passim tertius ille casus vel honorem, qui affertur, vel voluptatem, vel et caussam quamcumque et auctorem rei denotat. Helena de se Troad. Senecæ, 896: « Tibi fluxit Asiæ, fluxit Europæ cruor ». Schultingius. Perperam Stephanus, *nostraque cadens ferus Hannibal ira*; et sic in editione Scaligeri, ubi tamen Francius etiam correxerat *nostræ iræ*. Burm. Bene Gorallus ait metaphoram esse desumptam a victimis, quæ cadere dicebantur Deo, cui mactabantur. Virg. Æneid. I, 338: « Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra ». — Et sic usurpavit auctor Elegiæ de Fortunæ vicissitudine, hujus nostri operis tomo II, p. 299, vs. 12: « Qui cecidit Divis, surgere nemo valet ». Ed. — Hannibal sane cecidit, ut victima, Romanæ iræ, qui exsul et hospes apud Prusiam regem agens prævidebat, fore aliquando, ut Romanis poscentibus dederetur, aut necaretur, nisi ipse fatum suum voluntaria morte præciperet.

EJUSDEM

ALIA FRAGMENTA.

I. Ex M. Annæi Senecæ Suasoria II.

Occurrit mihi sensus, in ejusmodi materia, a Corneli Severo dictus, tamquam de Romanis, nescio an parum fortiter. Edicta in posterum diem pugna, epulantes milites inducit, et ait :

............Stratique per herbam
Hic meus est, dixere, dies.

Elegantissime quidem affectum animorum, incerta sort pendentium, expressit; sed parum Romani animi servata est magnitudo : cœnant enim tamquam crastinum desperent.

II. Ex Persii Scholiaste, ad Sat. I, 59.

Omnia epicorum carmina ita fere sunt composita, u

III. Ex Sosipatro Charisio, Instit. Gramm. lib. I, pag. 61, edit. Putsch.

Galeros masculino genere dixit...Corn. Severus:

............flavo prætexerat ora galero.

IV. Ibidem, pag. 61.

Neutro genere *sibilum* quidam dixerunt... Cornelius Severus:

Et sua concordes dant sibila clara dracones.

V. Ibidem, pag. 66.

Successor cum masculino genere proferatur, Corn. Severus etiam feminine dixit:

Ignea nam cælo ducebat sidera Phœbe,
Fraternis successor equis.

Successor equis. Non alia ratio est vocis *successor*, quam cæterorum nominum, quibus munera et officia significantur, ut auctor, sacerdos, vates, augur, comes, quæ feminino æque ac masculino genere usurpari possunt. Quin adeo masculina nomina, loco participiorum, nominibus feminini neutrive generis apposita reperiuntur. *Corruptorem aurum* et *lenones undas* vidimus supra. — Conferatur nostra adnotatio ad hujus operis tomum II, pagg. 293 et 328. Ed. — Cæterum ad verba hujus fragmenti prope accedit descriptio Luciferi apud Stat. Theb. VI, 238: « Roscida jam novies cælo dimiserat astra Lucifer, et totidem Lunæ prævenerat ignes Mutato nocturnus equo ».

VI. Ibidem, pag. 77.

Antistes habet *antistita*... Corn. Severus:

Stabat apud sacras antistita numinis aras.

VII. Ibidem, pag. 83.

Serta neutro genere dicuntur... sed Propertius fe nine extulit... et Corn. Severus:

Huc ades Aonia crinem circumdata serta.

VIII. Ex Diomedis lib. I, pag. 372, edit. Puts

Severus:

... .distractos atque salitos.

Atque salitos. Non Severi, sed Sereni hoc fragmentum esse, jam notavimus. — Vid. adnot. ad hujus nostri operis tomum II, pag. 645, ad Sereni fragm. XXVIII. Ed. — Ipsa verba significant, sumpta ea e carmine, quod de re rustica a bat, quale fuit Sereni. — *Dist* esse videntur dissecti, aut dire quod erat in versu Elegiæ in o Mæcen. 109, ubi vide notata nos sup. vol. II, p. 223. Ed.

IX. Ibidem, pag. 373.

Luxurior in crimine est, ut Corn. Severus ait:

Luxuriantur opes atque otia longa gravantur.

Luxuriantur opes. Luxuriantur est luxuriose profunduntur et abeunt; testa mersæ luxuriantur opes - Vid. adnot. nost. ad huj. op. t.

III.

DE

C. PEDONE ALBINOVANO

TESTIMONIA AUCTORUM AC JUDICIA.

I. Ovidius ex Ponto, lib. IV, epist. x, quæ est ad Albinovanum, vs. 71-76.

At tu, non dubito, quum carmine Thesea laudes,
Materiæ titulos quin tueare tuæ;
Quemque refers, imitere virum: vetat ille profecto
Tranquilli comitem temporis esse fidem.
Qui quamquam est factis ingens, et conditur a te
Vir tanto, quanto debuit ore cani.

II. Idem, ibidem, Epist. xvi, vs. 6.

Iliacusque Macer, sidereusque Pedo.

III. L. Ann. Seneca, Epist. cxxii.

Pedonem Albinovanum narrantem audieramus (erat enim fabulator elegantissimus), habitasse se supra domum Sp. Papinii. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonos; quæro quid faciat? dicitur rationes accipere. Audio circa horam

sextam noctis clamorem concitatum; quæro quid sit? dicitur vocem exercere. Quæro circa horam octavam noctis, quis sit ille sonus rotarum? velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur; quæro quid sit? dicitur mulsum et alicam poposcisse, a balneo exisse. Excedebat, inquis, cœna ejus diem? minime, valde enim frugaliter vivebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus quibusdam illum avarum et sordidum; vos, inquit, illum et lychnobium dicetis.

IV. Quintilianus, Instit. Orat. lib. X, cap. i.

Rabirius ac Pedo non indigni cognitione, si vacet.

V. Martialis, lib. II, epigr. lxxvii, vs. 5, 6.

Disce, quod ignoras, Marsi doctique Pedonis
Sæpe duplex unum pagina tractat opus.

VI. Idem, lib. V, epigr. v.

Sit locus et nostris aliqua tibi parte libellis,
Qua Pedo, qua Marsus, quaque Catullus erit.

ninit et Seneca, a quo et ejus quædam adferuntur carmina, tque ea in primis, quæ sunt de Germanici Navigatione, ueque magno spiritu dicta fatetur. Alibi vero idem fabutorem fuisse ait elegantissimum. Meminit hujus et Martiai. Exstat Ovidii Elegia ad hunc ipsum Albinovanum, ex a colligimus eum Thesei gesta scripsisse, præter epiammata. Sublimem vero et altiloquum Pedonem fuisse tendit idem Ovidius, qui propterea et alicubi sidereum m appellavit. Sunt qui putent hunc eumdem Albinovam fuisse, ad quem exstat Horatii Flacci epistola; quod ego non refello, temporum ratione, ita non comprobo, minis et poeticæ differentia. Ille enim Clarus (Celsus) binovanus, hic Albinovanus Pedo : hic poeta cognoscir, ille ex Horatii carmine parum videtur.

— Ad hæc de Pedone testimonia adjici possunt quæ ernsdorfius de isto non ignobili poeta disserit ad tomum jus nostræ editionis II, p. 176-179, ubi varia de hoc testionia discutit, et de Elegiis ei vulgo adscriptis luculenter serit. Vide etiam quæ disseruimus in Præfatiuncula *nsolationis ad Liviam;* Ovidii nost. edit. tom. I, pag. 9 sqq. Ed.

C. PEDONIS ALBINOV

FRAGMENTUM

DE

NAVIGATIONE GERMAN

PER OCEANUM SEPTEMTRIONALEM.

JAM pridem post terga diem, solemque relic
Jam pridem notis extorres finibus orbis,

1. *Jam pridem.* Hoc fragmentum nobis servavit Seneca, Suasoria I, quod antequam recitet, ita præfatur: « Latini declamatores, in Oceani descriptione, non minus viguerunt; nam aut tumide scripserunt, aut incuriose. Nemo illorum potuit

audaci consilio *iisse pe*
cessas metas, etc. — *Post*
Sic Claudianus, lib. II i
« mundum post terga re
et Prudent. in Cassian
terga domum dubia sul
ctam »; et in Hamartig.

ıon concessas audaces ire tenebras
ərii metas extremaque litora mundi.
: illum, pigris immania monstra sub undis
'erat, Oceanum, qui sævas undique pristes,
ıreosque canes, ratibus consurgere prensis.

on concessas audaces ire 'ertinebant enim hæ ad idam, quam Virg. Georg. egat « mortalibus ægris ıncessam Divum ». Hinc liena quid æquora remis iolamus aquas? » Schult. s conjicit *concessas auda*-n Cassii Parm. Orpheo: ire viam mortalibus in-».

ırii metas. Inter hæc duo periisse suspicor, et hanc ıam totius difficultatis, : torsit eruditos: ea nulla as: « Hesperii ad metas e litora mundi ». Quia ı arctico quandoque nul-t sol, perpetuæque sunt inde Hesperii mundi me-ıma litora illic locare vi-ıius: « Nemo sub vertice . mensibus videt solem »: ita materia exaggerandi sultisg. Nihil opus est ne Schultingii: nam par-frequentissime omittitur similia verba. Virg. Ecl. itientes ibimus Afros,... Jaxem ». Idem, Æn. VI, e limina tendere adegit ». tam. III, 462: « Verba res non pervenientia no-atius, Cyneg. 63: « cæ-ibus tentare superbis, Ire ?lura ad hunc locum no-is vide tomo I hujus ope-78. Ed.

5. *Pigris immania monstra.* Pigrum, h. e. crassæ uliginis, immotum, limosum et difficulter navigabilem Veteres credebant Oceanum extremum ad Septemtrionem et Occidentem. Tacitus, Germ. cap. 45: « Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum, quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat ». *Immania monstra* belluæ marinæ et balænæ quasi proprie dicuntur. Horatius, Carm. III, 27, 26, « scatentem belluis pontum » vocat. Cato in Diris, v. 55: « Pigro multa mari dicunt portenta natare »; et Halieut. Nemes. vs. 66: « Fluctibus occiduis dicunt hæc monstra vagari ». Ad utrumque locum vid. adnot. nostra.

6. *Sævas undique pristes.* Sic Scaliger et Schottus scribendum monuit, quum Pithœus et alii legant *pestes*. Est autem pristis piscis ingens marinus, habens gladium osseum dentatum, serræ instar ex ore eminentem, unde et nomen accepit, nempe ἀπὸ τοῦ πρίζειν, id est, serra dividere. Solet *pristis* et *pestis* sæpe permutari a librariis, ut in illo Ciris Virg. v. 451: « Æquoreæ pestes, immania corpora ponti, Undique conveniunt », ubi aliæ edd. *pisces* legunt, rectius vero *pristes* ibi legi Heinsius atque Heynius censuerunt.

7. *Æquoreosque canes. Canes ma-*

Accumulat fragor ipse metus, jam sidere limo
Navigia, et rapido desertam flumine classem
Seque feris credunt, per inertia fata, marinis
Jam non felici laniandos sorte relinqui.
Atque aliquis prora spectat sublimis ab alta,

rini vocantur Virg. Ecl. VI, 77, et Ciris, 61 : describit eos Plinius, lib. IX, cap. 46. — *Consurgere* interpretes nonnulli sumunt pro exoriri in alium et invadere hostiliter, et trahunt ad æquoreos canes, quos dicunt naves prensas vel apprehensas conscendere et invadere conatos. Quod plane falsum puto. *Consurgere* referendum ad Oceanum, quem Pedo dicit coorta tempestate intumuisse, et naves eo turbine prehensas. Sic Virg. Æneid. VII, 529 : « Paullatim sese tollit mare, et altius undas Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo ». Val. Flacc. I, 625 : « Non hiemem missosque putant consurgere ventos Ignari, sed tale fretum ». — *Prensas* vero naves non a canibus marinis, sed a tempestate et fluctibus intelligi debere, infinita fere loca poetarum ostendunt. Horat. Carm. II, 16, 2 : « in patenti Prensus Ægæo ». Catullus, Carm. 25 : « vel-

h. e. solem obliquum r tellexerunt, recte refut vius et Schultingius, qui considero et hærere lin pertinere ad *credunt*. Sic IV, 300 : « Sedit limoso rina vado ». Tacit. Ann « Quo levior classis vado naret, vel reciproco sid

9. *Rapido desertam fl* omnes edd. sed recte Go dit *flumine :* nam sidunt n deserantur flumine, h. marinis, non flamine, Sic in Virg. Catal. V, 24 : rates Stant, in vadis co sordido, Macraque luctan

10. *Seque feris tradun* Scaliger, Pithœus, et Bu perperam. Recte Gronov eo Gorallus *credunt*, q constructio poscit : cred tam flumine classem, et laniandos feris. — *Per in* h. e. ignavo mortis gen

ugnaci luctatus rumpere nisu;
il erepto valuit dignoscere mundo,
cto tales effudit pectore voces:
ferimur? Ruit ipse dies, orbemque relictum
perpetuis claudit natura tenebris.
ilio positas ultra sub cardine gentes,
alium libris intactum quærimus orbem?

, Gronovii, cod. Petav. tante Burmanno. Nic. t *spectans*, Gronovius *'imis;* Pithœus margini sui in biblioth. Paris. *se dans*.

ere nisu omnes editio-t; *visu* tamen placuit is. Gorallus tuetur *nisu*, facio, et fateor, neque, t neque, *pugnax visus* ci possit, me non satis it *nisum* pugnacem in-ido quis corpore mani-itis crassam caliginem discutere conabatur.

mundo, i. e. cælo den-irum obducto. Sic Lu-tna, v. 54, « removet ndum », i. e. caligine ım visibus eripit. Virg. « Eripiunt subito nubes iemque Teucrorum ex

lit Scaliger edidit. — ı codice invenit Schot-*to* voluit Barthius ad fess. pag. 103, Ouden-*ricto*, scilicet præ metu anxio pectore. At ego , quam vulgatum *ob-*. Vult enim crasso aere ecta, et spiritum prope-clusum.

is claudit. Francius con-Oudendorpius *dam-nat:* neutrum melius est vulgata lectione *claudit*. Hoc enim volunt nautæ meticulosi, quoniam jam orbis post terga relictus, ipseque dies defecisse videbatur, hinc eo loco videri finem et terminum orbis a natura positum in perpetuis tenebris esse. Similis dictio est Horatii, Carm. III, 24, 37: « fervidis pars inclusa caloribus Mundi ».

18. *Anne alio positas ultra*. Schottus affirmat alios legere: *Anne alio mundi positas sub cardine gentes:* alios *Anne alio positas cæli sub cardine gentes*. Ipse invenit *ultra* in veteri libro. Atque hoc firmat Elegia ad Messal. v. 53: « Nunc aliam ex alia bellando quærere gentem, Vincere et Oceani finibus ulterius ».

19. *Alium libris intactum*. Valde suspicor cum Burmanno, hoc corruptum esse. Quamvis Gorallus exponat *alium orbem, de quo literarum monumentis nihil proditum est*, credo tamen, hoc si voluisset poeta, *indictum* potius, quam *intactum libris*, dicendum fuisse. Persæpe Romanis scriptoribus *intactæ* gentes et regiones dicuntur, ad quas arma Romana non pervenerunt, intacti Britanni, intacta Arabia. Pro hac consuetudine loquendi absonum est, *intactum libris* orbem dici. Neque tamen, quid ejus loco reponendum sit, facile liquet. Burmannus conjicit *nobis* vel *proavis intactum;* Petr.

Di revocant, rerumque vetant cognoscere fine
Mortales oculos: aliena quid æquora remis
Et sacras violamus aquas, Divumque quietas
Turbamus sedes? »

Scriverius ad marginem editionis Scaligeranæ, *Libycis intactum*, cujus rationem non intelligo; Oudendorpius *lembis*, seu navibus. Ego tentarem *lauris*, h. e. victoriis nostris, vel *laharis intactum*, si constaret hoc vocabulum satis antiquum esse.

20. *Di revocant.* Insignis est locus Taciti hanc in rem, Germaniæ cap. 34: « Ipsum quin etiam Oceanum illa tentavimus, et superesse adhuc Herculis columnas; fama vulgavit... Nec defuit audentia Druso Germanico; sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit, sanctiusque ac reverentius visum de actis Deorum credere, quam scire ». Gerallius.

21. *Mortales oculos.* Veterum opinio erat, quæ Dii seposuissent sibi, aut quæ loca ipsi tenerent, haec ne-fas esse humanis oculis
Lucilius in Ætna, v. 193
aditu, divinaque rerum (
arbitrio est ».

22. *Divumque quietas.*
opinione, quidquid extra fi
terræ est, id Deorum sed
batur. Hinc Oceanum, q
finit, Homerus dicit origi
rum, Il. Ξ, 201: Ὠκεανόν τ
νεσιν καὶ μητέρα Τηθύν.
Oceano oriri dicuntur sid
et Dii. Et de Oceano s
Septentriones ad ortum
Tacitus, Germ. c. 45: « S
super (emergentis) Solis au
mamque Deorum (alii equ
radios capitis adspici, p
adjicit ». — Vide Tacitum
t. IV, p. 81, ibique notas
lectiones. Ed.

PROOEMIUM

NOVI EDITORIS.

AM in hoc poematio Saleii Bassi explicando operam it Wernsdorfius, haud parum illa juvari et locupletari rat, si quidem illi contigisset, ut, quas paullo ante vir us elucubraverat in illud observationes, maturius quam it, obtineret. Scilicet vir nobilissimus Jo. Aloysius NIA vel Laguna, Polonus, qui acerrima inter stu- quibus veteres scriptores Græcos et Romanos id tem- versabat, quum Lucani aliquando edendi, plurima plaria, scripta et impressa, copiosioribus in biblio- s excusserat, tum etiam super carmine in Pisonem, no vulgo adscripto, multa collegerat et adnotaverat. Is n Goettingæ commoraretur, hortatu Heynii adductus ut postquam hujus carminis cum Lucano edendi consi- abjecisset, cum Wernsdorfio quæ de illo poematio me- us erat communicaret. Qui quoniam commentationes in hoc poema ita jam perscriptas et consummatas habe- ut iis typographo partim jam traditis, partim tradendis, ere viri doctissimi observationes non liceret, tamen e cogitatas videns castigando illustrandoque carmini um profuturas, committere non voluit ut laboris eru- fructus periret. Itaque has notas in addendis ad hunc um inseruit, et ego, ut soleo, singulas feliciori consilio, niam potui, suo loco adscripsi.

auca quidem variatæ lectionis exempla attulit Lago- , quæ non Cortius, aut Wernsd. ipse attulisset; repe- tamen pleraque voluit Noster, quod ille ad singula

libros, in quibus leguntur, quosque Cortius nominare r glexit, accurate indicasset. Contulit autem libros, in quib carmen ad Pisonem exstat, hosce: *Myc.* i. e. Micylli libri Heroidum Ovidii, Francof. 1599, in-8. *Bersm.* i. e. Bei manni Lucanum, Lips. 1589, in-8. *Hadr. Junii* Animadve ex edit. Roterod. 1708, in-8. *Scaligeri* Append. et (talecta, edit. 1573, quæ prima; edit. 1595 cum no Lindenbr. quæ secunda; ad quam facta est tertia 16 *Pithœi* Epigramm. et poem. vet. Genevæ 1596, in-8. *C* i. e. Veterum poet. carm. select. voll. II, Coloniæ Agri 1596, in-12. *Corp. Aur.* i. e. Corpus omnium vett. po Lat. Aureliæ Allobrogum, 1611, in-4. *Maatt.* i. e. Ma tarii Corpus poetarum, Lond. 1713, fol. Adhibuit præte excerpta ex libro chartaceo manuscripto, in biblioth una Varsaviensi reperto, qui partem Catalectorum O dii, a Goldasto editorum, in iisque carmen ad Pisone nullo auctoris nomine adscripto, continebat: cui quid ipse vir doctus parum tribuit, quod recentem admodum inscite scriptum esse vidit. Quoniam tamen e varietatib vel aberrationibus librarii nonnunquam indicia bonæ lecti nis eruit, et subinde doctorum virorum et suas conjectu adspersit, digna omnino hæc existimavi, quæ cum lecto bus meis communicarem.

DE CARMINE

IN CALP. PISONEM

TESTIMONIA AUCTORUM AC JUDICIA.

I. Hadrianus Junius, Animadvers. lib. VI, cap. 1.

Eamdem injuriam sensit et Annæus Lucanus, cujus legitur juvenile carmen ante vicesimum ætatis annum processum, quodque alieni nominis mangonio inter Ovidiana opuscula subrepsit, reclamante carminis majestate, Nasonianæ simplicitati longe dissimili.

II. Casp. Barthius ad Stat. Silv. V, 2, p. 456.

Similia sunt in carmine ad Pisonem, quod nobis aliquando adolescenti Papinio adscribendum videbatur, cui rei minime contradicunt tempora. Piso enim ille periit anno ab U. C. 818; Domitianus imperium orsus anno 834, ut etiam tricennio post scriptum id carmen Papinius in Poetica floruerit. Nec abludunt cætera, de quibus in Commentariis Dubiorum Scriptorum agitur.

III. Idem ad Stat. Theb. XII, 654, tomo III, p. 1540.

Auctor Panegyrici (si sic vocare libet, quum tamen id carmen a panegyrico longe absit) Lucano adscripti.

IV. Idem, Advers. lib. XLIX, cap. 7 extr.

Est autem poema ἀτέλεστον et in libros aliquot fuisse divi-

sum videtur, vel ex solo fine, adeo alioquin dulce, cultu et eruditum, ut malim aliis tertio prolixioribus tanto c rere, quam isto: quod sane quum viri summi Scalige Pithœus, Junius, aliique Ovidio aut Lucano adscripserun non considerarunt, manuscripta exemplaria desipere in t libus mirifice solere: quum nihil in stylo scripti, nec persona scribentis sit, quod ferre possit alterum ex illis.

Plura Barthii, ut et Scaligeri et Lipsii, loca de isto carmine dedimus in Procemio huj. tomi III, pag. 47 sqq. Ed.

V. Ger. Jo. Vossius, de Hist. Lat. lib. I, cap. 26.

Lucani quoque est panegyricus ad Calpurnium Pisonem cujus initium : *Unde prius cœpti.* Sane in veteri scheda ma nuscripta reperit Scaliger ejusmodi inscriptionem, *Lucan Catalecton de laude Pisonis.* Piso vero hic est is, qui ad versus Neronem conspiravit..... Vulgo Ovidio id carme tribuitur; etiam a Car. Sigonio in tertio de Judiciis, cap XXVIII, ubi ut Ovidianos citat hos versus: *Seu trepidos a jura decem*, etc. Lucano nulla ratione adscribi ait Barthius Adv. lib. XLIX, cap. 7. Sed eum refellunt, quæ diximus.

VI. Franc. Oudendorpius in adnotat. X ad vitam Lucani e commentario antiquissimo, quam Lucano præmisit.

[redacted]

DE

SALEIO BASSO

TESTIMONIA AUCTORUM AC JUDICIA.

I. Quintilianus, Instit. Orat. lib. X, 1, 90.

Vehemens et poeticum ingenium Saleii Bassi fuit, nec ipsum senectute maturum.

II. Auctor Dialogi de Orat. cap. 5.

Quis nescit (inquit Secundus), neminem mihi conjunctiorem esse et usu amicitiæ, et assiduitate contubernii, quam Saleium Bassum, quum optimum virum, tum absolutissimum poetam?

Idem, cap. 9.

Quis Saleium, nostrorum egregium poetam, vel, si hoc honorificentius est, præclarissimum vatem, deducit, aut salutat, aut prosequitur? *Post pauca :* Laudavimus nuper, ut miram et eximiam, Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset.

III. Juvenalis, Sat. VII, v. 80.

Contentus fama jaceat Lucanus in hortis
Marmoreis; at Serrano, tenuique Saleio
Gloria quantalibet quid erit, si gloria tantum est?

Scholiastes vetus ad hunc versum : *Nomina,* inquit, *sunt poetarum pauperum.*

IV. Martialis, lib. V, epigr. 53.

Colchida quid scribis, quid scribis, amice, Thyesten
Quo tibi vel Nioben, Basse, vel Andromachen?
Materia est, mihi crede, tuis aptissima chartis
Deucalion; vel, si non placet hic, Phaethon.

Plura ad Bassum epigrammata, partim obscena et διασυρτι scripsit Martialis, in quibus vix dubium est, ficto eum Ba nomine uti. Nonnulla tamen, ut hoc, quod poetæ scriptu est, videntur ad Saleium posse referri. Quod si verum es apparet, invidum et obtrectatorem Saleii Martialem fuiss qui etiam paupertatem et vanitatem Basso objicere videt lib. III, epigr. 47 et 58; V, 23. Magis ad honorem Bassi Martialis epigramma 96 libri VII, quo epitaphium scribit Urbico infanti, Bassi filiolo, quem Saleium Bassum esse sus catur Raderus:

Conditus hic ego sum, Bassi dolor! Urbicus infans,
Cui genus et nomen maxima Roma dedit, etc.

V. Angelus Politianus in Nutric. pag. 542 Oper.

An taceam Bassum gravido tua dona ferentem,
Vespasiane, sinu? et fantem Sicula arma Severum?

tantum ut vir optimus, sed ut poeta egregius atque absolutissimus. Coluit præcipua benevolentia et usu contubernii Lucanum Cordubensem, et Julium Secundum, qui inter summos oratores suæ ætatis celebratur. Cæsar autem Vespasianus plurimi fecit Saleii ingenium atque doctrinam, tantumque illi concessit, ut inter illustria monumenta positum sit, Augustum Vespasianum quingentis HS elargitum fuisse Saleio Basso, propter ingenium singularemque eruditionem. De quo scribuntur complura a Corn. Tacito. Juvenalis quoque in Satiris de hoc Saleio meminit, eumque tradit maxime nobilem fuisse, sed exiguo ac tenui censu.

VII. Gyraldus, de Poet. hist. dial. IV, p. 241.

Saleius Bassus in pangendis heroicis per hæc tempora claruit, amatus vero inprimis a Vespasiano, atque ab eo quingentis sestertiis donatus, et præterea positus inter illustria monumenta, quia et illum Cornelius Tacitus in historiis egregium poetam et præclarissimum vatem nuncupat.

Cætera non addimus, quia tantum superiora repetunt.

IV.

SALEII BASSI

AD

CALPURNIUM PISONEM

POEMATION,

LUCANO VULGO ADSCRIPTUM.

ARGUMENTUM.

C. Calpurnii Pisonis, viri consularis, comitate liberalitateque eximii, gratiam Saleius Bassus, ingeniosus sed tenui fortuna homo, hoc carmine laudes ejus persequente ambit. De nobilitate gentis, et rebus bellicis majorum pauca præfatus, Pisonem affirmat artibus pacis maxime et togata militia enitere. Eloquentiam ejus summam prædicat, quum publice in foro, judiciis et curia, tum, prolatis rebus, domi declamando exercitam, et Græca æque ac Romana oratione spectatam : quam commendet insuper [redacted]

describitur, et tota ratio tabulæ explicatur. His laudibus enarratis, hoc carmen, quasi pignus amoris sui, tradit Pisoni, et favore ejus ornari interque clientes recipi cupit, ut virtutibus ejus assidue celebrandis apertius iter ad famam et claritudinem habeat. Quem in finem exemplum Mæcenatis commemorat, cujus favore excitati sint optimi poetæ, ut carminum excellentia sibi et Romanis suis gloriam parerent. Pisonem autem affirmat sibi Mæcenatis loco futurum, et, si ope ejus sublevetur, majora et excellentiora se ausurum promittit, et carminibus suis nomen et facta Pisonis famæ et æternitati traditurum.

Unde prius cœpti surgat mihi carminis ordo,
Quosve canam titulos, dubius feror: hinc tua, Piso,
Nobilitas, veterisque citant sublimia Calpi
Nomina, Romanas inter fulgentia gentes:
Hinc tua me virtus rapit, et miranda per omnes
Vita modos; quæ, si deesset tibi forte creato
Nobilitas, eadem pro nobilitate fuisset.
Nam quid imaginibus, quid avitis fulta triumphis

1. *Unde prius...ordo*, h. e. a quibus rebus laudum tuarum principium ducam. Petronius, in fragmento, « major rerum tibi nascitur ordo ».—*Surgat*, exoriatur, incipiat; ut Virgil. Georg. III, 400, « surgente die », et Æn. IV, 43, « bella Tyro surgentia ».

2. *Dubius feror*. En dubia mente agito mecum et delibero. Claud. in Ruf. I, 1: « Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem ».

3. *Citant*, monent me et vocant. —*Calpi*, filii Pompilii Numæ, a quo Calpurnii oriundi, ut scribit Festus, et Plutarchus in Num. cap. 21. Hinc Pisones ab Horatio, Art. Poet. 292, vocantur *Pompilius sanguis*. Ad quem locum vetus interpres filium Numæ non Calpum, sed *Calpur* appellat.

5, 6. *Per omnes Vita modos*. Modos vitæ vocat vivendi agendique rationem et quasi formas diversas, temporibus, locis, rebus et hominibus, quibuscum vivitur, accommodatas. Sic Horat. Epist. II, 2, 144: « Nimirum sapere est...veræ numerosque modosque ediscere vitæ ».

7. *Eadem pro nobilitate fuisset*. Juvenal. Sat. VIII, 20: « Tota licet veteres exornent undique ceræ Atria, nobilitas sola est atque unica virtus ».

8. *Fulta triumphis*. Fortasse, *culta triumphis*, Cort. *Fulta tropæis* voluit Heinsius. — *Avitis fulta triumphis*. Triumphi nominantur pro signis et monumentis triumphorum. Ea possunt esse vel imagines majorum habitu triumphantium pictæ, quemadmodum Juvenalis, VIII, 3, inter

Atria, quid pleni numeroso consule fasti,
Profuerint, si vita labat? perit omnis in illo
Nobilitas, cujus laus est in origine sola.
Felix, qui tantis animum natalibus æquas,
Et partem tituli, non summam, ponis in illis.
Ipse canendus eris: nam quid memorare nece
Ut domus a Calpo nomen Calpurnia ducat?

pictos majorum vultus refert *stantes in curribus Æmilianos*; vel arma hostilia postibus aut columnis ædium adfixa, quo modo Silius Ital. VI, 435, domum Attilii Reguli ornatam dicit: « Adfixi clypei, currusque et spicula, nota Ædibus in parvis *magni monimenta triumphi*, Pulsabant oculos ». Atque ut de his potissimum intelligamus Nostrum, movet vulgata lectio *fulta triumphis atria*, h. e. iis fulta columnis, quibus adfixa sunt *triumphorum* signa, quemadmodum Juvenali, VII, 182: *Numidarum fulta columnis* dicitur cœnatio. — Pariter Claudian. Belli Get. 223, *fulta auro laquearia* dicit, fulta aureis columnis. Ed. — Hoc pacto, carere possumus emendationibus Cortii et Heinsii, quas initio hujus notæ retulimus, licet lectionem *trepidis* adoptet Burmannus ad Anthol.

35: « Utcumque defece
Dedecorant bene nata c
usurpavit Sueton. Tib.
qua in publicis moribus d
mala consuetudine labar
genda suscepit ».

11. *Nobilitas*. Jun. Scal.
tis honos, Mic. Bersm. C
Nobilitas. Non ego repr
quod pro *nobilitas* cl. B
dedit, *Gentis honos*. Non
ctor ipsam nobilitatem, v
sam originem hominis
gnificare vult, quæ non
honorem, quem homo
gente sua capere potest.
si non propria virtute
Atque igitur, quum
ante jam toties nominat
maluisse hic variata dict
honorem dicere.

12. *At tu, qui tantis*, M

ue Pisonis tulerit cognomina prima,
a callosa quum pinseret hordea dextra?
cuncta velim, breviter decurrere possim;
is ætheriæ moles circumvaga flammæ
bis senis revocabit mensibus astra,
mihi priscorum titulos, operosaque bella

rii, pag. 63; quidquid Harduinus contra dicat forte male intellecto, chus certe non vidit, p. 691. Lagom.

mina prima. MS chart. ætur fuisse *primum*, i. e. gnomina tulit, *quum* profecto ingrata illa: *rima*, *humida*, *callosa*... a. Vel potius sic inter- *tulerit cognomina*, *pri-*, etc. Scaliger volebat le: neque enim tunc uod fit ante trituratio- Am. III, 10, 7: « Ante orrebant farra coloni, erris area nomen erat». a pistrinis, ubi vere . Lagom.

a callosa. Vir doctus: e. C. Vid. not. sup. — *sa.* Magis placeret *Fu-* prius torrebantur, de- ingebantur. Scal. Pli- a scribit lib. xviii, 7, perfusione tostum hor- tilem farinam molere, is perfusum aqua et um in pila tundi, dein- ue hic Græcorum mos orum Romanorum fuit, tur Saleius, quum *hu-* *rdea pinsi.* Idem libro gnomina etiam prima icultura) Pilumni, qui nis invenerat; Pisonis a pinsendo. Jam Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum, ut quisque aliquod optime genus sereret ». Vid. Alexand. ab Alex. lib. I, cap. 9. — *Quum pinseret hordea.* Servius in fragmentis legit *pindere*. Pindere, inquit, significat pilo tundere. Glossarium *pisat*, πτίσσει. Hinc *Piso*; quod vocabulum pro mortario usurpat Marcellus Empiricus, cap. 8: « Radices betæ maxime nigræ ex aqua tepida lavabis, et expressas sabano siccabis, deinde tundes in pisone marmoreo ». Lindenbr.

19. *Æthereas molles*, Col. vitiose. *Flavæ* pro *flammæ* Maett. sed male. Ed. — *Ætheriæ moles circumvaga flammæ*, solis periphrasis. Bern.

20. *Bissenis*, conjunctim, omnes dant editi. Ed. — *Annua revocabit astra*, anno vertente eadem percurret signa. Forte *renovabit* melius, ut Tibull. IV, 1, 113: « Centum fecundos Titan renovaverit annos ».

21. *Quam mihi priscorum.* Vir doctus: *Quam mihi Pisonum.* C. Est is Barthius, in Advers. XLIX, 7. — *Quam mihi priscorum.* Non *priscorum*, quorum generale nomen nulli usui est, sed *Pisonum* scribendum existimo; horum enim res gestas nec toto se anno vertente enarraturum assentatur. Barth. loc. cit. *pedista* emendatio Barthii superflua est. *Priscos*, id est, majores Pisonis nominare Saleius voluit, ut distingueret ab ipso Pisone, de quo

Contigerit memorare : manus sed bellica patr
Armorumque labor, veteres docuere Quirites.
Atque illos cecinere sui per carmina vates.
Nos quoque pacata Pisonem laude nitentem
Exæquamus avis : tamen etsi bella quierunt,

deinceps. *Pisones* priscos, non alios, intelligi, per se clarum erat, nec ipso nomine opus.

22. *Contigerit memorare ;* supra adfuit *memorare* v. 14. Malim hic *numerare*. Ed. — *Manus sed bellica*, MS chart. *manus sit*. Scio in scriptis scribi *set*, quod facile transit in *sit*. Sed quid si scintillam veræ lectionis inde elicias ? illud enim *sed* plane hic incongruum. Scripserim : « Contigerit numerare. Manus si bellica patrum ... decuere Quirites, Atque illos cecinere ... ; Nos quoque ..... exæquemus ». Ita, credo, nexus est, qui in vulgatis nullus apparet. Si majores nostri, propter bellicas laudes, non caruere virtutum suarum præconio ; nos quoque Pisonem, pacata laude nitentem, carmine mactemus. Lagom. — *Manus sed bellica patrum*. Ostendit, majores quidem Pisonis maxime ob bellicam virtutem celebratos esse, Pisonem tamen, qui pacis artibus et

decuere Quirites, incultio licet adhuc sæculis, et omnes ingenuas facient ipse scripturam post se suisse arguit, quum sub quoque pacata, etc. » B Difficultatem sensus, q sus laborare videtur, sa arbitror scriptura Bartl quæ et infra occurrente confirmatur : « Hunc for bellantem castra decebu Rutilius, in Itin. I, 263 non solos deceant miracu Ed. — Feliciter Barthi *decuere*, quod confirma ubi Pisonem laude pac dicit ; ratum igitur fit vi nis, atque *decuere* mani MS chart. Lagom. — Vid bellica virtute et rebus admodum laudari Piso Igitur hanc laudem elev joribus Pisonis priscisqu bus magis aptam et dece

n periit virtus; licet exercere togatæ
ınera militiæ; licet et sine sanguinis haustu
tia legitimo sub judice bella movere.
ıc quoque servati contingit gloria civis,
aque victrices intexunt limina palmæ.

ccidit et virtus, Mic. Bersm. od ego magis probem. *Togatæ Munera militiæ.* Ut pace, deque rebus urbanis, ı, forensibus adhibetur (vid. ıd Stat. Silv. I, 4, 48), sic le quavis opera, munere, et *arma* de quovis instru- Ovid. Fast. II, 9: « Hæc itia est, ferimus, quæ pos- arma, Dextraque non om- re nostra vacat ». Recentior legibus attulit, ut *militia* gillatim de ministeriis Pala- ulicis diceretur. Et scholam togatæ duplicem, agentium et protectorum fuisse osten- ımerus Vir Incl. in Electis ilis.— *Sine sanguinis haustu*, sanguinis effusione. Græci cunt. Il. ξ, 517, διὰ δ' ἔντερα φυσσε. Bersm. Homericum pressit Virg. Æn. II, 600, ıs et hauserit ensis »; et X, gladio latus haurit aper- — *Libet* hoc versu pro *licet* ıdat Casp. Sagittarius, de ett. p. 224. Lagon. *ub judice bella movere.* Et quens est, ut judicia et ı forenses *bella* et arma fori r. Ovid. Trist. III, 12, 18: t verbosi garrula bella fori ». Trist. IV, 10, 17: « Frater uiam viridi tendebat ab ortia verbosi natus ad arma atius, Silv. V, 2, 108: « medii ıogata Strage fori ». — *Mar- usem* ex Ovidio, et alia huc pertinentia notavimus t. II, p. 423, ad Lyric. II, 51. Ed.

30. *Hinc quoque servati contigit.* Sed, *Hic quoque servati continget*, Mic. Bersm. qui tamen in margine probat *Hinc*, quod ex Scaligero solo affert; sed ita quoque Junius, Pithœus. Quod dedimus multo tolerabilius est. Ed.

31. *Altaque victores* legit Casaubonus ad Sueton. Domit. cap. ult. et ex eo Sagittarius de Janais, cap. 30, p. 224. Quod nescio unde profectum sit. Sic autem videntur victores caussidicos intelligere, qui intexant limina palma. — *Intexunt limina palmæ.* Discimus hinc, quod vulgo non prorsus notum est, patronorum domibus in urbe palmas appositas, honoris ergo, quoniam cives in judicio capitali servassent. Barth. l. c. Immo victoriam in foro partam, oratorum et caussidicorum mos erat, testari appensa pro foribus palma. Neque hujus ritus infrequens mentio est. Satis clare eum indicat Juvenalis, VII, 118: « rumpe miser tensum jecur, ut tibi lasso Figantur virides, scalarum gloria, palmæ ». Illud *scalarum gloria* appositum σχῆμα est, notans pauperiem oratorum in cœnaculis plerumque habitantium, in quæ adscendendum per scalas erat. Etiam Martial. VII, 28: « Sic fora mirentur, sic te Palatia laudent, Excolat et geminas plurima palma fores ». Hinc *palmam forensem* dicit Ausonius in Profess. II, 7. Plura de

Quin age majorum, juvenis facunde, tuorum
Scande super titulos, et avitæ laudis honores,
Armorumque decus præcede forensibus actis:
Sic etiam magno jam tunc Cicerone vigente
Laurea facundis cesserunt arma togatis.
Quæque patrum claros quondam visura triump
Olim turba vias impleverat agmine denso,
Ardua nunc eadem stipat fora, quum tua mœs
Defensura reos vocem facundia mittit:
Seu trepidos ad jura decem citat hasta virorum
Et firmare jubet centeno judice caussas;
Seu capitale nefas operosa diluis arte,

eo ritu vide apud Casaubonum ad Suet. Domit. cap. 23, et Sagittar. de Januis, pag. 223. — De *palmis* caussidicorum res nota satis est vel ex Luciano, tomo VI, pag. 409, ed. Schmid. Ed.

32. *Quin age majorum*, etc. Laudis plena excitatio, qua Tibullum expressisse videtur, ut pluribus locis, sed et superavit. Sic Tibull. IV, 1, 136: « Quin hortante Deo magnis insistere rebus Incipe, non iidem tibi sunt aliisque triumphi ».

34. *Præcede forensibus actis*. Cæsar: « Helvetii reliquos Gallos virtute præcedunt ». Bersm.

privatis cognoverunt, de j
carunt, et hastæ præfuerun
Bersm. Statius, lib. IV,
43: « Cessat centeni mo
judicis hasta ». Vide Prin
risconsultorum Jacobi Cuj
servationum lib. III, cap.
Dæhne. Per *trepidos* intell
generatim, qui solenni
trepidi vel *sollciti* vocantu
Ovid. Art. Am. I, 460, «
tum trepidos ut tueare r
Corn. Severus in fragm.
sollicitis quondam tutela
que ». Decemviri litibus
dis ab Augusto instituti v

ıudibus ipsa tuis resonant fora: tu quoque, Piso,
dicis affectum, possessaque pectora ducis
ctor; sponte sua sequitur quocumque vocasti;
et, si flere jubes; gaudet, gaudere coactus;
, te dante, capit judex, quam non habet, iram.
: auriga solet ferventia Thessalus ora

jt Noster judicia capitalia et ›nes.

'u quoque Piso. Alii: *namque* ›. Hæc est lectio editionum ınium et Scaligerum, quam retulerim. — *Resonant fora 'so. Nam*.Mic. *fora* dura Piso* ≈ Col. In margine utraque: *ubi Piso. Resonant fora; ubi Piso* Bersm. *duraque Pi-* m MS chart. Mihi videbatur ı constituendus: « Laudibus s resonant fora, duraque, udicis, affectu possessaque ducis ». Tu pariter durum ıollem judicem, quocumque his. Mollis sponte sequitur; rior est, tamen cedit. La-

ucis Victor. Alii: *tentas, Vi-* c. Bersm. Col. non male. C. inus aptum; sed in sequen- *sponte sua* optimum. Sed › verum videtur *ducis Victor*. fra v. 125: « Tu pronus in 'ectora ducis opus ». Ed. — *que pectora ducis*. Græci di- ςαγωγεῖν. Bersm. *Ducis* om- eferendum τῷ *tentas*, quod est. Nam fere proprie de vi ı usurpatur, eique bene re- :, quod subjungitur *sponte uitur*. Quintil. IX, 1, 21, gis oratoriis: *Jam vero affe- il magis ducit*. Auctor dialogi . c. 6, inter voluptates orato- rt *coire populum et circum- fundi coronam, et accipere affectum, quacumque orator induxerit*. Sic quædam edd. Lipsius dedit *quemcumque orator induerit*. *Possessaque pectora* etiam Ovid. Am. I, 2, 8.

46. *Quocumque vocasti:* ut de poematibus Horat. Arte Poet. 100: « dulcia sunto, Et quocumque volent, animum auditoris agunto ».

47. *Si flere jubes*. Mic. Bersm. Col. *si flere libet*, male. C. Eod. *gaudere coactus*. Vir doctus: *gaudere vocatus*, perperam. C. Sic Barthius Advers. XLIX, c. 7. — *Gaudet gaudere coactus*. Barthius hic scribendum putat *vocatus*, sane frivola ex ratione, quia auctor vocatum eum *duci* modo dixit. At vero, qui sequitur, apte quidem dici potest vocatus, non autem, qui gaudet; neque iterari *vocatus* post *vocasti* potest, quia intercessit *Flet, si flere jubes*.

48. *Quam non habet*. Mic. Bersm. Col. *si non habet*, minus eleganter. Cortius.

49. *Sic auriga solet*. Hic *auriga* tantum eques; nam *aurea* τὰ ἡνία. In veteri glossario *aurex, solitarius*, ἱππαστής. Solitarium vocat, qui equo singulari vehit, hoc est, τὸν κέλητα, qui et *singulator* in eodem lexico dicitur. Scal. Etiam Barthius affirmat, doctum equitem hic comparari, Advers. XLIX, c. 7, et ad Stat. Silv. V, 2, 115. Equidem, qui solitarium equitem aurigam dixerit,

Mobilibus frenis in aperto flectere campo,
Qui modo non solum rapido permittit habenas
Quadrupedi, sed calce citat, modo torquet in a
Flexibiles rictus, et nunc cervice rotata

neminem alium reperio; sed tamen desultorem ita vocat Propert. IV, 2, 35: « Est etiam aurigæ species Vertumnus, et ejus, Trajicit alterno qui leve pondus equo ». Et si originatio vocis vera est, a Festo tradita, qui *aureacem* et *aurigam* eumdem dicit, ab *aurea* vel *orea*, quæ frenum est, nominatum, dubitari nequit, quin auriga proprie appellari possit, qui equum freno regit. Vid. Salmas. ad Vopisci Carinum, pag. 845 seq. —*Thessalum* hic nominat aurigam Saleius, quia Thessali inprimis fatigerati equorum domitores erant, etiam in ludis Circensibus adhibiti, ut apparet e Sueton. Claud. cap. 21. — Et Propertius, II, 8, 2, ad ludos Circenses alludens, equum Thessalicum nominat : « Et campum Æmonio jam dare tempus equo ». Ed.

52. *Torquet in auras*. Quidam, *aures*; et hic Lagonius : « Quinam sint qui *aures*, quod Cortius profert, nescio. *In armos* Barthii est, confidenter sic legi jubentis, Advers.

pue. Tibull. IV, 1, 128; V
V, 26; Manil. V, 85. Du
auctor exercitia equitation
ribus usitata, quando vel in
equum directo cursu, vel
frenis retortum breviore g
cumagebant, vel sedatius
incedere. Quos modos luc
describit Tibullus, IV, 1,
« Aut quis equum celerem
compescere freno Possit, e
tardo permittere habenas
vicem modo directo co
cursu; Seu libeat curvo
compellere gyro ». His cum
tationibus haud ineleganti
parat Saleius operam orato
miliarem, quando vel incit
ctus judicum, vel cohiber
dare satagunt. — *Modo*
auras. Hoc impossibile e
constet, atque non absurde
scriptum sit, *torquere in*
xibiles rictus : retro enim d
lupatis cornipedi dictitat;
in auras faceret, nullo pe
do torquere diceretur. Em

effusos in gyrum carpere cursus.
ɪn attonitus judex tua respicit ora?
git ipse suam, nisi per tua pondera, mentem?
; sive libet pariter cum grandine nimbos
ɪe vibrata jaculari fulmina lingua,
at adstrictas in nodum cogere voces,
subtili vivacia verba catenæ,

ɪm carpere cursus, h. e. um in minores arctios corripere, breviore ɪndo. Elegantius hoc idetur Ovidius, Epist. : ferocis equi luctantia s, Exiguo flexos miror s». *Gyrus*, idem quod prie ad equitandi exerertinet, et usum ejus s locis adstruxit celeb. Observatt. in Tibull. bus addi possunt, quæ ɪus hujus operis t. II, ric. III, 3. Ed.

er tua pondera, h. e. gravitate orationis et m tuorum. Sic Claud. all. 19 : « Jam nunc ɪi, jam dulce loquenet attonitas sermo qui ɪs ». Statius, Theb. I, tione Jovis: « grave et sanctis Pondus adest ɪcem fata sequuntur ». I, 39, « fictis dat vulera verbis ».

ri fulmina lingua. Allulis grandiloquentiam, ɪph. ἀστράπτ' ἐβρόντα, Ἑλλάδα. Burm. Expribus Saleius genus oraatæ et vehementis, ad ellendos turbandosque quæ torrentibus, nimusque comparari solet. Statius, Silv. V, 3, 103: « seu voce soluta Spargere (orsa), et effreno nimbos æquare profatu ».

59. *Adstrictas in nodum cogere voces*; id est, Seu libuit adhibere orationem compositam numeris et adstrictam periodis, enthymematibus, quæ opponitur orationi concitatæ, fusæ et uberi. *Nodum* præcipue puto respicere ad breviores periodos et enthymemata, quibus oratio complicatur et constringitur ad quamdam rotunditatem, quemadmodum Statius, Silv. I, 6, 59, de pumilionibus loquitur: « Quos natura brevi statu peractos Nodosum semel in globum ligavit ». Periodis certe Quintilianus, IX, 4, 127, quosdam nodos tribuit: « Membratim plerumque narrabimus, aut ipsas periodos majoribus intervallis, et velut laxioribus nodis resolvemus: exceptis, quæ non docendi gratia, sed ornandi narrantur ». — Cicero, de Orat. I, 10, p. 21, Pearc. 4: « Stoici vero nostri disputationum suarum laqueis te irretitum teherent ». Ed.

60. *Et dare subtili vivacia verba catenæ.* Mic. Col. *catena*. Deinde quia mox, versu 63, « liquidoque fluentia cursu Verba », reposuerim h. l. *vivacia membra catenæ*. Lagon. — *Catenam* accipio de verborum continuatione per membra brevia et concisa, in quæ diducta oratio

Vim Laertiadæ, brevitatem vincis Atridæ:
Dulcia seu mavis, liquidoque fluentia cursu
Verba, nec incluso, sed aperto pingere flore,
Inclyta Nestorei cedit tibi gratia mellis.
Nec te, Piso, tamen populo sub judice sola
Mirantur fora; sed numerosa laude senatus
Excipit, et meritas reddit tibi curia voces.

fit *subtilis*, gracilis, tenuis. Gellius, VII, 14, gracili dicendi generi inesse *venustatem et subtilitatem* dicit. *Catena* igitur structura et nexus verborum, ut *compedem metri* dictum vidimus Lyr. XII, 20.

61. *Vim Laertiadæ, brevitatem vincis Atridæ*. Il. III: ἤτι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευε Παῦρα μὲν ἀλλ. Vid. Gell. lib. VII, c. 14. Bersm. Gellius l. c. tria dicendi genera jam antiquitus tradita observat ab Homero in tribus fuisse; magnificum in Ulysse, subtile in Menelao, mixtum moderatumque in Nestore. Ante Gellium idem discrimen oratorum Homericorum exposuit Cicero in Brut. cap. 10, et Quintil. XII, 10, 64. Et alii poetæ comparare cum iis oratores, quos laudare volunt, solent; Tibullus Messalam, IV, 1,

[redacted]

dulcia et *liquido* fluentia cu
incluso, sed *aperto* flore
tropus unice a melle ad s
mellifluum? quo igitur cur
de aqua liquida et leniter c
An scripsit: *liquidoque flu*
sum, eodem sensu quo G
πάλιν, ἀνάπαλιν. *Liquido flu*
erunt, quæ mellis liquore
fluum habent, qualem e
apertis constipant apes. L
Liquidoque fluentia cursu, q
decurrunt, et nihil asp
coactum habent, liquidi
star. Respicit Homericum
Calpurn. IV, 150, « Tam l
tam dulce sonant »; et n
mihi quam tenero decurr
mina versu! »

63. *Sed aperto pingere*
natum et floridum dicen

[redacted]

igne referat, qualis tibi luce sub illa
contigerit, qua tu, reticente senatu,
tua bis senos numeraret purpura fasces,
um grato cecinisti pectore numen?
iam tota concurrit ab urbe juventus
ra virum, si quando judice fesso
a prolatis tacuerunt jurgia rebus:
:tenim levibus veluti proludit in armis,
ɔsitisque suas exercet litibus artes.

ndere. In VI Æn. Virg. ni : *audire et reddere voces.* psisse : *meritos tibi curia* scriptis : *hors.* Lagon. *nte senatu.* Alii : *retinen-* iod Bersm. et Col. edide- o unde : nam Mic. hic *ite,* cum cæteris. Lagon. *senatu,* hoc est, attente at Ovidius Pont. IV, 4, a te excipiet, Patresque :ati Intendent aures ad as ».

s tua . . . purpura fasces. ulatum adires, et fasces oratione ad senatum jus etiam meminit Ovi- t. v. 25 : « Purpura Pom- mi velabit honoris, etc. »

reum grato cecinisti. Gra- Cæsari oratione consu- inprimis fieri solebat, a Cæsare suffectus erat. onsulem Claudio Cæsari s Juliis suffectum fuisse, in prooemio. Et Plinium suffectum Panegyrico, , gratias egisse Trajano

ida prolatis tacuerunt jur- a posterum diem rejectis, endinatis, aut etiam am- riis res proferuntur, id est, lites et negotia differuntur. Pithœus, lib. II Adv. subsec. cap. 20. Bersm. Minus recte *res prolatæ* a Bersmanno miscentur comperendinatis, aut ampliatis. Istæ sunt feriæ judiciorum, messis et vindemiæ caussa habitæ. Scaliger Ciceronem pro Muræna, et Plautum in Captivis citat, qui posterior locus classicus est, Captiv. I, 1, 10 seqq. Nimirum res dicuntur *proferri* quum est justitium, *rerum prolatio* Ciceroni ad Att. VII, 12, ut *res* dicuntur *agi*, quum jus dicitur, et *rerum actus* apud Suet.; eædem dicuntur *redire* exactis feriis. De æstivis feriis luculente Statius Silv. IV, 4, 39 : « Certe jam Latiæ non miscent jurgia leges, Et pacem piger annus habet, messesque reversæ Dimisere forum ». De vindemialibus Minut. Felix, Octav. cap. 2: « Sane et ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant ».

75. *Tunc etenim.* *Tunc etiam* C. et Mic. Bersm. Col. — *Tunc etenim.* Dicit Pisonem feriis domi declamasse. — *Levibus proludit in armis;* tractum a ludo militari, et exercitiis tironum, qui confligendi artem docebantur in campo ad palum; quæ erant simulacra veræ pugnæ.

76. *Compositis . . . litibus*, i. e. fictis

Quin etiam facilis Romano profluit ore
Græcia, Cecropiæque sonat gravis æmulus und
Testis Acidalia quæ condidit alite muros,
Euboicam referens fecunda Neapolis arcem.

controversiis; quomodo et vocat auctor Dial. de orat. cap. 35: «controversiæ robustioribus adsignantur, quales per fidem, et quam incredibiliter compositæ».—Col. vitiose *Compositusque*. Notum est Romanos juvenes, forensis eloquentiæ studiosos, exercitationis ergo, in caussa præsertim Græcorum, Græce declamasse. De Nerone, Suet. c. 7: «Pro Bononiensibus latine, pro Rhodiis atque Iliensibus græce verba ap. consulem fecit». De Lucano cujus omnino quædam primorum studiorum cum Nerone similitudo, vetus vita: «Declamavit et græce et latine cum magna admiratione audientiæ». Lagom.

77. *Profluit ore*. Alii: *perfluit*, et ita Mic. Bersm. Col.

78. *Cecropiæque sonat*. Forte *sonus*. Cort. dedit *æmulus undæ*. — Id *undæ*, a quo habeat Cortius, Deus scit. Videtur operarum vitium, neque enim sensus inest. Omnes omnino sobr. Lagom. — Cecropiæque

lus, idque probat Burman
thologiæ Lat. t. I, p. 743,
vus, *mel*, *thymum*, *ros Ceci*
Græca eloquentia poni sol
pluribus locis adstruxit i
thol. t. I, p. 426. Sed ta
loco *favus* non bene con
sonat, neque video, cur *gr*
lus spernatur.

79. *Testis Acidalia quæ alite muros*. Veneris Bœoti
ciis, sic dictæ a fonte Acida
chomenis, Bœotiæ civitat
Vid. Excursus secundus a
bujus carminis. — Res jar
exposita et illustrata; Bro
ad Propert. II, 21, 39; R
ad Vell. t. I, p. 14. Cæte
hic locus debet iis, quæ c
tradidit Jul. Cæs. Capaciu
tiquit. et historia Neapolita
t. IX Thes. Ital. parte 2,
Quod autem Euboicam a
ferre dicitur Neapolis, c
potest exemplo Pap. Statii,
III, 5, 12, ad Claudiam

Qualis, io Superi! qualis nitor oris amœnis
Vocibus! hinc solido fulgore micantia verba
Implevere locos : hinc exornata figuris
Advolat, excusso velox sententia torno.
Magna quidem virtus erat, et si sola fuisset,
Eloquio sanctum modo permulcere senatum,

81. Malim *amœni*. Lagom. In MS chart. *qualis ie*. An fuit : « Qualis inest Superis, talis nitor oris amœni Vocibus », ut ad Mercurium, Deorum interpretem, eloquentiæ patronum respiciatur? Ed.

83. *Implevere locos*. Laudat vim argumenti in oratione Pisonis, quæ a thesi, sive loco communi, verbis splendidis et vibrantibus sententiis exornando, procedit ad hypothesin, sive res singulares inde colligendas. *Implevere* dicit, quia in his locis inest amplificatio et dilatatio argumenti. Quemadmodum significat Cicero in Bruto, cap. 93, ubi oratores ætatis suæ reprehendit : « Nemo erat, qui dilatare posset, atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis, ad communem quæstionem universi generis orationem traduceret ». Alii ab his sunt loci, qui dicuntur, sedes argumentorum cujusque caussæ, quos Juvenalis innuit, VI, 244 : « Principium atque locos Celso dictare paratæ ».

84. *Excusso velox sententia torno*, h. e. argumentatio vel sententia, e superioribus collecta, brevi et rotunda verborum conclusione, tamquam torno, absoluta celeriter accidit animis. *Tornus* instrumentum, quo circumacto materiæ, ligna, vasa rotundantur, inde ad designandam sententiarum rotundam brevitatem transfertur. Et apposite Gellius, IX, 8 : « Hanc sententiam memini a Favorino inter ingentes omnium clamores detornatam, inclusamque verbis paucissimis ». Propertius de Elegis usurpat, ubi sententiæ singulis distichis inclusæ sunt, lib. II, 34, 43 : « Incipe jam angusto versus includere torno ». De usu ejus vocis copiose Bentleius ad *male tornatos versus* Horatii, Arte Poet. 441, disseruit, neque tamen hunc locum attigit. — Ideo forsan *male tornatos* versus perperam in *male formatos* refingebat. Fugit et hic locus virum doctum in Miscell. Observatt. Crit. 1743, t.V, pag. 416, Bentleio propterea insultantem. Lagom. — Noster præcipue spectat periodorum et enthymematum genera, quibus brevis argumenti conclusio inest, quæ quo magis accisa et rotunda sunt, hoc fortius feriunt. Unde Juvenalis, VI, 448, « curvum sermone rotato enthymema torqueri » dicit. — De *torno* et de verbis τορνοῦν et τορνεύειν, eorumque significatione luculentius egit Heynius vir cl. in *den antiquarischen Aufsätzen*, Parte II, p. 141, et seqq. Ed.

85. *Et si sola*. Alii : *etsi sola*. C.

86. *Permulcere senatum*. Alii : *perfulcire senatum*. C. Sic Bersm. Mic. et Col. ediderunt. — *Eloquio sanctum*. Sic de Lucano Statius, Silv. II, 7, 46 : « eloquente Cantu purpureum trahes senatum ».

Exonerare pios modo, nunc onerare nocentes:
Sed super ista movet plenus gravitate serena
Vultus, et insigni præstringit imagine visus.
Talis inest habitus, qualem nec dicere mœstum,
Nec fluidum, læta sed tetricitate decorum
Possumus: ingenitæ stat nobilitatis in illo
Pulcher honos, et digna suis natalibus ora.
Additur huc et justa fides, et plena pudoris
Libertas, animusque mala ferrugine purus;

87. *Exonerare pios*. Absolvere insontes. BERNSC. Malo equidem, crimine atque invidia liberare: nam absolvere judicis est, non patroni. Ovid. Trist. I, 3, 36: « hanc odiis exonerate fugam; Cælestique viro, quis me deceperit error, Dicite; pro culpa ne scelus esse putet ». Et Petron. in carm. ad Priap. c. 133: « Exonera mentem culpæque ignosce minori ». — *Onerare* contra est reum premere, et crimen aggravare. Prorsus huc pertinet locus Suetonii in Caligula, 53: « Solebat etiam magnorum in senatu reorum accusationes defensionesque meditari; ac prout stylus cesserat, vel onerare sententia sua quemque, vel sublevare ». ED.

Sic *fluentem luxu* appellat Cl
Cons. Hon. 217. — *Lætam t*
tem, quam hic vocat auctor
thius cum verbis Statii com
Silv. II, 6, 41: « nec p
acies, blandique severo Ign
li ». Ego potius conferam c
gio, quo Brutum adornat
VIII, 610 seq. « Læta viro
tas, et mentis amabile pond
sine tristitia virtus: non ille
Ingratas laudes, nec nuben
tis amabat ».

93. *Digna suis natalibus*.
Tacitus: « Aderant etiam fo
corpus procerum, decora
etc. » SCAL. Similiter Ovid.
IV, 4, 32: « Deque meis ill
rebat versibus ore, In quo

ıque possesso mens est opulentior auro.
s tua cultorum, juvenis facunde, tuorum
ıina pauper adit, quem non animosa beatum
ipit, et subito juvat indulgentia censu?
ıdque magis dono fuerit pretiosius omni,
gis ex æquo; nec te fortuna clientum,

ı colore subnigro designa-
e colore ferrugineo multa
vit Jo. Arntzenius, dissert.
ıre et tinctura comarum,
ad Rhenum, 1725, in-8,
'. Ed.

'ens est opulentior auro; h. liberalior et suis bonis di- ırat divitias; ut *virtus divitiis suis*, quod ait Claud. de all. 5. Sic Statius, Silv. I, « Huic quamvis census de- ırgita beatos, Vincit opes Opulenti, ut liberales et li, subinde opponuntur par- uris. Sallust. Jugurth. 89: illos arcte colam, me opu- h. e. non ego illos arcte que habebo, me ipsum in- ır et delicate.

ıimosa beatum Excipit. Bea- ocupletes et felices, vulga- l quia auctor vult, Pisonem ı clientes excepisse, et opi- sublevasse, hinc Cuperus III, c. 1, putat *beatum* dici uisse exceptum, qui ipse opulentus sit, atque hinc *ım non animosa reatum Ex-* e. eum, qui ob magnitudi- ı alieni reus peractus est. *ıs*, pro eo qui reus factus bum inusitatum et inaudi- sin autem substantive pro ne et statu reorum accipia- hoc admitti posse videtur, tecessit *pauper*. Itaque potius *beatum* de eo interpretor, qui primo quidem antequam exciperetur pauper erat, mox eo ipso, quod excipitur, beatus videtur sibi, aut proxime beandus et locupletandus est, sensu diviso, quod aiunt, non conjuncto. Et hoc maxime confirmatur eadem sententia Claudiani de Cons. Prob. 46: « Cernere semper erat, populis undare penates: Assiduos intrare inopes, remeare beatos ».

99. *Juvat indulgentia.* Liberalitas, beneficentia. Bersm. Corn. Tacitus: « Lenitati, ac magnificentiæ, aliquando luxui indulgebat ». Scal. Hæc potius referenda Taciti verba erant: « Facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu ». Tum scholiastes Juvenalis: « Magnificentissime vixit, meritis sublevare inopes ex utroque ordine solitus, de plebe autem certos quotannis ad equestrem censum dignitatemque provehere ».—Simillimus usus vocis *indulgentia* apud Calpurn. Ecl. IV, vs. 33, « tua nos alit indulgentia farre ». Ed.

101. *Diligit*, Mic. Col. Hi traxisse videntur ad nominativum *indulgentia*, vs. 99. Sed haud dubie Pisonem adloquitur; sequitur enim: *nec te fortuna*, etc. *Fortuna colentum*, Mic. Bersm. (qui tamen præferre videtur *clientum*, recte) Col. *Co-*

dat purus amor, sed quem tulit impia merces,
uisquam vero pretium largitur amico,
regat ex æquo, vicibusque regatur ab illo:
iserum parva stipe munerat, ut pudibundos
ere sales inter convivia possit.
rocul labes, procul hæc fortuna refugit,
tuam, venerande, domum: tu mitis et acri
itate carens, positoque per omnia fastu,

doctus lateri... Ennius ». lv. III, 3, 65: « Cæsaisse latus ». — *Comitem* inat clientem, quod inatrono præstanda inpriductio et assectatio, qua e, *claudere* dicebantur. l. II, 18, 5: « Sum coms, tumidique anteam». Idem IX, 101: « mane Observare jubes atria, : Deinde hærere tuo ladere sellam ».

l quem tulit impia merces, conciliavit sportula vel nal. I, 118: « Sportula at, quantum rationibus : mox v. 128. Idem, Sat. « Primo fige loco, quod ibere jussus, Mercedem sterum capis officiorum. nicitiæ magnæ cibus: imrex, Et quamvis rarum, utat ». Martial. III, 7: miselli jam valete qua- Anteambulonis congia- ».

cibusque regatur ab illo. micorum paria officia et , hoc maxime, ut invilis suis regant et regant alter solus regnet, alter onductus serviat. Ita relatur Saleius ad solenne vocabulum, quo patroni et potentes amici *reges* et *domini*, eorumque patrocinia *regna* vocari solebant. Martial. X, 10, 5: « Qui me respiciet, dominum regemque vocabo ». Idem, IV, 40: « Prætulimus tantis solum te, Posthume, regnis ». Addenda loca Martialis et Juvenalis superius adducta.

114. *Parva stipe munerat.* Alii, nempe Mic. Bersm. Col. *parva stipe focilat.* C. Antiquæ edd. ante Scal. et Jun. ut et Bersmanni, sic habent. Pro *pudibundos* etiam quædam antiquæ habent *pudibundus*, et ita Mic. Col. — *Ut pudibundos*, quorum pudere ipsum debeat. Bersm. — Hoc sensu adfuit in fabula Pasiphaes, 19, huj. Op. t. II, p. 447. Ed. — Aliter apud Horat. Art. Poet. 232, « matrona pudibunda ».

116. *Ista procul labes, procul.* Alii: *Iste procul livor, procul,* etc. C. quod apud neminem reperi. Lagom. Bersm. *Ipse procul*, male, et ita Mic. Col.

118. *Positoque per omnia fastu:* quomodo Claud. VI Cons. Hon. 61, de Theodosio Aug. « privataque passim Visere deposito dignatus limina fastu ». — Hic de pompa et apparatu consulari; sæpius tamen pro fastidio sumitur. Virg. Æn. III, 326, « stirpis Achilleæ fastus ». Ed.

Natalesve movent : probitas spectatur in illis.
Nulla superborum patiuntur dicta jocorum;
Nullius subitos adfert injuria risus.
Unus amicitiæ summos tenor ambit et imos;
Rara domus tenuem non aspernatur amicum,
Raraque non humilem calcat fastosa clientem.
Illic casta licet mens, et sine crimine constet
Vita, tamen probitas cum paupertate jacebit.
Sed lateri nullus comitem circumdare quærit,

lentum laudat etiam Meibomius, in Mæcenate, p. 103. Lagon.

103. *Patiuntur dicta jocorum. Dicta* hic apud Plautum in Captivis : « Dixi unum de dictis melioribus ». Martialis, lib. I, epigr. 5 : « Consuevere jocos vestri quoque ferre triumphi, Materiam dictis nec pudet esse ducem ». Varro *dicteria* vocavit : « Et orthopallica attulit psalteria, Quibus sonant in Græcia dicteria ». Lindenbr.

104. *Adfert injuria.* Laudat *infert* Meibomius, in Mæcen. p. 103. Ed. — *Subitos adfert injuria risus.* Conferenda cum his Satira V Juvenalis, in qua varias exponit injurias, quas subire cogantur parasiti pauperes in cœnis divitum et regum suorum.

105. *Summos tenor ambit*, id est, [redacted]

106. *Rara domus*. Non fr ta, deserta, δυσπρόσιτος.V est domus, quæ non asper fastidiat amicum tenuem : u me antithetica in fastidium tiorum, quo aspernantur te quantumvis honestos. Bers rior interpretatio vera est.

107. *Humilem calcat*, cor sime tractat, quemadmo amicitia Ovid.Trist. I, 7, 15 amicitiæ sanctum ac vener men Re tibi pro vili sub pe jacet ». — *Fastosa* vox arg tinitatis. Martial. X, 13 : limina mœchæ ».

108. *Illic casta licet.* Vir *Illi casta licet mens*, non n

109. *Probitas cum pauper bit*, i. e. contempta erit et [redacted]

Quem dat purus amor, sed quem tulit impia merces,
Nec quisquam vero pretium largitur amico,
Quem regat ex æquo, vicibusque regatur ab illo :
Sed miserum parva stipe munerat, ut pudibundos
Exercere sales inter convivia possit.
Ista procul labes, procul hæc fortuna refugit,
Piso, tuam, venerande, domum : tu mitis et acri
Asperitate carens, positoque per omnia fastu,

« Hærebat doctus lateri... Ennius ». Statius, Silv. III, 3, 65 : « Cæsareum coluisse latus ». — *Comitem* imul nominat clientem, quod inter officia patrono præstanda inprimis erat deductio et assectatio, qua *tegere, claudere* dicebantur. ic Martial. II, 18, 5 : « Sum comes ipse tuus, tumidique anteamulo regis ». Idem IX, 101 : « mane gatum Observare jubes atria, lasse, tua : Deinde hærere tuo lateri, præcedere sellam ».

111. *Sod quem tulit impia merces*, ttulit vel conciliavit sportula vel œna. Juvenal. I, 118 : « Sportula uid referat, quantum rationibus ddat », et mox v. 128. Idem, Sat. V, 12 seq. « Primo fige loco, quod m, discumbere jussus, Mercedem olidam veterum capis officiorum. Fructus amicitiæ magnæ cibus : imputat hunc rex, Et quamvis rarum, tamen imputat ». Martial. III, 7 : « Centum miselli jam valete quadrantes, Anteambulonis congiarium lassi ».

113. *Vicibusque regatur ab illo.* Vult esse amicorum paria officia et commoda, hoc maxime, ut invicem consiliis suis regant et regantur, non ut alter solus regnet, alter mercede conductus serviat. Ita respicere videtur Saleius ad solenne vocabulum, quo patroni et potentes amici *reges* et *domini*, eorumque patrocinia *regna* vocari solebant. Martial. X, 10, 5 : « Qui me respiciet, dominum regemque vocabo ». Idem, IV, 40 : « Prætulimus tantis solum te, Posthume, regnis ». Addenda loca Martialis et Juvenalis superius adducta.

114. *Parva stipe munerat.* Alii, nempe Mic. Bersm. Col. *parva stipe focilat.* C. Antiquæ edd. ante Scal. et Jun. ut et Bersmanni, sic habent. Pro *pudibundos* etiam quædam antiquæ habent *pudibundus*, et ita Mic. Col. — *Ut pudibundos*, quorum pudere ipsum debeat. Bersm. — Hoc sensu adfuit in fabula Pasiphaes, 19, huj. Op. t. II, p. 447. Ed. — Aliter apud Horat. Art. Poet. 232, « matrona pudibunda ».

116. *Ista procul labes, procul.* Alii : *Iste procul livor, procul*, etc. C. quod apud neminem reperi. Lagon. Bersm. *Ipse procul*, male, et ita Mic. Col.

118. *Positoque per omnia fastu :* quomodo Claud. VI Cons. Hon. 61, de Theodosio Aug. « privataque passim Visere deposito dignatus limina fastu ». — Hic de pompa et apparatu consulari ; sæpius tamen pro fastidio sumitur. Virg. Æn. III, 326, « stirpis Achilleæ fastus ». Ed.

Inter ut æquales unus numeraris amicos:
Obsequiumque doces, et amorem quæris amandc
Cuncta domus varia cultorum personat arte,
Cuncta movet studium: nec enim tibi dura clien
Turba rudisve placet, misero quæ freta labore
Nil nisi submoto novit præcedere vulgo;
Sed virtus numerosa juvat: tu pronus in omne

119. *Inter et æquales*, Corp. Aurel. Ed. — *Unus numeraris amicos*, ὡς εἷς τῶν πολλῶν. Bersm. Ut unus de cæteris amicis, nulla prærogativa. Hoc modo laudari solent, qui se communes aliis et civiles gerunt, nihil sibi præ aliis arrogant. Cicero de Offic. I, 30: « In sermonibus alium quem, quamvis præpotens sit, efficere, ut unus de multis esse videatur ». Plinius, Paneg. cap. 2 de Trajano: « Unum ille se ex nobis, et hoc magis excellit atque eminet, quod unum ex nobis putat; nec minus hominem se, quam hominibus præesse, meminit ».

120. *Et amorem quæris amando*. Paria de Trajano prædicat Plin. cap. 85: « Tu amicitiam pulsam et errantem reduxisti: habes amicos, quia amicus ipse es... Potest fortasse princeps..... odio esse nonnul- [redacted]

confluunt, cultores atque cl homines sunt politissimi v arte exculti, hinc in ea assid mones de rebus eruditis aud et singuli aliorum æmulati expromenda sua studia, et artis specimina excitantur.

124. *Nil nisi submoto*. Nih præstare patrono potest, quod lictores, duri et infima homines, magistratui, qui dentes et populum submo viam faciunt: quod latius e Lipsius, Elect. I, 23. Tangit o et turbam deducentium et c tium, qui præcedere, vel hærere, vel subsequi soleba quibus ad vers. 110 vidim consulendi docti viri ad Plin. cap. 76. *Cinctum togatis post Saufeium* vocat Martial. II, *ges comitum* dicit Juven. I, 4

tora ducis opus, seu te graviora vocarunt,
leviora juvant: nec enim facundia semper
lucta cum fronte placet; nec semper in armis
ica turba manet; nec tota classicus horror
te dieque gemit; nec semper Gnossius arcu
:inat, exempto sed laxat cornua nervo:
alea miles caput, et latus ense resolvit.

; servientem. Apud Claud. 'os. III, 414, « numerosa quæ multos liberos habet. *nus in omne:* tu solerti et ;enio præditus, facile aniomne artium et operum plicas.

Iddacta cum fronte. Alii, ı. Col. *Abducta,* male. C. recte Micyll. quod et in præfert Bersm. Eod. *nec armis.* Alii, nempe Mic. 'ol. *non semper.* C.—*Ad- ı fronte*, hoc est, contranannus adnotat. *Adducere* vultum, Latinis est ad secontrahere, et *adductus*, ;verus, tristis. Hoc sensu Tiberium scribit c. 68 « vulto adducto, plerumım ». Pluribus id probaıs ad Tacit. Hist. III, 7. ; eadem mente *subductum* gravi, II, 10, 9: « Nunc lucto gravior procedere ıvenalis *obductam frontem* potius, quam gravi, Sat.)ccurris fronte obducta, 'a victus ». — Scil. mœstim vultus velo obductus. item ad Æn. X, 64, *ob- lorem* exponit cicatrice 'am coopertum, quia obıtur vulnera, quæ cicaluntur. Ed.

ıssicus horror, i. e. sonus classici, qui horrorem incutit, ut explicat Heynius V. C. ad Tibull. I, 1, 4. Horat. Epod. 2, 5: « Nec excitatus classico miles truci ». Calpurnius, IV, 131, *classica turbida* vocat. Seneca in Thyeste, v. 574, « murmur grave classicorum ». Sed adjectivum *classicus* hoc sensu nondum ab alio usurpatum vidi.

130. *Nec semper Gnossius arcu.* Alii: *non...arcus.* C.—*Non semper Gnosius arcus*, Mic. Col. Bersm. (præter quod *Gnossius*). Optimum forte *Gnosius* cum Brunckio ad Apollon. Rhod. pag. 154. Lagom. — *Nocte dieque gemit.* Nemo forte dixit classica *gemere.* Millies permutantur in scriptis *fremere* et *gemere.* Et hic forte *fremit.* Tamen hæret animo, quod forte alicubi lectum est: « Classica rauca gemunt ». Lag.—*Nec semper Gnossius arcu.* Hor. II, od. 10: « Quondam cithara tacentem Suscitat Musam, neque semper arcum Tendit Apollo ». Bersm. Talibus etiam exemplis pro otio commendando utitur Stat. Silv. IV, 4, 30: « Et sontes operit pharetras, arcumque retendit Parthus, et Elæis auriga laboribus actos Alpheo permulcet equos ».

131. Malim *laxat sed.* Lag. — *Destinat,* ad locum designatum, ad scopum, jaculatur. Stat. Theb. VIII, 438: « Phædimon Iasiden arcu Dircæus Amyntas Destinat ».

Ipsa vices natura subit, variataque cursus
Ordinat, inversis et frondibus explicat annu
Non semper fluidis adopertus nubibus æther
Aurea terrificis obcæcat sidera nimbis.
Cessat hiems, madidos et siccat vere capillos

133. *Ipsa vices natura subit.* Heinsius ex ingenio emendavit: *Ipsa vicis Natura suæ variata recursus Ordinat*; quam correctionem probare videtur Burm. Anth. Lat. t. II, 344. —*Ipsa vices natura subit.* Sic Horat. C. IV, 7, 3: « Mutat terra vices »: quem totum locum, de variantibus anni horis, respexit et imitatus est Noster, quomodo et a Lucilio in Ætna, v. 235 seq. factum esse vidimus. Heinsii emendatio nec necessaria est, et imitationem Horatii perimit.

134. *Inversis et frondibus.* Heinsius: *in vernis nec frondibus.*—Displicet: *inversis frondibus.* Quænam sunt frondes inversæ? aut ego plane cæcutio, aut verum est *frontibus*, ut diversæ anni facies dicantur, respectusque fiat ad Janum. Natura explicat annum frontibus inversis, i. e. mutatis. Alia frons veris, alia æstatis, alia autumni, alia denique hiemis. LAGON. — *Inversis et frondibus explicat annum.* Hæc decla-

ceps, post hiemem, v. 13

135. *Non semper fluidi*
Heins. *Non semper pluvii*
II, od. 9: « Non semper
bibus hispidos Manant
BURM. — *Fluidis nubibu*
viis, fluentibus. Lucanu
« Spissatæque fluunt nu

136. *Obcæcat sidera*
est, obtegit et occultat.
Livium, lib. XXXIII
« Densa caligo obcæcave
—Et fragm. veteris p
Ciceronem, de Orat. II
horrescit mare; tenebra
cantur, et nimbum obcæ
ED. — *Obcæcari* sidera
hæc alias, tamquam cæl
dere et despectare dicun
VIII, 149: « sed Luna
sidera testes Intendunt
Manil. I, 283: « Omnia
mo despectant sidera
Catullus ad Lesbiam, p
« Aut quam sidera mult
cet nox. Furtivos homi

Ver fugit æstates: æstatum terga lacessit
Pomifer Autumnus nebulis cessurus, et undis.
Ignea quin etiam Superum pater arma recondit,
Et Ganymedeæ repetens convivia mensæ,
Pocula sumit ea, qua gessit fulmina, dextra.
Temporibus servire decet: qui tempora certis
Ponderibus pensavit, eum si bella vocabunt,
Miles erit; si pax, positis toga gestiet armis:

Hiemi ex alia ratione, tamquam seni, raros et albos capillos tribuit Met. XV, 213: « Aut spoliata suos, aut, quos habet, alba capillos ». Quando *Ver siccare capillos Hiemis* dicitur, respici videtur ad imaginem Veneris ἀναδυομένης, quæ veris Dea est, e mari prodeuntis et capillos siccantis: cujus mentionem injicit Ovid. Trist. II, 527: « Sic madidos siccat digitis Venus uda capillos: Et modo maternis tecta videtur aquis ».

138. *Ver fugit æstates*. Horat. l. c. (red. ad not. 133, 134) « ver proterit æstas ». Lucil. l. c. « Ver æstate perit ». — *Æstatum terga lacessit*, i. e. Æstates proxime insequitur.

139. *Nebulis cessurus, et undis*. Junius, Scalig. Pith. Corp. Aurel. *nimbis cessurus, et undis*. C. Heinsius: *nimbis cessurus et udis*. Barthius: *nivibus cessurus*. Apud Mic. Bersm. Col. Maittar. est *nebulis*. Lagon. — *Pomifer Autumnus*. Et hoc ex Horat. l. c. Per *nebulas*, sive, ut alii scribunt, *nimbos* et *undas* intelligitur Hiems, cujus ea sunt indicia.

140. *Superum pater arma recondit*. Fortasse *reponit* scribendum est, quia hoc verbum usitatius poetis in memoranda remissione Jovis, Ovid. Metam. III, 318: « Forte Jovem memorant, diffusum nectare, curas Seposuisse graves ». Et Calpurn. IV, 94: « Jupiter ipse parens... posito paullisper fulmine, sæpe Cressia rura petit ». — Ego vero nihil mutandum censeo. Ed.

142. *Qua gessit Fulmina*. Forte: *qua jecit*. — *Pocula sumit*: ut Statius, Silv. IV, 2, 11: « Iliaca porrectum sumere dextra Immortale merum ». Pro Ganymedea mensam Æthiopum ex Homero nominat Statius in simili comparatione, Silv. IV, 2, 53: « Talis ubi Oceani finem mensasque revisit Æthiopum, sacro diffusus nectare vultus, Dux Superum secreta jubet dare carmine Musas ».

143. *Temporibus servire decet*: δουλεύειν τῷ καιρῷ. Bersm. Egregie huc facit locus Elegiæ in obitum Mæcen. 97: « Tempora dispensant usus, et tempora cultus, etc. »

144. *Certis Ponderibus pensavit*, certo judicio perpendit, quid tempus quodque poscat.

145. *Toga gestiet*. Alii *toga vestiet*, multo languidius. C. Hoc etiam Bersm. pro variante apposuit, ipse tamen et cæteri *gestiet* ediderunt. — Nescio, unde Bersmannus cepit; neque Cortius indicavit, unde sit. Lagon. — *Toga gestiet*, h. e. togatus lætabitur, et jactabit se civilibus in officiis.

Hunc fora pacatum, bellantem castra decebunt
Felix illa dies, totumque canenda per orbem
Quæ tibi, vitales quum primum traderet aur
Contulit innumeras intra tua pectora dotes.
Mira subest gravitas inter fora : mirus, omiss
Paulisper gravitate, lepos : si carmina forte
Nectere ludenti juvit fluitantia versu,
Aonium facilis deducit pagina carmen :
Sive chelyn digitis, et eburno verbere pulsas
Dulcis Apollinea sequitur testudine cantus,
Et te credibile est Phœbo didicisse magistro.
Nec pudeat pepulisse lyram, quum pace sere
Publica securis exsultent otia terris;
Nec pudeat Phœbea chelys, si creditur illis

147. *Canenda per orbem.* Alii : *canenda per ævum*, bene. C. — Ita dant Mic. Berns. Col. In eodem versu legerim : « vitali quum primum traderet auræ ». Lucanus, VII, 266 : « privatæ cupidus me reddere vitæ ». Lagon.

152. *Nectere ludenti juvit fluitantia versu.* Carmina *fluitantia* sunt, quæ verbis adhuc incompositis sunt, metro vinciendis. Ovid. Trist. IV, 10, 25 : « Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos ». Idem, Pont. mur, faciles ut premat ar

155. *Sequitur testudine* cantus ipsa testudine A gnus. Quomodo Proper 79 : « Tale facis carmen dine, quale Cynthius im perat articulis ». — Pari Fab. III, 16, 12 : « C Sonare cithara quos pu nem ». Ed.

156. *Phœbo didicisse ma* pert. I, 2, 27 : « Quum sertim Phœbus sua carm

ri manibus, quibus et contenditur arcus.
ſidem movisse ferox narratur Achilles,
ıvis mille rates Priameius ureret heros,
avis obstreperet modulatis buccina nervis:
lulce melos Nereius extudit heros
:e, terribilis quo Pelias ibat in hostem.
. tuis etiam si forte rotare lacertis,
: gradum clausis libuit consistere membris,
tare simul, simul et captare petentem;

e fidem movisse ferox, Mic. l. *Sic movisse fides sævus.* *atur Achilles.* Frequenter poetæ ad hoc exemplum ost abductam Briseidem haræ cantu oblectantis. t. IV, 1, 15: « Fertur et yrnesside tristis Achilles curas attenuasse lyra ». ilv. IV, 4, 34: « major virtus. Talis cantata Brit Achilles Acrior, et po: in Hectora plectris ». Et Iliad. Homeri, quam datomo, vs. 585: « aberat um terror Achilles, Et ıara dirum lenibat amo- Et Achillis *cithara Pele-* :itur, Antholog. Lat. VI, Ed.

iameius heros, Hector. Et nomen reponendum pro ingrate repetatur versu ropertius II, 8, 31: « Vifugas, fractos in litore Fervere et Hectorea Doa face ».

'streperet modulatis buccina niliter Calpurn. IV, 131: nec calamos exsurdant ostros ».

:tulit heros. Alii: *extulit.* C. . Genev. 1596, Corp. Aur.

165. *Quo Pelias ibat*, ipsa scilicet hasta Achillis. Ovidio, Pont. I, 7, 52: « Missa graves ictus Pelias hasta tulit ». Et confer. Pont. II, 2, 26; Metam. XIII, 109.

167. *Inque gradum... consistere.* Vir doctus: *Inque gradu.* C. Ita correxit J. Lips. Saturn. II, c. 20. — *Inque gradum clausis:* lege *gradu.* Stare in gradu dicitur, pro esse in actu incedentis, ut dicitur et in statu. Seneca: « Quorum alter vulnus premit, et constat in gradu ». Bersm. Sane vix dubium est, *in gradu* legendum esse, quum sic etiam Ovid. Metam. IX, 42: « ad bella coimus, Inque gradu stetimus, certi non cedere ». — *Clausis membris*, i. e. compositis et coercitis intra statum. Quomodo apud Statium, Theb. VI, 744, Pollux dicitur, Alcidamanta palæstra exercens, membra ejus ad pugnandum composuisse: « Ipse Deus posuitque manus, et brachia finxit, etc. » — Tale est hoc Epitomes Il. Homeri, vs. 297: « Corpus collectum tegitur fulgentibus armis ». Pluribus hunc pugilum morem ex Antiquis descripsit Cuperus, Observ. lib. I, cap. 12, pag. 89 seqq. Ed.

168. *Et vitare simul.* Quidam: *Et virtute simul*, corrupte. C. — *Vitare*

Mobilitate pedum celeres super orbibus orbes
Flectis, et obliquis fugientem cursibus urges
Et nunc vivaci scrutaris pectora dextra,
Nunc latus adversum nec opino percutis ictu.
Nec tibi mobilitas minor est, si forte volantem
Aut geminare pilam juvat, aut revocare cadentem,
Et non sperato fugientem reddere gestu.
Hæret in hæc populus spectacula, totaque ludos

et *captare* vel *petere* propria verba in designando congressu pugnantium. Cicero in Oratore, cap. 68 : « Ut enim athletas, nec multo secus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, etc. » Et expresse Ovidius, Metamorph. IX, v. 37 : « Et modo cervicem, modo crura micantia captat ». Luculentius hanc artem athleticam describit Statius, Theb. VI, 766 seqq.

169. *Celeres super orbibus orbes.* *Orbes* usurpant de flexo et variato discursu pugnantium in petendo et vitando. Virg. Æneid. XII, 481 : « Æneas tortos legit obvius orbes, Vestigatque virum »; et 743 : « Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes ». — Vide notas Edit. nost. vol. IV, pag. 343 et 365. Ed.

viscera merso? Lucan. VIII, 557, de percussore Pompeii : « quid viscera nostra Scrutaris gladio? » Nimis igitur sævum, nimis dirum in certamine ludicro *scrutaris pectora.* In scriptis : *scruptaris*, quod nihil melius. Retineo *vivaci dextra*, et unice corrigo *sectaris* : pectora enim *sectatur*, qui in hoc certamen immittitur; *vivaci* autem manu, ut arguta, agili, habili ad percutiendum. Lagon. — *Scrutaris pectora dextra*, gladio seu mucrone vivacis dextræ : per hypallagen. Burm. Sed præcipue attendendum est ad *scrutaris*, h. e. specularis et designas oculis pectus, quod arguta et vivaci dextra petas. Quomodo auctor Epitom. Hom. v. 456 : « Undique rimabant inimico pectora ferro ». Virgilius autem, Æneid. XII, vs. 920 :

ɔa repente suos jam sudabunda relinquit.
.i forte juvat studiorum pondere fessum,
languere tamen, lususque movere per artem,
idiore modo tabula variatur aperta
:ulus, et vitreo peraguntur milite bella,

lstat, permanet. Quomodo n. I, 495: « Dum stupet, ɩe hæret defixus in uno ». n melius hoc loco legatur ad hæc ». Sic enim Cicero, næst. IV, 3: « ad quamsunt disciplinam quasi temlelati, ad eam, tamquam n, adhærescunt ».

Non languere tamen, h. e. ɔtio aliquo, non languido erti, sed cum aliqua menione conjuncto, recreari.— ɩ *movere per artem*, i. e. arn aliquem ludum exercere. ius de Alea Vet. cap. 12, ı.

'allidiore modo. Hypotyposis ɩ sive latrunculorum ludi. *V*etus scholiastes Juvenalis *V*, 109, de Pisone: « in lalusu tam perfectus et calt ad eum ludentem curre-Perperam vero a plerisque Latrunculorum ludum apɩd hodiernum Scacchorum t Thomas *Hyde*, in historia lii, p. 176, ubi de Damilu-*tbula variatur aperta*. Ex his ɩatet, tabulam antiquorum ione, ac nostra moderna, n clausam fuisse, et quasi atam, ita ut explicare et eamdem opus habuerint. — Ex eo quod tabula di-erta, non dixerim cum Senftle Alea, cap. 12, similem ɔstræ et complicatilem, quæ aperiri et claudi rursus posset. Immo vero *aperta* nunc est, ut campo aperto: referuntur enim nunc omnia ad militiam. Lagom. — *Variatur*, i. e. varie et ingeniose hinc inde deducitur. Senftl. Potest etiam de vario colore vel forma calculorum accipi. Totam rationem ejus ludi exposuimus Excursu quarto ad calcem hujus carminis.

181. *Calculus*. Calculorum lusus et latrunculorum idem est. Ovid. Art. Am. II, 207, « Sive latrocinii sub imagine calculus ibit ». Lucil. XIV: « Naumachiam licet hæc, inquam, alveolumque putare, et Calces; delectes te, hilo non rectiu' vivas ». Nam *calces* sunt calculi, ut alicubi notat Festus. Hodie alludunt ad vetus nomen Itali et Galli; *scalculum* enim vocant. Puto artis verbum fuisse *excalculari*, de eo qui vinceretur, ut *excuriari* et *excuneari* Varroni; unde et eadem etymi licentia videntur dicti *Axedres*, ut Hispani vocant, quasi *exquadri*. Nam *squadrones* quadras phalanges vocant. Scal. — *Vitreo peraguntur milite bella*. Fiebant ut plurimum ex vitro. Mart. VII, 72, « vitreo latrone clusos ». — *Pugnantur milite bella*, laudat ad Martial. XIV, 17 Raderus, pag. 908, ex memoria. Lagom. — Apud Petronium in convivio Trimalcionis crystallinæ sunt tesseræ; cujus verba digna sunt, quæ adscribantur: « Sequebatur puer cum tabula terebinthina, et crystallinis

Ut niveus nigros, nunc et niger alliget albos.
Sed tibi quis non terga dedit? quis te duce ce
Calculus? aut quis non periturus perdidit hoste
Mille modis acies tua dimicat: ille petentem

tesseris: notavique rem omnium delicatissimam. Pro calculis enim albis et nigris aureos argenteosque habebat denarios ». LINDENBR. Sed Petronio sermo est de tabula tesseraria, Nostro de latruncularia, quæ quoniam prælii vel latrocinii simulacrum erat, hinc calculi *milites*, *latrones*, *latrunculi* dicuntur, iique ex vitro, gemma, ebore, aliave materia facti. Ovid. Art. Am. II, 208: « Fac, pereat vitreo miles ab hoste tuus ». Martial. XIV, 20: « Insidiosorum si ludis bella latronum, Gemmeus iste tibi miles et hostis erit ». Hinc *vitreum bellum* vocari eum lusum in loco Julii Capitol. vita Pertin. cap. 8, putat Trillerus, Observat. Crit. cap. 8, p. 347, ubi pro monstrosa voce *Phallovitroboli* legi posse existimat *alvei vitrei belli*.

182. *Ut niveus nigros*. Duplices et gemini coloris calculi erant, quia in duas acies vel turmas divisi, albi et nigri. Hinc *discolores*, *bicolores* milites dicuntur, Ovid. Trist. II, 477; Martial. XIV, 17. Sidonius

do alligatus exeat calcul
autem *albos*, quia unus
poterat duos discolores alli
infra v. 190.

183. *Quis te duce cessit*
lusore et ductore calcul
totus lusus tabulæ form
habebat et calculi milites
tur, ita, qui ludebat cal
et qui vincebat *Imperato*
batur. Vopiscus in Procul
in quodam convivio ad la
luderetur, atque ipse dec
rator exiisset, quidam n
lis scurra, Ave, inquit,
allataque lana purpurea
ejus vinxit, eumque ador

184. *Quis non periturus*
hostem; id est, quis cal
peremptus est, qui non
periret, aliquot prius ip
disset hostes, i. e. calcul
rios. SERNTL. — Meo judi
rus est, qui dum perire
dum summa pericula
hostem potius perdit. M
ita fit in Scacchorum lu

[redacted]

fugit, ipse rapit: longo venit ille recessu,
etit in speculis : hic se committere rixæ
, et in prædam venientem decipit hostem.
ites subit ille moras, similisque ligato
ıt ipse duos : hic ad majora movetur,
us et fracta prorumpat in agmina mandra,

t: « Parva tabella capit mque lapillos, E quibus ıt continuare suos ». Qui usus hodie a pueris ob-'am qui lapillos in linea is vincit. Scal. Mirum usum puerilem a Scali-trunculario haberi, qui tione, quam affert, tam paret.

essu, Qui stetit. Alii hæc guunt. C.—*Longo venit* e remotiore regione pro-totum tramitem percur-hodie in ludo Scacchico otum est.—Male Senftle-ıd ipsum illum calculum nodo, et jam ex insidiis ı. Lagon.

stetit in speculis, σκοπιαῖς, *usm.* Qui quasi e longin-atus occasionem prædæ ıc in insidiis stetit.—*Hic re rixæ :* alius propius ıs rixantibus ita se obji-rponit, ut hostis jam in niens reprimatur.

ipites subit ille moras; calculorum, cunctando rem restituit. Senftl. ur in difficilem et insi-um deductus, et iners iculum subiisse ab hoste -*Similisque ligato*, Bers-ponit, obsesso vel capto. *igat ipse duos*. Forte et t. C.—Lego *Adligat* cum Cortio. *Obligat ipse tuos*, pessime Col.—*Ad majora* est, ut ludo finem imponat, ut hostem penitus vincat. Lagon.—*Obligat ipse duos.* Duo contrarios adligari ab uno potuisse, ostendimus in Excursu.—*Hic ad majora movetur,* ad majus edendum facinus, nempe ad perimendos in ipso agmine hostes, quod majus est adligatione adhuc tentata. Sic *magnum opus* pugna periculi plena cum graviore hoste dicitur Gratio, Cyneg. 179.

191. *Ut citus effracta perrumpat,* vir doctus apud Danielem Sonterium in Palamede, s. de tabula lusoria, p. 62. Lagon.—*Ut citus*, celeriter et improviso promotus. *Ciere* proprium in lusu calculorum. Plauti locum in Excursu dedimus. Hinc *incitus* calculus immobilis et iners. — *Et pror. in agmina mandra.* Mandræ sunt jumenta, aut carri. Juven. III, 237, « stantis convicia mandræ ». In lusu latrunculorum dicti Equites. Mart. VII, 72, « Mandris et vitreo latrone clusos ». Nisi potius quadrigas eburneas intelligas, quarum et factiones ad imitationem quatuor illarum celebriorum factionum in ludo calculorum repræsentabantur. Nam et Neronem quadrigis eburnis lusitasse, auctor Suetonius. Scal. Posse etiam simpliciter mandram septum interpretari puto : ut et Glossarium, Μάνδρα *hic septus*. Hesychius, Μάνδραι, ἕρκη, φραγμοὶ, ὗλαι, σηκοὶ βοῶν

Clausaque dejecto populetur mœnia vallo.
Interea sectis quamvis acerrima surgant
Prælia militibus, plena tamen ipse phalange,
Aut etiam pauco spoliata milite, vincis,
Et tibi captiva resonat manus utraque turba.
Sed prius emenso Titan versetur Olympo,
Quam mea tot laudes decurrere carmina possint.
Felix, et longa juvenis dignissime vita,
Eximiumque tuæ gentis decus, accipe nostri

καὶ ἵππων. Sicque eo magis, quia sequitur, « Clausaque dejecto populetur mœnia vallo ». LINDENBR. — *Fracta mandra*, disrupto ordine viliorum latronum et custodum, qui reliquum agmen præcingunt, tamquam *vallum*, quod sequente versu dicitur.

192. *Populentur*, ut in Col. male laudat Senftlebius, explicans *disrumpentur*. LAG. — *Populetur mœnia*, stragem edat in turba calculorum, quæ conjuncta tamquam in castris aut urbe munita stat. Unde Græci in eodem ludo πόλιν appellarunt. Singula amplius explicamus in Excursu ad h. l.

193. *Interea sectis*. Senftlebius de Alea Vet. cap. 12, legendum putat *septis*, hoc est, mandris, sive locis quum mens discurrit utroque, Alterius vires subtrahit alter amor ». Apud Horat. Carm. III, 27, v. extr. « sectus orbis » est pars orbis ab altera divisa.

194. *Plena tamen ipse phalange*, i. e. integro numero calculorum.

195. *Pauco spoliata milite*. Putares: *spoliatus*. C. Sic edidit Hadr. Junius. — Sed nil obstat quominus *spoliata* referatur ad præced. *phalange*. ED.

196. *Resonat manus utraque, turba*; h. e. repletur latrunculis, quos tamquam captivos et victos e tabula rapuisti.

197. *Versetur Olympo*, vergat in occasum, ut Virg. Æneid. I, 374: « Ante diem clauso componet Vesper Olympo ». Sed pro *versetur* nescio an rectius legatur *mersetur*,

Certus, et hoc veri complectere pignus amoris.
Quod si digna tua minus est mea pagina laude,
At voluisse sat est; animum, non carmina jacto.
Tu modo lætus ades, forsan meliora canemus,
Et vires dabit ipse favor, dabit ipsa feracem
Spes animum: dignare tuos aperire penates:
Hoc solum petimus; nec enim me divitis auri
Imperiosa fames, et habendi sæva libido
Impulerant, sed laudis amor: juvat, optime, tecum
Degere, cumque tuis virtutibus omne per ævum

etiam *mergi* sæpe nihil aliud est, quam inclinare et deorsum verti, ut observat Barthius ad Stat. Theb. VI, 803.

201. *Certus ut hoc*, Mic. Col. sed Bersm. recte prætulit *et*. Lagon.

202. *Quod si digna tua minus est.* Simillimus locus Tibulli, IV, 3: « At meritas si carmina laudes Deficiant, humilis tantis sim conditor actis ».

203. *At voluisse sat est.* Formula a pluribus usurpata. Bersmannus versum Propertii, II, 10, 6, apposuit: « In magnis et voluisse sat est ». Et Tibull. IV, 7: « Est nobis voluisse satis ». Infra, v. 239: « superest animosa voluntas ». — *Animum non carmina jacto.* Simile illud Calpurnii, IV, 14: « Dum mea rusticitas, si non valet arte polita Carminis, at certe valeat pietate probari ».

204. *Tu modo lætus ades, forsan.* Similis et hic Calpurnius, IV, 58: « Quod si tu faveas trepido mihi, forsitan illos Experiar calamos, etc. » Et v. 70: « sed nec mihi Phœbus Forsitan abnuerit, tu tantum commodus audi ». — *Meliora canemus.* Alii: *meliora tenemus*. C. Sic Scaliger et Pithœus ediderunt, et ita Corp. Aurel. Maett. Junius et Bersm. *canemus*, quod rectum, et Lindenbrogius reposuit in Append. Scalig. 1595, p. 318: exstitit jam apud Mic. Jun. Bersm. Col. Lagon.

205. *Et vires dabit ipse favor.* Commode Bersmannus hunc locum Ovidii advocat Fast. I, 17: « Da mihi te placidum; dederis in carmina vires ».

208. *Imperiosa fames*, quæ quidvis facere et pati imperat. Virgil. Æn. III, 56: « Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames? » Et Horat. Epist. I, 10, 47: « Imperat aut servit collecta pecunia cuique ».

209. *Impulerant.* Alii: *Impulerit*. C. — Et ita Scal. Jun. Pith. Corp. Aurel. Maett. Lagon. — Videtur legendum *Impulerunt*.

210. *Omne per ævum Carminibus certare*, h. e. pro magnitudine et merito virtutum tuarum studium carminum pangendorum intendere, vel carminibus virtutes tuas assidue celebrare. Respexisse videtur, quod Tibullus Messalæ confirmat, IV, 191, « Non te deficient nostræ memorare Camenæ »; et versu 203:

Carminibus certare meis; sublimior ibo,
Si famæ mihi pandis iter, si detrahis umbram.
Abdita quid prodest generosi vena metalli,
Si cultore caret? quid inerti condita portu,
Si ductoris eget, ratis efficit, omnia quamvis
Armamenta ferat, teretique fluentia malo
Possit, et excusso dimittere vela rudente?

« Nulla mihi statuent finem te fata canendi ».

211. *Sublimior ibo*, magis conspicuus et illustris ero, quasi capite eminens inter cæteros. Horat. Carm. I, 1 extr. « Sublimi feriam sidera vertice ».

212. *Si famæ mihi pandis iter, si detrahis umbram.* Sic plane Calpurn. VIII, 84 : « Præsens tibi fama benignum Stravit iter, rumpens livoris nubila plena ». — *Detrahis umbram*, i. e. obscuram ignobilitatem, quæ et tenebrarum et noctis nomine venit. Horatius, Carm. IV, 9, 26: « omnes illacrymabiles urgentur, ignotique longa Nocte, carent quia vate sacro ». Ovid. Trist. I, 8, 55 : « At nostrum tenebris utinam latuisset in imis, Expediit studio lumen abesse meo ». Hinc et *doctor umbratus* apud Petronium, cap. 2, *carentes* apud Ovid. Pont. I, 3, 55. — *Quid inerti portu*, navigationi non apto, in quo a navigatione cessandum. Sic *æquora inertia* apud Lucan. VI, 207, quæ navigationem impediunt. — *Condita portu*, otiose latens, ut Horat. Epist. I, 1, 5: « latet abditus agro ». Virg. Æneid. V, 243, de navi : « portu se condidit alto ».

216. *Armamenta ferat.* Alii : *Armamenta gerat.* C. et ita Mic. Berm. Colon. — *Armamenta ferat*, omnia instrumenta nautica, quæ et *arma*. Virg. Æn. V, 15 : « Colligere arma jubet, validisque incumbere remis ». Statius, in Theb. VI, 21 : « Tranquillo prius arma lacu ; clavumque levesque Explorant remos ». Et conferatur Petronii carmen de Mutat. Reip. Rom. vs. 234, hujus operis t. II, pag. 110. Ed.

er Ausonias Æneia carmina gentes
›nat, ingenti qui nomine pulsat Olympum,
iumque senem Romano provocat ore,
ın illius nemoris latuisset in umbra,
canit, et sterili tantum cantasset avena,
ıs populis, si Mæcenate careret.
men haud uni patefecit limina vati,

us. Æneia carmina gentes. gilius de suis carminibus eorg. lib. II, vs. 176: que cano Romana per nen »; et in epigr. ad Anth. Lat. I, epigr. 63: ıeas Romana per oppida tandem ut tecum car- eat »; ubi obiter notan- emendatum *Troius* pro ic correxit Heinsius. Ed. *canit* ex memoria laudat æcen. pag. 104, male; ıa *Quod canit*. Lagon.— *nomine pulsat Olympum.* proverbium de summa um est. Ennius: « Mu- libus magnum pulsatis Quod quidem nobis ıtellectu ad rem metri- alludere. Barth. Ad- I, 13. *Pulsat Olympum* ama ita mihi dici vide- l Virgil. Æn. XI, 832: surgens ferit aurea cla- . Tale est ejusdem, Ecl. que ad sidera notus », V, 176: « sese attollit Ingrediturque solo, et nubila condit ».

ocat ore, æmulatur, et ıt. Statius in lyrico ad : « avumque provocet

oris latuisset in umbra. ıleius per umbram ne- moris obscuram et tenuem famam significat, quia et vita rustica, tamquam in recessu et otio acta, urbanæ et magis illustri opponi solet, et Virgilius famam tenuem a pastorali et silvestri carmine primum orsus est. Hinc similiter de Virgilio, Nostri locum haud dubie respiciens, Calpurnius, IV, 160: « Tu mihi talis eris, qualis qui dulce sonantem Tityron e silvis dominam deduxit in urbem ».

222. *Quod canit, et.* In MS Chart. *quod canitet.* Mihi totus versus interpolatus videtur. *Quod canit... tantum cantasset* vix ferendum est. Rescripserim: « Quod cecinit sterili tantum modulatus avena », ut simul adludatur ad carmen Virgilianum. Lagon.

224. *Et tamen haud uni*, laudat Meibom. Mæcen. p. 44 et 108. — *Patefecit lumina*, Barth. ad Gratium, v. 98, pag. 81, et postea in Advers. XXIV, 14, pag. 1198, ut sit, quod ille ait: ex ignoratis celebres effecit. Sed quis ita loquutus est? Mihi *limina* satis sanum videtur; nisi quod *patefacere* paulo durius. Lagon. — *Patefecit limina vati.* Est nobis suspicio scribendum *lumina*. Non enim tam domum Tusci equitis coluerunt, quam dempto nubilo ab eo paupertatis serenæ velut luci restituti. Sic ante dixit: « Si famæ mihi pandis iter, si detrahis umbram ».

Nec sua Virgilio permisit numina soli;
Mæcenas tragico quatientem pulpita cæstu
Evexit Varium: Mæcenas alta Thoantis

BARTH. Advers. XXII, 22. Sed *limina* sanum et rectum est. Sic enim et Cicero « aperire fores amicitiæ » dixit Epist. ad Div. XIII, 10: « In omnibus novis conjunctionibus interest, qualis primus aditus sit, et qua commendatione quasi amicitiæ fores aperiantur ».

225. *Permisit numina soli.* Alii: *permisit nomina.* C. Sic Scaliger, Pithœus, Junius et Corp. Aurel. dederunt. Solus Bersmannus *numina.* — *Permisit numina soli.* Quod docti viri ediderunt *permisit nomina*, non bene fecerunt. *Numina* enim Augustum denotant, cujus familiaritas felicitas erat poetis. Habebat vero ea in potestate velut Mæcenas, quod clare *permittendi* verbo indicatur, et Horatius egregie docet libro I, Sat. IX. BARTH. Advers. XXIV, 14. — *Numina* verum est. LAGOM. — Ego vero, non cum Barthio et Meibomio, Mæcen. pag. 44, ad Augustum *numina* traxerim, cujus numina permittendi amicis Mæcenatis licitum fuisse dicunt, quæ mira ratio videtur. *Sua*

dis illustrem. — *Gestu*, n
malo, quum *cæstu* drama
exprimit. L. Varium intellig
cum Virgilii, qui quidem
carmine commendatur ab
Carm. I, 6, 1, et Serm. I,
sed ut tragicus laudatur
rioribus, ut a Martiale, V
7: « Et Vario cessit (Maro)
laude cothurni, Quum po
gico fortius ore loqui ». M
inprimis Thyestes ejus, tr
a Donato in Vita Virgilii.
que Virgilio, ut principi
adjungitur ab Horatio, qui
a Vario commendatum M
prædicat Serm. I, 6, 65.
amicos Mæcenatis, ut hic
enumerat Martialis, XII
« Quod Flacco, Varioque f
moque Maroni Mæcenas, a
gibus ortus eques ».

227. *Erexit Varum*, Mic
Col. *alta tonantis*, iidem et
tis, Jun. Scal. Pith. Barth.
XXIV, 14, nomen *Thoan*
polatum ex Charisio gra
videbatur, ubi junctum M

et populis ostendit nomina Graiis.
na Romanis etiam resonantia chordis,
iamque chelyn gracilis patefecit Horati.

os, vel casu vel stupore
, mutasset in *Thoantis?*
a de Charisio Barthius,
idem est. Si enim illum
nimo habuit, qui est
. Pustch. satis profecto
allo illa nomina distant,
t Barthium talia scribe-
(Sed spectasse videtur
st p. 15.) Tentavit ipse
uno, sed nullus mihi
AG. — Tollendum om-
u puto mendum anti-
urdum *alta Thoantis*, et
lectio emendata, quæ
est, et verecundius,
rat a Wernsd. posita,
. Idem Noster, v. 218,
mina sonat»; et Horat.
44, de poeta: «Inge-
t, cui mens divinior,
agna sonaturum». Ed.
alta Thoantis. Quum
ites Romanos Graiæ os-
licat, ego nequaquam
de uno aliquo vate ser-
i, sed de caussa omnium,
it erutos tenebris fastui
rum Mæcenas. Scribe:
ulta Latinos Eruit, et
is erat quædam inter
ræcorum et Latinorum.
nge Latini, Enniis, Næ-
iis suis impares Græcæ
Ulta sunt Latinorum
divina nomina, quæ et
ponere possent: pauper-
ilis repulsis fecit lucem
nas. — De fastu autem
tate fracto, non inele-
: «Quis fecunda tuos toleraret Græcia fastus, Quis tantum eloquii potuisset ferre tumorem, Æmula Virgilium tellus nisi Tusca tulisses?» Corruptio vero ex toties nominata contractione literarum valde facilis. Abeat igitur Thoas ille tandem in malam rem ex loco bono, quem inutiliter tanto tempore insedit. Error fortasse inde, quod Charisius, lib. I Gramm. ubi de nominum propriorum in *es* declinatione agit, Mæcenas, Mæcenatis, *Thoas, Thoantis*, conjungit; atque hinc veniens aliquis ad lectionem hujus poetæ Mæcenati etiam Thoantem comitem dare voluit. Barth. Advers. XXIV, 14. Idem ad Stat. Theb. VIII, 239, versum sic emendatum, certus sententiæ suæ, protulit. Mirum est, alios omnes doctos viros locum obscurum et manifeste corruptum non tentasse. Barthii emendatio in se probabilis et elegans; hæreo tamen, an potius *alta sonantis*, i. e. poetæ tragici et epici, quos ante nominavit, et deinceps a *gracili* Horatio distinguit, vel *sonantum* poetarum legendum statuam, quod certe ad sonum et literas vocis corruptæ propius accedit, et a Calpurnio expressum videtur, qui Ecl. IV, 160, de Mæcenate: «qui dulce sonantem Tityron e silvis, etc.» Et ipse Noster supra vs. 78: «Cecropiæque sonat gravis æmulus urbi».

230. *Ausoniamque chelyn.* Horatius ipse de se, Carm. IV, 3, 23: «Romanæ fidicen lyræ». Cuperus, Observ. I, 5, pro *gracilis* aliquando voluit *facilis*, sed mox ipse rejicit.

O decus, et toto merito venerabilis ævo
Pierii tutela chori, quo præside tuti
Non unquam vates inopi timuere senectæ.
Quod si quis nostris precibus locus, et mea vota
Si mentem subiere tuam, memorabilis olim
Tu mihi Mæcenas tereti cantabere versu,
Possumus æternæ nomen committere famæ:
Si tamen hoc ulli de se promittere fas est,

—*Gracilis* vero dicitur a tenui materia, et brevitate carminum, ut Virg. in Culice: « Lusimus, Octavi, gracili modulante Thalia. — *Patefecit*, i. e. fecit ut appareret, ostendit, aperuit famæ. Quomodo Plinius, Epist. VI, 23, 2: « Mire concupisco bonos juvenes ostendere foro, adsignare famæ. — *Patefecit Horati*. Modo versu 224 erat *patefecit limina*, quamquam in alia versus sede. MS Chart. *profecit*. An fuit *provexit?* Certe non deterius fuerit *provehere chelyn* quam patefacere. Micyll. Col. hic turpissimo mendo *Arati* pro *Horati*, quod recte vitavit Bersmannus, qui vulgo Micyllum sequutus est. Lagon.

231. *O decus*. Pro elogio Mæcenatis hos versus accipit Meibomius in Mæc. cap. XVIII, p. 109. Hunc

paupertatemque malignam I lit », et mox : « Quid Varos sosque loquar, ditataque vati mina? magnus erit quos nu labor ».

236. *Tu mihi Mæcenas*, l mihi Mæcenatis loco eris, me, ut olim Mæcenas a poet taberis. Sic etiam Calpurniu tur l. c. « Tu mihi talis eris qui, etc. » Paria Tibullus M promittit IV, 1, 24: « At qu que meæ poterunt audere næ... omne vovemus Hoc til tanto careat mihi nomine ch

237. *Possumus æternæ*. Lu IX, 980: « O sacer et magi tum labor! omnia fato Eri donas populis mortalibus a Barth. Et alii poetæ, inge et meritis confisi, solent sa

eus ultor abest; superest animosa voluntas,
ue nescio quid mens excellentius audet.
anti protende manum; tu, Piso, latentem
re: nos humilis domus, et sincera parentum,
enuis fortuna sua caligine celat.
ımus impositis caput exonerare tenebris,

inveni. — *Et Deus ultor* etur Nemesin intelligere ; ἀντίπαλον, ut est in epi- Theæt. Nec obstat ge- et Virg. ita loquutus est, θεοῦ appellationem com- ciunt. Bersm. *Ultor Deus*, proverbio, dicitur, quis- sit. Seneca, Herc. fur. quitur superbos ultor a s». Ovid. Metam. XIV, jam Deus ultor agebat». 8, 72: « Nescius ultorem t esse Deum». Tamen et s nominat Propert. III, sque a Nemesi distinguit tam. XIV, 693: « Ulto- os, et pectora dura per- lien, memoremque time dis iram».— *Superest ani- ntas.* Sic Ovid. Rem. Am. e loquitur ad livorem: nodo; plura dolebis: Et imi carmina multa mei». *aque nescio quid.* Simili- Her. XII extr. « Nescio mens mea majus agit». *nanti.* Cl. Santenius præ- *iti.* Idem referebat a viro hunc locum notatum *Tu* lic Lagonius: « Cur vero qui nat, etiam latet? Vel, , semper manu protensa Chart. *nati.* Verissimum *uti. Tu vati protende ma-* té eodem modo primum editum vidi a Burmanno secundo ad Propert. I, 6, 25, pag. 66; nescio utrum e scripto libro, an ex conjectura. Sed nihil ibi monet, ut variatæ scripturæ rationem reddat. An igitur forte editum ab aliquo repererat? Idem Burmannus eodem loco tentabat *jacentem*. Cur vero? annon satis proprie dicitur *exserere latentem?* et *exseri jacentem* nuspiam legi». Ed. — *Tu nanti protende manum*, i. e. laboranti periclitanti opem fer. Proprie de naufragis, quibus litori adnantibus manus porrigitur, caput etiam manu elevatur. Qua imagine aliquoties utitur Ovidius, ut Trist. V, 9, 17, « Naufragiumque meum tumulo spectarit ab alto, Nec dederit nanti per freta sæva manum»; et ex Pont. II, 6, 13: « Brachia da lasso potius prendenda natanti, Nec pigeat mento supposuisse manum».

242. *Et sincera parentum.* In Lucani exemplari bibliothecæ Leidensis, Lipsius sua manu notaverat *at sincera*.

243. *Sua caligine celat*, ignotum et minus spectabilem facit. Statius, Silv. V, 16, dicit « Obscurum proavis, et priscæ lucis egentem, Plebeia de stirpe».

244. *Possumus impositis.* Sic Virg. Georg. III, 9: « tentanda via est, qua me quoque possim Tollere humo». — *Caput exonerare tenebris*, i. e. deponere obscuritatem, depellere obstacula, quæ famam impe-

Et lucem spectare novam, si quid modo lætus
Annuis, et nostris subscribis, candide, votis.
Est mihi, crede, meis animus constantior annis;
Quamvis nunc juvenile decus mihi pingere malas
Cœperit, et nondum vicesima venerit æstas.
Quod si tam validæ mihi robur mentis inesset,
Et solidus primos impleret spiritus annos,

diunt: idem est, ac quod vs. 212 dixerat, *si detrahis umbram*. Caput obtectum tenebris habere dicuntur incelebres, ut caput conspicuum tollere, qui famam acquirunt. Ovid. Trist. IV, 3, 81: « caputque Conspicuum pietas qua tua tollat habet ». Horat. Carm. III, 16, 19: « Jure perhorrui Late conspicuum tollere verticem ». Adfinia notavimus ad Spurrinæ IV, 1. De verbo *exonerare* conf. vs. 87: e contrario tenebræ, nox, *premere*, *urgere* dicuntur. Horat. Carm. I, 4, 16, et IV, 9, 27. — Burmannus sec. ad Propert. 1, 10, 15, p. 110: « Emendandum forte: *caput exsertare tenebris*. Nam quid est, ait, *exonerare?* An pro liberare se tenebris, quasi imposito gravi onere? » Quidni vero? neque aliud sibi volunt illa, *impositis tenebris*. Tacitus, Hist. IV, 40, « et fastos, adulatione tempo-

249. *Vicesima venerit æstas*. Alii: *venerit ætas*. C. Et sic Mic. Bersm. Col.; at Mic. et Col. in marg. *æstas*. Et in his desinunt Mic. cum Col. cæteris in alium locum rejectis. Lagon.

250. *Quod si tam validæ*. Alii: *jam validæ*. C. atque ita Mic. Bersm. Col. Quantum video, rectius *jam*. Non enim negat aliquando sibi adfore tale robur; sed nunc primis in annis deesse sibi queritur. Deinde nescio quomodo versus lenior fluere videbatur, si scriberetur: « Quod si jam validæ robur mihi mentis inesset ». Lagon.

251. *Et solidus primos impleret spiritus annos*, si primæ ætati meæ firmior ea vis animi, is spiritus esset, qui solet esse plenæ atque perfectæ. Affinia sunt ista Virgilii Æn. II, 638: « Vos o, quibus integer ævi Sanguis, ait, solidæque suo

:rem voces per carmina nostra referre,
, tuas; sed fessa labat mihi pondere cervix,
·emefacta cadunt succiso poplite membra.
ıec olorinos audet Pandionis ales
a referre sonos, nec, si velit improba, possit.
:t aedonia superantur voce cicadæ,
lula quum rapido faciunt convicia Soli.

aderem voces. Cl. Santenius ım putabat *dotes*. Sed *voces* voluisse, declarat sequens io, v. 255 seqq.—*Auderem* · *carmina nostra referre*, am, orationes, sententias ninibus meis imitari, vel Vid. supra v. 80.

ucciso poplite. Petron. Ar-)ate mihi ducem, qui me liberos meos, nam succisi membra non sustinent ». .—*Succisus* poples est, qui :t prolabitur, quasi nervis alias *succiduus* dicitur. :t. X, 458: « Poplite succi- ua intremuere ». Proprie t idem Metam. VIII, 364: ntem, et terga parantem succiso liquerunt poplite

Sic nec olorinos. Alii: *Sed* :t Jun. Scal. Pith. Lagom. *nis ales*, philomela.

Si velit improba, si audeat er. Martial. I, 54, 9: « Sic tisona fervet sacer Attide oproba Cecropias effundit relas ». Lucretius, III, 6: :nim contendat hirundo

!edonia voce, luscinise, quæ *vocalis longos ducere can-* ır Calpurnio, IX, 61. *Ae-* ·*ces* Lactant. in Phœn. 47. :stus Avienus, in Sirenum Allegoria, v. 7: « Quodque leves calami, quod suavis cantat aedon »; ubi *aedonem* Musici nomen esse putabat Mariang. Accursius, quem recte refutavit Fortun. Licetus d. l. In Epitaphio Athenaidis et Probi apud Fabrett. cap. 10, pag. 702: « Quum te, nate, fleo, planctus dabit Attica aedon, Et comes his lacrymis veniet pro conjuge Siren, etc. » In epitaphio apud Pithœum, lib. III, p. 123: « Et super in nido Marathonis cantet aedon ». In Judicio coci et pistoris, quod tomo I, pag. 588 hujus operis edidimus, v. 53: « Tu facis in lucis ut cantet tristis aedon, Mœstaque sub mœsto sua murmuret acta chelidon ». Ita in carmine de Philomela, apud Pithœum in Prætermissis, p. 486 ed. Paris. « Judice me cycnus et garrula cedat aedon, Cedat et illustri psittacus ore tibi ». Itaque bene viri docti ad Petron. cap. 131, in Descriptione loci amœni castigaverunt *aedon* pro *Easdon*, v. 6: « Dignus amore locus; testis silvester aedon »; quod probabat Scaliger. Videatur et Heins. ad Ovid. Met. VI, 468. Ed.

258. *Stridula cum rapido*. Cl. Santenius suspicatur *rabido* scripsisse poetam. — *Cum rapido*, æstivo et torrenti soli. Vid. Calpurn. I, 10: nam æstu maxime et calescente die strepere cicadæ solent. Vid. Virg. Georg. III, 327, et auctor Copæ,

Quare age, Calliope, posita gravitate forensi,
Limina Pisonis mecum pete: plura supersunt,
Quæ laudare velis inventa penatibus ipsis.

meridianum calorem indicans, vs. 27: « Et cantu crebro rumpunt arbusta cicadæ ». — *Faciunt convicia soli*, perpetuos strepitus et stridores exercent in sole. *Convicium* de magno multorum et confuso clamore vel strepitu. Ovidius, Metam. V, 677, « nemorum convicia picæ », et Columella, lib. X, 12: « Perpetitur querulæ semper convicia ranæ ».

259. *Quare age, Calliope* *gravitate forensi*, deposito consilio laudandi graviora acta, publica et forensi v. 150), quæ majora tuis sunt; vid. v. 252 seq. Co Calliope mea, ad res ejus p virtutesque domi et inter fa exercitas, in quibus sane i venies, quæ laudare velis.

EXCURSUS I

SALEII BASSI CARM. AD CALP. PISONEM, vs. 35 et 36.

Sic etiam, magno jam tunc Cicerone vigente,
Laurea facundis cesserunt arma togatis.

CTE Bersmannus ad hos versus allegavit, quæ apud onem, Offic. lib. I, c. 22, leguntur : *Cedant arma*, *concedat laurea linguæ*. Non enim dubium est, allu- Saleium ad eum versum Ciceronis, quo ipse, post essam conjurationem Catilinariam, de se gloriabatur, ıque irrisum a multis improbis, ipse de Offic. l. c. et ilipp. II, 8, et orat. in Pison. c. 29 et 30, queritur. r autem, a nemine doctorum virorum, qui ad locos onis allegatos commentati sunt, eum carminis nostri ım, pro constituenda vel asserenda versus Ciceroniani me, adductum esse. Nam ut interpretes Ciceronis pleri- ıdnotant, præsertim duo Heusingeri in nupera accura- naque librorum Cic. de Offic. editione, quam his ipsis ıs primum mihi inspicere contigit, acute disquisiverunt, cis Ciceronis de Offic. et in Pison. plerique codices MSS nt *concedat laurea linguæ*, alii, iique meliores, *laurea* ;, quod præstantissimi Ciceronis interpr. Gronovius, rius, Ernestus, et ante eos Ursinus ac Vossius proba- , quoniam ipse Cicero hanc lectionem asserere oratione s. c. 30 videtur, ubi hoc versus membrum his verbis in- etatur : « Nam quum tu, timidus ac tremens, tuis ipse issimis manibus detractam e cruentis fascibus lau- ı ad portam Esquilinam abjecisti, indicasti, non modo

amplissimae, sed etiam minimae laudi lauream concessisse. Idem, lib. XV, Epist. 6, 3: «Quem ego currum, aut quam lauream cum tua laudatione conferrem». Monet etiam Graevius ad orat. Cic. in Pis. 24, c. *laudem* fere Tullio notare τὰ ἐπαινετὰ ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι καὶ στρατηγήμασι, et honesta hominum de iis judicia. Ut in Bruto: «At vero extra Graeciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores illustre nomen oratorum reddiderunt». Et pro Plancio: *Itaque si quam habeo laudem.* Neque reticere possum rationem I. M. Heusingeri, ob quam in versu Ciceroniano probabilius *laudi*, quam *linguae* legi putet: nam *laurea*, inquit, primum minus recte opponitur *linguae* quam *laudi*, id est, honorifico Senatus populique Romani judicio; deinde Cicero syllabarum antanaclasin adhibuisse videtur, ut in illo, *O fortunatam natam me Consule Romam*: propter quem aeque irrisum esse Tullium Quintilianus, lib. IX, c. 4, et Juvenalis, X, 122, ostendit. Alteram tamen lectionem *laurea linguae* jam antiquitus usu et sermone receptam, Ciceronique suppositam esse, nonnulli Veterum loci probant. Sequutus est eam auctor invectivae in Ciceronem, quae Sallustio tribuitur, et Quintilianus, lib. XI, cap. 1; inprimisque Plutarchus, quid Ciceroni propter eum versum vitio datum sit, declarat in Vita Ciccr. vol. IV, pag. 849, edit. Reisk. ἡ δὲ Κικέρωνος ἐν τοῖς λόγοις ἀμετρία τῆς περιαυτολογίας, ἀηδίαν τινὰ κατηγόρει πρὸς δόξαν, βοῶντος, ὡς τὰ ὅπλα ἔδει τῇ τηβέννῳ καὶ τῇ γλώττῃ τὴν θριαμβικὴν ὑπείκειν δάφνην. Videar mihi ex hoc loco Plutarchi perspicere, inimicos

æ appellate, primus in toga triumphum, linguæque am merite, et facundiæ Latinarumque literarum pa-». Etsi hic Plinius *linguæ lauream* aliter accipit, ac do Cicero lauream linguæ cedere dixerit, ipsa tamen verba suggessisse Plinio dictum Tullianum videtur, *laurea linguæ* jungebatur. Huc etiam refero Saleium um in versu isto : *Laurea facundis cesserunt arma to-*:. Quod enim *facundos* et *togatos* conjungit, videtur n in Ciceronis versu, ad quem alludit, *linguam* et *to-* nominatam accepisse, et fortasse sic distinguendus hic is est, ut Ciceronis illi, e quo manavit, similior fiat, et *a arma* non legantur conjuncta, sed *laurea facundis* se dicatur, et *arma togatis*. Cæterum subit miratio, um Ciceronis versum et sententiam in carmine ad Pi-m laudare, cujus in majoribus L. Calpurnius Piso, ini-is Ciceronis, eam et acerbe reprehenderat, et propter-cerrime castigatus a Cicerone erat. Quantumvis autem a et impugnata sententia Ciceronis ab ejus inimicis t, veritas tamen ejus, ut ab ipso declarata passim in s ejus erat, apud posteros agnita obtinuit, qui gloriam, n sibi Cicero e consulatu suo et oppressa factione Ca-e vindicabat, graviter ipsi adserunt et fatentur. Nam ut d filium scribit, de Offic. I, 22 : « Nobis rem publi-gubernantibus, nonne togæ arma cessere ? neque enim ulum in re publica fuit gravius unquam, nec majus m. Ita consiliis diligentiaque nostra celeriter de mani-audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt. res igitur gesta unquam in bello tanta ? qui triumphus erendus ? » Ecce, quam candide hæc fatetur et repetit anus, lib. VII, 62 seq.

...........Romani maximus auctor
Tullius eloquii ; cujus sub jure togaque,
Pacificas sævus tremuit Catilina secures.

lem respiciens Silius Ital. lib. VIII, 410, de Cicerone :

Implebit terras voce, et furialia bella
Fulmine compescet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquio cuiquam sperare nepotum.

Et adhuc gravius luculentiusque Juvenalis, Sat. VIII, 237 seqq.

> Hic novus Arpinas ignobilis, et modo Romæ
> Municipalis eques, galeatum ponit ubique
> Præsidium attonitis, et in omni gente laborat.
> Tantum igitur muros intra toga contulit illi
> Nominis et tituli, quantum non Leucade, quantum
> Thessaliæ campis Octavius abstulit udo
> Cædibus assiduis gladio.

Conferri his etiam possunt, quæ supra in Cornelii Severi fragmento, v. 4 seqq. de consulatu Ciceronis dicta sunt.

EXCURSUS II

AD SALEII BASSI CARMEN, vs. 79, 80.

> Testis Acidalia quæ condidit alite muros,
> Euboicam referens fecunda Neapolis arcem.

PARTHENOPE, a qua Neapolis dicta est, cum classe et colonis ex Eubœa veniens, Phœbo auspice et augurio columbæ antevolantis ducta, in solo ad sinum Cumanum substitit, et [redacted]

Abantia classis vocatur Euboica vel Chalcidensis, ıbœam Abantes habitarunt, quos Homerus nomiıemoriam Neapolis, a Parthenope columbæ augurio , ait poeta conservari in ea urbe statua Apollinis, ı lævo ejus humero insidente, quam adstans respirthenope et adorare videatur. Hæc enim, auctore ›, est Eumelis, i. e. Eumeli filia. Qui Eumelus alias est, nisi idem cum Eumelo, Admeti regis Thessaliæ sta uxore filio, habendus. Scaliger locum Statii in ıt. ad Nostrum citans *Eumetis* legit, sed nihil super t. Et Barthio videtur *Eumelis* sive *Eumetis* civitatis, i potius, nomen esse, ubi antiquitatis index talis uerit superstes. Idem tamen in re admodum dubia ıra, cujus solus meminisse Statius videtur, nihil affirmare audet. Traditionem de columba antecetiam historicus servavit Velleius Paterc. lib. I, cap. 4: ulto post Chalcidenses, orti, ut prædiximus, Atticis, le et Megasthene ducibus Cumas in Italia condideujus classis cursum esse directum alii columbæ antis volatu ferunt; alii nocturno æris sono, qualis ›us sacris cieri solet. Pars horum civium magno post llo Neapolim condidit ». Quod autem Saleius Græcæ ıtiæ Pisonis testem Neapolim citat, hæc caussa est. itanis, nempe a Chalcidensibus oriundis, ut patrii ræcæque linguæ manebat custodia, ita quinquennale m erat, in quo poetæ, oratores, musici, athletæ cer- Nobilissimi quique et doctissimi Romanorum, qui in ›simam hanc civitatem, otio et studiis deditissimam, ıtes commeabant, per ea certamina crebro artis et inıi experimenta solebant edere. Silius Ital. lib. XII, 31:

Nunc molles urbi ritus, atque hospita Musis
Otia, et exemptum curis gravioribus ævum;

il. Georg. IV extr.

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti.

inquennalibus ludis ejus sæpius Statius, ut Silv. II,

2, 6, ubi *patrii quinquennia lustri* nominat; et lib. III, 5, 92, *Et Capitolinis quinquennia proxima lustris*, ubi honore, celebritate, dignitate, apparatu proxima Capitolino agoni a Domitiano instituto dicere videtur. Et lib. V, Silv. 3, 109 seqq. Statius patrem suum, plane ut Noster Pisonem, in certamine Neapolitano Græcæ eloquentiæ gloriam retulisse memorat, patriam suam Parthenopen alloquens :

> Si tu stirpe vetus, famæque obscura jaceres
> Nil gentile tenens, illo te cive probares
> Graiam, atque Euboico majorum sanguine duci.
> Ille tuis toties præstrinxit tempora sertis,
> Quum stata laudato caneret Quinquennia versu,
> Ora supergressus Pylii senis, oraque regis
> Dulichii, specieque comam subnexus utraque, etc.

De eorum ludorum institutione et celebritate Strabo, lib. V, p. 377 edit. Almelov. de Neapolitanis agens : νυνὶ δὲ πεντετηρικὸς ἱερὸς ἀγὼν συντελεῖται παρ' αὐτοῖς μουσικός τε καὶ γυμνικὸς ἐπὶ πλείους ἡμέρας, ἐνάμιλλος τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα. Bernartius ad Statii Silv. II, 2, 6, ex vocibus νυνὶ δὲ colligit, certamen Neapolitanum institutum Strabonis ævo, et quidem in honorem Augusti, quod Suetonius indicare videtur in Octav. cap. 98 : « Mox Neapolim trajecit, quamquam et tum infirmis intestinis, morbo variante : tamen et quinquennale certamen gymnicum honori suo institutum perspectavit ». Quamquam ex verbis hisce nondum certo constat totum ludorum Neapolitanorum solenne, quod etiam musicis et

[redacted]

Pulvis, ad Ambracias conversa gymnade frondes,
Trans gentile fretum placidi facundia Polli
Detulit, etc.

Pigra quies stadii et *sedatus jam pulvis* significant haud dubie, clausum jam stadium et finita athletarum certamina a Papinio indicari. Sed finitorum eorum caussam addere in verbis sequentibus videtur, *ad Ambracias conversa gymnade frondes*, quæ sane obscura est. Domitius, qui solus fere hæc verba attigit, inepta interpretatione, quam ipse non intelligo, nihil efficit, de Ambracia loquens, in qua Sellas patriam habuerit pater Statii. Barthius *Ambracias frondes*, i. e. laureas rectius interpretatur Actiacos ludos, post victum eo loco M. Antonium ab Augusto institutos. Vid. Sueton. Aug. cap. 18. Hos igitur ludos Nicopoli ad Actium celebratos caussam fuisse prodit finiti vel sublati agonis Neapolitani, quia *gymnas*, i. e. gymnicus agon, vel turba athletarum, tum *conversa* fuerit ad *Ambracias frondes*, Actiacos ludos celebrandos. Hujus pronuntiati duplex ratio et sententia afferri potest: vel imminutam tum fuisse ludorum Neapolitanorum celebritatem, eosque citius finiendos, quum prævalens Actiacorum fama athletas non minus, quam spectatores abduceret; vel Actiacos ludos ita subsequi Neapolitanos, ut his vix finitis studia hominum ad certamina Actiaca visenda et celebranda convertantur. Atque hæc, quam posterius posui, sententia in se veri admodum similis, et ab Adriano Turnebo, Advers. lib. XI, cap. 15, probata est, qui eo anno, quo hæc scripsit Statius, accidisse dicit, ut Actiaci ludi Neapolitanos sequerentur. Idque ipsum ex anni tempore, quo utrique celebrati videntur, facile est colligere. Suetonius Augustum quinquennale certamen Neapoli paucis ante mortem diebus perspectasse narrat, cap. 98. Is vero decessit XIV Cal. Septembr. teste Suetonio, cap. 100. Hinc mense Augusto id certamen agi solitum, manifestum est, idque ipsum mensis honor, ut credamus, suadet, quod in se probabile est, ludos honori Augusti institutos et actos eo mense esse, qui Augusti nomine nuncuparetur. Actiaci ludi haud dubie eo mense celebrati sunt, quo victoria ad

Actium parta est. Auctor vero est Dio Cassius libri LI initio, pugnam navalem ad Actium IV Nonas Septembr. commissam esse. Unde palam est, ludos in ejus memoriam institutos initio mensis Septembris habitos esse, atque adeo vix peractis Neapolitanis initium cepisse.

EXCURSUS III

AD SALEII BASSI CARMEN, vs. 173-175.

Nec tibi mobilitas minor est, si forte volantem
Aut geminare pilam juvat, aut revocare cadentem,
Et non sperato fugientem reddere gestu.

Locus hic satis luculentus et fere primarius est, ex quo ars atque ratio lusus pilæ apud Romanos, præcipuique in eo jactus pulsusque intelligantur, ut sane mirandum sit, scriptores, qui de eo lusu egerunt, plerosque hoc loco Saleii non usos esse. Nempe ignorata fere, aut parcius lecta a doctis carmina minora reperio, quæ edo. Legi certe Hier. Mercurialem, Art. Gymnast. lib. II, cap. 5; J. C. Bulenge-

[redacted]

licata, ut docti viri fatentur; noster tamen locus sic satis ilentus videtur, ut lucem adfundere aliis possit. Et quon Saleius Pisonem a scientia et usu ejus ludi laudare t, inde necesse est ea inprimis memorari, in quibus ars time et præcipuum officium ludentium spectabatur. In iis pilæ generibus, quomodo ab Antiquis, et maxime a rtiale, libro XIV, epigr. 45-48 describuntur, hic non imramur. Saleius *pilæ* nomine inprimis respicere *follem* etur, qui vento tumens in circulis, vel corona adstann, pugno emitti pulsarique solebat. *Arenariam* pilam are videtur Isidorus, Orig. XVIII, cap. ult. Ab eo non ltum diversa pilæ *trigonalis* ratio videtur, quæ licet mi-*folle* et solida, plumisque referta esset, et a tribus tan-ı ludentibus, in trigono seu triangulo consistentibus, icem pulsari, captari, excipi et reddi solebat, idem tamen plurium etiam circulo evenire sæpissime debuit, ut pila adversum conjecta pulsu obliquo vel transverso in triium abiret. Et utrumque genus *pila* appellari, sine vocis rius adjectione, solet. Horat. Sat. II, 2, 11:

> .... seu pila velox
> Molliter austerum studio fallente laborem,
> Seu te discus agit;

Propertius, III, 14, 5, *Quum pila veloci fallit per bra-ıjactu.* Trigonalem ἁπλῶς pilam nominat Martialis, VII, 32,

> Non pila, non follis, non te paganica thermis
> Præparat;

ı quatuor genera pilarum enumerans, ubi *trigonem* non rimit, hanc communi nomine *pilæ* designat. Trigonali Trimalchionem apud Petronium, cap. 27, ludere condit Gonsalius. Ego vero in circulo lusisse, verius mihi suadeo. Narrat enim senem inter pueros capillatos pila rsiva se exercuisse, *follis* etiam et *circuli* mentionem cit. At vero follis pueris et senibus aptus lusus habeba-, teste Martiale, XIV, 47:

> Folle decet pueros ludere, folle senes.

Quod vero et in narratione Petronii quædam insunt, quæ convenire trigoni videntur, ea similem utrumque ludum esse ostendunt. Communis utrique ludo ars et summa erat, ut pila quam diutissime manibus ludentium ultro citroque jactaretur, neque in terram cadens effugeret. In trigonali hoc laboriosius, quod, ludentibus certo loco constitutis, pila intra limites et justa spatia continuo jactari, et pulsibus certus modus adhiberi debebat, et, qui ultra spatium jecerat, vel effugere in terramque cadere siverat, is deliquisse censebatur. Quod igitur ut impedirent, utraque manu utebantur lusores, et vel expellebant, vel excipiebant manu, ne unquam caderet. Martial. XII, 83:

> Captabit tepidum dextra lævaque trigonem,
> Imputet exceptas ut tibi sæpe pilas.

Follis, quocumque volaret, in circulo excipi ab alio, pulsarique ultra, et in terram decidens, indeque resultans, aut ultra justum spatium fugiens revocari reddique poterat (1) Diversos eosque præcipuos pulsationum modos Saleius verbis *geminare*, *revocare*, *reddere* exprimit, quæ collata cum iis, quibus alii scriptores utuntur, rationem ludi haud parum declarant. Nempe emissa ab uno pila in alterumque conjecta, ab hoc repetito pulsu vel rejici et remitti ad priorem debebat, quod dicebatur *reddere*, vel alioversum in obliquum jaci, quod *expellere*, *expulsare*, *expulsim ludere*. Quæ omnia Saleius complecti verbis *volantem geminare pi*

[redacted]

Quamquam non diffiteor fortasse rectius *redde pilam* de eo intelligi, qui, quia scite expulsare pilam non poterat, utraque manu captabat, ut redderet vel restitueret lusori ad finiendum vel renovandum lusum. Quo sensu alio loco Martialis, XIV, 163:

> Redde pilam, sonat æs thermarum : ludere pergis?

Clarius *remittere* dixit Seneca, de Benef. lib. II, c. 32: « Sicut in lusu est aliquid, pilam scite ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte et expedite remisit, quam exceperat ». *Expellere* et *expulsare* est pilam venientem de cursu suo aliorsum pellere, quod si sæpissime repeti, diutissimeque impediri casus in terram poterat, jucundissimus lusus, et summa laus habebatur. Petronius, c. 27: « alter numerabat pilas; non quidem eas, quas inter manus lusu expellentes vibrabant, sed eas quæ in terram decidebant ». Varro apud Nonium, pag. 104: « Purgatum scito, quam videbis Romæ in foro ante lanienas pueros pila expulsim ludere. » Nonius ibi *expulsim* dictum ait a *frequenti pulsu*. Et frequentem vel repetitum pulsum Saleius indicat verbo *geminare*, quod sæpissime significat aliud alii addere, repetere, iterare, continuare. Horat. Art. Poet. 13, *Serpentes avibus geminentur, tigribus agni.* Virgil. Georg. II, 508, *geminatur plausus;* apud eumdem, Georg. I, 333, *ingeminant voces corvi;* et Æn. V, 457, *dextra ingeminans ictus* dicitur. Manilius, lib. V, 167, *glomerare ictus* dicit, quod Saleius *geminare pilam:*

> Mobilibusque citos ictus glomerare lacertis.

Ad expellendam pilam in trigonali sinistra manu usos esse ludi peritos, e versu Martialis superius citato patet, ampliusque confirmatur istis ex libro VII, 73:

> Sic palmam tibi de trigone nudo
> Unctæ det favor arbiter coronæ,
> Nec laudet Polybi magis sinistras.

Hoc inde esse arbitror, quod pila trigonalis plerumque ita emittebatur in alterum, ut ab hoc expellenda in dextrum

latus, vel ad tertium dextrorsum stantem esset, qui ictus sinistra maxime indigebat. Ad eumdem actum ludi pertinere videtur, quod Martialis, IV, 19, 7, *partiri follem* dicit:

> Plumea seu laxi partiris pondera follis.

Quidquid enim interpretes alii comminiscantur, *partiri pondera follis* nihil aliud esse existimo, quam follem in diversas partes circuli mittere et remittere, et ludere in commune. Nam qui pilam emittit primus, et qui expellit, nunc in hanc, nunc in aliam partem mittit, adeoque unam pilam, vel pondera pilæ, h. e. lapsum volatumque partitur inter plures, et communicat. Hoc, idem est, quod alii *datatim ludere* dicunt, ut Plautus, Curcul. Act. II, 3, 17:

> Tum isti, qui ludunt datatim servi scurrarum in via,
> Et datores, et factores omnis subdam sub solum.

E quo loco observavit Turnebus, Advers. VII, 4, et Taubmannus ad Plautum, qui alterum exscripsit, *datores* dictos esse in lusu pilæ, qui pilam dabant; alios autem *factores*, qui faciebant, id est, qui feriebant et ludebant, quique in factiones erant divisi, id est, ut dicimus a consuetudine, *in partes*. Ego *datores* magis intelligo de iis, qui pilam primi emittunt; cæteri, qui apte respondent ad missam, eamque vel reddunt et remittunt, vel expellunt, *factores* vocantur, quia hoc ipso ludum efficiunt. *Factiones* in ludo pilæ, Græcis αἱρέσεις et πράξεις dictas esse, docet Scaliger ad Manil. lib. II, p. 117.

[redacted]

›tus repetitur lib. VII, 32, 10. Aliud et diversum a verbis ıleii significat versus Martialis, XII, 83, 5 : *Colliget, et refe-t lapsum de pulvere follem.* Nam hic sermo est de officioso omine et parasito, qui follem delapsum et jam quiescen-m tollit de pulvere, ut referat ad dominum, vel datorem, ui *repetere* pilam dicebatur, si rursus daret vel emitteret. etronius, cap. 27 : *Nec pilam amplius repetebat, quæ terram ›ntigerat, sed follem plenum habebat servus; sufficiebatque ıdentibus.* Denique aliud mobilitatis et virtutis genus in ıdo pilæ erat, *non sperato fugientem reddere gestu.* Scilicet pila longius fugere atque extra spatium circuli cadere vi-ebatur, poterat celeri corporis conversione, gestu, saltu, uem nemo suspicaretur aut speraret, rejici et revocari, ut ɛdderetur circulo ludentium. Hoc fere iisdem verbis in ludo ilæ describendo expressit Manilius, lib. V, 165 seq.

> Ille pilam celeri fugientem reddere planta,
> Et pedibus pensare manus, et ludere saltu,
> Mobilibusque citos ictus glomerare lacertis.

— Exstat in Anthol. Lat. Burmanni, lib. III, epist. xxix, rsi Togati Pilicrepi, cujus versu 1, *vitrea pila* dicitur. ılmasius quidem, ad Lamprid. Elagab. cap. 19, intelligebat lam trigonalem vitrei coloris; sed recte Octav. Ferrarius, ›. I, Elect. cap. 6, vere vitream pilam fuisse, ludumque ınc novum ab Urso excogitatum credit, quia primus vi-a pila lusisse dicitur, quæ si in terram caderet crepabat dissiliebat, quod cavere erat illius qui vincere volebat. inc dubitare licet an *pilæ leves* apud Ovid. Art. Am. III, ıı, per *vitreas* exponendæ sint, quippe eo tempore non-m notæ, et an non *lenes* illic præstet ex codice Palatino ɜundo. Pilæ autem crepantis lusu, unde *pilicrepus*, se ercebant Romani ante balnei usum, ab hora octava in nam, dum thermæ temperarentur. Ed.

EXCURSUS IV

AD SALEII BASSI CARMEN, VS. 180 sq.

> Callidiore modo tabula variatur aperta
> Calculus, et vitreo peraguntur milite bella,
> Ut niveus nigros, nunc et niger alliget albos, etc.

Quoniam hic locus Saleii a versu 180 ad 196 primarius et luculentissimus omnium veterum scriptorum est, qui de ludo latrunculorum, lautis et ingeniosis hominibus olim celebratissimo (1), agunt, neque tamen ad singulos ejus versus omnia ad notitiam ludi illius instruendam idonea ex Veterum monumentis cumulare licebit, suscipiemus hunc laborem, et singulari dissertatiuncula tabulæ, et calculorum, et lusus ipsius peragendi rationem atque formam describemus. Etsi enim hæc materia dudum a doctis viris abunde pertractata est, et non solum in commentariis ad veteres scriptores, ut Matth. Raderi ad Martialem, et cl. Salmasii ad Vopisci Carinum; sed et in antiquitatum collectionibus, Alexandro ab Alex. lib. III, cap. 21, Dempstero in Paralip. ad Rosini Ant. Rom. lib. V, cap. 1, Jo. Meursio, [redacted]

bellis, a Cælio Calcagnino, Dan. Souterio, Andr. Senftlebio, Jo. Cornelio *de Pauw*; et Thoma *Hyde* (1), de alea et tabula, et cognatis tabulæ ludis, tam fuse actum est, ut nihil fere aliis idem ausuris relictum videatur; ipsa tamen hæc copia nos adigere videtur, ut de ea re paullo brevius magisque distincte agamus, nonnulla etiam perperam ab iis intellecta et dicta corrigamus. *Tabulam lusoriam* breviter describit, et duo ejus latera duplicemque usum fuisse prodit Martialis, lib. XIV, epigr. 17:

Hic mihi bis seno numeratur tessera puncto:
Calculus hic gemino discolor hoste perit.

Nempe unum latus, in quo tesseris simul et calculis ludebatur, duodecim lineis vel scriptis insignitum erat, in quibus calculi varie disponebantur, prout tesseræ cecidissent: qui ludus propterea *duodecim scriptorum* dicebatur (ut in locis Ciceronis et Quintiliani supra adductis, et apud Nonium in voce *Scripta*), descriptus ab Ovidio, Art. Am. III, 363:

Est genus in totidem tenui ratione redactum
Scriptula, quot menses lubricus annus habet.

Alterum tabulæ latus in multas regiones et areas descriptum ludo latrunculorum inserviebat. Iste lusus, in quo tesserarum usus, et fortunæ non minus, quam arti locus erat, Latinis proprie vocatur *alea*, Græcis κυβεία vel πεττεία, et tabula ei destinata *aleatoria*, *alveus* (Plin. lib. XXXVII, c. 2), *alveolus* (Cic. de Fin. V, 20), *alveolum* Festo. Alter lusus, de quo nunc maxime agimus, quique solis calculis scite ductis agebatur, *calculorum* vel *latrunculorum* dicebatur, Græcis subinde πεττεία, et tabula ei accommodata *latruncularia* (Sen. Epist. cxvii), vel *abacus* (Macrob. Saturn. I, c. 5), Græcis πλινθίον, i. e. laterculus, ob formam quadratam et plura in eo descripta πλινθία. Non dissimilem fuisse ejus ta-

(1) Hic Historiæ Nerdiludii sive de ludis Orientalibus, libro II, pag. 173 seq. inseruit historiam Damiludii, seu latrunculorum, et ejus capitis § 2, p. 191, integrum locum carminis ad Pisonem recitat.

bulæ descriptionem nostræ, qua hodie in ludo calculorum utimur, ostendit Pollux, Onomast. lib. IX, cap. 7, ubi τὸ πλινθίον dicit χώρας ἐν γραμμαῖς διακειμένας ἔχον, « loca lineis inclusa vel distincta habens ». Probat etiam Varro, qui libro IX de L. L. p. 130, « in tabula, in qua latrunculis ludunt, ordines binos dirigi ait, unos transversos, alteros directos ». Ordines scilicet dicit series regionum vel locorum, colore diversorum, et alternatim junctorum, quæ tam directe, quam transverse diriguntur. Præterea e Polluce intelligimus, πόλιν etiam vocatum esse tum ipsum πλινθίον, tum singulas ejus regiones. Unde de ipso ludo dicebatur πόλεις παίζειν, *urbes ludere*. Quod explicat Hesychius : πόλεις παίζειν, παροιμιῶδες· καὶ δοκεῖ μετενηνέχθαι ἀπὸ τῶν ταῖς ψήφοις παιζόντων, ταῖς λεγομέναις νῦν μὲν χώραις, ποτὲ δὲ πόλεσι.

Calculi, quibus utuntur hoc in ludo, sigillatim vocantur *milites*, *bellatores*, vel *latrones*, Græcis κύνες, quia formam aliquam prælii vel oppugnatæ urbis habet, omniaque ex insidiis aguntur. Ut Saleius *milites* vocat, ita Ovidius *latrones*, Art. Am. lib. III, 357 :

> Cautaque non stulte latronum prælia ludat,
> Unus quum gemino calculus hoste perit,
> Bellatorque suo prensus sine compare bellat.

Latrunculis ludere Seneca, epist. CVI, et de Tranquill. animi, cap. 14, et Plinius, Hist. Nat. VIII, c. 54, dicit. Latrones autem antiquitus dicebantur milites stipendia merentes, ut Souterius, de Aleat. I, cap. 5, e Plauti aliorumque locis probavit. A prosaicis scriptoribus calculi magis latrunculi,

cones latrunculorum habuisse, Plinius tradit Hist. nat. 54, si genuina lectio est, quam Harduinus adserit. Et ı Suetonius Neronem, cap. 22, memoret *eburneis quaquotidie in abaco lusisse*, inde etiam latrunculos eburn usu fuisse, haud difficulter colligitur. Quod et ina Juvenale videtur, Sat. XI, 132:

.... adeo nulla uncia nobis
Est eboris, nec tessellæ, nec calculus ex hac
Materia.

latrunculorum genera et officia, diversasque adeo s fuisse, nonnulla Veterum loca indicant, adeo quidem, te ludus non tam Damiludio hodierno, quod Thomæ visum est, quam tabulæ Scacchorum similis habendus otissimum id colligo ex loco Isidori, Hispal. Orig. lib. I, cap. 67, quem ab aliis non eam in partem adductum ısumque miror (1). « Calculi, *inquit*, partim ordine ntur, partim vage. Ideo alios ordinarios, alios vagos lant. At vero qui moveri omnino non possunt, incitos ıt ». E loco Varronis supra allegato didicimus, binos es in tabula latruncularia descriptos fuisse, directos nsversos. Jam *ordinarii*, qui ab Isidoro dicuntur, calıine dubio ab ordinibus locorum, in quibus movebansic appellati sunt, quoniam et Isidorus, lib. XVIII, , quod calculi per vias ordinales, quasi per calles eant, ɔos nomen accepisse putat. Igitur quum bini fuerint es in tabula, duplicis quoque generis fuisse videntur *arii* latrunculi, qui ordine directo, et qui transverso, ɔbliquo, pergerent; *vagi* denique illi, qui nullos or- tenerent, et saltu quodam lineas et vias ordinales ilirent. Et hac ratione Veterum lusus, qui calculorum atrunculorum dicebatur, cum ludo Scacchico, qui hoıbtinet, satis commode comparari potest. Etenim calrel latrones *ordinarii directi* sunt, qui in Scacchico ap-

Adducit quidem locum eum Isidori Thomas *Hyde* in Historia Daii, pag. 187, sed ita, ut inde nihil ad rationem ludi intelligenolligat, unde tamen similitudo cum Scacchico nostro patebat.

pellantur elephanti, gallice *tours; ordinarii transversi* sunt qui cursores vel sagittarii, gallice *fous; vagi* denique equites. Forte etiam bini cujusque generis, sicut hodie, latrone fuerunt, quoniam Ovidius, loco superius citato, bellator suum *comparem* tribuit:

Bellatorque suo prensus sine compare bellat.

Videtur quidem in hac divisione latronum illud genus viliu desiderari, quod in Scacchico ludo pedites vel gregario vocamus, et propterea fortasse alii, quibus nec ego prorsu refragari velim, malint per *ordinarios* calculos intelliger viliores nostros, vel pedites, qui recta via et lente procedunt, per *vagos* vero omnes reliquos, quod hi ultro citroque moventur, nec certos itineris sui fines et metas habent. Sed tamen multo probabilius esse judico, quod superius dixi, tres latrunculorum ordines ab Isidoro indicari, et, ne quis quartum genus, quod pedites vocamus, ab eo plane ignoratum aut exclusum putet, notandum est, Isidorum eorum tantum genera memorasse, qui maxime bellarent et latrones vocarentur, cæteros vero, quos gregarios dicimus et quorum minor vis est, a Veteribus singulari nomine *mandras* esse appellatos. Etenim diserte Veteres *mandras* a latronibus distinguunt, eisque non tam pugnam, quam reliquorum custodiam et munitionem tribuunt. Martialis lib. VII, 72, 7:

Sic vincas Noviumque Publiumque
Mandris et vitreo latrone clausos;

rcitu et prælio hoc frequens est, ut impedimenta m conducta et nexa, quasi vallum objiciantur, et ca- ıilitesque alii ad ea custodienda relinquantur. Igitur *ındras* in latrunculis recte puto viliorem latronum . significari, easque in acie latrunculorum instructa ıræstitisse, quod in exercitu impedimenta, lixæ et .. His mandris objectis quia reliqui latrones ita tege- , ut, nisi iis disjectis, capi non possent, hinc man- ıasi vallum et mœnia esse dicit Noster v. 192: *Clau- dejecto populetur mœnia vallo.* Quem usum plane ıat Hesychius: Μάνδραι, ἕρκη, φραγμοὶ, ὕλαι, σηκοὶ βοῶν καὶ). Scaliger *mandras* in lusu latrunculorum equites tat, forte quod equi possunt ad mandras referri. At ıdris non sola jumenta, sed præcipue equisones, au- t viliores quosque homines intelligendos, e loco Ju- supra recitato abunde patet. Neque convenire alii magis, quam huic potest, quod a Saleio vallum et ıentum reliqui agminis dicitur. Multo minus probare ii sententiam possum, qui in comment. ad Vopisci um, p. m. 738, existimat, *mandras*, septa, vallos loca illa sive sedes in tabula, in quibus veluti clusi ntur latrunculi, et, si calculus in discoloris calculi dicatur impetum facere, ut eum capiat, et sede sua tum mandram ejus sive vallum frangere intelligi. ero hæc interpretatio, ex ipsis verbis Saleii, haud .ter refelli potest. Nam si mandræ sunt calculorum

ommodum juxta et aptum est hunc Hesychii locum, quo melius simul a mendo haud levi liberare. Nam ubi Hesychius scribit: , ἕρκη, φραγμοὶ, ὕλαι, mihi non dubium est pro ὕλαι legendum ., *greges*, *agmina*. Quod nescio an docti viri in recentissima ue Hesychii editione, quam in fine nuperi sæculi prodiisse scio, ad manus non est, adnotaverint. Contra quod hic obiter observo, oco Hesychii ἴλαι mendose positum est. Nam in voce Σκυτάλαι, ɔnit βακτηρίαι καὶ αἱ ἱππικαὶ ἴλαι, καὶ ὀφέων εἰσὶ φλαγέλλια, λῶροι, at τὰς ἱππικὰς ἴλας nihil omnino pertinere ad interpretationem υτάλαι. Itaque legendum esse καὶ αἱ ὑφαὶ ποικίλαι, καὶ ὀφέων εἶδος , ut demonstravit V. C. Wernsd. in Antiquitatibus Balearicis, . Ed.

sedes et stationes, unusquisque calculorum suam mandra habet, neque Saleius mandram distinguere ab agmine l tronum potuit, ut diceret: *et fracta prorumpat in agmi mandra*. Etenim in sede vel area calculorum nihil est, qu pro vallo aut septo calculi haberi possit. Lineæ, quibus i clusæ sunt areæ, ad distinguendam calculi stationem vale non ad muniendam. Neque igitur in calculo tollendo ma dra ulla aut septo frangendo opus est. At si mandræ su viliores et infirmiores calculi, qui reliquos custodiæ cau circumsistunt et tegunt, ut re vera hodie fit in ludo scacch rum, tum intelligi demum potest, quid sit *fracta mand in agmina prorumpere*. Confirmare aut illustrare notione *mandræ*, quam dedimus, videtur, quod Græci tabulam π vocarunt, et calculos κύνας. Pollux lib. IX, cap. 7: τὸ μὲν πλ θίον καλεῖται πόλις, τῶν δὲ ψήφων ἑκάστη κύων· etenim πόλιν dictu esse existimo non nudas regiones tabulæ; quod aliis place video, sed quod Saleius *mœnia* et *agmina*, ipsam calcul rum turbam in stationibus suis dispositam, qui collec quasi civitatem efficiunt, vel urbem tenent: κύνες autem pr cipue sunt ii calculi, qui *mandræ* nomen apud Latinos h bent, quod reliquis appositi calculis urbem tamquam cu stodes cingunt.

Declaratis calculorum in tabula variis ordinibus, viis motibus, plenius nunc intelligitur, quid sit illud Saleii: *ta bula variatur aperta Calculus*, nempe variis itineribus h illuc ducitur. Pro discrimine isto calculorum dubitari no

s considerandos, quos Isidorus nominatis eorum diver-
generibus subjungit, atque *incitos* vocat. « Qui, inquit,
eri omnino non possunt, incitos dicunt. Unde et egen-
iomines inciti vocantur, quibus spes ultra procedendi
ı restat. » Palam est, *incitos*, qui ab Isidoro describuntur,
singulare genus calculorum esse, qui natura et destina-
: sua nunquam moveri possint, nec debeant, sed qui e
que genere per artem lusoris reddantur inciti, h. e. ita
ntur, ut moveri non possint. Igitur quo melius horum
nem intelligamus, prius de universa ludi ratione, et
rte ac legibus, quibus peractus, nobis agendum est.
tem inprimis et ingenium in ludo eo exercendo va-
e, plurimi Veterum loci probant, qui et calliditatem ei
unt, ut Noster, et subtilitatem adeo, ut Seneca, Epist.
Latrunculis ludimus, in supervacuis subtilitas teritur.
aria lex totius ludi erat, adversarii calculos vel *alligare*
llere. Alligabat, si ita obsidebat calculis suis, ut moveri
periculo non posset: tollebat si quem nudum et inde-
m deprehenderet, et medium inter duo discolores con-
ere posset. Quod artificium tam frequenter exercitum in
ido, ut quasi proprium et primarium ejus laudari soleat.
is Pollux lib. IX, c. 7: Διῃρημένων δὲ εἰς δύο τῶν ψήφων κατὰ τὰς
, ἡ τέχνη τῆς παιδιᾶς ἐστι, περιλήψει τῶν δύο ψήφων ὁμοχρόων τὴν ἑτε-
ν ἀναιρεῖν. Sic Ovidius, Art. III, 358, et Trist. II, 478:

> Quum medius gemino calculus hoste perit.

lartialis, XIV, 17: *Calculus hic gemino discolor hoste*
. Hinc inter leges ludi erat, ne quis calculus incomitatus
ederet, h. e. ut eum in locum moveretur, in quo con-
ris calculi præsidio defendi posset. Ovid. Trist. II, 479:

> Ut mage velle sequi sciat, et revocare priorem;
> Ne tuto fugiens incomitatus eat.

nudus deprehendi et capi poterat, scite se recipiebat
tum. Ovid. Art. III, 359:

> Bellatorque suo prensus sine compare bellat;
> Æmulus et cœptum sæpe recurrit iter.

Ubi majoris artis et ingenii erat, si quis ita fugeret, ut si hostem alium adoriretur. Sic Noster v. 184:

> ....quis non periturus perdidit hostem?
> Dum fugit, ipse rapit.

Sed ut tolli atque interimi non nisi unus calculus a duc discoloribus poterat, sic contra alligari ab uno duo di lores. Noster, v. 182, *Ut niveus nigros, nunc et niger al albos;* et v. 189:

> Ancipites subit ille moras, similisque ligato
> Obligat ipse duos.

Qui ab Isidoro vocatur calculus *incitus*, non alius est, q alligatus, quomodo a Seneca dicitur Epist. CXVII: « tabu latruncularium perspicit, ut sciat, quomodo alligatus e calculus ». Quum igitur duplex ratio debellandi frange que adversarii esset, duplex etiam modus erat vince Nam vincebat, qui vel omnibus calculis adversarium liasset, vel reliquos ejus ita alligasset, ut nullus sine da cieri posset. Qui ita victus erat, proverbio dicebatur *ac citas*, vel *incita, redactus*. Et quoniam Isidoro auctore e tes homines translate appellati *inciti*, hinc patet, pro hoc vocabulum non de solo calculo immobili, sed de lusore usurpatum esse, qui calculis fere omnibus spoli reliquos etiam incitos haberet. Salmasius ad Script. Aug. tom. II, p. 740 edit. Hack. observat calculum *inc* hodie eodem in ludo *Scacchum mattum* dici solere, id

[redacted]

vernacula nostra satis idonea continetur, ut ad Latinam linguam confugere non necesse sit.

Sed de phrasi ista *ad incitas redigere,* quam superius a ludo latrunculorum ductam esse diximus, facere non possumus, quin hoc loco paullo uberius disputemus. De cujus origine et sensu quoniam Josephus Scaliger eam sententiam professus est, quam, vulgo licet receptam et approbatam, multum a vero aberrare judicamus, placet nunc eam diligentius exponere, et a perversa interpretatione vindicare, qua opera simul nonnulla ad meliorem ipsius ludi illustrationem proferre licebit. Phrasin *ad incitas* vel *incita redigere* antiquiores inprimis scriptores frequenter usurparunt, et Nonius Marcellus, Cap. 2, n. 422, aliquot locos Plauti et Lucilii recitat. Ille Trinum. act. II, 4, 136:

> Alii exsulatum abierunt, alii emortui, alii se suspendere.
> Hem! nunc hic cujus est, ut ad incitas redactus.

Idem in Pœn. IV, 2, 85:

> ....tacitus tace modo,
> Profecto ad incitas lenonem rediget, si eas abduxerit;
> Quin prius disperibit, faxo, quam unam calcem civerit.

Lucilius, lib. III, Sat.

> Illud ad incita quum redit, atque internecionem.

Idem, lib. XXV:

> Villicum Aristocratem, mediastinum atque bubulcum
> Commanducatus corrupit, ad incita adegit.

De hac igitur phrasi Jos. Scaliger in Append. ad Conject. in Varr. lib. VI, p. 186, ita disserit: « Antiqui fines seu terminos, quos amplius promovere non est, *incitos* vocabant. Et qui eo rerum redacti erant, ut nullum certum rerum suarum consilium capessere possent, *ad incitas redacti* dicebantur; ubi subaudiendum *lineas.* Metaphora enim a ludo duodecim scriptorum. Nam quum ad ultimam lineam promoti erant calculi, tum is cujus intererat, ad incitas lineas reda-

ctus, calculi vero ipsi *inciti* dicebantur, quod adnotat Isidorus. Apud Græcos alia erat tabula calculorum, quippe quinque linearum. Itaque non in ultimis lineis erant inciti calculi, sed in media. Quare, quum alteruter ex lusoribus in incitam lineam cogeretur, nunc movebat calculum ab eadem media linea, hoc dicto, κινῶ τὸν ἀφ' ἱερᾶς, nam linea illa vocabatur ἱερά.» Sed fallitur omnino Scaliger, quod in phrasi *ad incitas redigere* subaudiendum *lineas* putat. Et quando incitas lineas exponit per ultimas, videtur lineas in stadiis, ad quas contendebant currentes, cum tabulæ lineis confundere. Nam in stadiis lineæ extremæ et ultimæ vocabantur, quas ultra progredi nefas erat, et quæ cursui finem dabant. Hinc Horat. Epist. I, 16, *mors ultima linea rerum est;* et Sophocles in Antigone, quem Stephanus in Thesauro allegat, ἐπ' ἄκραν ἥκομεν γραμμὴν κακῶν, *Devenimus summam ad malorum lineam.* Hinc et Seneca, ep. XXVI, *decrepitos et extrema tangentes* appellat. Fallitur etiam, quod metaphoram, quæ in phrasi ista latere videtur, a ludo duodecim scriptorum repetit, atque in iis ultimam lineam fuisse putat, quæ incita diceretur. Ego ultimam lineam in XII scriptis non memini ab aliquo vetere scriptore ita memorari, ut probabile sit, inde originem proverbio esse; neque lusus XII scriptorum ita comparatus fuit, ut ultimæ lineæ periculum inesset. Qui calculos suos omnes poterat ad ultimas lineas cogere, propior erat victoriæ, tantum aberat, ut ad ultimas redigi periculosum esset. Præsidium quidem sententiæ suæ Scaliger a similitudine πεττείας πεντεγράμμου Græcorum, h. e. quinque linearum, arcessit, in qua quum esset linea media, quæ sacra diceretur, sic perinde in ludo XII scriptorum ultimam

a sacra linea movendo, ut rem aliquantum (1) restitueret. Proinde calculi *inciti* male a Scaligero in sacra linea collocantur. Inciti dicuntur, qui moveri non possunt. At tantum aberat, ut calculus in sacra linea moveri non posset, ut potius, si urgente necessitate alii essent immobiles, hunc a linea movere necesse esset. Quod si tandem ex mente Scaligeri proverbium illud ad lineam ultimam vel sacram in XII scriptis referendum est, cur, quæso, Veteres dicunt ad *incitas redigere*, non *incitam*, quum non plures una sint lineæ incitæ. Perperam igitur Scaliger in phrasi ista lineas intelligit, eamque ad ludum XII scriptorum refert. Rectius nos per *incitas* subintelligimus *calces*, quæ, ut Festus voce *Cancri* ait, per diminutionem *calculi* dicebantur, et proverbii rationem a ludo calculorum vel latrunculorum petimus, quod etiam Salmasius ad Script. Hist. Aug. tomo II, p. 739, et Souterius, de Aleat. lib. I, cap. 22, senserunt. Inciti tantum calculi dicuntur, non lineæ. Ii vero ad eumdem ludum pertinent, ad quem calculi ordinarii et vagi, quos Isidorus eodem loco nominat. *Calces* autem pro calculis antiquiores scriptores Latini, atque ii ipsi dixerunt, qui formulam *ad incitas redigere* frequenter usurparunt. Sic Lucilius, lib. XIV:

> Naumachiam licet hæc, inquam, alveolumque putare et
> Calces.

Præcipue hoc palam fit ex loco Plauti, quem supra adduximus:

> Quin prius disperibit, faxo, quam unam calcem civerit.

Verbum *ciere* proprie de movendo calculo usurpatur. Hinc *citus* dicitur Nostro, v. 191, qui promotus est; atque *incitus*,

(1) Hæc plane mens est Julii Pollucis, lib. IX, 7, de πεττείᾳ et sacra linea loquentis. Et proverbium, quod ille memorat, κινῶ τὸν ἀφ' ἱερᾶς fere ejusdem sententiæ est, ac illud ἱερὰν ἄγκυραν χαλάζειν, *sacram ancoram solvere*, h. e. ad extrema præsidia confugere. Nam validissima ancora sacra vocatur, eaque tum demum mittitur, quum extremo laborant discrimine. Gallice, *ancre de salut, de miséricorde*. Ed.

qui non movetur, nec moveri potest. Igitur *ad incitas* redactus proprie lusor dicitur, qui plurimis calculis spoliatus, reliquos nullos habet, nisi alligatos, quorum nullum movere sine magno detrimento potest; translate autem infelix et afflictus, qui fortunis atque opibus accisus in summa rerum difficultate et consilii inopia versatur, ut expedire se nequeat.

Hæc sunt, quæ ad rationem veteris ludi latrunculorum elucidandam disserere placuit. Quæ forte alia huc referri poterant, et ab aliis referuntur, vel ad aleam et XII scriptorum ludum pertinent, quocum iste a multis confundi solet; vel ad summam rei declarandam parum faciunt. Nonnulla tamen alia ad reliquos poetæ nostri versus in adnotatione nostra monuimus.

— Apud poetas Latinos recentiores, præter Marci Hieronymi Vidæ celeberrimum poema, quod inscribitur *Scacchia*, Romæ 1527, exstat et in opere cui titulus *Delitiæ Poetarum Italorum*, t. II, pag. 1187, Julii Ascanii Tuccii Cremensis *Duellum Scacchorum*, poematium lyricis versibus, non vero satis felicibus contextum. Hunc quoque ludum versibus Gallicis descripsere viri clarissimi *Cerutti* (*Recueil de Littérature en prose et en vers, Glascow et Paris*, 1784), et *Roman* (*les Echecs, poème en quatre chants, Paris*, 1807). Sed noscuntur præsertim versus aliquot insignes de ludo Scacchico celeberrimi Nostratis *Delille, l'Homme des Champs*, I, v. 197 seqq. Cæterum multa de origine hujus ludi a doctis viris indagata sunt, neque tamen ad eum om-

V.

T. PETRONII ARBITRI

CARMINA MINORA.

I. DE SOMNIIS *.

Somnia, quæ mentes ludunt volitantibus umbris,
Non delubra Deum, nec ab æthere numina mittunt,

* Hoc et alterum, ei adjunctum, epigramma de Somniis legitur in Petronii Satirico, cap. 104 et 128. Scaliger utrumque protulit inter Catalecta vet. poet. lib. II, p. 254, repetiitque P. Burmannus in fine libri VI Anthol. Lat. pag. 641. Hoc testante, in codice Claudiani Vossiano præfixa erant Præfationi ante VI Cons. Hon. ubi de somniis prorsus similia dicuntur: « Omnia, quæ sensu volvuntur vota diurno, Pectore sopito reddit amica quies, etc. » Sed uterque poeta hæc ex fonte Lucretiano hausit, lib. VI, v. 960 seqq. qui locus omnino conferendus cum Nostro. Barthius Nostrum illustrat, et cum loco Claudiani componit in Advers. lib. LI, cap. 3. Stephanus inter fragmenta Petronii prius epigramma non retulit, atque idem in codice, quem e membranis Cujacii sua manu descripserat Scaliger, et cujus meminit in notis ad Catalecta, p. 200, hoc loco defuisse memorat Burmannus.

1. *Volitantibus umbris*, i. e. dum Manes noctu vagantur, cum quibus et somnia emitti credebat vetustas superstitiosa. Ovidio, Amor. I, 6, 13: « Nec mora, venit amor: non umbras nocte volantes, Non timeo strictas in mea fata manus ». Apud Propert. IV, 7, 87, umbra Cynthiæ apparens: « Nec tu sperne piis venientia somnia portis... Nocte vagæ ferimur: nox clausas liberat umbras... Luce jubent leges Lethæa ad stagna reverti ». Virg. Æn. VII, 89: « Multa modis simulacra videt volitantia miris ». Idem, ibidem, X, 641: « Morte obita quales fama est volitare figuras, Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus ». — Vid. notata nostra ad Halieut. alterum, quod est Nemesiani, ad versum 62, hujus operis t. II, p. 234. Ed.

2. *Non delubra Deum*. Hoc ad ex-

Sed sibi quisque facit : nam quum prostrata sopore
Languent membra, quies, et mens sine pondere ludit;
Quidquid luce fuit, tenebris agit : oppida bello
Qui quatit, et flammis miserandas sævit in urbes,
Tela videt, versasque acies, et funera regum,
Atque exundantes profuso sanguine campos.
Qui caussas orare solent, legesque, forumque,
Et pavido cernunt inclusum corde tribunal.
Condit avarus opes, defossumque invenit aurum.
Venator saltus canibus quatit; eripit undis,
Aut premit eversam periturus navita puppim.

cubationes et incubationes templorum pertinet. Soliti enim erant Veteres, captandis rerum eventibus, somnia quærere, excubantes in delubris idolorum, Æsculapii et aliorum; quam fatuitatem sæpius irridet Lucianus. BARTH. Advers. LI, cap. 3.

4. *Languent membra, quies*, etc. Sic Scalig. edidit. Rectius videtur apud ipsum Petronium legi « Urget membra quies ». Sic Horat. Carm. I, 24, 5 : « urget perpetuus sopor ». — P. Francius hic corrigebat *Mulcet membra quies*. ED.

5. *Quidquid luce fuit, tenebris agit.* Hanc lectionem probat et illustrat

[redacted]

8. *Atque exundantes profuso.* In Petronio editum *perfuso*. Francius voluit *effuso*. Virg. Æneid. X, 24: « inundant sanguine fossæ ». Statius, Achill. I, 87 : « tepido modo sanguine Teucros Undabit campos », pro *inundabit*.

9. *Qui caussas.* Scaliger edidit *Quin caussas*.

10. *Et pavido cernunt* : illi etiam cernunt.—*Inclusum tribunal* Barth. Advers. LI, 3, intelligit obseptum cancellis, qualibus munimentis veterum judicantium cathedræ clausæ erant, ad majestatem videlicet conciliandam, et ad incursum populi sustinendum.

[redacted]

it amatori meretrix; dat adultera munus;
:nis in somnis leporis vestigia latrat.
›ctis spatio miserorum vulnera durant.

:it Gratius, Cyneg. v. 3, *ıpellere* v. 66.

: *adultera munus*. Douza *ıos*.

›ris vestigia latrat: tranat aniel: *lustrat* etiam legi :. inquirit, et investigat, nannus sec. Et hoc fere esse de canibus, ferarum vestigantibus, ex usu Gra. vs. 221, patet. Sed non n *latrat*, h. e. latratu indi- Amor. II, 19, 40: «Quid ›te silente canes». Horat. Epod. V, 47: «senem adulterum latrent Suburanæ canes». Quamquam latrare prius, quam visa et excitata fera, vitiosum in cane putant venatici. Vid. Grat. v. 186.

16. *In noctis spatio*. Patissonii et Wowerii editio *spatium*, quod rectius videtur Burmanno, ut *in spatium trahere* pro extendere, extrahere, dixit Ovid. Metam. XI, 176. Et sic in veteri codice Ausonii, in quo multa epigrammata vetera habentur, legi affirmat Burmannus secundus, not. 16.

ITEM.

› soporifera veluti quum somnia ludunt
ıtes oculos; effossaque protulit aurum
cem tellus, versat manus improba furtum,
ıurosque rapit: sudor quoque proluit ora,
entem timor altus habet, ne forte gravatum
tiat gremium secreti conscius auri.

i quum somnia. Pro eo ıs, lib. II de biblioth. ›. 933, ex mspto codice s Cæsareæ, qui hoc epiıabet, profert *si quando ĺunt*.

at manus improba. Alii ınt *non sit*, id est, *non* ımen Scaliger *versat* præ-

uit ora: sic cod. Tragur. ed pleræque edd. Petron. : quidam etiam *perluit artus* dederunt. Post hunc versum quidam scripti et editi alienum intruserunt: «Candidiorque dies secreto favit amori». Sed aberrasse hunc ab alio epigrammate, quod descriptionem loci amœni continet, et Anthol. Lat. tomo I, p. 493 exhibetur, observavit Burmannus sec.

6. *Excutiat gremium*, i. e. quatiendo palpandoque exquirat, et ejiciat: quo sensu est apud Terent. Phorm. IV, 1, 20. Et Petron. carm. de Bello civ. 14: «Quæritur in sil-

Mox ubi fugerunt elusam gaudia mentem,
Veraque forma redit; animus, quod perdidit, op
Atque in præterita se totus imagine versat.

vis Mauri fera, et ultimus Ammon Afrorum excutitur», i. e. exquiritur.

8. *Vera forma redit.* Sic Petron. in alio epigr. quod dedimus hujus operis tomo II, pag. 127, fragm. VIII, v. 8: « Vera redit facies, dissimulata perit ». Ed.—*Animus, quod perdidit, optat.* In eadem re Claud. in præfat. ante VI Cons. Hon. « Et vigil elapsas quærit avarus Similiter Horatius delirum nem morbo animi, tamqu dulci somnio, relevatum, redeuntem, sic loquentem Epist. II, 138: « Pol me occ amici, Non servastis, ait: extorta voluptas, Et demp vim mentis gratissimus erro

II. AD PRIAPUM *.

NYMPHARUM, Bacchique comes, quem pulchra
Divitibus silvis numen dedit, inclyta paret
Cui Lesbos, viridisque Thasos, quem Lydus ado
Vestifluus, templumque tuis imponit Hypæpis;

* Exstat Satyrici cap. 133. Stephanus repetiit inter fragm. poet. pag. 401, et in Catalecta retulit Scaliger, lib. I, p. 224. Burmannus in Anth. lib. I, epigr. 51.

1. *Quem pulchra Dione.* Brassica-

pomorum ferax Senecæ, in fur. v. 239.

3. *Cui Lesbos.* In antiquis bus corrupte legebatur cui *læsos*; sed *Lesbos* recte sc Hadr. Junius, Animadv.

Huc ades, o Bacchi tutor, Dryadumque voluptas,
Et timidas admitte preces : non sanguine tristi
Perfusus venio, non templis impius hostis
Admovi dextram ; sed inops et rebus egenus
Attritis, facinus non toto corpore feci.
Quisquis peccat inops, minor est reus. Hac prece, quæso,
Exonera mentem, culpæque ignosce minori.
Et, quandoque mihi fortunæ adriserit aura,

flumina Nili dicit Ovid. Metam. XV, 753; et, si *Nilus* hoc loco legendum est, sequentia non conveniunt *templumque tuis imponit Hypæpis*. Recte igitur Turnebus, Advers. XXVI, cap. 6, et Lindenbr. in Var. lect. ad Catalect. emendarunt *Vestifluus*, quos cæteri sequuti sunt.— *Hypæpa* oppidum Lydiæ est, cujus meminit Ovid. Met. VI, 13 : « Orta domo parva, parvis habitabat Hypæpis ». Veneri sacrum fuisse, Strabo et Stephanus de Urb. indicant, ut Priapo, hic locus. Bene, ni fallor, Jungermannus et Munckerus conjiciebant legendum *suis imponit*. Auratus audacius : *imponit honores*.

5. *Dryadumque voluptas*. Sic in Priapeiis : « Naiadas antiqui, Dryadesque habuere Priapi ».

7. *Non templis impius hostis*. Majorum facinorum rei, ut parricidæ et sacrilegi, invisi Diis, a sacris arcebantur. Tibull. III, 5, 11 : « Nec nos sacrilegos templis admovimus ignes ».

9. *Rebus egenus Attritis*. Scaliger e codice suo in Catalectis edidit *rebus egenis Attritus*, quod minus proprium et aptum est. Nam res, opes, vires attritæ, ut et accisæ, lassæ, fessæ frequentissime dicuntur historicis; et ipse Petronius, cap. 116, « post attritas bellis frequentibus opes ». — Simili fere sensu *inopia deperditum* dicit Phædrus, Fab. I, 14. Ed.—Cæterum hoc loco nequiter id dictum esse, Gonsalius, præeunte Douza, monet.

10. *Minor est reus*. Francius legebat *minus est reus*.

11. *Exonera mentem*, sollicitudine et dolore libera, placari patere. Sic Saleius, vs. 87, Pisonem dicebat « Exonerare pios modo, nunc onerare nocentes ».

12. *Et, quandoque*, i. e. quandocumque, ut in illo Horatii Art. Poet. 359 : « Indignor, quandoque bonus dormitat Homerus ». — *Adriserit aura* scripsit Burmannus sec. ex emendatione Scaligeri, Lipsii, Pithœi, aliorum. Quod aptum omnino puto, non quidem ut Weitzius ad hunc locum prodit, quatenus aura ventum faventem et favorem significat, sed quia notiones lucis et serenitatis bene convenire τῷ *adriserit* videntur. Quemadmodum Ovidius, Trist. I, 4, 27 : « Dum juvat et vultu ridet fortuna sereno ». Sed tamen omnes priores, ipseque Scaliger in Catal. et Petr. Burmann. patr. in Petronio ediderunt *adriserit hora;* atque hanc vocem cum *aura* frequenter confundi in antiquis codicibus, adnotatio Heinsii ad Ovid. Her. III, 44, multis exemplis docet.

Non sine honore tuum patiar decus : ibit ad aras
Sancte, tuas hircus, pecoris pater ibit ad aras
Corniger, et querulæ fetus suis, hostia lactens;
Spumabit pateris hornus liquor, et ter ovantem
Circa delubrum gressum feret ebria pubes.

13. *Non sine honore*, h. e. sacrificio et victima : ut Virg. Æn. III, 118 : « meritos aris mactavit honores ». Idem in epigr. ad Ven. « maxima taurus Victima sacratos tinget honore focos ».

14. *Sancte, tuas hircus.* Hunc versum omisit Stephanus et Scaliger, et in aliis codicibus totum abesse affirmat Pithœus, in editione Patiss. neque tamen cum Burmanno sentio, qui eum facile exsulare posse existimat, quia inconcinne duo versus in iisdem verbis *ibit ad aras* desinant. Nam hæc repetitio elegans promisso pondus et confirmationem addit, atque ipsa in caussa fuit, ut librarii aberrantes versum similiter exeuntem præterirent. Cæterum Priapo hircum immolatum, quod negare Burmannus cum Gonsalio videtur, facile probat Catullus in Priapo : « Sanguine hanc etiam mihi, sed tacebitis, aram Barbatus linit hirculus, cornipesque capella ».

rupte haberent *fetus suis*. Int tur porculus lactens. Porco frequenter fiebat Priapo. Carr Priapeiis : « Hic tibi, qui rost scentia lilia mersit, Cæditur e victima porcus hara ». Rati victimæ haud dubie, quia, cero ait, « ea pecude nihil natura fecundius ».

16. *Spumabit pateris hornus* h. e. vinum novellum, hornot hujus anni : quemadmodum Carm. I, 31, 2 : « quid orat, tera novum Fundens liquor Innuit libationem vini sac adjunctam, quæ fieri debeb *horno*, sicut immolatio *horna* quam vocat Horat. III, 23, Calpurn. II, 71.

17. *Ovantem gressum feret* circa delubrum, vel aram, victima crematur, lætabunda bit. Quem ritum sacrificiorum cipue agrestium fuisse indica Æn. VIII, 285 : « Tum Salii a tus, incensa altaria circum,

Quum volo, spissatis arescit languida succis:
Quum volo, fundit opes scopulis; atque horrida saxa
Niliades jaculantur aquas: mihi Pontus inertes
Submittit fluctus, Zephyrique tacentia ponunt
Ante meos sua flabra pedes: mihi flumina parent,
Hircanæque tigres; jussi servire dracones.
Quid leviora loquar? Lunæ descendit imago
Carminibus deducta meis, trepidusque furentes

codice Memmiano adfert Lambinus ad Horat. Epod. V, v. 46, p. 324.

2. *Quum volo.* Hoc repetendo Ovidium imitatur qui pariter de saga, Am. I, 8, 9: « Quum voluit, toto glomerantur nubila cælo: Quum voluit, puro fulget in orbe dies ». Similiter Ovid. Met. VII, 199, et Tibull. I, 2, 49, repetit *Quum libet.*—*Spissatis arescit.* Sic vulgatæ. Sed probum videtur, quod Delrio et Lambinus e codd. protulerunt *siccatis*, quomodo Ovid. Met. II, 211: « Fissaque agit rimas, et succis aret ademptis ».

3. *Fundit opes scopulis:* at *fundat aquas scopulus atque arida* cod. Delr. *opes scopulique atque arida saxa* cod. Memm. apud Lamb. *fundit opes; scopulique atque horrida saxa* cod. Scaligeri, quem descriptum Burm. sec. inspexit. *Fundit opes scopulis* probavit atque edidit Burmannus prior, quia sequenti versu *aquas* sequitur, et passim fruges *opum* et *divitiarum* nomine veniunt.

4. *Niliades.* Sic habent editiones priscæ et Tragur. sed *Niligenas* cod. Delr. *Niliades* Memm. et Scal. Heinsius in margine notaverat, forte *Nilicitas*. Puto Niliacas dici pro uberibus et exundantibus ad similitudinem fluminis Nili.

5. *Submittit fluctus*, quomodo Ovid. Met. VII, 200: « concussaque sisto, Stantia concutio cantu freta ».

6. *Ante meos sua flabra pedes.* Magnifice et superbe dictum. Sic Apuleius, Metam. I, p. 3 ed. Pric. « magico susurramine amnes agiles reverti, mare pigrum colligari, ventos inanimes exspirare, etc. » Claud. in Ruf. I, 158: « et flamina stare coegi », uti legendum contendit Barthius, licet alii velint *et fulmen stare.* Idem post, ut Noster, flumina nominat: « Versaque non prono curvavi flumina lapsu ».

7. *Jussi servire dracones.* Ita Scaliger dedit; Stephanus *jussi et servire.* Burmannus ex priscis edd. *et jussi stare dracones*, quomodo et Delrii codex: *et jussi stare leones* cod. Scal. et Memm. apud Lamb. Tibullus, I, 8, 20. « Cantus et iratæ detinet anguis iter ».

9. *Carminibus deducta meis.* Vulgatissimum hoc apud poetas, cantu magico Solem, Lunam, sidera posse deduci, converti, turbari. Virgil. Æn. IV, 489: « Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro ». Ovid. Amor. II, 1, 23: « Carmina sanguineæ deducunt cornua Lunæ, Et revocant niveos Solis euntis equos ».

11. *Tantum dicta valent. Dicta*, ut verbum *dicere*, quod toties repetit in Diris Cato, proprie de devotio-

Flectere Phœbus equos revoluto cogitur orbe.
Tantum dicta valent! Taurorum flamma quiescit,
Virgineis exstincta sacris. Phœbeia Circe
Carminibus magicis socios mutavit Ulyssi.
Proteus esse solet, quidquid libet. His ego callens
Artibus, Idæos frutices in gurgite sistam,
Et rursum fluvios in summo vertice ponam.

nibus et incantationibus usurpari, notavi dudum ad Catonis Diras, v. 8. — *Taurorum ut flamma quiescat* legit Delrii codex, perperam.

12. *Virgineis exstincta sacris*, i. e. Medeæ. Nam hinc nobilissimarum sagarum facta extollit, Medeæ et Circes, adjuncto Proteo. Respicit ad fabulam de artibus Medeæ, quibus adjutus Jason in Colchis tauros ignivomos perdomare, iisque terram arare potuit. Quam Apollonius, Argon. lib. III; Valer. Flacc. lib. VII; Ovid. Metam. VII, 104 seqq. et Heroid. XII, 93 seq. aliique plures referunt.—*Phœbæaque Circe* habuit Delrii, Memmii et Scaligeri codex.

13. *Carminibus magicis*. Totus hic versus est ex Virg. Ecl. VIII, 70: « Carminibus Circe socios mutavit Ulyxi ».

suis artibus posse vicino gurgite fluvii collocari, quod in teratologiis magicis poetarum memoratur. Calpurnius, XI, 70: « Cantavit, quod Luna timet, quo rumpitur anguis, Quo currunt scopuli, migrant sata, vellitur arbos ». Claud. in Ruf. I, 158: « Ire vagas quercus, et flumen stare coegi », quod Heinsius bene restituit. Sed apud Ovid. Epist. VI, 87, *obliquaque fulmina sistit* male reponit. Cæterum sæpe *fulmen* et *flumen* mutantur. Ad Tibull. Eleg. I, 2, 44: « Hanc ego de cælo ducentem sidera vidi, Fluminis hæc rapidi carmine sistit iter », clarus Brouckusius *Fulminis* propugnavit et edidit. Ed. — Alii codices hic legunt *Idæos latices*, quod contra sententiam est.

16. *In summo vertice*, scil. Idæ, quia præcessit *Idæos frutices*; et in

ANTIQUORUM TENUI VICTU CULTUQUE*.

ım non fulgebat ebur, quod inhæserat auro,
jam calcato radiabat marmore terra,
ıeribus delusa suis; sed crate saligna
ɔsitum cereris vacuæ nemus, et nova terræ
ıla, quæ facili vilis rota finxerat actu.

'etronii cap. 135, apud H. in Fragm. vet. poet. p. 402; atalect. lib. I, p. 195; Jo. rist. in Excursu ad Villati- 267, et Petr. Burmann. Lat. lib. III, epigr. 140.

m non. Scaliger cum aliis *n indum*. Sed in aliis codi- *Non nitidum*. De lacunari- um accipit Gonsalius, de icero in Paradoxis inquit, *e et auro fulgentia*. Cui ac- rat. Carm. II, 18, 1: «Non ue aureum Mea renidet in cunar». Et commode lacu- su sequente subjungitur tum.

ato radiabat marmore. Vetus *lcato*, male; nam *calcato* nfirmant loci. Lucanus, X, urpureusque lapis, totaque n aula Calcabatur onyx». XII, 50: «Calcatusque tuo e lucet onyx». Similiter pa- m cum tecto conjunxit Ti- , 3, 16: «Auratæque trabes, eumque solum.»

ositum cereris vacuæ nemus. s accipit haud sinistre de tico rudis ævi, quod lignis connexis, et palea ad im- endos addita, constructum *eris vacuæ nemus* igitur est n vacuarum, vel straminis, connexa strues. Quemadmodum in Priap. carm. 88 legitur: «Villulamque palustrem, Tectam vimine junceo, caricisque maniplis». Et Tibullus, II, 1, 39, de priscorum agrestium tectis: «Illi compositis primum docuere tigillis Exiguam viridi fronde operire domum». Sed Burmannus, Nic. Heinsii mutationem, *Impositum cereris flavæ penus* approbans, iis verbis canistra intelligit, quibus cererem expediebant teste Virgilio, Æn. I, 701, quæque e saliginis virgultis fieri Palladius docet in Nov. tit. XVIII. Sed hæc sententia quia non, nisi mutatis vocibus *vacuæ* et *nemus*, stabiliri potest, vulgata autem lectio auctoritate codicum satis confirmata, superiorem potius interpretationem de tecto stramineo poscit, hæc quin alteri præferenda sit, vix dubitari potest.

5. *Facili rota finxerat actu*. Sic Burmannus prior edidit cum Stephano, quod rectum puto. Burmannus sec. cum Scaligero *astu*; alii *fastu*; Traguriens. *facili vilis nota finxerat hasta*. — Hoc loco *actus* est circumactio rotæ, de qua Seneca epist. xc: «Anacharsis invenit rotam figuli, cujus circuitu vasa formantur». Vid. Horat. Art. Poet. 22. Et Tibull. II, 3, 49: «At tibi læta

Hinc molli stilla lacus, et de caudice lento
Vimineæ lances, maculataque testa Lyæo.
At paries circa palea satiatus inani,
Fortuitoque luto: clavus numerabat agrestes;
Et viridi junco gracilis pendebat arundo.

trahant Samiæ convivia testæ, Fictaque Cumana lubrica terra rota ». Idem de priscorum poculis, ut Noster ipse, lib. I, 39: « Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis Pocula, de facili composuitque luto ».

6. *Hinc molli stilla lacus.* Cod. Scaligeri, ejusque editio, præferunt *Hinc molli stilla latus.* Sed Scaliger jam margini adscripserat *lacus*, et sic legendum contendit Lindenbrogius, Var. lect. in Catal. et Christius in Excursu post Villat. p. 267. *Hinc molli scillæ latus* Stephan. et Tragur. cod. Unde Wouwerius volebat *Hinc mollis stillæ lacus*: Burmannus vero dedit *mollis scillæ lacus*, ut indicet *vinum scillinum*, cujus ratio conficiendi traditur a Columella, XII, 33, idque cæteris virorum doctorum conjecturis præferendum putat Burmann. sec. Ego vero vini scillini compositionem a simplicitate priscæ vitæ, quæ hic describi-

neo, alii *vimineæ*. Intelligo lances ligneas, vel vascula lento vimine contexta. — *Maculataque* Burman. vult exponere rubra ex colore vini, deinde etiam *cumulata* substituere, i. e. plena et coronata vino. Sed melius Christius, qui adspersam potius fæce vini, quam repletam mero intelligit, atque inde vilem potum.

8. *Palea satiatus inani*, i. e. stramine et palea abunde repletus, densatus vel inductus, quemadmodum Statius, Silv. I, 2, 153: « Robora Dalmatico lucent satiata metallo », i. e. crasso auro inducta. Et « saturatas murice vestes » dixit Ovid. Her. XIII, 37.

9. *Fortuitoque luto*, h. e. ubique obvio, et forte oblato. Sic Horat. Carmin. II, 15, 17: « Nec fortuitum spernere cespitem Leges sinebant ». Sic autem priscorum parietes factos alii similiter memorant. Plin. lib. XXXV, c. 14: « Illini quidem

Præterea quæ fumoso suspensa tigillo,
Conservabat opes humilis casa : mitia sorba
Inter odoratas pendebant texta corollas,
Et thymbræ veteres, et passis uva racemis.

ctione nihil differt. Douza et Palmer. volunt *clavos numerabat.* Recte autem accipiuntur hæc de *clavis,* per quos numerabant agricolæ vetusti. Et Erhardus hic de *clavo annali* sermonem esse putat, qui, auctore Festo, « figebatur in parietibus ædium, per annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum » : et propterea permutatis ultimis versuum verbis, hic legit *clavus numerabat et annos,* et præcedente versu *palea satiatus agresti.* Ego vero, absque ulla mutatione, malim simplicius interpretari, clavum numerasse, i. e. clavorum in pariete fixorum numerum significasse singulos illius domicilii agrestes, et, quoniam sequitur, *Et viridi junco,* etc. singulos habuisse clavum suum in pariete, quo arundinem suam, utpote pastores, aut aliam supellectilem suspenderent.

11. *Præterea, quæ fumoso.* Memm. codex *quam,* unde Douza *quas.* Exhibeo eos versus eo ordine, quem Stephanus, cum eoque Burmannus, observavit, et codex Scaligeri tuetur, et quem contextus ratio poscit. Scaliger in Catal. hunc versum sequenti postponit, eumque sequuti sunt Christ. et Burm. sec. — *Fumoso suspensa tigillo casa* est, cujus tectum tigno innititur, quod fumosum est propter focum subjectum, et fumum ipso tecto inclusum, nec facile exeuntem. Etenim olim, certe in casis rusticis, nulli camini. Ex eo tigno simul succidiæ, lardum, tomacula suspendi solebant, ut fumo indurarentur, et carnarium vocabatur. Petronius hoc ipso capite: « clavum fumoso pariete reddidit ... mox cucumam ingentem foco apposuit, simulque pannum de carnario detulit furca ». —Vid. notata nostra ad Sereni Moretum, hujus nostræ edit. I, p. 626. Ed.

12. *Mitia sorba.* Steph. *servo,* et in margine *porro,* ex quo alii *porra* facere voluerunt. Bongarsian. scriptus *sorva,* unde vulgata lectio verissima. Hæc sorba cum sequentibus sunt opes casæ, quas ante dixit: *mitia* sorba matura, ut *mitia poma* Virgilio, et *immitis uva* Horatio.

13. *Inter odoratas.* Cod. Scal. Steph. et alii *adoratas,* perperam. —*Pendebat texta* Tragur. alii *pendebat testa: pendebant exta* Scaligeri cod. et edit. quæ lectio commoda iis maxime est, qui hunc versum post superiorem *Præterea quæ* ponunt. Sic enim videntur *exta fumoso tigillo suspensa,* tanquam in carnario, dici. Rectius vero *texta* legitur, referturque ad *sorba,* quæ dicuntur corollis odoratis, i. e. sertis fasciculis herbarum odoratarum conjuncta vel contexta pendere.

14. *Et thymbræ veteres.* Tragur. *tinibre;* alius *et ymbræ.* In Glossis est *Thymbra, sive conila, sive satureia: veteres* interpretor aridæ et jam diu servatæ. Aridarum etiam usum ostendit Columella, XI, c. ult. « Et viridis esui est jucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda ». Heinsius conjiciebat *thymbræ series,* i. e. fasciculi.—*Passis uva racemis,*

Qualis in Actæa quondam fuit hospita terra
Digna sacris Hecale, quam Musa loquentibus annis

i. e. expansis et pendentibus, ut pensilis uva indicetur, non passa sole fumove, aut condita. Suspensæ e camera durabant per hiemem. Plin lib. XIV, c. 1. Et Varro, de R. R. lib. I, cap. 68: « Pensilia, ut uvæ, sorba, ipsa ostendunt, quando ad usum oporteat promi ». Auctor Copæ v. 21: « Sunt et mora cruenta, et lentis uva racemis, Est pendens junco cæruleus cucumis ».

15. *Qualis in Actæa*. Hic deesse versum, quo describebatur anus, quacum compararetur sequens Hecale, interpretes monent. Ego vero hiantem sententiam non video. *Qualis* hoc loco ex poetarum usu interpretandum est, nempe quali ratione olim vixit et rem familiarem administravit pauper illa Hecale, ob hospitium Thesei celebrata. *Actæa terra* est Atheniensis, nam Acte regio Attica vocabatur.

16. *Digna sacris Hecale*. Sic edidit Scaliger. *Hecates* Stephanus, qui tamen in margine *Hecale*: alii *Hecate*. Et facilis erat hæc permutatio, quum utrumque sensus ferre possit. — Pari mendo apud Plaut. Apuleius, Met. I, p. 17 ed. Pric. « Thesei illius cognominis patris tui virtutes æmulaveris, qui non est aspernatus Hecales anus hospitium tenue ». Allusit etiam paucis verbis Statius, Theb. XII, 581: « nec fudit vanos anus hospita fletus ». Hæc anus hospita hic dici propter paupertatem poterat *digna sacris Hecates*, respiciendo ad cœnam Hecates, quæ sacris Hecatæ factis in triviis poni, et a pauperibus rapi solebat. Sed tamen et *Hecale* anus dici potuit *digna sacris*, iis scilicet, quæ Theseus ejus causa instituisse dicitur. Nam Plutarchus loco cit. memorat, quoniam Hecale pro Theseo ad pugnam proficiscente, si sospes revertisset, Jovi hostias voverat, diem autem suum ante illius reditum obierat, hanc ei hospitalitatis gratiam jussu Thesei relatam esse, ut sacrum Hecalesium a circumjectis populis, concilio indicto, Jovi Hecalo fieret. His observatis aliena ab hoc loco videtur *Hecates* Deæ mentio, et servandum anus nomen *Hecale*, quæ hospitalitate sua meruit, ut propriis

Battiadæ veteris vivendo tradidit ævo.

17. *Battiadæ veteris vivendo*. Sic edidit Scaliger, quem sequutus est Burmannus sec. Stephanus *Baccineas veteres*, qui tamen in margine *Battiadæ veteri*. Aliæ editiones cum codice Tragur. *Baccineas veteres mirando*, quam lectionem servavit Burmannus senior. Inde Gronovius *mirandam* legendum censuit, quod nunc ipse velim. Et quod alii conjecerunt, *Battiadæ vatis*, id ipsum perplacet, i. e. Callimachi poetæ, qui Hecalen justo poemate celebravit, ut testatur Plinius, lib. XXII, 22, sect. 44, et alibi, ubi herbas quasdam nominat, quas Callimachus dixerit Hecalen Theseo apposuisse: præterea Suidas in Ἑκάλη, et Crinagoræ epigramma in Hecalen Callimachi, quod exstat Anth. Gr. lib. I, cap. 67 in poetas, p. 95. —Vid. Schottus, Obs. II, 29. Ed.

V. DE MULIERE FORMOSA*.

Candida sidereis ardescunt lumina flammis;
Fundunt colla rosas, et cedit crinibus aurum;
Mellea purpureum depromunt ora ruborem,
Lacteaque admixtus sublimat pectora sanguis:

* Primum edidit Binetus, quamquam vitiosissime, in vet. poet. ep. p. 12; unde inter Petronii fragmenta exhibuit editio Patissoniana, p. 118; Frelloniana, p. 182. Hadrianides et Burmannus inter eadem primo loco posuerunt. In Stephani fragm. poet. vet. non legitur. Comparari potest cum Petronii cap. 126, ubi similis formæ emendatissimæ descriptio est, sed etiam cum Arborii elegiaco carmine ad virginem nimis cultam, et lyrico ad Lydiam, quod utrumque tomo II Poetarum min. proposuimus.

1. *Sidereis ardescunt lumina flammis*, id est, oculi instar siderum radiant. Petron. cap. 126: « oculi clariores stellis extra lunam fulgentibus ». Familiare hoc poetis. Ovid. Amor. III, 3, 9: « Argutos habuit, radians ut sidus, ocellos ». Arborius ad nympham, v. 33: « Cum radiis certare Jovis tua lumina possent, Et possent radiis vincere signa Jovis ». Et confer quæ notavimus ad Corn. Galli epigr. 2, 15.

2. *Et cedit crinibus aurum*. Sic correxit in margine Binetus, qui corrupte edidit *cedit et rivibus*. Flavum capillitium, quasi aureum, in magna dignatione Veteribus. Carmen ad Lydiam, v. 6: « pande capillulos Flavos, lucentes ut aurum nitidum ». Arborius ad virgin. 12: « Aurea nam nudo vertice tota nites ». Gallus, epigr. 2, 6: « Anne coma ex auro flava est tibi Gentia ».

4. *Sublimat pectora sanguis*. Burmannus sec. verbum *sublimat* rejicit, tamquam non conveniens ætati hujus poetæ, atque ei substituit *sublinit*, id est, suffundit, ruborem candori miscet. Ego *sublimat* rectum et elegans esse puto, accipioque de amplitudine decora pectoris, quam

Ac totus tibi servit honor, formàque Dearum
Fulges, et Venerem cælesti corpore vincis.
Argento stat facta manus, digitisque tenellis
Serica fila trahens, pretioso stamine ludis.
Planta decens modicos nescit calcare lapillos,
Et dura lædi scelus est vestigia terra.
Ipsa tuos quum ferre velis per lilia gressus,
Nulli sternuntur leviori pondere flores.

affluentia sanguinis, et corporis habitudo efficit, uti ipse jam explicavi ad vers. 23 carminis ad Lydiam, ubi *luxus nivei pectoris* dicitur.

5. *Ac totus tibi servit honor*, h. e. quidquid ad honorem et pulchritudinem pertinet, id videtur in tua, quasi dominæ, potestate esse, ut te ubique circumdet, comitetur, exornet. Plane ut Tibullus, IV, 2, 7 : « Illam, quidquid agit, quoquo vestigia movit, Componit furtim subsequiturque decor ». Similiter locus est Calpurnio, II, 75 : « totus tibi serviet hortus ».

6. *Cælesti corpore*, una Dearum vel Cælitum digno, divino. Sic ab Arborio, Eleg. ad virg. 89, *cælestis imago* dicitur forma Dearum similis. Apuleius, Metam. X, p. 234, Veneri tribuit « corpus candidum, quod cælo demeat ».

7. *Argento stat facta manus :* tanto candore est, ut ex argento facta

epigramma in Catalect. Petronii et Anthol. Burm. III, 214 : « Hoc sibi lusit opus de stamine floricolore Hesperie teneras officiosa manus ».

9. *Nescit calcare lapillos*, id est, plantæ decor et teneritudo cavet, ne quo lapillo calcando lædatur. Sic Reposianus, carmine mox sequente, vs. 98 : « Ibat pulchra Venus, vix presso pollice cauta, Florea ne teneras violarent spicula plantas ».

10. *Lædi scelus est vestigia.* Sic Binetus bene correxit in margine, qui edidit « Et dura lædis cælum et vestigia ». *Scelus est*, pro non decet, nefas est, sumptum videtur ab Ovidio, qui Am. I, 14, 27 : « Clamabam, scelus est, istos scelus urere crines ». Innuit vero, dignam esse, quæ nunquam per duram solidamque terram incedat, sed cui incedenti flores ubique substernantur, tamquam Deæ aut Nymphæ alicui, quibus poetæ fingunt Tellurem gra-

Guttura nunc alia magnisve monilibus ornet,
Aut gemmas aptet capiti [illegible] placet,
Vel spoliata potest [illegible] laudanti [illegible].
In te cuncta proba[illegible] [illegible] quisquam cernere possit
Sirenum cantus, et dulci[illegible] Thali[illegible]
Ad vocem tacuisse reor, quæ mella propaga[illegible]
Dulcia, et in miseros telum jaculantis amoris.

[illegible] runt viri docti ex vitios[illegible] hunc [illegible] ctione *Nullis Hermae[illegible]* [illegible]. Attribuitur summa levitas corporis puellæ feminæ, quæ ut teneritas [illegible] pulchritudini. Idem [illegible] Nymphis et Deabus affirmabant. [illegible] Camilla Virg. Æn. VII. 808 [illegible] Illa vel intactæ segetis per summa volaret Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas ».

13. *Magnisve monilibus*. [illegible] castigandum monuit Douza [illegible] II Præcid. cap. 6. circa [illegible] quum pleræque editiones, Burmannian etiam, habeant *magnis monilibus* quod metro adversum est.

15. *Vel spoliata*. ornamentis omnibus detractis. Par sententia Ausonius, Eleg. ad virg. [illegible] « [illegible] cendunt niveum lunata monilia collum; Nec collum simplex dedecuisse potest ». Collum simplex est nudum, inornatum.

17. *Sirenum cantus*. Solenne est Veteribus suavem mulierum vocem vel poesin Sirenum cantui adsimilare. Ipse Petronius, c. 127: « Hæc ipsa quum diceret, tanta gratia conciliabat vocem loquentis, tam dulcis sonus pertentabat aera, ut putares inter auras canere Sirenum concordiam ». Sic in epigrammate Græco, quod Homonœæ epitaphio adjunctum, sed a nobis omissum est: Ἡ πολὺ Σειρήνων λιγυρωτέρη dicitur. [illegible] Petronii Musa [illegible] apud Gru[illegible] Sinn. in Miscel. [illegible] Fleetwo[illegible] in Syl. inscr. [illegible] [illegible] Plura hanc ad rationem suppeditat Burmann. ad Anthol. [illegible] II, p. 68.

1[illegible] *Quæ mella propaga[illegible] Dulcia* [illegible] Burmannus edidit *quæ mella propaga[illegible]* quod minus placet [illegible] referendum est ad vocem [illegible] [illegible] Sirenes et Thaliam [illegible] Burmannum [illegible] [illegible] est [illegible] amatorum Encolpi[illegible] existimatur, qui formam Albuciæ efferat [illegible] conjicit [illegible] posse *quæ mella propaga[illegible]* [illegible] *miseros* et [illegible] quod mihi æque minus placet: nam copula perit, quæ necessaria est. Cæterum vulgata poetarum ratio est, orationis suavitatem mellis, favi, thymi nomine condecorandi. Statius, Silv. II, 1, 56: « Et mixtæ risu lacrymæ, penitusque loquentis Hyblæis vox tincta favis ». Licentius in carmine infra proferendo: « Conceptum in lucem vomuisti nectareum mel ». Et in epigr. Alcimi inter Catalecta Petron. « spirans Cecropium dulcius ore thymum », uti quidem emendat Burm. Anthol. Lat. III, 111.

19. *In miseros telum jaculantis amoris*.

Cor grave vulnus alit, nullo sanabile ferro;
Sed tua labra meo sævum de corde dolorem
Depellant, morbumque animæ medicaminis hujus
Cura fuget, nec tanta putres violentia nervos
Dissecet, atque tuæ moriar pro crimine caussæ.
Sed, si hoc grande putas, saltem concede precanti,
Ut jam defunctum niveis ambire lacertis
Digneris, vitamque mihi post fata reducas.

ris. Burmannus secundus *amantes* corrigit, quod probo. Idem de venusto puellæ risu prædicat Pseudo-Gallus, ep. 3, « Subrides si Virgo, faces jacularis ocellis ».

20. *Cor grave vulnus alit.* Quale est hoc ex carmine ad Lydiam, v. 16: « Cor mihi penetrant hæc tua basia ». Virgil. Æn. IV, 2: « Vulnus alit venis, et cæco carpitur igni ».

21. *Sed tua labra*, i. e. oscula. Sic Petron. c. 98: « osculis tamquam fomentis aggressus est ».

23. *Nec tanta putres.* Lego *ne tanta*.—*Violentia*, vis et ardor affectus mei.

24. *Dissecet*, solvat, languidos efficiat: quo sensu *succisi nervi* dicuntur, quod vidimus ad versum Saleii 254. Sic auctor carminis ad Lydiam, v. 24: « Sæva, non cernis, quod ego langueo ».—Vid. huj. op. t. II, p. 456. Ed. — *Atque tuæ moriar.* Legerem: *atque tua moriar, pro crimine, caussa*, h. e. ne tu mihi caussa mortis sis pro crimine.

VI. IN SUPERSTITIONEM *.

Primus in orbe Deos fecit timor: ardua cælo
Fulmina quum caderent, discussaque mœnia flammis,

[redacted]

: ictus flagraret Athos; mox Phœbus ad ortus
ata dejectus humo, Lunæque senectus,
paratus honos; hinc signa effusa per orbem,
rmutatis disjunctus mensibus annus

ı hic sine necessitate ne- rerba ista ad Lucanum, ıime nominavit, spectant, nino Petronius sequutus t, siquidem ex carmine e bello civili, quo Luca- este reprehenditur, con- ıium post Lucanum scri- terum Barthius ad Statii . et lib. XXII Advers. uædam in hoc carmine , quæ cum aliis interpre- ationibus conferemus.

re ictus flagraret Athos. ns Macedoniæ in Ægeum , frequenter apud poetas fulminum Jovis. Virgil. 332, quem locum tunc ıpexisse videtur : « Ipse oruscа Fulmina molitur mortalia corda Per gen- s stravit pavor: ille fla- t Atho, aut Rhodopen, :raunia telo Dejicit ». Cf. . lib. I, 664.

tus Lustrata dejectus humo. ı scripturam esse apparet; d Statii loc. cit. emendat *dit actus humo.* Sed hac insertum verbum *redit* ı claudit, quæ procedere versus septimi verbum lelius quidem Nic. Hein- rid. Metam. I, 11, legit ed et *Sol devectus ad ortus* ode dici potest, sed *revo- vectus* debet. Itaque ma- *us* aut *provectus* scribere, nulla satis apta ratio i succurrit. Credo aucto- rem his et sequentibus verbis signi- ficare, non solum timorem ob ful- mina cadentia, verum et perennes siderum cursus, variationes et vi- cissitudines temporum effecisse, ut Dii crederentur. — *Lunæ senectus* est decrescentis lumen imminutum. Apuleius, Florid. IV, de Thalete: « Idem Lunæ vel nascentis incre- menta, vel senescentis dispendia, vel delinquentis obstacula reperit ». Lucilius in Ætna, v. 234: « æstas ipsa senescit ». Et *venti atque fulmi- na consenescere* dicuntur apud Di- ctyn Cret. lib. I, cap. 21. *Flammæ senescere* apud Amm. Marcellinum, lib. XXIV.

5. *Et reparatus honos:* ut Horat. Carm. IV, 7, 13: « Damna tamen celeres reparant cælestia Lunæ ». Ovid. Metam. I, 11: « Nec nova crescendo reparabat cornua Phœ- be ». — Et videatur infra hoc tomo Epist. Didonis ad Æneam, v. 38. Ed. — *Signa effusa per orbem* Cu- peri a Burmanno exscripta adnota- tio exponit de simulacris Deorum per orbem erectis; plane falso. In- telligenda signa cælestia, sidera, per quæ Sol annuos cursus confi- cit; quod sequens versus evincit. Et sic Tibull. I, 4, 20: « Annus agit certa lucida signa vice ».

6. *Et permutatis*, i. e. variatis et per vices succedentibus divisus. Sic Petronius in alio epigrammate, de vitando fastidio, quod subsequitur: « Ipsa dies ideo nos grato perluit haustu, Quod permutatis hora, re- currit equis ».

Projecit vitium hoc : atque error jussit inanis
Agricolas primos Cereri dare messis honores,
Palmitibus plenis Bacchum vincire, Palemque
Pastorum gaudere manu; natat obrutus omni
Neptunus demersus aqua, Pallasque cavernas
Vindicat : et voti reus, et, qui vendidit orbem,

7. *Projecit vitium hoc*. Palmerius in Spicileg. hoc explicavit *fecit commune*, *effudit* in omnes partes mundi, idque probat Barthius l. c. Sic *projecta libidinum audacia* dicitur pro effusa et immodica. In schedis manuscriptis Scaligeri exstitit *Projectum vitium atque error*, quod ille in margine correxerat *Projectum vitium hinc*.

8. *Agricolas primos*. Prima sacra Deorum post inventam agricolationem instituta, et agricolas primos fuisse Deorum cultores, auctor hic adserit, et latius exponit Tibull. II, 1, 51 : « Agricola assiduo primum satiatus aratro, etc. » Atque hinc Cereris antiquissima et religiosissima sacra esse pronuntiat Cicero, Verr. IV, cap. 49. — *Dare mensis honores* perperam editum a Scaligero, atque etiam in schedis ejus msptis lectum. *Messis* correxerunt duo Burmanni.

10. *Pastorum gaudere manu* a pastorum turba coli. — *Na rutus*. Barthius l. c. hanc sent esse dicit: Neptunum tantum fingi, tam ridiculum, ut in aqua natantem deprehendere

11. *Pallasque cavernas*. Te *pallidasque tabernas* schedis geri, qui ad marginem con *liquidasque tabernas*, sed in latere apposuerat *Pallasque*. ad Stat. l. c. laudat emenda Delrii, commentar. in Sen. fur. v. 299, *Pallasque lucern.* quidem etiam Arnobius, li Minervam « luminis minist lucernarum modulatricem » lavit. Ipse Barthius ibi *palæstras* ab olivo; quamq Advers. XXII, 4, *Camenas* s dum dixerat. Ego ex omnibu prætulerim, quod scripti li bent, *tabernas*, quia tabern opificum, et opifices omnes

ı sibi quisque Deos avido certamine fingit.

nius scribere satiricum au- existimat. Mihi, si quid in- stare vulgata lectio hoc ›osse videtur : « Tum ille, rescere cupit divitiis, et vo- , tum etiam, qui votorum omnium compos ita crevit, ut to- tius orbis merces vendidisse videa- tur, h. e. pauper et dives *avido cer- tamine*, certatim conantur suos sibi Deos fingere, quibus supplicent, et quibus accepta referant ».

VII. DE VITANDO FASTIDIO *.

lo ego semper idem capiti suffundere costum;
Nec toto stomachum conciliare mero.
ırus amat gramen mutata carpere valle,
Et fera mutatis sustinet ora cibis.
a dies ideo nos grato perluit haustu,
Quod permutatis hora recurrit equis.

Petronii nomine edidit Sca- . 235, et in fragm. Petronii, Burman. Anthol. Lat. III, 20. Ed.

›to *mero*. Forte *noto*, quod t Barthius et Brouckusius, ıiliari, quotidiano. Sic *noti notæ silvæ*, *flumina nota* pas- :urrunt. Burmannus tamen *nerum* de eodem vino, quod pius bibat, posse dici negat. *olito* præstiterit. Ed.

ırus amat. Totum hunc lo- pressit Urfæus, Astreæ Gal- ctor, t. III, l. v, p. 179. Ed.

5. *Ipsa dies*, etc. Locus mendosus. Quomodo enim dies nos *grato hau- stu perluit?* Forte *grato pellicit astu* vel *auctu*, i. e. alterna diei et noctis permutatione allicimur quotidie, quasi auctu novorum dierum, quum fastidium nos caperet si semper dies esset. Ed.

6. *Quod permutatis*. Repetitio ver- borum *mutare*, *permutare* studio ab auctore captatur, quia fastidium mutatione vitandum canit. — *Hora* pro die vel tempore; ut apud Ovid. Art. Am. III, 64 : « Nec, quæ præ- teriit, hora redire potest ». Ed.

VI.

T. CÆSII TAURINI

VOTUM FORTUNÆ PRÆNESTINÆ.

Tu, quæ Tarpeio coleris vicina Tonanti,
Votorum vindex semper Fortuna meorum;
Accipe quæ pietas ponit tibi dona merenti,
Effigiem nostri conservatura parentis;
Cujus ne taceat memorandum litera nomen,

1. *Tu, quæ Tarpeio.* Cur hic vicina Tarpeio Tonanti dicitur Fortuna, quæ Prænestina est, et in lapide celebratur, qui Præneste inventus est? Scilicet, Fortuna Prænestina cognomine vocabatur Primigenia, testantibus id tot aliis saxis Præneste inventis, quæ in Gruteri corpore, pag. 75 seqq. producuntur, Primigenia etiam hunc versum intelligit Gyraldus, Hist. Deor. Synt. XVI, p. m. 392; atque ejus templum non longe a Capitolio Jovis dissitum fuisse, recte ex eodem colligit Rycquius, de Capitol. Rom. cap. 43.

3. *Quæ pietas ponit tibi.* Apianus expressit *ponit sibi*, perperam: Pi-

[redacted]

s hic, idemque Titus, primusque vocatur.
rgæ Cereris messes fructusque renatos
t in pretium : cui constat fama, fidesque,
i divitias vincit, pudor; ire per illos
ætus portus cura studioque laboris,
qui præstant fessis tutissima nautis.
in urbe sacra, notus quoque finibus illis,
Umber sulcare solet, quos Tuscus arator.
us hic annis votorum more suorum
as adicit numero crescente coronas,
æ simulacra colens, et Apollinis aras,

reteri, an ex emenda- vitiosæ lectionis sit. idem, quod Scaliger. tio minime probanda, m sensum affert; et cæ- editores in eam, quam i, conspirant.

e *Titus*. *Titius* est apud Ferretium, et Fabri- *Titus* Boissard.

ȝæ Cereris messes. *Large* :h. *longe* vetus Caroli :x Heinsio collatus.

in pretium. Ita omnes: nius ac Fabricius habet ie. Est autem *digerit in* , ac divendit, disperti- ihit ad redimendum; ideo mercatorem fru- aut curatorem anno- Præneste fuisse inscri- ibi reperti docet.

i divitias vincit, pudor. Mazochius, Ferretius, ii, recte. *Et cui divitias* us, Scalig. et Bois- *ti divitias* Apian. Sen- præterea singularis pu- stia adest, quæ impe- us ob divitias superbia efferatur. — *Ire per altos* Scaliger ac Pithœus ediderunt.

11. *Litora qui præstant*, h. e. qui portus tutissimum refugium præbent nautis e longa navigatione eo appellentibus : *præstant* plerique editores : *præstat* Boissardus, Apianus, Scaliger ac Fabricius. Similiter Virg. Georg. lib. IV, v. 421 : « Deprensis olim statio tutissima nautis ».

12. *Notus in urbe sacra*, id est, Roma, quomodo et appellat Rutilius, Itin. lib. I, 417. Urbis *sacræ*, *Augustæ*, *æternæ* nomina frequentare solent ævi Theodosiani scriptores. Unde de ætate hujus carminis conjicere licet.

14. *Omnibus hic annis*. Cod. Moroni *anni*. Mazoch. edidit *hinc*.

15. *Centenas adicit*. Sic omnes pro *adjicit*, qui scribendi mos usitatus poetis, correpta prima syllaba. Manilius, lib. IV, initio : « adice et civilia bella ». Stat. Thebaid. VII, 4 : « proclamatque adici cervicibus Atlas ». Hoc modo et *subicit* occurrit. Solus Fabricius edidit *adjicit*. Mazochius *Contentus adicit*. Videtur *adicit* pro verbo sacrificali accipien-

Arcanumque Jovem; quorum consentit in illo
Majestas, longæ promittens tempora vitæ.
Accipe, posteritas, quod per tua sæcula narres.

dum, ut augere, mactare, adolere, unde *adjiciales* cœnæ sacerdotum.

17. *Arcanumque Jovem*. Difficillimus locus et multis conjecturis vexatus. Apud Apianum hiatu quodam relicto signa ejusmodi expressa sunt, e quibus VII elicere possis, unde Pith., Scal. et Boissardus ediderunt *Arcanumque Vii*. Scaliger ad Catalecta, p. 242, id ad Mercurium Deum Vium refert, et alios Deos Vios, viarum præsides ex Servii et Solini locis mutatis fingit. — Etiam Gutberlethus *Vii* legit, Mercurium intelligens, de mysteriis Deorum Cabir. cap. X, p. 73. Ed.—Contra quem disputat Everard. Otto de Diis Vial. cap. 7, et de Tutel. viar. cap. 9, p. 154 seq. Aldus, Smetius, Gruterus, Merula, Pighius in Herc. Prod. et Ferretius in Mus. lap. habent *Ægeriumque Jovem*. Sed apud Mazochium, Fabricium, Suarezium, et in veteri Moroni codice, quem vidit Heinsius, exstat *Arcanumque Jovem*, quod vulgatam *Arcanumque Vii* propius refert. Burmannus sec. inde aliquando conjecit, forte legen- sacrificiis a vulgi notitia remotis cultus fuerit; alii, quod in antro Cretæ latuerit; alii ad *arcam* sortium Prænestinarum respici putarunt, cujus meminit Sueton. Tiber. cap. 63. Et ab arca quidem usitatius diceretur *Arcarius*, quod vocabulum etiam in titulis lapidum occurrit. Sed quum illud facile mutare, et cum alio usitato miscere potuerit usus serioris latinitatis, cujus hoc carmen est; præterea in Muratorii inscriptione, quam etiam Gorius ad Inscript. Don. p. XLI protulit, *cultores Jovis arcani ex regione macelli* memorentur, qui eum lapidem *P. Acilio Paullo curatori annonæ* et *curatori calendarii, patrono suo*, dedicant, facile mihi persuadeo, *Arcanum Jovem* ab arca publica civitatum aut collegii mercatorum dictum esse, cultumque ab iis, qui arcam curarent, pecunias civitatis aut societatis tractarent, mercaturam, negotia exercerent.

18. *Majestas*. Hoc vocabulum quasi proprie de Diis Prænestinis usurpatum est. Sueton. in Tib. cap. 63:

Taurinus, cari jussus pietate parentis,
Hoc posuit donum, quod nec sententia Mortis
Vincere, nec poterit Fatorum summa potestas;
Sed populi salvo semper rumore manebit.

Ovidii fine Metamorph. expressum videtur, quem locum noster poeta imitatus est: « Ore legar populi, perque omnia secula fama, Si quid habent veri vatum præsagia, vivam ».

21. *Sententia Mortis*, i. e. ipsa mors et interitus, quasi judicium capitale, quo omnes homines damnantur, et addicuntur morti. Ea loquendi ratio sequiore latinitatis ævo videtur in usum venisse, maxime in saxis et monumentis. Sic *vadimonia mortis* occurrunt in monumento Juliæ Secundæ, Anthol. Lat. IV, epigr. 230: « Nobis porro alia est trino de numine fati Dicta dies leti, quam propagare suopte Visum ollis tacito arbitrio, cum lege perenni, Sisti quæ cunctos jubet ad vadimonia mortis ». Diversa omnino hæc ratio a judicio, quod alias poetæ Æacum aut Minoa habere de defunctorum Manibus apud inferos dicunt, ut Horatius, Carm. IV, 7, 21: « Quum semel occideris, et de te splendida Minos Fecerit arbitria ».

23. *Sed populi salvo*, etc. Optime Cannegieterus in Rescript.; Boxh. de distich. Cat. c. 23, in fine, illud *salvo* exponit, et legit *salvom* vel *salvum*. — Contra *adverso rumore*, apud Sueton. in Tito, cap. 7. Ed. — Alias si cum *rumore* conjungatur, exponendum erit *perpetuo* et non pereunte. *Populi rumor* idem valet ac *popularis aura*, fama secunda, ut apud Horatium, Epist. I, 10, 9: « Quæ vos ad cælum effertis rumore secundo ». — Ex hoc antiquo scribendi more frequenter hæc variata sunt, et sæpe in ablativos in *o* transierunt accusativi in *um*, quia per *om* scribebantur, et vice versa. Ita *remediom*, *auxiliom*, unde *remedio* et *auxilio* aliis natum. Videatur Burmanni senioris Commentar. ad Phædr. III, fab. 10, p. 341, et ad Lucan. III, 277. Sic apud Propertium, II, 25, 61: « Actia Virgilium custodis litora Phœbi », ubi Brouckusius recte *Virgilio* scribendum esse opinatur, quia scriptum fuerat *Virgiliom*. Ed.

VII.

INCERTI

VOTUM AD OCEANUM

PRO FELICI NAVIGATIONE.

Undarum rector, genitor maris, arbiter orbis,
Oceane, o placido complectens omnia *motu;*
Tu legem terris moderato limite signas,
Tu pelagus quodcumque facis, fontesque, lacusque,
Flumina quin etiam *te norunt omnia* patrem,

2. *Oceane, o placido*. Sic correxit Heinsius pro *Oceano placido*, quod erat in MS. — *Complectens omnia* *; ubi *cursu* vel *motu* supplet Burmannus lacunam, quæ in schedis erat. [redacted]

in MS. Sic Marius Victor ad Salm. 44 : « latus jaceat quo limite pontus ». Hoc vero est, quod Ovidius latius descripsit, Metam. I, 30: « circumfluus humor Ultima posse- [redacted]

'ant nubes, ut reddant frugibus imbres;
ɔque sinu cæli tu diceris oras
ıs et cunctis *immenso* cingere nexu.
ıos Phœbi reficis si gurgite currus,
stisque die radiis alimenta ministras,
ıus ut clarum referat lux aurea Solem;
e, si terras, cælum, mundumque gubernas,
ɔque cunctorum partem, venerabilis, audi,
ɔarens rerum, supplex precor: ergo carinam
ves, ubicumque tuo committere ponto
.nimam, transire *fretum*, discurrere cursus

o oriantur, idque ha- ıero, qui Il. XXI, 195: Ὠκεανοῖο, Ἐξ οὗ περ μοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα.
ınt nubes. Sic explicare ndium scripturæ in co-, quam, quomodo Bur- uit, *Te penetrant.* Non 'ant nubes Oceanum, l potare dicuntur, h. e. attrahere inde aquas, vertere. Virgil. Georg. bibit ingens Arcus»; :xponit Lucan. IV, 79: fecto complectitur aera vix ulla variatus luce ɔeanumque bibit, ra- nubila fluctus Pertulit, sum reddidit æquor». *ɿue,* cæruleo. In Cato-), *cyaneus æther.*
o cingere. Ita lego cum quod in scripto est, *in* ıam hoc nondum satis rsus adhuc in mendo ır.
ı Phœbi reficis si gurgite. Germani erat *Tu fesso* ro quo Heinsius emen- *os Phœbi reficis in gurgite.* Sed retinendum *si gurgite* jubent sequentia, *si mare, si terras.* Similiter Ovidius, Met. IV, 632: « pontus, qui Solis anhelis Æquora subdit equis et fessos excipit axes ».

10. *Alimenta ministras.* Credebant veteres physici solis atque siderum ignes aquis et humoribus terræ pasci, idque inprimis adoptant poetæ. Lucanus, I, 415: « Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas, Erigat Oceanum ». Idem, X, 258: Nec non Oceano pasci Phœbumque polumque Credimus: hunc, calidi tetigit quum brachia Cancri, Sol rapit».

15. *Committere ponto Hanc animam.* Phrasin ex notis poetarum locis petiit. Horat. Carm. I, 3, 11: « Qui fragilem truci Commisit pelago ratem ». Juvenal. XII, 57: « I nunc et ventis animam committe, dolato Confisus ligno, digitis a morte remotus Quatuor ».

16. *Transire fretum.* Sic, cum Burmanno, reposui ex scripto codicis *transire ferete:* e quibus vestigiis tamen adhuc copula excitanda videtur, *fretum, et discurrere.* Corrigere auderem *discurrere cursus,* nisi *jussa*

Æquoris horrisoni, *sortis* fera jussa jubebunt:
Tende favens glaucum per lævia dorsa profundu
Ac tantum tremulo crispentur cærula motu,
Quantum vela ferant, quantum sinat otia remis:
Sint fluctus, celerem valeant qui pellere puppen
Quos numerare libens possim, quos cernere læt
Servet inoffensam laterum pars linea libram:

jubebunt sequeretur, et utrumque ab affectata elegantia hujus poetæ esse videretur.

17. *Sortis fera jussa.* Sic Burmannus emendat lectionem ambiguam. MSS *sortem fera.*

18. *Tende favens glaucum*, id est, extende, planum fac, placa tumidum profundum. Alii poetæ *sternere æquor* dicunt. Virg. Æneid. V, 820: « Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti Sternitur æquor aquis ». Statius, Silv. III, 2, init. « Di, quibus audaces amor est servare carinas, Sternite molle fretum ». — *Per lævia dorsa*, per summa æquora, ut habet Virgil. l. c. ita ut plana sit maris superficies. Græci poetæ dicunt τὰ εὐρέα νῶτα θαλάσσης· et Statius, Theb. V, 369, « dorsum æquoris » similiter.

19. *Tremulo crispentur cærula mo-*

ciat, ut remis uti non nec
22. *Quos numerare libens*
h. e. qui fluctus tam lenes
eos sine metu adspicere per
et libens numerare possim
alias in tempestate fluctus c
ni metuantur. Ovid. Trist. I
«Qui venit hic fluctus, fluctu
eminet omnes, Posterior n
undecimoque prior ». — Re
men hoc explicari arbitror d
bus, qui tam lente, parce, j
que volvuntur, ut facile n
per moram possint. Nam u
pestate concitantur, alii ab a
pervenientibus obruuntur,
muntur, ut numerari nequea
proverbium : *fluctus numera*
rem inutilem et vanam tent
stra. Quod graves fluctus v
decumani, non id a numera
sed quod omnia gravia, m

lcante viam rostro submurmuret unda.
ater, ut tute liceat transmittere cursum;
· ad optatos securo in litore portus
omitesque meos; quod quum promiseris esse,
.m, quas potero, pleno pro munere grates.

itineri atque promoveri. 'irg. Georg. IV, 196, et Epithal. Palladii et Cel. rarium est in illo Ovidii 585: « Vela cadunt pribia librantur ab aura ». *ılcante.* Lego *Et sulcante.* m video, quomodo *Te* habere possit.—An forte *pulsante.* Nam *pulsare* et pe permutantur, quam*are* poetis frequentius. 'ont. II, 10, 33: « Seu eas picta sulcavimus unipse Charon « umbriferæ allidus undæ » Statio, Theb. VIII, 18, et « pigri sulcator Averni », XI, 588. Commode vero *rostrum sulcare viam* dicitur, ut recte *undas, mare, aquas sulcari* passim occurrit. Ed. — *Submurmuret unda*, ut Rutil. Itin. II, 14: « Et sulcata levi murmurat unda sono ».

25 et 26. *Liceant* et *portas* vitiose in MS.

27. *Quod quum promiseris esse.* Burmanno legendum videtur *quod quum permiseris, ipse Reddam, quas potero.* Ego vero manere posse arbitror *promiseris esse*, h. e. promiseris, ita futurum esse, vel *permiseris* ita esse.

VIII.

REPOSIANI

CONCUBITUS MARTIS ET VENERIS.

Discite securos non unquam credere amores:
Ipsa Venus, cui flamma potens, cui militat ardor,
Quæ tuto posset custode Cupidine amare,
Quæ docet et fraudes, et amorum furta tuetur,
Nec sibi securas valuit præbere latebras.
Improbe, dure puer, crudelis crimine matris,
Pompam ducis Amor, nullo satiate triumpho:
Quod conversa Jovis lætaris fulmina semper,

1. *Discite securos*. Sic sæpe proclamant poetæ, ubi attentos facere lectores ad præceptum vel monitum volunt. Virg. Æn. VI, 620: « Discite justitiam moniti, et non temmortalia pectora cogis ». — Virg. in Ciri, v. 133: « Sed malus ille puer, quem nec sua flectere mater Iratum potuit, quem nec pater atque avus idem Jupiter, etc. » Ep.

Ut mage flammantes possit laudare sagittas;
Junge, puer, teretes Veneris Martisque catenas,
Gestet amans Mavors titulos, et vincula portet
Captivus, quem bella timent; utque ipse veharis,
Jam roseis fera colla jugis submittat amator.
Post vulnus, post bella, potens Gradivus anhelat
In castris modo tiro tuis; semperque timendus
Te timet, et sequitur, qua ducunt vincla mariti.
Ite, precor, Musæ; dum Mars, dum blanda Cythere
Imis ducta trahunt suspiria crebra medullis,
Dumque intermixti captatur spiritus oris,

te semper valuisse in ipsum Jovem, ut fulminum suorum oblitus in aureum imbrem, cygnum, aliasve formas converteretur, nunc quo magis ardentium sagittarum tuarum vim probes, junge etiam nexas matri tuæ et Marti catenas. Cæterum per *conversa Jovis fulmina* respexisse auctor videtur, quod apud Virg. Æn. I, 665, Venus mater de Amore ait: « Nate, patris summi qui tela Typhoea temnis ». Et apposite Sabinus Epist. III Paridis de Amore, vs. 35: « Imperat ille Deis: quum vult in cornua tauri; Quum vult, in pennas destruit ille Jovem ». Sed fere malim *conversa fulmina* interpretari aversa, detorta, excussa, fracta.

11. *Gestet amans Mavors titulos*, nempe titulos servitutis et captivitatis indices. Respicit ad eum morem, quo captivi proscripti et servi venales titulos, id est, tabellas habebant appensas, quibus servi pretium, ætas, patria, artes, item vitia, si qua essent, inscripta erant. Quod imprimis ex loco Propertii perspicitur, lib. IV, 5, 51: « Aut quorum titulus per barbara colla pependit, Cretati medio quum saliere foro ». Plinius inscriptionem vocat, lib. V, epist. 19, de liberto quodam suo loquens: « Est homo probus, officiosus, literatus; et ars quidem ejus, et quasi inscriptio, Comœdus, in qua plurimum facit ». Plura ea de re legi possunt apud Brouckhusium ad Propert. l. c. Heynium, V. C. ad Tibull. II, 3, 60; Juglerum, V. C. de nundin. serv. cap. 5, pag. 50.

12. *Utque ipse veharis*, tamquam in curru triumphator.

14. *Gradivus anhelat*, i. e. fractus laborat et suspirat. Virg. Æn. X, 837: « Ipse æger, anhelans Colla fovet ».

16. *Qua ducunt:* sic lege ex Salmas. et Divion. schedis: *dicunt* in Leid. *vincla marita* Oudendorpius. Burm.

18. *Suspiria crebra medullis.* Similiter apud Claudianum, de nupt. Hon. 7: « quam sæpe medullis Erupit gemitus ».

19. *Dumque intermixti captatur.* Junctis et mutuis osculis amantes dicuntur spiritum invicem captare, ducere, vel animas transfundere,

Carmine doctiloquo Vulcani vincla parate,
Quæ Martem nectant, Veneris nec brachia lædant,
Inter divitias roseo prope livida serto.
Namque ferunt Paphien Vulcani et Martis amorem
Inter adulterium vel justi jura mariti
Indice sub Phœbo captam gessisse catenas.
Illa manus duros nexus tulit, illa mariti
Ferrea vincla sui : quæ vis fuit ista doloris!
An fortem faciebat Amor? quid, sæve, laboras?

miscere. Propert. I, 13, 17 : « Et cupere optatis animam deponere labris », ubi miror a nemine doctorum animadversum esse, hic mnlto rectius legi *aptatis*, pro *optatis*; Brouckhusius tamen observat, Propertium in animo habuisse versiculos Platonis, quos et Noster respexisse videtur, apud Gellium, lib. XIX, cap. 2 : « dum semihiulco suavio Meum puellum suavior; Dulcemque florem spiritus Duco ex aperto tramite ». Sed et Petronius, cap. 79 : « hæsimus calentes, Et transfudimus hinc et hinc labellis Errantes animas ». Idem, cap. 132 : « Jam alligata mutuo ambitu corpora animarum quoque mixturam fecerant ».

22. *Inter divitias roseo prope li-* Maximianus utrumque jungit Eleg. V, 88 : « festorum cultrix operosa dierum, Quondam divitiæ deliciæque meæ ». Sed tamen vocabulum *divitias* satis bene hic quadrat, quo omnis lautitia, luxuria, affluentia rerum jucundarum intelligitur, quibus et alitur amor, et, qui utuntur, molles delicatique fiunt. Ovid. Remed. 746 : « Divitiis alitur luxuriosus amor ».

23. *Namque ferunt Paphien. Paphiæ* nomen pro Venere, quod Noster sæpius usurpat, nusquam exstare in Antiquis, saltem in morem novissime inductum esse putat Franc. Vavassor, de vi et usu quorumdam verborum, v. *Cypris*. At occurrit in Epitaphio Homonœæ, v. 5, cujus antiquitas negari nequit.

ır nodos Veneris Cyclopea flamma paravit?
e roseis connecte manus, Vulcane, catenis,
ec tu deinde liges, sed blandus vincla Cupido,
e palmas duro nodus modo vulnere lædat.
Lucus erat Marti gratus, post vulnera Adonis
ctus amore Deæ; si Phœbi lumina desint,

, adulterio vel justi jure matc. »

Cyclopea flamma. Quamquam nnes schedæ scribunt, Buros tamen rectius putat *Cyclo-* ertia correpta, quæ in *Cyclo-* oducitur: quomodo et Heinbservavit ad Virgilium, Æn. 5.

Sed blandus vincla Cupido. nnus conjicit *det blandus*, non improbo.

Ne palmas duro nodus. Sic codex et schedæ Divion. in m margine *commodus:* in Leicod. *commodus vulnere lædat,* n margine emendatum, *Ne s duro commotus vulnere lædat.* ıdorpius volebat *diro cum nolnere lædat,* id est, ne quando eas, vulnere lædat, sive vulsimul cum nodis infligat; vel *dans,* quæ vox apud Prospeıquit. et similis temporis scriıhuic poetæ non valde dispares rit. Burm.

Post vulnera Adonis. Sic legenex Salmas. et Divion. Vitiose id. cod. *post vulnera donis;* et *abi* v. 34. *Adonis* pro *Adonidis* ram dici monuit Vossius, lib. Analogia, cap. 9: tamen ita Plinium, lib. XIX, cap. 4: :os regum Adonis et Alcinoi »; *oni* in Inscript. apud Murat. p. 2099, etc. Burm.

Pictus amore Deæ. Sic edidit Burmannus, nec quidquam adnotavit. Nisi operæ erraverint, corrupta videtur dictio, quam vix admittere possis. Ego suaserim legendum *Lectus* vel *Dictus amore Deæ,* hoc est, addictus, dicatus. Nempe Venus, quæ post vulnera Adonidis, vel amissum in luco Adonidem, alios lucos aversari cœperat, hunc tamen præ cæteris amabat, sibique legerat vel dicaverat ad amores suos exercendos. Sic in epigrammate Petronii, cap. 132, et in Scalig. Catalect. pag. 208, Nic. Heinsius legebat: « Ipse pater Veneri dictis Epicurus in hortis Lusit, et hanc vitam dixit habere Deos », uti emendatum ab eo esse in notis ineditis ad Cirin, v. 84, testatur Burm. sec. Anthol. t. I, pag. 682. Idem Heinsius in epigrammate *de navigatione* inscripto, quod ego infra inter testimonia de Epitome Iliados Homeri proferam, corrigebat: « Hic statio est tacitis dicta Cupidinibus ». Vid. Burm. Anthol. t. I, pag. 502. Sic *Vulcano condicta domus* adfuit in Gratio, v. 433; et Ovid. Fast. III, 205: « Conveniunt nuptæ dictam Junonis ad ædem ». Vid. etiam not. ad Calpurn. XI, 8. Possis fortasse facilius hic legere *Dignus amore Deæ,* nisi statim idem diceret auctor: « dignus quem Cypris amaret »; et vs. 44, « Dignus amore locus », quod iisdem plane verbis in epigrammate Petronii,

Tutus adulterio, dignus quem Cypris amaret,
Quem Byblos coleret, dignus quem Gratia servet.
Vilia non illo surgebant gramina luco;
Pingunt purpureos candentia lilia flores;
Ornat terra nemus, nunc* locos vitis inumbrat,
Nunc laurus, nunc myrtus (habent sua munera lauri):
Namque hic per frondes redolentia lilia pendent,
Hic rosa cum violis, hic omnis gratia florum,
Hic inter violas coma mollis læta hyacinthi.
Dignus amore locus, cui tot sunt munera rerum,
Non tamen in lucis aurum, non purpura fulget,
Flos lectus, flos vincla toris, substramina flores:

cap. 131, descriptionem loci amœni continente, legitur.

35. *Tutus adulterio*. Sic lucum amœnum, densum umbris et aquis irriguum, quasi similem huic Veneris, describit Regianus in epigr. Anthol. lib. III, 53: « Bellipotens Mavors, Veneri gratissime, furtum. Hic securus ama, locus hic amplexibus aptus: Vulcanus prohibetur aquis, Sol pellitur umbra ».

36. *Quem Byblos coleret, dignus quem*. Vitiose in Divion. *dignum*. In Leid. cod. *Quem Biblos colerit dignusque gratia servit*. Intelligit By- [redacted]

cos peccatum ab ipso poeta esse, qui alias syllabarum mensuram negligit, existimare velis.

40. *Habent sua munera lauri*. Quamvis Oudendorpius et Burmannus aliter distinguere hæc verba, et *munera* mutare in *numina* voluerint, ego tamen planum locum, et nihil in eo mutandum esse censeo. Sensus est: Præter frondes suas lauri habent singularia munera, quia ex lauris insuper lilia pendent.

41. *Redolentia lilia*. Sic Salmas. et Leidens. cod. In Divionensi *languentia lilia*.

[redacted]

liciis Veneris dives natura laborat.
ɪerat hic liquidos fontes non vilis arundo,
l qua sæva puer componat tela Cupido:
ınc solum Paphie, puto, lucum fecit amori,
: Martem exspectare solet: quid Gratia cessit?
ıid Charites? quo, sæve puer, non licia nectis?

›ost *lectus* incisio ponatur. Sic :laudian. in Epithal. Pall. et v. 4, Venus dicitur somnum *Acclinis florum cumulo.*

Natura laborat, i. e. operam t deliciis Veneris suas opes et. Sic et alii poetæ fingunt ccumbentibus, inprimisque , terram flores substernere. ı Diris, v. 170: « Purpureos [uoties super accumbebat ». ius, I, 7, de Venere: « tibi dædala tellus Submittit floi rident æquora ponti ». Sic on. cap. 127 dicitur: « Idæo fudit de vertice flores Terra , quum se confesso vinxit Jupiter ». Talia vero habent ab Homero Iliad. XIV, 346, ri concumbenti dicitur Tellus et crocum et hyacinthum isse.

Sed qua sæva puer. Ex arunontem tegente, qui lucum s percurrit, fingit poeta Cum suas sagittas conficere. Inius hoc commentum exsequiudianus, in nemore Veneris ı describendo, de Nupt. Hon. : « Labuntur gemini fontes: lcis, amarus Alter, et infusis apunt mella venenis, Unde neas armavit fama sagittas ».

Hunc solum, Paphie, puto lucum. am in Leid. MS *lucrum*. Cæaliter, ac necesse erat, hunc n accepit Oudendorpius, memorante Burmanno, qui ita divinavit: « Hunc solitum Paphie præfectum fecit Amori »; vel « Hunc solum Paphie luco præfecit Amorum ». Traxit nempe ad Cupidinem, qui præcessit, ut ille solus Amorum luci Venerei præses dicatur. Sed certum est, de luco sermonem esse, quem Venus amoris deliciis exercendis aptum fecit, et sibi paravit: quod sequentia confirmant. Et versu 64 diserte: « His igitur lucis Paphie ».

51. *Hic*, nempe hoc in luco, Martem exspectare solet.—*Quid Gratia cessit?* Recte hic Burmannus corrigit *Quid Gratia cessas?* vel *cessat.* Nempe nunc ex persona Veneris jubentis et præparantis se memorat poeta, quomodo, vel quo apparatu, Martem exspectet Venus, dum Gratias vel Charites ad ministeria vocat, quomodo et Claudianus facit, de Nupt. Hon. v. 100 seqq.

52. *Quo, sæve puer, non licia nectis?* i. e. cur non licia nectis? vel quo tua sedulitas abiit, quod non licia nectis? nempe sertis et floribus colligandis: quomodo Virgil. Æn. II, 373: « quæ tam sera moratur Segnities? » Forte et propterea liciorum mentio, quod eorum vis quædam ad amores conciliandos, et animos devinciendos, in re magica, existimatur, ut e Pharmaceutria Virgilii confirmari facile potest, Ecl. VIII, 73; ubi vid. adnot. nostra. Ed.

Tu, lectum consterne rosis; tu, serta parato,
Et roseis crinem nodis subnecte decenter.
Hæc modo purpureum decerpens pollice florem,
Quum *diligatum* suspiria ducat odorem,
Ast tibi blanda manus*. . . sub pectore condat.
Tunc, ne purpurei lædat te spina roseti,
Destrictis teneras foliis constringe papillas:
Sic decet in Veneris luco gaudere puellas.
Ut tamen inlæsos Paphiæ servetis amores,
Vincula sic mixtis caute constringite ramis,
Ne diffusa ferat per frondes lumina Titan.
His igitur lucis Paphie, dum prælia Mavors

53. *Tu*, una Gratiarum, *lectum consterne rosis; tu*, altera Charitum, *serta parato*.

54. *Et roseis crinem*, i. e. serto ex rosis facto crinem subliga. Videatur versus 72. Etiam apud Claudianum l. c. una Gratiarum Veneris crinem comit et nectit. Pro *nodis* male *notis* in cod. Leid.

56. *Ducat odorem*. In Divionens. mendose *ad orem*. Versum hunc corruptum et fere desperatum Oudendorpius et Burmannus varia emendatione tentarunt, quæ mihi nec vestigiis literarum satis inhæ-

57. *Ast tibi*, scil. Veneri: hic malim *Ac tibi*. — *Blanda manus* Gratiæ: lacunam, quæ post *manus* est, Oudendorpius supplebat *penito sub pectore*, vel *matris sub pectore*. Ego commodissime legi puto *tenero* vel *nudo sub pectore condat*, i. e. subliget vel appendat, ad odorem inde capiendum.

58. *Tunc, ne purpurei*. In Leid. cod. *tunc purporei*, et superscriptum *hinc*. Lege *Hinc, ne purpurei*. BURM. *Rosetum* sequioris ætatis poetis poni pro rosa decerpta solet, ut in Epithalamio Laurentii, quod infra

[redacted]

rida, dum populos diro terrore fatigat,
ebat teneris Bybli permixta puellis:
ıc varios cantu Divum referebat amores,
ıe modum vocis nunc motus forte decentes
pora læta dabat; nunc miscens denique plantas,
ıc alterna movens suspenso pollice crura,
liter inflexo subnitens poplite sidit.
e comam pulchro collectam flore ligabat,
ans ambrosios divino pectine crines.
n ludos sic blanda Venus, dum gaudia miscet,
lum suspenso solatia quærit amori,
n flet, quod sero venit sibi grata voluptas;

pulos diro terrore fatigat. In Salmas. *duro.* Tentabat Ouius *duro temone*, conjectura ti, ut intelligatur currus, itat Mars; sed alterum taferebat. Burm. *Terrore fae.* vehementer commovet t: ut de Fama Val. Flacc. : « terrasque fatigat, Qua audentem primi spernuntentque: Mox omnes agit, et ıatit oppida linguis ».

'unc varios cantu. Aperta Virgilii, Georg. IV, 347: quas curam Clymene narıanem Vulcani, Martisque et dulcia furta, Aque Chao Divum numerabat amores ». *que modum vocis* exponamus, modos et numeros dedisse eu gesticulationes corpore: l Apul. lib. X, p. 235, Venus « ad cantus Lydios delicatis lere gestibus »; ubi male reponebat Pricæus; et lib. 25: « Venus suavi musicæ gressu formosa saltavit »; ıdum admonuit cl. Oudend. Heinsio *gestu*. Sic et Tibull. I, 8, 38: « Ille liquor docuit voces inflectere cantu, Movit et ad certos nescia membra modos ». Burm.

69. *Corpora læta dabat.* Corrigendum levi mutatione, « nunc motus forte decentes Corpore læta dabat ».

70. *Suspenso pollice*, suspensis digitis pedum; ut Maximianus, Eleg. V, 25: « Quid referam gressus certa se lege moventes, Suspensosque novis passibus ire pedes ». Et Ovid. Fast. I, 425, « vestigia furtim Suspenso digitis fert taciturna gradu ». — Jac. Henr. Hoeuftius in Peric. Crit. p. 369, mavult legere *suspensa in pollice*, idque eodem Ovidii loco probare studet. Ed.

73. *Ornans ambrosios.* Sic apud Claud. de Nupt. Hon. v. 101, Venus ornatur a Gratiis: « Largos hæc nectaris imbres Irrigat: hæc morsu numerosi dentis eburno Multifidum discrimen arat ».

76. *Dum flet, quod sero:* corrupte in Leid. codice, *Dum flet, quod sera venit sibi gratula voluptas*. Cl. Oudendorpius censebat hunc versum ante præcedentem ponendum, ac legendum esse: « Et deflet, quod

Ecce furens post bella Deus, post prælia victor,
Victus amore redit: cur gestas ferrea tela?
Ne metuat Cypris, comptum decet ire rosetis.
Ah! quotiens Paphie, vultum mentita furentis,
Lumine converso serum incusavit amantem!
Verbera sæpe dolens mentita est dulcia serto,
Aut ut forte magis succenso Marte placeret,
Admovit teneris suspendens oscula labris,
Nec totum effundens, medio blanditur amore.
Decidit, aut posita est devictis lancea palmis,

sera venit sibi grata voluptas »; ut apud Ovidium, Art. Am. III, 751: « Sera veni; positaque decens incede lucerna. Grata mora est Veneri: maxima lena mora est ». BURM.

78. *Victor Victus amore redit.* Divionens. et Leid. codex *venit* pro *redit*, male: forte hic imitatur Ovidium, Epist. IX, 25, de Hercule: « Quem non mille feræ, quem non Stheneleius hostis, Non potuit Juno vincere, vicit Amor ». Seneca, Hercul. Œt. 753: « qui domuit feras Mille, ille victor vincitur », ut emendat Heins. lib. III, Advers. 2: quem etiam vide ad Ovid. Epist. XX, 70: modum loquendi elegantem illustravit Huetius ad Manil. [redacted]

LXXVI natus, qui scholam gallicam per picturas inanes putidasque aberrantem juvenis ad genuinam naturæ normam præceptis exemplisque revocavit; quique vir et senex non unum artis suæ fudit miraculum. O utinam pictor tantum! ED.

80. *Vultum mentita furentis.* Cod. Leid. *vultu*, forte pro *vultum furentem*; vel *vultu mentita furentem*: quod verum puto, et probabat cel. Oudendorpius. Non enim mentiebatur vultum, sed vultu simulabat se furere. In Salmas. et Divionens. schedis ita legebatur, ut ego edidi.

82. *Mentita est dulcia*, simulavit se dare verbera. Recte tamen *minitata est* conjecit Higtius, notante [redacted]

ım forte cadit, myrto retinente pependit.
m tolle, puer, galeam tu, Gratia, solve,
laxet nodos, hæc vincula ferrea rumpat;
te Bybliades præduri pectora Martis,
æque moras; vos scuta et tela tenete,
violas tractare decet: lætare, Cupido,
ibilem Divum tuo solo numine victum:
telis flores, pro scutis myrtea serta,
ısa, forte nocet gladius, quem jura tremiscunt.

iratione aut blanditiis Ve- :ulso; quomodo de eodem)ullus, IV, 2, 3: « at tu, caveto Ne tibi miranti tur- a cadant ». Sic Propertius, « Obstupuit regis facie et armis: Interque oblitas rna manus ». Ovid. Her. 1: « Dum stupeo visis, la forte tenebam, Tortilis excidit ansa meis ». — Sic graviore affectu commotis ıs dicere solent vestes pro- [uæ manibus tenent exci- . quæ disserit doct. *Mits-* a Lectt. in Catull. et Pro- . 60. Ed.

ıcula ferrea rumpat. Templet l. et in margine Divionens. scriptura cod. Leid. forte m *tentet,* scilicet rumpere, ut scribit Ovidius, Met. 58: « truncis avellere cor- at ».

ricæque moras. Moræ sunt ıælibet munimina, quæ r, sustinent, arcent telum, Virg. Æn. X, 485: « Lo- moras et pectus perforat Idem, lib. IX, 143, « fos- oras » dicit.

ıo *solo numine victum:* for- e *Cupido, Terribilem Divum tu solo numine vincis,* ne ad monosyllabum *tuo* confugere necesse sit, ut alias in Anthol. lib. I, epigr. 62, ubi id melius locum habere ex notatis apparet: ut et *suum* et *tuum* in vetustioris ætatis carminibus. Burm.

94. *Pro scutis.* Div. Leid. *pro scuto.*

95. *Forte nocet gladius, quem jura tremiscunt.* Sic Salmas. et Divionenses schedæ; at in codice Leidensi, « Et rosa forte nocet, gladii quem jura tremescunt », quod proxime ad verum, si legamus cum cel. Oudendorpio, « Et rosa forte nocet, gladii quem jure tremiscunt ». Rosa nocet Marti, quem jure timent gladii et bellatores armati. Sic *gladii* pro viris armatis, militibus, apud Cicer. IV ad Famil. ep. 2: « magna gladiorum est licentia ». — *Tremiscere* active, ut infra versu 136; et apud Virg. Æn. VIII, 296: « Te Stygii tremuere lacus »; et lib. XI, 403: « Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt ». Burm. Postea Oudendorpius hæc aliter constituebat, ut refert Burmannus in Mantissa ad Anthol. « pro scutis myrtea serta Ferre doces, jacet et gladius, quem jure tremiscis ». *Jacet gladius,* ut de Hercule in gynæceo Omphales auctor epicedii in obit. Mæc. v. 79: « Clava torosa tibi pa-

Iverat ad lectum Mavors, et pondere duro
Floribus incumbens, totum turbarat honorem :
Ibat pulchra Venus, vix presso pollice cauta,
Florea ne teneras violarent spicula plantas;
Et nunc innectens, ne rumpant vincula, crinem,
Nunc vestes fluitare sinu, vix laxa retentat,
Quum nec tota latet, nec tota enudat amorem.
Ille inter flores furti velamine tectus
Spectat hians Venerem, totoque ardore tremiscit.

riter cum pelle jacebat ». Ego vero tot tamque variis conjecturis hunc locum, qui non obscurus est, vix indigere arbitror. Venus ait, removendum esse gladium, quia forte nocet, adsint potius myrtea serta, et rosa. — In hoc recedit Noster a cæteris poetis qui alias dicunt Martem armatum in amplexu lædere Venerem. Stat. Thebaid. III, 292 : » hastam læva transsumit, et alto, Haud mora, desiluit curru, clypeoque receptam Lædit in amplexu »; ubi verbum *Lædit* male reprehendit Barthius. Ed.

96. *Pondere duro*. Sic Salmas. et Leid. *pectore* in Divionens. ut supra v. 90. Burm. Sed hic *pondere* necessarium est. Ovid. Her. XV, 147 : » Agnovi pressas noti mihi cespitis [redacted]

turbentur capilli inter osculandum.

101. *Nunc vestes fluitare sinu*. *Sinum* in Leidens. cod. pro quo legebat Oudendorpius, *Nunc vestes fluitare sinens*, i. e. modo sinebat vestes fluitare, sed vix laxa retentat et restringit vestes. Burm.—*Vix* conjungendum est cum *retentat*. Quæ *laxa* sunt vestis; vel laxatas vestis lacinias, *vix retentat*, negligenter habet, neque admodum curat restituere et retrahere. Emendationem *fluitare sinens* probo, ut respondeat antecedenti *innectens*. Profuerit tamen et sic legere : « Nunc vestis, fluitante sinu, vix laxa retentat ».

102. *Nec tota enudat amorem*. Sic legendum putat Burmannus pro *nudat*, quod in schedis erat, metro hiante. Et sic corrigebat Oudendor- [redacted]

Incubuit lectis Paphie : proh! sancte Cupido!
Quam blandas voces, quæ tunc ibi murmura fundunt?
Oscula permixtis quæ tunc fixere labellis?
Quam bene consertis hæserunt artibus artus?
Stringebat Paphiæ Mavors tunc pectore dextram,
Et collo innexam ne lædant pondera lævam,
Lilia cum roseis supponit candida sertis:
Sæpe levi cruris tactu permovit amantem
In flammas, quas Diva movet : jam languida fessos
Forte quies Martis tandem compresserat artus;
Non tamen omnis amor, non omnis pectore cessit
Flamma Dei, trahit in medio suspiria somno,
Et Venerem totis pulmonibus ardor anhelat.

105. *Proh! sancte Cupido!* ita Salm. et Divionens. in Leidensi *proscâe Cupido;* unde forte castigandum *proh! sceve Cupido!* vel *sæve,* ut vs. 28 et 52. Burm.

107. *Oscula permixtis.* Vid. not. ad vers. 19.

108. *Consertis hæserunt artibus.* Illud verbum de complexu Venereo frequens. Sic Tibull. I, 8, 26 et 36; Ovid. Her. II, 58, et alii *conserere* femur, sinus, pectora, latus dicant.

109. *Stringebat Paphiæ Mavors,* etc. Hæc feliciter castigabat Oudendorpius : « Stringebat Paphiæ Mavors tunc pectora dextra, Et, collo innexæ ne lædant pondera lævæ, Lilia cum roseis, etc. » Burm.

112. *Sæpe levi cruris.* Burmannus legendum putat, « Sæpe levis cruris *vel* crurum tactus ». — *Permovit amantem In flammas,* quomodo Tibull. I, 8, 25 : « Sed corpus tetigisse nocet, sed longa dedisse Oscula ». Ovid. Am. III, 7, 41 : « Illius ad tactum Pylius juvenescere possit ». Et conf. Ovid. Am. I, 4, 43.

113. *In flammas, quas Diva movet :* ita scribendum firmat Ovid. Epist. Parid. XVI, 78, de Venere, « Hanc esse ut scires, unde movetur amor ». Burm.

114. *Compresserat artus.* Nescio an alius quis vetustiorum poetarum hac phrasi usus sit, quum alias laxari, resolvi membra somno dicantur. Potest tamen defendi inde, quod et opprimere, complecti, arcte tenere somnus dicitur : *arte* in Leidensi exstabat, scilic. pro *arcte.* *Pressum gravitate soporis* dicit Ovid. Met. XV, 21.

116. *Flamma Dei.* Lege cum Oudendorpio *Flamma Deæ,* quam nempe Martis ardor anhelat. Burm. — *In medio suspiria somno.* Sic Propert. I, 3, 27, de Cynthia dormiente : » Et quoties raro duxti suspiria motu, Obstupui vano credulus auspicio, Ne qua tibi insolitos portarent visa timores ».

117. *Pulmonibus ardor anhelat.* De alio ardore cecinit Ovidius, Met.

Ipsa Venus tunc tunc calidis suspensa venenis
Uritur ardescens, nec somnia parte quieta.
O quam blanda quies! o quam bene presserat artus
Nudus forte sopor! niveis suffulta lacertis
Colla nitent, pectus gemino quasi sidere turget.
Non omnis resupina jacet, sed corpore flexo
Molliter, et laterum qua se confinia jungunt,
Martem respiciens deponit lumina somno,
Sed gratiosa, decens, pro lucis forte Cupido

IX, 201: « Pulmonibus errat Ignis edax imis ».

118. *Calidis suspensa venenis:* forte *succensa;* dein legebat clarus Oudendorpius, « Ipsa Venus tamen hinc calidis succensa venenis Uritur ardescens, nec somnia parta quiete », id est, licet ab opere quiescat, tamen non dormit. Burm. Hæc fortasse sic intelligenda: *nec somnia* ejus ex *parte quieta* sunt, sed turbida et æstum animi prodentia: qualia de se narrat Maximianus, Eleg. IV, 31: « Nec minus ipsa meas prodebant somnia curas, Somnia secreti non bene fida mei ».

120. *O quam blanda quies!* Non bene hoc respondet superioribus, ubi Venus inquietum habuisse somnum dicitur.

scribendum *gemino quasi tubere turget?* ut hic papillæ gemino tuberi comparatæ idem sint, ac in carmine ad Lydiam *geminpomæ*, siquidem et *tubera* dicuntur poma Martiali, XIII, epigr. 50: quanquam et *tuberes*, aliud genus, poma arboris fuerunt, Romanis pergrata, ut e Sueton. Domit. c. 16 intelligere est.

123. *Non omnis resupina jacet.* Exprimere voluit, quam alii dicunt, *semisupinam;* quod duobus locis declarat Burmannus. Ovid. Am. I, 14, 20: « Sæpe etiam nondum digestis mane capillis Purpureo jacuit semisupina toro. Sic quoque erat neglecta decens; ut Threcia Bacche, Quum temere in viridi gramine lassa jacet ». Et auctor epigrammatis de Arethusa in Catalectis Scali-

is tela regens, quæ postquam singula vidit,
:am, clypeum, gladium, galeæque minaces
as, flore ligat; tunc hastæ pondera tentat,
turque suis tantum licuisse sagittis.
m medium Phœbus radiis possederat orbem,
tumidis calidus spatiis libraverat horas;

), ante fores thalami nem-
r. Ego corrupta esse hæc
narim; *pro lucis* significat
ım, quo Mars et Venus
ebant, ut apud Sueton.
78: « Patres conscriptos
:o æde Veneris Genitricis
—*Regens* participium, pro
ıore *regit*, vel *regebat* posi-
nos est Nostri; vid. v. 100

uæ postquam singula... In
Divionens. et Leidensi; sed
margine additum : forte
potest, *quæ postquam sin-*
vat, ut apud Virg. Æn. I,
b ingenti dum lustrat sin-
plo »; sive ut exprimit lib.
8: « Ille Deæ donis et tanto
ıore, Expleri nequit, atque
er singula volvit ». Burm.
'ore ligat. Veneris, amoris,
m signum et instrumentum
quibus adeo Martis arma
a Cupidine, ut Martem
ram amori dare significet.
:m fieri jussu Veneris in
Ionorii fingit Claudianus,
Mavortia signa rubescunt
, et subitis animantur fron-
stæ ».
'antum licuisse sagittis. Ge-
ıuic est, quod auctor Ele-
bit. Mæc. v. 80 dicit, Amo-
is projectis Herculis, apud
m versantis, per ludum
nsultasse.

132. *Jam tumidis calidus*. Sic correxi, quum in schedis legeretur, *Jam tumidis calidum spatiis libraverat horis*. Cl. Oudendorpius hariolatur, *Jamque udas calidis spatiis libraverat horas*. *Udæ horæ* noctis sunt, quæ passim *humere* dicuntur : scriptum fuerat *humidas* e glossa, unde enatum *tumidas*.—*Libraverat* posuit pro æquaverat, adhærens Virgilio, in Georg. I, 208 : « Libra die somnique pares ubi fecerit horas, Et medium luci atque umbris jam dividit orbem ». Burm. Recte Burmannus versum constituit, et in eo nihil mutandum est. Non alius ejus sensus est, quam horum Ovidii Met. XI, 353 : « medio quum Sol altissimus orbe Tantum respiceret, quantum superesse videret ». Nam *tumida spatia* sunt alta culmina, vel summa regio cæli, quemadmodum montes *tumere* et *tumidi* pro altis dicuntur, ut Heinsius probat ad Ovid. Heroid. V, 138. Sic *tumidos montes* dicit idem, Am. II, 16, 51, et Tacitus, Ann. II, 23, « tumidas Germaniæ terras », i. e. elatiores et montosas. Avienus, Descr. orb. quæ quartum huj. op. tomum aperiet, v. 99 : « Hic tumet Atlas Arduus ». *Calidus* tumidis in spatiis dicitur, quia Sol altissimus maxime ardet. Et *libraverat* intelligendum est, æque diviserat horas diei, ita ut utrimque pares totidem superessent, quot peractæ.—Quemadmodum Seneca

Flammantes retinebat equos; proh! conscia facti
Invida lux! Veneris qui nunc produntur amores
Lumine, Phœbe, tuo? Stant capti judice tanto
Mars, Amor, et Paphie, ramisque incerta tremiscunt
Lumina, nec possunt crimen, te teste, negare.
Viderat effusis Gradivum Phœbus habenis

in Ἀποκολ. « Jam medium cursu Phœbus diviserat orbem ». Ed.

133. *Proh! conscia facti. Furti* præferebat cl. Oudendorpius, et deinde *Veneris quid nam*, vel *quia nam*, aut *quid nunc*. Burm.

135. *Lumine, Phœbe, tuo.* Ovidius eadem narrans, Art. Am. II, 575: « Quam mala, Sol, exempla moves? » — *Stant capti judice tanto.* Sic constanter schedæ manu exaratæ; malim tamen *capti stant indice tanto*, ut supra v. 25, « Indice sub Phœbo captam gessisse catenas ». Hinc Venus apud Ovid. Met. IV, 190, hæc eadem in re: « Exigit indicii memorem Cythereia pœnam »; et Art. Am. II, 573: « Indicio Solis, quis Solem fallere possit, Cognita Vulcano conjugis acta suæ ». Burm. Non necessarium esse puto, *judicem* hoc loco cum *indice* commutare. Index est, qui rem visam prodit, Sol autem hoc loco furtum [redacted]

Æneid. III, 152: « multo manifesti lumine, qua se Plena per insertas fundebat luna fenestras »; ubi Servius, « quasi lumine suo luna inseruerat, ab inserendo, quod se per rimas insereret ». Burm. Equidem lectionem codicis Leid. *inserta lumina* admodum laudare non possum, neque locus Virgilii adductus ad eam probandam valet. Potius *incerta lumina* præfero, quæ dicuntur *tremiscere ramis incerta*, quia lumen ramis et frondibus luci trementibus incidens, tremulo motu errare incertum videtur. Apposite Statius, Theb. II, 531: « Qua laxant rami nemus, adversaque sub umbra, Flammeus æratis lunæ tremor errat in armis ». Declarat hoc et locus Virgilii, Æn. VIII, 22, ubi incerta deliberantis consilia cum tremulo et vibrante in aquis lumine comparatur: « Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis Sole [redacted]

mio Paphiæ spirantem incendia amoris;
um male tuta fides! o gaudia et ipsis
ecura Deis! quis non, quum Cypris amaret,
le sub tanto tutum speraret amorem?
nis exemplum si jam de numine habemus,
speret mortalis amor? qua voce ferenda,
numen poscat, quo sit securus adulter?
s amat, nec tuta tamen; compressit habenas
us, et ad lucos tantum, puto, lumina vertit;
pauca refert: « Sparge nunc tela, Cupido,
nunc, Diva Venus, natis Divumve sagittis

et accipi *effusis* potest s, vel dimissis, quod acait miranti, et inopinata , ut apud Ovid. Metam. le Phaethonte : « Mentis da formidine lora remi- *effundere* etiam est amittere. Virgil. Georg. IV, omnis Effusus labor ». X, 78, de populo Rom. m, ex quo suffragia nuls, effudit curas ».

vide sub tanto. Conf. inis poematis. Hic versus r in codice Leid.

voce ferenda, hoc est, hæc vox, et hoc votum erri vel excusari, et quos recari possit, ut securus committat? Tale votum ali exponit Horat. Epist. « Pulchra Laverna, Da re : da justo sancto- i : Noctem peccatis et objice nubem ». Immo ris Juvenalis ipsum Marnsi fatum auguratur, Sat. fiet adulter Publicus, et met, quascumque mariti iti; nec erit felicior astro Martis, ut in laqueos nunquam incidat ».

147. *Ad lucos tantum, puto, lumina vertit.* Adjicit *tantum*, *puto*, ut hoc magis exprimat curiosam Phœbi speculationem. Alias enim Phœbus *terrarum flammis opera omnia lustrat*, ut Virg. Æn. IV, 607, canit, et *late facta diurna videt*, ut Ovid. Fast. IV, 582; hoc tamen furtum ille ita spectat, quasi solum orbis terræ videre velit. Similiter Virg. Æn. II, 226, de Jove : « vertice cæli Constitit, et Libyæ defixit lumina regnis ». Oudendorpius tamen hic legit *tantummodo lumina vertit*.

148. *Sparge nunc tela, Cupido.* Leid. cod. *nunc sparge tela*. Forte *nunc sparge en tela, Cupido;* vel potius *age nunc tua tela Cupido.* Cl. Oudendorpius conjiciebat, *Spargit*, vel *Age nunc nunc tela, Cupido*, *Nunc nunc, Diva Venus nati, devicta sagittis Das mihi solamen.* Burman. Higtius, memorante Burmanno in Mantissa, transponebat *Nunc tela sparge, Cupido*, producta brevi ante *sp*, ut sæpe. Cæterum tota hæc oratio mire corrupta et obscura est,

Da mihi solamen, sub te securus amavi;
Fabula, non crimen nostri dicuntur amores».
Hæc ait, et dictis Vulcanum instigat amaris:
«Dic ubi sit Cytherea decens, secure marite,
Te exspectat lacrymans, castum tibi servat amorem;
Quære simul Martem, cui tu modo tela parasti,
Vel si forte tuæ Veneris fera crimina nescis»...
Dixit, et infuso radiabat lumine lucus,
Inque fidem sceleris totos dimiserat ignes.
Hæserat ignipotens, stupefactus crimine tanto,
Jam quasi torpescens, vix sufficit ira dolori;
Ore fremit, mœstoque modo gemit ultima pulsans
Ilia, et indignans suspiria pressa fatigat.
Antra furens Ætnæa petit: vix jusserat, omnes

ut ægre aliquam correctionem inveniam.

151. *Fabula, non crimen*, hoc est, amores quidem nostri Diis hominibusque pro fabula sunt; minime tamen crimen inest, quo injuria alicui facta sit. Pro *dicuntur* codex Leid. habet *dicentur*.

154. *Te exspectat lacrymans.* Sic in Salmas. et Divionens. schedis, ut supra vs. 51, *Hic Martem exspectare solet*: rectius tamen in codice Leid. *Te spectat lacrymans*, id est, sequioris ævi. Sic et versu sequente *Hæserat*.

161. *Mœsto * modo gemit.* Sic Salmas. et Divion. *Ore fremit mœsta, modo gemit* in Leid. forte *mœstoque modo*, vel *mœstosque modos gemit, ultima pulsans Ilia*: quæ adhærent Virgilio, Georg. III, 505: «Tum vero ardentes oculi, atque attractus ab alto Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo Ilia singultu tendunt»; et Æneid. IX, 415, «et longis singultibus ilia pulsant».

ıbuere manus, multum dolor addidit arti;
m cito cuncta gerunt ars, nomen, flamma, maritus,
dolor: nam vix caussam tunc forte jubendo
:rat, et vindex conjux jam vincla ferebat.
erat ad lucos, non ipsi visus Amori,
Chariti, totas arti mandaverat iras.
:ula tunc manibus suspenso molliter ictu
;at, et teneris connectit brachia palmis.
ıtitur somno Mavors, et pulchra Cythere:
et Gradivus validos disrumpere nexus,
retinebat amor, Veneris ne brachia lædant.

loc e Virgilio., Æn. VIII, ·essum est, ubi pariter Cy- ulcanus, sed alio affectu, atiam Veneris, excitat ad ırile: «Tollite cuncta, in- ıptosque auferte labores, Cyclopes, et huc advertite ;...Præcipitate moras. Nec fatus, et illi Ocius incu- ınes».

rs, nomen: legendum *numen* Oudendorpio. BURM.

·a, dolor. Tale est Virgilii, 54: «vim suscitat ira. Tum ıcendit vires»; ibid. VIII, ılum ira facit», et Ovidii I, 373: «Ipse dolor vires ıbat».—*Nam vix caussam:* Male in schedis Salm. *nam sa* addito asterisco; et sic n. cod.

:ale Leid. *Dixerat et vindex: iam vincla ferebat.* BURM.

·enerat ad lucos. Pervenit ad :od. Leid. BURM.

on Chariti: forte *Charisi* vel cum cl. Oudendorpio, ut 52: «quid Gratia cessas? arites?» BURM.—*Totas arti ·at iras*, id est, per artem exsequi proposuerat: Seneca in Med. 150: «Sile, obsecro, questusque secreto abditos Manda dolori».

170. *Suspenso molliter ictu*, admodum levi et temperato tactu.

171. *Connectit brachia palmis.* Reposianus hic Vulcanum Veneris Martisque dormientium brachia et manus colligasse catenis dicit, ne vincti se movere possent. Plane aliter Ovidius, Met. IV, 177, et Art. II, 577, qui retia subtilesque laqueos circa supraque lectum disposuisse dicit, atque his, quum in torum venissent ambo, totos implicuisse. Neque aliter cæteri poetæ, qui ad eam fabulam alludunt, accepisse videntur, velut Statius, Silv. I, 2, 59, de Venere loquens: «Fessa jacet stratis, ubi quondam conscia culpæ Lemnia repserunt deprenso vincula lecto». Præterea vetustiores poetæ adulterium in ipsa domo Vulcani factum esse fabulantur, hic Noster in luco singulari ad id electo. Reposianus igitur non poetas antiquiores sequi et imitari, sed ipse ingenio suo fabulam exornare voluit.

174. *Veneris ne brachia lædant*

ıaes crimen, mixtique Cupidinis iram.

test vera lectio in § 6 ublicis Judiciis: « Si quis t filii fata properaverit », t Cujacius; nam male *averit* ». Ed. — *Decorabat* o sensu usurpatum videlas *ornari*, *subornari*, *intur* instrumenta doli attæ.

siphaes crimen : taurus : *Pasiphaes*, quod hæc in o crimen committebat. ler. XVI, 294: « Et tua o, crimina solus ego ». vero vindictæ materiam ıs, quod ea Solis genus t hoc Servius ad Virgilii 14: « Quod factum (inlulterii sui) Venus vedolens, stirpem omnem qui nefandis amoribus tur Pasiphae Solis filia, is Cretæ uxor, tauri amot, etc. » — Scripserunt fius et Burmannus *Pasiphaæ*, ut Anthol. Lat. I, epigr. 73, *Euterpæ* et *Therpsichoræ*, ut alibi *Phœba*, *Leda*, et similia. Vid. cel. Oudendorpius ad Suetonii August. 69, et Ner. 13. In fine carminis nonnulla deesse videntur, quæ suppleri possunt ex Ovidio, Metam. IV, 190 et seqq. Ed.—*Mixtique Cupidinis iram*, i. e. ultionem et pœnam Veneris, quam mixta libidine cum tauro subitura esset; ut Gratius, Cyneg. v. 374: « furiis commissam ulciscitur iram ». Burmannus mavult *mixtæque libidinis*; quod idem est. Allusit ad Virgilianum illud, Æn. VI, 25: « Pasiphae, mixtumque genus, prolesque biformis ».— Servius hic subjungit: « Aut memoria turpissimi coitus, aut ultio Veneris a Sole proditæ. Significat autem Minotaurum ». Oudendorpius immerito præferebat *mœstique Cupidinis ram*, ut intelligeretur æque Cupidinem ac Venerem indoluisse indicium Solis. Ed.

ARMINA HEROICA

MI TERTII PARS SECUNDA

QUÆ IN WERNSDORFIANA EDITIONE

OMI QUARTI PARS POSTERIOR.

IX.

INCERTI

ACHILLIS IN PARTHENONE,

)M TUBAM DIOMEDIS AUDIISSET.

velut cautæ surgens formido parenti
s juvenem jussit me sumere cultus,
: virum falso per tegmina sexu;
o lanificas tentavi inglorius artes,

utæ... parenti, h. e. m cauta et sollicita ic in epigramm. de apud Burmannum ɩol. I, 60 : « Cauta ix, noceant ne vul- nfirmat Stygio fonte — *Surgens formido*, L I, vs. 582, « Nate ınc animo sententia

sumere cultus. Achil- Thetide femineo ha- in Scyron insulam , ut latens inter vir- lis regis curam du- n , ad expeditionem ı quærentium, effu- nt Apollodorus, III, Hom. Il. XIX, 338; ; Ovid. Met. XIII, 162 seqq. et Art. Am. I, 690 sqq. inprimisque Statius, libro I Achill.

3. *Falso per tegmina sexu*. Sic in schedis Salm. et Divion. exstat. Leidensis tamen codex a manu prima *falsos sexus*, quod admitti nequit. Burmannus castigandum censet *falsi per tegmina sexus*, quod ipse probo, confirmarique puto verbis Statii, Achill. III, 164, ubi « occultum falsi sub imagine sexus Æaciden » dicit. — Sic *fallacia vestis* itidem de Achille Ajax, apud Ovid. Met. XIII, 162. Forte et tertio versu non male quis conjiciat, « Et simulare virum »; ut apud Ovid. Art. Am. I, 690. Ed. — *Tegmina* pro vestimento in eadem re Statius, Achill. I, 271 : « cape tuta parumper Tegmina, nil nocitura animo ». Cf. Spurinnæ od. I, 12.

Virgineisque toris carpenda ad vellera inhæsi:
Nunc autem proprium servans natura vigorem
Compellit fluxos humeris depellere amictus;
Dum nos bella vocant rauco clangore tubarum,
Mens quatitur, sævusque fovet præcordia Mavors
Rumpe moras omnes, fervens in prælia virtus,
Nec fuerit latuisse meum: si classica temno,
Dilexi latebras, neque ulla est culpa parentis.
Nam quum respicio, quo sim de semine cretus,

5. *Ad vellera inhæsi.* Ita in schedis Salmasianis correxerat Heinsius, in quibus, ut et in cod. Leid. erat *inesi*. Divionenses schedæ habebant *adhæsi*. Per *toros virgineos* recte intelligit Burmannus lectum stratum, in quo sedebant mulieres lanificio operantes, ut de Lucretia Ovid. Fast. II, 642: « Ante torum calathi lanaque mollis erat ».

7. *Compellit...depellere*, indocta et insuavis conjunctio verborum ejusdem originis, unde malim *deponere*. — *Fluxi amictu*, vestimenta laxa et longa, quæ sunt mulierum, et mollium. Lucanus, II, 364, de Marcia Catonis: « Balteus haud fluxos gemmis adstrixit amictus ». Et apud Statium, Achill. I, 532, de ipso Achille: « O scelus! en fluxæ

Lucanus, VI, 240, « Incalui tus ». Nec male *fovet* confirm Silio, V, 224, « Buccina lymp agit in certamina mentes. Hi adversa fovent », i. e. servai censas; quamvis et hic et in I *movere* possis substituere.

10. *Rumpe moras omnes.* Sic Æn. IX, 13: « Quid dubitas, tempus equos, nunc poscer rus, Rumpe moras omnes, e bata arripe castra ». Burmann guere aliquantum hic versus tur atque igitur emendare te « Rumpe moras; omnes ferv prælia vires ». Sed qui eme hunc poetam scholasticum tione languoris velit, næ ille necesse habebit evertere.

12. *Dilexi latebras.* Ita in S

Semiferique animis recolo præcepta magistri,
Nec puerum decuit muliebri pectora peplo
Induere, et teneram gressu simulare puellam.
Nunc igitur crescens annis sapientior ætas
Devovit Marti, tenuit quæ corda Cupido,
Belligerumque Deum quum mens tum membra sequuntur.
Stamina linquentes currant ad spicula palmæ,
Terrificumque caput præfixa casside mitram
Pellat, et in gracili decorentur tempora ferro:
Arma tegant nostrum potius, quam suppara, corpus,
A telis ad tela decet transire juventam,

ulla est culpa parentis. Inest hiatus, quem teste Burmanno omnes schedæ servant, qualis et infra v. 72. Ferendus hic in poeta inferioris ævi, quamvis facilis correctio ejus, sive cum Heinsio legere velis, *neque enim ulla est culpa parentis;* sive, quod ego malim, *neque culpa est ulla parentis*.

14. *Semiferique... magistri*, Chironis. Sic enim Centauri vocari solent. Vid. Ovid. Met. XII, 406; ut et *semihomines*, Ovid. Metam. XII, 536. — *Animis recolo* in schedis Divion. *animi* in Salm. et Leid. cod. est, litera ultima absorpta. *Animo recolo* adscripserat Heinsius, quod propter sonum ingratiorem improbat Burmannus.

16. *Gressu simulare puellam*, quemadmodum facere Achillem docet Thetis mater, monstrato virginum choro, apud Stat. Achill. I, 339: « sic ergo gradus, sic ora manusque, Nate, feres, comitesque modis imitabere fictis ».

19. *Quum mens tum membra sequuntur*. Ita dedi ex Divionensibus schedis: vitiose Salmasianus et Leidensis codices, *quum mens nunc membra secuntur:* in quibus versu seq. etiam perperam *liquentes*. Burm.

21. *Præfixa casside mitram*. Sic schedæ Divion. Salmasianæ et cod. Leid. male habebant *mitra*, quod correxit Heinsius. — *Terrificum caput*, quod terrorem incutere bello potest, ipso adspectu.

22. *In gracili decorentur*. Schedæ veteres parum variant. *Gracile ferrum* est lamina ferrea, e qua confecta est galea: sic « graciles ex ære catenæ » Ovid. Met. IV, 176.

23. *Quam suppara*. MSS habent *sipara;* quod idem est, et apud Tertullianum occurrit: unde *siparium*, quod dicitur apud Quintil. VI, 3, 72. Est vero *supparus* vel *supparum*, Festo auctore, *omne velum, quod ex lino est*, sigillatim *vestimentum puellarum lineum, quod et subucula appellatur*, et Festus confirmat hoc versu Afranii: « Puella non sum, supparo si induta sum? » Et usurpavit hoc sensu Lucanus, II, 365, de Marcia Catonis loquens: « humerisque hærentia primis Suppara nudatos cingunt angusta lacertos ».

24. *A telis ad tela decet*. Ludit in similibus vocibus *telarum*, quæ te-

Atque hostes gladio quam lanas fundere fuso:
Tenuia loricæ cedant multicia forti,
Splendeat et raptus projecto pectine mucro;
Contemptis radiis onerentur brachia pilis;
Clausa diu thalamo reddamus pectora campo.
Præsumit certam virtus sibi conscia palmam,
Hæc dubios gaudet perferre interrita casus:

xuntur a feminis, et *telorum*, quæ viros bello habiles decent.

25. *Quam lanas fundere fuso*. Sic codd. Mspti, nisi quod vitiose *fusa* in Salmas. Nota ellipsi hic intelligitur *magis* vel *potius*. Oudendorpius tamen legebat: « Atque hostes gladio, non lanam fundere fuso ». Simili oppositione rerum de Achille utitur Ovidius in Art. Am. I, 691: « Quid facis, Æacida? non sunt tua munera lanæ, Tu titulos alia Palladis arte petas. Quid tibi cum calathis? clypeo manus apta tenendo est, etc. » Et in epigramm. apud Pithœum, lib. IV, pag. 151: « Tela viris decus est, peplumque colusque puellæ ». BURM.

26. *Tenuia loricæ cedant multicia forti*. Mspti nihil ita variant, ut lectio dubia reddi possit. Quas igitur Burmannus hic affert, mutationes c. 12, *tunicas multicias viriles* nominat, eas Salmasius pro sericis vel subsericis poni affirmat, quæ tunc erant ad usum mollium et delicatorum. Proprie tamen mulierum fuisse idem Juvenalis, XI, 185, probat: « nec...tacito bilem tibi contrahat uxor, Humida suspectis referens multicia rugis ». Dicta autem *multicia* Salmasius arbitratur a *multum* et *icio*, quod bene densata et radio bene percussa, ideoque tenuia et levia, essent. *Multicia synthesis*, i. e. serica, occurrit apud Tertull. libro de Pall.

27. *Projecto pectine*. Intelligit instrumentum, quo fila implicant, qui telas pertexunt, sive ut Gesnerus ad Claudian. in Eutrop. II, 382, explicat, quod mille parvos ex aciculis uncos tabulæ adfixos habet, inter quos tractæ lanæ ex-

[redacted]

., qui magna cupit : constantia mentis
t; nec jam potis est fortuna nocere
rtis, cui non sunt bella timori.
na viris parilisque per omnia sors est,
: aut leti pugnando adquirere laudem.
m videor, quanta mercede cruoris
raptus Paridi crimenque jacenti;
tatus quum sparserit agmina vertex,
spectu claudentur Pergama nostro;
us effusos bellator fudero Teucros,
iet Xanthi Trojana cadavera gurges,

, *qui magna cupit.* ıat *metuit.* ›tis *est.* Hoc frigere o, quamquam sche- Igitur scribendum *m potis est fortuna* tem esse apud poe- : *enim* usum multis Ego vero huic lo- tam, neque neces- o, ut propterea le- am putem.

ortis, qui mortem reformidat, ut *se-* ud. IV Cons. Hon. Ov. Trist. I, 1, 49. *immemor* de Achille ., 311. Similia sup- us ad Ovidii Met.

r. Malim ego *Aut* , etc. Forte adum- t. Serm. I, 8 : « con- Momento aut cita victoria læta ».

ercede, i. e. quanto :ulo, damno. Virg. « At licet amborum ere regum. Hac ge- :ocant mercede suo- rum ». Gratius, Cyneg. 65, « Quam magna mercede meo sine munere silvas Impulerint ».

39. *Quum sparserit agmina.* Ita correxit Burmannus ex cod. Divion. quum in schedis Salm. et cod. Leid. legeretur *consparserit hac mina.*

41. *Quumque novus* edidit Burmannus e Salmasiano et Leidensi cod. in quibus erat *Cumque novos fusos.* Ipse tamen e Divionensi mavult *Quum novus effusos,* quod nos sequuti sumus : quamquam idem in Mantissa adnotat. ad Anthol. tom. I, refert, Higtium pro *fusos* reposuisse *fessos* vel *versos. Novus* autem bellator est insolitus et cæteris major vel validior, quem sensum vocis notavimus ad Eleg. VII, v. 4; in hac edit. t. II, p. 263. Ed.

42. *Multa trahet Xanthi.* In Divionensi legebatur *Multa trahit secum,* sic tamen ut asteriscus voci *secum* appositus vitiosam aut lectu difficilem lectionem in codice fuisse indicaret. In Salmasiano et Leidensi libro erat *Multa trahit Sci,* id est, *Sancti,* unde Burmannus cum Heinsio recte correxit *Xanthi.* Achilles enim plurimos Trojanorum fugatos

Majoremque feret cultorum sanguine cursum.
Sed mihi quis referat, quæ tu præsaga creatrix
Subducens fatis alieni schemate sexus,
Ad Lycomedeos fecit transire penates,
Depositumque suum maluit committere blandis
Virginibus, ne te rapiat sic Martius ardor,

in Xanthum compulit et cecidit. Unde Virg. Æneid. V, 804 : « quum Troia Achilles... Millia multa daret leto, gemerentque repleti Amnes, nec reperire viam, atque evolvere posset In mare se Xanthus ».

43. *Cultorum sanguine :* sic libri veteres. Burmannus tamen aptius putat legere *cæsorum sanguine*. *Cultores* sunt accolæ. — *Majorem feret cursum*, h. e. cadaveribus oppletus latior et exundans fluet. Minucius Fel. in Octav. cap. 7 : « ut Thrasymenus Romanorum sanguine et major esset et decolor, sprevit auguria Flaminius ».

44. *Quæ tu præsaga creatrix*. Sic Divionenses. In Salm. et Leid. cod. *quæ tu præsaga creatoris*.

45. *Alieni symbola sexus* Divion. quidem legit; sed sine dubio rectius est, quod codex Salmas. exhibet, *alieni scemate sexus*, cujus vestigiis insistit Leidensis, in quo

cum sequentibus *fecit transire*, et *maluit committere*. Igitur Oudendorpius mutabat *Cur te præsaga*. Huic autem lectioni non bene respondent, quæ versu 48 sequuntur, *nec* vel *ne te rapiat*, etc. Magis placet, quod Schraderus tentabat : « Sed mihi quis regerat; quum te præsaga creatrix, etc. » His præmissis apte subjicitur, « ne te rapiat sic Martius ardor », h. e. quum præsaga mater tua te apud Lycomedem sub alieni schemate sexus occultare voluerit, ut te fato subduceret, noli jam nimio Martis ardore abripi, ne orbatam matrem aliquando, te amisso, excrucies. Fortasse minore cum literarum mutatione sic facilius legas : « Sed mihi quis referat, quæ, quum præsaga creatrix..... fecit transire ad Lycomedeos penates », hoc est, fortasse mihi quis referat, quæ scil. retulit, vel præcepit mihi *præsaga creatrix, quum me transire*

ıtam ut crucies non viso pignore matrem.
s in arma ferox, thalamum natumque relinquens,
venit in mentem, quantum mereatur amore,
te prima virum collato pectore fecit.
l bella libens, ubi quæritur alea mortis,
spondet certam tristis Bellona salutem;
Danais comes esse placet, sociumque pericli
famæ titulis meliori adjungere caussæ :
cet ut conjux viduo reddatur Atridi,
umbat vilis Teucrorum victima Achilles!

ıatam ut crucies, ita in Di-
ımittitur in Salmas. sched.
eid.
uantum mereatur amore.
as legebat *amorem*, quod
probo, aut *quantum merea-*
r.
llato pectore, est pudica
› concubitus, ut Ovidius
ne Coronida interficiente
I, 604 : « illa suo toties cum
ıuncta Indevitato trajecit
ılo ». Idem Her. XV, 191 :
ıto melius jungi mea pe-
am, Quam poterant saxis
nda dari ». — Similiter
ungere capita de Venerea
line usurpari observavit
ınnus ad Petron. cap. 22,
). — Alias *pectora pectori-*
s de luctatoribus dicuntur,
t. VI, 244. Illud *virum fe-*
ıte Burmanno in Mantissa,
:orum ἄνδρα ποιεῖν confert
ad Eurip. Hippol. v. 490.
d Danais comes esse placet.
hoc sic fortasse corrigen-
, *Sed Danais comitem esse*
ræsertim quum eadem in
ione pergatur *sociumque*
ıeliori adjungere caussæ.

Ad hæc Burmannus in Mantissa notat : « *Danaos comitasse* Oudendorpius : malim tamen *comes isse :* quod non tantum ex illius, sed et remotioris ævi usu est ».

56. *Pro famæ titulis*, h. e. pro inanis famæ et tituli pretio socium fieri communis periculi, bello eo subeundi. — *Meliorem caussam* dicit Græcorum, ut auctor Elegiæ de Mævio, v. 13, *meliora castra* partium Augusti.

57. *Reddatur Atridi*, perperam pro *Atridæ.*

58. *Procumbat vilis Teucrorum.* Sic schedæ Divion. et cod. Leid. sed *procumbat titulis Teucrorum* Salmas. Sed præferenda prior lectio, quia *titulis* jam adfuit, et propter imitationem, quæ hic apparet, Virgilii Æn. XI, 371 : « Scilicet, ut Turno contingat regia conjux, Nos animæ viles, inhumata infletaque turba, Sternamur campis ». Ad exemplar τοῦ *sternamur* retinenda et hic lectio codicum *Procumbat*, pro quo Burmannus edidit *Procumbet.* Similiter in Epitome Iliadis Homeri, quam hoc volumine damus, versu 264, Hector Paridem objurgans : « Dum jaceas in amore tuo, nos

Aufer, iners monitor, turpis fomenta medelæ,
Meque sine proprio sectari prælia sensu.
Non ita me genitor præclarus nomine Peleus,
Aut dilecta Jovi fudit Thetis alma sub auras,
Degener ut lateam primævo flore juventæ,
Major et ignavo tantum mihi torpeat ætas,
Abstrudamque toris jam debita pectora castris,
Quum manus Argivum victricia ludat in arma.
Denique quum promptum ruat in certamina vulgus,
Solus ego in cunctis, infami carcere clausus,
Subducar pugnæ? quanto tolerabo pudore
Me non ferre pedem, quo fert Thersites, in omni
Parte miser, forma brevior, menteque fugaci.

bella geremus Scilicet, et nostrum fundemus in hoste cruorem ».

59. *Fomenta medelæ*, i. e. orationis ardorem meum lenientis. Veteres libri *medellæ* habent. Oudendorpio in mentem veniebat *loquelæ*.

60. *Meque sine pr.* Ultima in *sine* producta propter sequentis vocis literas *pr*, quod etiam ob literas *sp*, *st*, *sc* fieri solet, ut præter alios observavit Zinzerling. peculiari dissertatione post ejus Promulsidem criticam. BURM.

detur *ludat in arma*, et sensus est, quum exercitus Argivum jam multis se ludis exerceat, et præparet ad bellum prospere gerendum.

67. *Ruat in certamina vulgus.* Ovid. Fast. VI, 598: « attonitum vulgus ad arma ruit ». Sabinus, Epist. I, 125: « Non vi certandum, nec aperta in bella ruendum ».

68. *Solus ego in cunctis.* Rectius et usitatius erat *e cunctis*. — Eadem forma occurrebat *unus in omnibus*, huj. op. t. II, pag. 301, Eleg. XII,

Absit ab ingenio, et viribus Æacidarum,
Ut vitem pro laude mori, metuamque supremum,
Quem das, Parca, diem: mihi nam lux amplior illa est,
Quæ virtute fluit, quæ nescit claustra sepulcri.
Namque hominis semper, meritorum lege perenni,
Quam breviat fatum, propagat gloria vitam.
Ergo animus fidens in Dardana sæviat arma,
Nec mihi jam gemini dilectus pignoris obstet:
Deidamiam, Pyrrhumque meos nunc Scyros habebit,
Visuros nostrum reditum, celeremque triumphum:
Me pudor hortatur rapere in certamina gressus.
Ferre potest quæcumque labans successibus ætas,

73. *Ut vitem pro laude mori*, ita Divion. In cod. Salmas. erat *Ut divitem*, cui a manu recentiore adscriptum *dubitem* vel *vitem*, quod et in margine cod. Leid. Heinsius conjiciebat *Devitem pro laude*. Mihi cum Burmanno placet *Ut dubitem*.

74. *Quem das, Parca*, prætulit Burmannus ex Divion. codice pro eo, quod in Salmas. et Leidensi habetur, « Quem dat Parca diem ». — *Mihi nam lux amplior illa est*, cum Burmanno scripsi pro *ulla* est, licet hoc in veteribus libris reperiatur.

75. *Quæ virtute fluit*. Pro eo *cluit* corrigebat Higtius, ut refert Burmannus in Mantissa ad tomum I Anthol. p. 707.

77. *Quam breviat fatum*. Nota vocem *breviare* hoc in versu, unde sequioris quidem, sed tamen non infimæ ætatis poetam se prodit Auctor. Hoc enim verbo etiam usus est non uno in loco Quintilianus, tum Manilius, Lactantius aliique. Vide Cellarii Cur. Poster. p. 202, et Vorstii notas ad Sulpit. Severum, lib. I, cap. 1. Censorino etiam ex MS restituit Barthius, Adv. XXVII, 19, quem vide. Burm. — *Propagat* prima longa vitiosum.

78. *In Dardana sæviat arma*: ita Salmas. et Leid. codex. In Divion. *sæviet*.

82. *Rapere in certamina gressus*, id est, properare ad bellum, celeriter abire.

83. *Ferre potes quæcumque*, ita cod. Salmas. sed *ferre potesque quum labans* cod. Divion. *ferre potesque quumque* cod. Leid. Perplexus hic locus est, cum cura distinguendus. Sentio cum Burmanno, quum legendum censet *Ferre potest*, licet non repugnet, si quis retinere velit *potes*, ut *ætas* sit vocativus: in eo dissentio, quod *quæcumque* putat ad *certamina* referendum. Mihi videtur hic versus separandus a priore, et cum sequente connectendus. — *Labans successibus ætas* non alia mihi est, quam progrediens et properans successu temporis, juvenilis ætas, ut supra, v. 17, adfuit *crescens annis sapientior ætas*: nec satis aptum videtur, quod Burman-

Exegi : observans matris præcepta verendæ,
Induxi molles habitus, velut edita virgo,
Lusimus et tactis modulantes carmina chordis.
Virtuti adsurgat, fuerat quæcumque voluptas;
Succedat ferrum citharæ; quod nutrit amores
Depensum est Veneri, reddamus cætera Marti.

nus *labans* explicat *etiamsi, quamvis labet.*

84. *Exegi : observans*, etc. *Exigua* Burmannus edidit e codice Divion. idque defendit. Sed Excerpta codicis Salmas. hic habent *Exegi observans*, et cod. Leid. *Exigi observans.* Ego adquiesco in *Exegi*, et versum sic explico : Quæcumque hæc ætas mea labans, et successu annorum jam decurrens, ferre, admittere, permittere potest, ea jam exegi, feci, absolvi : observans præcepta matris meæ molles habitus induxi, quasi virgo nata essem : lusimus etiam modulantes carmina; sed ohe ! jam satis est.

85. *Velut edita virgo.* Hæc verba schedæ Divion. et Salmas. distinguunt a prioribus *molles habitus*, et adnectunt sequenti *Lusimus*, idque sequuntur alii interpretes. Sed recte Burmannus contra disputat, eaque

Sic e cod. Salmas. et Leid. edidit Burmannus recte. Cod. Divionensis habebat « Lusimus, et tactis modulantur », male. Et perperam hic Aristarchus Lipsiensis, testante Burmanno, legere tentat *doctis*, quæ hic ineptissimæ sunt, et tribus codicibus refelluntur. Cæterum *tangi* de cithara usitatissimum. Vid. Anth. Lat. III, 181, vs. 3, de citharœdo : « Stat tactu cantuque potens »; et Claudianus, de Cons. Mall. v. 316, « magna levi detrudens murmura tactu ». Ed.

87. *Virtuti adsurgat*, i. e. cedat et locum faciat.

89. *Depensum est Veneri.* Similiter ait Lucanus, X, 80, de Cæsare, « Tempora Niliaco turpis dependit amori ». — Si quis velit conferre, quantum intersit inter magnum et vere Virgilianum poetam, atque obscurum hunc versuum fabricato-

X.

INCERTI

EPISTOLA DIDONIS AD ÆNEAM.

PRÆFATIO.

Sic tua semper ames, quisquis pia vota requiris,
Nostra libenter habe; quid carminis otia ludant,
Cerne bonus, mentisque fidem probus incole judex.
Dulce sonat, quod cantat amor; cui grata voluptas
Esse potest, modicum dignetur amore poetam.

1. *Sic tua semper ames.* Sic tibi semper tuæ res placeant, semper fortuna tua læteris. *Sic* optantium et voventium est. Tibull. II, 6, 30: « Sic bene sub tenera parva quiescat humo ». Idem, III, 6, 1: « Candide Liber ades! sic sit tibi mystica vitis, Semper sic hedera tempora vincta geras ».

3. *Probus incole,* hoc positum videtur pro simplici *cole*, proba, suspice, quemadmodum Noster sæpius composita sensu simplicium adhibere solet, ut infra, v. 32, *convincere.* Higtius tamen, cujus emendationes nonnullas in hoc carmen Burmannus produxit in Mantissa Adnotationum ad t. I Anthol. p. 711, legebat *indole,* ut judicem bonum atque indole probum requirat ad discernenda et dijudicanda carmina sua.

DIDO AD ÆNEAM.

DEBUIT ingrato nullam dictare salutem
Læsus amor, sed nulla juvant convicia flentem,
Si modo flere vacet; nam me magis improba mortis
Fata vocant. Trojane nocens, hæc dona remittis?
Quamvis sæpe gravi componam carmine fletus,
Plus habet ipse dolor; nec complent verba dolorem,
Quem sensus patientis habet, vel regna requiro,
Quæ maledicta dedi, miseris circumdata fatis.

1. *Dictare salutem.* More sequioris ævi *dictare salutem* pro scribere epistolam. Vid. Savar. ad Sidon. lib. VII, ep. 6, p. 498 : inde *dictatum* pro epistola, et *dictator epistolarum* et simil. vid. Barth. ad Claudian. in Ruf. II, 169, et operose Salmas. ad Vopisci Carum, cap. 8. BURM.

[redacted]

citer intelligo: hoc mihi beneficium pro meis meritis retribuis?

7. *Quem sensus patientis habet*, h. e. quem animus patientis, injurias et perfidiam Æneæ perferentis, concoquentis, sentit : ut Seneca, Agamemn. 688 : « Dura virago, patiensque mali, Poteris tantas flere ruinas ». Burmannus pro *patientis*

[redacted]

t amore domus, castus dolor auget amorem.
studet iratas animus celerare querelas,
ıuit dolor ipse manum, nec plura loquentem
amor, metrisque vias et verba ligavit.
ıoties revocata manus, dubiumque pependit,
factura fuit trepidanti pollice! dextram
r et ira ligat, dum dura vocabula firmat,
ıus explicitam commendat litera vocem;
iter male tractus apex, dubiaque remissus
pudor, dum verba notat, dum nomina mandat.
ıa nocens, irata, ridens, penitusque cucurrit

ntempestiva videntur. im *regna* mutandum in : *verba*, et superius *nec* , hoc sensu : Verba m tantum non expri- e adeo curo vel possum :, scil. corrigere *verba*, ɪrperam *dicta* dedi.

amore domus, hoc est, endet, pessumdata est. III, 19, 20 : « Infamis Pelopea domus » ; et n. III, 16 : « Concidit ivi domus ob lucrum idio ». Cæterum Higtius æc conjungebat, « mi- ılata fatis Pendet amore

re querelas. In Salmas. ionens. cod. legebatur le Burmannus emen- dit *celare querelas*. At ia, quibus *dolor* dicitur ɔentis *continuisse*, de- optimam esse lectio- Higtius ex ista codicum cuit, *celerare*, quam ue admisi.

que vias. In MSS est *ıs*. Higtius scribendum censuit *mentisque vias*, quod non ineptum. Ego rectius putavi *metrisque*, id est, versibus, qui recentioris latinitatis scriptoribus metra vocari solent. — *Ligavit vias et verba*, impedivit, quo minus versus bene procederent.

14. *Quid factura fuit.* Corrige *Quod factura fuit.* Alias scribendum erat *Quid factura esset*, vel *foret*.

15. *Dum dura vocabula firmat.* Schraderus et Higtius emendabant « dum dura vocabula format, Et minus explicitam condemnat litera vocem ». Sed *condemnat* non plane rejiciendum; idem enim valet, quod versu 18 *nomina mandat*.

17. *Torsit iter*, difficulter et ægre perrexit scribere *tractus apex*, stylus in cera ductus.

19. *Flamma nocens, irata, ridens:* ita in schedis Msptis : sed quid *flamma ridens* huc faciat, nemo facile dixerit. Cogitabam igitur *furens*, ut de Didone Virg. Æn. IV, 69 : « Uritur infelix Dido, totaque vagatur Urbe furens ». Possis aliter *virens :* nam hæc inter se commutantur, ut apud Horat. Epod. XVII, 35 : « nec Sicana fervida Virens in

Sopitus per membra calor, duroque medullas
Igne vorat: nullus confessum culpet amantem.
Connubium tunc crimen erat; male credula votis
Cuncta dedi: nec mira fides sub lege mariti,
Cujus et ipsa fui; numquam nec conscia reddent
Vota fidem, si talis erit non digna marito.
Hanc reddis, Trojane, vicem? meus ista meretur
Adfectus? non ille torus, non conscia lecti
Sacramenta tenent? totum pro crimine perdi,
Quidquid amore dedi? fatis licet, improbe, tendas
Æmula regna meis, nihil est quod, perfide, jactes:

Æmula flamma, ubi in codice regio et aliis MSS parca flamma. Burm.

11. *Duroque medullas Igne vorat*: sic legendum: nam male Salmas. Leid. et Divion. *ferat*. Senec. Hippolyt. 281: « Sed vorat tectas penitus medullas ». Virg. Æn. IV, 66, de hac ipsa Didone, Æneæ amore saucia: « est mollis flamma medullas Interea, et tacitum vivit sub pectore vulnus ». Vitiose etiam in iisdem schedis *confessum* scribe *confessam*, vel potius *confessum* passim apud poetas fassis amantibus parcendum occurrit. Here apud Ovid. Epist. XIX, 4: « De venitam fasse, non patienter amo ». Demophoon apud Sabinum, Epist.

videri potest, si tibi cuncta credidi, quia ea lege concessi, ut fores maritus. Sic etiam Higtius.

16. *Meus ista meretur Adfectus?* sic bene schedæ Divion. *iste* Salm. et Leid. cod. Burm.

18. *Sacramenta tenent*. Perperam Salm. et Leid. *tenet*. Divion. *tenent*: sed in quibus vitione *thori* pro *lecti*. Burm. Sacramenti vox etiam videtur hoc loco e latinitate ecclesiastica ad conjugium tracta. Sic usurpavit Martianus Capella, de Nupt. Philol. lib. II, pag. 28: « Ecce ante fores quidam dulcis sonus multifidis suavitatibus suscitatur, quem Musarum convenientium chorus impendens nuptialibus sacramentis

Fraude perit, non sorte, fides; sed regna petebas
Debita, nec rerum poteras convincere sortem.
Si datur ire, placet: nam quo fugis? unde recursus?
Vota nocentis habes; nihil est, quod dura querelis
Verba fidemque voco; quisquis mea vulnera deflet,
Invidiam fecisse negat, trahit omnia casus.

fatis meis jungi possunt: neque Dido scire tunc poterat, Romula sive Itala regna esse, quæ fatis non sponte petebat Æneas. Burm. *Tendere regna* Oudendorpius, referente Burmanno, positum, notavit ut *tendere diversa* Apuleio, lib. II Met. p. 66, et VI, p. 201. Sed hujus locutionis diversa ratio. Conferendum potius cum ista erat hoc Virgilii, Æn. VI, 696, « hæc tendere limina adegit ». Scilicet poetæ verbis *ire, venire, tendere* nomina locorum adjungere solent sine præpositione *in* vel *ad*. Virg. Ecl. I, 65: « sitientes ibimus Afros ». — Sic Statius, Silv. I, 1, 83: « tentasses me non audente profundos Ire lacus ». Similiter Cicero, de Fin. II, 34: « Quum Xerxes, Hellesponto juncto, Athoque perfosso, maria ambulavisset, terram navigasset ». Et plura hujus generis exempla produximus in Excursu ad Gratii vers. 62, huj. operis t. I, p. 79, et hoc tomo supra ad Albinov. fragm. vs. 4. Ed. — *Nihil est, quod, perfide, jactes.* Pro *perfide* in Divion. *pro fide*. Hinc fortasse legendum est *provide*, ut dicat Dido: Nihil est, quod providentiam tuam adeo jactes, qua tibi operam dandam putas, ne spretis sortibus iram Deorum tibi attrahas.

31. *Fraude perit, non sorte, fides;* h. e. tua ipsius fraus est, quæ fidem labefactat, non sortes Deorum. Talia Dido apud Virgil. Æn. IV, 377, « Nunc Lyciæ sortes.... Scilicet is Superis labor est, etc. »

32. *Convincere sortem:* id insolenter videtur pro simplici *vincere* positum, ut supra *incole* pro *cole*.

33. *Nam quo fugis:* sic Divion. *quod* Salm. et Leid. cod. Burm.

34. *Vota nocentis habes,* propositum nocendi: cogitas me perdere. Sic infra, v. 94: « Quis vellet in hospite tantum Hoc audere nefas? quis vota nocentis habere? »

35. *Verba fidemque voco:* id prætuli ex Salm. et Leid. cod. *Vota* in Divion. sed præcessit modo: « Vota nocentis habes ». Burm. Ego vero retinendum puto *Vota*, quamvis repetitum. Recipit se, et ante dicta corrigit Dido; et « Nihil est, inquit, quod dura querelis Vota fidemque voco », hoc est, frustra est, quod multum de dura ejus voluntate erga me queror, et fidem desertam incuso.

36. *Invidiam fecisse negant.* Salm. *necat.* Leidens. *necant*, et versu sequenti *sorte*. Burm. Ad indicium codicis Salm. scribendum erat *negat*, quod et aptius est, aut potius *neget*. Quisquis, inquit, mea vulnera, meum infortunium miseratur, hic neget etiam, invidiam vel odium me Æneæ concitare velle: casus adversus potius omnia hæc intulit.

Dum sortem natura rapit, *sua tædia solus*
Fallere nescit amor : reparatum Cynthia format
Lucis honore jubar, curvatis cornibus arcus,
Quod de fratre rubet ; cessurus lege sorori
Consumit sua jura dies : sic continet orbem,
Dum recipit natura vicem : *sua tædia solus*
Fallere nescit amor : mersum pallentibus umbris
Circumdat nox atra diem, fruiturque tenebris
Lege poli, peraguntque micantia sidera cursus.

37. *Dum sortem natura rapit*, explico, dum in natura rerum continui casus atque vices rerum volvuntur.—*Sua tædia solus*, h. e. soli amantes relevare tædium, quo capiuntur, nequeunt. Crebra hujus sententiæ repetitio in sequentibus valde frigida, et parum conveniens naturæ et affectui Didonis est.

38. *Reparatum Cynthia format*, etc. Sic Divion. Vitiose *Quintia* in Salm. sed a manu recentiore *Cynthia*, ut in margine cod. Leid. Imitatur Horat. lib. IV, od. 7, 13: « Damna tamen celeres reparant cælestia lunæ ». Burmann. Et Ovid. Met. I, 11 : « Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbe ».

39. *Curvatis cornibus arcus*, h. e. cornibus ex arcu vel falcata facie

43. *Mersum pallentibus umbris*, i. e. occidentem. Verbum *mergi* de occidente sole frequenter usurpari ostendimus ad Saleii Bassi carmen, v. 197.

44. *Circumdat nox atra*, hoc est, claudit et subsequitur *diem*. Hisce versibus locum illum Virgilii respexit Æn. IV, 522 seqq. « Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem Corpora per terras, silvæque et sæva quierant Æquora ; quum medio volvuntur sidera lapsu, etc. » —*Fruiturque tenebris*. Salm. et Leid. *tenebras* recte, ne concurrant tot ablativi, et duo versus ingrato rhythmo *umbris* et *tenebris* finiantur : sic *frui ingenium* Terent. Heaut. II, 4, 21 ; ubi vid. Fæm. « data possidere et frui » Phædr. lib. IV, fab. 4,

[avifragi tacet unda sali, nec murmurat Auster,
[ec flexum quatit aura nemus : *sua tædia solus*
'allere nescit amor: ramis male garrula pendens
am Philomela tacet, damno male victa pudoris;

uctor imitatur. *Micantia* pro- dicuntur sidera. Lucretius, ', v. 1204 : « Nam quum suspi- s magni cælestia mundi Tem- super, stellisque micantibus ra fixum ». Seneca, Herc. Fur. 5 : « Jam rara micant sidera o Languida mundo ». Burm.

. *Navifragi tacet unda sali.* Sic davi : nam male *salis* in Di- Salm. Leid. cod. *Navifragum* , ut *æquor navifragum* apud nem, loco sane corruptissimo, . V, 8, 11 : « Vidi ego navi- piratas æquore mergi » ; ut m ex vestigiis codicum mspt. bat Heinsius vel *navifragum qui* s, quod alio loco me probasse ini. Sed bene F. O. Menckenius iscell. Lips. vol. IV, parte III, 8 et 539, observavit, *æquor* *agum* activo sensu dici, non *hominem navifragum* passive, *aufragum*, ac proinde Heinsia- estigiis insistens tentabat, « Vidi naufragium qui risit, in æquore i, etc. » Burm. — Quod hoc *mare* et *Auster* tacere dicitur, rtinet ad solennes poetis de- tiones noctis et nocturni silen- [ualem etiam habet auctor Ci- r. 232 : « Tempore quo fessas alia pectora curas, Quo rapi- tiam requiescunt flumina cur- . Ed.

. *Ramis male garrula pendens.* aliter extricare potui vitiosam ncam schedarum manuscriptu- In cod. Divion. legebatur cum isco *primis* * *garulam mane pendens*. In Salm. et Leid. *pinis garulam mane pendens.* Quod si quem offendat *male garrula*, quia sequitur *male victa* (pro quo vitiose in iisdem schedis *picta*), illud *mane* a poeta adversus metrum poni statuat, vel ex *mane* trajectis literis et deleta *e* rescribi posset *ramis nam garrula pendens*, quod præfero. Et confirmat conjecturam meam Virg. Georg. IV, 514 : « Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen Integrat » ; et Seneca, Herc. fur. 146 : « Pendet summo stridula ramo, Pennasque novo tradere soli Gestit querulos inter nidos Thracia pellex ». Burm. Difficile est, e corrupta hujus loci scriptura veram dictionem eruere. Voces *primis* et *pinis*, quæ in codd. sunt, suadere videntur, ut legamus *pennis male garrula pendens*, ut de Philomela et sorore in aves mutatis loquitur Ovid. Met. VI, 667 : « Corpora Cecropidum pennis pendere putares, Pendebant pennis ». Rursus *mane*, quod in scriptura codicum est, non negligendum, ab ipsoque auctore, quamvis vitiose, positum videtur. Mane enim aves cantare dicuntur, et auctor hoc loco vult, philomelam, quæ mane garrula esse soleat, noctu tacere. Hinc forte scripsit : « primo mane garrula, pendens Jam philomela tacet ». *Garrula luce chelidon* est in Pentadii Eleg. de adventu veris, v. 17. Virgil. Æn. VIII, 455 : « Lux suscitat alma, Et matutini volucrum sub culmine cantus ».

Amplexuque fovens querulos sub culmine nidos
Pensat amore nefas, miserasque alitura querelas
Nocte premit, quod luce dolet : *sua tædia solus*
Fallere nescit amor : nunc jam bene junctus amantem
Ardor alit, thalamique fidem sua pignora complent :
Conjux læta viro, felix uxore maritus.
Vota recenset amor, secretaque dulcia ; somnus
Concordat cum nocte torum : *sua tædia solus*
Fallere nescit amor: fecundo semine rerum
Mutat terra vices, autumni temporis auras

50. *Amplexusque fovens querulos sub culmine nidos.* Hæc quoque corrupta in aliis edd. Tentabam « Adfectusque fovens querulos sub culmine nidi », ut per *adfectus querulos* intelligat *pullos*, vel *implumes fetus*, ut vocat Virg. d. l. ita *adfectus* de liberis ac filiis hominum passim dici notum est. Sed præstat codicis Divion. lectio, « Amplexuque fovens querulos sub culmine nidos » ; ut *nidos querulos* capiamus pro ipsis pullis aut fetu. Sic *querulos nidos* dixit Seneca, Herc. fur. v. 148. Ovid. Medic. Fac. 77 : « Addita de querulo volucrum medicamina nido ». Burm. — *Nidos* dici pullos avium olim notavimus ad Halieut. [redacted]

amoris, quæ fidem conjugalem adstringunt magis et probant. Sic Virg. Æneid. III, 611 : « animum præsenti pignore firmat ».

56. *Vota recenset amor.* In Salm. et Leid. *recens et amor*, sed emendatum manu sec. *recenset*. Burm. Ego vero præferendum putem *recens et amor :* loqui enim videtur de conjugibus recens junctis, et recens amor validior.

57. *Somnus Concordat cum nocte torum*, h. e. somnus et nox uno toro concordes junxit. — Tale est quod auctor Pervig. Veneris, v. 3, *amores concordare* dixit, idque τῷ *nubere* conjungit : « Vere concordant amores, vere nubunt alites » ; ubi [redacted]

Læta vocat; spisso revirescit gramine campus,
Et vitreas ligat herba comas, nec fallit aristæ
Proventus meliore die: *sua tædia solus*
Fallere nescit amor: fessus juga solvit arator,
Et noctem per vota capit; reparare labores
Novit grata quies, nec cessat reddere vires

temporis auram »: ita enim illic legebat pro vulgato *horam*: quæ conjectura hoc loco egregie firmatur. Burm. Ejusdem loci Horatiani imitationem supra in Saleii carmine, v. 133, notavimus. Huic tamen Nostro non propositum est, quatuor anni tempora percensere, sed significat tantum, terræ fecunditatem veris et æstatis vicibus, quasi gradibus quibusdam, procedere ad proventum et ubertatem autumni.

60. *Læta vocat.* Eleganter terra dicitur *vocare auras autumni*, id est, provocare, jam venturum autumnum significare. Sic Virg. Georg. I, 388: « Tum cornix plena pluviam vocat improba voce »: atque hanc elegantiam verbi *vocare* pluribus illustrat Burmannus ad Virg. Georg. III, 193, ubi etiam vide Heins. Ita Phœnix dicitur *lucem voce ciere novam* in carmine Lactantii, v. 46, id est, cantando provocare; et *auroram vocare* Lucifer Ovidio, Metam. XI, 296. Cæterum in Salmas. *revivescit*, et in Leid. sed a manu sec. *reviviscit*, quod et in Divionens. schedis. Sed correxi *revirescit*. Hæ enim voces passim in MSS confunduntur; ut apud Cic. Philipp. III, cap. 1, « qui senatum dolent ad auctoritatis pristinæ spem revirescere »; ubi in aliis MSS et cod. Leid. *reviviscere*, quod et probabat Gruterus; sed recte *revirescere* prætulerunt Faernus, Muretus, Lambinus et Grævius. Et certe hoc in versu *reviviscit* metro adversatur. Burm.

61. *Et vitreas ligat herba comas, nec fallit aristæ*, etc. Forte *virides comas*; dein corruptissime in Divion. *nec fallidam * stans.* In Salm. *nec fallit aristas proventum meliore diem*; et sic Leid. sed in quo *die*, ut et in Divion. An scribendum *nec fallit aristas Proventu meliore dies.* Burm. Etiam *ligat herba comas* mihi suspectum est. Lego *Et virides levat herba comas*, vel *Et vites ligat arbor amans, nec fallit aristæ Proventus meliore die*, i. e. tempestate.

64. *Et noctem per vota capit.* Mallem *rapit*, quod aratori fesso, et parcissimo somno membra ad matutinum laborem reparanti melius convenit. Frequenter has voces confundi in MSS notare supersedeo: sed præstat ubique *rapere*, ubi temporis compendium fit, et celeritas indicatur. Horatius, Carm. III, 8, 27, « dona præsentis rape lætus horæ »; ubi quidem Bentleius *cape* præfert, sed major codicum pars in alteram et elegantiorem lectionem conspirat. *Rape* illic est, ne sinas inutiliter præterlabi, ut Epod. XIII, 3, « rapiamus amici Occasionem de die, etc. » Burm.

65. *Reparare labores Novit grata quies.* Sic edidi ex optimo codice Divion. Vitiose in Salmas. *Non vi-*

Infusus per membra sopor, noctisque ministram
Ruricolis dat semper opem : *sua tædia solus*
Fallere nescit amor : reparant sua litora ponti
Successus post damna suos, perituraque ludunt
Incrementa maris dubii ; regit æquora fluctus
Lite sua, vicibusque suis, quod deperit, auget.
Officiis natura vacat : *sua tædia solus*
Fallere nescit amor : gemmatis roscida Vesvi

brata quies, nec aliter in cod. Leid. sed in margine a manu recentiore *Novit grata.* Passim apud poetas *labor* et *quies* alternare vices hominum laboriosorum, et somnus operi eos reparare dicitur. Apposite Ovid. Metam. XI, 625, in descriptione Somni : « Somne, quies rerum, placidissime, Somne, Deorum, Pax animi, quem cura fugit, qui corda diurnis Fessa ministeriis mulces, reparasque labori ». Et auctor Elegiæ in obit. Mæcen. v. 99 : « Lux est, taurus arat ; nox est, requiescit arator ». Burm.

66. *Noctisque ministram. Ministra* legit Oudendorpius, *quies* nempe, vel *minister*, sopor : sed non ineleganter sopor dicitur dare *noctis opem ministram* adjective ; ut *dextra sensus ministra* Ovid. Epist. xviii, 24, Æstuat, et pronas puppes nunc amne secundo, Nunc redeunte vehit : nudataque litora fluctu Deserit, Oceani lunaribus æmula damnis ».

72. *Officiis natura vacat.* Higtius concinnabat, « quod deperit, auget Officiis natura vacans ».

73. *Gemmatis roscida Vesvi.* Ita recte, vel *Vesbi*, me emendasse arbitror ex vestigiis Salmasiani, Divion. et Leid. codicis, in quibus *visvi* vel *vesvi* legebatur. Agris enim amœnissimis viret hic Campaniæ mons Vesuvius ; vid. Martial. lib. IV, ep. 44, ubi in MSS *Vesbius* vel *Vesvius* scribitur, ut passim poetis antiquis dicitur. Burm. Ego vero persuadere mihi non possum, Vesvium hoc loco pro quovis agro amœnissimo nominatum, quem proverbio ita usurpatum ab aliis poetis

[redacted]

nt prata rosis, et floribus arva tumescunt.
ıs ager sub flore latet, dat fronte coronas
ıvis natura rosis : *sua tædia solus*
ere nescit amor : nec grata silentia noctis,
somni pia dona placent, nec munera lucis
it, et inducias fugientis non capit anni;
ıua victus amor tantummodo vulnera pascit
mille dolos, totidemque piacula fraudis.
queror : vellem placidis peritura querelis
domo, vellem tacitos profundere fletus.

pparent et quasi arrident. ılacet, scribe *roscida ubi-prata rosis*, quæ lectio ex ı scripturæ facile elicitur. ı. ad Ovid. Met. XV, 201. ı *tumescunt. Tumescit* male t Leid.

ıs ager sub flore latet. Mul-ius sit, si scribamus *sub*

·. *n. rosis.* Forte præstaret ı *rosis* modo præcessit, Divion. prætuli *dat fronte* icet in Salm. et Leid. *dat næ.* Oudendorpius tenta-*ıdea robur Lascivis natura* ı. Sed fortasse emendatio ımatis tota inanis est, si-et *coronas* integer versus ridetur. Documento est, ıs intercalaris *sua tædia* hic non totidem versus s habet, ac superioribus

ıducias fugientis non capit nullo tempore intermit-quam ita minuitur, ut aliqua aut remissione ›ssim. Tale est hoc Ovidi 6, 21 : « Nec quæsita ta-o patientia longo est; Mensque mali? sensum nostra recentis habet ».

80. *Tantummodo vulnera pascit ;* ut Virgil. Æn. IV, 2, « Vulnus alit venis, et cæco carpitur igni ». Supra in Petronii carmine V, v. 20: « Cor grave vulnus alit nullo sanabile ferro ».

81. *Piacula fraudis.* Schraderus conjiciebat *pericula fraudis.*

82. *Nota queror : vellem placidis.* Castigavi hic schedarum scripturam corruptam. *Vota queror* legebatur in Salm. Leid. et Divion. cod. male : sic *Nota cano* Ovid. Art. Am. I, 297 ; *Nota loquor* lib. II, Met. 570. Tibull. lib. II, 6, 41 : « Nota loquor; regnum ipse tenet, etc. », deinde pro *tacitis querelis*, quod est in Salm. et Leid. *placidis* legendum ex Divion. vel *placitis* cum cl. Oudendorpio. Burm.

83. *Vellem tacitos profundere fletus :* sic in Divion. habetur, sed cum signo asterisci. In Salm. et Leid. cod. *tacito sumere;* unde forte legendum *tacitos consumere fletus*, id est, exhaurire, privatim devorare dolorem, ac fletus combibere. Sic *consumere* de iis, quæ irrito conatu perdimus, ut *consumere preces*, pro

Sed negat ipse dolor, quod jam pudor ante negavit.
Scribere jussit amor; miseram me, cujus honestam
Fecit culpa fidem: poteram dispergere ponto
Membra manusque tuas, miseramque tumentibus undis
Præcipitare diem; poteram crescentis Iuli
Rumpere fata manu, parvumque resolvere corpus
Morte gravi, mersumque in viscera figere ferrum,
Vel dare membra feris; sed nostro pectore pulsum
Crescit amore nefas, et honesta pericula passus
Corda ligavit amor: quis vellet in hospite tantum
Hoc audere nefas? quis vota nocentis habere?
Nullus amor sub laude latet: *cui digna rependes*,

incassum fundere, apud Ovid. Met. VIII, 106: « Consumptis precibus violentam transit in iram »; ibid. II, 575: « utque precando Tempora cum blandis consumpsit inania verbis », ubi vide notas. Burm.

86. *Miseram me, cujus honestam Fecit culpa fidem*, h. e. miseram me, quæ culpa mea honestum hospitii et conjugii fœdus cum Ænea feci, cujus fide nunc impedior, quominus nefas aliquod in eum cogitare et me ulcisci possim.

87. *Miseramque tumentibus undis Præcipitare diem*. Ita quidem in schedis Msptis; sed quia *miseram*

90. *Morte gravi*. Salmas. et Leid. *Mox te;* sed *morte* corrigebat Heinsius, quod clare legitur in Divion. mox *mensa feris* Salm. sed *membra* a manu rec. et in margine Leid. *membra focis* Divion. Burm.

91. *Sed nostro pectore pulsum Crescit amore nefas*, h. est, quum omne nefas a meo animo alienum est, tum hoc ipsum majus et atrocius futurum esset, si in virum abs me amatum committere vellem. Data hac interpretatione nosce infantiam inscitiamque eloquendi hujus poetæ, sicut in his sequentibus, *et honesta pericula passus Corda ligavit*

[redacted]

ihi dura paras? miserandæ fata Creusæ
èntis gemituque trahens, infanda peregit
Deis, durumque nefas, sortemque malorum,
arrante, tuli, gemitus mentisque dolorem,
crymas prior ipsa dedi; *cui digna rependes,*
ihi dura paras? dulcis mea colla fovebat
nius, miserumque puer * fovebat amorem;
modo nostra fides amissam reddere matrem
ı cupit, hoc verum mentito pignore nomen
nat Amor; gemitusque graves atque oscula figit

it Burmannus; sed *laude* s. et Leid. est, idque nec ır Burmannus, et ego isti dum arbitror, faciliusque quam illud *sub corde*. Nem-adis et honestatis rationem ıor, nunquam latere et dis-cupit, sed sponte se prodit.

serandæ fata Creusæ. Hæc amationem legenda puta-udendorpius, « miserandæ ısæ! Lamentis gemituque, t tum v. 99 corrigebat *tulit* ıempe; ut sequentia Dido-ad Æneæ narrationem se sse dicentis. Burm.

amentis gemituque trahens. Salm. et Leid. sed in quo a manu sec. *Lamento* Hein-n opus est. Imitatur Virgi-En. IV, 667: « Lamentis, ue, et femineo ululatuTecta ». Paullo post *Vota dies* in Leid. sed *Deis* in marg. ut in cod. Divion. Burm. Obs-c omnia et inepte expressa ut sensum difficulter extri-ıi videtur Dido hoc velle, se dæ fata Creusæ, aliaque ıudientem, narrante Ænea, dolore commotam illacry-et vota Deis multo cum gemitu peregisse, pro ejus et sociorum salute. Itaque versu 97 lego *peregi*; et versu 99 *tuli* explico moleste tuli. Aliter totum hoc non expedio.

102. *Miserumque puer fovebat amorem*. Ita in schedis manuscriptis contra metrum, et ingrato ejusdem vocis recursu: forte *fallebat*, ut innuat Cupidinem, qui pro Ascanio Didonem elusit. Ita enim Venus apud Virg. Æn. I, 692, ad Cupidinem: « Falle dolo, et notos, puer, indue vultus.... Quum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet, Occultum inspires ignem, fallasque veneno ». — Sic *fallere* apud Ovid. Fast. II, 397. Ed.—Cel. Oudend. videbatur emendandum *figebat*, vel *faciebat* aut *fingebat*. Burm. — *Fingebat* probabile est, quod vs. 105 sequitur *Format*.

104. *Hoc verum mentito pignore nomen Format Amor*. Amor seu Cupido mihi pro filio appositus, dum mentito pignore, blanditiis simulatis, vehementem amorem mihi inspirat, efficit, ut verum nomen matris, et affectum pietatis induam, gemitus graves edens, et pia oscula figens.—*Amor* igitur pro Cupidine, majore litera scribendum putavi. Ed.

Confessus pietate dolor : *cui digna rependes*
Si mihi dura paras? nostri modo litoris hospes
Nudos distuleras dispersa clade per undas
Naufragus : ut taceam classes, quascumque videbar
Impendisse tibi; licet hæc tibi cuncta fuissent,
Regna tamen Carthago dedit : *cui digna rependes,*
Si mihi dura paras? nihil est quod dura reposcent,
Nec quidquam donasse velim, quod perdere possem.
Nunquam damna volo, vel hoc mihi, perfide, redde,
Quod sibi debet amor, si nil pia facta merentur.
Esse Deos natura docet, non esse timendos
Rerum facta probant : quid enim non credere possum?
Tutus fraude manes, et nos pietate perimus.

107. *Nostri modo litoris hospes*, etc. Hæc e querela Didonis apud Virg. Æn. IV, 373, expressa sunt : « Ejectum litore, egentem Excepi, et regni demens in parte locavi. Amissam classem, socios a morte reduxi ».

108. *Dispersa clade per undas* : ita ex Divion. legendum, et seq. versu *classes*, ubi in Salm. et Leid. *clades quascumque videbor*. Burm.

110. *Licet hæc tibi cuncta fuissent* : sic Salm. et Leid. *juncta* Divion. Burm. referente, quod probo. Ed.

116. *Esse Deos natura docet*, etc. Frequens hæc Veterum expostulatio, Deorum providentiam negantium, quod mali salvi sint, nec scelus pœna sequatur. Cicero de Nat. Deor. III, 34, inter plura alia hoc refert : « Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra Deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret ». Talis est querela Herculis apud Ovid. Met. IX, 203 : « At valet Eurysthæus, et sunt qui

Improbe, dure, nocens, crudelis, perfide, fallax,
Officiis ingrate meis; quid verba minantur?
Non odit qui vota dolet, nec digna rependit
Quidquid læsa gemit: tibi me permissus habetur
Lege pudoris amor, cui tanta dedisse recusem,
Sceptra, domum, Tyrios, regnum, Carthaginis arces,
Et quidquid regnantis erat: de conjuge, fallax,
Non de jure queror, meritum si non habet ardor:
Sed quod hospes eras, ne te magis esse nocentem,
Quam miserum, Trojane, puto, qui digna repellis,
Sum* non digna cupis: nondum bene siccus ad æquor
Curris, et extremas modo naufragus arripis undas.

Leid. et Divion. codicum scripturam, in quibus, sed apposito asterisco, mendi indicio, legebatur, *Totus frauda manes:* hic bene etiam cl. Oudendorpius *at nos pietate perimus.* Burm.

121. *Non odit qui vota dolet,* h. e. qui de alterius mala voluntate, mala fide, dolet et queritur, non propterea odit. Hoc promptum videtur ex epistola Ovidiana Didonis Her. VIII, 27: «Ille quidem male gratus et ad mea munera surdus; ... Non tamen Æneam, quamvis male cogitat, odi: Sed queror infidum, questaque pejus amo».

122. *Quidquid læsa gemit:* ita in Divion. *lexa* Salmas. et Leid. unde *plexa* conjiciebat Heinsius: mox corrupte Salm. et Leid. *tibi me permissus habetur Lege pudoris amor:* sed corrige cum cl. Oudendorpio, *tibine impermissus habetur Lege pudoris amor?* amor autem impermissus est inconcessus, interdictus, ut apud Horat. Carm. III, 6, 27: «Cui donet impermissa raptim Gaudia, luminibus remotis». Burm.

123. *Cui tanta dedisse recusem:* sic Salm. et Leid. *Creusam* Divion. Burm.

126. *Meritum si non habet ardor,* hoc est, si nihil propterea merui, quod te amavi et amo, falsa sane sum; quod de conjuge queror, non perinde, quod de jure, hospitii nempe, de quo mox. — *Fallax* igitur præcedente versu pro *falsa* videtur positum, vel legendum est, *falso* queror de conjuge.

129. *Sum * non digna cupis, nondum bene.* Hæc est Salm. Leid. et Divion. cod. scriptura cum asterisci signo. Nisi quod *nudum* in Divion. pro *nondum* legi posset. Heinsius tentabat, *qui digna repellis, Somno digna cupis:* sed verissimam esse cl. Oudendorpii emendationem, *qui digna repellis, Dum non digna cupis,* patebit ex iis, quæ Æneæ scribit Dido apud Ovid. Epist. VII, 10 seq. Burm. Ad vocem *cupis* videtur nota interrogandi ponenda, ut sensus sit, *qui* fit, ut *digna*, quæ ut hospes meruisti, *repellas, dum non digna cupis?*

Tutior esse times, et honesta pericula poscis,
Quum mala vota cupis: solus tibi dura profecto
Damna paras, fugis, ecce fugis, nostrosque penates
Deseris, et miseram linquis Carthaginis aulam,
Quæ tibi regna dedit, sacro diademate crines
Cinxit, et augustam gemmato sidere frontem
Complevit, nostrumque tibi commisit amorem.
Nil, puto, majus habes, et adhuc sine conjuge regnat,
Æneas ingrate, meus, negat ira dolenti
Consilium, sed præstat amor: mea vulnera vellem
Fletibus augeri, sed jam discrimine mortis

131. *Honesta pericula nescis* alii. Scribendum esse *poscis* existimo: id vult antecedens *Tutior esse times*, h. e. times eum locum, regnum meum, quo tutior esse queas; contra *honesta pericula poscis*, periculis te committere ayes, quibus superandis honorem acquiras. Hinc non apta videtur emendatio Higtii, qui reposuit, *Tutior esse timens, inhonesta pericula poscis.*

132. *Quum m. v. cupis:* repetitum ex v. 34, « vota nocentis habes ». Bd.

136. *Et augustam gemmato sidere frontem:* sic Salm. et Divion. *gemmatos* vitiose in Leid. Burm.

138. *Nil, puto, majus habes*, nemdolenti mihi *præstat consilium*, quod *ira negat*.

139. *Regat ira dolenti Consilium:* ita Salmas. et Leid. *ligat* in Divion. male. Sic in veteri epigramm. apud Pithœum, lib. I, ut proferunt nonnulli: « Iratus rege te, quod nobilis ira leonis In sibi prostratos se negat esse feram »; ubi tamen Pithœus et alii ediderunt *Iratus recolas*, etc. Burm. Sed legendum hic esse *negat ira*, superiora nota diximus. *Negat ira consilium, sed præstat amor* significat, amor meus ita imperat iræ, ut, quod hæc fortasse suadeat, exsequi nolim; malim autem, quod amor.

Victa feror, neque enim tantus de funere luctus,
Quantus erit de fratre : licet simul improbus exsul,
Et magis hospes eras, et ubique timendus haberis,
Vive tamen, nostrumque nefas post fata memento.

funere edidi ex Divion. et Leid. codice : *defendere* in Salm. Burm.

143. *Quantus erit de fratre.* Obscurum hoc juxte ac durum est, quod Burmannus, ne explicaret, more suo prætermisit. Dubium enim est, utrum de Pygmalione, fratre Didonis, quem fugerat, intelligendum sit, an de Amore, fratre Æneæ, qui Didoni infelicem et exitiabilem amorem inspiraverat. Si prius adsumamus, hic sensus erit : neque enim nunc mihi tam luctuosa mors erit, quam olim scelus fratris fuit, quem fugere coacta sum ; sin alterum, hoc dicere Dido videtur : neque enim tantum mors mea lugenda erit, quantum fuit Amor infelix. Prior interpretatio mihi liquidior videtur. Hinc lego *Quantus erat de fratre.* Verba *licet simul improbus* majore distinctione, quæ in texto Burmanni non est, a præcedentibus separavi, quia hic nova oratio incipit.

144. *Et magis hospes eras :* forte *eas :* quod probabat cl. Oudendorpius, et pro *haberis* legebat *ameris*. Burm. Sed utraque emendatio aliena, et contra sententiam auctoris est, quæ sine ulla correctione satis aperta est. Ed.

145. *Vive tamen*, etc. Pariter Dido apud Ovidium, Epist. VII, 63 : « Vive, precor, sic te melius, quam funere, perdam : Tu potius leti caussa ferare mei ». Pro *fata* in cod. Salm. et Leid. *facta*, male. Burm.

AD DUO EPITHALAMIA,

QUÆ SEQUUNTUR,

PRÆFATIO

DE

VETERUM EPITHALAMIORUM AUCTORIBUS ET DIVERSA RATIONE.

Epithalamia, seu carmina nuptialia, ab antiquissimis temporibus tam celebrata poetarum Græcorum et Romanorum studiis sunt, ut, quæ hic proferimus, Epithalamia Latina, operæ pretium sit, cum aliis, partim antiquioribus, conferre; indeque rationem eorum aut discrimen ostendere. Plerosque epithalamiorum veterum auctores recensent Mart. Ant. Delrius, Syntagm. Trag. part. III, p. 27; Andr. Schottus in notis ad Procli Chrestom. poet. p. 49, et Thom. Crenius, Animadv. Philol. part. IX, cap. 3, § 5, p. 196; sed his plures alios addere licet, quos isti præteriunt. Ut [redacted]

in his connubium Pelei et Thetidis est, in quos Epithalamium scripsisse Hesiodum, testatur Isacius *Tzetzes* in Prolegom. ad Lycophron. et alio loco, pag. 38, edit. Basil. Agamestoris Pharsalii in easdem nuptias carmen laudat. Neque dubium est, Catullum in scribendo Epithalamio Pelei et Thetidis istos poetas sequutum esse, nisi superavit. Cadmi et Harmoniæ nuptias a poetis Græcis multum decantatas, facile probant Theognidis vers. 16, et Aristidis, Orat. Platon. sec. tom. II, p. 296, verba, quibus Apollinem et Musas dicunt in iis nuptiis carmen cecinisse; tum Pindari locus, a Luciano in Demosthenis encomio, Opp. tom. III, p. 505, prolatus, quo γάμον λευκωλένου Ἁρμονίας inter celeberrima Thebarum facta a se celebranda refert. Vid. Carm. Pindar. fragm. Schneideri, p. 45. Helenæ Epithalamium cecinit Theocritus, Idyll. XVIII, quod et Stesichorum antea scripsisse, scholiastes ad eum locum monet. Iis adjungi potest Coluthus de Raptu Helenæ agens. Achillis et Deidamiæ Epithalamium, quamvis truncatum, est in Idylliis Bionis Smyrnæi. Nec omittenda est Musæi de Leandri et Herus amoribus narratio. Sapphonis etiam odas quasdam *Epithalamii* inscriptionem habuisse testatur Dionysius Halic. ἐν τέχνῃ, cap. 4, περὶ μεθόδου ἐπιθαλαμίων. Et Scaliger in notis ad Catulli Epithal. Juliæ et Manlii ex Servio nondum excuso hæc ex Sapphonis ἐπιθαλαμίοις verba citat, Χαῖρε δὲ νύμφα, χαῖρε τίμιε γαμβρέ· quod carmen ejusdem metri esse, ac Catulli, ait. Et epithalamium Catulli de Hespero ex Sapphone redditum esse affirmat Vossius ad Catullum, p. 189. Sapphonis ἐσπέριον ᾆσμα citat Himerius Sophista a Wernsdorfio, meo fratre, editus, Oratio XIII, 9, p. 600. Latinorum ejus generis carminum, præsertim superstitum, fere major numerus. *Licinii Calvi* Epithalamium citat Priscianus, lib. V, p. 658 Putsch. et ex eo hæc verba refert: *Hesperium ante jubar quatiens.* Ab

suam inscripserat, teste Athenæo, lib. VI. E Latinis tres dramaticos poetas *Nuptias* docuisse invenio, Pacuvium, Pomponium, Laberium. Hæc Casaubonus. Wernsd. in Addendis. Ed.

eodem Prisciano *Ticidæ* Hymenæum laudari notavit Delrius, Synt. Trag. l. c. quem tamen locum in Prisciano sibi succurrisse negat Crenius l. c. ego vero inveni, p. 673, sub nomine Atticidæ verba hæc ex Hymenæo adduci: *Felix lectule talibus sole amoribus*. Quod fragmentum cum alio Ticidæ, ex Suetonii vita Valer. Catonis ducto, sub C. Ticidæ nomine profert Stephanus in Fragm. Poet. vet. p. 421. *Valerii Catulli*, præter illud Pelei ac Thetidis, duo leguntur Epithalamia carmine LXII et LXIII : alterum in nuptias Juliæ et Manlii incipit *Collis o Heliconii cultor, Uraniæ genus;* alterum, quod inscriptione nominum caret, sed Epithalamium a Quintiliano, lib. IX, cap. 3, vocatur, *Vesper adest, juvenes, consurgite*. Judice Crenio multa in Catullianis est festivitas, et pura Venus e vero Latio; et Epithalamium Manlii, Barthius ad Claudianum, pag. 789, ait, Veneris et Gratiarum manibus scriptum esse. In *Senecæ* Medea, actu I, chorus mulierum Corinthiarum Jasonis et Creusæ nuptiis hymenæum canit. In *Papinii Statii* Sylvis, secunda libri I est Epithalamion Stellæ et Violantillæ sane luculentum, illustri simul et gravi narratione, cujus exemplum posteriores Epithalamiorum scriptores fere omnes imitati videntur. De *Gallieno Imper.* Trebellius Pollio, cap. XI, refert, quum fratrum suorum filios conjugaret, et omnes poetæ Græci Latinique epithalamia per plurimos dies dixissent, ipsum manus sponsorum tenentem recitasse aliud, quod inter

carmina solent, sed meram narrationem ritus nuptialis, ipsiusque adeo imminutionis, e laciniis Virgilianis lascive compositam continet, nec aliquam ingenii, sed memoriæ, tot verba e Virgilio committentis, venam ostendit. Quanta in Ausonii Centone nuptiali lascivia, tanta sanctitas in ejus amici *Paullini* Epithalamio regnat, quod in Julianum, episcopi Memoris filium, et Iam, uxorem ejus, scripsit, totumque exhortatione ad castitatem et sanctimoniam, præceptis et exemplis sacrarum literarum confirmata, implevit. Præcipua laude digna sunt *Claudiani* duo Epithalamia, quorum alterum Honorio Imper. et Mariæ scriptum est, et Fescenninorum odas quatuor adjunctas habet; alterum Palladio et Celerinæ. In illis Claudianum Catullo et Statio neque numeris, neque inventionibus cedere judicat Th. Crenius, l. c. pag. 198. Inferior Claudiano elegantia et nitore carminis, sed minus inventione, est *Sidonius Apollinaris*, cujus inter poemata duo Epithalamia exstant, unum Ruricio et Iberiæ dictum, carm. XI, alterum Polemio et Araneolæ, carm. XV. His subjungimus *Magn. Fel. Ennodii*, episcopi Ticinensis, Epithalamium Maximo V. S. dictum, quod inter Ennodii Poemata sacra, emendata notisque illustrata ab Andr. Schotto, Tornaci, 1610, in-8, pag. 71 seq. et e recensione Jac. Sirmondi, lib. I carm. 4, in Bibliotheca Patrum maxima Lugdunensi tomo IX, pag. 417 legitur. Nec omittendum est *Venantii Honorii Fortunati* carmen heroicum de nuptiis Sigiberti regis et Brunichildis reginæ, quod inter carmina ejus, a Christoph. Browero, Moguntiæ, 1603, edita, libro VI, n. 2, exstat. Ultimo loco, nominare possumus et *Martianum Capellam,* qui libro IX Satyrici, pag. 305 edit. Grot. Hymenæum facit carmen nuptiale canere.

Carminum, quæ hactenus enarravimus, non omnium una ratio idemque argumentum est, et quamvis ea in libris plerumque inscribi et nominari Epithalamia soleant, proprie tamen id nomen paucis tantum eorum, quæ memoravimus,

debetur, si ad Epithalamii, quam Veteres tradunt, significationem attendimus. Nam ut Proclus in Chrestom. poet. et scholiastes Theocriti ad Idyll. XVIII monet, epithalamium novis nuptis thalamum ingressis virgines, aut cum virginibus pueri, thalamo adstantes, concinebant. In hoc et jocis nuptialibus ludebant, sponso sponsæque gratulabantur, admixtis utriusque laudibus, iisque bene precabantur, ingeminato Hymenæi nomine. Unde et hoc carmen Hymenæum subinde dici et Fescennina arbitror. Hoc sensu e Latinis, quæ recensuimus, carminibus verum et certum Epithalamium nullum erit, nisi Claudiani in Nuptiis Hon. et Mariæ, quod Fescennina inscribitur, et quæ ex Senecæ Medea et Martiano Capella allegavimus. Catulli Epithalamiis litem de eo nomine movet Muretus, qui in comment. ad carmen LXII, sic scribit: « Est hoc carmen quidem nuptiale, neque tamen proprie epithalamium : nam epithalamia canebantur a virginibus, quum jam nova nupta in lecto viri collocata esset.... At hoc versu et puellæ ipsæ admonentur, ut canant, et tota nuptialis pompa describitur, ut, quemadmodum ante dixi, epithalamium esse vix possit : nisi quis Epithalamii nomine latius accepto, omne nuptiale carmen significari putet ». At Muretus Epithalamii notionem arcte nimis circumscribit. Sufficit in Catullianis inesse carmen illud, sive hymenæum, qui canebatur, in eoque ea omnia dici, quæ in epithalamiis solebant. Poetæ ingenio et arbitrio relictum est, utrum hæc

[redacted]

ione accipiendum esse pro quovis carmine nuptiali. od discrimen animadvertens J. C. Scaliger, Poet. lib. III, 101, pag. 390 seq. carmina nuptialia ita distinguit, ut it, aliud in ipsis nuptiis, in convivio, vel post cœnam i, qualia sunt scolia et epithalamia; aliud genus apud tas esse, quo res ipsa, h. e. nuptiarum apparatus et apa describitur. Hujus generis apud Græcos illud Musæi Leandro esse dicit, inter Latinos Statii, Claudiani, Auii. Addit postremum genus, quod mixtum est ex narrae; quale pulcherrimum illud Catulli sit Epithalamium i et Thetidis. Ego vero postremum hoc et mixtum us vix admiserim, quum, quod unicum ejus exemplum Epithalamium Pelei et Thetidis, non ad carmina nulia proprie dicta, sed ad fabulas poeticas, quomodo et æi Leander et Claudiani Raptus Proserpinæ, referri eatur, et si Catullus in eo carmen a Parcis cantatum rt, propterea a narratione non discedit, nec epithalaum canit. Et contrarium plane Scaligero statuit Achilles ius prima adnot. ad hoc carmen: *Sunt, qui epithalam hoc esse nolint, quod abest puerorum puellarumque entium chorus.* Quod si vero Epithalamium dicendum commode altero illo genere, quo res ipsæ nuptiales ponsorum laudes referuntur, contineri potest. Ejus geis omnia sunt Epithalamia, quæ post Catullum a Pap. tio et sequentibus scripta sunt. Statius nempe festivum ulli genium deseruit, et vetus epithalamium in carmen egyricum convertit, ubi poeta sponsi sponsæque studia, as, desideria commemorat, laudes utriusque et dotes mi corporisque explicat, nuptiarum apparatum et celeatem describit, blande etiam sponsos compellat, ad orem mutuum, concordiam, blanditias exhortatur: dene bene ominatur, vota facit, sobolem pollicetur. Hanc onem fere omnia sequuntur Epithalamia Latinorum, ita ien, ut aliæ amantium post longa desideria conjugationem em, Deorum auspiciis factam, tum nuptiarum pompam et

celebritatem præcipue memorent, aliæ magis in laude sponsorum et exhortatione acclamationeque votiva immorentur, cujus generis est Epithalamium Laurentii, quod proferimus. Solenne hoc inprimis hisce poematibus est, quod ad amores nuptiasque conciliandas Veneris, Amorum, Hymenæi operam et ministeria advocant, ideoque multa eorum studia, itinera, consultationes, adhortationes ad sancienda connubia fingunt. Qui mos a Papinio Statio inductus et ita fusus per omnia Veterum epithalamia est, ut, licet Deorum cultum resipiat, Christiani tamen auctores et episcopi, Sidonius Apollinaris, Ennodius et Venantius Fortunatus eumdem teneant. In Ennodio adeo hoc observatu dignum et fere mirabile est, quod Amorem inducit apud matrem Venerem de studio virginitatis apud homines illius ævi, i. e. Christianos, nimium frequente, de raritate conjugiorum, et de fide aliqua, quæ nulla rerum dulcedine flectatur, et matrimonium pro culpa et crimine habeat, tamquam de labe sui sæculi, conqueri. Versus ipsos, quia sunt memorabiles, et Ennodii poemata parum nota sunt, hic apponam :

> Perdidimus, genitrix, virtutis præmia nostræ.
> Jam nusquam Cytherea sonat; ridetur Amorum
> Fabula, nec proles nascenti sufficit ævo.
> Frigida consumens multorum possidet artus
> Virginitas fervore novo : sublimia carnem
> Vota domant, mundus tenui vix nomine constat.

[redacted]

r. Nempe quod Polemius studio philosophiæ Platonicæ ditus est, Araneola texturæ artificio, fingit Sidonius, Pallem aliquando in Atticam profectam duo templa invisse, in quorum uno, gymnasio, Polemium cum veteribus ilosophis versantem, in altero, nobili textrino, Araneo- n invenit sedentem, et in toga palmata, quam patri suo rat, varias illustrium conjugiorum ex antiquitate fabu- pingentem. Quæ tandem, ubi Palladem videt libentius ctorum artes spectare, alia in tela philosophum Cynicum Laide victum et vexatum pingit. Tum Pallas subridens et o puellæ delectata ait, ne ea philosophorum dogmata plius rideat, effecturam se, ut philosopho nubat, atque Polemio eam tradit.

Venio nunc ad Epithalamia, quæ hoc libro proponuntur, nsideranda. Quod primo loco posui, *Epithalamium Auicii et Aellæ* Casp. Barthius in scheda vetere, quam quonm in Mediomatricum metropoli inter oblatas temere memanas redemerat, repertum sub finem commentarii in audiani Epithal. Palladii et Celerinæ, pag. 462, vulgavit, Petrus Burmannus ad calcem Anthologiæ Lat. tomo II, g. 638 seq. nonnullis notulis illustratum repetiit. Nomina onsorum Auspicii et Aellæ non videtur Barthius in fronte teris schedæ legisse, sed cognovisse e versu 60, unde æposuit Burmannus. Titulum quidem Barthius testatur *atricium* aut *Patritum* quemdam auctorem prætulisse, meit tamen, ne id dignitatis fuerit vocabulum, vero scriptoris broso, ut arbitrari quivis possit, initium ipsum membranæ ficere contuitus. Barthio concedit Burmannus, atque ipse e auctoris nomine dubitat, quamvis non neget, multos ita ominatos esse. Ego vero malui Patricii vocabulum auctoris omen existimare, et titulo Epithalamii apponere, quum fronte carminis atque eo loco repertum sit, ubi nullum que usitatum et necessarium ac auctoris est, idque cont sub ævo Christianorum Imperatorum multos illustres ros gessisse. Patricius, Magister Officiorum sub Valenti-

niano, Theodosio et Arcadio, tum Patricius comes sub Theodosio juniore memorantur in Codice Theodosiano, ut videri potest in Gothofr. Prosopogr. Cod. Theod. p. 377. Sic. Fl. Patricius Consul A. C. 459 et 500 legitur in Fastis. Ad Patricium scribit Symmachus, lib. VII, Epist. 61-65, eique honorem militiæ tribuit; quem propterea Magistrum Officiorum paullo ante memoratum esse suspicor. Patricium quemdam Lydum Suidas tradit sub Joviano Imp. floruisse, et phænomenorum cælestium et signorum occurrentium acerrimum fuisse conjectorem. Hunc cum aliis philosophis a Valente occisum memorant Amm. Marcellinus, lib. XXIX, cap. I, p. 600 edit. Gron. et Zosimus, lib. IV, cap. 15. Patricius vocabatur pater Augustini, et notissimus est Patricius ille Hibernorum Apostolus (1). De *Auspicio* et *Aella*, quorum nuptiæ hoc carmine celebrantur, hoc tantum constat ex ipso carmine v. 61, eos e primatibus Romanæ juventutis fuisse. Si plura de eorum vita et statu exquiri possent, esset hoc ad ætatem, qua carmen scriptum est, definiendam perutile. Aella, nomen Græcum, procellam vel turbinem notat, unde et Aello nomen Harpyiæ factum videtur. Sed exemplum ejus ab aliis feminis gesti nondum inveni: similia tantum inveniuntur, ut Aura Nymphæ nomen apud poetas obvium, et Zephyris, Liviæ Aug. liberta, in Donii Inscriptt. Cl. VII, 76, item Favonia apud eumdem, Cl. VI, 31 (2). Auspicius ex eo genere nominum proprio-

[redacted]

rum est, quæ ex appellativis generis diversi formata multum usurpavit sequior ætas, et in quibus enuntiandis necesse est solœcismum facere, ut de Auxilio Grammatico jocatur Ausonius, epigr. 138. Ad quem locum Vinetus in adnotatione nomina ejusmodi alia virorum recenset, ut Consilius, Desiderius, Præsidius, Principius et virgo Principia, Studius, Memorius, alia, quæ in Hieronymi, Ambrosii, Augustini, Symmachi, Sidonii scriptis occurrunt. Auspicius, vir præfectorius in Gallia, memoratur in Sulpicii Sev. Dial. III, cap. 7. Auspicii episcopi in Gallia meminit Sidonius Apoll. lib. IV, epist. 17, ad eumque scribit lib. VII, ep. 10. Idem Auspiciæ mulieris meminit lib. IV, ep. 21. Etsi vero Auspicii, cujus nuptiis hoc carmen scriptum est, ætas et dignitas ignoratur, nomen tamen ubi videmus antiquitus usitatum claris viris esse, id facile carmen antiquum esse probat. Nec infitiabitur, qui leget, ingenium poetæ non invenustum et dictionem satis splendidam in eo apparere. Argumentum sive summa carminis hæc est : Vere ineunte, Venus dicitur, nescio unde, exiisse, et in Thessaliam magno comitatu contendisse, ut florida Tempe et perpetuo virentes hortos habitaret. Hinc ejus comites recensentur, Gratiæ, Natura mater, Voluptas, Siren, Cupido, agmen Amorum. Bacchus, qui eodem tempore Lydiam reliquerat, obviam fit sorori, et agmen suum jungit, in quo Dryades, Fauni, Satyri, cum Sileno, lusum, tumultum, petulantiam exercentes. Inter hæc Hymenæus, qui e cœtu Veneris clam aufugerat Romam, subito redit, secum trahens Auspicium et Aellam, nobiles juvenes, quos ille, inscia et inconsulta Venere, conjugali fœdere conjunxerat, licet ipsi adhuc amorum nescii, sed bonarum artium et gloriæ studiosi solo labore et assiduitate certassent invicem, amorem connubio auspicaturi, cui eos parentes sui a primis incunabulis destinaverant. Venus hæc audiens indignatur quidem, quod Hymenæus tantum ausus esset, nulla Veneris opera et auctoritate adjutus, censet tamen instaurandam esse pompam nuptiarum. Quamobrem

iter deflectit Romam, fœdus administrante Concordia et sancta Fide nectit, cæteros comites Amorumque agmen pergere Romam jubet, ut solenni officio factum fœdus confirment. Hac in narratione deficit carmen, et videntur cætera, quæ celebritatem et pompam nuptiarum referebant, periisse; testaturque Barthius, pagina una interioris schedæ alia deinceps exstitisse, minime ad hunc Apollinem facientia, potius ad Marcelli illum, experientia sola, usuque uno magistro medicamenta membrorum docendis. Quæ de Marcelli noto carmine de Medicina, quod alias Vindiciano adscribitur, intelligo.

Epithalamium Laurentii, quod sequitur, olim a Nic. Heinsio ex vetusto Claudiani codice bibliothecæ Ambrosianæ descriptum est, in quo legebatur post carmen ad Probinum inter Epigrammata Claudiani. Edidit autem P. Burmannus, et in Anthol. Lat. t. II, p. 633 proposuit, licet variis hiatibus mutilum, nec felici admodum Apolline conditum idem judicet. Inscripsit Burmannus Epithalamium *Laurentii*, tacito sponsæ nomine, quod tamen *Mariæ* fuisse, e versu 5 et 10 videtur intelligi. Igitur ipse apposui (1). Inferioris paullo ætatis et incultius carmen est, quam superius epithalamium. Caret etiam fabula et fictione poetica, quam in cæteris omnibus observamus, nisi forte hujus rei aliquid dictum est in principio carminis, quod deesse videtur, prioribus versibus abruptis. Cæterum ex eo genere epithala-

[redacted]

rum ad amorem et hilaritatem, intermixta eorum laude, constat; et *Allocutio sponsalis* vocari solet, quales breviores Imper. Gallieni, Aviti, et alius ignoti poetæ habemus, quas propterea ut affines huic Epithalamio pro appendice subjiciemus. Omnia subjecta adnotatione, quantum satis erit, illustrabimus, interjectis Burmanni, quæ rariores sunt, notis.

— Notandum obiter adlocutionem Aviti esse ad sponsam, quum Gallieni imperatoris sit ad sponsum et sponsam. Scriverius tamen in notis manuscriptis ad Senecæ Medeam, v. 106, notabat hanc quoque adlocutionem sponsalem esse, quæ ad solum sponsum caneretur. Ed.

XI.

PATRICII

EPITHALAMIUM AUSPICII ET AELLÆ.

VERE novo florebat humus, satus æthere sudo,
Imbre maritatum vegetabat spiritus orbem;
Ipsa quoque, ætheria deducta propagine, flamma
Visceribus suffusa cavis, nova germina largo
Urgebat gremio, reparans elementa calore:

1. *Vere novo.* A veris descriptione incipit, quia Veneris, quæ verno tempore maxime est efficax, singulare aliquod factum narrare vult, et nuptiæ Auspicii vere novo celebratæ videntur.

2. *Imbre maritatum.* Auctor Pervi- [redacted] Epimetro ad Pervigil. huj. operis t. II, p. 532 seqq. ED. — Verbum *maritat* eodem modo et de Zephyro usurpat Claud. Rapt. Pros. II, 88: « Ille novo madidantes nectare pennas Concutit, et glebas fecundo rore maritat ». — *Vegetabat spiritus or-* [redacted]

ınæ geminum numen, Cythereius ignis,
iter ipse parens, et Maiæ mobile pignus,
ıperie unanimi, secluso frigore tristi
ırni veteris, mundi per aperta nitebant;
ım Venus Idaliis comitata sororibus exit,
ssalicos visura lares, ubi florida Tempe
ɔetuis faciles conservant cultibus hortos.
Vatura comes lactenti feta papilla,
le venit vitale decus; prope Gratia blando
ıitu invergit florem nascentibus herbis.

irg. Georg. II, 330 : « Parnis ager, Zephyrique tepenris Laxant arva sinus ». Perıeris, 14 : « Ipsa surgentes de Favoni spiritu Urget in :nates », ubi vid. adnotata 516 huj. operis. Ed.

onæ geminum numen, Phœ- Luna : et deinceps cæteri nominantur.

ndi per aperta, per omne :ælum. Lactant. in Phœn. Postquam Phœbus equos in efudit Olympi ».

laliis comitata sororibus, i. e. s, quæ comites Veneris et , ut vocantur a Claud. Epilladii, v. 8. Nam, ne Gratias ligas, Gratia seorsum inter Veneris nominatur v. 14, adianus, ubi *Idalias sorores* t. Hon. v. 101 dicit, alias t, quam famulas huic Deæ intes.

aciles cultibus sunt fertiles, uram facile admittunt, fania proferunt. *Facilem fruram* dicit Claud. Laud. Ser. *facilem juvencis silvam*, quæ pascuis juvencorum, Olymaud. Hercul. v. 102. Contra *difficiles terræ*, pæne steriles, Virg. Georg. II, 179.

13. *Natura comes lactenti feta papilla*. Sic pingitur, quia omnium rerum parens et nutrix. Sic Ennodius initio Epithalamii : « Annus sole novo teneras dum format aristas, Natura in thalamis orbe tepente sedet » : sedet in thalamis quasi paritura. Sic Venerem procreatricem rerum auctor Pervigilii secundum lectiones Rivini describit vs. 14 : « Ipsa surgentes papillas de Favoni spiritu Turget in toros tepentes ». Datur autem Natura Veneri comes, « Hæc quoniam rerum naturam sola gubernat », ut ait Lucret. I, 22.

15. *Intuitu invergit florem*. Mira hæc phantasia est. Gratia quocumque vultum convertit, et blande adspicit, florem oris sui impertit herbis nascentibus. Tale est, quod de rosa prædicat auctor Pervigilii, v. 23, « Facta Cypris de cruore, deque Amoris osculis », et quod Virgil. Georg. II, 390, de Baccho : « Hinc omnis largo pubescit vinea fetu, Implentur vallesque cavæ, saltusque profundi, Et quocumque Deus circum caput egit honestum ». Cæterum Chloridem, sive Floram

Ante Deam tenui decurrit veste Voluptas,
Ostentans revocansque nitentia membra tegendc
Purpureas croceo suras evincta cothurno,
Speque sua major, nullaque imitanda figura.
Blanda manu implexam tenet hanc, ducitque can
Ætherias Siren iterabile carmen ad auras.
Ad juga blanda sedet, niveas moderata columba
Non satianda bonis, Divæ soror alma, Cupido:
Aliger obsequio stipat puer, agmen Amorum
Claudit agens choreas pictis exercitus armis.
Adrident late toto revolantia mundo

etiam in comitatu Veneris fuisse, ostendit versus 45.

16. *Voluptas.* Hæc comes Veneri additur secundum hæc Lucretii, II, 172: « Ipsaque deducit dux vitæ dia Voluptas, Ut res per Veneris blanditim secla propagent ».

17. *Ostentans revocansque*. i. e. mox ostentat aperta, mox retrahit tegitque. Tale est Reposiani, v. 101, de Venere: « Nunc vestes fluitare sinens, vix laxa retentat, Quum nec tota latet, nec tota enudat amorem ».

18. *Suras evincta cothurno:* ex Virg. Æn. I, 337: « Purpureoque

edidit Barthius, sed disting
« Divæ soror alma: Cupid
obsequio stipat puer agme
rum Claudit agens, etc. » B
Ego distinctionem Barthii
Cupido hic non est Amor,
nere feminino dicitur Divæ
soror, quod et apparet ex
descriptione, quum dicitur
tianda bonis: quod si *Cupido*
dus esset ad *Aliger puer*, *D*
ris nullum nomen exstaret,
puer, quo Amor satis de
supervacue esset Cupidini
tus. Hic aliger puer, p
Amorum, stipat Venerem,

[redacted]

Sidera, blandito dominam venerata sereno.
Ipsa levi residens curru, mitissima Divum,
Ventilat adflatu cælum, Zephyrisque remissis
Mulcet agros, lenique astris adremigat aura.
Protinus ut liquidum Phœbi jubar ore recussit,
Progressamque Deam docuere elementa favendo,
Lydia qui cedente reliquerat arva sorore,
Obvia pampineis Liber rapit agmina thyrsis.
Ditia Pactoli superat Peneius amnis
Munera, clarus aquis nitidum stagnantibus aurum.

Adventumque tuum; tibi suaves dædala tellus Submittit flores, tibi rident æquora ponti, Placatumque nitet diffuso lumine cælum ». Cæterum *revolantia* hic positum pro simplici *volantia*, ut infra versu 85. Verba composita pro simplicibus frequentari a poetis sequioris ævi, jam sæpius adnotavimus. Videatur superius carmen X, v. 3 et 32.

28. *Blandito.* Burmannus scribendum censet *blanditu*. Sed non opus est. *Blanditus* substantivum vix reperitur apud Latinos, et *blanditus* adject. pro grato et jucundo occurrit. Propert. IV, 6, 72: « Blanditæque fluunt per mea colla rosæ ». — *Serenum* pro serenitate Claudian. IV Cons. Hon. 183: « risitque tuo Natura sereno ».

29. *Ventilat adflatu*, i. e. leniter movet. Ut Propertius, IV, 3, 50: « Hanc Venus, ut vivat, ventilat ipsa facem ».

30. *Astris adremigat.* Utitur verbo aliquoties Florus, ut III, 7, 3: « Sic velificantes triumphantium in modum Cretes portibus suis adremigaverunt ».

31. *Ore recussit*, resplendere fecit, h. e. postquam in tantum processit Venus, ut Phœbi exorti jubar in ejus ore resplenderet. Nam infra, versu 54, auctor dicit, Venerem castra movisse primo mane, ante jubar exortum. Sed fortasse legendum est *ore recessit*, ut significetur, postquam pergendo et properando solem adversum post terga reliquit, ita ut hujus jubar ab ejus ore recederet.

33. *Lydia qui arva.* A Lydia procedit Bacchus, quia hæc quasi sedes Bacchi, cultu et orgiis ejus inprimis celebrata. Unde Claudian. IV Cons. Hon. 603: « In te pampineos transferret Lydia thyrsos ».

35. *Pactoli superat Peneius amnis.* Dicit, Peneum fluvium Thessaliæ, nunc plus auri fundere, quam Pactolum Lydiæ, quia Bacchus, qui Pactolum auriferum fecit, jam reliquit Lydiam et Thessaliam petiit. Contra Pactolum fingunt auro ditiorem fieri, quando in Lydiam rediit. Claud. Laud. Stil. III, 61: « Quæ sic aurifero Pactoli fonte tumescit Lydia, quum domitis apparuit Evius Indis ». In adventu et præsentia Deorum ditescere omnia et augeri opes terræ, jampridem notavimus ad Calpurn. IV, 106.

36. *Stagnantibus aurum*, stagni instar effundentibus. *Stagnare* acti-

Exsultant Dryadum faciles deliria Fauni,
Et Satyri, sub utroque Deo promptissima pubes
Corniger hos stimulis implet puer; æthera clang
Verberat, et crotalis responsant tympana pulsis.
Ecce pater pando recubans Silenus asello,
Cui lacer a summo pendebat cantharus armo,
Vina per os, hirtæque fluunt compendia barbæ;

ve rarum : fortasse *stillantibus* reponendum e Claudiano, Cons. Prob. 51 : « Quantum stagna Tagi rudibus stillantia venis Effluxere decus », ubi *effluxere* pariter usurpatum ut h. l. *stagnare*.—Vide notata ad Flori troch. I, 2, huj. op. nostri, t. II, p. 538. Ed.

37. *Dryadum faciles deliria Fauni*, h. e. quos delirare faciunt Nymphæ, et quos ludificant: qualem ludum describit Auson. Mos. v. 182 seqq. Calpurn. X, 55 seqq. Sic *Dryadum voluptas* dicitur Priapus in Petronii carm. quod supra hoc tomo dedimus, p. 301. *Faciles* dicuntur Fauni eodem sensu, quo alias Nymphæ. Virg. Ecl. III, 9; Propert. II, 34, 76; Nemes. Cyneg. 94.

38. *Sub utroque Deo*, Venere et Baccho. Hinc Calpurn. X, 56, de Satyris in Nymphas lascivientibus : « Et venerem jam vina movent ».

Plauto hausit auctor, qui « i fustibus, implere flagris » di Iul. III, 3, 6, et Casin. I, 1,

41. *Pando recubans Silenus* nempe temulentus et crapu vatus, fingitur Silenus magis cubare in asello, quam sede Ovid. Metam. IV, 26 : « Qui nex ferula titubantes ebria Sustinet, et pando non forti ret asello ». Idem, Art. Am. seqq. « Ebrius ecce senex Silenus asello Vix sedet, et continet arcte jubas » : cæte loci brevitatis caussa non tr bimus, quæ, ut Burmannus vat, egregie illustrantur ex monumento, in quo temule lenus ex asino delapsus, a et Bacchis in eum repositus vatus conspicitur, apud Do Inscript. Cl. I, pag. 29, tab Murator. t. I, p. 104.

E numero comitum Veneris vestigat, et olim
Captus amore petit festino Chlorida voto.
Nympha retrocedens, dum spes alit, inque furentem
Blanda micans oculis, refugit pede: libera lusu
Turba favet, totoque fremit petulantia cœtu.
Hic subito volitans sparsas rumore per umbras
Fama movet mentes, incertaque murmura portat,
Orta dehinc largo narratur fabula motu.
Non videt auctorem, sed sentit quisque, refertque,
Atque audisse putat, nec primus in agmine toto est;
Mane sub Eoo, dum Divæ castra moventur,

rorum potantium immoderatos haustus describit: « at potis saliens liquor ore resultat, Spumeus inque humeros et pectora diffluit humor ».

44. *Vestigat*, turbam omnem et vestigia lustrans inquirit, ut Virg. Æn. XII, 466, « solum densa in caligine Turnum Vestigat lustrans ».

45. *Festino Chlorida voto*. Sic scripsi ex evidenti et necessaria emendatione vitiosæ lectionis, quam e scheda veteri Barthius dedit, « festina, Chlorida, vato ».

47. *Libera lusu Turba favet*. Calpurn. X, 55: « Omnia ludus habet; cantusque, chorosque licentes Et venerem jam vina movent ».

49. *Sparsas rumore per umbras*: lege *sparso rumore per urbes* vel *auras*. Burm. Sed *umbras* rectum est, quia obscurum rumoris progressum notat. Sic Val. Flaccus, II, 116: « Famamque vagam vestigat in umbra ». Et apertius Virgilius de Fama, Æn. IV, 184: « Nocte volat cæli medio terræque, per umbram Stridens ».

51. *Largo narratur fabula motu*. An fortasse *fatu* legendum, hoc est, multorum sermone? Sed præstat *motu*, ut significetur, largius promoveri famam, pluresque agere et movere ad narrandum. Simile hoc illi Virgiliano de Fama, Æn. IV, 174, « vires acquirit eundo ». Et Val. Flaccus in ejusdem descriptione, lib. II, 121: « audentem primi spernuntque foventque; Mox omnes agit, et motis quatit oppida linguis ».

52. *Non videt auctorem*. Videtur hoc expressisse ex illo Martialis, VII, 6, 3: « Certus abest auctor, sed vox hoc nuntiat omnis; Credo tibi, verum dicere, Fama, soles ». *Auctorem* pro nuntio vel indice dici docet Burmannus ad Ovid. Met. VII, 824. Similiter Claudian. Bell. Get. 450: « Ipso Roma die, nec adhuc ostenditur auctor, Personuit venisse ducem ». Ed.

53. *Atque audisse putat*. Sic Statius, Theb. II, 261: « In regem conversi omnes formidine prima, Mox audisse negant, cunctos tamen omina rerum Dira movent, variisque metum sermonibus augent ».

54. *Dum Divæ castra moventur*. Hoc de castris eleganter poni solet de migratione et mutatione loci.

Elapsum pennis, et inobservata ferentem
Per liquidas Hymenæum auras vestigia, Romæ
Advertisse pedem, subitoque redire tumultu.
Ipse aderat, pompamque trahens, victosque jugali
Quos inconsulta conjunxerat arte Diona,
Auspicium juvenem, atque æquævæ pectus Aellæ.
Illos prima patrum, generosæ stirpis alumnos
Nobilitas tota pridem celebraverat urbe,
Et species, morumque opulentia compta nitore;
Nec semel Arcitenens tentarat spicula castis
Indere pectoribus, matris molimine magno.
Olli florebant studiis Helicone potito,
Nec chorus Aonidum, nec sanctæ Palladis ardor,

Propert. IV, 8, 28 : « Mutato volui castra movere toro ». Mart. V, 14, 1 : « Sedere primo solitus in gradu semper, Tunc quum liceret occupare, Nanneius; Bis excitatus terque transtulit castra ». Cf. Lucilii Ætn. v. 607. Ed.

55. *Inobservata ferentem*. Ovidius *taciturna vestigia* dicit Fast. I, 425: « vestigia furtim Suspenso digitis fert taciturna gradu ».

58. *Victosque jugali*. Scribe *vinctosque*, et v. seq. *Dione*. Burm.

61. *Illos prima patrum Nobilitas*. Indicat eos e patriciorum genere superas morum nobilitate genus ».

64. *Arcitenens*, Cupido.

65. *Matris molimine magno*, hoc est, quamvis mater, sc. Venus, multa magnaque moliretur, magnam curam adhiberet.

66. *Studiis Helicone potito*. Burmannus emendandum putat *politi*: sed, nisi hoc vitium typorum est, scribendum potius est *potiti*. Sic *monte Helicone potiri* dixit Ovid. Met. V, 254. In Helicone versari dicuntur, qui studiis vacant. Propert. III, 5, 19: « Me juvat in prima coluisse Helicona juventa, Musarum-

Nec pater ipse jugi cuiquam majore favebat
Ingenio; par cura animo; labor otia nescit
Improbus, atque aliis urit præcordia flammis
Gloria; ab excelsa laus intemerabilis arce
Monstrat iter, quo celsa petunt fastigia rerum
Semideæ mentes, puro stirps prosata cælo.
At teneros ævi, nec adhuc puerile sonantes
A primis fausto sociarunt omine cunis

pert. I, 2, 27 et 30 : « Quum tibi præsertim Phœbus sua carmina donet, ... Omnia quæque Venus, quæque Minerva probat ».

68. *Nec pater ipse jugi*, nempe Apollo Heliconis præses.

69. *Par cura animo*, utrique pari studio tenentur.

71. *Ab excelsa laus intemerabilis arce*. Laus vel gloria, ex arduis sublimibusque rebus capienda, quasi excelsa in arce habitat, eoque animos excelsiores ejus gloriæ cupidos, ad sublimes quosque honores et celsa rerum fastigia adspirare facit. Hinc sapientiæ non modo, cujus studium arduum est, sed et animis ejus studiosis hanc excelsitatem atque arcem tribuunt. Lucret. II, 7 : « Sed nil dulcius est, bene quam munita tenere Edita doctrina sapientum templa serena ; Despicere unde queas alios, etc. » Pap. Statius, Silv. II, 2, 131 : « celsa tu mentis ab arce Despicis errantes, humanaque gaudia rides ». — Philosophiæ vel sapientiæ sedem dari solere in colle vel excelsa arce, pluribus e locis Virg. in Ciri, et Silii Ital. XV, 101, probat Jo. Schrad. Emendat. c. 3, p. 49. Ed. — Burmanno videtur *excelsa arce* et *celsa petunt* absurde conjungi : mavult itaque scripsisse auctorem, « ad ætheriam laus intemerabilis arcem Monstrat iter, quo celsa petunt, etc ». Sed *iter ad ætheriam arcem* superfluum erat dicere, quum mox *iter ad fastigia rerum* vellet.

72. *Celsa petunt fastigia rerum*, summos honores et præfecturas in re publica. Claudian. Epith. Pallad. 66 : « Per cunctos iit ille gradus, aulæque labores Emensus, tenuit summæ fastigia sedis ».

73. *Semideæ mentes*, sublimes animæ, ut vocantur a Virgilio, Æn. VI, 720, et Calpurn. VIII, 39, Semideis similes. De iis, qui proprie sic vocantur, Lucanus, IX, 6 : « Quodque patet terras inter, lunæque meatus, Semidei manes habitant ». Illud *puro stirps prosata cælo* ad mentem Virgilii dixit, qui Æn. VI, 730 : « Igneus est illis vigor et cælestis origo ». — Propius ad auctorem accedit Rutilius, Numat. lib. I, 9 : « Semina virtutum demissa et tradita cælo Non potuere aliis dignius esse locis ». Ed.

75. *Fausto sociarunt omine*, nuptialibus auspiciis, ut Virgil. Æn. I, 349 : « Cui pater intactam dederat, primisque jugarat Ominibus ». — Adluditur ad morem veterum Romanorum, qui nihil, nisi captis auguriis, faciebant, et nuptias præcipue auspiciis nuncupabant. Ed.

Solliciti longa de posteritate parentes:
Hinc puer elusa juga Calliopeius illis
Nexuerat domina, lætamque ferebat ad aulam
Luctantes rapiens juvenes, immane tropæum.
Indignata tamen risit Dea, nec tibi tantum
Sæpe licere velis, nimium studiose pudoris,
Maternos nimium, puer, amplexate rigores.
Protinus instaurant pompæ genialis honorem,
Deflectuntque viam, pelagoque advertere certant.
Ales at e medio revolans Concordia cœtu

77. *Juga Calliopeius illis*: forte castigandum, « Hinc puer elusa juga jam Cythereius illis Nexuerat domina ». BURM. — At rectum est *Calliopeius*, neque Cupido hic significatur, sed Hymenæus, qui Calliopes filius perhibetur. *Musa genitum* dicit Claud. Epith. Pall. 31, et Martianus Capella in primo. Bacchi filium Seneca in Medea, v. 110, Uraniæ Catullus in Epithal. Manl. v. 2, Terpsichoræ Proclus in Chrestom. pag. 10 Schott. Clius filium alii: Calliopes et Apollinis filium ab Asclepiade dictum, nescio ubi, Schottus ad Proclum monet. Cujus sententiæ noster poeta est. — *Juga nexuerat*, connubium junxerat. Item 93: « Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis, Tuque, puerque tuus, etc. »

81. *Licere velis*: ita scripsi pro *velit*, quod in editis est, quomodo et Burmannus corrigere jubet.

82. *Amplexate rigores*, severos castosque mores, a luxuria, mollitie, lascivia alienos; ut Claudiani Cons. Prob. 41: « sed mens circumflua luxu Noverat intactum vitio servare rigorem ». Tali more credebatur esse Calliope, quæ heroum regumque gesta et fortia facta dicebatur canere, non amores et lusus.

84. *Pelagoque advertere*. Puto mare Hadriaticum intelligi. Nam Venerem ante dixit auctor e Lydia

[redacted]

Jungere nunc dextras; nunc oscula pangere mandat,
Primaque perpetuis mysteria tradere curis.
Ipsa pharetratos urget dea Pronuba fratres
Sancta Fides, flectant choreas ad mœnia Romæ,
Et patrios læto repetant rumore penates;
Unde ante ora suorum, et avitæ in sedibus aulæ,
Testentur fixum fœdus, thalamumque coronent.

86. *Jungere nunc dextras.* Ipsum fœdus conjugale extemplo Concordia et sancta Fides, tamquam Pronuba, sanciunt junctione dextrarum, mutuaque sponsione et osculo: pompam solennem et ritum nuptiarum, et hymenæum canendum differunt, Romæ ab universo comitatu Veneris peragenda. Pariter Statius, Epithal. Stellæ, 239, in pangendo connubio nominat Junonem Pronubam, et Concordiam: « dat Juno verenda Vincula, et insignes geminat Concordia tædas ». Obiter noto ad hunc locum, *geminare tædas* idem esse, ac quod Claudian. de Nupt. Hon. 203, dicit, « Tu geminas, Concordia, necte coronas ». Nempe ex duabus virgulis, quas Statius tædas appellat, coronæ texebantur in nuptiis, ut symbolum essent conjugii. *Tædas* autem de corona itidem usurpavit Calpurn. II, 29: « Et mea frondenti circumdat tempora tæda ». — Eadem ratione interpretanda est *duplex corona* apud Valer. Flaccum, VIII, 235: « ipsa suam duplicem Cytherea coronam Donat »; quem locum adhuc majori luce perfundendum aliis reliquit Burmannus. Sed Heynius ad Virg. Æn. I, 655, *duplicem coronam* Valerii Flacci intelligit de duplici materia, auro et gemmis, eumque dicit Virgilium imitatum esse, qui dicto loco habet *duplicem gemmis auroque coronam.* Ed.

87. *Primaque perpetuis mysteria tradere curis,* h. e. initiare futuro matrimonio, et primis arcani amoris sensibus imbuere, ut inde conjuges perpetuas vitæ communiter agendæ curas suscipiant.

92. *Thalamumque coronent.* Inter præcipuos nuptiarum Veterum ritus videtur esse thalami exstructio et exornatio. Quæ quia fiebat instar tentorii, velis pictis et florum sertis, tectum thalami et columnas illud sustinentes ambientibus, id *thalamum coronare* dicebatur. Hoc describere amplius videtur Claud. de Nupt. Hon. 211 seqq. « Pars infecta croco velamina lutea Serum Pandite..... Ast alii thalamum docto componite textu. Stamine gemmato picturatisque columnis Ædificetur apex ». Idem Claud. Laud. Stilich. I, 5, « calida thalami serta » nominat. Plura de thalamo novorum nuptorum collegit Barthius ad Stat. Thebaid. VIII, 607.

XII.

INCERTI

EPITHALAMIUM LAURENTII ET MARIÆ.

Inprimis te, sponse, precor, patiare canentem,
Tuque, puella, magis tacito mihi carmine parcas.
Scimus enim, scimus vobis nunc carmina nostra
Doctiloquique etiam linguam solidare Maronis.
Sed breviter strictimque duos dicemus amantes.
Maria... plus quærat... pauca loquemur.

2. *Tacito mihi carmine parcas*. Legendum videtur *crimine*, h. e. parcas vel ignoscas mihi, reticendo vel indulgendo, si quid admisero, quod criminari possis.

4. *Doctiloqui*. Hoc nomen de poe- [redacted]

linguæ Romanæ scientiam. Pro adquirere, constituere, sustinere, vel alere verbum *solidare* usurpant seriores scriptores, ut Cassiodorus Variar. III, epist. 51: « Menstrua eum duximus largitate solidandum ».

[redacted]

Principio, generis simili vos stirpe creatos
Florenti Florique patris sat nomina produnt,
Matribus et pariter respondet fetus uterque.
Nam decuit Mariam sapientem fundere...
Calliopenque simul juvenem proferre...
O similes, multumque pares! te prima juventus
Insignem vegetumque tenet............
Florigenas plenaque decens lanugine malas
Mollia votifero dempsisti vellera ferro,
Egregio fulges cultu, totusque decorus,
Et facie mores, patriamque ex nomine pandens.
Nam quæ primates quondam genuere Latinos,
Antiquæque urbi proprium tribuere vocamen,
Dant tibi, Laurenti, Laurentes nomina Nymphæ.

8. *Sat nomina prodet:* ita in MS, sed legendum *produnt*. BURM.

10. *Sapientem fundere.....* Forte excidit *matrem*, et versu sequenti *proferre sub auras*. BURM. Post verbum *fundere* excidit nomen proprium matris Mariæ, sponsæ, quod significationem aliquam sapientiæ, doctrinæ, virtutis habebat, quodque conjectura restitui nequit. In versu sequente vix dubito excidisse vocem *disertum*, aut aliquid simile. Nam ait, matrem sponsi Calliopen nominari, ideoque dignum ea matre filium esse juvenem disertum, cujus eloquentiam mox laudat v. 23 seqq. Musarum nomina sæpe mulierculis imposita a Romanis, observat et exemplis probat Barthius ad Stat. Theb. IV, 34.

14. *Florigenas* dicit *malas* novo vocabulo, quasi florem gignentes, quia prima barba flos juventæ dicitur. —Vid. notata nostra ad Calpurn. II, 86 et 89, et ad Saleii Bassi v. 248.

15. *Mollia votifero dempsisti.* Elegans satis descriptio lanuginis, seu barbæ mollioris, primum detonsæ *ferro votifero*, quia illo die, quo lanuginem deponebant juvenes, seu candidior tondenti barba cadebat, vota laribus domesticis fiebant, et, ut dicit Juvenalis, « plena domus libis genialibus » erat: quem ritum illustravit Lipsius ad Tac. Annal. XIV, in Excursu B docti interpretis ad Suet. Ner. cap. 12, et ad Petron. cap. 29; ut hic *votiferum ferrum*, ita *votigeri ignes* infra v. 60. BURM.

20. *Dant tibi, Laurenti, Laurentes nomina Nymphæ.* Respicit illa Virgilii, Æn. VII, 59-63: « Laurus erat tecti medio in penetralibus altis... Quam pater inventam, primas quum conderet arces, Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus, Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis »; ubi Servius: « Latinus post mortem Lavini, quum Lavinium amplificaret, ab inventa lauro, Laurolavinium id appellavit ». BURM. — Pro

Quid memorem mores juvenili in corde seniles,
Atque Italum ingenium Romana fervere lingua?
Tu fora, tu leges celebras, sanctumque tribunal,
Promptaque impavidus tu suetus dicere dextra:
Te insontes palmam semper tribuere patrono;
Te contra adstantem semper timuere nocentes.
Prorsus habes juvenis totum quod Tullius auctor
Caussidicos retinere jubet: nam fultus utroque,
Vir bonus es nimium . . . .
  Ad te non breviter, nam sic te velle putamus,
Verba, puella, feram: pulchro formosa colore,
Lilia ceu niteant rutilis commixta rosetis,

nomine legendum est *nomina*. Laurentes Nymphæ dant tibi, Laurenti, nomina. Sed ad hanc sententiam auctoris illustrandam magis apti sunt versus Virg. Æn. VII, 45 sq. « Rex arva Latinus et urbes Jam senior longa placidas in pace regebat. Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica Accipimus ».

21. *Mores juvenili in corde seniles.* Spurinna, Od. I, 7, « senium mentis compositæ » vocat; Claudianus « animum senilem », de Cons. Prob. 154, « Sed gravibus curis animum sortita senilem Ignea longævo frenatur corde juventus ».

dicitque tibi tua pagina: fur es ». Spurinna, IV, 4, « Sta contra assiduo pede ».

28. *Caussidicos retinere jubet.* Manifeste respicit celebrem illam finitionem oratoris, a Quintiliano, lib. XII, 1, multum laudatam atque defensam, qua dicebatur esse *vir bonus, dicendi peritus.* Quam licet primum auctorem M. Catonem, non Ciceronem, habuerit, teste eodem Fabio l. c. et Plinio, Epist. IV, 7, 5, noster tamen auctor Ciceroni tribuit, sive memoria falsus, sive quod Ciceronem idem sentire et sæpius inculcare, ut de Orat. II, 20, et

[redacted]

Sic rubor et candor pingunt tibi, florida, vultus.
Denique miramur, quid colla monilia gestent,
Ex humeris frustra phaleras imponis eburnas.
Nam tibi non gemmæ, sed tu das lumina gemmis;
Atque alias comit, per te componitur aurum.
............scriptique tenax veloxque legendi
............talis fueris præsaga mariti,
.....Musæa tuis insedit cura medullis.
Nec minus in propriis studium: nam vellera lanæ
Textilibus calathis semper traxere perita,

v. 12, Incerti ad Lydiam, quod dedimus huj. op. t. II, p. 454. Ed.

33. *Sic rubor et candor.* Post hunc versum nonnulla excidisse videntur; quod suadent præcedentia *Ad te non breviter,* etc. et tamen vix formam sponsæ laudare aggressus, mox subjungit intempestive: *Denique miramur,* etc. Burm.

34. *Quid collà monilia gestent.* In hanc sententiam Arborius ad nympham nimis cultam, v. 17: « Incendunt niveum lunata monilia collum: Nec collum simplex dedecuisse potest ».

35. *Phaleras imponis eburnas.* Non dubito, quin legendum sit, « Atque humeris frustra phaleras imponis eburnis ». Non enim phaleræ eburnæ, sed humeri eburni dici possunt, ut *eburnea colla* apud Ovid. Metam. III, 422, et *cervix eburnea* Her. XX, 57: *phaleræ* hoc loco pro gemmis, margaritis et mundo muliebri ponuntur, plane insolenter: neque id vocabulum ab aliis sic usurpatum memini.

36. *Sed tu das lumina gemmis.* Similiter Arborius, v. 23: « Dic, teretes digitos quare annulus et lapis ambit, Quum teretes digiti dent pretium lapidi ».

37. *Per te componitur aurum*, i. e. ornatur et honestatur, quo sensu verbum componere a sequioribus usurpari notavi ad Arborii elegiam, huj. op. t. II, p. 271. Ed.

38. *Scriptique tenax.* Laudare jam Mariam videtur ut eruditam et studiosam literarum. Unde lacunæ horum versuum sic expleri possunt: « Præterea es scriptique tenax, veloxque legendi, Et tamquam talis fueris præsaga mariti, Jam Musæa tuis insedit cura medullis ».

40. *Musæa cura*, amor Musarum, studium literarum. *Musæus* pro eo, qui a Musis est, vel ad Musas pertinet, inferioris latinitatis vox.

41. *Nec minus in propriis*, h. e. in rebus vel artibus, quæ feminarum sunt propriæ, e. g. in lanificio et textura.

42. *Textilibus calathis semper traxere perita.* Pro corrupto *traxere* cl. Burmannus reponendum censet *semper trahis arte perita.* Ego vero malo *tractare perita*, i. e. quæ perita es tractare lanam calathis. *Calathus* est vas vimineum, quo feminæ lanam facientes pensa reponere, tractare, portare solebant. Ovid. Her. IX, 73: « Inter Ioniacas calathum tenuisse puellas ». Tibullus *quasil-*

Inque globos veteres coeuntia vellera pensa,
Compositas tenui suspendis stamine telas.
Quas quum multiplici * f*narunt licia gressu,
Traxeris et digitis tum mollia fila gemellis,

lum vocat IV, 10, 3; et Propert. IV, 7, 41: « Et graviora rependit iniquis pensa quasillis ». Burmannus τῷ *textilibus* non incommode *rasilibus* substituendum putat ex Ovidio, Her. IX, 76, « Rasilibus calathis imposuisse manum ». Sed cui bono? — Apposite et clare Catullus in Epithal. Pel.Voss. p. 186: « Ante pedes autem candentis mollia lanæ Vellera virgati custodibant calathisci ». Ed.

43. *Inque globos veteres coeuntia vellera pensa*. Reponendum forsitan « Inque globos teretes versans coeuntia pensa ». Vellera enim inconcinne repetuntur, et *versare* aptum rei verbum est. Sic Nasoni Epist. XIX, 37: « Tortaque versato ducentes stamina fuso »; et Met. VI, 22, « Sive levi teretem versabat pollice fusum ». Burm. — In *teretes* pro *veteres* libenter adsentio Burmanno, reliqua audacius mutata sunt. Ego simpliciter pro nomine *vellera* verbum *vellere* repono, i. e. carpere vel trahere pensa: aut si *multiplici gressu* emendandum *nexu*, quia sursum versum texebant stantes, unde versu præcedente *suspendis stamine telas*; et *pendula tela* Ovidio, Epist. I, 10: quem texendi modum egregie illustravit Salmas. ad Vopisci Aurelian. cap. 46. Burm. — Falli Burmannus videtur, qui versum hunc de modo sursum versum texendi, et spatha telam percutiendi, accipit. Præcedentia verba *suspendis stamine telas* indicare videntur, auctorem de recentiore texturæ ratione loqui, qua tela a sedentibus texebatur et pectine feriebatur, ac subtemen deorsum trudebatur. Inde hoc versu multo facilius et scripturæ aptius lego *multiplici frenarunt licia gressu*, h. e. licia, quibus subtemen intelligit, adnexa telæ, vel radio immissa implicarunt, vinxerunt stamina, *gressu multiplici*, i. e. progrediendo inter plura stamina. Hinc *radio percurrens telas* dicit Ovid. Fast. III, 819. Utramque texendi formam descripsit, et exemplo picturæ, ex anti-

[redacted]

Serica Arachneo densentur pectine texta,
Subtilisque seges radio stridente resultat.
Sed jam sufficiat de magnis pauca loquutum;
Non sinit hoc tempus totas effundere vires.
Quin magis, o pueri, vosque exaudite, puellæ,
Quos optare pares thalamos, tædasque jugales
Sensibus ex imis suspiria ducta fatentur.
Consertas prensate manus, magnumque per orbem
Dextra liget lævam, festos celebrate hymenæos,
Ac modulante melo, pariter cæso pavimento,

pollice fusa ». *Ducere* autem et *deducere* propria hac in re verba, de lana ex fuso vel colu in longum tracta et extensa. Sic Tibull. Eleg. I, 3, 86, « Deducat plena stamina longa colu »; et Eleg. III, 3, 36, « tristesque sorores Stamina quæ ducunt, quæque futura canunt ». Burm.

47. *Serica Arachneo densentur pectine texta*. Burmannus conjicit *densantur*. *Pecten* qui fuerit, Gesnerus explicat ad verba Claudiani, in Eutrop. II, 381, « doctissimus artis Quondam lanificæ, moderator pectinis unci ». Intelligo, inquit, illud instrumentum, quod mille parvos ex aciculis uncos tabulæ adfixos habet, inter quos tractæ lanæ explicantur, distribuunturque in paginas æquabiliter. De lanificio et textura non alius explicatior locus exstat, quam hic noster. Qui tamen totus expressus videtur ad exemplar loci Ovidiani, quo tela ab Arachne pertexta narratur, Metam. VI, 55 seq. Unde et *Arachneum pectinem* appellat Noster. Locus iste, ut imitatio appareat, hic apponendus est, « Tela jugo vincta est: stamen secernit arundo: Inseritur medium radiis subtemen acutis; Quod digiti expediunt, atque inter stamina ductum Percusso feriunt insecti pectine dentes ».

48. *Subtilisque seges*, series subtilium dentium pectinis, quibus fila feriuntur. Sic *segetem ahenam* junctarum seriem tibiarum in organo hydraulico vocat Claud. de Cons. Mall. v. 316.

49. *De magnis pauca*, fortasse *de multis*.

53. *Suspiria ducta fatentur*. Sic de Honorio Claudianus, Nupt. Hon. 3: « Nec novus unde color, nec quid suspiria vellent Noverat incipiens, et adhuc ignarus amandi ».

54. *Magnumque per orbem*, magno orbe vel circulo facto, ad choreas ducendas, sive longo circuitu ad aram procedentes. Ed.

56. *Ac modulante melos pariter cæsoque* * *pavinto Compede vox resonet*. Locum hunc mendosum sic constituendum opinor: « Ac modulante melo, pariter cæso pavimento, cum pede vox resonet »: ut saltationi cantum addat; et *cæso pavimento*, neglecta secundæ syllabæ, quæ longa est, quantitate dixerit; nisi propterea vocem contraxerit, et *cæsoque pavento* pro *pavimento* posuerit, cujus tamen exemplum apud similis

Cum pede vox resonet, persultent atria larga,
Quæ virides cingunt hederæ, laurique coronant,
Votigerique ignes, stellantia lumina, complent.
Tympana, chorda simul, symphonia, tibia, buxus,
Cymbala, bambalium, cornus et fistula, sistrum,
Quæque pererratas inspirant carmina voces,
Humida folligeris exclamant organa vocis.
Surge, age jam, juvenis, dextram complectere sponsæ,
Tuque, puella, caput niveo velamine tecta,
Non cunctante gradu gressum comitare mariti.
Tuque etiam paucis monearis, Pronuba, verbis,
Quum fuerit ventum ad thalamos, primumque cubile,
Sit tibi cura ingens innoxia reddere membra

ætatis scriptores desidero.—*Cædere pavimentum* est *terram pavire*, seu pede saltanti percutere, quod *pede libero pulsare terram* Horatio dicitur. — Dein *modulante melo*, casu sexto, ævi inferioris scriptoribus frequens esse docet Buchnerus ad Venantii carmen de Resurr. Christi, v. 30; possis etiam *modulante chely*. Burm.

59. *Votigeri ignes*, qui vota et bona omina significant. — *Stellantia lumina*, quæ instar diversarum stellarum lucent, *complent*, penitus illustrant, atria. In nuptiis illu-

in *carmine* censeo, ut describat *organa*, quæ *voces inspirant pererratas carmine*, h. e. voces, quæ pererrante digito, et plectra quasi carminatione aliqua perstringente, excitantur. Conferendus est locus Claudiani de eodem agens, Cons. Mall. 316: « Innumeras voces segetis moderatus ahenæ, Intonat erranti digito ».

63. *Humida folligeris*. Sic corrigo pro *Huïa*, quod Wernsdorf. et alii dant; quamvis putet Wernsd. *Huia* si recte scriptum sit, fictum esse vocabulum, quod flatum atque so-

[redacted]

Virginis, ut totum quod possit lædere demas.
Nullum sit capiti, quo crinis comitur, aurum,
Nec collo jaceant, nisi quæ sunt lævia fila,
Annulus et digitis tollatur mollibus asper,
Ac niveos auro propera spoliare lacertos;
Ne, dum... atque oscula dulcia jactant,
Exercentque toris Veneris luctamen anhelum,
Cuncta per amplexus fœdentur membra mariti,
Atque invita viri maculet, quæ diligit, ora.
Ite pares: tandemque toro recubate potito.
Mellea tunc roseis hærescant basia labris.
. . . .
Dextera cervicem niveam subjecta retentet,
Stringentesque simul constringat læva papillas.
Vivite felices, quam longaque carpite sæcla:
Vivite concordes, donec premat una senectus,
Multorumque onerent natorum jura nepotes.

70. *Ut totum, quod possit lædere.* *Totum* pro omni positum more inferioris ætatis. Vid. not. ad Porphyr. Organ. v. 10.

75. *Nec dum... atque oscula:* suppleri posset, *Nec, dum mille jocos atque oscula.* Burm. — Sed legendum est *Ne, dum.*

76. *Exercentque toris Veneris.* Tale est, quod Catullus in Epithalamio, sponsis adclamat: « Munere assiduo valentem Exercete juventam ». — *Luctamen* appellat, ut verbo *luctari* sæpe eadem de re utuntur poetæ. Videatur Propert. II, 1, 13, et II, 15, 5.

80. *Hærescant basia labris.* Propert. II, 15, 10: « quantum Oscula sunt labris nostra morata tuis ».

82. *Stringentes papillæ.* Quid sibi velint, non video, quum eædem constringendæ dicantur manu. Igitur reponendum pro eo *Turgentes, lactantes*, aut aliud simile vocabulum poetis usitatum; nisi potius *Stringentis* legendum, nempe viri puellam amplexantis, ut dicitur a Maximiano, in Eleg. V, v. 31: « Urebar teneros adstringere fortiter artus ».

83. *Vivite felices.* Formula faustæ adclamationis. Ed. — *Longaque carpite sæcla.* Sic et Statius conjugibus precatur, Silv. II, 2, 145, « ite per annos Sæculaque ».

84. *Donec premat una senectus:* nempe ambos una. Sic Tibull. I, 6, 86: « nos, Delia, amoris Exemplum cana stemus uterque coma ».

85. *Multorumque onerent,* hoc est, accumulent, vel super multos liberos accedant nepotes, qui paria cum istis jura habeant.

FRAGMENTA

EPITHALAMIORUM VETERUM,

SIVE

ADLOCUTIONES SPONSALES,

QUÆ SEORSUM EXSTANT *.

I. GALLIENI IMP. ADLOCUTIO AD SPONSOS.

ITE, agite, o juvenes; et desudate medullis
Omnibus inter vos : non murmura vestra columbæ,

* In plerisque epithalamiis Veterum exstant adlocutiones vel adhortationes ad sponsum sponsamve, quæ vel hymenæi nomine inseruntur, vel ut dicta Pronubæ, aut ipsius Veneris, fœdus conjugale sancientis, referuntur. Qualis inprimis est, quæ in Claudiani Epithalamio Pall. et Celer. v. 130 seqq. legitur, [redacted]

1. *Ite, agite, o juvenes.* Ita edidi ex Bineto, pag. 8, qui duobus versibus auctius exhibuit, quam legitur apud Trebellium in Gallienis, cap. 11, et in Catalectis Scaligeri, lib. I, pag. 205; ubi etiam in initio habetur, « Ite, agite, o pueri, pariter sudate, etc. » quod exponit Eustath. Swartius, Analect. lib. I, [redacted]

ıchia non hederæ, non vincant oscula conchæ.
dite, sed vigiles nolite exstinguere lychnos:
ıııia nocte vident, nil cras meminere lucernæ.

ribendum arbitratur *Omni- ı vos*, cui conjecturam illam, ıma alia, sublegit Swartius. — *Non murmura vestra co-* Sic Claudian. in Fescenn. : « Et murmur querula blan- te Linguis assidue reddite ». Frequens hæc ad colum- oscula et murmurationes al- ɩetis. Unde *columbari* et *co- n dare basia* dicebant.—Vide tavimus ad Lyricum VIII, peris t. II, pag. 454. Ed.— addimus tantum locum Se- Epist. cxiv : « Quid si quis cirro crispatæ, et labris atur ». ·
ıachia non hederæ. Et hoc ɩs. Claud. l. c. vs. 18 : « Tam manibus nectite vincula, frondens hedera stringitur ; ». Catullus in Epithalamio . 33 : « Mentem amore re- s, Ut tenax hedera hac et ɔrem implicat errans » ; et Carm. I, 36, 20 : « Nec s novo Divelletur adultero s hederis ambitiosior ». — *conchæ*. Dum conchis adsi- ɔscula labris inhærentia, et impressa, instar morsus, at, de quibus superius Epi- ium, v. 81 ; siquidem Plin. , cap. 37, seu 61, conchas *mordacesque* appellat, simi- ɛ ostrea describit Ausonius, .X, 6, « Quæ testis concreta u saxa cohærent ». — Vid. ıp. t. I, p. 284. Ed. — Huc igitur pertinent, quas Plautus in Pseud. I, 1, 65, « teneris labellis molles morsiunculas » nominat, et Catullus indicat Carm. VIII, « Quem basiabis? cui labella mordebis? »

4. *Sed vigiles nolite exstinguere lychnos*. Intelligenda hæc de lucerna amoris conscia, de qua Propert. II, 15, 3 : « Quam multa apposita narramus verba lucerna? » — *Vigiles lychnos* vocat, ut « vigiles lucernas » Horat. Carm. III, 8 ; et « pervigiles tibias » Claudian. in Fescenn. 43. Pari modo « vivas lucernas » idem Horatius, et « animam lucernæ » dixit Varro in locis apud Heins. ad Claud. Rapt. Pros. III, 386. Burm. —Sed *vigiles* et *vivas* lucernas satis explicavimus ad Statii Lyricum, v. 13, huj. operis t. II, p. 419. Ed.

5. *Omnia nocte vident*. Swartius hæc cum nota interrogationis legebat, ut verba sint novorum et timidorum sponsorum, quibus ut animos adderet, Gallienus respondet, « Nil cras meminere lucernæ ». Burmann. Tale est, quod apud Martialem XIV, 39, lucerna cubicularia loquitur : « Dulcis conscia lectuli lucerna, Quidquid vis, facias licet, tacebo ». — Hæc intelligenda videntur de lucerna amoris conscia, ad quam solebant ἐν δωματίοισιν experiri Ἀφροδίτης τρόπους, ut dicit Aristoph. in Eccles. v. 8. Apposite Propertius, El. II, 12, 7, et seqq. Plura de lucernæ usu ad nocturnum opus vide apud Gonsal. ad Petron. cap. 30, p. 109. Ed.

II. AVITI* ADLOCUTIO SPONSALIS.

LINEA constricto de pectore vincula solve,
Et domino te crede tuo : ne candida lædas
Unguibus ora vide, vel ne contacta repugnes.
Est in nocte timor, non est in nocte periclum :
Nec volo contendas; vinces, quum vicerit ille.

* AVITI. Hanc ex schedis Salmasianis et Divionensibus præcedenti Gallieni Adlocutioni sponsali conjunctam edimus, ita ut jam producta fuerat a Salmasio ad Trebellii Poll. Gallien. cap. XI : ex quo etiam exhibet Opitius in Var. lect. cap. 8, qui Avitum hunc putat Gallonium Avitum dictum, ejusque hoc ipsum Epithalamium inter centum illa epithalamia fuisse, quæ Trebellius cantata testatur, quum Gallienus fratrum suorum filios conjugaret. BURM. — Gallonium Avitum, legatum Thraciarum sub Aureliano, memorat Fl. Vopiscus in Bonoso. Sed hic Avitus fortasse est Alcimus, cujus duo similia, id est, amatoria epigrammata exstant in Burmanni Anthol. Lat. lib. III, [redacted]

densi cod. *candita ledas Huncuibus hora :* neque melius edidit Salmasius, *In quibus ora ;* quod nimis supine sequutus est Almelov. in Epigr. vet. pag. 15. Optime in schedis Divionens. *ne candida lædas Unguibus ora, vide,* ut emendat Opitius, et Heinsius in margine schedarum Salmas. Olim etiam Scriverius conjecerat *ne candida lædas Conjugis ora vide.* BURM. — Morem illum veterum nuptiarum, quo sponsæ a primo congressu viri se pugnando atque unguibus defendebant, frequenter attingunt carmina nuptialia. Claudian. in Fescenn. IV, 5, « Ne cessa, juvenis, cominus aggredi, Impacata licet sæviat unguibus ». Idem, Epithal. Pall. 134 : « Concede marito Tu quoque, neu [redacted]

III. INCERTI EPITHALAMIUM*.

TE, verecundo conjungite fœdera lecto,
Atque Cupidineos discite ferre jocos.
Concordesque regat cum majestate benigna,
Quæ regit Idalium, quæ Cnidon alma regit:
Adliget amplexus tenerorum mater Amorum,
Constituat patres, et cito reddat avos.

Epithalamium. Ex schedis Sal- et Divionensibus hoc inedi- protulit Burmannus, Anthol. lib. III, epigr. 260.

Concordesque tegat edidit Bur- nus, sed legendum *regat* cen- ut respondeat sequenti *Quæ Idalium.*

Quæ regit Idalium. In schedis nas. et Divionens. vitiose lege- r *Quæ tegit Idalium, quæ Gni- lma tegit;* et in cod. Leid. *Quæ Idaliumque Gnidos.* Sed exhibui n Heinsii emendationem. Est imitatio Catulli, carm. XXXIV: unc o cæruleo creata ponto, sanctum Idalium, Uriosque s, Quæque Ancona, Cnidon- arundinosam Colis, quæque Amathunta, quæque Golgos ». Simi- liter hæc commutantur apud Claud. in Eutrop. II, 413; Silium, lib. VI, 307; ubi vid. Drak. et Jo. *Arntzen* ad Aurel. Vict. Epit. XIV, 6. BURM. — Magis aptum erat provocare ad locum Horatii, Carm. I, 30, « O Venus, regina Cnidi Paphique ». Quoniam enim ibi regina Cnidi vo- catur, hic *regis* non *tegis* legen- dum est.

6. *Constituat patres, et cito,* h. e. quod Catullus in Epithalam. Manl. præluserit: « Ludite, ut lubet, et brevi Liberos date; non decet Tam vetus sine liberis Nomen esse, sed indidem Semper ingenerari ». Et conf. Epithal. Laur. vers. extr. — Hoc tomo supra, p. 403. ED.

XIII.

LICENTII

CARMEN

AD

AUGUSTINUM PRÆCEPTOREM.

PRÆFATIO.

Carmen jam proponimus, cujus auctor ætate sua laudem poetæ pæne perfecti tulit, quodque ipsum egregia ingenii doctrinæque lumina habet, sed partim audaciore usu verborum, partim inveterata scripturæ corruptione tam obscurum et inquinatum est, ut, qui nunc primi ad illud illustrandum aggredimur, vix credamus, pares nos ei negotio futuros esse. Legitur illud epistolæ Augustini ad Licentium insertum, quæ in vulgato Epistolarum ejus ordine tricesima nona est, sed vicesima sexta in tomo II novæ editionis ope-

[redacted]

ıtum, immo ignoratum a plerisque est, quamvis felicis in-
ɜnii carmen, commentatione nostra, quantum fieri possit, tori atque sensui suo restituatur. Sed primum de auctore ıs dicamus.

Licentius civis et municeps Augustini fuit, Thagastæ, ritate Numidiæ, ut ille, natus, quo anno, incertum. Hoc se declarat versu 137 seq.

> Sed nos præterea, quod ab una exsurgimus urbe,
> Quod domus una tulit, quod sanguine tangimur uno
> Sæclorum, Christiana fides connexuit.

alsi itaque sunt Gyraldus, Vossius, Borrichius, Bailletus, rietius, qui Hipponensem fuisse Licentium affirmarunt. ed tamen stirpe et cognatione Augustino conjunctum fuisse, pse Licentius versibus adductis prodit, cui adversari videur Paullinus in Epist. XLVI ad Romanianum et Licentium cripta, quæ in volumine epistolarum Augustini XXXVI st, ubi Alypium fratrem Licentii consortio sanguinis esse, ugustinum ejusdem in disciplinis magistrum et ingenii atorem, affirmat:

> Frater Alypius est, Augustinusque magister,
> Sanguinis hic consors, hic sator ingenii.

uctor Vitæ Augustini in editione Benedictinorum, lib. I, ap. 1, ut ista conciliet, existimat, Licentium adolescentem, uo impensius præceptori adblandiretur, poetica licentia oquutum, qua nonnunquam unius urbis cives uno sanuine prognati dicuntur. Ego vero Licentium, quum Auustinum ait secum non modo ab una urbe, sed et domo na et sanguine uno esse, gravius et disertius loquutum esse xistimo, quam ut de sola civitate possit intelligi, quamuam hic *domum* non familiam, sed gentem laxioremque ognationem significare, ultro concedo. Si Paullinus Augutinum magistrum Licentii, non fratrem, ut Alypium, no-

minat, propterea istius cognationem non negat; et quemadmodum Paullinus Alypium Licentii, ita Augustinus Romanianum, patrem Licentii, suum fratrem appellat, epist. xxxii ad Paullinum, quæ est xxvii novæ edit. Fratris autem nomen a Christianis scriptoribus sæpe latissima significatione usurpari, notum est. Romanianus ipse, Licentii parens, civis Thagastensis, genere atque opibus insignis, familiarissimus Augustino ab ineunte adolescentia fuit (1), qui ei et libros *adversus Academicos* et *de vera religione* dedicavit. Hujus igitur filius fuerit Alypius, si frater Licentii proprie vocatur a Paullino. Sed cognatum modo ejus vocat Augustinus in epist. cit. Alypius autem, Thagastæ episcopus, Augustino, Paullino et Hieronymo amicitia et literarum commercio conjunctus fuit. Licentius a pueritia Augustino deditus et commendatus a patre, eum Carthagine rhetoricam docentem audivit, et deinceps Romam et Mediolanum profecto continuo adhæsit, instituendumque se bonis artibus et philosophiæ præbuit (2). Quum Mediolano in villam Verecundi Cassiciacum secessisset Augustinus cum nonnullis amicis (3), inter quos ipse fuit Licentius, varias cum iis disputationes philosophicas instituit, quas deinceps in libros ibidem scriptos *contra Academicos, de Beata Vita, de Ordine*, redegit. In his libros *de Academicis* Augustinus Romaniano dedicavit, quod in ea disputatione præcipuas partes Licentius, ejus filius, egisset, et Academicorum doctrinam [redacted]

inter jucundissima otia et erudita colloquia transactos sibi revocari peroptat, versu 52 seqq. Atque in his libris, quibus disputationes cum Licentio et amicis habitæ describuntur, plurima insunt testimonia, quibus propensum Licentii in poeticam ingenium et studium singulare, Virgilii maxime, quem in villa ista cum amicis lectitabat, tractatione incensum atque nutritum, laudatur. Libro II de Academ. cap. 4 ait Augustinus, tractatis per aliquot dies libris Virgilii, quos Licentio interpretatus fuerat, illum sic inflammatum in poeticæ studium esse, ut aliquantum etiam reprimendus videretur. Jam enim ab hac intentione ad nullam se rem devocari libenter tulisse, libro III, cap. 1, dicit: « Licentius fingendis versibus vacavit, quorum amore ita perculsus est, ut propter eum maxime mihi istum sermonem inferendum putarem, quo in ejus animo philosophia (nunc enim tempus est) majorem partem, non modo quam poetica, sed quævis alia disciplina, sibi usurpet ac vindicet ». Sigillatim tum eum in fabula de Pyramo et Thisbe, et aliis hujusmodi amoribus decantandis occupatum fuisse significat, libri I de Ordine, cap. 2, item 5 et 8. Porro libro II contra Acad. cap. 3, de Philocalia et Philosophia, tamquam gentilibus inter se et cognatis, loquens, quum eas cum avicula libere volante, aliaque caveæ inclusa compararasset, sic pergit Romanianum adloquens: « Quam totam fabulam (nam subito Æsopus factus sum) Licentius tibi carmine suavius indicabit: poeta est enim pæne perfectus ». Videtur iis verbis Augustinus Licentii aliquod de Philosophia carmen Romaniano polliceri. A quo proposito ipse non alienus videtur, ubi libro I de Ordine, cap. 8, ait: « Pigrior sum ad illa metra subito effectus; alia, longe alia nescio quid mihi nunc luce resplenduit: pulchrior est Philosophia, fateor, quam Thisbe, quam Pyramus ». Unde illum paullo post hortatur Augustinus, ut in carmine de Pyrami amore, arrepta opportunitate, « attollat se in laudem puri et sinceri amoris; quo animæ dotatæ disciplinis et virtute formosæ

copulantur intellectui per philosophiam, et non solum mortem fugiunt, verum etiam vita beatissima perfruuntur. Sed neque hujus carminis quidquam tentatum a Licentio videtur, neque illud, quod reapse molitus est, de Pyramo et Thisbe unquam perfectum in lucem prodiisse (1). Nempe illud studium Licentii crebris sanctorum virorum, ut Augustini, quiritationibus, qui illud profanæ gentilitati affine sanctitatique religiosæ adversum reputabant, et Licentium ad consectandam veram sapientiam vitamque sanctiorem cohortabantur, tandem oppressum exstinctumque videtur, ut nihil amplius ejus generis tentare et in lucem proferre auderet. Quod sane fatum universæ poeseos inter Christianos veteres fuit, ut qui alias ingenio ad poesin apto valerent, arte tamen et materia poetarum propria, tamquam profana et religioni contraria, uti nollent, et, ne minus Christiani viderentur, poetæ esse desinerent. Ob eamdem caussam non mirandum est, si poematum, quæ forte scripsit Licentius, nihil ad ætatem nostram pervenit: nam quum pleraque amores et fabulas Veterum exponerent, suadentibus viris sanctis, quibus obtemperandum aut gratificandum esset, ipse ea suppressit et abolevit, aut, ut neglecta minus describerentur, permisit. Solum illud ad Augustinum missum, quum pietatis in eum monumentum, et epistolis ejus insertum esset, quasi umbone sancti viri protectum, invidiam hominum et temporum injuriam vitavit. Cæterum

[redacted]

iora tempora esset, excitavit haud dubie nonnullos edii poetastros, ut eamdem versibus describendam ᵋnt. Memoravit Polyc. Leyserus, in Hist. Poet. med. g. 2086 et 2088, duo incertorum auctorum carmina, am de Pyramo et Thisbe exponentia, quæ manu scripta iotheca nostræ Academiæ servantur, sed ne veteris Licentii esse credantur, incultis et partim rhythmicis ıs, quibus scripta sunt, ultro intercedunt (1). Alia ta a Licentio relicta Gyraldus in Hist. Poet. dial. V, memorare, tamquam nota sibi et lecta videtur. » Hymᵋro, inquit, scripsit et epistolas, aliaque poemata, ɔus eum quidem in poetica valuisse, non tamen præ-, plane conspeximus ». Sed falsum et memoria lapsum um esse, nulli dubitamus, qui fortasse in animo habuit ıum, Licentii æqualem, et scriptorum ejusmodi auctoeque enim ab Augustino, qui maxime potuit, vel ab opiam, scripta Licentii alia, præter ista a nobis laudamorari, multo minus exstare hodie, novimus (2).

jam de carmine, quod superest, ad Augustinum licendum est; cujus scribendi hæc caussa atque occa. Augustino in Africam reverso, et sacerdotium adepto, ı in Italia, Licentius Romam concesserat, honores ue aulica et conjugium spectabat, interim acerrime ›ebat ad studia literarum, totusque in legendis præıimis quibusque Veterum libris versabatur. Inter hæc sæpe locos ad intelligendum difficiles, plurimosque nodos, quibus solvendis ipse par non esset, offen-

l historia de Pyramo et Thisbe, quam Pol. Leyserus e MS Helsi protulit, Æneæ Sylvio, postea Papæ Pio II, tribuitur in MS ıcæ Thoruniensis, ut memorat Fabricius in Biblioth. med. et . vol. V, p. 882, et ipse Petr. *Jænichen* in Notitia Biblioth. Thoı6. Ed.

st Gyraldum alii, ut Vossius, Borrichius, Brietius, Bailletus, a Licentio relictos prodiderunt, quos omnes a Gyraldo deceptos irmat Menagius in *Anti-Baillet*, l. c.

deret, præterea curis gravioribus angeretur; recordari subinde Augustini, a quo discesserat, solebat, quem olim ducem studiorum et vitæ moderatorem fidelissimum habuerat, et nunc maxime ejus præceptis ac monitis se indigere videbat. Hujus igitur magistri desiderium ut quodammodo leniret, hanc ei epistolam scribit versibus, in qua memoratis primum, quas in legendis Varronis libris offenderit, rerum atque sensuum difficultatibus, æstum animi sui exponit, vitæ negotiis se distrahi, et cupiditatibus suis tamquam in mari procelloso jactari profitetur: opem et solatium a sapientia et oratione Augustini petit; doctrinam ejus et magna in se merita, et honestissimam, quam ob conjunctionem studiorum inter se coluerint, amicitiam laudat, neque hanc locorum aut temporum spatiis disjungendam, aut ullis casibus intermorituram confirmat: denique in auxilium studiorum suorum libros de Musica, ab Augustino compositos, sibi mitti petit. Videtur in his querelis, nam obscuriora insunt nonnulla, desiderium aliquod interius cognoscendæ, auctore Augustino, Christianæ disciplinæ, et ex ea quærendæ tranquillioris vitæ, significare, cujus rei jam ante in disputationibus cum Augustino habitis spem fecerat. Augustinus, qui dudum Licentium a studiis profanis civilibusque curis retractum adducere ad veræ h. e. Christianæ sapientiæ cultum studuerat, scripta ad eum epistola, cui ipsum ejus carmen insertum est, arreptaque oc-

it, *sic nobis verum ratione patescat*, et verum non inveniri ffirmat, nisi apud Christum, qui ipsa sit veritas: ad quem itur veniendum, ne laboremus. Neque vero satis habuit ugustinus sic castigare et admonere Licentium, suborna- it etiam et hortatus est literis Paullinum, ut eosdem stimu- s Licentio admoveret. Qui propterea scripta ad Romania- um, parentem Licentii, epistola, quæ in volumine epi- tolarum Augustini tricesima sexta, et novæ edit. XXXII, inter aullini epistolas XLVI est, hunc prosa pariter ac versibus adlo- uitur, atque eum maxime locum ejus carminis apprehendit, . 71 seq. quo Romæ se detineri, et officiis in aula capiendis onjugioque animum se adjecisse dixerat. Igitur, quanta um honorum et divitiarum illecebris sollicitudo conjuncta it, quanta in omni splendore fortunæ fallacia et misera ervitus, quanta denique pericula metuenda, docet: veram obilitatem libertatemque esse, servire Christo, et nihil di- nius excelsiusque, quam abjectis rerum terrenarum curis t corporeis negotiis bona vitæ cælestis liquido animo præ- neditari. Postremo auctoritatem allegat Augustini et Alypii, raviasimorum sanctissimorumque virorum, qui Licentio ingulari amore, cognati et præceptoris, conjuncti, idem ecum serio optent et dudum diligentissime hortentur. Di- num est carmen Paullini, quod cum illo Licentii conferatur, uoniam hujus querelis respondet, adeoque nonnulla Li- entii obscurius dicta ejus verbis illustrari possunt. Etenim armen Licentii plurimis in locis difficiles explicatus habet, uandoquidem ingenium in eo exuberat, rapido ferventius mne, quod cumulandis variandisque ideis vix modum te- et, sacra et profana, fabulas et historias, antiqua et nova niscet, tropos sæpe longius arcessit, levius adludit ad res t dicta Veterum, et subinde orationem subito abruptam ad lia transfert. Hinc ego factum esse arbitror, ut scriptores, uibus carmen Licentii proponendum esset, in argumento jus edendo parum essent accurati. Quod facile demonstrari otest; nam in indice, qui Pithœi collectioni epigramm. et

poem. vet. præponitur, carmen Licentii sic describitur: *Licentii ad Augustinum in libros M. Varronis de Musica carmen.* In quo triplex error committitur: nam liber Varronis, cujus ibi mentio fit, non Marci Varronis, sed Publii Varronis Atacini est; neque Varronis liber de Musica, sed Varronis Iter sive Chorographia; denique expetitur a Licentio liber de Musica, non Varronis, sed Augustini, neque de eo libro ita agitur in carmine, ut dici possit, carmen illud in libros de Musica scriptum esse. Fabricius in Bibl. Lat. lib. IV, cap. 1, § 7, ubi Licentium dicit, *Augustinum ad edendos de Musica libros hortari*, finem solum ejus carminis, non summam, indicat. Nec Licentius eos libros edendos, sed secum communicandos, petit. Editor Collectionis Pisaurensis omnium poematum Latin. qui est Paschalis Amatus, quondam eloquentiæ Professor in gymnasio Pisaurensi, carmini Licentii hoc argumentum præponit: « Ad Augustinum, declarans benevolentiam erga præceptorem nullis casibus intermorituram ». Ita vero medio e carmine versum 102 captans, vix tenuem ejus particulam complectitur. Nos supra argumentum carminis exponentes, multiplex hoc esse et variis redundans sensibus, et quodam quasi æstu animi effusum esse ostendimus. Primario tamen hoc propositum Licentii esse videtur, ut laudata Augustini disciplina et veteri contubernio, adfirmet, cupere se ab eo de gravioribus doctrinis certiorem reddi, institutioneque absentis per lite- [redacted]

Cur mihi fons orbis (1) parvo sermone (2) meavit?
An minus apta suis speravit corda fluentis?
Quum pateat mens omnis aquis (3), spectetque loquacem
Relligionis opem (4): gratos da sensibus imbres,
Exspectat quos plena fides Christi de stipite pendens (5).

Ut de tempore, quo carmen Licentii scriptum est, pauca adjiciamus, misisse illud Licentius ad Augustinum eo anno videtur, quo hic a Valerio, Hipponensi episcopo, collega adsciscebatur. Hoc inde colligendum arbitror, quod Augustinus, ad Paullinum scribens de Licentio, nihildum de sua ad episcopatum promotione memorat; Paullinus tamen paullo post ea in epistola, quam Licentii caussa ad Romanianum mittit, narrat, se pridie, quam eas literas dedisset, nuntium accepisse ex Africa, Augustinum jam incolumi Valerio ecclesiæ Hipponensis coepiscopum factum esse. Quando igitur Licentius versu 51 *antistitem* Augustinum vocat, de episcopo quidem ea vox non accipienda est, appellari tamen ita a poeta potuit, quod ille dudum magna auctoritate presbyter erat, atque eo tempore collega a Valerio postulabatur. Ad hæc adnotari meretur, Licentium v. 98 seq. aliquot versus ponere, qui pæne ad verbum transcripti sunt e panegyrico, quod Claudianus in Consulatum Probini et Olybrii scripsit, v. 169 seq. (6). Consules autem hi fuerunt eo ipso anno, quo carmen Licentii scriptum esse

1. *Fons orbis*, doctor et quasi fons omnis doctrinæ mundanæ. Sic enim in epistola de Augustino ait: « Tam tibi mundanus orbis notus est, quam notatus: tam tu ei cognitus, quam probatus ».

2. *Parvo sermone meavit.* Hoc scilicet queritur in epistola præmissa: « Provocavi te, dulcis Antistes, non ut prælargi pectoris pusillum libamen acciperem; sed ut ingens divitis ubertim flumen haurirem. Thesaurum sapientiæ desideravi; sed minus accepi quam volui ».

3. *Quum pateat mens omnis aquis*, h. e. quum cupiam totum pectus meum sapientiæ tuæ flumine perfundi.

4. *Loquacem Relligionis opem*, verbosiorem de religione institutionem: inepte et obscure.

5. Ultimum versum septem pedibus constantem ipse Augustinus reprehendit in responsione.

6. Confer edit. nostram Claudiani, vol I, p. 120, sq. Ed.

diximus. Ex quo intelligi potest quum ingens celebritas Claudiani, cujus poemata vixdum edita legerentur avidissime et per ora hominum volarent, tum vero studium Licentii ardentissimum, quo pulchra quæque monumenta ingenii, antiqua et nova, captare et legere, et in usus suos convertere soleret; nisi vero malis factum Licentii pejus interpretari, eumque furti accusare, quod alienis uti versibus voluerit, clam e carmine subreptis, quod haud ita pridem editum et paucis lectum, necdum Augustino, ad quem scribebat, notum esset.

Editiones carminis Licentiani paucas commemorare licet. Namque Operum vel Epistolarum Augustini, quibus insertum est, editiones ut hoc loco recenseamus, nemo exspectabit, et præter illas separatim, aut alia in collectione editum haud scio, nisi in Pithœi Epigramm. et Poem. veter. p. m. 471, edit. Lugd. 1596, et in Collectione Pisaurensi omnium Poematum, carminum, fragmentorum Latin. tomo VI, pag. 256 (1). Nos ad textum carminis recensendum, præter Pithœanum librum, consuluimus Epistolarum Augustini exemplar a Luca Frid. Reinharto, Altorfi 1668, forma quarta, editum, qui nonnullas aliarum editionum lectiones in margine notavit, tum novam editionem Operum August. a Benedictinis Congreg. S. Mauri procuratam, et recusam Antwerpiæ an. MDCC., fol. Alias plures conferre supervacuum duxi, quum in istis quidem, quas habebam, lectiones [redacted]

in locis, obiter ac parum solerter in hoc carmine castigare vel explicare studuit; et aliis eruditis tam raro et parce lectus est Licentius, ut ejus mentionem vix ab uno alterove fieri videamus. Plurimum igitur ad illustrationem ejus carminis ingenio et conjectura, propriaque industria, opus erit: cujus, age, nunc periculum faciamus.

LICENTII

CARMEN AD AUGUSTINUM.

ARCANUM Varronis iter scrutando profundi
Mens hebet, adversamque fugit conterrita lucem.
Nec mirum : jacet omnis enim mea cura legendi,
Te non dante manum, et consurgere sola veretur.
Nam simul ut perplexa viri compendia tanti

1. *Arcanum Varronis iter*. Fabricius, Bibl. Lat. med. æt. vol. IV, p. 810, putat M. Varronis libros IX de Disciplinis a Licentio signari. Ego vero P. Ter. Varronis Atacini *Chorographiam* indicari, persuasum habeo; siquidem e fragmento ejus superstite, mox producendo, apparet, idem quod hic Licentius scribat, argumentum Chorographiæ fuisse. *Iter* Varronis Chorographiam vocat, quoniam eo libro, varios siderum orbes et regiones terræ peragrando, cæli et telluris situm descripserat; atque *arcanum*, quod Advers. XVII, 18, et XXIII, 10, merito exagitavit. *Hebet* est quasi obstupefit, ejusque acies retunditur. Virgil. Æn. V, 395, « sed enim gelidus tardante senecta Sanguis hebet »; et Valerius Flaccus, I, 53, « Olim annis ille ardor hebet ». Licentius eo dicto forte respicit ad illud, quod philosophi de illo mundi ex impulsu orbium sono dicebant, sensus hominum non posse eum capere. Cicero in Somn. Scip. « Hoc sonitu oppletæ aures hominum obsurduerunt : nec est ullus hebetior sensus in vobis ».

ılvere suasit amor, sacrosque attingere sensus,
ıeis numerum dedit ille tonis, mundumqueTonanti
sseruit canere, et pariles agitare choreas;
plicuit varia nostrum caligine pectus,
luxitque animo rerum violentia nubem.
le figurarum positas in pulvere formas

ınficere cum sono et harmoıadam docet. Has satis peret intricatas fuisse, qui ine velit, legat Censorinum Nat. cap. 13, et Macrobii ı. Scip. libri II capita priora. *dia* eadem ex ratione dicit, n primo *iter*.

ıcros attingere sensus, id est, itos et ingenia hominum fu-: de qua notione *sacri* dixil Lucilii Ætnam, v. 224 et de recessus interiores *sacra-* l. Grat. Cyneget. 534, et ı. I, 15.

ıeis numerum dedit ille tonis. ım a Benedict. editum est Iusicam inesse dixit motibus ım corporum e disciplina ɔræ, qui quos numeros et ı, pro singulorum interval-:erit, e Censorini et Macroı cit. disci potest. Id vero se Varronem in Chorogratestatur fragmentum ejus, arius Victorinus, lib. I Art. . p. 2503 ed. Putsch. seret integrum Jos. Scaliger Catalect. lib. II, p. 244, Astron. vet. script. et fragm. denique P. Burmannus, Lat. lib. V, n. 46, protule-'ersus ipsos, quatenus huc ıt, et quomodo ipse distinı et emendandos puto, hic n: « Vidit et ætherio munquerier axe, Et septem æternis sonitum dare vocibus orbes, Nitentes aliis alios: quæ maxima Divis Lætitia est: et tum longe gratissima Phœbi Dextera consimiles meditatur reddere voces ».

8. *MundumqueTonanti Disseruit canere.* Sic Pith. et Reinh. ed. quod sine dubio rectius, quam quod Bened. dederunt, « mundumque tonando Disseruit canere ». Illud enim ipsum respicit, quod Varro ait, « quæ maxima Divis Lætitia est ». Et Censorinus l. c. scribit: « Dorylaus scripsit, esse hunc mundum organum Dei: alii addiderunt esse idem τὸ Χορεῖον, quia septem sunt vagæ stellæ, quæ plurimum moveantur ». Ad eamdem doctrinam allusit Claud. Cons. Mall. 102: « quæ vis animaverit astra, Impuleritque choros, quo vivat machina motu ».

9. *Implicuit varia.* Sic Reinh. et Bened. Ed. Pithœus habet *Implevit.* Claud. Laud. Stil. II, 133, « hebetat caligine sensus ».

10. *Rerum violentia*, vis et gravitas rerum in libris Varronis occurrentium. — *Induxit nubem*, hebetudinem mentis et obscuritatem fecit. Vide quæ notavimus ad Spurinnæ od. IV, 1. — Hujus op. nostri t. II, pag. 405. Ed.

11. *Positas sine pulvere formas.* Omnes meæ edd. habent *sine pulvere;* Reinhartus tamen in margine notat, alios habere *in pulvere*, quod rectum puto. Doctores solebant ad

Posco amens, aliasque graves offendo tenebras :
Ad summam, astrorum caussas clarosque meatus,
Obscuros quorum ille situs per nubila monstrat.
Sic jacui nutans, ut talem omnino ruinam,
Nec qui nos prohibet latebras cognoscere cæli,
Nec persona daret functorum freta cavernis.

meliorem intellectum rerum figuras in pulvere scribere. Licentius igitur oratione obscura Varronis vexatus, dicit se figuras rerum in pulvere notatas poscere, ut melius intelligat. Sic Augustinus, Conf. lib. IV, c. 26, ait, « Categorias Aristotelis se solum legisse et intellexisse, quum eas alii vix magistris eruditissimis, non loquentibus tantum, sed multa in pulvere depingentibus, intellexissent ».

13. *Astrorum caussas clarosque meatus*, subintellige *posco*, vel *desidero*. *Claros meatus*, ut mihi cursus astrorum clare monstrentur. Barthius, XVII, 18, legere vult *clausos clarosque meatus*, quod ad scrutantem abdita Licentium magis faciat. Sed hæc correctio nihil juvat.

15. *Sic jacui nutans*. Vide, an legendum sit *tacui nutans*, i. e. præ stupore sic quasi mutus hæsi, ut

stupefacta regendi ». — *Ruinam* appellare videtur perturbationem et dejectionem mentis, ut Ovid. Her. XII, 32 : « Illa fuit mentis prima ruina meæ ». Simile illud Val. Catonis, v. 182, « cordis fecere rapinam ».

16. *Nec qui nos prohibet*. Hic mihi hariolum optavi, qui hujus et sequentis versus sensum evolveret. Dum meliora succurrant, puto vatem astrologum et νεκρομάντιν significari. Ea rerum, inquit, obscuritas tali me stupore perculit, ut majore neque astrologus possit, qui arcana mihi siderum narrat, et tamen prohibet inspicere; neque ille, qui umbras sepulcris evocatas jubet obscura quædam vaticinia promere. — *Agnoscere cœlis* legit nova editio Antwerp. quod vix est probandum.

namque ferunt veterum commenta Pelasgum,
m sollicitis non vult aperire futura,
t aper, fluit unda, fremit leo, sibilat anguis,
ı aliquando tamen in munera parva volucrum.

. XIX : « Si quis per m transiisse vespere ar- veneficus, sepulcrorum- s et errantium ibidem udibria colligens, reus bat ». Ed. — Cæterum dicta pro homine, quo- Suetonius usurpavit, — *Daret ruinam*, pro afferret, contra usum ; quibus *dare ruinam* t corruere. Virg. Æn. dit ampla ruinam, Vul- nte, domus ».

a namque ferunt. Vox hio nihili videtur, quum quod conjungat, ideo- *iemque*, ut fiat sensus : quem ferunt in formas , vertere posse, talem iti ruinam. Sed servan- *nque*, et bene conjungit Dixerat ante Licentius, e vatem aut magum, quærentem tamdiu tam- uo responso differat ; otea adeo, qui multos eludere consueverit, quando, ut verum re- ret.

dum sollicitis. Proteum rias formas ignis, aquæ, iversum, ut consilia pe- jeret, nec nisi coactum responsa dedisse, narrat rg. IV, 387 seqq. in fa- istæo. Is de amissarum itate querens apud ma- nen, Nympham Penei ı hac docetur Proteo ca- pto oraculum extorquere. Quam fabulam similiter narrat Ovid. Fast. I, 363. At locus Virgilii totus hic respicitur a Licentio.

20. *Spumat aper*. Conf. Virg. l. c. v. 406 seq. Ovid. Met. VIII, 733; Sil. Ital. VII, 422 seq. Similiter Horat. Satir. II, 3, 71 : « Effugiet tamen hæc sceleratus vincula Proteus. Fiet aper, modo avis, modo saxum, et, quum volet, arbor ». Versum autem Licentii ut pulcherrimum admiratur Menagius, *Anti-Baillet*, part. I, cap. 98. Sed contra *La Monnoye* inquit in notis : *Ce vers n'est pas du caractère héroïque ; les mots y sont rapportés les uns aux autres avec trop d'affectation. C'est un vers de grammairien, un vers technique ; Virgile n'aurait eu garde d'en faire un pareil.* Sed tamen Ovidius talem versum haud respuerit.

21. *Captum aliquando tamen in munera parva volucrum*, hoc est, ita aliquando captum esse, ut cogeretur dare parva munera volucrum, h. e. dare præceptum de acquirendis apibus. At quam obscura hæc ! *in munera* significat, ut munera daret vel acciperet, quemadmodum Claudianus in Ruf. I, 311 : « cornipedes in pocula vulnerat audax Massagetes », h. e. vulnerat equos, ut ex his pocula vel potionem habeat. — Aptissime huic loco Ovid. Amor. III, Eleg. 8, 33 : « sed postquam sapiens in munera venit adulter », hoc est, postquam Jupiter ad Danaen venit, ita ut secum ipse munus ferret. Ed. — Apes *volucres* et *aves* dicit

At mihi, qui nimium curis gravioribus angor,
Dulcia quique animæ, sed dulcia pabula quæro,
Varronis responsa latent. Quod supplice cantu
Præsidium nympham, regemque et flumina poscam?
An te voce vocem, clari quem rector Olympi
Fontibus infantum præfecit, et abdita jussit

Varro, lib. III de Re Rust. c. 16: « Meum erat eas novisse volucres, quibus plurimum natura ingenii atque artis tribuit: itaque de incredibili earum avium natura audi ». Symposius, Ænigm. quod *Lapis* inscribitur: « Litera decedat, volucris quoque nomen habebo ». Sic etiam muscam *parvulam volucrem* appellat Phædrus, V, 3, 3.

23. *Dulcia quique animæ, sed dulcia pabula quæro*. Ita Pith. et Reinh. dederunt, melius omnino, quam Bened. « Dulcia quæque animæ, sub dulcia pab. q. » Barthium offendit illud *sed dulcia*, et quum clara tantum et dulcia sese sectari clare et suaviter dicat Licentius, legendum et procudendum deinceps autumat « Dulcia quique animæ, sed lucida pabula quæro ». Sed quis unquam *lucida pabula* dixit? potius *dulcia* Licentius haud inepte repetiisse censendus est, ut gravius adfirma- præfero antiquam Pithœi lectionem. Plane enim alludere et tamquam repetere Licentius videtur fabulam de Aristæo, qui auxilium petens a nympha matre, et flumine adeo, in quo habitabat, « Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis, Multa querens », ut canit Virgilius, Georg. IV, 319. Quando etiam *regem* cum nympha et flumine hic appellat Licentius, videtur ipsum Proteum, a quo responsum petebat Aristæus, intelligere. Nam rex dicitur, quicumque regit, vel consilio, vel auctoritate et imperio.

27. *Fontibus infantum præfecit*, i. e. baptismo infantum administrando presbyterum constituit. Per *abdita* autem *fluenta*, quæ sequente versu addit, videtur interiorem doctrinam Christianam et institutiones Evangelicas significare, eo quidem tropo, quo flumen ingenii et orationis dici solet. Igitur post indicatas dif-

Ubertate animi longe ructare fluenta?
Ferto, magister, opem, ac tu ne desere vires
Invalidas, mecumque sacras subvertere glebas
Incipe: tempus enim, nisi me mortalia fallunt,
Labitur, in seniumque trahit. Tibi noster Apollo
Corda replet, patremque suum, patremque Deorum
Conciliat, legemque bonam, pacemque cruentam
Monstrat, et abducto velamine singula pandit.
Viginti emensus nam longos forsitan orbes

28. *Ructare fluenta*, id est, proferre, edere : indecorum verbum, ut infra, v. 148, *vomere;* sed valde frequentatum Christianis scriptoribus, qui e versione Latina sacri Codicis acceperunt. Prudentius, de λόγῳ divino usurpavit, Apoth. 93 : « Immo animus Patris, et ratio et via consiliorum Protulit imperium patrio ructata profundo ». — Etiam improbavit hoc verbum in Prudentio Buchnerus, de Commut. rat. dic. I, 2, p. 44. Sic tamen eo usus est Symmachus, Epist. IV, 18 : «Vos amici Camenarum florem ructatis Heliconis ». Veteres id verbum non nisi de malis et contemptis rebus importuno sermone prolatis adhibuerunt, ut Horat. Art. Poet. 457 : « Hic dum sublimis versus ructatur, et errat ». Et Cicero in Catilinam, II : « eructant sermonibus cædem ». Ed. — Cæterum *fluenta* simpliciter dicuntur pro oratione et institutione, ut fit in brevi Audacis carmine, quod in præfatione protulimus.

29. *Ac tu ne desere vires*. Barthius hic, ne offendat amplius in legem carminis neglecta elisio, emaculandum arbitratur, « Ferto, magister, opem, nec te sine desere vires ». Ego hanc latinitatem non intelligo, nec elisione neglecta offendor, cujus generis plura committit auctor.

30. *Mecumque sacras subvertere glebas*, h. e. sacræ Scripturæ et Ecclesiæ doctrinam scrutari et excolere. Est hoc e latinitate ecclesiastica, ut Ecclesia agro vel vineæ, doctrina et institutio agricolationi adsimiletur. Sic acrostichis Sedulio subjuncta : « Sedulius Domini per culta novalia pergens, Discurrit per prata libens, etc. » Tale est, quod in Marii Victoris carmine, v. 28, occurrebat : « Quam latos campos animæ, et penetralia cordis Excolere, et captæ collapsum mentis honorem ».

32. *Tibi noster Apollo Corda replet*. Non alius, quam Dominus et Servator noster Jesus Christus, intelligi potest, quem Licentius satis profane cum Apolline gentilium componit. Qua causa et auctoritate hoc fiat, exposui in Excursu primo ad calcem hujus carminis.

34. *Legemque bonam*, doctrinam Evangelii, quo bonitas et benignitas Dei patefacta est. — *Pacemque cruentam*, i. e. pacificationem inter Deum et homines, sive propitiationem Christi sanguine partam.

36. *Viginti emensus nam*, h. e. forte annum ætatis vicesimum superaveras.

Solis eras, quum te ratio pulcherrima mundi,
Ditior imperiis, et nectare dulcior omni,
Corripuit, statuitque vagum, medioque locavit,
Omnibus unde aciem posses intendere rebus.
O bone, carpe iter annorum, sapientia quantum
Crescit amore sui, inveniens nova culmina semper.
Perge viam, qua te soboles præclara Tonantis
Perducit, sternens in planos ardua campos.
Et quum luciferos præcordia vesper in ortus
Distulerit, sanctumque super benedixeris ignem,
Sis memor ipse mei: bibulam qui ponitis aurem

37. *Quum te ratio pulcherrima mundi.* Dicit, Augustinum tum quasi primum gradum fecisse sapientiæ et doctrinæ publice profitendæ, quum inquirere rationem pulchritudinis cœpisset, quæ hoc in mundo reperitur. Videtur respicere libros Augustini de Pulchro et Apto, quos ad Hierium, Romanæ urbis oratorem, scripsit, quum esset ætate annorum fortasse viginti sex aut septem, ut ipse memorat, Confess. lib. IV, cap. 15. Hi autem interciderant, quum Confessiones suas scriberet; nec quod scripsisset, ipse meminerat, ut refert l. c. cap. 13.

[redacted]

attingere et superare laboret, et in quo emineat.

43. *Soboles præclara Tonantis.* Sic Prudent. Apoth. 171 : « Filius ille hominis, sed filius ille Tonantis ».

44. *Sternens in planos ardua campos.* Respicit verba sacræ Script. Luc. III, 5 : « Omnis et vallis complebitur, et mons collisque deprimetur, et asperæ viæ redigentur in planas ».

45. *Et quum luciferos præcordia.* Legendum arbitror *præconia*, quod latius demonstro, et sensum horum versuum declaro in Excursu secundo ad calcem hujus carminis.

[redacted]

ibus invictis, contundite pectora palmis,
·nite membra solo, meritosque ciete dolores,
prohibete nefas : Deus imperat omnibus unum,
nonet antistes, venturaque flumina terrent.
) mihi transactos revocet si pristina soles
:ificis Aurora rotis, quos libera tecum
ı tentantes, et candida jura bonorum,
cimus Italiæ medio, montesque per altos;
ı me dura gelu prohiberent frigora cano,

·antes, tamquam socios suos em conditionis, adloquitur, t hanc emendationem men-ibus æque necessariam et a ıam, et baptismo accipiendo entem, præeunte Antistite a Deo petant, hortatur.

egibus invictis, præceptioni-erbo divino ductis, quibus ri nefas est; vid. vers. 34. tus notavit, alios legere vel *in viris*, quod nihili est.

Sternite membra solo. Erat ter catechumenos ordo *pro-m* et *genuflectentium.*

t prohibete nefas, cavete a ı, eorumque veniam a Deo usitata formula poetis. Virg. 197: « hoc vincite, cives, ibete nefas »; et Ovid. Met. , « Hoc prohibete nefas, sce-resistite tanto ». Solet Li-usurpare dicta veterum poe-eaque mutato sensu sacris inis accommodare: an recte , nunc non disquirimus.

Venturaque flumina terrent. hœus et Reinh. ediderunt. :t. *fulmina.* Barthius legen-*umina* statuit, qua voce in-Spiritum Sanctum, quem am judicem mundi in Evan-promittit Servator. *Fulmina* fortasse ita scripserit Licentius, ut usurparet dictionem Virgilii, Æn. I, 230: « Æternis regis imperiis, et fulmine terres », aut adluderet ad legislationem Sinaiticam, fulminibus terrentem, quo respicere *leges invictæ* v. 48 possunt. Sed maxime consentaneum textui et sententiæ est, ut *flumina* legamus, et baptismum interpretemur, ad quem præparandi erant catechumeni, de quibus hic sermo est. *Terret* baptismus, aut terrere debet competentes, quia tremendum mysterium est, ab indignis non temere capiendum: rationes alias dedimus in extremis Excursus secundi, ad calcem hujus carminis.

52. *O mihi transactos revocet.* Expressit Virgilianum versum, Æn. VIII, 560, « O mihi præteritos referat si Jupiter annos ».

54. *Otia tentantes*, forte legendum *sectantes.* — *Candida jura bonorum* interpretor jus et usum bonorum atque possessionum, quem candide invicem communicant sinceri et candidi amici. Respicit usum agri et villæ, quem Augustino et amicis concesserat Verecundus, de quo versu seq.

55. *Italiæ medio, montesque per altos.* Intelligit villam Verecundi,

Nec fera tempestas Zephyrum, fremitusque Borini,
Quin tua sollicito premerem vestigia passu.
Hoc opus ut jubeas tantum, cruor irriget artus,
Solstitio Neuros, bruma sectabimur Istrum,
Ignotus Garamas solvet mihi vincula gentis,

Cassiciacum, quo se relicta schola Mediolanensi contulerat Augustinus, secum habens juvenes aliquot, et inter hos Licentium et Trygetium, quibuscum sermones crebros de rebus gravibus et seriis instituit, e quibus nati sunt varii libri, eo in secessu scripti, adversus Academicos, de Vita beata, de Ordine. Hanc villam Verecundi inter montes sitam, colligimus ex his Augustini verbis, Confess. lib. IX, cap. 3, § 5 : « Gratias tibi, Deus noster : reddes Verecundo pro rure illo ejus Cassiciaco, ubi ab æstu sæculi requievimus in te, amœnitatem sempiterne virentis paradisi tui; quoniam dimisisti ei peccata super terram, in monte incaseato, monte tuo, monte uberi ». — Cæterum hic versus ex illo Virgilii, Æneid. VII, 563, formatus videtur : « Est locus Italiæ medio, sub montibus altis ». Ed.

57. *Fremitusque Borini.* Nescio an [redacted]

et ut ego vivam et valeam. Sic Virgil. Æn. II, 638 : « Vos o, quibus integer ævi Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires, Vos agitate fugam ». — Contra, ubi æger et invalidus homo est, *cruor* gelari et hærere dicitur, ut Stat. Theb. IV, 727 : « gelant venæ et siccis cruor æger adhæret Visceribus ». Cruor enim generatim pro humore vitali sumitur ». Ed.

60. *Solstitio Neuros, bruma sectabimur Istrum.* Neuros populum Sarmatiæ Europeæ circa Borysthenem statuunt Geographi. Sed videtur poeta hoc loco non borealem, sed australem populum nominare voluisse, quem solstitio, hoc est, æstu maximo, adire molestissimum sit. Itaque nescio, an potius *Mauros*, legendum sit, vel *Meroen*, ut exscripserit vel expresserit Noster Claudianum, qui de Cons. Prob. v. 135 plane ut Noster : « Solstitio Meroen, bruma tentabimus Istrum ». [redacted]

ımpeosque lacus fugiens Hypaneius amnis
lipidum Scythicas resonat spumosus ad undas.
nus et Leucos, qua Leucia solis in ortus
ıditur, et vasti deserta cacumina Cassi,

lingua Orientis, et e sacris ›etitam, ubi peregre adveita dicuntur excipi, ut eis enta solvantur, et aqua pe-vandis detur: qualem phranfra adhibet Noster v. 102. rum *vincula* pro calceamen. frequens apud poetas est. , in Metam. III, 168, « Vinpedibus demunt »; idem, III, 823, « Nec quisquam 'aciat bene vincula plantæ ». Ed.

[oc versu Pithœus legit *Exque lacus fugiens.* Reinhar*mpeosque*, Benedict. *Xam-:* et pro *Hypaneius amnis,* nnes habent, margo Reinnit *Hypanis ubi amarus.* Re-ur *Exampeosque*, elisa una vel confusis duabus, pro-trum, quemadmodum va. *Christiana fides* factum: sed *ueos* admitti potest e scri-odicum inferioris ætatis, ores nominum propriorum decurtari solebant, ut in oro Hispania. Versum illuerba Pomp. Melæ, lib. II, « Callipidas Hypanis inclugrandi palude oritur, quam ejus accolæ appellant: et lis natus est defluit. Tandem ge a mari ex parvo fonte, mpeo cognomen est, adeo aquas accipit, ut ipse quo- sui dissimilis et non dul-defluat ». Ad quem locum iam versus Licentii adducit . Quæ de aquis amaris dicuntur, ansam dederunt Reinharto supra, ut corrigere vellet *Hypanis ubi amarus.*

63. *Resonat spumosus.* Virgilius, Georg. IV, 370, « Saxosumque sonans Hypanis ». Fortasse legendum *resonet*, et mente repetendum *mihi*, ut hic versus cum superiore cohæreat.

64. *Ibimus et Leucos.* Leucos Galliæ Belgicæ populum nominat Plinius, lib. IV, 17. Sequens *Leucia* quæ sit, non video, nisi *Leuce* intelligenda est, Indici maris insula, quam Ptolemæus inter Indi et Gangis ostia collocat, alii tacent. Est et alia Leuce, Ponti insula, Borysthenis ostio objecta, quæ et Achillea appellata, teste Mela, lib. II, c. 7. Potuit eam inter loca, quorum difficilis aditus, ponere Licentius, ob caussam, quam refert Ammianus Marcellinus, lib. XXII: « In hac Taurica, inquit, insula Leuce sine habitatoribus ullis Achilli dedicatur ..... Aiunt enim non sine discrimine vitæ illic quemquam pernoctare ».

65. *Tenditur* pro extenditur, patet; ut alias *tendere lumina* pro intendere. Virg. Æn. V, 508: « pariterque oculos telumque tetendit ». Notissimus tropus. Vid. quæ adnotavit Burm. Anth. Lat. t. I, p. 68, ad epigr. de Galatea in vase. Ed. — *Deserta cacumina Cassi.* Casium montem excelsissimum et Syriæ et Arabiæ Petrææ tribuunt Geographi. *Cassi* scribunt Pithœus et Bened. ut metro satisfiat. Nam Veteribus *Ca-*

Queis Epidaphnæas æquat sibi Cassia rupes,
Unde quiescentem Auroram, currusque solutos,
Sopitamque diem media sub nocte viderem,
Te suadente, petam : nec enim labor aut metus ullus

sius nomen semper prima brevi est.

66. *Queis Epidamneas* hic omnes editiones legunt; sed *Epidamneas rupes* ignoro : neque enim aut Hæmi montes, aut Ceraunii satis vicini Epidamno Macedoniæ sunt, ut hos ita appellatos existimem. At legendum est *Epidaphnæas*, ut intelligatur mons Casius ad Antiochiam Syriæ, quæ Epidaphnes cognominata est teste Plinio, lib. V, 21. Casia est ea, pars Syriæ, in qua Casius Antiochenus, a Ptolemæo *Casiotis* dicta. Ludere aliquantum voluit Licentius, similitudine vocum *Casii* et *Casia*, ut v. 64 cum Leucis et Leucia fecerat. Pro var. lect. Reinharti margo ponit *Qua Sepidamneos*, quæ nihil juvat. — Salmasius ad Solin. c. 34, p. 401, hunc Licentii locum explicans, de solo Cassio Arabico vel Ægyptiaco sermonem esse existimat, et per Cassiam intelligit urbem Κάσιον, quam in Ægypto ad montem illum Cassium esse dicit Stephanus : nullam urbem Cassiam esse in Syria : atque hinc Licentium [redacted]

esse; et nominis errorem eos induxisse. Sed errare ipsum Salmasium, quilibet videt. In hoc quidem sentio cum eo, per Cassiam Licentii aptius intelligi urbem vel regionem Ægypti, quæ et Cassiotis a Ptolemæo dicitur, sed eam comparari cum Cassia Syriæ et monte Cassio ad Antiochiam, non cum Dyrrachio, manifestum est, et ignorata vera lectio *Epidaphnæas* Salmasium in errorem induxit ». Ed.

67. *Unde quiescentem Auroram*. De Casio Arabiæ vel Ægyptio, Mela, lib. I, c. 10 : « Arabia, qua in altum abit, adeo edita, ut ex summo vertice a quarta vigilia ortum solis ostendat ». De Casio Syriæ vel Antiocheno, idem narrat Plinius, lib. V, cap. 22 : « Ejus excelsa altitudo quarta vigilia orientem per tenebras solem aspicit, brevi circumactu corporis diem noctemque pariter ostendens ». Casium Ægyptium videndi solis ortus gratia ascendit Hadrianus Imp. teste Spartiano, c. 14, præterea Dione Cassio et Appiano [redacted]

Terret, ubi insontem precibus Deus audit apertis.
Et nunc Romulidum sedes et inania tecti
Culmina, bacchatasque domus, vanosque tumultus
Desererem, et totus semel in tua corda venirem,
Ni mens conjugio incumbens retineret euntem.
Crede meis, o docte, malis, veroque dolori,
Quod sine te nullos promittunt carbasa portus,

70. *Insontem precibus Deus audit apertis.* Insonti preces *apertas*, i. e. clara voce prolatas tribuit ad sententiam veterum poetarum, qui honesta peti clara voce a bonis viris dicunt, impia contra submisso murmure. Pers. Sat. II, 6 : « Haud cuivis promptum est, murmurque humilesque susurros Tollere de templis, et aperto vivere voto ». Confer, quæ Horatius in eamdem sententiam dicit Epist. I, 16, 59 sqq.

71. *Et nunc Romulidum sedes.* Palatium Cæsarum significat, qui quasi Romuli successores. *Romuleas arces* vocat Prudentius in Symm. II, 765 : « Unus nostra regat servetque palatia Christus, Ne quis Romuleas dæmon jam noverit arces ». Alias *Romulidæ* sunt Romani. Sulpicia, vs. 57; Prudent. Apoth. 225. Cæterum ex his verbis Licentii occasionem captavit Paullinus, ut Epist. XLVI, in carmine ad Licentium, scriberet : « Nunc te sollicitat variis male suada figuris, Heu! validos etiam vertere Roma potens ». — Mihi videtur his versibus Licentius adlusisse ad locum Horatii, Carm. III, 29, 9 : « Fastidiosam *desere* copiam, et Molem *propinquam nubibus* arduis ... beatæ Fumum et opes, *strepitumque Romæ* ». Ed.

72. *Bacchatasque domus*, hominum frequentantium turba et strepitu, quasi bacchantium, personantes. Sic Val. Flaccus, lib. III, 20 : « Dindyma sanguineis famulum bacchata lacertis ». Prudentius « bacchantia gaudia mundi » dicit Hamart. 375. Præsertim Virg. Georg. II, 487 : « virginibus bacchata Lacænis Taygeta ». Ed.

73. *Totus semel in tua corda venirem*, totus me ad animi tui votum et sententiam accommodarem, ut me doceres et regeres : dictum, ut alias *ire in alicujus sententiam*, et ab Ovidio *venire in arbitrium* dicitur, Her. XVI, 136 : « Venit in arbitrium quum Cytherea meum ».

74. *Ni mens conjugio incumbens.* Barthius, Advers. VI, 13, putat Licentium non hic de uxoriis rebus loqui, et conjugium non semper de matrimonio junctis, sed et aliis pari amore duobus accipi. Sed interpretem Licentii Paullinum dabo, qui ad præcipua momenta hujus carminis in eo, quod ad Licentium scripsit, respondet, atque eum de matrimonio et honoribus Romæ capiendis cogitasse, diserte adfirmat : « Tu thalamos licet et celsos mediteris honores Nunc, olim Domino restituere tuo ».

76. *Quod sine te nullos promittunt carbasa portus*, h. e. quod, nisi tu me regas, nunquam puto me ex hac jactatione vitæ turbulentæ ad tranquillitatem animi perventurum. *Carbasa* pro navigatione. - Imita-

Erramusque procul turbata per æquora vitæ.
Præcipites densa veluti caligine nautæ,
Quos furor Australis, stridens et flatus ab Euro
Perculit, et raptis privavit turbo magistris,
Protinus abruptis miseri volvuntur in undis:
Non forus, aut proræ, non lintea deinde procellas
Ferre valent, ratioque jacet stupefacta regendi:
Sic me ventus agit, volvuntque cupidinis æstus
In mare letiferum, nec terræ protinus absunt.
Sed mecum reputans tua candida verba, magister,

tus videtur his versibus quæ Pap. Statius de patre suo scribit, Silv. V, 3, 237: « labat incerto mihi limite cursus Te sine, et orbatæ caligant vela carinæ ». Ed.

77. *Turbata per æquora vitæ*. Similiter Boetius, Cons. Phil. lib. I, p. 2: « Nihil est, quod admirere, si in hoc vitæ salo circumflantibus agitemur procellis ».

80. *Raptis privavit turbo magistris*. Virg. Æn. V, 867, « amisso fluitantem errare magistro Sensit ».

82. *Non forus*. Singulari usus est, quamquam pluralis frequentior, ut A. Gellius, XVI, 19: « stans in summæ puppis foro »; et Sueton. Aug. 71, *forum aleatorium* dixit. — Item Ennius, Fragm. « Multa foro ponit, « Rector in incerto est, nec, quid fugiatve petatve, Invenit: ambiguis ars stupet ipsa malis ».

85. *Nec terræ protinus absunt*, et tamen inde terra propinqua est, in quam me recipiam; h. e. in propinquo mihi auxilium est, quod petam. Simile illud Virgilii, Georg. II, 45, « In manibus terræ », h. e. prope sunt, vicinæ sunt. Fortasse legendum *adsunt*, sensu contrario.

86. *Sed mecum reputans*, etc. Verba ista ad versum usque 90 obscurissima, quia abrupte et concise dicta sunt, fortasse etiam manca, versu uno alterove perdito; et sensus, pro diversa, qua distingui verba possunt, interpunctione, variabilis. Ego sic explicare et distinguere

Hæc magis esse reor, tibi credere, callida res est,
Decipit, atque animis molitur retia nostris:
Præteritos oblitus enim, præsentia præsto:
Nunc tibi, care, tuo nos nunc de pectore lapsi.
Heu mihi! quo ferar, unde velim tibi pandere mentem?
Ante sub Ægæo optabunt pia tecta palumbes;
Et versa Halcyone componet in arbore nidos;
Esuriens vitulos alet ante leæna sequaces;
Atque impasta diu teneros lupa nutriet agnos;
Mutantesque suis divisum partibus orbem,
Aut Barcæus alet Taurum, aut Hyrcania Tauros;
Ante Thyesteis iterum male territa mensis,

tecum fuerunt, *oblivisceris*, *præsentia* tantum *præsto* esse, et animo tuo inhærere videntur. Inde est, quod *nos* absentes *nunc tuo de pectore lapsi sumus*. Ad hanc querelam respondet Licentius ad versum usque 102, quo se nunquam Augustini immemorem fore confirmat. Versum 89 Pithœus aliter distinguit, sensu non clariore: « Præteritos (oblitus enim præsentia) præsto ».

91. *Tibi pandere mentem*. Pithœus *pendere*, perperam.

92. *Optabunt pia tecta*, volent vel eligent sibi construere nidos. Antverp. editio habet *aptabunt*, quod fere melius. — *Ægæum* mare hic nominare videtur, quod hoc valde procellosum habebatur.

93. *Et versa Halcyone*, i. e. naturam et morem mutans, quos in æquore solet, nidos in arbore faciet. Ovid. Metam. XI, 745: « Perque dies placidos, hiberno tempore, septem Incubat Halcyone pendentibus æquore nidis ». Hinc « dilectæ Thetidi Halcyones » dicuntur Virgilio, Georg. I, 399. Pithœi et Reinh. edd. hic legunt *componat*, et in sequentibus *alat*, *nutriat*. Nos novam edit. Opp. Antverp. sequi voluimus.

97. *Aut Hyrcania Tauros*. Sic Pith. et Reinh. sed Benedict. *Hyrcania Sauros* dederunt, nescio quam gentem prodentes. Ego putaverim *Mauros* legendum esse. *Barcæus* est populus Africæ; vid. Virg. Æn. IV, 42. Ille *alet Taurum*, secum habebit populum Scythiæ vel Sarmatiæ, de quo Ovidius, Pont. III, 2, 45, « Est locus in Scythia, Tauros dixere priores, Qui Getica longe non ita distat humo »: nisi velis hic legere *aret*, et intelligere Taurum montem Asiæ. Contra *Hyrcania*, regio Asiæ, alet *Mauros*, gentem Africæ. Quo pacto hic versus expressus ex illo Virgiliano, Ecl. I, 62: « Ante pererratis.....Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim ».

98. *Ante Thyesteis*. Hi versus, paucis verbis mutatis, transcripti sunt e Claudiani Cons. Prob. v. 171: « Ante Thyesteis iterum conterrita mensis, Intercisa dies refugos ver-

Interrupta dies refugos vanescet in ortus;
Ante dabunt imbres Nilum, super æthera damæ
Errabunt, nantesque canent, et flumina plaudent,
Quam mihi post tergum veniant tua dona, magister.
Arcet amor coplamque tenet communis honesti.

tetur in ortus ». — Hos quoque versus Schraderus, lib. Observationum supra ad Licentii versum 60 allato, e Claudiano transcriptos agnoscit. Virg. nost. t. I, p. 85. Ed.

100. *Ante dabunt imbres Nilum.* Claudianus sic versu 169: « Ante dabunt hiemes Nilum; per flumina damæ Errabunt ». Dubium est, utrum Noster *imbres* posuerit pro *hiemes* Claudiani, quoniam imbres sunt e proprietatibus hiemis, ut vidimus ad Saleii v. 139; an vero id respiciat, quod Nilus nullis oriatur ex imbribus, ut adserit Plinius in Paneg. cap. 30, et Tibullus, I, 8, de Nilo: « Te propter nullos tellus tua postulat imbres, Arida nec pluvio supplicat herba Jovi ». Adde Claudianum Idyllio IV. — *Super æthera damæ.* Schraderus loc. cit. putat hic Licentium scripsisse *super æquora*, in quo me non consentientem habet. Nam qui satis impudenter Claudianum exscribebat, ope-

noris auctoritatis et momenti esse videtur. Virg. nost. t. I, p. 85. Ed.

101. *Errabunt, nantesque canent.* Ita scribo pro *Errabunt, montesque canent*, quæ absurda scriptura est omnium edd. qui enim *canere* convenit montibus? Scilicet damæ non solum super æthera errabunt, sed et, ut aves, nando in aquis canent, et flumina plaudent. — *Plaudere* aquam est natantium. Manilius, V, 423: « Hic alterna ferens in lentos brachia tractus, Nunc plausa resonabit aqua ». — Et similiter Statius, Silv. I, 3, 73: « Aut ingens in stagna cadit, vitreasque natatu Plaudit aquas ». Ed.

102. *Quam mihi post tergum veniant.* Hanc phrasin, quæ barbariem aliquam olet, et revera non est purissimæ latinitatis, ex versione sacrorum voluminum venire prorsus apparet. Ezechiel, cap. 23, v. 35: « quia oblita es mei, et projecisti me post tergum tuum, tu

Hic, hic regnat amicitiæ decus hoste fugato:
Nam neque propter opes vitreas, aurumque rebelle,
Jungimus assensus animorum; nam neque vulgi
Nos fortuna ruens, quæ separat ardua, junxit;
Sed labor interiora legens vulgata libellis,
Atque animis inventa tuis, et nobile dogma
Indictum, contraque bonos responsa relatus.
Et mea Calliope, quamvis te cominus altum
Horreat, et vultus abscondat, inutile tractans;

amor honesti, i. e. arctam faeit et tenet copulam.

104. *Hoste fugato*, illis cupiditatibus fugatis, quæ hostes esse veræ amicitiæ solent.

106. *Propter opes vitreas*, hoc est, fragiles, et facile perdendas. — *Aurum rebelle*, quod perpetua inter homines bella et dissidia creat. Propert. III, 13, 49: « Auro pulsa fides, auro venalia jura ». Ovidius, Met. I, 141: « Jamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum Prodierat; prodit bellum, quod pugnat utroque ».

107. *Nam neque vulgi Nos fortuna ruens*. Fortuna illa fallax et variabilis, quæ est in divitiis et honoribus externis, quamque vulgus respicere solet. — *Quæ separat ardua*, quæ discrimen facere inter honoratos et humiliores solet, neque committere, ut sinceram inter se amicitiam colant.

108. *Sed labor interiora legens*. Sed quædam communio societasque studiorum, quum interioris doctrinæ præcepta, partim veterum sophorum *libellis vulgata* tuo ductu *legi*, partim *tuis* ipsius *animis*, tua meditatione, *inventa* audivi vel legi. — *Et nobile dogma Indictum*, hoc est, quando quæstionem aliquam nobilis argumenti proponebas, *et contra* ea, quæ nos *bene referre* ad propositum videbamur, solide *respondebas*. Quæ hic *interiora* se legisse dicit Licentius, *secreta* nominat Claudianus, de Consul. Mall. vs. 67: « Omnia Cecropiæ relegis secreta senectæ »; et vid. dicta ad vers. 6.

110. *Contraque bonos responsa relatus*: sic Pithœus et Reinh. ediderunt, sed *contraque bonus responsa relatus* nova ed. Antw. Ego priorem lectionem præfero, et superius explicavi. Laudat Licentius disputationes eruditas, et colloquia cum Augustino habita.

111. *Et mea Calliope*. Videtur, ita loquens, respicere ad cavillationes Augustini, qui in secessu Cassiciaci cum Licentio disputans, studium ejus poetices, tamquam inutile et spernendum præ philosophia, reprehenderet, et subinde Calliopen ejus traduxerat. Sic enim ille, lib. I de Ordine, cap. 3: «Video tibi Musam tuam lumen ad lucubrandum accendisse »; et paullo post: « Merito tu nihil mirabaris, et apud Calliopam te intus tenebas ».

112. *Inutile tractans*, nempe ex opinione Augustini, qui ad Licentium sæpe, quod patrem suum Ovidius dixisse refert, Trist. IV, 10,

Hoc tamen, hoc animi vinclum, nexusque fideles,
Non qui montosis firmatas rupibus Alpes
Fregit, et Italicas pressit cum mœnibus urbes,
Rumperet, aut nostro tereret de robore quidquam.
Ite procul latices tumidis amfractibus Oxi,
Aut ab Arimphæis Rhipheos, aut oppida Caspi
Cimmeriasque domos sejungere flumine largo;
Mæotumque plagæ, et pontus quas obruit Helles,

21, « Sæpe pater dixit, studium quid inutile tentas? »

114. *Non qui montosis*, h. e. non Hannibal, qui sibi aditum in Italiam perruptis Alpibus patefecit, omni impetu suo rumperet. Lucanus, VI, 38: « Franguntur montes, planumque per ardua Cæsar Ducit opus ». Apud Claudianum, Bell. Get. 532, Alaricus Gothorum dux: « per tot populos urbesque cucurri, Fregi Alpes ». Idem Claud. sæpius *ruptas*, *laxatas*, *apertas* Alpes dicit.

115. *Italicas pressit cum mœnibus urbes*, i. e. invasit, obsidione pressit, occupavit. Tale est, quod de Cæsare Italiam invadente ait Petronius, in Carm. de Mutat. Reipubl. v. 209: « Dum Cæsar timidas iratus deprimit arces ».

sitæ, quæ aliis discordiarum caussis distrahuntur. Cæterum quod Licentius hoc loco iterum longam enumerationem gentium terrarumque diversarum orbis ingreditur, uti supra inde a versu 96 fecerat, hoc ei forte e recenti lectione Chorographiæ Varronis inhæsit. Unde novum argumentum duci potest, eum librum Varronis versu 1 hujus carminis significari.

118. *Aut ab Aremphæis*. Scribendum est *Arimphæis*, quos ad Rhiphæos montes pertinere scribit Plinius, VI, 7, et de illis amplius cap. 12: « Arimphæos quosdam accepimus haud dissimilem Hyperboreis gentem. Sedes illis nemora, alimenta baccæ; capillus juxta feminis virisque in probro existima-

ropæ atque Asiæ longe discrimina tendant:
ınne boum per utrumque latus armenta fatigans
ıibus abscindit Talari Dodona Molossos,
gnatosque Arabas? nec pacis fœdus amicum
lonios inter mansit regnumque Pelopum,
:rilegosque Phryges, quamvis pro tempore cunctis

:t hoc corruptum est, et contrum. *Mæotis* palus Scythica, 'anais ostium, pluralem reat *Mæotæ* appellantur illius ; hinc scribendum *Mæotumıgæ* pro *Mæotarum* : deinde ıda copnla est, *Mæotumque et pontus quas obruit Helles.* nim, Mæotim et Hellesponıse ea maria, quæ Asiam et ım disterminent.

Per utrumque latus armenta s, quæ ab utroque latere cot mediterranea est, nec mari mine dirimitur. Forte respiıomen Epiri, cujus regio est a.

Abscindet lateri Dodona dat ıs : *abscidit lateri* Reinh. *absci-lari* Benedict. Videtur legen*bscindit :* nam *abscidit* metro um est. *Dodona*, urbs Mo ı in Epiro, oraculo Jovis ce*Thalari* nomen haud dubio to codice habent editores: ıen *Talarus* pro *Tomarus* mons Plinii, lib. IV, c. 1, inveuıse affirmant ejus editores; montem in confiniis Molosesse, et centum fontes circa ı habere tradit Plinius, Jovis templum sub eo situm Stra. VII, p. 227. Unde et hic icentium existimo *Thalari* in ı codice positum fuisse pro *i*, et versum sic legendum: ı *abscindit Tomari Dodona Molossos.* Fateor tamen, nondum ex eo perspici cur adeo memorabilem putaverit Licentius hanc Molossorum disjunctionem a monte Tomaro, sub quo Dodona: quamquam Tomarum pro Thesprotiis positum non dubito. Eruditio Licentii, quæ hic venditatur, superflua juxta et obscura est.

124. *Arabas cognatos* Molossis cur Noster dixerit, non exputo. Ratio fortasse ab Arabum cum Cadmo trajectu, quem obiter memorat Strabo, lib. X, p. 447, repetenda est, aut ab origine oraculi Dodonæi, quod sacerdote femina in Græciam a Phœnicibus abducta ortum esse dicitur apud Herod. II, c. 54.

125. *Regnumque Pelopum*, id est, Pelopidarum s. successorum Pelopis: hinc Peloponnesi regnum intelligit. In *Pelopum* mediam produxit contra morem. Pelops, a quo plurimi Græciæ reges descenderunt, Tantali, Phrygiæ regis, filius fuit, et coloniam e Phrygia deduxit, teste Strabone, lib. VII, pag. 321. Alii reges ex origine Europæ Agenoris, Sidoniorum regis, filiæ fuerunt. Inde cognatio et hospitium Græcorum, Sidoniorum atque Phrygum, quod Paris Phryx pessimo scelere, in Menelaum et Sidoniorum regem commisso, violavit, ut memorat Dictys Cret. lib. I, cap. 3 seq. Cujus facti scilic. memor *sacrilegos Phryges* dicit Licentius.

Hospitium commune fuit. Quid denique fratrum
Dissidium, pugnasque canam? quid honesta parentum
Verbera, quid matrum furias, natosque superbos?
Est etiam superum concors discordia rerum,
Totque fluunt ritus, quot dat sententia leges,
Nec tenet unus amor: non si mihi murmura centum
Det Boreas, totidemque animas, centumque per ora
Lingua rigens adamante fremat, memorare valebo,
Quæ sociata prius veterum natura locorum

127. *Hospitio commune fuit*: sic editum est ab omnibus. Sed *hospitium* scribendum esse jam monuit Barthius, XVII, 18.

130. *Est etiam superum*, id est, divinarum, sacrarum rerum. Ad *concors discordia* Barthius l. c. Ovidianum illud citat, *concors discordia fetibus apta est*, et hoc Rustici Elpidii: « etiam discordia fidas Conservant elementa vices ». Addo locum Epistolæ, a Maximo, Madaurensi grammatico, pagano homine, ad Augustinum scriptæ, quæ est XLIII, vel XVI novæ edit. ubi hoc oxymoron in eodem argumento, quo Licentius, nempe de dissidentibus in una religione sententiis, usurpat: « Dii te servent, per quos et eorum atque cunctorum linguis, Ingeniumque capax, totumque Helicona dedisset ». Claudian. in Cons. Prob. 55: « Non, mihi centenis resonent si vocibus ora, Multifidusque ruat centum per pectora Phœbus, Acta Probi narrare queam ». Displicet inprimis, quod voces et animas a Borea petit. — Sed *Boreas* subinde pro spiritu et flatu vehementiore, vel ejus caussa, poni apud poetas videtur, ut in illo Manilii, V, 329: « Hinc veniunt vocis dotes, Boreæque sonantis, Garrula quæ modulis diversæ tibia format, etc. » Atque hoc dicto Licentii confirmatur lectio codicis Gemblacensis in Manilio *Boreæque sonantis*, pro qua Bentleius posuit *citharæque sonantis*: quamquam Vossius ad Catullum, p. 227, ex opti-

Distulit, et tereti limavit glarea mundo.
Sed nos præterea, quod ab una exsurgimus urbe,
Quod domus una tulit, quod sanguine tangimur uno
Sæclorum, Christiana fides connexuit, et quod
Nos iter immensum disterminat, et plaga ponti
Interfusa coercet; amor contemnit utrumque,
Gaudia qui spernens oculorum, semper amico
Absenti fruitur; quoniam de corde profundo
Pendet, et internæ rimatur pabula fibræ.

us, i. e. lyræ ex ebore fabricari soli-æ. Hic vero potius intelligere debe-iat tibiam ex ebore. Virgil. Georg. I, 193: « Inflavit quum pinguis bur Tyrrhenus ad aras ». Ed.

136. *Distulit*, disparavit, disjun-it: cætera perobscura sunt, *tereti imavit glarea mundo*. Necesse est, *laream* hoc loco singulari significa-ione usurpatam: nam quod *gloria* n aliis legitur, ut margo Reinharti ndicat, id parum attendendum st. *Glaream* sequiore ætate pro ag-ere seu militari via acceptum esse, cal. probare ad hæc verba Ausonii, ¦pist. X, 15, adnisus est: « Aut eratarum qua glarea trita viarum 'ert ». Sed eam significationem ne-ue Scaliger aliis satis approbavit, eque ego verbis Licentii satis ap-um reperio. Mihi respexisse ille ad um usum vocis videtur, quo *gla-ea* dicitur fluviorum et æquoris. ic enim *glarea rivi* dicuntur Cal-urnio, VI, 65, et *glarea fulva agi* Rutilio, Itin. I, 356. Quoniam gitur supra Licentius plurimas gen-es atque terras fluminibus maribus-ue disjunctas memoravit, hic quo-ue *glaream* posuisse pro fundo vel tore maris arenoso videtur, ut di-at, æquor interfusum disjunxit et eparavit, quæ prius sociata erant, et *limavit* idem sit, ac quod *abscidit* Horatio, Carm. I, 3, 21: « Ne-quidquam Deus abscidit Prudens Oceano dissociabili Terras ».

137. *Sed nos præterea*. Sic Rein-hartus edidit, quem sequor. Pith. et Benedict. *præterea*, minus recte. Scilicet hæc conjungenda, *nos præ-terea Christiana fides connexuit*. Me-nagius hos versus recitans in *Anti-Baillet*, cap. 98, legit nescio quo ex libro: « Sed nos præterea qui ab una...Quos domus...qui sanguine ». — Sed Heinsius, Advers. lib. I, 16, pag. 161, non solum *prætereo*, quod Pithœus edidit, probat, sed etiam versu seq. legit *sanguine jungimur uno*, pro *tangimur*. Fortasse legen dum est: « Sed nos præterquam quod ab una, etc. » Ed.

141. *Interfusa coercet*. Dictio e Virg. sumpta, G. IV, 480, « et no-vies Styx interfusa coercet », quod etiam Claudianus expressit, Rapt. Pros. I, 23.

144. *Internæ rimatur pabula fibræ*, interiores animi sensus adficit: phrasin videtur petiisse ex Persio, qui Sat. V, 29, « Quod latet arcana non enarrabile fibra ». Et Paullinus, Epist. IV ad Auson. « Hujus in ad-ventum trepidis mihi credula fibris Corda tremunt ».

Interea venient quæcumque futura bonorum,
Scripta salutiferi sermonis, et illa priorum
Æquiparanda favis, reputans quæ pectore in alto
Conceptum in lucem vomuisti nectareum mel,
Præsentem ipsa mihi te reddent, si mihi morem
Gesseris, et libros, quibus intellecta recumbit
Musica, tradideris; nam ferveo totus in illos.

146. *Scripta salutiferi sermonis*, epistolæ, qua salutem invicem dicunt amici. *Salutiferum libellum* dicit Paullinus, Epist. I ad Anson. « Ante salutifero felix quam charta libello Dona negata diu, multiplicata daret ». Ausonius « salutiferas voces », Mosell. 295.

147. *Priorum Æquiparanda favis*. Reinhartus legit *piorum*, Pithœus et Benedict. *priorum*, quod rectius: *priores* sunt antiqui scriptores, et Licentius vult, Augustinum ea scripsisse, quæ Veterum sapientiæ eloquentiæque sint æquiparanda. Hoc sensu enim *favos, mel, nectar* centies apud Veteres dici, nemini ignotum est, et pluribus locis probavit, ipsum hunc Licentii versum proferens, Barthius, Advers. XXIV, 17, et LIII, 5. Ipsi vidimus ad Calpurn. IV, 151, et Saleii Bassi v. 78.

148. *Vomuisti nectareum mel*. Sor-

vidimus, et *vomere* adeo de re sua adhibet Prudentius, Apoth. 596: « Date, pandite librum, Evomuit spirante Deo quem sanctus Esaias ». —Veteres verbum *evomere* non nisi de oratione indecora et inhonesti argumenti adhibuerunt, ut Plinius, Hist. Nat. XIV, 22, de libro Marci Antonii, quem iste de ebrietate sua scripserat: « Exiguo, inquit, tempore ante prælium Actiacum id volumen evomuit ». Ed.

150. *Quibus intellecta recumbit Musica*, h. e. quibus Musicæ doctrina continetur, ita abs te tradita, ut tu recte intellexisse et tradidisse videaris.—Sic in Apuleii Metam. lib. I initio, *libris felicioribus conditæ* Oudendorpius interpretatur *repositæ ac servatæ*. Ed.—Ita vero corrigendam duximus vitiosam et nullius sensus lectionem, quam omnes edd. habent, *quibus in te lenta recumbit*.

e, sic nobis verum ratione patescat;
lus Eridano fluat, et contagia mundi
idquam volitent nostri circum arva coloni.

ımoratur. In sexto autem, e celebratus est, studet [uonam pacto a mutabi-:ris, sive corporeis, sive ·, ad immutabiles nume-›la immutabili veritate quibusdam veluti gradi-ɑiatur, et sic invisibilia, quæ facta sunt, intelle-iantur. Sic argumentum orum ipse explicat Au-ırtim epistola CI, n. 4, ium, partim Retractat. ıı.

ıue, sic nobis verum. For-st a Tibullo, II, 5, 121: c tibi sint intonsi, Phœ-; et Sidon. Apollinaris, ›o, « Annue, sic vestris :sa tropæis ». Verbis iis, erum ratione patescat », idetur Augustino in me-rocare crebras disputa-ıs cum eo de studio in-:t inveniendæ veritatis in libris contra Acade-sitas. Augustinus vero repetit ea verba ex hoc carmine, et reddit Licentio in epistola, ut persuadeat, quærendum esse Christum, qui ipsa sit Veritas.

153. *Sic plus Eridano fluat,* id est, uberrime et copiosissime, instar fluvii exundantis. Servius ad Virgil. Æn. VI, 659, observat, Eridanum pro quocumque alio flumine κατ' ἐξοχὴν dici, quia et Georg. I, 482, legimus *fluviorum rex Eridanus:* et amant poetæ pro appellatione ponere magnæ rei proprietatem, ut Georg. I, 9, « pocula Acheloia ». — Sed Nic. Heinsius, Advers. IV, cap. 2, p. 575, hic legit: « Sic suus Eridanus fluat ». Quod ita intelligit ut *suus Eridanus* idem valeat ac sui juris, et liber a Geticis catervis. Idem sequenti versu vult *nostris colonis.* Ed.

154. *Nequidquam volitent.* Precatur, ut pestilentia, quæ tum plures orbis Romani provincias vastabat, fines agrorum suorum non invadat. Hujus aliquoties mentio fit in libris Augustini.

EXCURSUS I

AD LICENTII CARMEN, v. 32 sq.

.......................Tibi noster Apollo
Corda replet, patremque suum, patremque Deorum
Conciliat.

Apparet, his verbis a Licentio Jesum Christum, Servatorem sanctissimum, Apollini, et Deum patrem Jovi ethnicorum adsimilari. Fit hoc quidem studio et imitatione Virgilii, cujus dictionem, ubicumque potest, usurpare solet. Hic enim, Æn. III, 433, scribit:

.................................vati
Si qua fides, animum si veris implet Apollo;

et Æn. I, 65, Jupiter *Divum atque hominum rex* appellatur. Sed et studio imitandi non magis quam temeritate ferventis ingenii eo provehitur Licentius, ut profanus videatur, et sanctitatem divini Servatoris violet, nomine Deorum gentilium imponendo, quos omnes detestandos præ Christo,

[redacted]

plina Christiana nulli sunt, exæquare Christo, atque eum non alium, quam Deos gentilium, existimare videtur. Miror itaque, neque Augustinum, neque Paullinum in Epistolis, quibus Licentium ad vivendum Christo multis gravibusque verbis hortantur, multaqne hujus carminis dicta attingunt, hanc ejus profanam mentem verborumque, ut ita dicam, gentilitatem non reprehendisse, licet non leviter in eum invehatur Augustinus, eumque inter alia dicat ingenio, quod a Deo acceperit, aureo ministrare libidinibus, et in illo Satanæ propinare. Immo, quod magis mireris, Augustinus ipse in dialogo, quem cum Licentio, alioque suorum sodalium Trygetio, instituit, libro I de Ordine, cap. 4, plane simili sententia utitur, et Christum una cum Deo patre, petito ex lectione Virgilii elogio, condecorat. Nam ubi Licentium sentit spem aliquam amplexandæ melioris philosophiæ, quæ in doctrina Christiana est, facere, gaudio pertentatus hunc versum pronuntiat:

Sic pater ille Deus faciat, sic altus Apollo.

Et editor Benedict. hic adnotat, nonnullis in exemplis scriptum exstare *sic altus Iesus*, quod haud dubie a librario factum est, qui nomine Apollinis offendebatur. Sed dignus videtur locus, quem aliquanto pleniorem hic apponamus: « Hic ego multo uberius cernens abundare lætitias meas, quam vel optare aliquando ausus sum, versum istum gestiens effudi: *Sic pater ille Deus faciat, sic altus Apollo*. Incipias, perducet enim ipse, si sequimur, quo nos ire jubet, atque ubi ponere sedem, qui dat modo augurium, nostrisque illabitur animis. Nec enim altus Apollo est, qui in speluncis, in montibus, in nemoribus nidore turis pecudumque calamitate concitatus implet insanos; sed alius profecto est, alius ille altus veridicus, atque ipsa (quid enim verbis ambiam) veritas. Cujus vates sunt, quicumque possunt esse sapientes. » Agnoscimus totam Augustini orationem ad locos quosdam Virgilii alludere. Atque illa quidem verba: *Incipias*,

perducet enim ipse, etc. respiciunt orationem Æneæ, Deli in templo Apollinis preces facientis, Æn. lib. III, 88:

> Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
> Da, pater, augurium, atque animis illabere nostris.

Sequentia verba, quibus, *altus Apollo* qui vere dicendus sit, docet, alium Virgilii locum designant, ubi templum Apollinis in jugo montis situm, cum antro Sibyllæ describit, Æn. VI, 9 seq.

> At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
> Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
> Antrum immane petit.

Facile quidem ex his intelligimus, totam rationem nominandi pro Christo Apollinis ab allusione applicationeque verborum poetæ pendere, unde et veniam isti appellationi petiisse dedisseque Augustinus videtur; sed tamen, ubi pari in facto duo Christianos scriptores convenire observamus, perspicere ex eo videmur, propensos quodammodo veteres Christianos ad Apollinem Christo comparandum fuisse, idque nomen religioni suæ minus infestum, minusque odiosum, quam aliorum Deorum, habuisse. Quum id numen vaticiniis præfectum esset, et vera doctrina Christiana ipsa vaticiniis et oraculis antiquis fulta et firmata crederetur, erant inter Christianos non pauci, qui spiritum, qui veros prophetas egisset, et qui sacerdotes Apollinis, aut negarent differre, [redacted]

ivino afflatu actas et Dei nuntias (1) credebant, proclive rat, ipsum Apollinem quasi amicum Christo numen, vel dumbratum inter gentiles Servatorem, qui et Σωτὴρ appelaretur, existimare. Maxime vero hæc opinio inter Christianos invaluit auctore Constantino Magno, postquam ei celeore illud visum, quo crucis signum ei ostensum et victoriæ romissæ dicebantur, contigerat. In eo viso Apollinem apaaruisse, aut Constantinum credidisse eum sibi oblatum, x loco panegyrici, Constantino ab Eumenio rhetore dicti, ui primam omnium et maxime sinceram de eo relationem xhibet, haud obscure potest intelligi. Sic enim ille, cap. 21: Vidisti, credo, Constantine, Apollinem tuum, comitante Victoria, coronas tibi laureas offerentem, quæ tricenum ingulæ ferunt omen annorum. Hic est enim humanarum numerus ætatum, quæ tibi utique debentur ultra Pyliam enectutem. Et immo quid credo? vidisti, teque in illius pecie recognovisti, cui totius mundi regna deberi vatum carmina divina cecinerunt ». Quando Christiani scriptores postea Christum Constantino in somnis visum, et crucem pro signo victoriæ ab eo monstratam esse prodiderunt, ex ea re nihil aliud, quam dolus et sapientia doctorum Christianorum intelligitur, qui ut Constantinum eo viso ad Christi sacra vocatum ostenderent, ea specie, quam ipse pro Apolline habuerat, Christum ei apparuisse affirmarunt, atque, ut inde deinceps hoc persuasum sibi profiteretur, effecerunt. Latius hoc jampridem demonstravi in Dissert. de Viso Constantini Magni ad locum Eumenii rhetoris, Musæi Critici vol. II, fasc. 2 edita. Hoc igitur visum ut opinionem jam tum inter Christianos vulgatam de similitudine Christi et Apollinis demonstrat, ita eamdem, dubium non est, postea auctoritate Constantini magis confirmatam et

(1) Quomodo Constantinus sentiebat, qui l. c. postquam versus quosdam Sibyllæ, Christi Servatoris nomen præferentes, recitavit, addit: Καὶ ταῦτα τῇ παρθένῳ δηλαδὴ θεόθεν ἐπέστη προκηρύξαι· μακαρίαν δ' αὐτὴν ἔγωγε κρίνω, ἣν ὁ Σωτὴρ ἐξελέξατο προφῆτιν τῆς ἑαυτοῦ περὶ ἡμῶν προμηθείας.

celebratam esse. Constat Imper. Constantinum per omne vitæ spatium singulare Apollinis studium præ se tulisse, cum eoque fere Christi cultum miscuisse. Qui cæterorum statuas Deorum evertebat, multas ille Apollinis statuas vel tripodes Constantinopoli in hippodromo posuit, ut Eusebius, Sozomenus et Zosimus diversis locis tradunt, ex iisque notavit Gyllius in Topogr. Constantinop. lib. III, cap. 3. Inprimis memorabilis statua Apollinis est, quam ex ære factam, antiquo et admirabili opere, et ex Ilio Phrygiæ translatam, supra columnam rotundam porphyretici marmoris, quæ plurimis circulis vel zonis laureatis cincta erat, collocavit, et suum illi nomen indidit, et capiti ejus clavos quosdam, quasi radios, inseruit, qui corpus Domini salutiferæ cruci affixissent. Vides quasi combinationem aliquam Christi et Apollinis. Plura de ea columna ex Cedreno et Zonara tradunt Gyllius in Topogr. Constant. l. c. et Pancirolus in Comment. ad descript. urbis Constantinop. Non minorem ille honorem Sibyllæ, vati Apollinis, habuit, cujus vaticinia de Christo, inprimisque illud, quod Virgilium putat Ecloga IV complexum esse, copiose laudat in Orat. ad Sanctorum cœtum; tum vero eam memorabili in nummo, qui *Constantiniana Daphne* inscribitur, habitu Victoriæ, cum lauro et tropæo, expressam signari curavit, ut memoriam visi supra memorati conservaret, quo Victoria, Apollinem comitata, apparuerat, coronam lauream offerens, quam ille videtur pro Sibylla Daphne habuisse. Exstat ille nummus apud Patinum, Impe-

brari. Legendus inprimis est Lactantius, Institt. divin. lib. VII, cap. 24, et, cujus testimonium hic præcipue requirimus, Augustinus Eclogam Virgilii haud aliter, quam de Christo, intelligendam esse confirmat, Epist. CLV, et CCLVIII novæ edit. « Omnino non est, inquit, cui alteri, præter Dominum Christum, dicat genus humanum :

> Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
> Irrita perpetua solvent formidine terras.

Quæ ex Cumæo, id est, ex Sibyllino carmine se fassus est transtulisse Virgilius; quoniam fortassis etiam illa vates aliquid de unico Salvatore in spiritu audierat, quod necesse habuit confiteri ».—Sic etiam Hieronymus, lib. II, epist. 2 ad Paullinum : « Quasi non legerimus Homero-centones et Virgilio-centones; ac non sic etiam Maronem sine Christo possimus dicere Christianum, quia scripserit : *Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna; Jam nova progenies cœlo demittitur alto.* » Et patrem loquentem ad filium : « Nate, meæ vires, mea magna potentia, solus ». Et post verba Salvatoris in cruce : « Talia perstabat memorans, fixusque manebat ». Ed. — Hac opinione imbuti doctores ubi in eadem Ecloga legebant : *Tuus jam regnat Apollo;* hic etiam existimabant Apollinis nomine Christum significari. Atque igitur Augustinus cum Licentio, quibus admodum familiaris sensus et dictio Virgilii erat, satis magna auctoritate, a vaticinio Sibyllino ducta, nec magna cum offensa aliorum, videntur Apollinem pro Christo nominasse.

EXCURSUS II

AD LICENTII CARMEN, vs. 45 seq.

Et quum luciferos præcordia vesper in ortus
Distulerit, sanctumque super benedixeris ignem,
Sis memor ipse mei.

Ad hæc verba sic commentatur Casp. Barthius, Advers. lib. XVII; c. 18: «Nihil aliud his verbis a sanctissimo antistite nobilissimus Licentius petit, quam ut in precibus ad Deum omnipotentem, per totum diem ab aurora ad vesperuginem continuatis, sui meminens esse velit. Quare vulgatum illud *præcordia* nutrit errorem insipidum. Emacula *precis orgia vesper in ortus :* poetica elegantia *orgia* solennem Dei omnipotentis cultum appellat. Possit et *ordia* dicere, sed illud nobis magis arridet». Sed abeat Barthius cum suis *orgiis*, quam vocem de cultu sacro et precibus publicis, de quibus hic sermo est, nunquam usurpavit ecclesia, a vocabulis profana gentilium sacra redolentibus studiosissime abstinens. Neque video, quomodo Barthius Licentii verba [redacted]

e monumentis scriptorum veteris ecclesiæ cognoverit, facile nobiscum sentiet, h. l. pro *præcordia* legendum esse *præconia*. Etenim preces vespertinæ sicut et matutinæ, fiebant pro diversis catechumenorum, energumenorum, competentium ac pœnitentium ordinibus, quas singulas diaconus ecclesiæ indicere, atque ordinem quemque excitare et hortari ad precandum, ipsamque precationum formulam præire, et instituere singulos, quomodo et pro quibus orandum esset, solebat. Hæc exhortatio προσφώνησις diaconi, et τὸ κηρύττειν appellabatur, atque inde diaconi κήρυκες vel ἱεροκήρυκες *sacri ecclesiæ præcones* audiebant, ut latius docet Binghamus, Orig. Ecclesiast. lib. II, cap. 20, § 10. Mihi itaque non dubium est, illam admonitionem diaconi, qua singulos sacri cœtus ordines ad precandum excitabat, et ipsas, quæ ex formula a diacono recitata fiebant, preces, vel totum actionum sacrarum ritum, quia per diaconum indicebatur, hoc loco latine vocari *præconia*. Binghamus quidem Latinos ait τὸ κηρύττειν per τὸ *prædicare* expressisse, quod inprimis testatur Concil. Toletan. IV, c. XL: « Unum orarium oportet Levitam gestare in sinistro humero, propter quod orat, id est, prædicat »; sed vocem *præconium* de officio diaconi usurpatam, nisi fortasse alicubi reperitur, et nondum satis eruta ex antiquis Christianorum monumentis est, vel solus hic Licentii locus mihi satis probaverit, et verbi *præconare*, quod recentior latinitas attulit, usus, idem quod τὸ *prædicare* significantis. Sic enim Glossa Græco-Lat. κηρύσσω, *præcono, prædico*. Vid. Cangius, Glossar. voc. *præconare*. Tum eamdem vocem *præconia*, et quem ei hoc loco sensum damus, gravius videtur adserere, quod sequitur, *sanctumque super benedixeris ignem*. Hoc enim complementum precationum publicarum, et alteram partem, quæ præconium diaconi consequebatur, indicat. Omnes enim preces publicæ fiebant partim diaconi προσφωνήσει, sive indictione diversarum petitionum, partim episcopi ἐπικλήσει, invocatione, sive benedictione, cum impositione manuum ipsius, ad quam inclinare capita jubebantur per diaconum. Vid. Binghamus,

lib. XIII, c. 10, § 3. Igitur post præconium diaconi benedictionem episcopi nominat Licentius. Qui autem in verbis ejus *ignis* intelligendus sit, difficile explicatu est. Luminaria vel lychnos accensos significari, vix probabile est, etsi de officio vespertino sermo est. Nam cur ignis hic *sanctus* vocetur? et quænam esset hæc benedictio lychnorum? Existimo potius *ignem* interpretandum esse sensu ecclesiastico, quo ignis dicebatur admonitio gravis et precatio catechumenis baptismo præparandis recitata, ut verbo divino, iram Dei denuntiante et tanquam urente, correpti dolorem de peccatis conciperent, gratiamque divinam ardenter anhelarent.—Sic enim Minuc. Felix, Octav. cap. 27, *orationis incendia* vocat, quibus dæmones de corporibus exigantur. Ed. —Vide Binghamum, Orig. eccles. lib. X, cap. 2, § 8. Hæ precationes cum catechumenis etiam exorcismi vocabantur, qui baptismum præcedebant. Hinc Augustinus, comment. in Psalm. LXV, tomo IV Opp. p. 486 novæ edit. « Noli festinare ad aquam; per ignem transi ad aquam, ut transeas et aquam. Propterea et in sacramentis et in catechisando et in exorcisando adhibetur prius ignis .... Post ignem autem exorcismi venitur ad baptismum, ab igne ad aquam, ab aqua ad refrigerium ». Etiam Paullinus, ad eum ignis sensum respiciens, Epist. XVI in fine: « Hoc igne illuminati, et ad sitim aquæ vivæ per ignis hujus ardorem accensi, in desiderium Domini vere dicemus: Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te,

[redacted]

Nam per *ventura flumina* commodissime intelligo baptismum mox suscipiendum. Hic terrere poterat catechumenos non vere dolentes, et gratiæ divinæ cupidos, quoniam extra et post baptismum non aliam deletionem peccatorum esse veteres doctores plerique statuebant. Licentius forte, quum hæc scriberet, nondum baptismum acceperat, et quoniam majoris illuminationis erat cupidus, uti ante versu 30 significavit, hinc petebat ab Augustino, ut in oratione pro catechumenis instituenda sui etiam, tamquam catechumeni, memor esset, hoc est, pro se oraret, seque una admoneret. Itaque verborum Licentii, *quum sanctum super benedixeris ignem*, hic sensus est, quum super vel præter gravem admonitionem et precationem factam catechumenis benedictionem impertieris.

INCERTI AUCTORIS,

FORTASSE

RUFI FESTI AVIENI,

EPITOME ILIADOS HOMERI,

NUNC PRIMUM

A PLURIMIS QUÆ INSIDEBANT MENDIS
REPURGATA

ET PERPETUIS ANIMADVERSIONIBUS ILLUSTRATA.

ACCEDIT

T. PETRONII ARBITRI

TROJÆ HALOSIS.

XIV.

PROOEMIUM
DE
ILIADOS EPITOME LATINA
EJUSQUE AUCTORE,
UBI SIMUL
HOMERISTÆ LATINI
ANTIQUIORES
CUM EORUM FRAGMENTIS
RECENSENTUR.

Quod nunc edimus poema, summam Iliados Homericæ complexum, variam diversis temporibus fortunam et iniqua adeo fata expertum est, ut affirmare possimus, nullius carminis, nostra collectione publicati, æque necessariam, atque hujus, editionem fuisse. Ab Antiquis non ignoratum, nec spretum, posterioribus sæculis atque ea, quam mediam vocamus, ætate, quæ compendia quarumvis artium jejuna et contractos in brevius libros, præ luculentis et copiosis scriptoribus, amabat, præcipuo in honore fuit, et publicis in scholis prælectum est, quod quum testimonia nonnulla scriptorum, tum codices manuscripti frequentes, in bibliothecis adhuc reperti, probant. Sed ex hoc usu scholarum magnam labem et multum squalorem contraxit, ludi magistrorum

insipientium erroribus et interpolationibus misere deturpatum; et postquam meliores literæ, aliique scriptores egregii, ope typographiæ, passim vulgari cœperant, hoc opus contra obsitum sordibus eviluit, prorsusque jacuit neglectum: quippe proximo a renatis literis sæculo, vix ter quaterve typis exscriptum novimus, neque ab aliquo editore tam benigne habitum, ut ab immensa mendorum vi liberaretur. Post Jo. Spondanum, qui hanc Epitomen cum Darete Phrygio inter opera Homeri, repetita, sed, quantum equidem scio, non diversa editione, Basileæ, an. 1583 et 1606 prodire jussit, nemo tanto intervallo ad nostra usque tempora repertus est, qui eam, non dicam emendare et perpolire, sed ex antiquis exemplaribus reddere, magisque frequentare inter eruditos cuperet. Neque vero dignus hic scriptor tam iniqua fortuna fuit, et nonnulli eruditorum, ingenium et elegantiam ejus agnoscentes, non mediocriter laudarunt; in quibus quidem Laurentius Valla inepte eum ipsi Virgilio antetulit: sed præcipue Casp. Barthius in Adversariis, commentariisque ad Statium, emendavit passim et exquisitis ornavit elogiis. Post eum pauci admodum reperti sunt, qui attingerent. Nostra demum ætate Batavorum eruditorum studium in hunc poetam conversum est, qui editis observationum criticarum libris multos ejus locos corrigere, et suo nitori restituere adnisi sunt; de quorum opere deinceps accuratius disseremus. Sane poema illud attente

quidem tam studiose et diligenter facit, ut sæpe Homerum deserere, propter illustrem aliquem veteris poetæ locum eo transferendum, videatur. Habet quidem oratio ejus latinitatis cadentis, et serioris, quo scripsit, ævi indicia : utitur subinde vocabulis vulgaribus et minus electis, quibus abstinere poetæ nobiliores solent; sed habet etiam gemmulas insigniores, et lectissimæ latinitatis venustates, quæ ingenium elegans et lectione præstantissimorum scriptorum tritum facile prodat. Quæ ego in adnotationibus meis hoc diligentius curavi ostendere, quo magis cupiebam poetæ illius dotes explicare, et a plurimorum, quo laborare adhuc visus est, contemptu vindicare.

Opus ipsum varie inscriptum in excusis et manu exaratis libris est. Antiquitus simpliciter *Homerus* videtur dictus. Sic enim Lutatius, scholiastes Statii, et quidam medii ævi scriptores citant, et sic antiquioribus codicibus inscribitur. Alii tamen codices inscribunt *Homerus de bello Trojano*, vel *de destructione Trojæ*, parum apte et sapienter. Editiones quædam impressæ *Homeri Iliadum opus* (1), aut *Epitomen et summam universæ Iliados Homeri* vocant, adduntque ineptum *Pindari Thebani*, tamquam auctoris, nomen, quod et codices quidam scripti servant. Quo absurdius vero id nomen et intolerabilius est, ut omni cura explodendum videatur, hoc magis videmur admoneri, ut veram poematis a nobis propositi ætatem, et, si fieri possit, auctoris nomen exquirere studeamus. Hoc si probabili ratione contigerit ostendere, tum juvabit etiam, unde Pindari auctoris nomen venerit, conjicere.

Romanum hominem fuisse carminis Homerici auctorem, cum Casp. Barthio, Advers. LIX, 15, et Petro Bondamio, Variar. Lect. lib. II, c. 4, p. 139, haud temere colligo ex ejus

(1) Medio ævo Ilias Homeri vocari cœpit *Iliades*, quod jam Bedam venerabilem, libro de Metris, pag. 2382 Putsch. usurpasse video, qui *Iliades* et *Odysseam Homeri* nominat.

versu 907, ubi, Æneam cum Achille congressum memorans, addit, nisi eum tum Neptunus servasset,

> Non claræ gentis NOBIS mansisset origo.

Idem vero et inde apparet, quod ubique lectionem et imitationem poetarum Romanorum prodit, adeo quidem, ut Homerum, quem exscribit, vix tantum respicere, quantum Virgilium et Ovidium, videatur. Nobilem etiam Romanum et beatum hominem fuisse, qui carmen illud animi otiique oblectandi caussa in secessu ruris sui composuerit, haud vana conjectura mihi persuadere ex epigrammate antiquo videor, quod in Burmanni Anthol. Lat. lib. III, ep. 62, occurrit, repetitum ex Pithœi Epigr. et Poem. vet. lib. I, p. 192, et *de Navigatione* inscribitur. In eo auctor villam suam maritimam laudans, e qua prospicere velificantes in mari naves, et subinde ad litus appellentes, poterat, sic incipit:

> O litus vita mihi dulcius! o mare! felix,
> Cui licet ad terras ire subinde meas.
> O formosa dies! hoc quondam rure solebam
> Iliadum armatas sollicitare manus.

Nempe *Iliadum* hic scribendum esse pro *Iliadas*, quod in vulgatis est, cum Pithœo, qui sic in margine emendavit, existimo, nisi *Iliade* mavis, quod Fr. Christius suasit in Excursu ad Villaticum, p. 270. Et in villæ suæ amœnitate con- [redacted]

a suam quasi Ithacam Ulyssis, in qua Penelope degat liciis fruatur, sibi proponit, illic in mari Ulyssem cum bus maris luctantem. Inde fit, ut maris et navigationis ula cum securo et amœno litore comparet per plures s, qui in ipso epigrammate legendi. Adsunt vero et n eo indicia, quæ significent, non aliam ab auctore ι, quam eam, de qua nunc agimus, respici. Animadmus, oportet, in fine latinæ Iliados ab auctore totum ti laboris cursum phrasibus e re nautica sumptis, quasi ationis absolutæ, exprimi :

Sed jam siste gradum, finemque impone labori,
Calliope, vatisque tui moderare carinam,
Quem cernis paucis stringentem litora remis, etc.

vero haud temere factum arbitror, ut auctor Epitotot imaginibus a navigatione petitis uteretur, et *cariremos*, *litora*, *portum*, *rudentes*, ipsumque Homequem lustraverat, quasi *patens* pelagus, nominaret; loco et tempore et aliis rebus, in quibus tum versa auctor, quum scriberet, occasionem habuit de navine multum cogitandi. Hoc ipsum vero satis declaratur cto epigrammate. Villam suam, auctor ait, mari prom, ex una parte omnes ruris delicias, ex altera portum itionem navium habere, unde assidue naves soleat, portum subeuntes, alias in alto mari jactatas, prospi Inter hos autem prospectus, idem ait, se quondam ι scripsisse. Atque igitur tuto hinc colligere videmur, im Iliadem, quam habemus, quamque auctor multis s navigationi comparat, eam ipsam esse, quæ ibi in maritima perscripta esse dicatur, atque adeo epigramde navigatione et Epitomes Homericæ eumdem auctoesse. Ulterius, quæ hactenus dicta sunt, in nostris ad n epigramma adnotatis probabimus, quod integrum testimonia Veterum de Epitome Homeri producemus. iod parvam Iliadem in villa maritima scriptam esse

perhibet epigramma, idem nos manu ducere ad ipsum auctorem ejus noscendum potest, siquidem poetam multa scribere carmina, et scribere in villa solitum inveniamus. Invenimus autem *Rufum Festum Avienum*, cujus epigramma *ad amicos de agro suo* exstat apud Pithœum, Epigramm. vet. lib. IV, p. 157, et in Anthol. Lat. Burm. lib. III, ep. 59, ubi vitæ suæ perpetuam rationem actusque diurnos, quos in villa sua obire soleat, recenset, atque in his poemata assidue scripta memorat :

Rure morans quid agam, respondi pauca, rogatus :
Luce Deos oro (1), famulos post arvaque viso,
Partitusque meis justos indico labores,
Inde lego, Phœbumque cio, Musamque lacesso, etc.

Multa Avienum carmina scripsisse, et fere assidue in poesi exercenda occupatum fuisse, ipse testatur in monumento, quod Deæ Nortiæ dedicatum, et Romæ in villa Cæsarini repertum, Petr. Burmannus in Antholog. Lat. lib. I, ep. 79, e Fabretto, Sponio et Almelovenio traduxit :

R. FESTVS V. C. DE SE AD DEAM NORTIAM.

Festus Musoni soboles prolesque Avieni,
Unde tui latices traxerunt Cæsia nomen,
Nortia, te veneror, lare cretus Vulsiniensi,
Romam habitans, gemino proconsulis auctus *honore*,
[redacted]

et *prolem Avieni*, id est, filium fuisse dicat Rufus Festus, tum Avienum illum hic indicari putat, cujus Phænomena, Fabulæ, aliaque hodie supersunt (1), licet ab eo dissentiat Henr. Cannegiet. in Dissert. Aviani fabulis subjecta, cap. 2 : nam voces illas conjunctas *soboles prolesque* idem Avienus, distincta tamen significatione, tamquam peculiarem sibi locutionem, usurpat in Arateis Phænom. v. 370 :

........................Ipsius autem
Subjectos capiti geminos tibi cernere fas est,
Spartanam geminos sobolem, prolemque Tonantis.

Quod si vero unus Avienus diserte dicitur *multa* variaque *carmina* scripsisse, probabiliter non possumus diversa, quæ hodie sub Avieni nomine exstant, carmina diversis Avienis, aut aliis simile nomen habentibus, tribuere, licet plures Avienos antiquitus memorari non negem. Certe Arateorum scriptor Avienus idem de se, quod Rufus Festus in allato monumento, prædicat, multitudinem jactans carminum suorum, vers. 71 :

O mihi nota adyti jam numina Parnassei,
O, per multa operum mea semper cura, Camenæ (2).

Jam consideremus varia et numerosa Avieni carmina, quæ

(1) Certe Arateorum Phænomen. auctorem eumdem esse cum eo, cui monumentum supra descriptum positum est, haud vana conjectura ex ipso monumento potest colligi. Subjicitur ei monumento hæc acclamatio filii Placidi : « Ibis in optatas sedes, nam Jupiter æthram Pandit, Feste, tibi, candidus ut venias ». Iis vero verbis filius Placidus satis aperte ad initium Arateorum adludit : « Carminis inceptor mihi Jupiter : auspice terras Linquo Jove, excelsam reserat dux Jupiter æthram ». Debeo hanc conjecturam Jo. Nic. Funccio, Comment. de vegeta Ling. Lat. senectute, cap. 3, § 53, p. 221.

(2) Hugo Grotius ad hunc vers. « Multa operum », h. e. multa opera, πολλὰ τῶν ἔργων, ut supra *rerum fluitantia* pro *res fluitantes*; et alibi centies. Indicat vero Avienus sese ante Arateam paraphrasin alia poemata edidisse : puta, περιήγησιν Dionysii, Oram maritimam, Fabulas.

partim exstant hodie, partim deperdita ei ab Antiquis tribuuntur, et omnia ejus generis esse reperiemus, ut Epitome Iliados Homeri his perquam similis videri, et nulli veterum poetarum potius, quam Avieno, adscribi possit. Habemus duorum poematum Græcorum metaphrasin Latinam hexametri carminis genere ab Avieno confectam, Arati et Dionysii Alexandrini, et neminem eruditorum esse arbitror, qui non uni Avieno utramque deberi adserat (1). In utroque carmine docti viri observarunt, Avienum a Græco fonte multum recessisse, non pauca Arato intacta vel de suo, vel e Latina Germanici metaphrasi petita inseruisse, nonnulla etiam Dionysio addidisse, ut præter eum plures auctores sequutus videatur. Quod docuerunt Fabricius, Biblioth. Lat. lib. III, cap. 11, et Henr. Cannegieterus, Dissert. ad Avian. cap. 3. Plane eadem ratio, idem consilium est Iliados Latinæ. Versio Homeri est hexametris versibus expressa, sed ita instituta, ut in multis Homerum deserat, alia de suo addat, alia e poetarum Romanorum locis exornet. Qui igitur duo poetas Græcos Romano habitu induit, nec tam convertit, quam interpolavit, hic primarium Græcorum poetam Homerum similiter tractare omiserit? hic Iliados Latinæ, cujus plane idem genius, eadem componendi ratio, ac Arati Dionysiique Latini est, non auctor habeatur? Dices, carmen Homeristæ Latini compendium magis ex Iliade contractum, quam translationem esse, eoque

, noluisse auctorem tam vasto et diffuso operi, quale neri Ilias est, parem versionem aptare, sed modicum nen, sola serie factorum et summa rerum memoranda, ibere voluisse, quod ipsum Avienus aliis majoribus libris ummam redactis, et carmine expressis, probavit. Ser- s (1) testatur Avienum totum Virgilium et Livium iambis psisse, ubi non poetam Livium, ut quibusdam visum sed historicum intelligit. Sed quis credat, totum opus anum, plus quam CXL libros complexum, ab Avieno litum carmine esse, cui labori vix ætas Avieni ab aliis liis et occupationibus reliqua suffecisset? Et Virgilium im in meros iambos convertere, miserrimus versificato- abor erat, nisi ita vertebat, ut aliquam ingenii doctri- ue partem afferret. Contraxit igitur vasta opera, et mam rerum complexus est, ut posset ipse de suo exor- e et variare; cujus adjectionis exemplum in Livio con- to factæ Servius loco citato memorat. Quando igitur totum Livium et Virgilium ab Avieno iambis conversum bit, non universa actorum dictorumque series, sed sum- totius operis intelligenda est, qualem esse Iliadis Homeri spicimus. Virgilius ab Avieno in summam contractus e ad opinionem confirmandam facit, eumdem auctorem tractæ Iliados esse; qui toto carmine ita se familiarem gilio præbet, ut sæpissime Virgilianis phrasibus utatur, iarrationes nonnullas e Virgilio mutatas in Homerum sferat, alias ex eodem suppleat atque exornet. Faci- quidem ratio Avieni auctoris approbandi videri potest,

) Ad Æn. X, 388: « Rhœti de gente vetusta Anchemolum ». Hæc la in Latinis nusquam invenitur auctoribus; Avienus tamen, qui n Virgilium et Livium iambis scripsit, hanc commemorat, dicens am esse ». Fabricius quidem, in Bibl. Lat. l. c. ait verba *Virgilium et* spuria, et male doctos viros ex hoc loco Servii adfirmasse, Virgi- s fabulas ab Avieno compositas. Sed idem Servius alio loco prodit neid. X, vs. 272: « Et Stoici dicunt stellas esse ultra triginta duo, um nomina et adfectus Avienus, qui iambis scripsit Virgilii fabulas, orat ».

dem plures ejus nominis in antiquitate clari memorantur, et, quum plerique eum esse dicant, quem Macrobius adolescentem cum Servio aliisque disputantem in Saturnalibus induxerit, adeoque Theodosii Junioris et sequentium Imperatorum ævo floruisse adfirment; alii tamen ab hoc sejungendum, eoque paullo antiquiorem arbitrantur. In quibus præcipue est Henr. Cannegieterus, qui in Diss. Aviani fabulis subjecta, cap. 2, observat, a Macrobio Avienum et Servium ita confabulantes induci, ut Avieno quasi discipuli, Servio doctoris et præceptoris partes tribuantur, Servium autem, qui in suis ad Virgilium commentariis Avienum scriptis libris clarum adducat, hoc ipso declarare,eum non æqualem suum, sed se priorem et antiquiorem fuisse. Equidem argumentum illud e Servii commentariis ductum non admodum firmum esse existimo, si quidem statuere velimus, Servium illum diu post Macrobium et disputationes illas Romæ cum Avieno adolescente habitas scripsisse, aut forte Servii commentariis junioris alicujus Grammatici, qui Avienum laudaverit, scriptis adsutas esse; sed tamen nolo prorsus Cannegieteri sententiæ adversari, atque illud concedam libens, Avienum carminum auctorem paullo antiquiorem Macrobiano esse, et saltem Theodosiano ævo claruisse. Festus quidam sub Valente Consularis Syriæ et Proconsul Africæ in Cod. Theodosiano, et ab Ammiano Marcell. Libanioque memoratur, quem eumdem esse Festum Avienum, qui in marmore supra laudato *gemino proconsulis honore auctus* et carminum multorum auctor dicitur, non iniquum est judicare (1). Atque hæc Festi illius ætas omnino talis est, quæ auctori Latinæ Iliadis optimè conveniat. Lutatius quidem, scholiastes Statii, qui primus eum auctorem citat ad Theb. VI, 120, sexto demum sæculo vixisse videtur, quod Sedulii et Boethii testimoniis utitur. Sed auctor Iliados purior et castigatior est, quam

(1) Ipse vero Wernsdorfius hanc ipsam sententiam retractat in procemio de R. Festo Avieno, et agnoscit eum Festum, cum eo cujus carmina proximo tomo inserentur, confundi non recte posse. Ed.

ut ætate in barbariem lapsa et Lutatio propior existimari possit; et si cadentis latinitatis indicia habet, minime tamen deterior Festo Avieno est, neque talibus vitiis inquinatus, qualia in Boethiani ævi poetis, Maximiano Gallo, aut Cresconio Corippo, observamus. Ipsum Iliados in parvum poema contrahendæ consilium ætatem, quam ei adsignavimus, prodere videtur. Qua in barbariem inclinante, uberrimam olim Romanorum eruditionem jam fugientem sustinere et sistere pauci viri, majoribus doctrinæ monumentis, quæ ignavis ingeniis dudum molesta erant, in compendium vel epitomen redigendis, conabantur: qua Eutropius, Aurelius Victor, Sextus Rufus breviaria Historiæ Romanæ, Vegetius Epitomen Rei militaris, Marius Victorinus, Sulpitius Victor, Julius Severianus, alii, præcepta artis rhetoricæ e majoribus Græcorum et Romanorum libris summatim collecta; alii denique aliarum rerum compendia scribebant (1). Hanc ætatem a Constantino M. ad Theodosiana usque tempora extendi dicimus, qua igitur confectam Epitomen Homeri haud immerito collocamus. Ne ad inferiora tempora, quibus Romanum imperium procumbebat, eam detrudamus, hoc maxime prohibere videtur, quod auctor versu 907 generis Cæsarum ab Ænea deducti meminit, quod eum non facturum fuisse arbitramur, si eo tempore scripsisset, quo Cæsarum successores cum ipso imperio exspiraverant.

Gentilium sacris addictum fuisse auctorem Latinæ Ilia-

nes nostras, et Avienum, scriptis clarum et a Servio citatum, quem nos eumdem cum Festo Avieno et auctore Iliados existimamus, Christianum fuisse adeoque diversum ab isto statuit. Opinionem suam confirmat ex verbis, quæ ex libro Avieni de Virgilii fabulis Servius adscripsit in commentariis ad Virg. Æn. X, 272, ubi de cometarum genere, qui blandi esse dicuntur, et res lætas significare : « Hic, inquit, dicitur apparuisse eo tempore, quo est Augustus sortitus imperium : tunc denique gaudia omnibus gentibus futura sunt nuntiata ». Hæc extrema ad verbum reddita esse ait ex Angeli dictis, quæ refert Divus Lucas, II, 10 : Εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ. Sed ex verbis ad dictum aliquod sacrorum librorum adludentibus nemo suspicionem Christianismi ducet, qui temporis illius, quo Avienus vixit, rationem norit. Quo Christianorum religione ubique dominante libri eorum sacri ita vulgo lecti et noti omnibus erant, ut docti præsertim inter ethnicos viri, cætera adversarii Christianorum, tamen res et dicta et historias ex libris eorum tenerent, et subinde laudarent etiam. Chalcidium in commentario in Timæum Platonis (pag. 219 edit. Meurs.) novimus ejusdem stellæ, de qua Avienus loquutus videtur, Christum recens natum portendentis, exortum ex historia evangelica referre; neque tamen de ea sic loquitur, ut inde, Christianum fuisse scriptorem, satis tuto colligere possimus. Avienus Macrobii (Saturn. lib. II, cap. 4) pueros ab Herode Judæorum rege intra bimatum occisos refert, haud dubie ex Matthæi libro, quia neque Josephus, neque alius quispiam, memoravit, nec tamen propterea pro Christiano habetur. Ipse Avienus, Phænomenorum Arati interpres, v. 32 seq. verba adhibet de sole et luna, quæ Grotius non absurde putat ex Mose hausta :

Cujus et extremum tellus opus, ignea cujus
Lumina sunt late, Sol et soror : ille, diei

Tendat ut infusi rutilum jubar; altera, noctis
Ut face flammanti tenebrosos rumpat amictus (1).

Etsi Cannegieterus ineptum eum esse pronuntiat, qui inde Festum Avienum Christianorum sacris addictum fuisse arbitretur, præsertim quum multa alia ab iis abhorreant, ego tamen graviorem rationem non video, cur ipse Avienum Servii Christianum esse maluerit, quod verba ex Evangelico libro mutuasse visus est.

Hactenus quidem adductis rationibus carmen Homericum Festo Avieno adserendum duxi, non quod hunc unice verum et certum auctorem putarem, sed quod neminem alium ex notis certiorem. Nam testimoniis Veterum, aut codicum auctoritate hic nihil agitur, et abunde constat, auctorem ipsum nomen suum poemati non inscripsisse, idque antiquitus non alio sub nomine, quam ipsius Homeri, cognitum et adlegatum, et a librariis exscriptum esse. Quemadmodum etiam cum Arati Phænomenis, latino Avieni carmine translatis, factum est, quod subinde solo Arati nomine adlegatur, etiamsi non ipse Græcus poeta, sed latina translatio intelligatur. Quam ob caussam et deserendam putavi opinionem, quam olim fovi, et (huj. op. nost. t. II, p. 313) proposui, de Pentadio Iliadis Latinæ auctore. Nam si certum est, nomen interpretis Latini neque ab Antiquis prodi, neque in antiquioribus codicibus reperiri, palam est, sub Pindari Thebani

difficili poesin fere ubique implicuerit, ut carminis tam plani et expediti, quale Ilias Latina est, auctor haberi vix possit.

De *Pindari Thebani* nomine, ei carmini falso imposito, tam difficile et ambiguum judicium est, ut, qui rationem ejus indagare velit, is operæ pretium facturus sit, nec ne, vix audeam adfirmare. Potest enim barbari et inepti hominis inventum esse, nulla idonea caussa, neque aliter quam ridendum: potest etiam eruditior subesse ratio, et ab homine non indocto, licet per errorem, profecta. Quam rem felicius dijudicare possemus, si omnino de auctore et tempore, quo primum id nomen usurpatum, aut de codicibus, in quibus repertum est, satis constaret. Vossius tradit in codice anno 1390 scripto, qui Patavii est, Pindarum Thebanum inscribi; sed sæculo XIII Eberhardus Bethuniensis Pindari nomen ignorat, solum Homerum nominat, sicut alii codices antiquiores. Igitur sæculo demum XIV id inventum et codicibus adscriptum videtur. Qua sane ætate, pro summa hominum inscitia et barbarie, haud raro factum est, ut libris, quorum auctor ignotus esset, celeberrimi cujusque scriptoris nomen, quum minus celebres ignorarentur, nulla gentis et ætatis ratione habita, imponeretur; neque adeo, si carmini latino Pindari, Græci poetæ, nomen impositum est, hoc magis mirum videri debet, quam quod Hippocrati epistola latina attributa est ad Mæcenatem scripta (1). Sed fieri potuit, ut nomen Pindari ab homine non indocto, nec sine aliqua ratione, induceretur, si forte existimabat, Ilia-

(1) *Pindari* tamen nomen inter Romanos non plane ignotum et inusitatum fuit. Pindarus enim vocabatur libertus Cassii, cujus manu hic interficiendum se post aciem Philippensem curabat, ut memorat Appianus. Et Pindarus alius in Romanis inscriptionibus occurrit. — Cæterum epistola, de qua hic mentio fit, reperitur Marcelli libro Medicamentorum præmissa, in editione Jani Cornarii, Basil. 1536, fol. Etiam subjuncta est Cornelio Celso et Scribonio Largo, post Vindiciani carmen, in fine, Parisiis, 1528, in-4. Sed rectius ea epistola edita est sub nomine Antonii Musæ, Norimb. 1587. Ed.

dem parvam primitus græce a Grammatico aliquo confectam, post a Romano homine latine conversam esse. Hanc opinionem etsi ipsa libelli lectio refutat, videtur tamen posse quodammodo ex inscriptione ejus, quæ in codicibus et editionibus aliquot antiquis legitur, colligi, ubi *Homeri Iliadum opus per Pindarum Thebanum* scil. compositum, dicitur *e Græco in Latinum traductum*. Et Pindarus quidam, Alexandrinus Grammaticus, apud Fabricium, Bibl. Gr. vol. I, p. 551, et Villoisonum, Anecd. Gr. t. II, p. 187, in scholiis ineditis ad Dionysium Thracem laudatur, qui teste Suida Ptolemæus cognomento Pindarion dictus est, et varia ad Homerum pertinentia scripsit, ut Exemplorum Homericorum libros III, de charactere Homerico, de dictione, de Utide Homeri. Ad hæc Ælianus, Var. Hist. IX, 15, narrat, Homerum Cypria carmina filiæ suæ dotis loco dedisse, ejusque rei testem esse Pindarum, quo nomine nescio, utrum Grammaticus ille Alexandrinus, an poeta Thebanus intelligendus sit. Cypria vero carmina ad bellum Trojanum pertinebant, et anteriora Iliadis Homericæ complectebantur, Cypria dicta propterea, quod Venus Helenam promittens Paridi, qui eam postea rapuit, caussa exstiterat belli Trojani. Vid. Perizonius ad Æliani l. c. et cel. Heynius, Excursu I ad Æn. II, pag. 229. Hæc talia de Pindaro Grammatico, res Homericas exponente, memorata legisse vel audisse potuit homo quidam serioris ævi, et propterea Epitomen Iliados ab eo perscriptam arbi-

tari, quos sciebat libris suis noti alicujus Trojani vel Græci, qui ipsi bello interfuerat, nomen tamquam auctoris, inscripsisse. Noti sunt libri de bello et excidio Trojæ sub Dictyos Cretensis et Daretis Phrygii nomine scripti. Et alii similes scriptores, nomine Trojani alicujus herois præditi, olim de bello Trojano egisse memorantur, ut Nestor poeta sub Severo, quem Iliada scripsisse testatur Suidas, et Thessandrus, idem argumentum amplexus, qui citatur a Servio ad Æn. II, 211. Thessandrus autem inter Græcos ex equo Trojano descendentes memoratur a Virg. Æn. II, 261 (1). Et medio inprimis ævo hic usus fuit, ut carminibus bellum Trojanum exponentibus ducis Trojani nomen præfigeretur. Josephi Iscani de eo argumento libros Dareti Phrygio inscribere, suppresso auctoris nomine, voluerunt, et Albertus Stadensis historiæ belli Trojani nomine elegiaco scriptæ, quam adhuc ineditam e codice Mspto bibliothecæ Ducalis Guelferb. orbi erudito notam fecit Jac. Frid. Heusingerus(1), titulum *Troili* fecit, qui unus ducum Trojanorum fuit. His exemplis adductis admodum verisimile est, obscurum aliquem hominem sequioris ævi, qui Epitomen Iliadis Latinam nullo auctoris nomine, nec certo titulo, insignitam haberet, *Pandari de bello Trojano* titulum, ex ipso carmine sumptum, adscripsisse, quod nomen mature cum notiore Pindari a librariis commutatum est. Hoc ipsum a librario factum, qui Iliadis Latinæ codicem Guelferbytanum sec. scripsit,

(1) Dictyos Cretensis, qui contra Trojanos militavit, nomine olim Τρωϊκὰ scripta exstitisse, versio ejus libri latina etiamnum exstans testatur. Ita et alium scriptorem Idomenei nomine insignem Τρωϊκὰ reliquisse, scholiastes Apollonii ad lib. I Argon. qui eorum librum primum citat, auctor est, et Jonsius de Script. Hist. Philos. lib. II, cap. 1, § 4, p. 141, conjicit, illum Idomeneum esse, quem Epicuri auditorem, patria Lampsacenum, Athenæus, VII, 5, testetur, et de illustribus viris scripsisse, Strabo libro XIII memoret. Ed.

(2) Ad fragmenta Cornelii Nep. Fl. Mallio Theodoro de Metris adjuncta, p. 113 seqq.

duobus locis deprehendi, ubi *Pandari* nomini alterum *Pindari* pro variante lectione appositum est. Vide v. 436 et 449.

Ex ipsa Iliados Latinæ et contractæ consideratione haud temere judico, merum opus hominis Romani et Romanorum poetarum lectione innutriti esse, neque ex epitome aliqua Græce prius facta ductum. Immo suspicor, auctorem ejus non ipsum Homeri Græcum opus, quod contraheret, ante oculos habuisse, sed antiquiorem ejus traductionem latinam, neque eam sinceram et Homericis ubique respondentem, sed interpolatam sententiis et fabulis aliorum poetarum, et maxime ad Virgilii sensum accommodatis. Constat innumeros fere poetas belli Trojani scriptores præter Homerum inter Græcos exstitisse, qui partim Iliadem imitarentur et variarent, partim hanc antecedentia et consequentia singularibus carminibus exponerent, in quibus maxime eminent Cypria carmina, et parva Ilias dicta. De quorum carminum generibus et ætatibus disertissime egit Heynius V. C. Excursu I ad Æn. lib. II. Ex iis carminibus passim compilatis multa varietas rerum et fabularum enata est apud poetas Græcos et Latinos, qui Homerica aut res Trojanas scripserunt. Inter Romanos quidem qui antiquitus hanc operam susceperunt, Græcos sequuti, non aliud fere, quam Iliadem Homeri, aut cætera, quæ diximus, carmina Græcorum verterunt latine; sed postquam Virgilius ex parva Iliade et aliis poetis multa ab Homero non dicta in suum [redacted]

Virgilio mutuati, demonstrant, excerptæ videntur, sed et singularia quædam continent, ab Homero non dicta, et cum nostra Homeri epitome convenientia. Quo pertinet inprimis, quod ad librum XXII ait, Hectoris corpus ab Achille ter circum mœnia Trojana raptatum, quod Homerus ignorat, Epitome latina e Virgilio (Æn. I, 483) aptavit sibi: et ad lib. XXIV mandata precesque ad Achillem de corpore Hectoris restituendo delatas refert, quæ apud Homerum ipsum non leguntur, sed in Epitome latina exstant. Occurrunt etiam in iis, quæ discrepare ab Homero æque ac Epitome latina videntur. In Periocha libri VII Hector, cum Ajace singulare prælium conserens, dicitur *lapide ictus in suorum se recepisse multitudinem*, quod ab Homero, saltem hoc libro, non refertur, et nisi ex Iliade latina, majore et interpolata, translatum est, certe ex Epitomes eo loco, quo de pugna ista singulari agitur, colligi non potuit. Et libro ultimo Jupiter dicitur Thetidi in mandatis ad Achillem dedisse, *ut fata hominum in exanimo hoste vereatur*, qualem sententiam Homerus nusquam adhibuit, Epitomes auctor usurpavit quidem, at non in mandatis Thetidis, sed in precibus Priami ad Achillem referenda. Quod si Periochæ Ausonii extractæ ex Epitome latina esse non possunt, exstiterit sane necesse est amplior Ilias, latine versa et Virgilio conformata, e qua et Periochas istas, et Epitomen, de qua agimus, auctor suus confecerit.

Sane exstitisse inter Romanos plures Homericorum librorum versiones, multis ex locis scriptorum antiquiorum pariter ac recentiorum manifestum fit, ubi versus Homeri, non Græci, sed Latini, tamquam ex nota receptaque versione, non nominato auctore ejus, referuntur. Erat etiam hic mos apud Romanos, ut in conviviis divitum et principum virorum inter alia acroamata certi homines, qui carmina Homeri recitarent, adhiberentur, quos *Homeristas* vocatos e Petronii cap. 49 discimus. Hoc inprimis testatur Juvenalis, Sat. XI, 177:

Nostra dabunt alios hodie convivia ludos.
Conditor Iliados cantabitur, atque Maronis
Altisoni dubiam facientia carmina palmam.
Quid refert tales versus qua voce legantur!

Ab his hominibus non semper Græcos Homeri versus decantatos esse, sed et plurimum Latinos, e Petronii l. c. mihi optime videor colligere: *Ipse Trimalchio in pulvino consedit, et, quum Homeristæ Græcis versibus colloquerentur, ut insolenter,* h. e. raro, *solent, ille canora voce latine legebat librum.* Hæc dum reputo, aptam mihi video offerri occasionem exsequendi consilii, quod dudum in aliis poetarum abs me prolatorum classibus sequutus sum, ut similium Epitomatori nostro scriptorum vel poetarum memoriam ex antiquitate repetam. Nempe eos animus est poetas Romanos recensere, qui vel aliquem Homeri librum Latino carmine transtulerunt, vel de bello Trojano rebusque eo pertinentibus, aut heroe aliquo Homerico egerunt, quos *Homeristas Latinos* licebit appellare.

I. Inter interpretes Iliados Romanos, antiquos quidem, Fabricius, Bibl. Gr. vol. I, p. 297, *Cneium Mattium*, et *Ninnium Crassum* præcipuos nominat, *Cn. Matium* seu *Mattium* e scriptis Veterum notum fecerunt Petr. Crinitus de Poetis, Læv. Torrentius ad Suetonii Julium, cap. 52, et Jos. Scaliger in Conject. ad Varr. de L. L. p. 149 seq. Homo doctissimus [redacted]

lib. VI de L. L. denique Grammatici Charisius, Diomedes, Nonius, Priscianus. Varie tamen ejus nomen, judice Scaligero, depravatum apud Grammaticos reperitur. Apud Macrobium Attilius, apud Nonium Crassus, apud Priscianum Nimius Cassius et Cn. Manlius, apud Diomedem Cn. Atticus falso appellatur. De *Crasso* adhuc dubitem, utrum vitiose id nomen positum pro Matio, an vero alium Iliados scriptæ auctorem indicet. Neque enim in uno tantum Nonii exemplari legitur, sed et in Prisciano, lib. IX, p. 866, ubi Msptus Putschii codex *Ninnius Crassus* legit pro eo, quod ipse Putschius ante eum inspectum edidit, *Nimius Cassius* (1). Hunc Matium Scaliger l. c. ait C. Cæsaris amicissimum fuisse. In quo falli magnum virum arbitror. Nam Cn. Matium Mimiamborum et Iliadis scriptorem antiquiorem Cæsaris ætate fuisse existimo, quoniam a Varrone citatur, et Cæsaris amicus ubique Caius Matius dicitur, quam ob rem et Torrentio ad Suet. Jul. 52 distinguendus a Cneio videtur. Is C. Matius etiam in Ciceronis et Trebatii familiaritate vixit. Nam ejus epistola ad Ciceronem et Ciceronis ad Matium exstant, lib. IX Epist. ad Fam. De eo etiam Cicero ad Trebat. lib. VII, 15, et ad Att. IX, 13 agit. Et communis Matii et Trebatii epistola ad Ciceronem scripta inseritur lib. IX ad Att. epist. 19. Idem C. Matius esse videtur quem de Re rustica scripsisse Columella, lib. XII, c. 4, tradit, quemque falso Cneium Matium appellari a Plinio, lib. XII, c. 2, et a Prisciano, lib. VI, p. 722 Putsch. opinor. Nam Plinius Cn. Matii, equitis Romani, meminit, qui primus nemora tonsilia invenit, quem adeo illum rei rusticæ studiosum et scriptorem esse, ipsa res declarat, et Priscianus l. c. hoc fragmentum Cn. Matii (quamquam hic facili lapsu librarii *Martius* scribitur) affert: *meos hortulos plus stercoro quam olero*, quæ verba non alius scriptoris, quam Rei rusticæ, sunt. Itaque apud utrumque

(1) Fortasse etiam sub *Ninnio* vel *Nimio* Licinii nomen latet. Nam Licinii Crassi noti.

videtur Caii nomen pro Cneio reponendum. Ab hoc etiam Matio inventum et appellatum videtur malum Matianum, cujus meminerunt Plin. XV, 14; Colum. lib. V, 10, 19; Sueton. Domit. 21; Macrobius, Saturn. II, 10. Cæterum in medio relinquam, an is C. Matius, eques Romanus, amicus Cæsaris, idem cum isto Mimorum et Iliadis scriptore fuerit. Hic potius consultum duco Iliadis Matii reliquias, quæ apud Grammaticos conservatæ sunt, Stephano et Scaligero ducibus, recensere:

1. Ex Iliad. lib. VII. Gellius, Noct. Att. VI, 6:

Dum det vincenti præpes Victoria palmam.

Veteres editiones Gellii fere *Trimatium* et *secundo* Iliados pro *septimo* legunt. Sed, notante Scaligero, versus est Iliad. VII, 291: εἰσόκε δαίμων Ἄμμε διακρίνῃ, δώῃ δ' ἑτέροισί γε νίκην.

2. Ex libro VII. Varro, lib. VI de Ling. Lat. p. 80:

Corpora Graiorum mœrebar mandier igni.

Scaliger scribendum putat *mœrebant*, et apponit versum ejus libri 428:

Νεκροὺς πυρκαϊῆς ἐπενήνεον, ἀχνύμενοι κῆρ.

3. Idem Varro l. c. ex incerto libro:

Obscœni interpres, funestique ominis auctor.

[redacted]

5. Charisius, lib. I de Analogia, p. 93, Putsch. *Acrum* pro *acrem* Cn. Mattius, Iliad. XV.

6. Ex libro XVI. Nonius, cap. de contrar. gener. Verborum, voce *Fite*, p. 475 :

Nunc socii, nunc fite viri.

Sic legit Scaliger. In Nonio mendose legitur : « Crassus, lib. XVI Iliados : *Socii nunc fite viri* ». Expressus est versus Iliad. XVI, 270 : Ἀνέρες ἐστὲ, φίλοι.

7. Ex libro XX Iliad. Diomedes, lib. I, p. 336 : « Hietare et hiatare Veteres dixerunt... Cn. Matius XX Iliados : *Ille hietans herbam moribundo tenuit ore* ».

Hoc Scaliger in suo Diomedis exemplari sic corruptum legit : « Cn. Atticus XX Iliados : *Ille hiat herbam moribundus ore* ». Unde corrigendum putat *Ille hiat at animam moribundior*, et verba Homeri apponit : Αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄϊσθε καὶ ἤρυγεν, qui est versus 403 Iliados, lib. XX. Mihi potius Matius respexisse ad phrasin Homericam ὀδὰξ ἑλεῖν οὖδας videtur, quam usurpavit Epitomator noster, v. 371 :

Et carpit virides moribundus dentibus herbas.

8. Ex lib. XXI. Gellius, lib. IX, cap. 14 :

Altera pars acii vitassent fluminis undas.

Gellius ibi *acii* pro *aciei* positum observat. Scaliger apponit hæc Homeri : ᾗπερ οἱ ἄλλοι ἀτυζόμενοι φοβέοντο, qui est versus 4 ejus libri.

9. Ex libro XXIII. Gellius eodem loco :

An maneat specii simulacrum in morte silentum.

Specii pro *speciei* positum. Scaliger versum Homeri 103 ejus libri comparat : Ὢ πόποι, ἦ ῥά τις ἐστὶ καὶ εἰν ἀΐδαο δόμοισι Ψυχὴ καὶ εἴδωλον.

10. Ex libro XXIII Iliad. sub Ninnii Crassi nomine Priscianus, lib. IX, p. 866, hunc versum citat:

Nam non connivi oculos ego deinde sopore.

Sed Scaliger restituendum putat *Cneius Mattius Iliados lib. XXIV* ex illo: Οὐ γάρ πω μύσαν ὄσσε ὑπὸ βλεφάροισιν ἐμοῖσιν. Est versus 637.

II. *Odysseam* Homeri Latine vertit antiquissimus Romanorum poeta *Livius Andronicus*, multosque ejus versus adducere solent Gellius, Festus, Nonius, Diomedes, Priscianus. Sed quia plerique obscuri et sordibus obsoletæ dictionis molesti sunt, nunc quidem eorum recensione supersedemus, quamquam eos e Stephani fragm. Poet. Lat. ubi cumulate afferuntur, repetere, haud difficilis labor esset.

III. *Cypria carmina*, vel Cypriam Iliadem, latine reddidit *Nævius*, item antiquus poeta, qui præterea bello Punico, Tragœdiis et Comœdiis scribendis clarus fuit.

Charisius libro I, p. 118 ex Nævii Cypriæ Iliados libro I hunc versum profert:

Collum marmoreum torquis gemmata coronat.

Et ex Iliados secundo Priscianus, libro X, pag. 881, Putsch.

Fecundo penetrat penitus thalamoque potitur.

it ejus libri præsertim philosophici, in quibus loca Homeri et testimonia Latina reddita passim profert.

1. Libro II de Divinat. cap. 30, locum longiorem Homeri adducens, præmonet ita se recitaturum, uti ipse quondam otiosus converterit. Est vero ille Iliados lib. II, 299 seqq. quo Agamemnon refert, Calchantem vatem e portento draconis, octo pullos avium cum matre devorantis, annos belli Trojani auguratum esse. Quem nunc subjicimus:

Ferte, viri, et duros animo tolerate labores,
Auguris ut nostri Calchantis fata queamus
Scire, ratosne habeant, an vanos pectoris orsus.
Namque omnes memori portentum mente retentant,
Qui non funestis liquerunt lumina fatis.
Argolicis primum ut vestita est classibus Aulis,
Quæ Priamo cladem et Trojæ, pestemque ferebant:
Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
Aurigeris Divum placantes numina tauris,
Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
Vidimus immani specie tortuque draconem
Terribilem, Jovis ut pulsu penetrabat ab ara:
Qui platani in ramo foliorum tegmine septos
Corripuit pullos: quos quum consumeret octo,
Nona super tremulo genitrix clangore volabat,
Cui ferus immani laniavit viscera morsu.
Hunc, ubi tam teneros volucres matremque peremit,
Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
Abdidit, et duro formavit tegmine saxi.
Nos autem timidi stantes mirabile monstrum
Vidimus in mediis Divum versarier aris.
Tum Calchas hæc est fidenti voce loquutus:
Quidnam torpentes subito obstupuistis, Achivi?
Nobis hæc portenta Deum dedit ipse creator
Tarda et sera nimis; sed fama ac laude perenni.
Nam quot aves tetro mactatas dente videtis,
Tot nos ad Trojam belli exantlabimus annos,
Quæ decimo cadet, et pœna satiabit Achivos.
Edidit hæc Calchas, quæ jam matura videtis.

2. Idem, de Divinat. II, c. 39, ex Iliad. lib. I, 236, hunc versum reddit:

> Prospera Jupiter his dextris fulgoribus edit.

3. Querelam Achillis ex Iliad. I, 642, affert lib. III Tusc. Quæst. c. 9:

> Corque meum penitus turgescit tristibus iris,
> Quum decore, atque omni me orbatum laude recordor.

4. Verba Homeri de Bellerophonte ex Iliad. VI, 201, refert Tusc. Quæst. lib. III, c. 26:

> Qui miser in campis mœrens errabat Aleis,
> Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

5. Ajacis tumulum, vel ejus qui cum Hectore congressurus esset, ex Hectoris oratione apud Homerum, Iliad. VII, 89 seq. Cicero, lib. II de Gloria, versibus Latinis reddidit, teste Gellio, XV, 6:

> Hic situs est vitæ jampridem lumina linquens,
> Qui quondam Hectoreo perculsus concidit ense.
> Fabitur hæc aliquis: mea semper gloria vivet.

6. Iliad. IX versum 363 vertit libro I de Divin. c. 25:

> Tertia te Phthiæ tempestas læta locabit.

7. Ex Iliad. XIX, 226, hæc habet Tusc. Quæst. lib. III, cap. 27:

Nam nemo hæc unquam est transvectus cærula cursu,
Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus;
Post variis avido satiatus pectore musis,
Doctior ad patrias lapsus pervenerit oras.
Nos grave certamen belli, clademque canemus,
Græcia quam Trojæ divino numine vexit,
Omniaque e latis rerum vestigia terris.

9. Augustinus, de Civit. Dei, lib. V, cap. 8, versus quosdam Homericos adducit, quos dicit Ciceronem in Latinum vertisse:

Tales sunt hominum mentes, qualis pater ipse
Jupiter auctiferas lustravit lumine terras.

Apparet autem, versum esse 135 libri XVIII Odysseæ, Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Verba sunt Ulyssis ad Amphinomum, adfirmantis, mentes hominum mutari subinde, nec ipsas constare sibi, esseque singulis diebus, quales eo die velit esse Jupiter, Deorum atque hominum parens. Versus latinus posterior sensum Homeri non exprimit, et vel ipse corruptus est, vel corruptum Homeri exemplar reddidit. Neque vero, quo libro Ciceronis isti versus exstiterint, adhuc exploratum est. — Minucius Felix in Octav. c. 19, versum Homeri sic reddidit: «Talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium diem duxerit». Ed.

V. Memorabilis etiam inter Romanos ob latinam Homeri interpretationem est *Actius Labeo*, quamquam inde on magnam laudem retulisse videtur. Notat eum Persius atyræ initio: «Ne mihi Polydamas et Troiades Labeonem rætulerint»; iterumque versu 50, «Non hic est Ilias Acti bria veratro». Cornutus, vel quisquis est vetus interpres ersii, ad priorem locum memorat: «Labeo transtulit Iliada : Odysseam, verbum ex verbo, ridicule satis, quod verba otius, quam sensum sequutus sit. Ejus est ille versus:

Crudum manduces Priamum, Priamique pisinnos».

Quo istum Homeri exprimebat Iliad. II: Ὠμὸν βεβρώθοις Πρίαμον, Πριάμοιο τε παῖδας. *Pisinnos* autem pro liberis dixit. Idem Persii scholiastes ad alterum locum adnotat : « Actius Labeo Iliadem Homeri versibus fœdissime composuit ». Quamquam igitur a Satyrico ejusque scholiaste Ilias Actii vel Attii fœde describitur, et propterea Lindenbrogius ad Stat. Theb. VI, 120, Epitomen Iliadis, quam nos proponimus, non ineptiorem Labeone, quamvis recentiorem, putat, recte tamen judicat Barth. ad Stat. l. c. male Iliadem Labeonis e Satyricorum scommate æstimari, neque, quod isti ex altiore antiquitate vituperent, id continuo fœdum esse. Ego quidem Labeonem istum non Neronis et Persii tempore vixisse, ut quidam existimant, sed antiquioris multo ætatis esse arbitror, eoque a Persio maxime ob vetusta et obsoleta vocabula et asperam dictionem reprehensum esse, quomodo et in aliis vetustis poetis fecit. Cæterum distinguendus hic Actius Labeo non solum a vetustiore Accio, Tragœdiarum scriptore, sed ab Antistio Labeone, celebri Jureconsulto, qui Augusti temporibus vixit. De quo vid. l. 2, § 47, ff. de Orig. Juris.

VI. Ovidius, qui Elegia ultima libri IV Epist. ex Ponto poetas ævi sui commemorat, plures in his nominavit, qui bellum Trojanum aut fabulas Homericas carminibus exposuerunt. In his præ cæteris eminet *Macer*, ob hoc *Iliacus* vocatus ab Ovidio l. c. v. 6, quem Nic. Heinsius ad Ovid. [redacted]

ia, v. 37, Ovidius innuit, Macrum in eo carmine attigisse 'aridis adulterium et Helenæ raptum, et mortem Laodaiæ ob maritum Protesilaum amissum, quæ longe ante iram .chillis acciderunt. Alterum Macri opus, Paralipomena Hoieri complexum, indicat Ovidius ex Ponto lib. II, epist. 10, d hunc Macrum scripta, v. 13:

> Tu canis æterno quidquid restabat Homero,
> Ne careant summa Troica bella manu.

'ua Elegia etiam significat, familiarem eum sibi fuisse, et :cum Asiam et Siciliam peregrinando lustrasse, v. 21:

> Te duce magnificas Asiæ perspeximus urbes,
> Trinacris est oculis te duce nota meis.

umdem Macrum fuisse puto, de quo militiam et arma seauto queritur Tibullus, lib. II, eleg. 6. Alium *Macrum*, :ajorem natu, Ovidius, Trist. lib. IV, 10, 43 laudat:

> Sæpe suas volucres legit mihi grandior ævo,
> Quæque necet serpens, quæ juvet herba, Macer.

st hic, qui Æmilius Macer citatur a Grammaticis, et de 'ibus et serpentibus, et herbarum virtutibus scripsit. Veınensem, et amicum Virgilii vocat Servius ad Ecl. V. Quem versum a Macro Iliaco quum dudum Douza in Adnott. l Ovid. Am. II, 18, 1, et Heinsius ad Pont. IV, 16, 6, :onuntiaverit, miror admodum, Brouckhusium ad Tibull. ., 6, 1, non agnovisse, et Nic. Funccium de virili æt. L. L. ıg. 298 utrosque confudisse. Nam profecto ille Macer, ad ıem Naso extremis suis temporibus ex Ponto scribit, ıemque a scriptis carminibus Iliacum vocat, is esse non ɔtuit, quem grandiorem natu sibi juveni carmina sua, ane quidem diversa ab Iliacis, prælegisse narrat, quemque legia extrema epistolarum ex Ponto, quia inter æquales et ıperstites poetas non meminit, tunc jam defunctum fuisse .nuit. Auctor vero est Hieronymus in Chronico Eusebiano,

Æmilium Macrum, qui Ornithogoniam et Theriaca scripsit, obiisse in Asia, quo tempore Augustus nepotes suos Caium et Lucium Agrippas adoptavit. Id factum A. U. 737, Caio Furnio, Caio Junio Silano Coss. Multo igitur tempore hic ante obiit, quam Ovidius in exsilium ejiceretur, et inde epistolam ad alterum Macrum scriberet. Macrum Iliacum ad Liciniam gentem esse referendum, sicut alter Ornithogoniæ et Thericωn auctor gentis Æmiliæ fuerit, censet Heinsius ad Ovid. ex Pont. IV, 16, 6. Fuit enim C. Licinius Macer, orator et historicus celebris Ciceronis ætate, de quo videri potest Vossius in histor. Lat. lib. I, c. 10, p. 45, cujus gentilem fuisse Macrum belli Trojani auctorem, mihi facile persuadeo, idque ex hoc etiam colligendum censeo, quod Grammatici subinde Macrum citantes Æmilii et Licinii nomina confundunt. Nonius in voce *Profecta*, Licinium Macrum in Ornithogonia citat, ubi sine dubio legendum Æmilius Macer. Contra Priscianus, lib. X, p. 895, Æmilii Macri Annalium librum XVI allegat, ubi Licinius Macer historicus nominandus erat. Referenda adhuc alia sententia est Jo. Bapt. Pii, Adnotatt. poster. cap. 184, qui belli Trojani scriptorem Macrum, ad quem scribit Ovidius, putat esse Pompeium Macrum, quem dicit floruisse sub Augusto, literarum columen et eruditionis quemdam veluti thesaurum fuisse, et a Suetonio Jul. cap. 56, his verbis memorari: « Quos omnes libellos (Cæsaris) vetuit Augustus publicari,

A. U. C. 761 putat Glandorpius in Onomast. cujus meminit Suetonius in Vespas. c. 2. Bis captam Trojam esse, ab Hercule prius, quam ab Atridis, multi veterum scriptorum tradunt. Et Herculis in Trojam expeditionem jam memorat Homerus, Iliad. V, 638 seq. latiusque exponit Dares Phrygius, de excidio Trojæ, cap. 3 seq. Cujus quidem hic caussam tradit, quod Laomedon, rex Trojæ, Græcos Argonautas a finibus suis prohibuerat et contumeliose tractaverat; alii vero hanc reddunt, quod Hercules ulcisci voluerit Laomedontis perfidiam, qui Herculi triginta equos propter servatam a marino monstro filiam Hesionem promiserat. Hinc Seneca in Troad. v. 135:

Bis pulsata Dardana Graio
Mœnia ferro; bisque pharetras
Passa Herculeas.

VIII. Alius poeta *Largus*, teste Ovidio, Antenoris Trojani res gestas descripsit, quas Virgilius, Æn. I, 242 seqq. tangit, nempe coloniam Trojanorum ab eo in oras sinus Adriatici regionesque Galliæ Cisalpinæ deductam. Ovid. Pont. IV, 16, v. 17:

Ingeniique sui dictus cognomine Largus,
Gallica qui Phrygium duxit in arva senem.

Vix alium hunc Largum puto esse, quam *Ælium Largum*, quem Dio Cassius, lib. LIII, memorat Cornelii Galli, poetæ et Ægypto præfecti, socium et convictorem, post accusatorem et caussam necis fuisse, denique exercitum in Arabiam Felicem parum feliciter duxisse. Quod Ovidius eum Largum ait cognomine ingenii sui dictum esse, eo significat magnam ingenii ejus ubertatem fuisse, quemadmodum Juvenalis de Demosthene et Cicerone, summis oratoribus, adfirmat, Sat. X, v. 118:

Eloquio sed uterque perit orator; utrumque
Largus et exundans leto dedit ingenii fons.

IX. Similiter extremam partem belli Trojani, et quæ excidium Trojæ consequuta sunt, eodem auctore, *Lupus* persequutus est, de Menelai et Helenæ post captam Trojam reditu agens. Sic enim Naso l. c. v. 25 :

> Trinacriusque suæ Perseidos auctor, et auctor
> Tantalidæ reducis, Tyndaridosque Lupus.

Lupum, poetam Siculum, Perseidos pariter ac Tantalidæ reducis unum auctorem hic intelligunt nonnulli interpretes. Et Burmannus tradit Lupum Messaniensem prodi a Fasello, Decad. I Rer. Sicul. lib. II, cap. 2, et Mongitorem in Sicula Biblioth. t. II, p. 28, omnes summa diligentia collegisse, qui de hoc Lupo egerint. Ipse tamen Burmannus rectius duo poetas agnoscit, unum, quem non nominat, auctorem Perseidos, alterum Lupum, qui de reditu Menelai scripsit. Sane diversos auctores repetitum *auctor et auctor* satis declarat, quod repetere in uno duorum poematum auctore jejunum et indoctum est. Alter quidem, Perseidos auctor Trinacrius i. e. Siculus, quinam fuerit, quum ad rem nostram non pertineat, jam omitto quærere. Enimvero et Lupum, reductæ a Menelao Helenæ auctorem, toto nomine designare difficile est, quum plures Lupi in gente Junia, Julia et Rutilia fuerint, nec illi ab Ovidii ætate remoti. Plurimum tamen inclino ad *Rutilium Lupum*, cujus gentis et nominis plures Augusteo ævo floruerunt, inprimisque P. Rutilius Lupus, libri de figuris sententiarum et elocutionis auctor, quem si

cl. Ruhnkenii in præfationis p. 15 extr. « In antiquis, inquit, et libris et saxis permulti non modo Rutilii Lupi, sed etiam *Publii Rutilii Lupi* occurrunt, quos hic congerere nihil attinet. Apud Ciceronem frequens mentio est P. Rutilii Lupi, Tribunatu pl. et Prætura functi, et in bello civili partium Pompeianarum. Vide Manutium in Ep. ad Div. I, 1. Cujus filio si quis hunc libellum tribuere velit, etsi non intercedam, nihil tamen sine idoneo teste adfirmem. »

X. Superest ex Ovidii æqualibus poeta, qui Homeri Odysseam vertit. Hoc enim significat ille l. c. versu 27:

> Et qui Mæoniam Phæacida vertit, et una
> Pindaricæ fidicen tu quoque, Rufe, lyræ.

Dubium videri potest, per Phæacida tota Homeri Odyssea, an pars ejus designetur, nempe Ulyssis ad Phæacas et regiam Alcinoi adventus, quæque ibi cætera acta et narrata sunt. Nam Homeri Iliada et Odysseam olim in varias partes fuisse distinctas, singulasque suis nominibus et inscriptionibus insignitas, memorat Ælianus, Var. hist. XIII, 14. Inde pars ea singulari nomine Phæacis vel Phæacia dici potuit, sicut Ἀλκινόου ἀπολόγους dictam esse Ælianus prodit. Malim tamen nomen a poeta usurpatum, et a primaria Odysseæ parte ductum de tota intelligere, quum præsertim *versa* a poeta ex Homero dicatur, quæ opera vix videri potest in aliqua tantum parte operis sumpta. Nomen poetæ, qui Odysseam vertit, alio loco declarat Naso, libri quarti ex Ponto Elegia 12, vs. 27, ad *Tuticanum* scribens :

> Dignam Mæoniis Phæacida condere chartis
> Quum te Pierides perdocuere tuæ.

Quo loco quum *Phæacida conditam* a Tuticano dicit, intelligimus, versionem Odysseæ non esse ad verbum factam, sed ingenio poetæ variatam, et tamquam proprium poema ex fonte Homeri ductam.

XI. E superiore Ovidii disticho ductum videri potest, quod Glandorpius in Onomast. ex Acrone, scholiaste Horatii, refert, *Antonium Rufum* vertisse Homerum et Pindarum. Vix autem alium Antonium Rufum a Veteribus memorari credo, quam Grammaticum, citatum a Quintiliano, Instit. lib. I, cap. 5, 43, et Velio Longo de Orthogr. pag. 2237 Putsch. Qui fortasse idem est, quem Commentator Cruquianus Horatii ad Art. Poet. v. 288 inter eos nominat, qui prætextatas et togatas scripserint. Unde quidem poetam cognoscimus, qui et aliqua de Homero et Pindaro vertere potuerit. Sed tamen Acron, vetus scholiastes Horatii, ubi idem dixerit, ego quidem nondum inveni. Unde totum hoc, quod de Antonio Rufo refert Glandorpius, valde dubium et impeditum esse existimo. — Vide, quæ diximus dissert. de Poet. Lat. Lyricis, quæ hujus edit. t. II præmittitur. Ed.

XII. Georgius Fabricius ad Ovid. Pont. Epist. II, 10, 13, notat, res Trojanas etiam scripsisse *Varium*, teste Horatio, et *Valgium*, teste Tibullo. Sed hos quidem, quamvis celebres poetas, Homericum poema expressisse, aut bellum Trojanum attigisse, ex Horatii et Tibulli testimoniis effici nequit. Nam si Horatius, Carm. I, 6, 2, Vario *Mæonii carminis alitem*, i. e. sublimitatem tribuit, exinde nondum confici potest, Homericum carmen ab eo versum, aut argumentum ejus tractatum esse. Similiter Tibullus, IV, 1, 180, de Valgio quidem dicit : *æterno propior non alter Homero* ; sed eo

tione facta, furorem poetarum ævi sui, ipsiusque Neronis, in fabulis Homericis decantandis, notare voluit.

XIV. In ipsa Trojæ halosi, a Petronio decantata, Gonsalius *de Salas* putat insigne *Neronis* Imperat. poema, quod ipsum *Trojæ halosis* dictum est, simulque amaram carminis occasionem ex incendio Romæ immanissimo Principi oblatam, insectari Petronium voluisse. Sic enim veteres historici tradunt. Suetonius, cap. 38, ubi urbis incendium describit: « Hoc incendium e turri Mæcenatiana prospectans, lætusque flammæ, ut aiebat, pulchritudine, ἅλωσιν Ilii, in illo suo scenico habitu, decantavit (1) ». Tacitus, Annal. lib. XV, 39, « Pervaserat rumor, ipso tempore flagrantis urbis inisse eum domesticam scenam, et cecinisse Trojanum excidium, præsentia mala vetustis cladibus adsimilantem ». Addi potest Dio Cass. qui eadem memorat lib. LXII, pag. 709. Juvenalis, Sat. VIII, 221, aperte significat, Neronem *Troica* scripsisse, quæ etiam citat Servius ad Georg. III, 36, et Æn. V, 370. Scholiastes Juvenalis *Troados libros* nominat, et Persii scholiastes ad I, 122 *Troicon*. Amplum hoc opus fuisse videtur. Unde, *Trojæ halosis*, quam flagrante urbe canebat Nero, pars illius operis, an separatum carmen fuerit, certo adfirmari nequit. Ex libro I Neronis, *Troicorum*, ut putat Oudendorpius, hosce versus producit antiquus scholiastes Lucani ad Phars. lib. III, v. 261 :

Quique pererratam subductus Persida Tigris
Deserit, et longo terrarum tractus hiatu
Reddit quæsitas jam non quærentibus undas.

XV. Per idem tempus *Annæus Lucanus* res Trojanas carmine exposuit. Nam *Iliacon* librum ab eo scriptum non so-

(1) Orosius, Histor. lib. VII, cap. 7, Suetonii locum exscribens, verba ejus extrema sic mutat, *tragico habitu Iliadem decantabat*, sane imperite.

discedit. E Catacausmo etiam Vossius et Oudendorpius putant esse versus, quos Lutatius ad Stat. Theb. IX, 424, e Lucani Catagonio adducit:

> Thebais Alcmene, qua dum frueretur Olympi
> Rector, Luciferum ter jusserat Hesperon esse.

Sed ibi pro *catagonio* Scaliger legit *catalogo*, et Lucanum censet Heroidum catalogum reliquisse instar Hesiodi, qui ἠοίας scripsit, et κατάλογον. Ego vero neutri sententiæ possum subscribere, atque uti e catacausmo, h. e. libro de incendio urbis, repetere non possum versus, qui de Jovis et Alcmenæ concubitu agunt, ita neque catalogi titulum catagonio admodum similem reperio, ut latere in isto vocabulo possit; atque hujus nominis nullum librum Lucani a vetusto ejus vitæ scriptore memorari video. Mihi multo probabilius videtur, titulum libri, qui in Lutatii adlegatione *catagonion* dicitur, fuisse καταγύναιον, vel καταγυναίων, in eoque tractatas esse fabulas poetarum de amoribus Deorum et heroum quorumdam mulierosorum celebrioribus; easdemque esse *Salticas fabulas*, quas auctor vitæ Lucani inter scripta ejus refert. Vossius jam huic sententiæ propior est, quum *salticas* dici putat, quod res narrarent ad saltus pertinentes, nempe amores Satyrorum et Nympharum. Ego malim existimare, nisi vitiosum est vocabulum, a Lucano id formatum e verbo *salio* et *saltu* vel *salitione* esse, ut amores Deorum quorumdam salaciorum exprimeret, quos ipsi etiam saltu et saltatione significare dicuntur, ut apud Virgil. Ecl. V, 71: «Saltantes Satyros imitabitur Alphesibœus (1)». In tali poemate

(1) P. D. Huetius, de origine fabul. Romanens. p. 78, conjicit, Lucanum fabulis Salticis id nomen imposuisse, quod, quemadmodum Tertullianus Herodiadi Salticæ nomen, hoc est, Saltationis, indidit, hæ ad saltationis usum compositæ fuissent, quasi quis hodie Tripudiorum narrationes dicat. Tum subjicit forsan Salticarum nomen depravatum, et *Psalticas* vocandas esse, quasi ad cantandum accommodatas. Qualia sunt quæ nostrates *Opera* vocitant. Ed.

aliud et diversum fuerit, qui omitti illud a vitæ Lucani scriptoribus potuerit, non video. Contra, si Iliacon librum de solo excidio Trojæ egisse putemus, huic opinioni ipse Statius adversari videtur, qui Lucanum adfirmat noluisse trita poetarum argumenta, excidium Trojæ, errores Ulyssis, aut expeditionem Argonauticam persequi, in Genethl. Luc. vers. 48:

Nocturnas alii Phrygum ruinas,
Et tardi reducis vias Ulyssi,
Et puppem temerariam Minervæ,
Trita vatibus orbita, sequantur.

Denique qui scripta Lucani enumerat, Pomponius Infortunatus et Petr. Crinitus, quorum verba Oudendorpius Lucano suo præmisit, Iliacon titulum ita exponunt, ut sub eo Hectoris interitum simul et excidium Trojæ complectantur. Nam Lucanum scripsisse aiunt *de incendio Trojæ cum Priami calamitate*, quæ Priami calamitas non alia est, quam summus ex amissione Hectoris mœror.

XVI. Homericis poetis adhuc accenseri potest Papinius Statius propter Achilleida, quæ certe primarium heroem Homeri celebrat. Post istos neminem alium reperio nominatum, qui Homericum poema, aut fabulam Iliacam tentaverit. Sunt tamen, qui vel versus Homericos latine conversos crebro citent, vel Homerum latinum et interpolatum se legisse significent, de quibus dubium est, an aliqua superiorum auctorum versione usi sint. Ad eos refero inprimis

de ejus lytris, tertium de inferis; in eo me non consentientem habet. Nam quum Statius versum subjicit «Et sedes reserabis inferorum», de Orpheo intelligendus est, quem Lucanus alio carmine cecinit. Mihi liber Iliacon extrema Trojæ complexus esse videtur, et post victum occisumque Hectorem, in quo ipsam Trojam cecidisse vulgaris omnium opinio erat, deploratum a poeta fatum Priami et Trojani imperii esse, morte Hectoris in ultimam calamitatem adducti.

Chalcidium, qui in commentario in Timæum Platonis subinde versus Homeri latinos adlegat, quos hoc loco recensendos puto.

1. Sic ille, pag. 185 edit. Meurs: « Hæc porro mundi pars (dextera) in Eois est, propterea que Homerum puto lapsum alitis augurantem dixisse:

   Dexter ad Eoum volitans solemque diemque ».

   Est versus Iliad. XII, 239, ubi Hector ad Polydamantem ait se minime morari auspicia, Εἴτ' ἐπὶ δέξι' ἴωσι πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε, Εἴτ' ἐπ' ἀριστερὰ τοίγε, ποτὶ ζόφον ἠερόεντα.

2. Idem Chalcidius, p. 218: « Dicit autem Homerus de hoc sidere (canicula) hactenus:

   Iste quidem clarus, sed tristia fata minatur ».

   Est versus Iliad. XXII, 30: Λαμπρότατος μὲν ὅγ' ἐστι, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται.

3. Idem, pag. 349, ubi e Platone refert, Socratem sibi mortem vicinam ex somnio quodam præsagisse: « Visa est mihi quædam, inquit, mulier eximia venustate, etiam candida veste, nomine me appellasse, dixisseque illud Homericum:

   Terna luce petes Phthiæ præfertilis arva ».

   Est versus Iliados IX, 363. Eamdem rem narrat Laer-

[redacted]

Mœrentium vero infert poeta de eo, qui jugi fletu oculos amiserat,

> ....mœrorem lumina linquunt ».

Primo sermo est de Ulysse, Iliad. III, 217; alterum respicit Iliad. XII, 466; tertium obscurum est.

5. Pag. 273, idem Chalcidius versus Homericos de Laertio juvene, i. e. Ulysse, refert:

> Pectore pulsato mentem castigat acerbe.
> Quin toleras mea mens? etenim graviora tulisti.

Sunt autem versus 17 et 18 libri XX Odysseæ: Στῆθος δὲ πλήξας, etc. ubi Ulysses secum loquens iram compescere conatur. Aliter hi versus redduntur in Consolatione Ciceroni supposita:

> Corde age sis firmo, nec te submitte dolori;
> Namque aliquid gravius pejusque aliquando tulisti.

— Imitatus versum Homericum videtur Ovidius de Pont. III, 7, 13: « Hoc quoque, Naso, feras, etenim pejora tulisti ». Ed.

XVII. Inter opera *Ausonii* exstant Periochæ singulorum librorum Iliados et Odysseæ Homeri, e quibus haud difficulter colligitur, Ausonium ipsum antea libros Homeri latino carmine vertisse, aut ab alio quodam versos præ manibus habuisse, e quibus has Periochas conficeret. Nam minime videri ex Græcis Homeri in summam contractas, sed ex Homero latino et interpolato, jam supra claris indiciis permoti adseruimus, et auctor ipse singulis Periochis versus latinos, initium libri indicantes, præponit, qui translationem Homeri ante factam testantur. Ipsine Ausonio, an alii hæc tribuenda sit, definire equidem non audeo. Cum Epitome Iliados latina, quam edimus, eas Periochas conspirare, alibi jam diximus, et utrasque igitur ex uno fonte manasse, haud temere judicamus.

adjuncta Pindari Thebani Epitome Iliadis Homeri, Basil. 1583 et 1603, fol. Quartum edidit sub Daretis Phrygii et Cornelii Nep. junctis nominibus Alex. Car. Trognæsius, qui Joanni *de Bloys*, in suprema Flandriæ curia consiliario, dicavit, Antwerpiæ, apud Joach. Trognæsium, 1608, in-8, et adjuncta sunt *Poemata quædam vetera*, Lucani Panegyricum ad Calp. Pisonem, Gratii Cynegeticon, Rufi Festi Avieni Descriptio orbis terræ, M. Aurelii Olympii Nemesiani Cynegeticon, ejusdem Bucolicon, Titi Calp. Siculi Bucolicon. Sequutus est Samuel Dresemius, Dithmarsus, qui primus hoc poema Josepho Iscano restituit, et eruditis notis illustravit, Francof. 1623, in-4, sed nullis codicibus manuscriptis usus est; e quibus id emendatius et integrius edidit Jo. Morus, Londini, 1675, in-8; præsertim versibus insertis, quibus Thomam, Cantuariensem episcopum, laudari supra diximus. Denique Josephus Iscanus e recensione et cum notis Dresemii additus est Dictyos Cretensis et Daretis Phrygii libris, interpretatione Annæ Daceriæ et notis variorum illustratis, Amstelod. 1702, in-4.

XIX. Alter ævi medii Homerista abs me memorandus est *Albertus Stadensis*, sæculo XIII clarus, cujus adhuc Chronicon cognitum, et nomen inter Historicos celebre fuit; sed Jac. Frid. Heusingerus post fragmenta Cornelii Nepotis e codice Bibliothecæ Guelferbytanæ, cum Fl. Mallii Theodori libro de Metris, Lugduni Bat. an. 1766 edita, ex eodem codice notum orbi erudito fecit Alberti Stadensis *Troilum*, uti ei visum est inscribere historiam belli Trojani, quam Daretis Phrygii vestigiis insistens elegiaco carmine expressit. Judicat Heusingerus l. c. p. 113, Albertum hunc quidem Josepho Iscano, qui non multo ante eamdem materiam carmine heroico scripserat, facundia et carminis elegantia concedere, studio tamen atque ardore, quo Musas ætate illa contemptas et ab omnibus fere neglectas coluit, non minorem Iscano laudem mereri. Præter duo autem apospasmatia,

ctor fere ubique plana facilique oratione utitur, raro ab tata loquendi ratione recedit, raro adsurgit. Neque epim poetam appellare ausim, etsi Homeri exemplar sequutus , et nonnulla de ingenio suo contulit. Quoniam enim in ie factorum ex Homero ducta, et in caussis rerum explidis sæpe nimium angustus et exilis est, contra in episos quibusdam et accessoriis rebus intempestive luculentus, ıc periisse subinde fabulæ gratia et probabilitas videtur, spiritus ingeniumque poetæ, quem exprimere voluit, nguisse. Interim auctor hac scriptione operam ætatis suæ minibus satis optabilem navavit, qui literis fere pereunus multam veterum scriptorum lectionem gravabantur, mpendiis doctrinarum inhiabant, et magnum adeo Hoerum in epitome, tamquam in nuce, devorare volebant. ıæ tamen reliquæ in eo scriptore elucent virtutes, a nobis as memoratæ, ingenii et orationis præclaræ, dignum nino præstiterunt opera, quam in eo emaculando denuoe evulgando insumpsimus.

Subsidiis autem eam in rem usi sumus quum Msptis codiıus quatuor, et quibusdam vetustis editionibus, tum obvationibus virorum doctorum in eum scriptorem editis. codicibus, duo sunt e bibliotheca Ducali Guelferbytana reniss. Ducis et Heri mei jussu mecum communicati; alter idem antiquus, cum Achilleide Statii conjunctus, et, nisi lor, sæculo XIII in membrana formæ minimæ perquam curate scriptus, foliis constans XII, sed in medio mancus, ersu 180 ad 628. Sectiones quasdam poematis majoribus eris initio positis distinguit, quibus indicare initia librom Iliadis, quamquam non ubique accurate, videtur. Inribitur INCIPIT HOMERUS, et in fine legitur EXPLICIT LIBER)MERI (1). Alter Guelferbytanus integer quidem, sed ad-

(1) Sic in catalogo Bibliothecæ Universitatis Lugduno-Batavæ, inter S Vossianos, pag. 390, reperitur exemplum manuscriptum vetus, od inscriptum est : *Incipit liber Omeri*, nullo Pindari Thebani nomine ecto. ED.

ini Basil. 1541, quam pro basi recensionis meæ posui. E ecentioribus criticis, qui poema Pseudo-Pindari recenuerunt partim, partim illustrarunt, et quorum libris uti otui, primus est Casp. Barthius, qui Epitomen Homeri otam recensuit in Adversariis, lib. LVIII, cap. 14, et ib. LIX, cap. 1 et 15; tum aliis in locis nonnulla ad eam otavit, præcipue in commentar. ad Stat. t. III, p. 393 seq. ost Barthium nemo fere longo temporis intervallo exstitit, ui eum scriptorem attingeret; sed nostra ætate plures in atavis eruditi viri hanc operam aggressi sunt. In his nominandus est Petrus *Bondam*, antecessor hodie in Academia Ultrajectina celeb. qui in *Variis Lectionibus*, Zutphaniæ, n. 1759 editis, libro II, cap. 4, p. 138 seqq. hoc poema ecensuit; et præcipue nomina ducum et heroum ad Troam pugnantium ex Homero emendavit, quædam etiam de uctoris nomine et ætate præfatus est. Idem ante in *Specim. Animadvers.* cap. 13 nonnullis ejus locis succurrerat, quem amen libellum mihi videre non licuit. Adrianus *van Dorp*, Ctus, *Observationes ad quædam juris civilis aliorumque uctorum loca* edidit Traj. ad Rhen., 1769, in-8, ubi inte- rum cap. 14 Pseudo-Pindaro emaculando dicavit, et se ollatione Mspti codicis bibliothecæ Lugd. Batavæ usum sse ait, ad aliumque codicem provocat, qui apud Petrum urmannum secundum erat. Idem sæpius laudat emendaiones a Jo. Schradero secum per epistolam communicatas. lura etiam promisit Joannes *van der Dussen*, J. U. D. schol. ampensis conrector, qui *Prodromum novæ Pindari Thebani editionis, sive specimen Animadversionum criticarum* didit Campis 1769, in-8. Totus libellus constat animadverionibus in auctorem Epitomes, cujus multi versus a mendis iberantur. Citat idem cl. Schraderi *Observationes*, quarum ibro I, cap. 3, nonnulla ejus loca excussa sunt. Sed hujus ibri copiam non habui. Dussenius, seu potius Higtius, vir ræce latineque doctissimus, quominus integrum poema ecensitum ederet, quod promiserat, fato immaturo præ-

sionis, quantum quidem e Cinello intelligi potest, notatum habet, nec alia carmina adjuncta, quæ contra in Abstemii editione esse Vossius indicat. Qui si primam eam dixit, solum videtur Pindari Thebani nomen, quod in ea primum usurpatum est, respexisse.

2. Mich. Denisius, in Hist. typogr. Vienn. p. 93 antiquiorem editione Abstemii censet eam, quæ *Parmæ, opera industriaque Angeli Ugoletti*, a. 1492, in-4, prodiit. In titulo ejus dicitur Pindarum hanc epitomen fecisse ad institutionem filii sui, et nulla mentio Abstemii. Ed.

3. Proximæ his editiones videntur esse Lipsienses per Martinum Herbipolensem factæ, forma in-4. Duo exemplaria in bibliotheca Academiæ Lipsiensis servantur, et in catalogo referuntur ad annum 1494. Quæ quidem forma literarum, divisione paginarum, et versuum in singulis numero plane conveniunt; sed, ut Reizius, professor ejus Academiæ clarissimus, mihi luculentissime approbavit, non unius ejusdemque editionis sunt, sed compendia verborum et sphalmata nonnulla diversa habent. Alia Lipsiensis cum notatione anni 1497, in-4, memoratur a Lipenio in Biblioth. reali Philos. p. 679. Hoc mihi inde videtur esse, quod alteri exemplo bibliothecæ Lipsiensis adjuncta sunt carmina latina de laudibus Alberti, Ducis Saxoniæ, cum nota anni 1497. Titulus earum editionum est: *Homeri grecorum poetarum clarissimi Yliadum opus per pindarum thebanum : e greco in latinum traductum.* Fini poematis subjecta sunt tria epigrammata, *Epitaphium Hectoris*, idem illud, quod inter epigrammata Pentadii proposuimus (vid. huj. ed. t. II, pag. 329. Ed.); aliud de Hectore monostichon, rhythmicum, ex ævo barbaro; denique *Epitaphium Achillis : « Pelides ego sum »;* quod in Burm. Anthol. lib. I, ep. 98 legitur. — Et nos in nota ad Pentadii ep. IV, de Narcisso exscripsimus, eodem tomo, p. 326. Ed.

na editione, reddidit Albanus Torinus, post Daretis Phrygii poema de bello Trojano, ejusque librum prosaicum de excidio Trojæ, adjecta etiam Nic. Vallæ et Vinc. Obsopæi Iliade Homeri latino carmine reddita, Basil. 1541, in-8.

11. Eadem inscriptione post Iliadem Homeri, versione et commentario illustratam, cum Daretis Phrygii libris VI de bello Trojano, edidit Jo. Spondanus Basil. 1583 et 1606, fol. Hic nihil aliud, quam exemplar Torini reddidit.

12. In Corpore Poetarum a Mich. Maittario adornato, ut in aliis, quod suspicor, ejusmodi collectionibus hæc Epitome Homeri non comparet. Sed recentissima et locupletissima *Collectio Pisaurensis omnium poematum, carminum, fragmentorum latinorum* id poema sub titulo *Pindari Thebani Epitome ac Summa universa Iliados Homeri* retulit tomo IV, qui ethnicos poetas, minores et minimos, cum carminibus incertorum continet, et Pisauri an. 1766, in-4, prodiit, pag. 216. Textus ab editore ex exemplo Basileensi Spondani descriptus est. —Plures editiones Pseudo-Pindari Thebani recenset Harlesius, v. cl. in notis ad Fabric. Biblioth. Gr. vol. I, p. 429. Ed.

Epitomæ Iliados Homeri subjungendum putavi Carmen, quo Eumolpus ad Petronium, c. 89, *Trojæ Halosin* in tabula depictam exponit. Quod quoniam e Petronii majoribus carminibus restabat, nostræ collectioni inserendum, neque, cum versibus iambicis compositum sit, commode superioribus heroicis interponebatur, propter argumentum Iliadi Latinæ, tamquam appendicem, adjunximus. Apud Veteres poetarum atque pictorum opera ita conspirabant, ut et pictores solerent argumenta tabularum e poetarum fabulis petere, et poetæ tabulas pictorum adjectis carminibus declarare. Inprimis vero moris erat Romæ, pinacothecas,

Jos. Scaliger, inter fragmenta poetarum Stephanus, p. 405, et poetarum latinorum collectores inter excerpta Petronii carmina et fragmenta posuerunt, ut Mich. Maittarius, Oper. et frag. Vet. Poet. vol. II, p. 1568, et Collectionis Pisaurensis editor, Paschalis Amatus, tomo IV, p. 87. Præter notos Petronii interpretes seorsum Trojæ Halosin perstrinxit Jac. Tollius in Fortuitis, cap. 3, p. 18 seqq. et deinde in Animadversionum criticarum ad Longinum Gustus accessione, ubi hoc poema ad acerrimam censuram vocat, et cum Virgilio comparans, multa in eo tumida et dura et inepta esse ostendit. Sed in plerisque præceps Tollii judicium esse observat Burmannus in notis, qui de cætero non optimo colore carmen esse fatetur; sed in Petronium culpam ejus conferendam esse negat, qui de industria Eumolpum aliquanto inflatius carmen, nec sanissimi coloris, pangentem induxerit, et ipse initio Satyrici sui ostenderit, se naturalem orationis et carminis pulchritudinem recte nosse. Similiter G. E. Lessingius in libello quem inscripsit *Laocoon*, sive de finibus artis pictoriæ et poeticæ, cap. 5, p. 54 seq. eum locum hujus poematis, quo Laocoontis et filiorum calamitas pingitur, cum Virgiliana descriptione comparavit. Nonnullos ejus versus tentavit J. J. Reiskius in Animadvers. ad Petron. quæ in Miscell. Lips. novis, vol. VI, leguntur. Nos eorum virorum observationibus et censuris utemur in tantum, quantum ad illustrationem poematis satis erit, de iis, quæ ad artem, ingenium, inventionem poetæ pertinent, minus solliciti, qui non artificis instruendi laborem, sed verba poetæ interpretandi suscepimus. In texto recensendo Burmannum sequemur.

Hic fontis lacus est : illic sinus egerit algas :
Hic statio est tacitis juncta crepidinibus.

n margine notaverat *rure so- Ilias.* Lindenbrogio videbatur osse *Naidas armata sollicitare* Christius in Excursu ad Vil- p. 270, tentat : *hac quondam, solebam Iliade.* Ingeniosissime us in exemplari suo emenda- *oc quondam rure solebam Phyl- hamatas sollicitare manus :* men in notis ad Ovid. Fast. *rmatas* retinuit. Hic igitur de- putavit, quæ Horat. Carm. dicit « prælia virginum Sectis 'enes unguibus acrium ». Sed rgutiis non opus est. Teneo, Pithœo adsentiente edidi, *Ilia-* et interpretor, auctorem olim uo bellum Trojanum ex Ho- Iliade descripsisse, et nunc respectu ad Odysseam Home- iculosas navigationes Ulyssis ndere cum vita, quam in terra Penelope; videatur vers. ult. t poetæ se ipsos facere, quod iis factum describunt, quod numeris eorum locis constat. *Iliadum armatas manus sollici-* lem est, ac Trojanorum præ- scribere : quemadmodum Pro- s, II, 1, 17, dicit « heroas du- n arma manus » ; et in Ætna ii, vs. 42 : « impia *poetarum* i *dicitur* Ætnæi verticis ignes ræis castris sollicitare », h. e. Ætnæ, quasi arma in Deos , describere. *Iliadum* ab *Iliadæ* uomodo Trojani vocantur, sic- *idæ fratres* Romulus et Remus Ovid. Fast. III, 62 : et memo- est, in antiquis editionibus men Iliadis, quam edimus, *m opus* inscribi. Si *Iliadum* s placeat, possis etiam *Iliade* legere. — Quæ lectio adseritur, hujus operis nostri tomo II, pag. 314. Ed.

6. Vulgatæ legunt *victa Cupidinibus*. Sed omnes eruditi, hoc carmen legentes, ista verba sollicitant et emendare conantur, haud dubie propterea, quod eis *statio Cupidinum* valde obscura videbatur. Pithœus vult *fida Cupidinibus;* Barthius, Advers. XXIII, 12, « Hic statio est tacitis vita Cupidinibus »; Tollius tentavit *placitis læta* vel *lecta Cupidinibus*. Tandem Heinsii emendatio ad Ovid. Fast. l. c. prolata Burmanno se maxime probavit : « Hic statio est tacitis dicta Cupidinibus ». Neque vero hi viri animadverterunt, ipsum *Cupidinibus* alienum esse. Audacter lego : « tacitis juncta crepidinibus ». — *Statio* hic non est sedes vel locus Amorum et Cupidinum, sed statio navium. Hoc præcedens *sinus* suadet, quocum *statio* etiam conjungitur in Ciri, v. 472 : « Hinc sinus, hinc statio contra patet Hermionea ». Ad stationem navium pertinet *crepido*, vel munita et exaggerata terra litoris, ad quam junguntur vel vinciuntur naves. Hinc Virg. Æn. X, 653 : « Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi Stabat ». — *Tacitæ crepidines* sunt, quæ carent ventis et tempestatibus, quomodo Horatius, Carm. III, 29, 24, de ripa ait : « caretque Ripa vagis taciturna ventis ». Ne plurali *crepidinibus* offendaris, ecce Manilius, IV, vs. 48 : « Eque crepidinibus cepit Carthaginis urbem ». Possis etiam pro *victa* legere *tuta* vel *fida*, ut fit in illo Virgilii Æneid. II, 23 : « Nunc

II. Lutatius, sive Lactantius Placidus, scholiastes Statii, ad Theb. vi, 20.

Jubet religio, ut majoribus mortuis tuba, minoribus tibia caneretur. Persius : *hinc tuba candelæ.* Homerus in funere Hectoris dicit :

Hinc pyra construitur, quo bis sex corpora Graium,
Quadrupedesque adduntur equi, currusque, tubæque,
Et clypei, galeæque cavæ, Argivaque tela.

III. Eberhardus Bethuniensis, scriptor sæculi XIII, in Labyrintho, tractatu III de Versificatione, quod carmen Pol. Leyserus in Hist. poet. med. ævi, p. 825, et Fabricius, Bibl. Lat. med. et inf. æt. t. II, p. 220, dederunt, inter poetas Latinos, quos ibi recenset, et sua ætate in scholiis prælectos innuit, etiam Homerum post Daretem (h. e. Josephum Iscanum) nominat, eoque Epitomen Iliados Latinam, ut Lutatius, significat, vs. 45 :

Instruit in Trojam Græcos, et pandit Homerus,
Quæ vehat unda rates, Argolicumque dolum.

IV. Jo. Jovianus Pontanus libro I de Sermone, cap. 18 de contentiosis, pag. 359, tom. II Opp. edit. Basil. 1538.

Laurentius Vallensis in Grammaticis, Rhetoricis, Dialecticisque ita et scripsit, et disputare est solitus, ut minime videretur velle præcipere, nec apparet, tam contendere illum de veritate proprietateque, aut docere velle, quam maledicere objectareque vetustis scriptoribus, atque obloqui. Itaque Ciceronem vellicabat, Aristotelem carpebat, Virgilio subsannabat. Quippe qui propalam sit adseverare ausus, sive *Pindarus* quispiam auctor is nomine suo fuerit, sive alio, (de hoc enim ambigitur) qui Homericæ libros omnes Ilia-

titulo usum fuisse existimo; securum interim, quid isti conveniret, quem sciret æqualium suorum paucissimis vel nomine solo notum esse. Eadem ratione Daretis nomen adscitum est Josepho Iscano Devonio, quem nescio an non et hujus compendii censerem scriptorem; nisi quod Pindarum hunc fictitium illo videam longo intervallo castigatiorem et melioris judicii esse, vitantem vitia, quæ ille alter adfectat, acuminum videlicet a verborum sonis pendentium, et collusionum inter paria vocabula, paresque sonis literas, quæ pessumdederunt bono ingenio nisam, bona eruditione munitam poesin etiam sequiorum temporum, etc.

VIII. Idem ad Statii Theb. VI, 129, post recitatum scholion Lutatii.

Sit ergo (*Pindarus de bello Trojano*) et dignitate sua et testimonio hujus doctissimi grammatici, deinceps inter veteriores barbarie scriptores non aspernandus, immo æstimandus. Nec ineptus collocari ultimo loco inter vetera poematia, si qui ea sunt post Pithœum repexuri. *Post alia:* Non vero dubitamus et auctoris hujus nomen aliquando in lucem retrahendum, modo ipse suum operi inscripserit. Omnino autem antiquior est Gualteris, Iscaniis, modo sic recte iste appelletur, et aliis ejus notæ, quod præter Lutatianum hoc testimonium, stylus minime tumidus, minime ineptiarum affectans, easque pro doctrina habens edocet, licet interpolatum et nunc agnoscamus.

IX. Idem, in Animadv. ad Paullinum Petrocor. p. 40.

Auctor parvæ Iliados, non spernendus inter priscos vates. Ed.

X. Ger. Jo. Vossius, de Histor. Lat. lib. III, Part. IV, cap. II, p. 819.

Pindarus Thebanus inscribitur poeta quidam nominis

XIV.

INCERTI AUCTORIS

(VULGO PINDARI THEBANI)

EPITOME ILIADOS HOMERI.

IRAM pande mihi Pelidæ, Diva, superbi,
Tristia quæ miseris injecit funera Graiis,
Atque animas fortes heroum tradidit Orco,
Latrantumque dedit rostris volucrumque trahendos
Illorum exsangues inhumatis ossibus artus.
Confiebat enim summi sententia regis,

2. *Injecit funera.* Antiquiores dicunt *immittere* vel *dare funera.* Virg. Æn. X, 13: « Quum fera Carthago Romanis arcibus olim Exitium magnum atque Alpes immittet apertas »; Val. Flaccus, III, 681, « nec enim solis dare funera Colchis Sit satis ». — Plautus tamen *objicere funera* dixit, Amphitr. I, 1, 35: « Qui multa Thebano populo objecit funera ». Ed.

4. *Volucrumque trahendos.* P. Bondamius, Var. Lect. II, 4, observat auctorem in his imitatum esse Ovid. Ib. 171: « Unguibus et rostro tardus trahet ilia vultur, Et scindent avidæ perfida corda canes ».

5. *Exsangues inhumatis ossibus.* Virgil. Æn. XI, 22: « socios inhumataque corpora terræ Mandemus ». Ovid. Her. XI, 123: « Ossa superstabunt volucres inhumata marinæ ».

6. Omnia quidem scripta et impressa exemplaria habent *Conficiebat enim*, sed mendum inesse dubio caret, quum sensus perfectus non insit verbis, nec appareat, quid confecerit Jovis sententia. Animadvertit Barthius, Adv. LVIII, 14, et vitium in τῷ *enim* latere credidit, sed nihil mutare ausus est, ope codicum destitutus. Felici autem conjectura emendavit Jo. *van der Dussen* in Prodr. novæ Pind. Theb. ed. pag. 2: *Confiebat enim*, quam ejus emendationem ipse sequor. Libra-

Postquam nulla dies animum mœrore levabat,
Nullaque lenibant patrios solatia fletus,
Castra petit Danaum, genibusque adfusus Atridæ,
Per Superos regnique decus miserabilis orat,
Ut sibi caussa suæ reddatur nata salutis:
Dona simul profert : vincuntur fletibus ejus
Myrmidones, reddique patri Chryseida censent.
Sed negat Atrides, Chrysenque excedere castris
Despecta pietate jubet : ferus ossibus imis
Hæret amor, spernitque preces damnosa libido.
Contemptus repetit Phœbeia templa sacerdos,
Squalidaque infestis mœrens secat unguibus ora,

Chrysen hoc loco significat auctor, Virgilium fortasse imitatus, qui de Orpheo, Georg. IV, v. 464 : « Ipse cava solans ægrum testudine amorem, Te dulcis conjux, te solo in litore secum, Te veniente die, te decedente canebat ». Homerus tempus et perpetuitatem luctus non attigit, contra Chrysen in litore solum obambulantem facit ; quod Virgilius expressit in Orpheo, Noster omisit. *Invisam* mœrentibus *lucem* vel *vitam* dicere solent poetæ et inprimis Virgilius, ut Æn. IV, 631, XII, 177.

17. *Postquam nulla dies.* Sequentes hos quinque versus Barthius, Advers. LVIII, 14, memorabili ingenio et judicio scriptos esse adfirmat, eorumque suavitatem admiratur. — *Levavit* habent vulgatæ, sed *levabat* G. 1 et 2, quod præfero propter sequens *lenibant.* In priore cod. recentior manus margini adposuit *Al. replevit,* quod ineptum est.

19. *Genibus profusus Atridis* G. 1.

21. *Ut sibi caussa suæ.* Apud Ovid. Met. VI, 499, Pandion de filia sua : « Per Superos oro.....Et mihi sollicitæ lenimen dulce senectæ Quamprimum (omnis erit nobis mora longa) remittas.

23. *Myrmidones.* Barthius l. cit. non satis circumspecte ab hoc auctore ait Myrmidones pro omnibus Græcis dici, quamquam Maro Danaos, Argivos, Pelasgos pro iisdem habet ; hoc vero, quia novum, non posse placere ; præterea Myrmidonum aliam rationem esse, qui nomine præferant originem gentis prorsus peculiarem, quam ad reliquas extendere, præferat speciem historiæ ignari.

26. *Hæret amor, spernitque :* sic G. 1 et 2. *Sprevitque* Ann. *Hæsit amor sprevitque* L. Tor. Cl. P. Bondamio videtur hoc expressum ex Ovidio, Heroid. IV, 70 : « Acer in extremis ossibus hæsit amor », qui et Metam. III, 395, « Sed tamen hæret amor ». — *Damnosa libido* est ab Horatio, Epist. II, 1, 107.

27. *Contempto repetit* G. 2.

28. *Secat unguibus ora.* Bondamius hoc Ovidio deberi putat, Her. V, 72 : « Et secui madidas ungue rigente genas » ; idem *squalida ora*

Si gratus tibi sum, sim te sub judice tutus,
Aut si quam ut luerem sub acerbo crimine pœnam
Inscius admisi, cur o tua dextera cessat?
Posce sacros arcus; in me tua dirige tela:
Auctor mortis eris certe Deus: ecce merentem
Fige patrem: cur nata luit peccata parentis,
Atque hostis duri patitur miseranda cubile?»
  Dixerat. Ille sui vatis prece motus, acerbis
Luctibus infestat Danaos, pestemque per omnes

37. Guelf. 1 transponit *Si tibi sum gratus*. Dussenius pro *judice* mavult *vindice*, quod et mihi aptius et receptione dignum videretur, modo id aliqua auctoritate firmatum esset.

38. *Aut si quam ut.....pœnam* legunt editiones. *Aut si quid ut..... pœnas* cod. Guelf. uterque. Horum auctoritate ausim equidem scribere *Aut si quid, luerem ut sub acerbo crimine pœnas Inscius admisi;* neque tamen spreverim Dussenii correct. *Aut si qua, ut luerem*. Interim retineo lectionem vulgatam, quoniam et hæc habet, quo se tueri possit. Cæterum quæ auctor hoc et sequentibus tribus versibus scripsit, Barthius, Advers. I.VIII, 14, perpulchra et meliore sæculo digna esse, et summam ingenii felicitatem arguere judicat. Verum et hoc apertum est, quod Bondamius et Dussenius jam observarunt, respexisse in iis et imitatum has Telluris in Phaethonteo incendio querelas ad Jovem, apud Ovid. Met. II, 279: « Si placet hoc meruique, quid o tua fulmina cessant, Summe Deum? liceat perituræ viribus ignis Igne perire tuo, clademque auctore levare ».

39. *Cur jam tua* legit G. 2; sed vulgata lectio *cur o tua* elegantior est, et defenditur imitatione Ovidiana.

40. *Posce sacros arcus*. Similis oratio Chorœbi ad Apollinem apud Stat. Theb. I, 651: « Quid meruere Argi? me me, Divum optime, solum Objecisse caput fatis præstabit »; et v. 658: « Proinde move pharetras, arcusque intende sonoros, Insignemque animam leto demitte ».

41. Pro *ecce merentem* Dussenius tentat *atque merentem*, ita ut *atque* idem valeat ac *statim;* indicetque promptam animi voluntatem. Mox hoc deserto substituit *hisce merentem*, scil. telis, quæ præcesserunt. Mihi lectio vulgata satis bona, et per τὸ *ecce* idem significari videtur, quod ille per *atque* vult.

43. *Patitur miseranda cubile*. Sic *pati hymenæos* Virg. Georg. III, 60; *pati concubitus* Ovidius, Art. Am. III, 766, *pati servitium*. Idem, Art. Am. III, 486. — Et Noster forte exprimere voluit Homerum, qui Iliad. XVIII, 433: καὶ ἔτλην ἀνέρος εὐνήν. Ed.

45. *Luctibus infestat Danaos*, i. e. vexat, desolatur. Sæpe etiam *infestare* pro *infestum facere* dicitur; Sil. Ital. II, 277: « Ductorem infestans odiis ». Ed.

Thestoridem dictis primum compellat amaris,
Mendacemque vocat, magnumque incusat Achillem,
Inque vicem ducis invicti convicia suffert.
Confremuere omnes: tandem clamore represso
Cogitur invitos æger dimittere amores,
Intactamque pio reddit Chryseida patri,
Multaque dona super: quam cunctis notus Ulysses
Impositam puppi patrias devexit ad arces,
Atque iterum ad classes Danaum sua vela retorsit.
Protinus infesti placantur numina Phœbi,

phrasin adhibuerit auctor, de eo non disceptabo, phrasis ipsa defendi potest. *Intrare portum* satis bonum et usitatum esse, nemo negaverit, et Virgilius Ovidiusque usurparunt. Et *portus salutis* ab eodem Ovidio est, qui Rem. amoris, v. 610: « Inque suæ portu pæne salutis erat ».

59. *Primum compellat.* G. 2 habet *primo compellit.*

60. *Magnumque incusat:* sic vulgatæ. G. 1 melius *te magnum incusat Achillem.*

61. *Convicia suffert.* Conferantur infra v. 104 et 537.

62. *Confremuere omnes.* Cl. Bondamius observat esse hoc hemistichium Ovidii, Met. I, 199.

63. *Invitus* legit G. 2, et A. e correctione: sed *invitos amores*, quod vulgatæ habent, rectum, quia Chryseis invita erat apud Agamemnonem, et hic dicitur eam *æger* dimittere. Propert. III, 20, 30: « Atridæ magno quum stetit alter amor ».

65. *Multaque dona super.* Pro *super* in Basileensis vel Torini margine scribitur *simul*, et G. 2 exhibet *Meritaque dona simul.* Dussenius probat τὸ *simul*, quippe Nostro et aliis poetis familiare. Nam supra, v. 22, *Dona simul profert* dixit, et Ovid. Met. XI, 136: « Bacchus peccasse fatentem Restituit, factique simul data munera solvit ». Sed hoc Ovidii versu meum exemplar legit « pactamque fidem, data munera, solvit ». Neque rationes sat graves esse videntur, quæ τὸ *simul* præferendum suadeant. — *Cunctis notus Ulysses.* At Dussenius mavult *furtis notus*, ingeniose hoc quidem, quod propter furta multum Ulysses a poetis celebratur, et a Nostro etiam *fraudis commentor* dicitur. Sed mutare vulgatum nondum audeo. In græco πολύμητις dicitur Ulysses. Hoc vocabulum auctor Epitomes intellexisse videtur, quasi esset πολύμυθος vel πολύμνητος, de eo, qui multorum in ore est, vel de quo multæ narrantur fabulæ, quod adeo interpretari potuit *cunctis notus.*

66. *Devexit ad arces.* G. 1 *ad horas*, i. e. *oras*, melius, quia de maritimo itinere sermo est. Ed.

67. *Sua vela retorsit.* Ovid. Trist. I, 1, 84: « Semper ab Euboicis vela retorquet aquis ».

Et prope consumptæ vires redduntur Achivis.
Non tamen Atridæ Chryseidis excidit ardor :
Mœret, et amissos deceptus luget amores.
Mox rapta magnum Briseide privat Achillem,
Solaturque suos alienis ignibus ignes.
At ferus Æacides nudato protinus ense
Tendit in Atriden, cui, ni sibi reddat honestæ
Munera militiæ, letum crudele minatur.
Nec minus ille parat contra defendere sese,
Et nisi casta manu Pallas tenuisset Achillem,
Turpem cæcus amor famam liquisset in ævum
Gentibus Argolicis : contentus voce minisque,

69. *Et prope consumptæ.* Hunc versum in contextu omittit G. 1, sed in margine notatur, hunc in aliis exemplaribus addi.

70. *Non tamen Atridi* G. 1.

73. *Ignibus ignes*, ut Ovid. Trist. IV, 3, 65, « compescuit ignibus ignes ». Pari sententia Val. Flaccus, II, 151, ex emendatione Heinsii : « Attamen hos aliis forsan solabere casus Tu thalamis ». Quintilianus, Declam. II, 3 : « Hoc juveni fuit consilium, ut pater, cui matrimonium filiumque abstulerat incendium, residua senectutis alia sola- [redacted]

rat ensem voluisse stringere in Agamemnonem, et a Minerva cohibitum esse, antequam Briseis Achilli auferretur. Noster de ea contentione, quasi post ablatam Briseiden facta, loquitur.

79. *Turpem cæcus amor famam.* Non hoc ad mentem Homeri, et ad mores priscorum heroum dictum videtur qui sibi minime turpe putarunt furore amoris propter puellam in arma agi. Sed videtur rationem ejus dicti e verbis Achillis, v. 298, petiisse, quibus adfirmat, scilicet monitus a Pallade, se qui- [redacted]

Invocat æquoreæ Pelides numina matris,
Ne se plus contra Atridem patiatur inultum.
At Thetis, audita nati prece, deserit undas,
Castraque Myrmidonum prætervolat, inde per auras
Emicat æthereas, et in aurea sidera fertur;
Tunc genibus regis sparsis affusa capillis:
« Pro nato veni genitrix en ad tua supplex
Numina, summe parens: ulciscere meque meumque
Corpus ab Atride : quod si permittitur illi,
Ut flammas impune mei violarit Achillis,
Turpiter occiderit superata libidine virtus ».
Jupiter huic contra : « Tristes depone querelas,

81. Pro *Invocat* G. 2 *Convocat*, mendose: *numina matris* G. 2 A. L. et Sp. reliqui *nomina*, minus recte.

82. *Ne se plus Thetis contra.* Sic omnes scripti et impressi; et tamen Thetidis nomen neque loco aptum, neque metro, propter syllabam correptam, est. Barth. Advers. p. 2753 adnotat ad hunc versum, *plus* sonare *amplius*, quomodo Plautus, Claudianus, Sidonius, Apuleius, alii habeant; de latente vitio nihil monet. Dussenius l. c. p. 14 varie medelam tentat, e cujus conjecturis hanc maxime probabilem arbitror; *Ne se plus contra Atriden patiatur inultum.* Cæterum judicat, sine ope codicum hæc sanatu perdifficilia esse. Olim jam sanare tentavit docti viri manus, quæ in antiquæ Lipsiensis exemplari, in bibliotheca ejus Academiæ servato, correxit: *Ne se diva Thetis.* Sed Thetidis nomen hoc loco importunum videtur, quia statim recurrit versu seq.

86. *Sparsis affusa capillis.* G. 2 et ed. L. *effusa* habent. Hic plane imitatus est Noster Ovidium, de Cerere, Jovi pro filia Proserpina supplicante, loquentem Met. V, 513: « Ante Jovem passis stetit invidiosa capillis, Proque meo venio supplex tibi, Jupiter, inquit, Sanguine, proque tuo.

87. *Genitrix en ad tua.* Suspicor pro *en* ponendum esse *ait.* Hoc enim, aut *inquit*, desiderat oratio, et Ovidius similiter fecit in loco, quem expressit Noster.

89. *Corpus ab Atrida* G. 2. Notante Barthio l. c. *corpus* suum Thetis dicit Achillem filium, atque hoc noviter dictum ab auctore, neque in aliis poetis facile reperiundum puto : nam *viscera*, *sanguinem* parentum liberos dici, vulgare est.

90. Pro *violaret*, quod in vulgatis est, G. 2 *violarit*, quod rectius puto.

91. *Turpiter occiderit.* G. 2 *Turpiter occidet*, perperam. Hanc sententiam auctor ex ingenio suo addit; apud Homerum talia non loquitur Thetis. Contra omittit ille, quod præcipue petebat Thetis a Jove, quodque sequens Junonis expostulatio respicit, ut Trojanos esse victores sineret tam diu, donec Græci

Hæc ita dona refers nobis? sic diligor a te?»
Talibus incusat dictis irata Tonantem,
Inque vicem summi patitur convicia regis.
Tandem interposito lis Ignipotente resedit,
Conciliumque simul genitor dimittit ab aula.
Interea sol immenso decedit Olympo,
Et dapibus largis curant sua corpora Divi,
Inde petunt thalamos jucundaque dona quietis.
II. Nox erat et toto fulgebant sidera cælo,
Humanumque genus requies Divumque tenebat;

102. *Hæc ita dona refers nobis? sic diligor.* Dussenius mavult *Hæccine dona refers nobis?* id est, talia dona. Hoc sane clarius et elegantius; vulgata lectio paullo durior. Ego tamen crediderim propius accedi ad scripturam vulgatæ, si legamus *Hæc tu dona refers nobis?* Cæterum forma hujus dicti plane expressa est ad orationem Veneris ad Jovem apud Virg. Æn. I, 253: «Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?»

103. *Talibus incusat:* e Virgilio, Æn. I, 410.

105. *Interposito lis omnipotente* legitur in omnibus manu exaratis et excusis libris, et Barthius, Adv. LVIII, 14, adnotat *omnipotentem* κατ' ἐξοχὴν pulchre Jovem designare. Sed Dussenius l. c. p. 16, pulchre animadvertit *ignipotente* legendum esse, et Vulcanum intelligi. Hic enim intervenit Jovi et Junoni rixanti, et hortatu multisque poculis invitans parentes placavit, ad hilaritatemque convertit. Sic Hom. Iliad. I, 571: Τοῖσιν δ' Ἥφαιστος κλυτοτέχνης ἦρχ' ἀγορεύειν. Vulcanus autem a nostro auctore aliisque poetis vocatur *Ignipotens*. Infra, vs. 867: «Illic Ignipotens mundi cælaverat axem»; et Virgil. Æn. VIII, 414, «Haud secus Ignipotens, nec tempore segnior illo»: addendum illud Æn. X, 243: «clypeum cape quem dedit ipse Invictum Ignipotens, etc.» Ed.

106. *Dimittit ab aula.* Pro hoc *ab aula* perperam *Olimpi* legit G. 1. Vox ea errore librarii in hunc versum e sequente migravit.

107. *Descendit Olympo* hic legunt vulgatæ, sed scriptus G. 1 et 2 melius *decedit Olympo:* nam hoc Virgilianum est Georg. I, 450: «emenso quum jam decedet Olympo».

108. G. 1 et 2 *Et dapibus Divi... largis.* Virgil. Æn. III, 510: «passimque in litore sicco Corpora curamus».

109. *Dona quietis.* Virg. Æn. II, 369: «quies...dono Divum gratissima serpit». Ovid. Am. II, 9, 40: «et somnos præmia magna vocat». Stat. Silv. V, 4, 2: «donis ut solus egerem, Somne, tuis».

110. *Nox erat.* Breviorem hanc descriptionem noctis haurire potuit Noster e latioribus, quas habet Virgil. Æn. IV, 522 seqq. et VIII, 26 seq. — *Sidera mundo* legit G. 1.

Et petere Iliacos instructo milite campos ».
Dixit, et has repetit, per quas modo venerat, auras.
Interea lucem terris dedit ignea lampas;
Convocat attonitus jussis Pelopeius heros
In cœtum proceres, remque omnibus ordine pandit.
Cuncti promittunt socias in prælia vires,
Hortanturque ducem: quorum rex fortia dictis
Pectora collaudat, grates agit omnibus æquas.
Hic tum Thersites, quo non deformior alter
Venerat ad Trojam, linguaque protervior alter,
Bella gerenda negat, patriasque hortatur ad oras
Vertere iter: quem consiliis illustris Ulysses
Correptum dictis sceptro percussit eburno.
Tunc vero ardescit conceptis litibus ira;
Vix telis caruere manus, ad sidera clamor
Tollitur, et cunctos pugnandi corripit ardor.
Tandem solertis prudentia Nestoris ævo

13, vs. 14: « Miles et armiferas aptat ad arma manus ».

127. *Et petere Iliacos.* Repetit hunc versum auctor infra v. 159, quod sæpius facit ille Homeri ipsius, quem contrahit, exemplo.

128. *Repetit, per quas descenderat, auras.* Sic impressi; at rectius G. 1 et 2 *per quas modo venerat, auras:* atque hæc manifesta est imitatio Ovidii, qui de Iride a Somno revertente, Met. XI, 632: « remeat, per quos modo venerat, arcus ».

130. *Attonitus jussis.* A. et L. *attonitos.*

131. *Remque omnibus ordine pandit.* Virg. Æn. III, 179.

135. *Hinc tum* A. *quo nec deformior* G. 1.

136. *Venerat.* Hic versus deest in Annabergensi.

137. *Patrias hortatur* vulgatæ: *patriasque* G. 2. Dussenius, pag. 18, mavult *ad arces* legere, et provocat ad vers. 66, ubi tamen scriptos meliores habere *oras* notavimus.

138. *Consiliis illustris Ulysses.* Laudat hoc Barthius l. c. p. 2754, et pulchre non unum Homeri epitheton exprimere ait, quale est πολύμητις et πολυμήχανος, δῖος.

140. *Tum vero* G. 1.—*Ardescit ira;* sequitur Virgilium, Æn. IX, 66: « Ignescunt iræ, duris dolor ossibus hæret ».

142. *Pugnandi corripit ardor.* G. 2 *suscipit ardor;* unde forte efficias *suscitat*, quo utitur Virg. Æn. V, 454: « Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitat ira ».

143. *Tandem solertis.* G. 1 *solerti.* —*Prudentia Nestoris ævo*, i. e. Nestor ævo et experientia prudens. Per abstracta sæpe solet Noster heroas

Adsensere omnes, laudatur Nestoris ætas:
Conciliumque simul dimittitur; arma parari
Dux jubet, atque animos aptari et pectora pugnæ.
Postera lux tacitas ut primum depulit umbras,
Et nitidum Titan radiis caput extulit undis,
Protinus armari socios jubet acer Atrides,
Et petere Iliacos instructo milite campos.
Vos mihi nunc, Musæ, quid enim non ordine nostis?
Nomina clara ducum clarosque referte parentes,
Et dulces patrias : nam sunt hæc munera vestra.
Dicamus, quot quisque rates ad Pergama duxit,
Et cœptum peragamus opus, sitque auctor Apollo,
Adspiretque libens operi per singula nostro.
Peneleus princeps, et bello Leitus acer,

decimo demum anno nobis prædictus et constitutus labor est, quo Ilion capiamus. Fere tamen malim legere *In decimum* annum usque *labor*, i. e. laborandum nobis *est*. Vult enim in eum annum retardatum iri bellum, donec Ilion capiatur. Sic loqui solet Virgilius, ut Æn. IX, 155, « decimum quos distulit Hector in annum »; et XI, 289: « Hectoris Æneæque manu victoria Graium Hæsit, et in decimum vestigia rettulit annum ».

153. *Nestoris ætas*, i. e. senilis prudentia, vel Nestor senex.

155. *Rex jubet* G. 2; idem *aptare*. Virg. Æn. X, 258 : « sociis edicit, signa sequantur, Atque animos aptent armis : pugnæque parent se ».

156. *Tacitas ubi primum* G. 2.

157. *Et nitidus Titan radiis patefecerat orbem*. Sic legunt edd. cum cod. A. qualis versus jam adfuit 49. Prætuli autem, quem MS. G. 1 et 2 offerunt : « Et nitidum Titan radiis caput extulit undis ».

159. *Et petere*. Repetitur versus 127. In G. 2 abest hic, et ponitur post 167, absurde.

160. *Quid enim non ordine nostis?* Similiter Maro, Æn. VII, 645, et IX, 529, « Et meministis enim, Divæ, et memorare potestis ».

165. *Adspiretque libens operi*. Virg. Æn. IX, 525: « Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti ». Ovid. Met. I, 3: « Di cœptis... adspirate meis ». — Cæterum fere solennis omnibus ab Homero poetis epicis hæc exercituum enumeratio. Adeundus inprimis illius felix imitator et æmulus, Virg. Æn. VII, 641; et inter recentiores, *Torquato Tasso*, *Gerus. lib. c. I, st.* 36. Ed.

166. *Peneleus princeps, bello Laertius acer :* sic exhibent vulgatæ. Sed G. 1 *et bello Lertius acer*, ex quo legendum est *Leitus acer*, quia ab Homero Bœotiæ versu 1 Πηνέλεως καὶ Λήϊτος junguntur. Ex hoc nomine librarii notiorem *Laertium*, i. e. Ulyssem perperam fecerunt.

Arcesilaus atrox, Prothoenorque, Cloniusque
Bœotas decies quinas duxere carinas,
Et tumidos valido pulsarunt remige fluctus.
Inde Mycenæis Agamemnon finibus ortus,
Quem sibi delegit bellatrix Græcia regem,
Centum egit plenas armato milite puppes:
Et bis tricenis Menelaï navibus ardor
Insequitur, totidemque ferox Agapenoris ira.
Quos juxta fidus solerti pectore Nestor,
Consilioque potens, gemina cum prole suorum
It ter tricenis munitus in arma carinis.
At Schedius virtute potens et Epistrophus ingens,
Gloria Myrmidonum, sævi duo robora belli,
Longa quater denis pulsarunt æquora proris.
At bis vicenas Polypœtes atque Leonteus

167. *Arcesilaus atrox*, etc. Sic scribenda nomina secundum Homerum, atque e vestigiis corruptæ codicum scripturæ. Vulgata habent *Arcesilaus atrox*, *Clonius dux*, *atque Protenor*. Guelf. 1: *Archesilaus atrox*, *Protenorque Clonius atque*; et in margine *Protenor Colono usque*. G. 2: *Protenorque Didonius atque*.

168. *Boetes decies* habent libri, sed ex Homero, Iliad. II, 510, le-

[redacted]

Antilocho et Thrasymede, quos ei Anaxibia susceperat, supervenit.

177. *It cum ter denis munitus* vitiose legit Ann. Bas. et Sp. *Est ter tricenis* G. 1. *It ter tricenis* G. 2, quod rectum est: nam Homerus, Iliad. II, 602, nonaginta naves ei tribuit.

178. *Ascadius virtute* vulgatæ edd. habent. *Ascedius... Epistropus* G. 1 et A. *Ascanius* G. 2, et *Episgrofus ingens* L. Hæc omnia vitiosa. Le-

[redacted]

Instruxere rates ornatas milite forti.
Euryalus, Sthenelusque ferox, et fortis in armis
Tydides, valido pulsarunt remige pontum,
Bisque quadragenas onerarunt milite puppes:
Ascalaphusque potens, et Ialmenus acer, uterque
Ter denas valido complerunt milite naves.
At bis vicenas equitum fortissimus Ajax
Instruxit puppes, totidemque Evæmone natus;
Quos juxta Graium ductor comitatur Achilles,

legendum esse patet ex Homeri Iliad. II, 740 et 745. Idque jam monstravit Bondamius, Specim. Animadv. cap. 13, p. 73, et Adr. *van Dorp*, Observat. c. 14, p. 133.

182. *Ornatas milite* est in vulgatis. *Armatas*, *ornatas*, *oneratas* una exhibet G. 2.

183. *Eurypylus* vel *Euripelus*, *Euripolus*, *Sthenelusque* constanter legunt scripti et impressi quos vidi. *Sthenelusque duces* G. 2. *Stenedusque* A. Vix tamen dubium est, quod cl. Bondamius, Specim. Animadv. p. 73, et Var. Lect. p. 146, probavit, pro *Eurypylus* ponendum esse *Euryalus*, quem ipsum Homerus, Iliad. II, 565, cum *Sthenelo* et Diomede conjungit. Et Dares Phryg. cap. 14: « Diomedes, Euryalus, Sthenelus ex Argis », navibus LXXX. Eurypylum contra, quem Homerus, v. 736, in ducibus Græcorum cum quadraginta navibus numerat, sed poetaster noster non nominasse videtur, Bondamius v. 189 adductum putat, quod ipsi ad eum versum notabimus.

184. *Remige fluctus* G. 2.

185. *Hi quadragenas* A. et L. sed Homerus octoginta naves iis tribuit; unde *bis* necesse est.

186. *Et Ialmenus:* sic rescripsimus ex Homero, Iliad. II, 512, qui hunc Ascalapho apponit. A. et vulgatæ habent *et Telamus*. G. 2 *potens Tolmenus*.

187. *Complerunt remige naves* G. 2.

188. *Bis vicenas fortes fortissimus* G. 2; sane perperam.

189. *Totidemque Abantore natus* habent edd. L. et Tor. Sed Abantoris filium nullum in catalogo Homeri invenio. Cl. Bondamius, Var. lect. p. 146, Eurypylum, quem ab Homero inter duces nominatum apud Nostrum non invenit, hoc versu indicatum putat, ideoque sic scriptum esse conjicit: « Instruxit puppes, totidemque Evæmone natus ». Nam Eurypylus ab Homero v. 736 vocatur Εὐαίμονος ἀγλαὸς υἱὸς, et dicitur eumdem navium 40 numerum duxisse. Evæmonis et Opis filius vocatur etiam Hygino, fab. 94. Neque vero alium in toto catalogo reperio, qui aptius potuerit hoc loco memorari: et ad ejus nominis similitudinem quodammodo accedit scriptura codicis Guelf. 2, qui *totidemque inthenore*, *enthenore*, *anthenore* conjunctim exhibet: et cod. A. habet *ex tenore*.

190. *Graium ductor* præcipuum bello, supremum fortitudine explicat Barthius, Advers. p. 2754. Sed

[Quam duxit Telamone satus Salaminius Ajax.]
At Prothous Magnes, Tenthredone natus, et una
Eubœæ magnis Elephenor finibus ortus,
Dulichiusque Meges, animisque insignis et armis
Ætola de gente Thoas Andræmone natus,
Hi quadragenas omnes duxere carinas:
Et bis sex Ithaci naves solertia duxit,

ctam dicit, quia antecedentium naves, Nirei tres et Tlepolemi novem, connumerat.

197. Hunc versum ejiciendum censeo, et propterea uncinis includendum curavi. Merum est emblema ludi magistri, qui hunc poetastrum in schola explicabat. Qui quum non videret, quo referenda essent verba præcedentis versus *minus una nave*, et Eumelo sciret undecim naves tribui, subjungendum putavit ducem 12 navium, cujus respectu Eumelus, una minus nave profectus, intelligeretur undecim naves habuisse. Manifestum est, hujus rei declarandæ caussa versum 204 huc traductum esse, qui præterea absurde confictus in G. 2, et A. et ed. vet. Lips. apparet: *Quam duxit Telamone satus Telamonius Ajax.*

198. Libri excusi hic legunt *Ascropus, et magno Thestoride natus.* Guelf. 2 *Astropus, Astrophus, Astraphius* una exhibet. Cl. Bondamius, qui l. c. p. 149 hunc et sequentes versus emaculavit, quemque libens sequor, hic legendum censet ex Homeri Iliad. II, 756: *At Prothous magno Tenthredone natus.* Sed quod vox *magno* et *magnis* duos versus occupavit, id jam Barthium offendit, et apud Homerum nullum tale elogium Tenthredonis legitur, ut a Nostro magnus appelletur. Propterea malui scribere *At Prothous Magnes.* Nam Homerus Prothoum Magnetum principem nominat, et Dictys in catalogo heroum qui Trojam obsederunt, lib. I, 17: « Prothous, Magnes, XL naves ».

199. *Elephenor:* sic scribendum ex Homero, Il. II, 540. Vitiose in editis erat *Eubocca ac magnis Helpenor.* G. 2 *Euboias ac*, et Lips. *magnis Delphonor finibus.* A. *Delphenor.* Bondamius autem emendabat *Eubœæ ex magnis*, sed quia τὸ *ac* veterum librorum ex ultima syllaba vocis *Eubœæ* ortum videtur, non mutandum in *ex*, sed potius ejiciendum censui. Sic supra Noster, vs. 170: *Mycenæis Agamemnon finibus ortus.* Barthius, Adv. p. 2754, quia Homerus Elpenora Abantum finibus ortum tradit, hunc versum satis audacter refingit: *Eubœa, Elpenorque e finibus ortus Abantum.* — Ovidio, Trist. III, memoratur idem fortasse Elpenor, unus ex Ulyssis comitibus, qui, quum in porcum a Circe mutatus esset, dein humanæ formæ restitutus ad Ulyssem incauto fugiendi studio properaret, ex edito loco decidens periit. Ed.

201. Vulgatæ habent *Et clara de gente Thoas Andremone* vel *Andromene*, quod Bondamius recte emendat *Andræmone.* Ego præterea scribendum putavi *Ætola de gente*, ex Homeri II, 638: et clare cod. G. 2 præfert: *Ethola de gente Thoas.*

At septem Pœante satus tulit arma carinis,
Quem sequitur juxta Podalirius atque Machaon,
Altaque ter denis sulcarunt æquora proris.
His ducibus Graiæ Trojana ad litora puppes
Bis septem venere minus, quam mille ducentæ.
Jamque citæ adpulerant classes, camposque tenebant,
Tunc pater ad Priamum misit Saturnius Irim,
Quæ doceat, fortes venisse ad bella Pelasgos.
Nec mora, continuo jussu capit arma parentis
Priamides Hector, totamque in prælia pubem
Festinare jubet, portisque agit agmen apertis.
Cui fulgens auro cassis juvenile tegebat
Omni parte caput, munibat pectora thorax,
Et lævam clypeus, dextram decoraverat hasta,
Ornabatque latus mucro, simul alta nitentes

tus fuit, quantus Ajacis, sed tamen superfluus erit. Nam τὸ *totidem* versus 214 per se respicit ad *bis vicenas* præcedentis : et verba *Instructas puppes* repetita e versu 189 interpolatorem produnt. Cæterum G. 2 hic scribit *quas rexit Doricus Ajax;* Lips. *Eolus Ajax;* et A. *duxit Eolius.*

216. *At septem Pœante satus.* Sic legendum docuit Bondamius, Var. Lect. p. 146, i. e. Philoctetes, quem Homerus, II, 719, septem navibus præfuisse scribit. Et in hoc nomine multum variant libri. Bas. ed. *Vetonte satus.* G. 2 *Et septem Pheronte satus.* Lips. *Ac septem Blutone satus.* An. *Plutone satus.*

217. *Polidarius atque Mathaon* G. 2. *Polidonius atque Methaon* A. — Medici ambo erant, ambo Esculapio nati. Et Machaon memoratur Virg. Æn. II, 263. Ed.

218. *Altaque ter denis.* Idem versus supra 193. Amat Noster de eadem re eosdem vel similes versus facere, ipsius Homeri, quem compilat, exemplo.

220. *Quam mille ducentæ*, h. e. MCLXXXVI naves : numerus ipsius Homeri est. Observante Barthio l. c. Dictys numerum navium ad Trojam venientium ponit 1117, Dares 1148. Anna Daceria ex Dictye naves Græcorum numerat 1153, e Darete 1140; scholiasten Euripidis in Oreste ait numerare 1155, Cedrenum 1148, Thucydidem atque Chrysostomum 1200.

221. *Jamque citæ* G. 2. Vulgatæ *cito*, minus eleganter.

222. *Tum pater* G. 2.

224. *Petit arma* G. 2.

225. *Totamque in prælia pubem.* Virgil. Æn. VII, 429 : « armari pubem, portisque moveri Lætus in arma para ».

226. *Portis... agmen apertis.* Virg. Æn. XII, 121 : « pilataque plenis Agmina se fundunt portis ».

Cum quibus et Mesthles atque Antiphus, et bonus armis
Hippothus atque Acamas venere, et Pirous una,
Alcinoque sati, Chromiusque ac Ennomus, ambo
Florentes ætate viri, quos Phorcis et ingens
Ascanius sequitur, simul et Jovis inclyta proles
Sarpedon, claraque satus tellure Corœbus.
His se defendit ducibus Neptunia Troja,

243. *Et Mesthles atque Antiphus*, Mæonii. Hom. v. 864. Excusi habent *Cum quibus Enesteus ac Amphius;* sed scriptus G. 2 *Enesteus atque Antiphus*. A. et L. *Cum quibus Monostes ac Amphius*.

244. *Hippothus*. Aliter hunc versum legit cl. Bondamius: *Pirous atque Acamas venere, Pylæus et una*. Sed Hippothoum, quem Homerus inter præcipuos et proxime ante Acamanta nominat, non omisisse Noster, neque alio, quam hoc loco posuisse videtur, et confirmat scriptura codicis Guelf. 2: *Ippodomus atque Athamas una cum fortibus armis:* excusi vero habent *Ipothus atque Othamas*. Quoniam *Hippothous* metrum recusabat, suspicor auctorem contraxisse in *Hippothus*. Reliquo versu excusi habent *venere Pigerius una*, ex quo fingere malui *Pirous*, quam *Pylæus*, quia Piron vel Piroum Homerus cum Acamante conjungit v. 844, et *Pylæus* jam supra locum invenit.

245. *Alcinoque sati*. Vulgati habent *Ixioneque sati;* hi quinam sunt Bondamius ignorare se fatetur. Et certe mendosa hæc scriptura est, quam vulgati præferunt, neque tamen dubium est, patris nomen Chromii et Ennomi, qui post nominantur, in ea latere. Et ipse vir doctissimus ex Ausonii Epitaphiis her. epigr. 22, adlegat, ubi Ennomi et Chromii pater *Alcinus* vocatur. Itaque scribo *Alcinoque sati*. Non multum sane abit hoc a vitiosa lectione, propius etiam abest ab alia codicis G. 2: *Axinonoque sati*. Apud Homerum non exstat pater, qui *Chromin* et *Ennomum* Mysis præfuisse dicit v. 858. Sed Noster plura ex aliis haurire solet.

246. *Quos Phorcys*. Ita scripsi auctore Homero, qui v. 862 Phorcyn et Ascanium Phrygum duces conjungit. Impressi libri mendose legunt *quos fortis*. Ascanius hic discernendus a filio Æneæ, qui tum puer admodum erat.

247. *Jovis inclyta proles*. Ovidius, Met. IX, 229.

248. *Corœbus*. Falso Basil. ed. *Chorœbus*. Lips. *Achorebus*. A. *Achœbus*. Hunc autem Corœbum Homerus non nominat, sed eum Virgilius Mygdonis filium dicit, Trojanisque auxilio venisse et a Peneleo interfectum tradit, Æn. II, 341 et 425. A Diomede perimi facit Quintus Cal. XIII, 168 seq. Contra Homerus Pylæmenem, Paphlagonum ducem, inter socios Trojanorum nominat, quem Noster, nisi fallor, omisit. De Corœbo plura videas notata ab Heynio V. C. Excurs. X ad Æn. II.—Chorœbus alius memoratur a Statio, Theb. I, 650. Ed.

249. *Neptunia Troja:* e Virgilii Æn. II, 625, et III, 3.

Vimque times : ubi nunc vires, ubi cognita nobis
Ludorum quondam vario certamine vis est?
Hic animos ostende tuos, nil adjuvat arma
Nobilitas formæ, duro Mars milite gaudet.
Dum jaceas in amore tuo, nos bella geremus
Scilicet, et nostrum fundemus in hoste cruorem.
Æquius adversis tecum concurrat in armis
Impiger Atrides : spectet Danaumque Phrygumque
Depositis telis populus, vos fœdere juncto
Adversas conferte manus, decernite ferro
Vestrum nunc Helenam sumat quis rectius ipsam ».
  Dixit, quæ contra paucis Priameius heros,
« Quid nimis indignis, inquit, me vocibus urges,

pugnari dicuntur, qui inviti et repugnantes vincuntur precibus; quomodo usurpavit Suetonius, Cæs. 1, Tiber. 21. Apud Ovid. Her. XVII, 3, Helena ad Paridem : « Ausus es, hospitii temeratis, advena, sacris, Legitimam nuptæ sollicitare fidem ». Propert. III, 13, 9 : « Hæc etiam clausas expugnant arma pudicas ». — Rutilius, Itin. I, 359 : « Aurea legitimas expugnant munera tædas, Virgineosque sinus aureus imber emit. Ed. — De usu verbi *expugnare* plura notavit Barthius ad Stat. Theb. IV, 187.

262. *Hic animos ostende.* Virgil. Æn. VI, 261 : « Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo ». — G. 2 legit *nil adjuvat armis.*

263. *Duro Mars milite gaudet.* Helena ad Paridem l. c. v. 253 : « Apta magis Veneri, quam sint tua corpora Marti ».

264. *Dum jaceas in amore*, h. e. fractus libidine langueas et otieris, impar militiæ. Tale est in Virg. Catal. V, 1 : « Jacere me, quod alta non possim, putas, Ut ante, vectari freta, Nec ferre durum frigus, aut æstum pati, Neque arma victoris sequi ».

265. *Et nostrum fundemus*, sic Guelf. 2, quod prætuli lectioni vulgatæ *ut nostrum fundamus.* — *In hoste* opponitur antecedenti *in amore tuo.* Cæterum his versibus respexisse auctor videtur Virgilium, Æn. XI, 371, ubi Drances ad Turnum : « Scilicet, ut Turno contingat regia conjux, Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba, Sternamur campis ». Et auctor orationis Achillis in Parthenone, quam supra dedimus, v. 57 : « Scilicet, ut conjux viduo reddatur Atridi, Procumbat vilis Teucrorum victima Achilles ».

266. Hic incipit MS Helmstad.

268. *Populus*, pro exercitu, ut observavit Barthius, Adv. LIX, 1. Similiter infra v. 280 et 342.

269. *Conferte manus.* Virg. Æn. X, 876; XI, 283.

270. *Vestrum nunc.* Hic versus deest in G. 2.

271. *Quæ contra.* Lips. *quem contra*, sicut et A.

Seque gradu celeri recipit, longeque frementem
Hastam deinde jacit, quam devitavit Atrides,
Inque vicem misso fixisset pectora telo
Prædonis Phrygii, nisi vastum ferrea corpus
Texisset lorica viri septemplice tergo.
Insequitur juxta clamor, tum adversus uterque
Constitit, et galea galeam terit, et pede plantam

Illud *te rapuit regem* non capio. In Homero auctore est, victorem omnia habiturum. Legam *quæ me Mox rapiet regem*, quæ ultro me rapiet in complexus suos, ut tu eam rapuisti. Tamen verius est, aliud quid latere, nec Homero stricte adhæret semper hic scriptor, nec in eo quidquam tale; sed Jovem ipsum pugnam seu duellum iniens adloquitur Menelaus. Barth. Advers. LIX, 1. Et ego acumen, quod his verbis inesse debet, non intelligo: nec Barthii conjectura satis placet. Fortasse melius, *quæ me Mox capiet regem*.

289. *Frementem hastam*, quæ emissa sonum dat, aera diverberans. Virgilius *stridentem* dicere solet, ut Æn. IX, 418; X, 645, 776. Nescio tamen an hic potius *trementem* legendum sit, quod idem usurpavit, Æn. XII, 94.

290. *Quamquam devitat A.* L. Secundum Homerum, Il. III, 360, Paris Atridæ hastam, non Atrides Paridis, declinavit. Et plura hujus pugnæ diverse narrat Noster.

291. *Fixisset corpora ferro* G. 2.

292. *Prædonis Phrygii.* Frequens prædonis convicium in adulteros et raptores puellarum, sigillatim in Paridem, propter raptum Helenæ, ut apud Stat. Achill. I, 45, et in Æneam, propter Laviniam, apud Virg. Æneid. VII, 362: « Perfidus alta petens, abducta virgine, prædo »; et Æn. XI, 484, ubi « Phrygius prædo » audit. Pluto ob raptum Proserpinæ sic dicitur apud Ovid. Met. V, 521; Fast. IV, 591. Pro *ferrea corpus* H. et G. 2 legunt *ferrea pectus*.

293. *Septemplice tergo*, quæ septem coriis inducta et munita erat. Alias septemplices clypei heroibus tribui solent. Virg. Æn. XII, 925; Ovid. Met. XIII, 2 et 347.

294. *Dum adversus* G. 2. Anton. *de Rooy*, Spicileg. crit. pag. 97, pro *adversus* forte substitui posse *arrectus* existimat, e Virg. Æn. V, 426: « Constitit in digitos extemplo arrectus uterque ». Sed ipse nihil mutandum suadet. Et sane *arrectus* cæstu pugnantibus convenit, ut apud Maronem; non ferro invadentibus, ut hic. Sic apud Statium, Theb. I, 412: « tum vero erectus uterque Exsertare humeros, nudamque lacessere pugnam ».

295. *Constitit, et galea galeam ferit.* Cl. Bondamius l. c. pag. 153 putat auctoris hæc scribentis animo obversata esse hæc Ovidiana, Met. IX, 43: « eratque Cum pede pes junctus: totoque ego pectore pronus, Et digitos digitis, et frontem fronte premebam ». Et sane hic, ut in aliis locis, apparet captata ab auctore occasio imitandi Ovidii, quum ipsa Homeri narratio talia non suggesserit.

Ad socios traheretque, nisi caligine cæca
Texisset Cytherea virum, subjectaque mento
Fortia rupisset laxatis vincula nodis,
Ultimus ille dies Paridi foret : abstrahit auro
Fulgentem galeam secum Menelaus, et ardens
In medios mittit proceres, rursumque recurrit,
Et magnam validis contorsit viribus hastam
In cladem Phrygii; sua quem Venus eripit hosti,
Et secum in thalamos defert testudine cultos:

308. *Traheret, nisi tum caligine* G. 2. *Traheret, nisi caligine* A. Non bene hæc et sequentia cum versu 311 cohærent. Atque hinc ad rationem codicum, quos citavi, scribendum puto : « Et juvenem arrepta prosternens casside victor Ad socios trahit, et nisi tum caligine cæca... Ultimus ille dies Paridi foret ».

313. *Rursusque recurrit* G. 2.

314. *Contorsit viribus hastam*, sunt verba Maronis, Æn. II, 50.

315. *Sua quem Venus.* Erat enim assiduus ejus cultor Alexander, unde suam appellavit. Sic *sua numina* æquori addita ait v. 877 : « Addideratque freto sua numina, Nerea magnum ». Venus autem ipsa sibi addictum Paridem commendat Helenæ apud Homerum, postquam manibus Menelai eripuit. Barth. Adv. LIX, 1. Pronomine *suus* sæpe faventem, aptum et utilem significari, neminem fugit in lectione Romanorum scriptorum versatum, ut hoc pluribus exemplis docere superfluum sit. Horat. Epod. 9, 30, « Cretam ventis iturus non suis ».

316. Scriptus A. et edd. vet. habent *testudine structos*. Barthius ex hoc loco observat, scriptorem nostrum non solere, quod alii poetæ faciant, ob sequentes literas *sc* vel *st* syllabam præcedentem longam facere, affertque aliud exemplum e Nostro, vs. 791, *Promachum quoque sternit atrocem.* Ego vero fieri hoc rarissime a bonis poetis arbitror, nisi media in voce. Exemplum habes Virg. Æn. VI, 687, ubi tamen et variat lectio. Et apud Nostrum vulgatæ quidem habent *testudine structos*, at G. 2 alias voces *cultos*, *tectos*, *comptos* conjunctim exhibet; e quibus *cultos* veram lectionem esse puto propter consuetam Nostro imitationem Nasonis, qui Met. II, 737 : « Pars secreta domus ebore et testudine cultos Tres habuit thalamos ». Cæterum *thalamos testudineos* dixit Noster non ad mentem Homeri, et morem ævi heroici, sed luxuriæ recentioris. Neque in hoc Homeri loco, III, 390, ubi et thalami memoratur, nulla indicatur materia. At Plinius, lib. IX, sect. 13, memorat, « testudinum putamina secare in laminas, lectosque et repositoria his vestire » primum a Cornelio Pollione Romæ institutum, qui circa Syllana tempora vixit. Ante hæc tempora, ut cum Juvenale, XI, 93, loquar, « Nemo inter curas et seria duxit habendum, Qualis in Oceani fluctu testudo na-

O meus ardor, ait, sed castæ Palladis ira.
Mox illum nostris succumbere turpiter armis
Adspicies, aderitque meo Cytherea labori.»
Post hæc amplexu per mutua corpora juncto
Incubuit membris Cygneidos; illa soluto
Accepit flammas gremio Trojæque, suasque.
Interea toto Menelaus in agmine Troum
Quærit Alexandrum, victorque huc fertur et illuc.
Quem frater socias acuens in bella catervas
Adjuvat, et forti pulsos Phrygas increpat ore,
Servarique jubet leges, Helenamque reposcit.
IV. Quumque inter sese proceres certamen haberent,

Pro quo A. *Ad quam Priamides, non me.*

333. *Cautæ Palladis* Helmst. cod. quod fere melius.

336. *Post hæc amplexu.* G. 2 habet *Post hoc*, et A. *per mutua corpora victis.* Non est dubium, scriptorem his versibus respexisse notum locum Maronis, Æneid. VIII, 405 : « Optatos dedit amplexus, placidumque petivit Conjugis infusus gremio per membra soporem ».

337. *Incubuit* G. 2. A. et L. quod prætuli vulgato *Incumbit.* Pro *Cygneidos* H. vitiose ponit *Etneidos.* Cygneis autem Helena nuncupatur, quod filia Jovis in cygnum conversi credebatur : illud nomen nescio, an alius poeta usurpaverit, quamquam « cygneo edita Tyndaris ovo » dicitur a Virg. Eleg. ad Messal. 27, et ipsa Helena apud Ovid. Her. XVII, 55: « Dat mihi Leda Jovem, cygno decepta, parentem ».

338. *Flammas Trojæque suasque.* Acute de Paride, cujus amor in Helenam exitium Trojæ futurus erat. Videtur et hoc dictum eo loco epistolæ Paridis apud Ovidium niti, Heroid. XVI, 45 seq. quo Paris somnium matris suæ, quæ ante diem partus visa erat facem ardentem parere, de ardore animi sui Trojæ exitioso interpretatur : « Arsuram Paridis vates canit Ilion igni; Pectoris, ut nunc est, fax fuit illa mei ».

339. *In agmine Troum.* Helmst. *ab agmine.*

341. *Frater*, Agamemnon. — *Acuens in prælia dextras* H. legit, sed ab alia manu appositum est *in bella catervas.*

342. *Populos Phrygas* scriptus A. et impressi habent; et Barthius, Adv. pag. 2770, hoc eleganter dici adfirmat, sed exercitum vel militem solum intelligi: in quo ille admodum falsus est; nam sine dubio vitiosa hæc lectio est, legendumque auctoritate codicis H. et G. 2 *pulsos Phrygas.*

343. *Servarique jubet :* sic H. G. 2 et A. *servareque jubet* L. reliquæ edd. habent *Et servare jubet*, quod minus commodum est.

344. *Certamen haberent.* Phrasis

Telorumque volat cunctis de partibus imber.
Occidit Antilochi rigido demissus ad umbras
Ense Thalysiades, optataque lumina linquit.
Inde manu forti Graiorum terga prementem
Occupat Anthemione satum Telamonius Ajax,
Et prædurato transfigit pectora telo.
Purpuream vomit ille animam cum sanguine mixtam,
Ora rigat moriens: tunc maximus Antiphus hastam
Viribus adversum, conatus corpore toto,
Torquet in Ajacem, telumque erravit ab hoste,

359. *Volat cunctis de partibus imber:* sic G. 2, quod prætuli vulgatæ *volant ex cunctis partibus imbres.* Virg. Æn. XII, 283: « it toto turbida cælo Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber ». — Reciproca metaphora *pharetratos imbres seu nubes* dixit Avianus, fab. XLI, v. 16. Conf. Nostri v. 746. Ed.

360. In vulgatis est *Antilochus rigido demersus in umbras.* Cod. A. *magnas demersus in umbras.* Guelf. 2: *Stygias dimissus ad umbras.* Unde *demissus* edidi, quod Virgilianum est, Æn. II, 398. Cæterum *Antilochus* vitiosum sit necesse est, quia e Græcis Antilochus, et hoc loco de Trojanorum cæde sermo est. Recte igitur censuit Boudamius, pag. 154 emendans: « Occidit Antilochi rigido demersus in umbra Ense Thalysiades »; nempe Echepolus, ex Homeri Iliad. IV, 458. Idque confirmat cod. H. qui scribit *Ense Thalacides.* G. 2 *Chalestiades.*

361. Vulgatæ habent *Ense Calestiadis.* Vid. not. præced. *Lumina mittit* G. 2.

363. *Amphione satum* habebant vulgati et scripti, quod Boudamius ex Il. IV, 473, correxit *Anthemione satum.*

364. *Transfigit pectora* reposui ex Helmst. et G. 2, quum præsertim Homerus hoc dicat, IV, 480. Vulgatæ autem cum A. dederunt *transfixit corpora.* De *prædurato* telo nihil Homerus, sed adlusit forte auctor ad illud Virgilianum, Æneid. VII, 524: « Stipitibus duris agitur sudibusve præustis ». Ovid. Met. XII, 299, « sude figit obusta ».

365. *Purpuream vomit,* etc. Versus Virgil. Æn. IX, 349.—Et in Anth. Lat. Burm. t. I, p. 45, Epith. Incertæ, v. 8: « Nunc animam quoque tu purpuream vomeres ». Ed.

366. Barthius, Advers. LIX, 1, legendum censet *Ora riget moriens,* quod non placet.

367. *Viribus adversis* legunt cod. A. et edd. L. et T. at Helmst. et G. 2 *adversam;* unde corrigo *adversum,* idque refero ad Ajacem.— *Viribus* autem pertinet ad *maximus.* Sic loquitur Ovid. Met. XII, 116: « hastam Misit in adversum Lycia de plebe Menœten ». Pro *conatus* suspicor legendum *connixus corpore toto* e Virgilio, Æn. V, 642, et X, 127. *Pectore* et *corpore* simul ponit G. 2.

368. Pro *in Ajacem* Helmstad. *in Æacidem.*

Tempora transadigit, vaginaque horridus ensem
Eripit : ille suis moriens resupinus in armis
Occidit, et terram moribundus vertice pulsat.
Jamque Amarynciden saxi dejecerat ictu
Impiger Imbrasides, dederatque silentibus umbris;
Dum cupidus prædæ juvenem spoliare parabat,
Desuper hasta venit dextra vibrata Thoantis,
Perque viri scapulas annosaque pectora transit.

374. *Transadigit*, quod H. et G. 2 habent, aptius mihi visum est, quam vulgatum *transfixit*. G. 2 simul adponit *transegit*. —*Vagina ensem eripit* est dictio Virgiliana, Æn. IV, 579, sed huic loco parum apta; nam nulla alia pugna paratur.

376. *Conscidit* pro *Concidit* habet G. 2. Vulgatæ *Occidit*. Malim hic legere cum Dussenio p. 24, *moribundo vertice*, quia Ovidium expressisse videtur, qui Met. V, 84 : « Et resupinus humum moribundo vertice pulsat »; et ibidem, XII, 118 : « Quo plangente gravem moribundo vertice terram ».

377. In vulgatis hæc valde mendosa sunt : *Post hæc Ægæum saxi dejecerat ictu Impiger Umbrasides*. Helmst. ponit *dejecit ab ictu*, non male. Sed si seriem narrationis apud Homerum, IV, 517, conferimus, hoc loco Amarynciden Diorem saxo percussit Pirus Imbrasides, et de hoc loqui Nostrum, residuum nomen *Umbrasides*, vero prorsus simile, declarat. Quoniam vero Homerus, II, 615, de Diore, ut et de Amphimacho, Thalpio et Polyxeno dicit, habitasse eos Elida nobilem, hinc cl. Bondamius, p. 157, existimat, Diorem Nostro appellari potuisse Eleum, atque hinc corrigit : *Post hæc Eleum saxi dejecerat ictu Impiger Imbrasides*. Mihi vero hæc longius petita ratio emendandi videtur, magisque placet quæ a consultiss. Dorpio, Obs. p. 117, adlata medela est, quando ex ipsis Homeri versibus, IV, 517 et 520 hanc lectionem constituit : *Jamque Amaryncidem saxi dejecerat ictu Piros Imbrasides*. Fulcit hanc emendationem cod. G. 2, qui, quamvis absurda in lectione, rudera veræ servat, et scribit *Inque mare Egeum saxi*, quomodo et in aliis duobus MSS legi adfirmat Dorpius. Præterea vulgatum *Impiger* facile proficisci e genuino *Piros* potuit; quamquam non diffiteor manere posse *Impiger*, et sufficere, Piron solo nomine patronymico hic appellatum, ut cum Diore factum est.

379. Vulgatis leg. *Tuncque avidus*. G. 2 *Dumque avidus*. A. *Dumque avidus prædo*. Sed scribere malui cum Helmst. *Dum cupidus*.

381. *Annosaque tempora* H. falso. *annosaque pectora* A. et L. *animosaque pectora* Tor. et Sp. *Scapulas* vocabulum, quo Noster sæpius utitur, nemo heroicorum poetarum, quantum opinor, usurpavit; puto, quia vulgare id et plebeium haberetur, quando quidem etiam apud Comicos inprimis reperitur. Noster eam rationem aut neglexit sciens,

Quam stimulat jejuna fames, ruit agmina contra,
Et prostrata necat vesano corpora dente;
Sic ruit in medios hostes Calydonius heros,
Virginis armigeræ monitis et numine tutus.
Conversi dant terga Phryges; fugientibus ille
Instat, et exstructos morientum calcat acervos.
Dumque furit sternitque viros, videt ecce Daretis
Adverso stantes furibundus in agmine natos,
Phegeum Idæumque simul, quem cuspide præceps
Occupat ille gravi, sed vulnera depulit umbo,
Vibratumque solo ferrum stetit: haud mora, totis
Ingentem torquet Tydides viribus hastam,
Transadigitque viri pectus: pars cuspidis ante

renti, pontes et septa et segetes dissipanti, adsimilat, sed Noster sæpius Homeri exemplar deserit, et, ubicumque occasio est, mavult copiis a Virgilio et Ovidio suppeditatis uti.

397. *Agmina circum* habet Helmst.

400. *Virginis armigeræ*, Palladis. Nescio an *armiferæ* legendum sit. Sic enim sæpe ab Ovidio vocatur, ut Met. XIV, 475, Fast. III, 681; Eleg. ad Liv. 22. *Armipotens* a Virgilio, Æn. II, 425, et XII, 483.

402. *Et exstinctos* habent vulgatæ; sed *exstructos* legendum esse monuit Dussenius, p. 25, idque ipsum exhibet cod. Helmst. mutuatumque a Nasone adparet ex Met. V, 88: « Sternit, et exstructos morientum calcat acervos »; quo etiam loco multos e veteribus codicibus *exstinctos* legere Heinsius notavit, dum Burmannus *adstructos* e quibusdam aliis posuit.

403. *Dumque furit.* Dussenius vult *ferit*, quod necessarium non puto; immo *furit* eo melius est, quod quasi proprium illud de Diomede usurpat Hor. Carm. I, 15, 27: « Ecce furit te reperire atrox Tydides, melior patre ». — *Videt ecce Thoantis* legunt edd. cum cod. A. Sed cel. Bondamius, p. 157, evincit *Daretis* legendum esse, quem Phegei et Idæi patrem nominat Homerus, V, 10, idque confirmatum codice Helmst. in quo *ecce Danetis* exstat. Pariter ille versu sequenti *Phegeum Idæumque* exhibet, uti Homerus nominat.

405. Vulgatæ proferunt *Ægeum Idæumque*: sed vid. not. ad vers. 403. *Cuspide præpes* habet G. 2.

406. *Occupat ille*: sic scripsi auctoritate codicis H. Vulgatæ cum A. *Occupat ante*.

407. *Vibratumque solo.* Helmst. legit *Vitatumque*, quod nescio an præferendum sit. — *Stetit* e Virgil. Æn. II, 52, de hasta Laocoontis, « stetit illa tremens ». Ed.

408. *Ingentem torquet*, etc. sunt ipsa verba Virgilii, Æneidos loco citato.

409. *Transfoditque* A. et T. *Transadiitque* H. unde *Transadigit* dedimus. Virg. Æn. IX, 544: « pectora duro Tansfossi ligno ».

Et nisi cessisset, dextra cecidisset eadem.
Nec minus in Teucros armis furit acer Atrides,
Insequiturque acies, et ferro vulnera miscet.
Obvius huic fatis occurrit ductus iniquis
Infelix Hodius, quem vasto cuspidis ictu
Sternit, et ingenti scapulas transverberat hasta.
Hinc petit Idomeneus adversa parte ruentem
Mæoniden Phæstum, cujus post funera Atrides
Et Strophio genitum Stygias demittit ad umbras.
Meriones Phereclum vibrata percutit hasta,
Pedæumque Meges, vastisque horrendus in armis

424. *Nec minus intentus armis* L. perperam : *in Troicos armis* A.

425. *Funera miscet* H.

426. *Fatis ductus occurrit iniquis* A. et T.

427. *Infelix, Rhodius* vulgo. *Rodius* G. 2 et A. sed *Hodius* legendum ex Homero, Il. V, 39.

428. *Diverberat hasta* G. 2.

429. *Hinc petit Idomeum de adversa parte ruentem Merione satum :* sic A. et vulgatæ. *Idomeneum* habet H. et G. 2 *de* omittit. Corruptissimam scripturam sic corrigere tentavit Bondamius, p. 158 : *Hinc petit Idomeneus de adversa parte ruentem Meione natum.* Felicius Dorpius, p. 119 : *Hinc petit Idomeneus adversa parte ruentem Mæoniden Phæstum.* Et hoc plenius exprimit versum Homeri, V, 43 : Ἰδομενεὺς δ' ἄρα Φαῖστον ἐνήρατο Μῄονος υἱόν. Et *Mæoniden* latere mihi in scriptura Helmst. et G. videtur, qui *Melidione* et *Meridione* exhibent.

430. *Cujus post funera lætus :* sic vulgatæ : sed cl. Dorpius, p. 120, emendavit *cujus post funera Atrides.* Et sequentes tres versus corruptissimos me profiteor ex ejusdem emendatione formatos posuisse, quamvis a vulgata scriptura haud parum abeuntes, quia videbam, collatis Homeri versibus, Iliad. V, 49-71, eos vix aliter constitui posse, partim etiam confirmari meorum codicum lectione.

431. *Et Strophio genitum.* Vulgatæ edd. *Astropio.* — *Demisit ad undas* H. unde scribere volui *demittit.* — Similiter supra, v. 360, *demissus ad umbras.* Ed.

432. *Meriones Phereclum.* Veteres editiones habebant vitiosissime *Merionis puerum*, et A. *Megeonis puerum :* quam lectionem sequutus Barthius, Advers. LVIII, 14, pro idiotismo auctoris venditavit, quod puerum pro servo dixerit. — *Vibrata.* Repetitione confirmatur lectio versus 407. Ed.

433. *Pedæumque Meges.* Antiquiores falso ediderunt *Pergellumque necat*, et A, habet *Pregeumque necat.* G. 2 *Phregestumque necat fastis.* Factæ emendationi favet cod. Helmst. *Phregeumque Megesten vastisque horridus armis.* Cum H. conspirat cod. Burmann. testante Dorpio l. c. et cod. Leid. legit *Prægeumque Megeus.*

Tu quoque Tydidæ prostratus, Pandare, dextra
Occidis infelix, accepto vulnere tristi,
Dextera qua naris fronti conjungitur imæ,
Dissipat et cerebrum galeæ cum parte revulsum,
Ossaque confossi spargit Tydideus ensis.
Jamque manum Æneas simul et Calydonius heros
Contulerant jactis inter se cominus hastis,
Undique rimabant inimico pectora ferro,
Et modo cedebant retro, modo deinde coibant.

Nostri, infra occurrentibus, monendum erit.—*Ad Tartara ducit* A.

449. *Prostratus Pindare;* ut supra, hic *Pandare* G. 2.

451. *Qua naris fronti conjungitur imæ.* Mutuatum hoc esse videtur ab Ovidio, Met. XII, 315 : « inter duo lumina ferrum, Qua naris fronti committitur, accipit, imæ ».

453. *Ossaque confossa spargit* legunt edd. cum A. et Barthius, Adv. p. 2770 extr. hoc eruditionis esse notat quod auctor in *confossa* syllabam longam fecerit ante literas *sp;* sed *confossi* potius leg. esse viderunt Dorpius et Dussenius ll. cc. idemque exstare in cod. MS Burmanni testantur, cui ego adjungere codicem Helmst. possum. Aliter tamen G. 2 : *Ossaque cum galea spargit Thitydeius* vel *Thitieus ensis.*

454. *Jamque manum Æneas simul et Calydonius.* Sic scripsi, ductu codicis Helmst. et G. 2. Nam Torini ed. cum cod. A. scabrum versum exhibet : *Jamque manus Æneas et Calydonius heros.* Lips. etiam vitiose *Jamque Æneas simul manus et Calydonius heros.*

456. *Undique rimabant.* Sic omnes scripti et excusi, quos vidi. Hoc tamen verbum activa forma in nobiliore poeta reperiri vix puto. Sed indicium hoc est sequioris ævi, quo formæ istæ verborum dudum obsoletæ revocari in usum solebant. — Exemplum aliud vidimus, *contemplaverit,* in fragmento Nemes. de aucupio, v. 3; hujus op. t. I, p. 182. Ed. — Cæterum verborum *rimabant pectora ferro* sensus est, speculabantur et tentabant, qua parte vel quo loco vulnus infligerent adversario; idque magis declarat versus 458, tum versu 593 eadem formula plenius repetitur. — Sed fortasse legendum est *limabant,* i. e. stringebant, terebant, vel *libabant,* quod occurrit versu 610. Ed. — Hinc apparet, inepta et ab interpolatione profecta esse verba, quibus cod. Helmst. hunc versum fulcit : *Undique rimabant inimicaque corpora fundunt:* sed G. 2 legit *corpora ferro.* Similiter Saleius Bassus in carm. ad Pisonem, v. 171 : « Et nunc vivaci scrutaris pectora dextra, Nunc latus adversum nec opino percutis ictu ». — Luculentius hunc rimandi et observandi actum describere videtur sane Silius, XIII, 163 : « At non idem animus Rutulo; spectatur, et omni Corpore perlustrat, qua sit certissima ferro In vulnus via, nunc vibrat, nunc comprimit hastam, etc. » Ed.

Dardanium Ænean servat Trojanus Apollo,
Accenditque animos, iterumque ad bella reducit.
Undique consurgunt acies, et pulvere cælum
Conditur, horrendisque sonat clamoribus æther.
Hic alius rapido dejectus in æquora curru
Proteritur, pedibusque simul calcatur equorum;
Atque alius volucri trajectus corpora telo,
Quadrupedis tergo pronus ruit : illius ense
Dejectum longe caput a cervice cucurrit;
Hic jacet exanimis fuso super arma cerebro.
Sanguine manat humus, campi sudore madescunt.
Emicat interea Veneris pulcherrima proles,
Densaque Graiorum premit agmina, nudaque late
Terga metit gladio, funestaque prælia miscet.

tre Marte currum et equos petiisse, quibus perveheretur in cælum, ibi vero questam esse apud matrem Dionen, Iliad. V, 370 : Ἡ δ' ἐν γούνασι πίπτε Διώνης δῖ' Ἀφροδίτη Μητρὸς ἑῆς. Sæpius confundi a librariis *matris* et *Martis* nomina, exemplo est Virg. Æn. IX, 584, ubi vulgares edd. *Martis luco* exhibent, sed Macrob. V, 18, *matris legit*, quo nomine equidem matrem Palicorum Thaliam, quæ ibi colebatur, puto intelligi. Induxit fortasse librarios, quod apud alios poetas Martis quidem a Venere appellati, non item Diones matris, mentio fieret, ut apud Ovid. Rem. Am. 5 : « Non ego Tydides, a quo tua saucia mater In liquidum rediit æthera Martis equis ».

473. *Reducit* restitui e cod. Helmst. quum vulgati habent *reduxit*.

475. *Horrendumque sonat* G. 2.

476. *Hinc alius* G. 2.

477. *Conteritur* est in editis : prætuli *Proteritur*, quod H. et G. 2 habent. Similiter Virgilii Æn. XII, 329 : « Semineces volvit multos, aut agmina curru Proterit ».

479. *Quadrupedis tergo*. Si equitantem intelligit auctor ob vulnus equo delabentem, scripsit contra sensum Homeri, et contra morem scriptorum belli Trojani, qui equites in bello ignorant, et heroes de curribus pugnantes produnt. Talis error etiam infra occurrit versu 496, ubi Agamemnon *sublimis equo volat agmina circum*. Potest quidem pro equitatione adduci locus Homeri, Il. X, 513 ; sed quia ἵππους ἐπεβήσατο dicit, videntur equi curru juncti commode posse intelligi. Wernsdorf. in Addendis.

481. *Hic jacet exsanguis* G. 2. Similiter Virg. Æn. IX, 753 : « Collapsos artus atque arma cruenta cerebro Sternit humi moriens ».

485. *Terga metit gladio*. Dussenius in Prodr. p. 27 præfert *petit gladio*. Et sane hoc aptius videtur, siquidem Noster et inf. v. 594 scri-

Rex Danaum, sublimis equo volat agmina circum,
Hortaturque duces, animosque in prælia firmat.
Mox ipse in medios audax se proripit hostes,
Oppositasque acies stricto diverberat ense.
Ut Libycus quum forte leo procul agmina vidit
Læta boum passim virides errare per herbas,
Adtollit cervice jubas, sitiensque cruoris
In mediam erecto contendit pectore turbam :
Sic ferus Atrides adversos fertur in hostes,
Infestasque Phrygum proturbat cuspide turmas.
Virtus clara ducis vires accendit Achivum,
Et spes exacuit languentia militis arma.
Funduntur Teucri, Danai lætantur ovantes.
Tandem hic Æneam immisso contendere curru
Conspicit Atrides, strictoque occurrere ferro
Apparat, et jaculum, quantum furor ipse movebat,
Viribus intorquet, quod depulit error ab illo
Pectus in aurigæ, stomachoque infigitur alto.

502. *Adtollit cervice jubas.* Virgil. Æn. X, 726, de leone : « Gaudet hians immane, comasque arrexit ». Lucanus, I, 209 : « Erexitque jubam ». Similiter Olympius Nemesian. Laud. Hercul. 93 : « Excussis movet arma toris ».

505. Etiam hic scribendum putavi *proturbat* pro vulgato *perturbat*, ut monui ad vers. 448. G. 2 habet *turbabat cuspide.*

507. *Et spes exacvit.* Virg. Æn. X, 263 : « spes addita suscitat iras : Tela manu jaciunt ».

509. *Hic tandem Æneam misso contendere* legit G. 2 : sed merito retinui vulgatam lect. *immisso*, quam etiam servat scriptus A, sed *tendere* ponit pro *contendere.* Virg. Æneid. XI, 889 : « immissis pars cæca et concita frenis Arietat in portas ». Ovid. Met. I, 280 : « Fluminibus vestris totas immittite habenas ».

510. *Stricto concurrere ferro Hinc parat* G. 2. *Occurrere ferro Tentat et jaculum* A.

511. *Quantum furor.* Malim hic legere *quantas furor ipse movebat*, scil. vires. Sic Virgil. Æn. V, 454 : « vim suscitat ira, Tum pudor incendit vires et conscia virtus ». — Et Gratius in Halieut. 56 : « et viribus addidit iram ». Vid. hujus operis t. I, part. 1, pag. 223. Ed. — Pro *movebat* G. 2 legit *manebat.*

512. *Depulit error.* Ovid. Metam. XII, 83 : « quamquam certa nullus fuit error in hasta ».

513. *Stomachoque infigitur.* Virgil. Æn. IX, 698 : « volat Itala cornus Aera per tenerum, stomachoque infixa sub altum Pectus abit ».

Sarpedon, fraudisque subit commentor Ulysses,
Et septem juvenum pulcherrima corpora fundit.
Hinc pugnat patriæ culmen, Mavortius Hector,
Illinc Tydides: sternuntur utrimque virorum
Corpora per campos, et sanguine prata rigantur.
Pugnat bellipotens casta cum Pallade Mavors,
Ingentemque movet clypeum, quem sancta virago
Ægide et extrema percussum cuspide cædit,

nues nascentem arcessere vitas.» Et Æn. IV, 705 : « omnis et una Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit ».

527. *Fraudis commentor Ulysses* dicitur, veluti hoc ejus fuerit artificium, inquit Barthius, Adv. LIX, 15, quale ab Homero aliisque Veteribus ei perpetuo tribuitur. Virgil. Æn. II, 164 : « scelerumque inventor Ulysses » : idemque repetit Noster infra, v. 579. Similiter Ovidius de eo, Met. XIII, 31 : « quid sanguine cretus Sisyphio, furtisque et fraude simillimus illi », cujus et *commenta* mox notat vs. 38. Hinc etiam, notante Dussenio ad Nostri versum 65, Ulysses in ara Dosiadæ secunda φὼρ appellatur, ut pluribus ostendit Salmasius in notis, p. 156.

528. *Et septem juvenum*, Lyciorum, quos enumerat Homerus, Il. V, 677, Cœranum, Alastora, Chromium, Alcandrum, Halium, Noemona, Prytanim.

529. Guelf. 2 aliter verba ordinat : *Hinc patriæ culmen pugnat.* Dussenius mavult *columen* legere, p. 29; quod sane maxime aptum Hectori, atque alteri elogio, quod ei supra tribuebat Noster, v. 486, *spes una Phrygum*, convenientissimum est. Similiter Seneca in Troad. vs. 126, de Hectore : « Columen patriæ, mora fatorum, Tu præsidium Phrygibus fessis, Tu murus eras ».—« Graium murus Achilles », Ovid. Met. XIII, 281. Lucan. VI, 201, de Scæva : « stat non fragilis pro Cæsare murus, Pompeiumque tenet ». Cæterum quod addit Seneca l. c. « Tecum cecidit, summusque dies Hectoris idem patriæque fuit », imitatus videtur Noster, infra vs. 1061. Vide notata a nobis ad Pentadii tumulum Hect. huj. op. t. II, p. 329. Ed. — Verum tamen nolim vocabulum in ipso contextu mutare, quum *culmen* adeo non disconveniat Hectori, ut saltem summam ejus dignitatem indicet. Ita plane Cornel. Severus Ciceronem vocat « Egregium semper patriæ caput », supra pag. 211 hujus tomi.

530. *Illic Thitides* G. 2.

533. *Clypeo quem sacra virago* legit G. 2. *Virago* frequens et fere proprium de Pallade. *Flava virago* Nasoni dicitur Met. VI, 130, « sancta virago », judice Barthio l. c. p. 2806, castam simul innuit et Martiam seu bellicosam.

534. *Egit, et extrema* hic quidem omnes libri legunt. Dussenius tamen p. 29 legendum putat *Fregit*, de clypeo, qui præcessit, intelligens, idque confirmari Ovidii loco, quem Noster imitatus sit, Met. V, 172 : « Non circumspectis exactum viribus ensem Fregit ». Sed mihi

Tergaque nuda tegit: sensit Mavortius Hector
Pro Danais pugnare Deos, validasque suorum
Virginis armigeræ subduci numine vires.
Continuoque petit muros, Hecubamque vocari
Imperat, et Divæ placari numina suadet.
Protinus armatas innuptæ Palladis arces
Iliades subeunt, festisque altaria sertis
Exornant, cæduntque sacras de more bidentes.
Dumque preces Hecube supplex ad templa Minervæ
Pro charis genitrix natis et conjuge fundit,
Interea Glaucus stricto contendere ferro
Cum Diomede parat, nomenque genusque roganti,
Quis sit, et unde ferat, magnis cum viribus hastam
Mittere tentabat; tentanti Ætolius heros,
« Quo ruis! exclamat; quæ te, scelerate, furentem
Mens agit imparibus mecum concurrere telis?
Hospitis arma vides, Veneris qui vulnere dextram

543. *Tergaque nuda tegit*, clypeis puto, ne impune cædantur. Virg. Æn. XI, 630: « Bis rejecti armis respectant terga tegentes ».

546. *Hecubamque vocare* G. 2.

548. *Armatas* nescio an satis conveniens vocabulum sit, nec tamen aliud e scriptura librorum petendum. — *Innuptæ Minervæ* Virgil. Æn. II, 31.

549. *Altaria sertis*. Placandis scilicet numinibus, inquit Barthius l. c. Veteres non tantum victimas adhibebant, sed etiam coronas, aris cingendis, addo etiam delubris. Virg. Æn. II, 249: « Nos delubra Deum...festa velamus fronde per urbem »; et IV, 202: « variis florentia limina sertis »; idem, Georg. IV, 276, « Sæpe Deum nexis ornatæ torquibus aræ ».

550. *Ex more bidentes* vulgatæ; *de more* H. idque rectius, et est Virgilii, Æneid. IV, 57; V, 96. — *Sacras ad templa bidentes* G. 2: quod sine dubio per errorem e versu sequente huc migravit.

553. *Decernere ferro* G. 2.

555. *Et unde ferat*, scilicet arma: sic dedi ex H. et G. 2. Vulgatæ *Quis sit et unde foret*.

557. *Te, scelerate:* hoc profecto durius est, quam pro blanda oratione Diomedis, quæ est apud Homerum, Iliad. VI, 123 seqq. neque tamen juvat quidquam lectio codicis H. *te celerare furentem*. — Sed *sceleratum* sæpe pro molesto et impio adhiberi monet Barthius, Adv. XXV, 15; ut Virgilius quidem « sceleratum frigus » dixit, et Rutilius: « Obruerint citius scelerata oblivia solem ». Ed.

559. *Veneris quæ vulnere dex-*

Ut meus hic, pro quo tua numina, natus, adoro,
Virtutes patrias primis imitetur ab annis».
VII. Hæc ait, et portis acies petit acer apertis:
Una deinde Paris: postquam ad certamina ventum est,
Protinus in medium procedit maximus Hector,
Graiorumque duces invictis provocat armis.
Nec mora, continuo fraudis commentor Ulysses,
Et ferus Idomeneus, et notus gente paterna
Meriones, Graiumque simul dux acer Atrides,
Ajacesque duo clari, speciosus in armis
Eurypylus, magnoque Thoas Andræmone natus,
Quique manum Veneris violavit vulnere tristi,
Procedunt: aberat nam Troum terror Achilles,
Et dulci cithara dirum lenibat amorem.

573. *Tua munera natus* G. 2.

574. Pro *imitetur* Anton. *de Rooy*, Spicil. crit. p. 97 conjicit *miretur*, ex imitatione Virgilii, Æn. VIII, 517: « tua cernere facta Adsuescat, primis et te miretur ab annis ». Ego vero magis aptum personæ Hectoris patris, de filio loquentis, verbum puto *imitetur*, quam si dixisset *miretur*. Jactantius id verbum, ubi pater de semetipso loquitur. Ut vero imitetur se filius, id dignum patre monitum. Præterea necessarium est verbum *imitetur*, quod addit *patrias virtutes*. Has imitari decet, mirari magis personam propter virtutes. Magis respicere scriptor illud dictum Virgilianum potuit, quo Æneas filium hortatur, Æn. XII, 435: « Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis ». — Cæterum, Schraderus, Emendat. c. 7, p. 141 observat, Virgilium aliosque *mirari* pro *imitari* frequentare, atque adeo librarios sæpe *mirari* in *imitari* mutare, ut apud Propert. II, 23, 117: « Quod si tu Graias, sive es imitata Latinas », ubi quatuor codices habere dicit *tuque es mirata Latinas*. Ed.

576. *Ad certamina* dedi ex H. *in certamina* edd. habent.

579. *Fraudis commentor.* Homerico more ex versu 527 repetiit.

582. *Claris speciosus* G. 2 et A. deleto commate.

583. *Magnusque Thoas* G. 2. *Andromone* A. L.

586. Scripti et impressi legunt *Et dulci cithara Divum lenibat amores*, quod quisque intelligit stare non posse, et facile adsentiet Dussenio, qui pag. 32 emendat *dirum lenibat amorem*, vel *diros amores*. Nam ipse Noster, supra, v. 25 *ferum amorem* dicebat, atque infra, v. 641 eadem fere dictione utitur: *Prædaque, quæ duros Menelai mulceat ignes.* Hic vero imitatus videtur Maronem, qui Georg. IV, 464, de Orpheo: « Ipse cava solans ægrum testudine amorem ».

Non sic setigeri exacuunt fervoribus iras,
Pectoribusque premunt vastis, modo dentibus uncis
Fortia terga petunt, spumantque per ora vicissim:
Fumiferæ nubes, concretaque fulgura, et ignes
Jactantur, magnoque implentur murmure silvæ:

hunc versum, ex ipsa transpositione adparet. Eo quidem loco, quo eum codex Helmst. ponit, aptior videtur, ubi de Hectore et Ajace congressis adhuc sermo est, et *gladios* proprie accipere licet, sed tamen et ipse superfluus et male insertus est, quia vulnerum inflictorum meminit, de quibus demum post comparationem subjectam agere auctor voluit. Itaque tamquam suspectum sejunxi et uncinis inclusi.

598. *Exacuunt fervoribus iras.* Sic scripsi e vulgatis edd. MS Helmst. hunc versum mutat et uno altero auget: « Non sic setigeri rapidis fervoribus iras Exacuunt, silvas complentes murmure vasto ». Ego vero alterum ejicio, quia idem mox, fere ne verbis quidem immutatis, dicitur versu 602.

599. Libri quidem plures habent *Pectoribusque petunt*, sed ego *premunt* e versu sequente huc ducendum putavi, quod ibi legitur in vulgatis, et tamen minus convenit, quam hic *pectoribus*.

600. Editi habent *Fortia terga premunt;* ubi *fortia terga* dixit, quemadmodum paullo ante *fortes clypeos*. Scriptus tamen Helmst. *duraque terga petunt;* ubi *dura* etiam defendi usu poetarum potest, nisi forte copula *que* abundans istud minus genuinum indicet. Nam cur *dura* dicantur apri terga, explicat Virg. Georg. III, 256: « fricat arbore costas, Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat ». Hinc ab Olympio, Laud. Hercul. 110, aper vocatur « duratus armos scopulis ».

601. *Fumigeræ* habent editi: ego ex scripto H. dedi *fumiferæ*, quia hoc vocabulum usitatum aliis est, istud ignotum. « Fumiferos ignes » vocat Virg. Æn. IX, 522; « fumificos mugitus » Ovid. Metam. VII, 114. Supra etiam apud Nostrum *armigera* Pallas dicebatur pro *armifera*. In reliquo versu multum variatur a librariis. In G. 2 supra scriptum est *et crebri fulminis ignes*, infra *ignes et fulgura crebra*. In Helmst. super erasis literis similia scripta sunt, quæ difficulter leguntur. Ego propterea vulgatam lectionem non movi. Barthius vero l. c. adnotat, crasse hoc dictum ab auctore, quum fulgura et ignes ab apris exspirari dicat. Solent quidem ignes equis et tauris tribui a poetis (vid. Nemes. Cyneg. 255, et Petronii carm. de saga, vs. 11), fulmen etiam apro, sed hoc tamen illi moderatius faciunt, quam Noster. Ovidius, Met. VIII, 289, de apro Calydonio: « Fulmen ab ore venit, frondes adflatibus ardent »; et X, 550, « Fulmen habent acres in aduncis dentibus apri ».

602. *Jactantur.* Etiam hic interpolatus vel corruptus Helmst. qui scribit *Implent* (et supra *Jactantur*) *implentur vicinæ murmure silvæ.*

Stringebantque iterum gladios, quum fessus in undas
Cœperat igniferos Titan immergere currus,
Noxque subire polum : juxta mittuntur, utrosque
Qui dirimant a cæde viros, nec segnius illi
Deponunt animos : tum bello maximus Hector :
« Quæ te terra virum, qui te genuere parentes?
Viribus es proles generosa atque inclyta? » dixit.
Contra hæc dicta referre parat Telamonius Ajax :
« Hesiona de matre vides Telamone creatum,
Nobilis illa domus fama, et generosa propago ».
Hector ut Hesionæ nomen casusque recordat,
« Absistamus, ait, sanguis communis utrique »;
Ajacemque prior aurato munerat ense,
Inque vicem, quo se bellator cinxerat Ajax,
Accipit insignem vario cælamine balteum.

Integrare, monente Barthio, Adv. p. 2807, pulchre est restituere in integrum, reficere; quemadmodum supra, v. 101, dixit : « Et Troum renovare velis in prælia vires ». Statius, Theb. VIII, 657 : « bellum integrabat Enyo ». Seneca, Medea, v. 672 : « semet dolor Accendit ipse, vimque præteritam integrat ».

618. *In undis* G. 2.

622. *Tum bello* G. 2. *Tunc* A. et T.

623. *Quæ te terra viris* A. mendose. Virg. Æn. I, 606 : « qui tanti talem genuere parentes ».

625. *Contra hæc dicta :* sic H. *Mox sic contra referre* G. 2. *At contra referre parat* A. et edd.

627. *Nobilis hæc domus et fama* G. 2.

628. Torini et Spond. edd. legebant *Hector et Hesionæ... recordans.* Dussenius, pag. 34, suadet legere *Hector at Hesionæ.* Sed MS Helmst. *Hector ut Esionæ nomen casusque recordat.* Sic et Guelf. 1, qui in hoc v. pergit, cum A. et Lips. ant. *Hector ut Esione ... recordans.* Horum auctoritate malo *ut* et *recordat* amplecti. Illud enim orationis seriem bene fulcit, et *recordat* dignum est hoc poetastro, quem antiquatas verborum formas subinde usurpare, ex pluribus exemplis novimus. — Videantur quæ supra adnotata sunt ad versum 456, et ad Nemesiani fragment. de Aucupio. Ed. — Cæterum Hesione, cujus hic mentio, Laomedontis Trojæ regis filia fuit, quam Hercules ceto expositam liberavit; postea Troja capta Telamoni, qui primus murum conscenderat, uxorem dedit. Ovid. Metam. XI, 216 sqq.

629. *Sanguis communis utrique* G. 1 et 2. Vulgatæ addunt *est.*

630. *Et prior Ajacem* H. G. 1 et L.

632. *Accipit insignem.* Hæc lectio est codd. H. et G. 2, melior sane, quam reliquorum : « Accepit balteum vario cælamine sculptum »

Trojæ, contemptum duro se reddit ab hoste.
Interea Danai confusi cæde suorum
Ingentes struxere pyras, collectaque passim
Fortia tradiderunt sociorum corpora flammis.
Tum renovant fossas, et vallum robore cingunt.
VIII. Ut nitidum Titan radiis patefecerat orbem,
Convocat in cœtum Superos Jovis, et monet omnes,
Ne contra sua dicta velint contendere Divi.
Ipse per æthereas cæli delabitur auras,
Umbrosisque simul consedit montibus Idæ:

647. *Contemptum duro se narrat ab hoste*, sic habent A. et editi L. T. Sp. Sed H. G. 1 et 2 melius *duro se reddit ab hoste*. Neque enim oratio ipsa Idæi ab Homero refertur, qua se contemptum narret. Neque offendere debet *se reddit*, quod jam adfuit *iterum reversus*. Talis enim pleonasmus frequens est bonis scriptoribus. Suetonius in Jul. cap. 2: « intra paucos rursus dies repetita Bithynia ». Plautus in Pœnuli Prol. 79: « Revertor rursus denuo Carthaginem ».

648. *Confusi a sede* H. perperam. *Confundi* dicunt sequioris latinitatis scriptores pro perturbari animo. Sic Juvenal. Sat. III, vs. 2: « Quamvis digressu veteris confusus amici ». Plinius, Epist. V, 5, 1: « qui nuntius gravi me dolore confudit ». Idem, Paneg. c. 86: « Quam ego audio confusionem tuam fuisse, quum digredientem prosequereris ». Infra, v. 681, dicit Noster: « Danai turbati cæde suorum ».

650. Pro *tradiderant*, quod in vulgatis est, Dussenius, pag. 34, restituendum arbitratur *tradiderunt*, et recte. Nam talia a librariis metri legum imperitis et consuetudinis poetarum ignaris sæpius commutata esse constat. A. mendose *Fortia tenderunt*.

651. *Tunc removent fossas* vulgatæ edd. tenent, quod Barthius dudum, pag. 2807, mutandum in *renovant* censuit, i. e. reficiunt et instaurant. Sed quod ille conjectura adsequutus est, ultro offerunt libri veteres. *Tunc renovant* legunt H. G. 2, et L. *Tum renovant vires* G. 1. Pro *robore cingunt* G. 1 habet *robore firmant*. Robur, notante Barthio, designat ligneam sepem, roboreum cinctum. Talis autem roborei valli sæpe Noster meminit, ut v. 683 et 764.

652. *Jam nitidum* H. Hunc versum Bondamius l. c. monet ex hoc Ovidii effictum esse, Met. IX, 796: « Postera lux radiis totum patefecerat orbem ». Sic et Virg. Æn. IV, 118: « ubi ortus Extulerit Titan radiisque retexerit orbem ».

653. *Superos Jovis* H. A. et L. *Superos pater* T. sed *Jovis* satis videtur auctoritate munitum. — *Et monet amnis* H. *et monet orbem* G. 1.

654. *Sua dicta* H. G. 1 et 2. *Sua fata* vulgatæ.

655. *Dilabitur* G. 2, A. et L. *horas* G. 2.

656. *Consedit montibus* G. 1 et 2, A. L. *concedit* ed. Tor. et Sp. — Pro

Teucer agit, spargitque leves in terga sagittas:
Gorgythiona ferum letali vulnere fundit.
Mox alias acies petit, aurigamque superbi
Hectoris obtruncat, quem saxo Troius heros
Occupat, excussoque incautum proterit arcu.
Ast illum fidi rapiunt de cæde sodales,
Prostratumque levant: ruit undique turbidus Hector,
Adversasque acies infesta cuspide terret.
Sed rursus Danai turbati cæde suorum
Concurrunt, iterumque leves in castra catervæ
Confugiunt, portasque objecto robore firmant.
At Phryges obsidunt inclusos aggere Graios,
Excubiisque premunt muros, flammisque coronant.
Cætera per campos sternit sua corpora pubes,
Indulgentque mero, curas animosque resolvunt.

674. Pro *Corisiona*, quod vulgatæ habent, *Gorgythiona* legendum ex Hom. Iliad. VIII, 302, monuit cl. Bondamius l. c. et prope accedunt G. 1 et 2, *Coriphiona* legentes. *Cretionaque satum* H. et *Carphiona*... *fudit* A.

675. *Mox alias acies petit*. Dussenius, p. 36, hic volebat refingere *Mox alios ardens petit*. Cl. *de Rooy*, Spic. crit. p. 98, mavult *Mox alios aciepetit*, quod equidem prætulerim, si *acie aliquem petere*, de sagittis, quæ hoc loco intelligendæ, dici crederem. Tolerabilem potius lectionem vulgatam puto.

676. *Quem*, scil. Teucrum. Ed.

677. *Excussumque externo proterit* G. 1: *extemplo proterit arcu* G. 2: sed lectio vulgata prævalet, et *excusso arcu* significatur, arcum manibus Teucri excussum esse ictu lapidis ab Hectore conjecti.

678. *Rapiunt a cæde* H. Phrasin illam habet Ovidius, Her. VI, 135: « Prodidit illa patrem : rapui de cæde Thoanta ».

680. *Invisa cuspide* H. *inversa* G. 1 et 2. *Infesta* melius vulg.

682. *Convertunt, iterumque* G. 1 et 2; *ad castra* G. 2.

683. *Objecto robore*, pessulo roboreo objecto. Totus versus infra recurrit vs. 935. Conferatur etiam versus 762.

684. *At Phryges obsident* L. *Inclusos occidunt aggere* H.

685. *Excubiisque premunt muros flammisque coronant* H. et G. 1. Ex his *coronant* recepi in textum, pro *coruscant*, quod in vulgatis est. Nam Virgilius, Æn. IX, 160: « Interea vigilum excubiis obsidere portas Cura datur Messapo, et mœnia cingere flammis », nempe vigiliarum; et ibid. 380: « omnemque aditum custode coronant ».

687. *Curas animosque*. Videtur legendum esse *curis animosque*, vel *curas animisque resolvunt*.

Restabatque super tacitæ pars tertia noctis;
Quum Danaum jussu castris Ætolius heros
Egreditur, sociumque sibi delegit Ulyssem,
Qui secum tacito sublustri noctis in umbra
Scrutetur studio, quæ sit fiducia Troum,
Quidve agitent, quantasve parent in prælia vires.
Dumque iter horrendum loca per secreta vagantes
Carpebant, venit ecce Dolon, quem Troica pubes
Miserat, ut Danaum solerti pectore vires
Perspiceret, sensusque ducum plebisque referret.
Quem procul ut vidit socius Diomedis Ulysses,

ratio incipit, et sequente versu *pars tertia noctis* additur, non potest *alterius noctis*, quod vulgatæ videntur cum præcedente *lenique sopore* conjungere, hic locum habere, sed auctor *alteram partem* ejus noctis, qua superius dicta evenerant, et cui mox tertiam subjicit, significare voluit. Igitur legendum censeo: *Altera transibat*, scil. pars noctis, vel, si hoc mavis, *Altera transierat*. Quæ lectio e vestigiis scripturæ codicum *Alterius tenebræ* haud difficulter eruitur.

699. Editi quidem legunt *pars altera noctis*, sed manifesta hæc interpolatio. Scripti mei omnes *pars tertia noctis*, idque confirmant Homeri versus, e quibus ista translata sunt, Iliad. X, 252: Ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε· παρῴχηκέν τε πλέων νὺξ Τῶν δύο μοιράων, τριτάτη δ' ἔτι μοῖρα λέλειπται.

700. Editi habent *Tunc Danaum*, et G. 2 *Tum Danaum*; sed ego ex Helmst. et G. 1 *Quum Danaum* reponendum judicavi, quoniam hoc ad præcedentem temporis notationem referendum est, et Homeri versus, e quibus eam expressam esse dixi, ab Ulysse hoc ipsum iter, de quo hic sermo est, cum Diomede ingressuro, proferuntur. Pro *Ætolius*, A. habet *Idomeneius heros*.

702. *Secum tacite* G. 1, 2, A. et L. sed *tacito* pertinet ad sequens *studio*. Virg. Æn. IX, 373: « sublustri noctis in umbra ».

704. *Quid vel agunt, quantasve parent* G. 2, mendose.

705. Vulgatæ legunt *loca per montana*, cui prætuli *secreta*, quod habet G. 1; *per nocturna paventes* H. et G. 2; *per ignota paventes* A. Etiam G. 1 *paventes* habet, quod alienum a mente poetæ puto.

708. *Aspiceret* vulgatæ præferunt cum Helmst. *Perspiceret* G. 1. *Conspiceret* G. 2. — *Sensus*, notante Barthio, p. 2808, sunt consilia, judicium. Sic frequenter Claudianus, ut de III Cons. Honor. 187: « non corrumpentia sensus Dona valent ». Idem de IV Cons. Hon. 300: « nec sic inflectere sensus Humanos edicta valent, ut vita regentis ». Idem, de Laud. Stilich. III, 10: « magnanimum pectus, quo frena reguntur Imperii, cujus libratur sensibus orbis ».

709. *Procul ubi videt* A. vitiose.

Infelix cecidi : nunc vos per numina Divum,
Per mare, per Ditis fluctus obtestor opaci,
Ne rapere hanc animam crudeli cæde velitis.
Hæc pro concessa referetis dona salute,
Consilium Priami regis, remque ordine gentis
Expediam Phrygiæ ». Postquam quid Troja pararet
Cognovere viri, fauces mucrone reclusas
Detrudunt juvenis. Post hæc tentoria Rhesi
Intrant, atque ipsum somno vinoque sepultum

725. *Per Ditis fluctus*, per Styga, vel per flumina infera, ut jurat, apud Ovidium, Met. I, 187, Jupiter. «Lacus Ditis opacos» dicit Virg. Cul. 371. Obtestandi hæc formula est, qualis jurandi apud Ovid. Trist. II, 53 : «Per mare, per terras, per tertia numina juro».

726. *Ne rapere hanc.* Ovidius «eripere animam», Met. VI, 540.

727. *Dona salute.* Post hunc versum in G. 2 hic intruditur ineptissime : *Et lassata meis nondum satiata emisit:* qui fortasse post versum 718 poni, atque eum declarare debuit; sed, ut suspicor, ab inepto scholastico ex hoc Juvenalis VI, 129, formatus est : «Et lassata viris necdum satiata recessit».

728. *Concilium Priami* plerique legunt; *Consilium* Lipsiensis, quod præferendum videtur. *Priami pandam.* H.

729. *Quid Troja pararet.* Barthius Adv. LVIII, 14, p. 2752, putat Trojam pro Trojanis proceribus non satis pulchre dictam esse. Atqui verba hæc sunt ab Ovidio mutuata, Met. XIII, 244, ubi Ulysses eamdem rem enarrat: «Ausum eadem, quæ nos, Phrygia de gente Dolona Interimo; non ante tamen, quam cuncta coegi Prodere, et edidici, quid perfida Troja pararet. Omnia cognoram».

730. *Fauces mucrone recluso.* Sic Basil. Torini, sed A. et L. *mucrone refulso* pro *revulso*. Dubitat Ant. *de Rooy*, l. c. p. 98, utrum τὸ *recluso* retineat, an vero mutet in *reclusas*, quod utriusque phraseos exempla proferri possunt. Ego vero *reclusas* ponere non dubitem, aut potius *revulsas* e corrupto *refulso*, quoniam *reclusas* Guelf. 1 diserte præfert, et sententia auctoris postulare videtur. Nam existimo phrasin *fauces mucrone reclusas* vel *revulsas Detrudunt* significare caput Dolonis, rescissis faucibus, dejectum corpore esse, quo modo eum obtruncatum esse memorat Homerus, Iliad. X, 455 seq. — Sic *jugulos aperire* dixit Juvenalis, Sat. IV. Et Horat. Epod. XVII, 71 : «Modo ense pectus Norico recludere». Ed. — Itaque retineri potest verbum *detrudunt*, i. e. dejiciunt, pro quo, alias minus obvio, cl. de Rooy *detruncant*, et Dussenius, p. 37, *pertrudunt* reponere volunt.

731. Pro *Detrudunt*, quod in A. L. et T. est, Helmst. *Recludunt.* Unde forte legendum erat *fauces mucrone retruso* (abdito, condito) *Recludunt* — Et verbum *Detrudunt* repetitum videtur e Virg. Æn. IX, 496 : «tuo-

Ac recipit portis : postquam sua castra tenebant,
Facta duci referunt; laudat Pelopeius heros,
Fessaque jucundæ tradunt sua membra quieti.
XI. Lux exorta viros in pristina bella remisit,
Instaurantque animos recreato milite pugnæ
Dardanidum Danaumque duces: volat undique nubes
Telorum, et ferro ferrum sonat : undique mixtis
Inter se strident mucronibus, instat utrimque
Densa acies, mixtusque fluit cum sanguine sudor.
Tandem ferventi Danaum rex concitus ira
Antiphonem ingenti prostratum vulnere fundit,
Pisandrumque simul, fratremque ad bella ruentem
Hippolochum, post hos gladio petit Iphidamanta :
Hinc frater regis dextram ferit, ille dolore

gesta observare et collaudare decet.

745. *Instauratque* G. 1.

746. *Dardanium Danaumque* legunt edd. Dussenius, p. 38, mutandum putat in *Dardanidum*. Sed et *Dardanios* appellare solet Virgilius: — *Nubem telorum*, si recte memini, Maro non dixit, nisi ex comparatione antecedente, Æn. XI, 808 : « sic obrutus undique telis Æneas nubem belli, dum detonet, omnem Sustinet ». — Sed *densam telorum nubem* dicit Marius Victor in carm. ad Salmon. v. 16. Vid. huj. Op. t. II, p. 163. Ed.

747. Pro *mixtis* suaserim legere *strictis*, quia versu tantum intercedente sequitur *mixtusque*.

749. In G. 2 post hunc versum perperam inseruntur 753 et 754.

751. *Antiphonem*. In Homero, Il. XI, 101, Antiphum et Isum, filios Priami, lego ab Agamemnone interfectos. Hunc nominare voluerit Homerista, an alium, adhuc dubito. *Amphionem* habet A.

752. *Tessandrumque simul*, et sequente versu *Hippolytum* legunt edd. pro quibus ponendum esse *Pisandrum* et *Hippolochum* ex Homero, Iliad. XI, vs. 122, adparet, et cl. Bondamius jam monuit.

753. Vulgo legitur *petit Amphimodonta*. G. 1 habet *Aphidamantem*, quod propius ad veram scripturam accedit. Nam *Iphidamanta*, Antenoris filium, hic restituendum ex Homeri Iliad. XI, 221, recte docuit Bondam. p. 169.

754. In MS G. 1 hic versus in serie omissus et a recentiore manu infra scriptus est hoc modo : *Hic regis dextram gladio ferit, ille dolore*. Hic propterea et correctus ab altera manu videtur. Nam vulgati libri habent *Is fratris dextram gladio ferit*. Guelf. 2 *Hinc fratris*, etc. et codex Leid. habere dicitur *Hic fratris*. Verba ea aut corrupta, aut ab ipso auctore nimis concise et obscure posita sunt. Ex Homeri narratione, Iliad. XI, 231 seqq. res ita

Restantes sternunt Graios, valloque catervas
Deturbant, alii scalas in mœnia ponunt,
Et jaciunt ignes : præbet victoria vires.
De muris pugnant Danai, turresque per altas
Saxa volant; subeunt acta testudine Troes,
Ascenduntque aditus, et totis viribus instant.
Turbati fugiunt linquentes castra Pelasgi,
Et scandunt puppes; urget Trojana juventus,
Telaque crebra jacit: resonat clamoribus æther.
XIII. Neptunus vires Danais animumque ministrat:
Pugna ingens oritur; furit istinc hostis et illinc.
Idomenei dextra cadit Asius; Hector atrocem

766. *Perstantes sternunt* G. 2.

767. *Disturbant* edd. *deturbant* H. et G. 1: *proturbant* G. 2.

768. *Geminat victoria vires*, quod edd. habent, adfuit supra v. 494: hic malui cum H. et G. scribere *præbet victoria vires*.

769. Pro *turres* Helmst. *puppesque* perperam.

770. *Facta testudine* edd. cum MS H. et *fracta testudine* G. 2; sed *acta testudine* rectius, quod G. 1 exhibet, et per conjecturam vidit cel. Dorpius, p. 126. Nempe hoc etiam Virgiliana imitatio subjicit, Æn. II, 441: « obsessumque acta testudine limen »; et IX, 505, « Accelerant acta pariter testudine Volsci ».

771. Pro *Ascendunt* A. exhibet *Abscenduntque aditus*, non male: *et portas viribus instant*, H. *et portis viribus instant* G. 1 et 2, quæ fortasse verior lectio, quod auctor *viribus* ponere simpliciter et sine adjectivo solet. Vid. vs. 512.

772. *Fugiunt linquentes castra* A. — Hæc lectio verior esse videtur, quam *fugiunt omnes in castra*, quod habet Wernsdorf. et confirmatur a sequentibus; ideo hanc in textum recepi. Ed.

773. *Urget Trojana*, quod H. et G. 1 tenent, prætuli vulgato *instat*, quod modo adfuit.

776. *Istic hostis et illic* G. 1.

777. *Idomenei dextra*: sic posui e G. 1 et 2, pro eo quod vulgatæ habent, *Dextraque Idomenei*. Pro *cadit Asius* G. 1 scribit *cadit Iffirus*, in quo monstro vocabuli nescio, an forte *Imbrius* lateat, quem primum in hoc conflictu a Teucro occisum narrat Homerus, Iliad. XIII, 171, atque adeo pro Idomenei nomine *Teucer* exstiterit in antiquis exemplaribus hoc modo: *Jam Teucri dextra cadit Imbrius*. Certe, qui hic prior Asius, et ante Amphimachum ab Hectore occisum, nominatur, eum Homerus multo post Amphimachum dicit interfectum, Iliad. XIII, 384. Neque vero Idomenei facinus in hac acie reticet Noster, et proxime Alcathoum, Anchisæ generum, ab eo occisum memorat, quæ cædes memorabilior fuit, quam ista Asii. Unde vix dubito, versum hunc, uti conjeci,

Archelochumque Antenoriden Telamonius Ajax,
Bœotumque Acamas Promachum, quem sternit atrocem
Penelei dextra, inde cadit Priameia pubes.
XV. Acrius insurgunt Troes ad Achaica bella,
Instaurantque manus; cedit Pelopeia virtus
Pulsa metu, vallumque et muros aggere septos
Transiliunt; alii fossas volvuntur in ipsas.
Advolat interea Danaum metus, impiger Hector:
Confugiunt iterum ad classes Agamemnonis alæ,
Atque inde adversis propellunt viribus hostem.

462 - 488, emendatos accepi, ne singulis aberrationibus scribarum et monstris vocabulorum huc referendis et corrigendis immorari necesse habeam. *Protenora* vel *Prothenora*, quod in vulgatis est, ille ab ipso auctore scriptum esse putat, licet secundum Homerum *Prothoenora* scribendum sit, eo quod idem nomen auctor supra, v. 167, similiter extulerit: *Clonius dux atque Protenor*. Sed vitiosum eo loco nominum positum esse, ibidem ostendi e scriptis. Quamvis Munckerus, a Bondamio adductus, ad Hyg. fab. 86 et 97 adfirmet, a Latinis scriptoribus frequenter synæresin in Græcis nominibus scribendis admitti; ea tamen quomodo intelligi a nobis, literis sæpe iisdem manentibus, possit, ipse difficile intelligo. Agnoscendus potius est mos scribarum, veteres libros describentium, qui diphthongos fere aversari solent, et quorum adeo scriptura, ubi contractio facta videtur, ad rationem græcam redigenda est.

790. *Telamonius Ajax*. Post hunc versum in G. 2 temere insertus est v. 794 *Instaurantque*.

791. *Sternit atrocem*. Malim hic *quem sternit atroci Peneleus dextra*.

792. *Cecidit Priameia* H. *dextra ruit hinc Priameia* G. 2.

793. *Acrius insurgunt*. Pro eo G. 1 *assurgunt* habet: *ad Dorica bella* G. 2. Per nimiam brevitatem scriptoris jejunamque in narrando exilitatem fit, ut hoc loco perspici nequeat, unde tam repentina conversio rerum facta sit, ut Trojani paullo ante cæsi fugatique, nunc acrius insurgant, et Græcos adeo ad naves suas, multa cæde facta, compellant. Nimirum brevius saltem attingi debebant caussæ, quas Homerus fingit, Jovem expergefactum Trojanis virtutem reddidisse, Neptunumque dehortatum, ne Græcos amplius juvaret, Hectoremque ab Apolline excitatum et novis viribus instructum, ut pugnam integraret. Hæc commenta Homeri si diligentius retulisset auctor, quam pugnas et cædes, impetus et fugas, magis servasset amœnitatem poematis, nec meram historiam narrasset.

794. *Instaurantque*. Hic versus deest in G. 1. *Pelopeia juventus* A. quod fere prætulerim.

796. *Fossa volvuntur in ipsa* G. 1.

799. *Atque etiam adversis* G. 2: *hostes* G. 1.

Præliaque horrendi sub imagine versat Achillis.
Quem postquam socias miscentem cæde catervas,
Turbantemque acies conspexit fervidus Hector,
Tollit atrox animos, vastisque immanis in armis
Occurrit contra, magnoque hunc increpat ore :
« Huc, age, nunc converte gradum, fortissime Achilles,
Jam nosces, ultrix quid Troica dextera possit,
Et quantum bello valeat fortissimus Hector.
Nam licet ipse suis Mavors te protegat armis,
Invito tamen hæc perimet te dextera Marte ».
Ille silet, spernitque minas animosaque dicta,
Ut, quem mentitur, verus credatur Achilles.
Tunc prior intorquet collectis viribus hastam
Dardanides, quam prolapsam celeri excipit ictu
Patroclus, redditque vices et mutua dona.

816. *Horrenti* G. 1. *Bellaque horrenda* G. 2.

818. *Conspexit fervidus* dedi ex H. Vulgatæ *respexit*.

819. *Vastisque horrendus* H. *immanis* vel *animosus* G. 2, qui et hunc versum cum sequente transponit.

820. *Vastoque hunc increpat* habet H. sed retinui *magnoque*, quod in A. et vulgatis est, quia superiore versu jam adfuit *vastis*.

821. *Huc age huc* G. 1 : *converte gradum* H. et G. 1 : alii *gradus*.

822. *Quid Troica dextera* G. 1 et L. cui accedit H. qui *Troa dextera*. Illud itaque prætuli vulgato *Trojæ dextera*.

823. *Et quantum bello valeat* H. *in bello valeat* G. 2. Hoc malui, quam quod in excusis est, *quantum in bello possit*.

824. *Nam licet ipse*. Pulcherrimos hos versus prædicat Barthius, Adv. LIX, 15, p. 2808. At vero eos auctor non suo, sed Ovidii ingenio debet, quem pæne ad verbum exscripsit, Metam. VIII, 394 : « Ipsa suis licet hunc Latonia protegat armis, Hunc tamen invita perimet mea dextra Diana ».

825. *Invito perimet tamen hæc* mutato verborum ordine G. 1.

827. *Ut qui mentitur* A. et L.

828. *Tunc prius* G. 1.

829. *Dardanides* dedi e G. 1 et 2. *Priamides* habet A. cum excusis.

830. *Et mutua dona*. Ad hæc verba Barthius, Advers. LVIII, 14, p. 2752, notat idiotismum auctoris esse, quod ictum vocet *donum*. At vero sic Virgilius etiam loquutus est, Æn. X, v. 881 : « Desine, jam venio moriturus, et hæc tibi porto Dona prius ». — Sic Catullus in epigr. ad Calvum : « Ac te his suppliciis remunerabor »; et Val. Flaccus, V, 550 : « Qui gemitus, irasque pares, et mutua Graiis dona ferunt ». Jam hoc monuit Jo. Schraderus, Observ. I, cap. 3, pag. 35.

Palluit infelix juvenis, calor ossa reliquit;
Membra simul lacrymans materno tersit amictu
Deflens Æacides tristi de cæde sodalis,
Unguibus ora secat, comptos in pulvere crines
Deformat, scindit firmas de pectore vestes,

ror. G. 1 *Tunc ut Pelide hic aures diverberat horror.* G. 2 *Pelidis aures diverberat horror.* Barthius, Advers. p. 2752, *diverberare aures rumorem* pro idiotismo Nostri habet. Sed tamen alii similibus utuntur verbis. Apud Plaut. Amphitr. I, 1, 177: « vox aures verberat »; et Lucan. VII, 25, « tuba verberat aures ». — In fragmento Petronii, quod retulimus t. II, hujus op. p. 128: « subitis rumoribus oppida pulsat ». Ed. — Id. Satyr. cap. 68: « nullus sonus unquam acidior percussit aures meas ».

847. Vulgatæ præferunt *Tristia membra simul materno nectit amictu;* ubi τὸ *tristia* et *nectit* ineptum videtur. Helmst. G. 1 et 2 legunt: *Membra simul lacrymans*, quod recepi, et alterum e G. 1, *materno tersit amictu*, nisi forte melius *texit*. Sed *materno amictu*, i. e. a matre accepto, quod dicit Noster, id habet sine dubio ex aliorum poetarum locis, qui matres, dicunt, filiis suis, in bellum euntibus, vestes texuisse, ut de Lauso Virgil. Æn. XI, 818; de Atye Statius, Theb. VIII, 566, et de Parthenopæo, Atalantæ filio; idem, IX, 691, et fortasse de Achille idem alicubi dictum est. Sed hoc loco tamen maternæ vestis non meminit Homerus.

848. *Deflens Æacides tristi de cæde.* Nescio, an prorsus adsentiendum sit Barthio l. c. qui *deflere de cæde* pro idiotismo auctoris, et pro insolente adeo phrasi habet. *Deflere* eo sensu accipiendum, ut sit abunde flere, flendoque adimplere dolorem, quemadmodum *declamare*, *defatigare*, *detonare* et similia dicuntur; *de cæde* autem ponitur pro *ob* vel *propter* cædem. Quin ipse versus tam male compositus atque iners apparet, ut malim totum ejicere, quum præsertim versu 852 prope idem dicatur. Quod G. 1 *tristis de cæde* legit, id versum nihilo meliorem efficit.

849. *Comptos in pulvere crines Deformat* scripsi e G. 1, sine copula ad *comptos;* quam et editi omittunt. Morem pulvere se conspergendi in luctu non Judæis solum, quod ex sacris literis notum, sed et Græcis Romanisque usitatum, quamquam rara ejus exempla, notat Bernartius ad Stat. Theb. III, 50, qui eum sæpius tangit, præsertim Theb. VI, 30: « sed et ipse exsutus honore Vittarum nexu genitor, squallentiaque ora Sparsus, et incultam ferali pulvere barbam ». — Et conferatur Catullus in Epithal. Pel. p. 183, ed. Voss. « Canitiem terra atque infuso pulvere fœdans ». Ed. — Verbo *deformat* etiam utitur Noster ad consuetudinem Veterum, qui *informes* maxime vocare solent ita pulvere conspersos. Statius l. c. « haustaque informis arena Questibus implet agros ». Et Cornelius Severus, de morte Ciceronis, v. 16: « Informes vultus sparsamque cruore nefando Canitiem ».

850. *Scindit de pectore vestes.* Hunc morem omnium gentium scin-

Fortiaque arma Thetin supplex rogat : illa relictis
Fluctibus, auxilium Vulcani protinus orat.
Excitat Ætnæos calidis fornacibus ignes
Mulciber, et validis fulvum domat ignibus aurum.
Mox effecta refert divinis artibus arma,
Et donat Thetidi : quæ postquam magnus Achilles
Induit, in clypeum vultus convertit atroces.
Illic Ignipotens mundi cælaverat axem,
Sideraque, et [liquidas redimitas undique Nymphas.
Fecerat et mira liquidas Nereidas arte,
Oceanum] terras, et euntem Nerea circum,

861. *Auxilii fulgari* vitiose G. 2.

862. *Ætnæos ignes* hic nominat Homerista Virgilium imitans, Æn. VIII, v. 419 seqq. non Homerum, qui Ætnam flagrantem et Vulcani in ea officinam ignorat. Sic apud Reposianum de Concub. Martis et Veneris, v. 163, Vulcanus, ut vincula illigandis adulteris fabricet, « Antra furens Ætnæa petit ».

864. *Mox effecta refert :* sic H. G. 1 et 2. Vulgatæ cum A. *Mox effecta ferens.*

865. Vulgatæ *Evolat ad Thetidem,* quod minime aptum est Vulcano, qui claudus describitur ab Homero. — Et propterea *tardipes Deus* vocatur a Catullo, Carm. 31. Ed. — Hinc G. 1 *Advolat et Thetis,* quod metro adversatur : et G. 2 duplicem lectionem exhibet more suo, *Et donat Thetidi,* simul supra *Et volat ad Thetidem,* quomodo et Helmst. Prius convenientissimum et a me receptum est.

867. *Illic Ignipotens*, i. e. Vulcanus. Vid. quæ diximus ad vers. 105. Pro *axem* malim *axes,* quod est in G. 2. *Arcem* scribit H. Videtur respicere Ovid. Metam. XIII, 110 : « Nec clypeus vasti cælatus imagine mundi ». Verba sequentium versuum, quæ uncis inclusimus, delenda sunt ut spuria : quod demonstravimus Excursu secundo.

870. *Terras, et cinctum Nerea circum,* sic omnes editi cum MS G. 2, qui tamen et *tinctum* addit, absurde. Guelf. 1 quidem, A. et L. habent *terris et cinctum,* quod tamen admitti nequit, quum et *terras,* ut distinctam partem universi, hic nominare necesse sit, et Nereus, h. e. mare, terris cinctus dici nequeat, qui contra cingit terras. Sic Ovid. Met. II, 6, quem Noster sine dubio respexit : « Æquora cælarat medias cingentia terras ». Priscianus, initio Perieges. « Oceanum, tellus quo cingitur æquore tota ». Et conf. quæ diximus ad Lucilii Ætnam, v. 93. Propterea et Nostri dictio *cinctum Nerea circum* suspecta videri potest. Barthius l. c. legi vult *et euntem Nerea,* quod sane probo, et quia melius nihil novi, in textum recepi. Potest tamen *cinctus circum* mutato sensu ab auctore positum esse pro *circumductus* vel *circumfusus,* atque adeo τῷ *cinctum*

Quantum et Luna cava lustraret lampade terras.
Addideratque freto sua numina, Nerea magnum,
Oceanumque senem, nec eumdem Protea semper,
Tritonesque feros, et amantem Dorida fluctus.
Terra gerit silvas, horrendaque monstra ferarum,
Fluminaque et montes, cumque altis oppida muris,
In quibus exercent leges animosaque jura
Certantes populi: sedet illic æquus utrique

Luna. Vulgata lectio *quantum vel in orbe mearet* valere in tantum potest, ut *vel* positum sit pro *et*, ex more sequioris latinitatis (videatur Pervig. Ven. v. 53), et corrigatur *quanto vel in orbe mearet Luna*, h. e. quantum orbem Luna cursu conficiat; quomodo Lucilius in Ætna, vs. 228: « Solis scire modum et quanto minor orbita Lunæ est, Hæc brevior cur bissenos cita pervolet orbes, Annuus ille meet ». Sed altius adhuc vulnus in versu latet. Nam Lucifero et Hespero, deinde Luna, nominatis, cur Solem tacet, qui præcipue nominandus erat, et cum Luna, ut in Lucilii adductis versibus, in ipsoque Homero, Il. XVIII, 484, quem hoc loco exprimit auctor, factum est, conjungendus? Valde igitur suspicor, illud *vel*, quod in vulgatis exstat, ortum esse ex voce *Sol*, adeoque juvantibus scriptis „qui *quantus* habent, legendum esse: *quantus Sol orbe mearet, Quantum et Luna cava lustraret lampade terras*; ut *orbi* Solis, qui semper plenus est, opponatur *cava lampas* Lunæ. Nam sequente versu vulgati habent *Luna cava et nitida lustraret*; et G. 1 *Quantum et cornuta lustraret.* Præterea G. 2 *cælum* pro *terras.*

877. *Addideratque fretis* H. *fortis* G. 2, vitiosissime.

878. *Vertentem Protea semper* perperam legunt excusi. Barthius quidem, p. 2808, ἀρχαϊσμὸν elegantem esse dicit pro *verso* vel *vertibili*, sed melius omnino Mspti omnes; quibus utor, *nec eumdem Protea semper.* Hoc etiam ed. Basil. Torini in margine notat.

879. *Tritonesque feros.* Feri nominantur, quia ex parte belluam referunt, et pisces pro pedibus habent. Sic *ferum* et *semiferum* Tritona appellat Claud. de Nupt. Hon. 138 et 145. Post hunc versum G. 1 et 2 repetunt, ut in Excursu dixi, versum 869, « Fecerat et liquidas mira Nereidas arte ». Omittitur vero hic in H. cod. et Lips. ed.

880. *Terra gerit silvas.* Hoc et sequente versu respexisse et pæne expressisse hos Ovidii videtur, Met. II, 15: « Terra viros, urbesque gerit, silvasque, ferasque, Fluminaque, et Nymphas, et cætera numina ruris ».

881. *Cumque altis oppida muris.* G. 2 his verbis superscribit aliam lectionem vocibus tantum diversam *cumque altis mœnibus urbes.*

882. *Animosaque jura.* Hoc scitissime dictum putat Barthius, Adv. p. 2809, quia vitiis longe potentioribus opponunt sese.

883. *Æquus utrisque* H. G. 1 et 2. In edd. est *utrique*, nempe in unaquaque caussa actori et reo.

XIX et XX. Talibus ornatus donis Thetideius heros
In medias acies immani turbine fertur.
Cui vires præbet casta cum Pallade Juno,
Dantque animos juveni: videt hunc Cythereius heros
Occurritque viro, sed non cum viribus æquis,
Æacidæ nec compar erat; tamen ira coegit
Conferre invictis juvenem cum viribus arma.
Quem nisi servasset magnarum rector aquarum,
Ut profugus Latiis Trojam repararet in arvis,

videtur hemistichium Virgilii, Æn. III, 64: « Cæruleis mœstæ vittis ». —Et de Parcis Catullus, in Epithal. Pel. p. 186 Voss. « At roseæ niveo residebant vertice vittæ ». Ed.

898. *Immani turbine*. Helmst. *cum magno turbine*. Hic versus in G. 2 perperam subjicitur versui 901.

899. *Cum casta Pallade* G. 1 et 2. *Præbent* G. 2.

900. *Dant animos* G. 1. *Hunc contra Cythereius* H.

901. *Sed enim non viribus æquus* H. Sic apud Maronem, Æn. V, 809, Neptunus dicit, « Pelidæ forti Congressum Æneam, nec Dis, nec viribus æquis ».

902. Perperam hic quatuor Mspti, item ed. vetus Lips. exhibent *corpus erat*. Helmst. tantum pro emendatione vel alia lectione *æquus* et G. 2 *compar* suprascriptum habet, quod edd. Torini et Spondani recte servarunt. Spondanus tamen transposuit voces *Æacidæ nec erat compar*, fortasse quia in *compar erat* peccatum contra metrum a librariis credebat. Sed observat ad hunc locum Barthius, Adv. p. 2809, auctorem corripuisse syllabam in *compar*, pro more sequioris latinitatis, quomodo Prudentius in Romano, « Meatus unus impar ad laudes Dei ». Et Avianus duobus locis similiter hanc corripuit, fab. XI, 5, « Dispar erat fragili et solidæ concordia motus »; et fab. XVIII, 10: « Tantorum solus viribus impar erat ».

904. *Rector aquarum*, Neptunus, a quo servatum, et pugnæ ereptum esse Æneam, cum Achille congressum, refert Hom. XX, 325 seqq. et ipse Neptunus gloriatur apud Virg. Æn. V, 804 seqq.

905. *Ut profugus lætis Trojam repararet in armis*. Sic legunt editi omnes, et plerique scripti. Sed Barthius jam l. c. emendandum putavit *in arvis*, quod etiam margini adscriptum in cod. Helmst. reperio. Præterea cl. Bondam. p. 173, pro *lætis* præclare conjecit *Latiis*, quod sane necesse est ut substituatur, si *arvis* præferendum est vulgato *armis*. Inclinasse huc scriptor codicis Helmstad. videtur, qui super voc. *letis* literam *a* scripsit. Sic et sæpius loquitur Virgilius, quando Trojam illatam Latio dicit Æneid. I, 6. Trojam in Italia restituendam Æn. III, 504, Ilium in Italiam portari Æn. I, 68. Et Ovidius, plane ut Noster, Fast. IV, 251: « Quum Trojam Æneas Italos portaret in agros ». —Vide editionem nostram Ovidii, vol. VI, p. 251. Ed.

Augustumque genus cæli submitteret astris,
Non claræ gentis nobis mansisset origo.
Inde agit Æacides infesta cuspide Teucros,
Ingentemque manum prosternit cæde virorum,
Sanguinis Hectorei sitiens: at Dardana pubes
XXI. Confugit ad Xanthi rapidos perterrita fluctus,
Auxiliumque petit divini fluminis : ille
Instat, et in mediis pugnatur gurgitis undis;
Ira dabat vires, stringuntur sanguine ripæ,

906. *Claris committeret astris* H. quod deterius est. *Submitteret astris* explicari potest *hinc mitteret in astra*, vel inferret astris fama et gloria; sed tamen malim sic interpretari, ut significet, genus Augustum faceret venire in vitam et sub cælum, quemadmodum Virgilius de genere Augusto loquitur Æneid. VI, 790: « Hic Cæsar et omnis Iuli Progenies, magnum cæli ventura sub axem ». Ad cujus exemplar loci, nostro in versu legendum putavi *cæli submitteret astris*. Nempe *submittere* interdum est efferre et sursum emittere. Hinc *submissæ* manus vel palmæ, i. e. elatæ sæpe occurrunt apud poetas, e. g. Sil. Ital. XII, 640. Et Propertius, I, 2, 9, de floribus : « Adspice quot submittat

illud *claræ* non probat, et aliud quidpiam in eo latere putat, *Non Latiæ*, vel *Non Iulæ gentis*. Sed non opus erat gentem Juliam alio, quam appellativo nomine *claræ* designare, quum ea jam satis intelligi ex præcedente *Augustumque genus* possit. *Clara* autem κατ' ἐξοχὴν dicebatur *gens Julia*, quod apparente Julio sidere, vel Dionæo astro, quod Horatius et Virgilius dicunt, præcipue declarata putabatur.— *Originem* Iulæ gentis Noster *Æneam* dicit ad modum Virgilii, qui *Æneid.* XII, vs. 166 : « Hinc pater *Æneas* Romanæ stirpis origo » ; et *Æn.* I, 286 : « Nascetur pulchra Trojanus origine Cæsar Julius, a magno demissum nomen Iulo ».

909. *Ingentemque modum* legunt

Sparsaque per totos volvuntur corpora fluctus.
At Venus et Phrygiæ gentis tutator Apollo
Cogunt in Danaos Xanthi consurgere fluctus,
Ut fera terribili miscentem prælia dextra
Obruat Æacidem, qui protinus undique totis
Impediatur aquis: sed vasto gurgite præceps
Volvitur, atque virum torrentibus impedit undis,
Prætardatque gradus : ille omni corpore sævas
Contra pugnat aquas, adversaque flumina rumpit,
Et modo disjectos humeris, modo pectore vasto
Propellit fluctus, quem longe provida Juno
Adseruit, rapidæ ne cederet ictibus undæ:
Sanctaque pugnarunt inter se numina Divum.
Rursus agit Phrygias ingenti cæde catervas
Horridus Æacides, bellique ardore resumpto
Funereas acies horrendaque prælia miscet.
Non illum vis ulla tenet, non sæva fatigant

919. Pro *obruat* Guelf. 2 ponit *obpluat*, quod verbum non iniquum huic loco esset, si scriptoris alius usu probaretur.

920. *Impediatur aquis, sed vasto:* sic vulgati plerique et scripti. Lips. modo habet *Impeditur*, et Helmst. *Expediatur aquis et vasto*, quæ lectio alteri contraria latens vitium prodit. Lego: *Impetuosus aquis, et vasto*, etc. Caussas emendationis expono in Excursu IV ad calcem hujus carminis.

921. *Solvitur atque* G. 1.

922. *Prætardatque gradus* est scriptura trium codd. *Retardatque* habet A. *Prætenditque* vulgati, minus recte. Statius, Thebaid. II, 671: « Tardatique gradus ». At verbum *prætardo* abesse video a lexicis.

924. Excusi cum cod. A. habent *disjectis humeris*. Scripsi *disjectos*, quia tres scripti mei præferunt *dejectos*.

925. *Perpellit fluctus* G. 2.

926. In vulgatis legitur *Admonuit, rapidæ quo cederet.* Helmst. *Adseruit, rapidæ*, supra scripto *admonuit.* Sed rectius G. 1 *Adseruit, rapidæ ne cederet*, i. e. sustentavit, confirmavit. *Imbribus, ignibus, fluctibus undæ* G. 2. Juvit autem Juno Achillem, quod Vulcanum ejus in auxilium excitavit, ut fluvii ripas campumque incenderet.

927. *Sanctaque pugnarunt*, pro quo G. 1 *Sacraque.* Hoc versu auctor sane nimium breviter attingit rixas et prælia, quibus Dii Deæque depugnant super Trojanis, Mars cum Minerva, Neptunus cum Apolline, Juno cum Diana apud Homerum, Iliad. XXI, v. 385-515.

931. *Vis ulla movet* G. 2.

Infelix portis : sequitur Nereius heros.
In somnis veluti, quum pectora terruit ira,
Hic cursu super insequitur, fugere ille videtur,
Festinantque ambo; gressum labor ipse moratur.
Alternis poterant insistere cœpta periclis,
Nec requies aderat, timor undique concitat iras.

timuisse conspecto Achille armis fulgente, refert Hom. XXII, 136.

943. *Sequitur Nereius heros* H. et G. 2. Excusi habent *Thetideius*. Infra, v. 980, idem Nereius dicitur : et Saleius, Carm. in Pis. v. 164, eo nomine utitur. In G. 1 hic versus erasus et deletus est, caussa non adparente.

944. *Insomnis* et *insolita* notat G. 2. Hic versus aliter, ac edd. habent, distinguendus et cum sequentibus conjungendus, comparationem continet, ab Homero, Iliad. XXII, 199 seqq. et Virgilio, Æn. XII, 908, usurpatam, cum somniantibus, qui sibi videntur alterum currendo vel consequi, vel fugere, nec tamen sopore pressi et languidi quidquam proficiunt. Videtur Noster utriusque locum respexisse, et partim imitari voluisse, sed non adsequutus est.

945. Edd. legunt *Hic rursus super insequitur*. Barthius l. c. recte vidit legendum esse *Hic cursu;* sed adhuc mendosum videtur *super insequitur*. Igitur lego cum Helmst. *Hic cursu superum sequitur*, vel *insequitur*, et *superum* intelligo de eo, qui prior et cursu superior est, quique *fugere videtur*.

946. *Gressum labor ipse moratur*. Sic scribendum Barthius l. c. docet et codd. H. et G. 1 ostendunt, quum vulgatæ habeant *labor ille*, et G. 2 perperam *gressu labor ille movetur*. Videtur auctor exprimere voluisse sententiam Maronis in eadem comparatione, Æneid. XII, 909 : « nequidquam avidos extendere cursus Velle videmur, et in mediis conatibus ægri Succidimus ».

947. *Alternis poterant insistere cœpta*. Sic scriptum est in edd. et G. 1. Cæteri paullo mutant. *Alterius* H. et G. 2. *Alternis poterant ut sistere* A. et L. *Insistere cœpta* hic significat fugam persequi, instare cursu, ut Virg. *viam insistere* dixit Georg. III, 164. Tum vero τὸ *poterant* et versu seq. *aderat* minime convenit loco, et, si quid video, legendum est *Alternis properant insistere cœpta periclis*, h. e. properant uterque persequi, quem cœperunt, cursum, alternis periculis, modo hoc, modo illo periclitante, aut periculum alterius sperante.

948. *Nec requies aderat, furor undique concitat iras*. Sic legit ed. Tor. Sed *timor undique* H. G. 1. A. et L. quod rectius est. Nempe dum heroes utrique timent, ne alter ab altero superetur, hic timor in iis iram acuit et contentionem auget. Guelf. 2 profert *concipit iras*, quod non magni facio. In priore autem hemistichio legendum puto « Nec requies datur, et timor undique concitat iras ». Et fortasse respexit Noster fugam Daphnes, Apolline persequente, ab Ovidio descriptam, Metam. I, 539 : « Sic Deus et virgo

Inque virum magnis emissam viribus egit;
Quam præterlapsam vitavit callidus Hector:
Exclamant Danai. Contra Priameius heros
Vibratum jaculum Vulcania torquet in arma,
Nec successus adest, nam duro inflectitur auro:
Dissiluit mucro: gemuerunt agmina Troum.
Concurrunt iterum collatis fortiter armis,
Inque vicem duros evitant cominus enses.
Nec sufferre valet ultra, sortemque supremam

963. *Inque virum.* Hunc versum codd. Helmst. et G. 1 cum priore, quem omiserant, contrahunt hoc modo: *Inque vicem magnis emisit viribus hastam.* Lips. vero ed. post *viribus egit* hunc inserit: *Hastam, quam manibus sævis vibravit Achilles,* quod manifestum glossema est.

964. Sequutus sum lectionem codicum H., G. 1, et ed. L. Cæteri legunt *Quam post elapsam.*

967. *Inflectitur auro.* Cl. *de Rooy,* p. 100, substituit *ære,* quia Virgil. Æn. II, 545: « quod protinus ære repulsum »; et Homerus, Iliad. III. 348, clypeo χαλκὸν tribuit. Sed propterea *auro* non movendum est. Nam sermo est de armis Vulcaniis, quæ ex auro fabricata esse, Noster supra v. 863 dixit. Neque heroibus veteribus infrequens est clypeos auro cælatos gestare. Ovid. Metam. VIII, vs. 26: « Seu sumpserat auro Fulgentem clypeum, clypeum sumpsisse decebat ».

968. *Dissiluit mucro.* Paullo abruptum hoc videtur, ut fere suspicer, versum aliquem excidisse. Nam ante de jaculo vibrato sermo fuit, nunc de mucrone, i. e. ense. Et in *Dissiluit* exprimere quidem auctor videtur, quod Turno apud Virg. Æn. XII, 739, accidit: « postquam arma Dei ad Vulcania ventum est, Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu Dissiluit ». At hic mucro, qui *inflectitur auro,* h. e. obtunditur, vel avertitur, non dici potest *dissiluisse* sc. in frusta, sed decidisse. Proinde parum abest, quin tuendam putem lectionem, quam sola ed. antiqua Lips. exhibet, *Desiliit mucro,* aut, quod propter connexionem melius foret, *Desilit,* vel *Decidit et mucro.* Sed hoc observasse contentus, quod alii codices non favent, nihil amplius tento.

969. Pro *collatis* H. *collectis.* G. 2 utrumque *collatis* et *collectis.*

970. *Inque vicem strictos commutant* legunt edd. Tor. et Sp. Sed *commutare enses,* pro mutuis se ictibus ensium ferire, merum Teutonismum esse censet Barthius, Adv. LVIII, 14, p. 2753. Etiam suspectum hoc visum Dussenio, qui mavult *committunt* l. cit. pag. 40. Sed scripti mei G. 1 et 2 legunt *Inque vicem duros evitant cominus enses.* H. A. et L. *duros commutant.* Teneo itaque *duros evitant,* et interpretor concurrentes ensibus diu ita digladiantur, ut ictus evitent invicem, nec vulnera accipiant. Post enim rursus cedit Hector et fugit. Possis etiam ad exemplar versus 959 le-

Corde premit gemitus : instat Nereius heros,
Turbatumque procul premit undique; tunc jacit hastam,
Et medias rigida transfixit cuspide fauces.
Exsultant Danai, Troes sua funera deflent.
Tum sic amissis infelix viribus Hector:
« En concede meos miseris genitoribus artus,
Quos pater infelix multo mercabitur auro:
Dona feres victor. Priami nunc filius orat,
Te Priamus, dux ille ducum, quem Græcia solum
Pertimuit : si nec precibus, nec munere victus,
Nec lacrymis miseri, nec clara gente moveris,
Adflicti miserere patris : moveat tua Peleus
Pectora pro Priamo, pro nostro corpore Pyrrhus ».
Talia Priamides, contra quem durus Achilles:
« Quid mea supplicibus tentas inflectere dictis
Pectora? quem possem discerptum more ferarum,

meis veteribus H. G. 1, A. et L. Aberrat G. 2, et *Auferre auxilium* scribit.

981. *Premit procul* H. G. 1 : *turbatum procul* hic dicit, quem alias *proturbatum*.

982. *Transfixit* quidem omnes libri mei, sed malim *transfigit*.

984. *Tum sic* G. 1 : cæteri *Tunc*. Post hunc versum in G. 2 sequitur bellum emblema: «Achilles, si non mihi vis concedere vitam, En concede, etc.»

985. *En concede meos:* sic G. 1 et 2 cum edd. *Nunc concede* H. Dussenius mavult *At concede*, et de usu hujus particulæ Heinsium egisse ait ad Ovid. Epist. XII, 1. Scripti veteres plerumque tales particulas notarum compendiis obscurant, ut raro vera constitui queat. Ego hoc loco fere malim *Heu concede*, quod a librariis sine adspiratione scriptum facile potuit migrare in *En*.

987. *Dona refers* H. *filius oro* habent vulgatæ; sed multo melius tres scripti *filius orat*, ut simul referatur ad sequentia *Te Priamus*, quæ bella est gradatio.

989. *Nec vulnere victi* H. quod, si de Hectore intelligatur, fere absonum est.

991. *Moveat te Pelops* vitiose G. 2.

992. *Pro nostro pignore* habent edd. sed multo melius *nostro corpore* H. G. 1, 2, et L. Nam *corpus* pro filio ponere solet Noster; vid. vs. 89.

995. *Pectora? quem possem*. Pro eo Barthius, comm. ad Stat. t. III, pag. 942, scribendum ait *quem poscam*, i. e. velim, optem, atque hoc verbis Homeri congruum putat Iliad. XXII, 346. Ad exemplum Tydei, caput et cerebrum Menalippi mordentis, quod refert Sta-

Fert domini successus equos : tunc maximus heros
Detulit ad Danaos fœdatum pulvere corpus.
Lætantur Danai; plangunt sua funera Troes,
Et pariter captos deflent cum funere muros.
XXIII. Interea victor defleti corpus amici
Funerat Æacides, pompasque ad funera ducit.
Ter circa tumulum miseros rapit Hectoris artus,
Et varios cineri ludorum indicit honores.
Tydides circi cursu, pedibusque ferorum
Merionem superat: luctando vincitur Ajax,
Cujus decepit vires Laertius astu:

Achille, n. H. idemque fecisse addit Ausonium in Periocha libri XXII Iliad. Hom. propterea reprehensum a Mariangelo. Hic consensus Ausonii et Homeristæ nostri in re singulari talis est, ut auctorem Epitomes si non ipsum Ausonium, certe eumdem ac Periocharum esse, opinari possimus, quum non ita certo Periochæ Ausonio tribuantur.

1005. *Fert domini successus equos.* Hoc egregie et Homerice dictum putat Barthius, Adv. p. 2809. Nam equos heroum quosdam augures futurorum faciunt poetæ. Paria idem notavit ad Stat. Theb. I, 275, et ad vers. ult. lib. I de Raptu Proserp. Similis dictio in hoc Claudiani de Cons. Olybr. v. 4: « Blandius elato surgant temone jugales ». Lips. ed. præcedente versu scribit *altior ipsos:* et hoc vs. G. 1 *dum maximus.*

1007. *Deflent sua funera* H. quod e versu 983 huc relatum videtur; *deflent* simul et *plangunt*, *funera* et *corpora* pro varia lectione exhibet Guelf. 2.

1008. *Deflent cum corpore victo* H. *Cum funere mœsti* G. 1. *Captum deflent cum funere corpus* G. 2. Hæc omnia nihilo meliora sunt vulgatis.

1009. *Defletum* habent edd. sed rectius *defleti corpus* G. 1 et 2.

1010. *Pompasque ad funera ducit.* Virg. G. III, 22: « solennes ducere pompas Ad delubra juvat ».

1011. Hic quidem vulgata lectio *ter circa tumulum* Patrocli *artus Hectoris raptos* esse dicit, quomodo Homerus ipse, Iliad. XXIV, 16; Mspti vero præstantissimi apud me illud *ter* non agnoscunt, sed Helmst. legit *Tunc circa tumulum*, etc. et Guelf. 1 *Tum circa tumulos.* Quos ego quidem sequendos arbitror, quia probabile est, poetas recentiores, Virgilium sequutos, e terna raptatione Hectoris circa tumulum Patrocli, quam Homerus tradit, fecisse totidem circa muros Trojæ. Quas quum Noster supra jam significaverit, hoc loco eas indicasse non videtur.

1012. *Inducit honores* G. 2.

1013. *Tydides.* Hic versus in omnibus libris male habitus et corruptus est, nec a doctis viris, quorum observationibus hactenus uti potui, emaculatus. Vulgatæ sic scribunt: « Tydides tirisum cursu pedibus-

Oblitum tenuit vitæ, quin iret inermis,
Et solum invicti castris se redderet hostis.
Mirantur Danaum proceres, miratur et ipse
Æacides animum miseri senis : ille trementes
Adfusus genibus tendens ad sidera palmas,
Hæc ait : «O Graiæ gentis fortissime Achilles,
O regnis inimice meis, te Dardana solum
Victa tremit pubes, te sensit nostra senectus
Crudelem nimium : nunc sis mitissimus oro,
Et patris adflicti genibus miserere precantis,
Donaque, quæ porto miseri pro corpore nati,
Accipias : sin nec precibus, nec flecteris auro,
In senis extremos tua dextera sæviat annos :
Saltem sæva pater comitabor funera nati.
Non vitam mihi, nec magnos concedere honores,

et L. Malui *defessa*, quod habent G. 1 et 2 cum H.

1028. Pro *quin iret* Lips. *quando iret inermis*. Eadem constructione supra usus est auctor versu 938.

1031. *Ipse trementes* G. 2.

1032. *Adfusis genibus* pro *adfusus* est operarum vitium in edd. Vid. supra vs. 19 et 86. *Effusus* habet Guelf. 1.

1033. *Fortissime miles* G. 2. Apud Homerum, Iliad. XXIV, 486 seqq. plane alia Priami oratio est, atque hæc apud Homeristam latinum, qui hoc loco, ut in aliis, ipse poetam agere voluit. At puto, inferior est divino illo Homeri Μνῆσαι πατρὸς σοῖο.

1037. *Et patris adflicti genibus*. Sic edd. cum G. 2. *Adfusi genibus* H. et A. *Et patris adflictis rebus miserere precantis* G. 1. Hæc lectio videtur e correctione scribentis esse, qui quum *adflicti genibus* insolitum crederet, cum frequenti formula *adflictis rebus* permutandum putabat : nam post *adflictis* in codice lacuna vel vacuum spatium est. Dusenius, pag. 45, eodem offensus mavult *adfusi genibus*, quod est in H. vel *Et patris adflicti gemitus miserere*. Ego nihil mutandum censeo, et cum Barthio, comm. ad Statium, t. III, p. 394, *adflicti genibus* explico adpulsi tuis genibus, adfixi velut vi quadam. Sic apud Sueton. legitur, Jul. 20, « ad genua accidere ».

1039. *Sin nec precibus :* sic Barthius legendum vidit l. c. et in G. 1 correctum exstat, τῷ *n* infra voculæ *si* adnexo : nam cæteri omnes legunt *si nec*.

1040. *Extremis... annis* G. 1, 2, A. et L. sed vulgata lectio multo melior.

1042. Excusi hic legunt : « Nec jam vita mihi magnos concedit (L. *concedet*) honores, Sed funus crudele meum » : in quo sententia absurda est, aut nulla. Multo re-

Adlevat a terra, corpusque exsangue parenti
Reddidit Hectoreum: post hæc sua dona reportat
In patriam Priamus, tristesque ex more suorum
Comparat exsequias, supremaque funera ducit.
Tunc pyra construitur, quo bis sex corpora Graium
Quadrupedesque adduntur equi, currusque, tubæque,

pressi hic leg. *precibus motus grandævus Achilles;* sed viri docti, qui Homeristam nostrum excusserunt, Barthius, Adv. p. 2810, et ad Stat. t. III, p. 394, Dorpius in Observ. p. 134, Dussenius in Prodr. p. 45, viderunt monueruntque legendum esse *precibus grandævi* (sc. Priami) *motus Achilles.* Et hoc ipsa res docet. Malo tamen *grandævum* scribere et ad sequens *adlevat* referre.

1050. *Post hæc sua dona reportat.* Barthius ad Stat. l. c. dubitat, an hæc sana sint. Minime enim Achillem apud Homerum dona advecta reddidisse Priamo, sed aperte testari munerum ergo ei reddere cadaver Hectoris; atque hinc scribere vult: *sua dona reportat Achilles, It patriam Priamus.* Ego vero in ea re non hærendum censeo, et per *dona* ipsum corpus Hectoris, donatum Priamo, puto intelligi.

1053. Pro *Tunc pyra construitur* G. 2 quasi pro interpretatione ponit *Tunc ignis* et *rogus struitur.* — *Qua bis sex* legunt vulgatæ, sed *quo* Lutatius in Statii edd. quod rectius videtur.— *Corpora Troum* legunt omnes editi, et, qui cum iis fere semper conspirat, cod. A. sed *corpora Graium* MS reliqui, quos habeo, et sic citavit Lutatius, in schol. Stat. Barthius tamen ad Statium, t. III, p. 395, Lutatii lectionem sollicitat, et Troum omnino corpora, non Græcorum, cum Hectore cremata esse contendit. Magna religione putat cautum fuisse antiquis, ne hostes uni busto inferrentur: cadavera Græcorum non adfuisse Priamo, quum constet Græcos sua studiosissime ad sepulturam recuperasse; viva autem corpora adhiberi non potuisse sine magno iracundiæ Achillis in Priamum ingratum periculo. Et sane auctor ea in re relationem Homeri de funeratione Hectoris egressus est, et narrationem suam ad aliam Homeri de Patrocli rogo Il. XXIII, 171, aut ad illam Maronis de inferiis Pallanti datis Æn. XI, 80 seq. composuisse videtur. Interim lectio ea *corpora Graium*, quæ optimis codicibus confirmatur, minime repudianda a Barthio erat, et si quid in ea falsi est, ipsius auctoris error, non librariorum est: neque Barthii rationes, ob quas *Troum* legendum censet, omnes probare possum. — Lectio *corpora Graium* etiam a Schradero defenditur, Observationum lib. I, c. 5, pag. 61. Ed.

1054. *Quadrupedes* vulgati et scripti, sed Lutatius in Statii edd. *quadrupedesque,* quod tenendum putavi. — *Adduntur eis* vulgatæ, *adduntur equi* H. et G. 1: et sic citat Lutatius. *Quadrupedes adducuntur* G. 2. — Quod addit *currusque tubasque* esse addita in pyram, id plane alienum ab Homero videtur, et fortasse e Virgilio intempestive tra-

Calliope, vatisque tui moderare carinam,
Quem cernis paucis stringentem litora remis.
Jamque tenens portum metamque patentis Homeri,
Pieridum comitata cohors, submitte rudentes;
Sanctaque virgineos lauro redimita capillos

1069. *Calliope.* Quod auctor hic Musam adloquitur pro se et extra carmen Homericum, eo videtur velle indicare, se in Iliade Homeri latine contrahenda et proprio ingenio et officio poetæ usum esse: quod negare illi totum nolim. — *Moderare carinam.* Solenne quidem poetis est, opera sua cum navigatione, sicut etiam curru et quadrigis comparare, ut a Statio, Silv. IV, 4, 99; Nemesiano, Cyneg. 59, et Claud. in præf. ad I de Rapt. Pros. factum est; sed quæ allegoria navigationis hic totum fere epilogum occupat, haud parum efficit verisimile, auctorem hujusce poematis eumdem esse, qui epigrammatis de navigatione, quod in Anthol. Lat. lib. III, epigr. 62 exstat, et inter testimonia de hoc poemate a nobis relatum est, ubi auctor ait, se in villa maritima Iliadem seu bellum Trojanum descripsisse, simulque pericula maris cum securitate ruris comparat. Qua de re plura diximus in proœmio.

1070. *Stringentem* simul et *urgentem* ponit G. 2. — *Paucis remis* est parva navi, quæ paucis remis utitur. Olympius, Cyneg. 59: « Dum non magna ratis vicinis sueta moveri Litoribus, tutosque sinus percurrere remis ». — Et Claud. l. c. (edit. nost. vol. II, p. 182 sq. Ed.) « Qui dubiis ausus committere flatibus alnum, Quas natura negat, præbuit arte vias, Tranquillis primum trepidus se credidit undis, Litora securo tramite summa legens ». Ed.

1071. *Namque tenet portum* scribit G. perperam, ut puto: similiter *Jamque tenes.* Lips. — *Potentis Homeri* habent H. et G. 1: sed multo melius G. 2 et vulgatæ edd. *patentis Homeri.* Vult enim, se magnum opus Homeri, tamquam patens mare, nunc emensum esse. Horatius, Carm. II, 16, 1: *in patenti Prensus Ægæo.* — Et verbum *patefecit* alio et notando sensu occurrit apud Saleium Bassum, Carm. ad Pisonem, vs. 230: « Ausoniamque chelyn gracilis patefecit Horati »; ubi si recte verbum *patefacere* potuimus interpretari clarum facere, famæ ostendere, nunc non immerito *patentis Homeri* exponi possit illustris, inclyti vatis, cujus omnibus fama innotuit. Videantur adnotata nostra ad loc. citatum hujus tomi, pag. 265 seqq. Hanc vero observationem quasi de superfluo addo, nec ideo deserendam Wernsd. explicationem puto. Ed.

1072. *Submitte rudentes*, trahe et demitte vela. Est idem quod Virg. significavit Georg. IV, 116: « extremo ni jam sub fine laborum Vela traham, et terris festinem advertere proram ». Et Statius, Silv. IV, 4, 89 de Thebaide finita: « Jam Sidonios emensa labores Thebais optato collegit carbasa portu ».

1073. *Sanctaque virgineos lauro redimita.* Pro more suo auctor duplici epitheto Musarum cohortem ornat. — Videantur adnotata ad vs. 1021 et 1026. Ed.

EXCURSUS I

AD EPITOM. ILIAD. HOM. v. 690 seq.

......................mox hoste repulso
Legatos mittunt, dextramque hortantur Achillis,
Ut ferat auxilium miseris.

Magnas his in verbis, quæ omnibus in libris integra, nec variata, leguntur, difficultates reperit consultissimus Bondamius, Var. Lect. p. 165, neque lectorum alium quempiam fore arbitror, qui non in iis vel insignem errorem librarii, vel magnam ipsius auctoris oscitantiam suspicetur. Nempe verba *mox hoste repulso* cum cætera narratione non cohærent. Danai enim, qui ante dicebantur a Trojanis fugati in castra, aggere inclusi, et excubiis pressi, quique attoniti tanto discrimine, nec dapibus relevare animos, nec corpora curare, nec quidquam aliud, quam miseri sua fata gemere audebant, unde isti tam subito tantos animos sumunt, ut mox hostem repellere audeant? Quibus autem contigit hostem repellere, qui fit, ut isti, quasi adhuc in summo discrimine versantes, necesse habeant, dextram et auxilium Achillis implorare per legatos, seque ipsos adhuc miseros adpellent. Aliud omnino auctor hac parte versus dixerit necesse est, si quidem ipsum putamus non incongrua et pugnantia dixisse, et Bondamius V. C. bene subductis rationibus, et collata Homeri narratione, temporis aliquam notationem ibi latere conjicit. Nempe nocte interveniente Hector impediebatur, quominus Græcos fugientes ulterius persequeretur. Hoc clare prodit Homerus, Iliad. VIII, 487. Hector interim Achivos vallo inclusos obsidione cingit, ignes per totam noctem incendi, et excubias

rectione opus esse censeo, ut scribamus : *mox hoste repulsi legatos mittunt;* ut fortasse respexerit auctor versum 13 libri II Æneid.

...........fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaum.

Nempe Græci ii, qui ita repulsi ab hoste, et intra vallum suum coacti, sua fata gemebant, mox timore suo atque cura permoventur, ut legatos ad Achillem, auxilii petendi caussa mittant. Sub nocte hæc omnia facta esse, mox auctor versu 698 distincte et diserte indicat. Subiit præterea cogitatio, fortasse sana esse verba *hoste repulso*, et auctorem, qui non ubique vestigia Homeri, sed subinde et aliorum sequitur, fortasse ad aliam hostilem invasionem, ea nocte factam, et ab alio scriptore memoratam, respexisse, atque, ut brevius eloquar, quod sentio, sub *hoste repulso* ipsum Achillem indicari, quem mox reconciliandum sibi et ad auxilia secum jungenda invitandum duxerunt Græci. Nimirum Dictys Cretensis memorat, Achillem aliquando, quum injurias suas ulcisci cuperet, Græcorum castra, clam quidem, ut ille ait, sed ut reliqua rerum series indicat, noctu invadere tentasse. Nam narrationem eam ita instituit, ut ante eam quidem conflictum Græcorum cum Trojanis improsperum, eorumque ad naves regressionem memoret, post eam autem Dolonis a Trojanis ad explorandas res Græcorum missi, et ab Ulysse intercepti, fatum ponat, adeoque totam rem, licet non ex sententia Homeri, tamen eadem, qua Homerus, connexione narret. Nunc integra Dictyos Cretensis verba adponam ex lib. I, cap. 37 : « Jamque Græci regressi ad naves arma deponere, ac singuli per loca solita corpus cibo curare occœperant, quum Achilles ultum ire cupiens injurias, ignaros consilii sui nostros, et ob id otiose agentes, clam invadere tentat. At ubi Ulysses a custodibus, qui eruptionem ejus præsenserant, rem comperit, propere duces circumcursans magna voce monet, atque hortatur, uti armis adreptis tuerentur sese : dein consilium inceptumque Achillis singulis aperit : quo cognito, clamor ingens oritur

Et sane aequo Jove hic judicat Barthius. Nam primo, alter versus *Sideraque et liquidas redimitas undique Nymphas*, quam ineptus et fatuus est! Et quamvis cl. Anton. *de Rooy* Spicil. Crit. p. 99, succurrere emendatione, et *lymphis redimitas* scribere velit, insulsa tamen et haec phrasis et nulli facile poetae probata est. In tertio versu *Fecerat et mira liquidas Nereidas arte*, et Nereides superflue advocantur, Nymphis jam ante nominatis, et illae repetito vocabulo *liquidae* appellantur ut Nymphae, quod pauperis ingenii glossatorem facile prodit. Deinde idem versus *Fecerat et*, etc. in Msptis codd. Guelf. 1 et 2, quorum mihi non levis est auctoritas, infra post vers. 879 repetitur, ubi sane multo aptiore loco positus adparet, et Nereides post alios Deos marinos nominantur. Contra ille eo loco abest in cod. Helmst. et in editionibus Torini et Spondani. Unde facile colligimus, versum eum, si modo ipse genuinus est, in optimis antiquissimis codicibus scriptum esse post 879, ubi locus ei convenientissimus est, accessisse vero ineptum scholasticum, qui eum ad descriptionem mundi, quae versibus 867 et sequentibus continetur, ornandam atque illustrandam temere retraheret. Quo loco deinceps a plerisque descriptoribus, qui neque intelligebant suspectos versus, neque quidquam temere mutare aut omittere audebant, relictus est, ita tamen ut alii, qui eum suo loco post v. 879 positum in aliis codicibus reperiebant, ibidem denuo repeterent, in quibus est Guelf. 1 et 2. Quod ille eodem loco legitur, quo versus plane fatuus et misere compositus, nempe 868, antecedit, hoc manifestum interpolationis indicium est. Denique et hoc considerandum est, auctorem in principio descriptionis clypei Achillei potiores mundi, in eo figurati, partes velle nominare, caelum, terras, mare: progredi deinde ad ea, quae singulis universi partibus insunt, ad sidera caeli, ad maris Deos, ad terrae urbes et habitatores. Quod eum videmus plane ad exemplar Ovidii fecisse, qui in descriptione regiae Solis, Metam. II, 5 seqq. aequore, terra et caelo nominatis, post eodem ordine eorumdem Deos et incolas sigillatim recenset. Noster caelum nominat versu 867, terras

EXCURSUS III

AD EPIT. ILIAD. HOM. vs. 894-896.

Hic intermedius stabat Mars aureus armis,
Diva potens Atropos circa, reliquæque sedebant
Sanguineis mœstæ Clotho Lachesisque capillis.

Parum ingeniosa nec satis apta videtur imago vel cælatura, quæ hic additur, Martis in medio stantis, et Parcarum circa Martem sedentium; neque facile perspicitur, quæ ratio illius huc relatæ sit. Agnosco quidem imitationem Virgilii, cujus partem clypei Æneæ, Æn. VIII, 700 seq. hic exprimere voluit scriptor:

.......sævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, tristesque ex æthere Diræ;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla,
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

Sed Virgilius ante de prælio Actiaco loquitur, ubi congruum erat, Martem cum Discordia et Diris *medio in certamine* adparentes sistere. Neque aliter Homerus, quem ipse Virgilius respexit, qui Iliad. XVIII, 535, Discordiam, Tumultum et Fatum versari inter homines dicit, ubi obsidionem urbis et prælium cum hoste subito invadente commissum narravit:

Ἐν δ' Ἔρις, ἐν δὲ Κυδοιμὸς ὁμίλεον, ἐν δ' ὀλοὴ Κήρ.

Cui similia habet Hesiodus in Scut. Herc. v. 154 seqq. Noster Mavortem intermedium et Parcas circum sedentes inducit, postquam agricolarum, messorum, vinitorum, pastorum operas narraverat, in quibus Marti cum comitibus vix locus est. Sed tamen auctor, ne eum plane indefensum,

EXCURSUS IV

AD EPIT. ILIAD. HOM. vs. 919-921.

.... qui protinus undique totis
Impediatur aquis; sed vasto gurgite præceps
Volvitur, atque virum torrentibus impedit undis.

Verba hæc, quæ e vulgatis editionibus reposuimus, *qui protinus undique totis Impediatur aquis*, male adfecta esse videntur, maleque cohærere cum vicinis: *sed vasto gurgite præceps Volvitur*, etc. Nam relativum *qui protinus* per consequentiam orationis ad Xanthum fluvium, qui coactus est consurgere et protinus consurgit, respicit, sed *Impediatur*, quod sequitur, non aliter, quam de Achille, qui aquis impediendus est, potest intelligi; rursus autem verba insequentia *sed præceps volvitur* de Xantho agunt. Igitur verbum *Impediatur*, quod orationem distrahit, mutandum videtur, præsertim quum versu sequente mox recurrat *impedit*. Et vitium in eo jam sensisse scriptor codicis Helmstad. videtur, qui verbum istud in *Expediatur* mutavit, et scripsit *Expediatur aquis et vasto*, etc. Nam hoc intelligi de fluvio potest, ut notet *explicet aquas suas*. Sed quoniam non verba conjunctivi modi sequuntur, qualia copula *et* post *expediatur* poscebat, sed *volvitur* et *impedit*, hinc adparet, illud *Expediatur* correctionem esse a descriptore tentatam minime sufficientem, et illius verbi loco aliud quid requiri, quod sensum et orationis nexum plene restituat. Ne multa, sic omnino scribendum arbitror:

.... qui (Xanthus) protinus undique totis
Impetuosus aquis, et vasto gurgite præceps
Volvitur, atque virum torrentibus impedit undis.

AUSONII

BURDIGALENSIS

PERIOCHÆ IN HOMERI ILIADEM.

Si Homerum scriptorem Troici belli eatenus, qua Iliadem suam incipit, quaque finit, percenseamus, orsum ab iracundia Achillis ad sepulturam Hectoris, quatuor et viginti libros contexuisse monstrabimus. Hæc ejus species adparet summam cutem primi operis intuenti. Verum hoc scripturæ ipsius tempus Trojano bello non totum, sed pæne ultimum fuit. Nam si ratio putanda est oppugnationis decennis, nonus fere annus, idemque prope finem sui, ea negotia continebit, quæ ab injuria Agamemnonis, ac Briseidis usurpatione, usque ad funus Hectoris digna memoratu erunt: illa temporum series, quæ ab ejusdem belli caussis, atque origine, pertinet ad urbis excidium. Atqui ex eo eveniet, ut ignaris judicandi, et poeticæ œconomiæ expertibus, multa nobilia ab exordio belli usque ad Achillis jurgium omissa videantur. Nec minus multa ab Hectoris funere ad usque deletum Ilium. Quorum quidem maxima exspectatio erat, propter tam longi certaminis consummationem: sed ut divinum poetam nihil, quod illustre fuerit, omisisse adpareat, atque omnia, quæ finiri oportuit, contigisse, breviter, et in epitomæ speciem, belli Troici caussam originis, adparatusque, quæ annis superioribus acciderunt, retexuimus. Horum omnium prima origo est Paridis judicium inter Deas: denique classis contextio; qua idem Paris in Europam

PERIOCHA II ILIADOS.

Cælestes, hominumque genus superabile curis,
Tranquilla obscuri carpebant munera somni.
At non pervigilem nox irrequieta Tonantem
Leniit, immodicos volventem corde paratus,
Cædibus ut Graium læsum ulciscatur Achillem.

Jupiter Agamemnonem somno monet prælii faciendi tempus adesse, ne cunctetur dimicare. Tum ille ad concilium proceribus vocatis, mandatum Jovis, et speciem nocturnæ quietis explanat. Mox in concione, multitudine congregata, pertentat militum voluntatem; utque deposito bello ad sua quique redeant, cohortatur. Jamque omnibus navigationem adornantibus, fœda discessio ab Ulyxe cohibetur: a quo etiam Thersites deformis, et loquax, in heroum contumelias verborum licentia promptus, cum acerba objurgatione pulsatur; ipse Minervæ monitu cunctos a profectione deterret. Sumpto deinde cibo armatur exercitus. Neque secius a Trojanis instructa acies, Iride ita monente, producitur. Sequitur enumeratio copiarum viritim, ut per catalogi seriem milites, naves, duces, patriæ referantur.

PERIOCHA III ILIADOS.

Argivos sua quemque (1) acies in bella sequuntur:
Dispositi in turmas equitum, cuneosque pedestres,
Turbida clangentes confundunt agmina Troes.

Instructum prælio exercitum, priusquam feriret acies, Priamus spectat e muris; et monstratu Helenæ de viris

(1) *Argivos sua quemque.* Prolepsis est, figura lexeos. Acies sequuntur Græcos duces in prælia, unumquemque sua acies. Sic Vinetus. Sed hic Mariang. Accursius scribit *sua quosque*, ac legere vult *quæque.* Nec temere aliunde, quam ex Homero ipso intellectus aperitur, qui est, *Quæque acies sequuntur Argivos in sua bella; Troes* autem *dispositi in turmas equitum, cuneosque pedestres, clangentes turbida confundunt agmina.*

PERIOCHA V ILIADOS.

Hic et Tydidem monitum Tritonia Pallas
Audaci virtute replet: vomit aurea flammas
Cassis, et undantem clypeus defulgurat ignem.
Ipse autumnali clarum micat æmulus astro.

Diomedes auxilio Minervæ strenue præliatur. Venus quoque filio subvenire conata, vulnere adfecta digreditur. Mars etiam fit saucius, exceditque bello. Sequitur Tlepolemi, Sarpedonisque congressio; et Tlepolemus Herculis filius certamine victus occiditur.

PERIOCHA VI ILIADOS.

Solæ decertant acies sine numine Divum,
Cessante auxilio; sua cuique exorsa laborem (1),
Fortunamque ferunt, proprii discrimine fati.

Trojanis fortuna inclinatiore pugnantibus, vates Helenus suadet, ut Minerva placetur. Igitur Hecuba ab Hectore monita, ut peplum in arcem inferat, peragit vota cum matribus. Alexander objurgatus a fratre pergit in prælium. Glaucus Lycius, Ætolusque Diomedes congressi ut dimicarent, quum jam certamen oriretur, paterna inter se hospitia recordati, facta armorum permutatione, discedunt.

PERIOCHA VII ILIADOS.

Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit Hector.

Minervæ Apollinisque consensu, fortissimus Græcorum ab Hectore provocatur. Novem ducibus ad dimicandum paratis, pugnaturum deligi placet sortis eventu. Ab Ajace Te-

(1) *Sua cuique exorsa laborem.* Sic vet. cod. Mar. Acc. — Hic Virgilium ad verbum exscribit, Æn. X, 111: « sua cuique exorsa laborem Fortunamque ferent ». Ed.

dona ingentia pollicentes, si desistat irasci, et se auxiliatorem fessis rebus accommodet. Sed Achille in iracundia pertinaciter permanente, legati Achivorum, re non impetrata, irriti revertuntur.

PERIOCHA X ILIADOS.

Cætera per naves somno sopita manebat
Turba ducum; solum cura anxia vexat Atridem.

Ulyxes et Diomedes speculatum nocte progressi, Dolonem conspicantur, qui et ipse promissis Hectoris incitatus, Græcorum consilia exploratum prodierat, et fateri universa compulsum eodem loco interficiunt. A quo de adventu Rhœsi Thracum regis edocti, ipsum etiam cum duodecim obtruncant; equosque ejus præmium simul et testimonium grassationis abducunt, insignes candore et celeritate, ut et nivibus, et ventis antecederent.

PERIOCHA XI ILIADOS.

Tithoni (1) croceum linquens Aurora cubile
Spargebat terras, referens opera, atque labores.

Ab omnibus Græcis egregie quidem, sed improspere dimicatur. Quorum proceribus vulneratis, incognitæ multitudini pugna committitur. Qua adflictione fortunæ Achilles paulisper inflexus, Patroclum mittit præsentia cogniturum. Qui quum adversi status nuntius reverteretur, Eurypylum contemplatur ægrum ex vulnere; fomentisque medicæ artis admotis, redintegrat sanitati.

(1) *Tithoni croceum.* Et hoc distichon a Virgilio mutuatus Ausonius. Prior enim versus est primo Georgicon, quarto et nono Æneidos: « Spargebat lumine terras », iisdem quarto et nono: sed « referens opera atque labores », undecimo Æneidos. *Vinetus.*

PERIOCHA XV ILIADOS.

Jam vallum fossamque super Trojana juventus
Institerat, captæ minitans incendia classi.

Jupiter somno expergitus, videt statum certaminis innovatum, pellique Trojanos, Græcis opem ferente Neptuno. Itaque aspere Junone increpata, et minaciter per Iridem conterrito fratre, jubet auxiliatorem desistere: ipse Apollinem recreando adlegat Hectori, monetque pro Phrygibus belli instaurare fortunam. Tum et Ajax Telamonius strenue præliatur, et ab eodem plurimis hostium interfectis, conflagratio classis arcetur.

PERIOCHA XVI ILIADOS.

Dum face, dum ferro celsam oppugnare carinam
Troes, et Argolici pergunt defendere reges.

Achilles Græcorum statum jam sub extrema sorte miseratur. Armis suis Patroclum permittit armari. Qui quum Myrmidonum produxisset exercitum, consternatosque Trojanos Achillis specie fefellisset, ruentes supra vallum, et invicem officientes, cæco pavore usque ad campi aperta compellit. Deinde congressus Sarpedonem perimit, multisque hostium cæsis, ipse ab Hectore interficitur, prius ab Euphorbo vulneratus.

PERIOCHA XVII ILIADOS.

Actoridem cæsum nec te, Menelae, fefellit.

Circa interemptum Patroclum pugna contrahitur. Quum in diversa exercitus contenderent, Græci, ut corpus defenderent, Trojani, ut ad ludibrium cadaver abriperent, a Menelao Euphorbus occiditur, et ad ostentationem gloriosi facinoris Achillis exuviis Hector armatur. Antilochus ad Achillem, nuntius cladis acceptæ, Menelao instante, festinat.

PERIOCHA XX ILIADOS.

Jamque adeo celsis armati e navibus ibant,
Millia (1), quot magnis unquam venere Mycenis.

At integris amborum copiis inter utrosque exercitus pugna conseritur. Dein permissu Jovis, in partes Deorum studia dividuntur. Quum pro Græcis Juno et Minerva decertarent, neque secius eos Neptunus, et Mercurius, et Vulcanus adsererent; Trojanos Apollo cum Venere, et Diana cum matre, Mars etiam, et cum eis Scamander, adjuvarent; tum Æneam, Diis, et viribus iniquis cum Achille congressum, quamquam studens Græcis, nube circumdatum Neptunus eripuit.

PERIOCHA XXI ILIADOS.

Intulerat fluvio trepidas fuga fœda catervas.

Trojanis usque ad Scamandri fluminis alveum fuga et terrore compulsis, quam jam longius abeundi spatium non pateret, in ipso amne quum flumen exundat, ibi (2) ab Achille duodecim Trojanorum juvenum vinciuntur, qui Patrocli inferiis immolarentur. Ipse Vulcanus ardoribus suis vim torrentis exurit. Tum in campum Achille progresso, passim studia Deorum pro sua singulari parte depugnant. Trojanorum exercitus instante victore in mœnia urbis impingitur.

PERIOCHA XXII ILIADOS.

Pulsa metu Phrygios lustrabant agmina muros.

Hector singulari certamine cum Achille congreditur, Priamo atque Hecuba, ne pugnaret, orantibus; Minerva e con-

(1) *Millia, quæ magnis unquam.* Versus trecentesimus et tricesimus primus secundi libri Æneidos : « Millia quot magnis unquam venere Mycenis ». *Vinetus.*

(2) Hæc vitiosa. Forte quamquam flumen exundabat, ab, etc. Ed.

EPITAPHIA

HEROUM,

QUI BELLO TROICO INTERFUERUNT.

AUSONIUS LECTORI SUO S.

Ad rem pertinere existimavi, ut vel vanum opusculum materiæ congruentis absolverem, et libello, qui commemorationem habet eorum, qui vel peregrini Burdigalæ, vel qui Burdigalenses peregre docuerunt, epitaphia subnecterem, scilicet titulos sepulchrales Heroum, qui bello Troico interfuerunt. Quæ antiqua quum apud philologum quemdam reperissem, latino sermone converti, non ut inservirent ordini persequendi, sed ut cohærerent libere, nec aberrarent.

I. AGAMEMNONI.

Rex regum Atrides, fraternæ conjugis ultor,
Oppetii manibus conjugis ipse meæ.
Quid prodest Helenes raptum punisse dolentem,

1. *Rex regum.* Qui multis regibus imperabat. Cicero ad Dolabellam libro nono : « Agamemnoni regum regi fuit honestum habere aliquem in consiliis capiendis Nestorem ».

2. *Oppetiit.* Agamemnonem hæc de se loquentem inducebat exemplar, quod quidem Tollius sequutus est. Sed Vinetus monet in aliis exemplaribus inveniri *Oppetiit* et *suæ.* Tollii lectio mihi placuit. Ed.

Cedere me structis compulit insidiis.
Jam dabo purpureum claro de sanguine florem,
Testantem gemitu crimina judicii.

siam Trojani potius dirimerent; quos multos haberent captivos, communes omnium Græcorum hostes. Consilio sapientissimi senis principibus Græcis probato, Trojani captivi arma Achillis Ulyxi adjudicarunt. Alii scripserunt, ut meminit Eustathius apud undecimum Odysseæ, Agamemnonem, qui plus Ulyxi faveret, Trojanos illos interrogavisse, non quis præ cæteris Græcis ab Achillis corpore hostes repulisset, sed uter illorum plus damni toto bello Trojanis dedisset: eos Ulyxem respondisse; ac ita judicatum Ulyxem pulcherrimo viri fortissimi clypeo digniorem. Quod judicium tam indigne passus est Ajax, ut atra bile tandem percitus se gladio jugularit, quo ab Hectore donatus fuerat. — De hac contentione vid. Ovid. Met. XIII, 1. Ed.

5. *Jam dabo.* Hæc præter Græcorum epigr. Ausonius; quæ Ajaci potius, quam ejus virtuti conveniant. De Ajacis autem sanguine in florem mutato purpureum, ac de isto gemitu monuimus in idyllium de Cupidine cruci adfixo.

6. *Crimina judicii.* Falsum de me et Ulyxe judicium. Pindarus carmine octavo Nemeorum, Sophocles in Ajace Mastigophoro, et Ovidius loco citato Metamorphoseon. Scribit autem Strabo libro tertio decimo, et Pomponius Mela primo, Ajacis cremati cineres fuisse sepultos in litore Rhœteo. Quintus Calaber in extremo libro quinto, non procul a litore Rhœteo. Plinius quinto Naturalis Historiæ in Sigæo; sed Rhœteum et Sigeum agri Trojani oppida, ambo maritima, et exiguo spatio dissita. Αἴαντειον autem Græcis vocitatum fuit Ajacis monumentum.

IV. ACHILLI.

Non una Æacidem tellus habet; ossa teguntur
Littore Sigeo; crinem Larissa cremavit.
Pars tumuli........................
Orbe sed in toto......Homer......

**Achilli.* Achillis epitaphium quatuor versuum fuerat; sed deletum fere posterius distichon.

2. *Crinem Larissa cremavit.* De coma Achillis hæc tantum legere memini libro vicesimo tertio Iliados: quod quam pater Peleus Sperchio fluvio patrio nutrire jusserat, eam Achilles, qui se videret in patriam nunquam rediturum, Patroclo sodali carissimo, ab Hectore occiso, consecrarit, totonderit, et in mortui manibus una cremandam, sepeliendamque posuerit: quam rem imitatum refert festo suo Bassianum Herodianus libro quarto.

Clarior urbe nova, patriæ quam sede vetusta.

in secunda syllaba υ potius quam ι scripserint, non video : nisi forte id ab aliis factum sit, qui aliud ejus urbis nomen, aliudque etymon, prius fuisse existimarunt. Strabo namque scribit libro sexto, si quid non mendosum in ejus exemplaribus offendimus, non Ἄργος ἵππιον, sed Ἀργυροΐππιον, dictum fuisse initio istud oppidum Italicum, quasi ἄργυρος, id est, argentum, prior sit compositi nominis pars; unde *Argyripa* esse scribenda videatur. Cæterum unde factum sit hoc vocabulum, id in *Arpos* etiam post ea fuisse contractum, idem Strabo et Servius sunt auctores, ut idem prorsus sit *Argyripa* et *Arpi*.

VII. ANTILOCHO.

Consiliis, belloque bonus, quæ copula rara est,
Carus et Atridis, carus et Æacidis;
Præmia virtutis simul et pietatis adeptus,
Servato Antilochus Nestore patre, obii.
Non hic ordo fuit; sed justius ille superstes,
Troja capi sine quo perfida non poterat.

2. *Carus et Atridis.* Plurali numero pro singulari usus esse potest Ausonius, et solos Agamemnonem et Achillem intellexisse; tamen bello Trojano interfuerunt duo Atridæ, id est, Atrei, ut putabantur, filii, Agamemnon et Menelaus: Æacidæ vero, hoc est, Æaci nepotes, quinque, nimirum Achilles, Pyrrhus, qui et Neoptolemus, Achillis filius, Ajax cum Teucro fratre, et Patroclus; sed Pyrrhus ad bellum non venit, nisi mortuo jam patre, post Antilochum.—Legi tamen hic posset *Atridæ* et *Æacidæ*. Ed.

5. *Perfida Troja.* Laomedon rex Trojæ, Priami pater, Deos de muris suæ urbis, homines de Hesione filia, fefellit. Paris filius Priami, Helenam violato hospitii jure, rapuit. Virgilius in libro primo Georgicon, 502 ; « Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ ». At Horatius, Carm. I, 15, 1 : « Pastor quum traheret per freta navibus Idæis Helenen perfidus hospitam ».

VIII. NESTORI.

Hoc tegor in tumulo quarti jam prodigus ævi
Nestor, consilio clarus et eloquio.
Objecit sese cujus pro morte peremptus
Filius; et nati vulnere vivo pater.

X. EURYALO*.

Nec me non dignum titulo Pleuronia credit,
 Cui communis erat cum Diomede domus,
Euryalo et Sthenelo: nam tertius hoc ego regnum
 Possedi; de quo nunc satis est tumulus.

* Diomedem sequuti sunt ad bellum Trojanum Sthenelus et Euryalus, ut refert Homerus in Bœotia; quos tres agnoscit in equo Trojano Quintus Calaber libro duodecimo: sed solum ex iis Sthenelum Virgilius, secundo Æneidos. Fuit autem Diomedes, per matrem Deipylam, Adrasti Argivorum regis filiam, Argivorum rex. Euryalus patrem habuit Mecisteum, Sthenelus Capaneum, ut ibidem scribit idem Homerus; qui fuerunt, Mecisteus, frater ejusdem Adrasti; Capaneus, Hipponoi et Astynomes, sororis Adrasti ejusdem, filius. Ita Argivi omnes hi, genusque regium, apud Apollodorum et Hyginum. — Hos quoque jungit Auctor Epit. Iliad. 183: «Euryalus, Sthenelusque ferox, et fortis in armis Tydides». Ed.

1. *Pleuronia.* Ætolia apud Strabonem, Plinium, Ptolemæum et alios, est Græciæ provincia, a Peloponneso, sinu Corinthiaco dirempta. In ea est urbs Πλευρὼν, a qua partem Ætoliæ adpellat *Pleuroniam* Strabo, lib. X; sed olim quemdam Peloponnesi regem fuisse *Pleuronem*, Ledæ, quæ Castoris, Pollucis et Helenes mater fuit, proavum, auctorem habeo Pausaniam; qui memorat ejus nobile monumentum in Laconicis; et Isaacus Tzetzes, urbem fuisse *Pleuronem* scribit: unde Lycophron Helenam vocet *Pleuroniam*, quam Homerus Ἀργείαν, h. e. Argivam adpellarat.

XI. GUNEO.

Gunea pontus habet, tumulus sine corpore nomen.
 Fama homines inter; cælum animus repetit.
Cuncta elementa duci tanto commune sepulcrum.
 Quæ? cælum, et tellus, et mare, et ora virum.

1. Guneum ad Trojam ex Cypho civitate Thessaliæ viginti duas naves duxisse, scribit Homerus; et in Africam post captum Ilium venisse ait Lycophron, 897 Alexandræ. — De hoc Guneo vide Iliad. II, 748. Memoratur in Epitome Iliados, vs. 205: «simul ordine Guneus Ire bis undenis tentabat in arma carinis». Ed.

4. *Ora virum.* Quod elementum sic designare velit non video, nisi *aera;* tunc *cælum* indicaret ignem: sed *ora virum* et *fama inter homines* sibi invicem respondent; tamen non possunt vocari *elementum*. Ed.

Non habeo tumulum, nisi quem mihi voce vocantis
Et pius Æneas, et Maro composuit.

laniatum corpore toto Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis Auribus, et truncas inhonesto vulnere nares ».

3. *Non habeo tumulum.* Æneas ad eumdem Deiphobum, Æn. VI, 502 sqq. « Mihi fama suprema Nocte tulit fessum vasta te cæde Pelasgum Procubuisse super confusæ stragis acervum. Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem Constitui, et magna Manes ter voce vocavi. Nomen et arma locum servant ». Scribit autem Eustathius in XII Iliados, fabulatos esse veteres, ex abjecto Deiphobi corpore insepulto enatam fuisse herbam nomine ἀκέφαλον, quæ ad lucernam lecta, et cum aqua data, spleniticis prosit.

XIV. HECTORI.

Hectoris hic tumulus, cum quo sua Troja sepulta est.
Conduntur pariter, qui periere simul.

1. *Hectoris hic tumulus.* Hujus super vitæ meritorum testimonio, cui sæpe doctis tralationum, argutisque figurarum modulis ab Ausoniana phrasi non abhorreat, contingit tamen, ut vix quandoque dignum ejus ingenio anxiaque eruditione, facile appareat, præsertim his, qui ei sæculo immitia plerumque aut duriuscula condonandum non putent. Neque fieri non potuit, ut exscribentium dormitatione quædam fuerint inversa, quodque est detestabilius, addita. Nam præter ea, quæ nos emendavimus, multa etiam concretis dictionibus, perverseque nexilibus confusa, ægre oculis perlegas : ut et imperitum antiquarium, aut quemvis denique amanuensem præ se ferant. — Sic Mariang. Accursius, qui hoc Hectoris epitaphium vett. codd. insertum in Italia invenerat. Egregiam autem continet Hectoris viri fortissimi laudem, quum eo stante, stetisse Trojam patriam, et tali cive intereunte, illam simul interiisse dicit. Occisum autem ab Achille Hectorem, a suis redemptum, et in patria sepultum, canit Homerus, in extrema Iliade. Unde postea ejus ossa Græci Thebas in Bœotiam transtulerunt; ut apud Pausaniam legimus, et Lycophronis interpretem, ac in Anthologia Græcorum ab Henrico Stephano nuper edita. —*Cum quo sua.* Lucil. in Ætna, 584 : « Miramur Trojæ cineres, et flebile victis Pergamon, exstinctosque suo Phrygas Hectore, parvum Conspicimus magni tumulum ducis ». Pentadius in tumulo Hectoris : « Occubuit telo violenti victus Achillis. Occubuere simul spesque salusque Phrygum ». —Videantur quæ nos fusius adnotavimus ad hunc locum, hujus op. t. II, p. 329 ; et ad Virg. Æn. II, 270 et seqq. Ed.

XVII. NASTI ET AMPHIMACHO.

Nastes, Amphimachusque, Nomionis inclyta proles,
Ductores quondam, pulvis et umbra sumus.

1. *Nastes.* Ad verbum, eodemque verborum ordine, est illud Homeri: Νάστης Ἀμφίμαχός τε Νομίονος ἀγλαὰ τέκνα. Fratres hi erant, et Cares ad Trojam pro Trojanis duxerunt; quorum alterum, Amphimachum, scribit poeta ab Achille fuisse occisum.

XVIII. TROILO *.

Hectore prostrato, nec Dis, nec viribus æquis
Congressus sævo Troilus Æacidæ,
Raptatus bigis fratris conjungor honori;
Cujus ob exemplum nec mihi pœna gravis.

* *Troilo.* Virgilius, Æneidos I, 474 sqq. de pictura rerum Trojanarum: «Parte alia fugiens amissis Troilus armis, Infelix puer, atque impar congressus Achilli, Fertur equis, curruque hæret resupinus inani, Lora tenens tamen: huic cervixque comæque trahuntur Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta».

2. *Congressus sævo.* Ita procul dubio legendum, quum a præcedente sequens *s* absorptum sit; in veteri autem libro ultima etiamnum litera *o* conspiciebatur: sed et ita Venetus. — Pro *sævo* margini adscribebat Adr. Burmannus *perii*. Ed.

3. *Raptatus bigis.* De Hectore Virgilius, Æn. II, v. 272: «Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes». Cicero in Tuscul. Quæst. Propertius, Eleg. III, 1, etc. Noster in Periocha XXII Iliad. «Hector interfectus, et religatus ad currum, ter circum mœnia Trojana raptatur». Patrio id Achillem more fecisse refert Scholiastes ad Homeri Iliad. XVII, ex Callimacho: Simonem namque, Thessalum genere, Eurydamanta Midiæ filium ita raptasse, qui Simonis fratrem Thrasunum interfecerat. Hunc autem primum ejus moris auctorem fuisse, et religatum ad currum interfectorem circum fratris occisi tumulum traxisse. Hæc ille. Æmulatus est Achillem Magnus Alexander, eodem Bætim supplicio adficiens. Curtius, lib. IV, cap. 6 extr. «Per talos enim spirantis lora trajecta sunt, religatumque ad currum traxere circa urbem equi: gloriante rege, Achillem, a quo genus ipse deduceret, imitatum se esse pœna in hostem capienda».

Condidit hastati Martis ad effigiem.
Nec satis est titulum saxo incidisse sepulcri;
Insuper et frontem mole onerant statuæ.
Ocius ista ruunt, quæ sic cumulata locantur:
Major ubi est cultus, magna ruina subest.

XXI. HIPPOTHOO ET PYLÆO

IN HORTIS SEPULTIS.

Hippothoum, Pyleumque tenet gremio infima tellus.
Caulibus et malvis terna superna virent.
Nec vexat cineres horti cultura quietos:
Dum parcente manu mole usus excolitur.

1. *Hippothoum*. Hippothoum et Pylæum facit fratres Homerus in eodem extremo secundo Iliados: qui Pelasgos Larissæos in Trojanorum auxilium adduxerint; Hippothoumque ab Ajace Telamonio fuisse occisum, scribit libro septimodecimo. — *Hippothoum Pyleumque*. Grævius putat metrum flagitare, ut scribatur: *Pyleum Hippothoumque*. Sed nihil mutandum. Non advertit vir celeberrimus id esse moris Ausonio, ut diphthongos extrita altera vocali corripiat.

XXII. ENNOMIO ET CHROMIO*.

Ennomus hic, Chromiusque jacent; queis Mysia regnum,
Queis pater Alcinus, Oceanusque atavus.
Nobilitas quid tanta juvat? quo clarius istis
Est genus, hoc mortis conditio gravior.

* *Ennomo et Chromio*. Hi sunt Ἔννομις et Χρόμις in eodem extremo secundo Iliados. Sed *Chromis* etiam Χρόμιος, id est, Chromius, tribus syllabis, vel auctore Eustathio. — *Ennomum* Mysis præfuisse dicit Homerus, Iliad. II, 858. Ipse alio loco Iliad. V, Χρόμιον nominat, sed non eumdem, ut opinor. Ovidius de illis sic ait, Metamorph. XIII, vs. 256, « cum multo sanguine fudi.....Alastoraque, Chromiumque..... fatisque immitibus Ennomon actum ». Ed.

Quicumque hoc nostrum σῆμα κυνὸς legitis.

1. Σῆμα κυνός. Sepulcrum canis. Strabo tertiodecimo : καθ' ὃ ἐν Χεῤῥονήσῳ τὸ κυνὸς σῆμά ἐστιν· ὃ φασιν Ἑκάβης εἶναι τάφον. Pomponius Mela, lib. II, de eadem Thraciæ Cherrhoneso : *Est Cynos-sema, tumulus Hecubæ, sive ex figura canis, in quam conversa traditur, sive ex fortuna, in quam deciderat, humili nomine accepto.*

XXVI. POLYXENÆ *.

Troas Achilleo conjuncta Polyxena busto
Malueram nullo cespite functa tegi.
Non bene discordes tumulos miscetis, Achivi :
Hoc violare magis, quam sepelire fuit.

* Merito huic Epitaphio conjungi potest hoc ineditum ex schedis Salmas. et Divion. quod Burmannus secundus præfert, Anth. I, 101 : « Placat busta patris jugulata virgine Pyrrhus, Dilectasque litat Manibus inferias. Sors nova nymphigenæ vetum post fata meretur, Quam pepigit thalamis, hanc habet in tumulis ». Ed.

Robora, minacem quæ figurarent equum.
Operitur ingens claustrum, et obducti specus,
Qui castra caperent. Huc decenni prælio
Irata virtus abditur, stipant graves
Equi recessus Danai, et in voto latent.
O patria! pulsas mille credidimus rates,
Solumque bello liberum: hoc titulus fero
Inscriptus, hoc ad fata compositus Sinon

Lucanus, I, 306: « In classem cadit omne nemus ». Claudian. in Ruf. I, 152: « Scythicæ vernant in carmina rupes ». — Idem, v. 311: « Cornipedes in pocula vulnerat audax Massagetes ». Vid. Licent. carm. v. 21. Ed.

6. Veteres edit. et Steph. *quæ figurabant.* Tragur. *figurabat:* sequentes correxerunt *figurarent.*

7. *Aperitur ingens castrum* habet prima ed. cum cod. Trag. Steph. et Lotich. *claustrum* Scal. Frellon. *antrum* Tornæs. Patisson. Wouweren. Rectum videtur *claustrum*, quia Virgil. Æn. II, 259: « laxat claustra Sinon », et quia *castra* mox sequitur. *Operitur* habet vet. cod. et sic legendum censeo cum Burmanno, quia additur *obducti specus*, et sermo est de lateribus equi nunc secto robore tectis.

9. *Irata virtus*, viri fortes ob lentum et decennale bellum irati. — *Graves equi recessus*, hoc est gravidos, dicit ad exemplum Virgilii, qui Æn. II, 237: « scandit fatalis machina muros, Feta armis ».

10. *In voto latent* plerique interpretantur in equo votivo: quidam aliter et coactius. Ego malo, latent in vel sub eo voto, vel voti titulo, quod inscriptum equo erat, et quo dolus Achivorum tegebatur. Hyginus, fab. 108, titulum inscriptum esse memorat: *Danai Minervæ dono dant.* Accius in Deiphobo, ut refert Servius ad Æn. II, 17, ita inscriptum prodit: « Minervæ donum armipotenti Danai abeuntes dicant ». Et sic ipse mox explicat auctor, quum addit, ex voto illo inscripto credidisse Troes, abiisse Græcos.

12. Scaliger et alii *hic titulus*, et sequente versu *hæc ad fata*, perperam. Stephanus in margine corrigit *hoc penitus fero,* scil. *bello liberum;* et Daniel *bello liberum hostili fore Juratus...Sinon.* Sed rectius, quod nos post aliorum correctionem dedimus. Nempe abiisse rates Græcorum, hoc titulus equo inscriptus, et hoc Sinon ad fata compositus mendacio suo nobis persuadebat. *Ferum* appellat equum Trojanum, Virgilium sequens, Æn. II, 51: « hastam In latus, inque feri curvam compagibus alvum Contorsit ». Sic Arnob. lib. IV, p. 145: « Saturnus carminibus indicatur, ab uxore in adulterio comprehensus induisse formam feri ». Alia vide, quæ notavimus ad Epitom. Hom. v. 1013.

13. Prima edit. et cod. Trag. habet *Intus:* quam vocem per compendium scriptam Sambucus et Stephanus exposuerunt *Juratus*, trahentes ad *Sinon;* alii *Impositus* dederunt, alii cum Scaligero *Incisus:* ego cum Burmanno malim *Inscri-*

Clamore vulgus; mox reducta cuspide
Uterum notavit: fata sed tardant manus,
Ictusque resilit, et dolis addit fidem.
Iterum tamen confirmat invalidam manum,
Altaque bipenni latera pertentat. Fremit
Captiva pubes intus, et, dum murmurat
Roborea moles, spirat alieno metu.
Ibat juventus capta, dum Trojam capit,

Laucoon habent veteres libri pro Laocoon, sicut *Laudicea*, *Laumedon*, *lautumiæ* pro Laodicea, etc. scribitur. — Quod pluribus confirmat Burm. Anth. Lat. t. I, p. 90, 272. Ed.

20. *Reducta cuspide* Erhardus exponit nudata, ex vagina, in quam ducta sive condita erat, districta: sed, meo sensu, reducta cuspis vel hasta est, quæ, ut fortius emittatur, prius manu retro ducta libratur. Hunc sensum Tollius etiam agnoscit, sed male, quod phrasim se fatetur adhuc ignorasse. Sic enim Seneca, Agamemn. 535: « Libratur aliud fulmen: hoc toto impetu Certum reducta Pallas excussit manu »; et Manil. lib. II, 512: « spectatque reducta Tela Sagittarii », id est, librata et retrorsum acta ad jaculandum.

21. *Uterum notavit*, leviter perstrinxit, quia fata ejus manum tardabant. Ovid. Her. V, 22: « Et legor Œnone, falce notata tua »; et Petronius, cap. 103, « frontes notare » pro inscribere dixit. Tollii de hac voce ineptas cavillationes non repeto. Perperam Stephanus et Scaliger *Uteri notavit fata*. Porro veteres edd. habent *sed tradunt manus*, quod docti viri recte mutarunt in *tardant*.

22. Traguriensis habuit *Letusque resilit*, prima edit. *Lætusque*. Patisonius edidit *Totusque*: quidam correxerunt *Lentusque*, alii *Læsusque*, alii *Lusus que*: quæ omnia quia referenda essent ad Laocoonta, meo judicio, admitti nequeunt; nam certe ipsum Laocoonta resiliisse, auctor dicere noluit, sed cuspidem. Itaque magis placet, quod alii conjecerunt, *Telumque*, vel quod Hadrianides e codice Pithœi dedit, *Ictusque*; egoque præfero *Ictusque*, e quo librarius male cernens facile efficere scripturam codicis *letusque* potuit; unde fons errorum.

23. *Invalidam manum* Burmannus exponit, quæ primo ictu nihil effecerat, et de sequente verbo *pertentat* monet, non cum effectu capiendum esse, sed de conatu, sc. pertentare cupit, quomodo Propertius, lib. IV, 1, 93: « Quippe Lupercus, equi dum saucia protegit ora », id est, protegere conatur. Sic respondet Burmannus Tollio, qui utrumque vellicavit.

25. *Et, dum murmurat*: sic docti viri emendarunt. Stephanus et quædam veteres edd. *et dum murmurant Robora*.

26. *Moles spirat alieno metu*. Non injuria Tollius hanc argutiam, ut et sequentium versuum, exagitat: neque Burmannus eorum patrocinium suscipit.

ut altæ, lateribus spumas agunt;
:auda sonitum ; liberæ ponto jubæ
ɜntiunt luminibus, fulmineum jubar
.dit æquor, sibilisque undæ tremunt :
ıere mentes. Infulis stabant sacri
ʒioque cultu gemina nati pignora

:s *ut altæ*. In enormem nem aucta species an- : quibus Maro multo mo- n. II, 206 : « Pectora quo- fluctus adrecta, jubæque : exsuperant undas ». *cauda sonitum :* sic cod. ıh. Scal. Tornæs. alii; sed *læ sonitum*. Frellon. Lo- rianides dederunt, quod ɜ idonea caret, et metro est.—*Liberæ ponto jubæ*, antes et erectæ e mari. :ripti plerique *pontum* vel bent : alii *merito jubæ*. Sca- *liberæ mento jubæ ;* Hein- *: ponti jubæ*, ut Æn. X, ɜra fati gens ». Barthius ıeb. VIII, 463, vulgatum beræ ponto ». *sentiunt luminibus*. Obscu- plerisque visum, ut cor- putarent. *Liberæ portum cendunt* voluit *Bourdelot*. interpolavit *Coruscant lu-* t sic citavit Lessingius in ·6. Sed *Consentiunt* sanum nterpretandumque e Vir- jus narrationem refert. bus *jubas sanguineas* tri- ıox addit, v. 210, « Arden- ulos suffecti sanguine et ec exprimens Noster dicit *ɜntiunt luminibus*, hoc est, ıium et lumina sive oculi miles sunt; oculi sanguine ınt, ut jubæ sanguineæ; ıum mox declarat verbis sequentibus. Sic Petron. in carm. de Bello civ. v. 246 : « Consensitque fugæ cæli timor », h. e. Dii æque timidi ad fugiendum fuerunt, ac Pompeius.

40. *Fulmineum jubar Incendit æquor*, i. e. fulgor ex oculis et jubis sanguineis. Rursus ultra modum exaggerat, quæ Virgilius dixit. Hic oculos sanguine suffusos ardere facit, Petronius non modo fulminare, sed et incendere æquor. *Fulmen* de oculis ardentibus iratorum. Propert. IV, 9, 29 : « Fulminat illa oculis, et, quantum femina, sævit ». Idem de spiritu ferocientium animalium usurpatum vidimus ad Olympii Laud. Herc. 122, et hoc tomo ad Epit. Hom. v. 601.—*Incendere*, h. e. splendidum facere inprimis dicitur sanguineus color. Sil. Ital. I, 126 : « Idæoque lacus flagrantes sanguine cerno ». Valerius Flaccus, III, 411 : « Ergo ubi puniceas Oriens accenderit undas ». — Et vid. quæ hujus operis nostri tomo II, p. 273, ad Arborii Eleg. vs. 17, diximus. Et Martialis, lib. XIV, epigr. 26, de crinalisapone : « Caustica Teutonicos accendit spuma capillos ». Ed.

41. *Infulis sacri*, h. e. sacerdotes, vel potius sacrorum ministri, quia infulæ propriæ sacerdotum : sic supra de Laocoonte, v. 18, *Neptuno sacer*.

42. *Phrygioque cultu*. Non quia Phrygius cultus pontificum natis

Peritura Troja perdidit primum Deos.
Jam plena Phœbe candidum extulerat jubar,
Minora ducens astra radianti face,
Quum inter sepultos Priamidas nocte et mero
Danai relaxant claustra, et effundunt viros.
Tentant in armis se duces, ceu uti solet

Profanatis sacris, propter sacerdotem inter aras occisum.

54. *Candidum extulerat jubar.* Petron. cap. 127 : « ut videretur mihi plenum os extra nubem Luna proferre ». Virgil. Æneid. VIII, 591 : « Oceani perfusus Lucifer unda Extulit os sacrum cælo ».

55. *Minora ducens astra.* Frequens conjunctio Lunæ cum astris minoribus. Hor. Carm. I, 12, 47 : « velut inter ignes Luna minores ». Seneca in Hippol. v. 747 : « Exserit vultus rubicunda Phœbe, Nec tenent stellæ faciem minores ».

56. *Inter sepultos nocte et mero.* Alias *somno vinoque sepulti* dicuntur, ut a Virg. Æn. II, 265 : « Invadunt urbem somno vinoque sepultam »; et Ovid. Am. I, 4, 53, « Si bene compositus vino somnoque jacebit ». Propterea ridet Tollius, quod auctor *nocte* sepultos pro *somno* dixerit. Sed scire nolebat, noctem sæpe a poetis pro somno poni. Demonstrarunt hoc pluribus e locis Heinsius et Drakenb. ad Sil. III, 216. Unum pono Virgilii, Æn. IV, 530 : « nec unquam Solvitur in somnos, oculisque aut pectore noctem Accipit ».

57. *Danai relaxant claustra.* Adjuvante Sinone hoc factum esse tradit Virg. Æn. II, 258 : « Inclusos utero Danaos et pinea furtim Laxat claustra Sinon : illos patefactus ad auras Reddit equus »; et vs. 328 : « Arduus armatos mediis in mœnibus adstans Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet ». Pro *viros* cod. Trag. et quædam antiquæ edd. habent *vires*. — Sed notari a Wernsdorfio poterat Petronium quidem sibi Trojæ halosim proposuisse, hanc tamen Virgilio ipso multo brevius descripsisse. Ed.

58. *Tentant in armis se duces*, experiuntur vires et arma jactando præparant se prælio. Sic Virgil. de tauro pugnam meditante, Georg. III, 232 : « Ergo omni cura vires exercet... Et tentat sese, atque irasci in cornua discit ». — Et Petronius, de Mutat. Reip. v. 174 : « sumite bellum, Et tentate manus ». Ed. — Pro *ceu uti* cod. Trag. *ceu ubi solent* : prima ed. *ceu ubi solet*, et sic Steph. Scal. et alii. Mihi videtur ejiciendum esse *ceu*, quod et superfluum apparet apposito *uti*, et versus ratio non desiderat : *ceu* ingesserunt librarii, qui quum *ubi solet* legebant, necessariam eam particulam putabant ad comparationem, quæ sequitur, formandam. Cæterum, quod hic auctor Græcos arma sua tentantes adfert, et cum equo jubas ad cursum excutiente comparat, id quidem parergon est a Virgilio prætermissum, sed immerito tamen hic carpitur a Tollio, quod Petronius singulari carmine captam Trojam describens morari in minoribus rei momentis poterat, Virgilium universa narrantem non decebat parerga quæque et accessoria captare.

Somnos, ab aris alius accendit faces,
Contraque Troas invocat Trojæ sacra.

epitheto dicitur, quod *ultima linea rerum* ipsiusque somni est, atque aliis scriptoribus etiam *mors suprema* et *ultima* dicuntur. — Idem confirmat fragmentum Lucilii Junioris (quod p. 207 huj. tomi produximus. Ed.): « Mors non ultima venit; quæ rapit, ultima mors est ». Alia ad hunc locum explicandum adtulit Reiskius in Miscell. Lips. nov. vol. VI, p. 666.

64. *Ab aris alius accendit faces.* Fortasse hoc e Virgilio definxit, apud quem Iris in Beroen conversa, ad incendendas Trojanorum naves exhortans, aras demonstrat, unde faces petantur, Æn. V, 639: « En quatuor aræ Neptuno: Deus ipse faces animumque ministrat ».

65. *Invocat Trojæ sacra.* Alii *Contraque Troas*, vel *Trojam*, *Troia invocat sacra*. Male hic iterum cavillatur Tollius, quasi *sacra invocata* voce, supplice genu et oratione longa, sive precatione, dicat Petronius. Nam *invocare* h. l. nihil aliud est, quam adhibere auxilio, vel pro adjumento uti. Sic ipse Petronius, cap. 83, de facundia dicit: « inopi lingua desertas invocat artes », i. e. auxilium ab arte sua petit, quæ deserta et contempta est. Simili sententia Phædrus, fab. IV, 11: « Lucernam fur accendit ex ara Jovis, Ipsumque compilavit ad lumen suum ».

De Licentii Carmine ad Augustinum 59
De Ætna poemate, ejusque auctore, testimonia auctorum ac judicia 60
De Lucilio Juniore testimonia 66
De Cornelio Severo testimonia 70
Summa Luciliani Carminis de Ætna 73
Lucilii Junioris (vulgo Cornelii Severi) Ætna 79
Excursus I ad Lucilii Jun. Ætnam, v. 52 169
Excursus II ad Lucilii Jun. Ætnam, v. 138-141 .. 171
Excursus III ad Lucilii Jun. Ætnam, v. 426-428 .. 175
Excursus IV ad Lucilii Jun. Ætnam, v. 500-504 .. 181
Excursus V ad Lucilii Jun. Ætnam, v. 575 185
Excursus VI ad Lucilii Jun. Ætnam, v. 620 188
Excursus VII ad Lucilii Jun. Ætnam, vs. ult. 201
Lucilii Junioris aliorum Carminum fragmenta 206
Corn. Severi fragmentum de Morte Ciceronis 208
Ejusdem alia fragmenta 214
De C. Pedone Albinovano testimonia auctorum ac judicia 217
C. Pedonis Albinovani fragmentum de Navigatione Germanici per Oceanum septemtrionalem 220
Procemium novi editoris in Carmen ad Calp. Pisonem 225
De Carmine ad Calp. Pisonem testimonia auctorum ac judicia 227
De Saleio Basso testimonia auctorum ac judicia .. 229
Saleii Bassi ad Calp. Pisonem Poemation, Lucano vulgo adscriptum 232
Argumentum .... *Ib.*
Textus 233

Licentii Carmen ad Augustinum præceptorem 408
Præfatio .... *Ib.*
Textus 420
Excursus I ad Licentii Carmen, v. 32 seq....... 442
Excursus II ad Licentii Carmen, v. 45 seq....... 448
Procemium de Iliados Epitome Latina ejusque auctore, ubi simul Homeristæ Latini antiquiores cum eorum fragmentis recensentur 455
De Petronii Trojæ halosi..................... 506
De Epitome Iliados Homeri, ejusque auctore, testimonia auctorum ac judicia 508
Incerti auctoris (vulgo Pindari Thebani) Epitome Iliados Homeri 515
Textus .... *Ib.*
Excursus I ad Epit. Iliad. Homeri, v. 690 seq.... 611
Excursus II ad Epit. Iliad. Homeri, v. 867-870... 614
Excursus III ad Epit. Iliad. Homeri, v. 894-896.. 617
Excursus IV ad Epit. Iliad. Homeri, v. 919-921.. 619
Ausonii Burdigalensis Periochæ in Homeri Iliadem. 621
Epitaphia Heroum qui bello Troico interfuerunt.. 633
Ausonius lectori suo .... *Ib.*
I. Agamemnoni .... *Ib.*
II. Menelao 634
III. Ajaci .... *Ib.*
IV. Achilli 635
V. Ulyxi 636
VI. Diomedi .... *Ib.*
VII. Antilocho 637
VIII. Nestori .... *Ib.*
IX. Pyrrho 638

[redacted]

[redacted]